

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 200

Mika Hemmo

VAHINGONKORVAUKSEN MÄÄRÄYTYMISESTÄ SOPIMUSSUHTEISSA

Siviilioikeudellinen tutkimus

With an English Summary

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA

A-sarja N:o 200

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA

A-sarja N:o 200

MIKA HEMMO

VAHINGONKORVAUKSEN MÄÄRÄYTYMISESTÄ SOPIMUSSUHTEISSA

Siviilioikeudellinen tutkimus

WITH AN ENGLISH SUMMARY

HELSINKI 1994

VAHINGONKORVAUKSEN MÄÄRÄYTYMISESTÄ SOPIMUSSUHTEISSA

Siviilioikeudellinen tutkimus

KIRJOITTANUT

MIKA HEMMO

OIKEUSTIETEEN LISENSIAATTI

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Porthanian luentosalissa III lauantaina 12 päivänä marraskuuta 1994 kello 10.

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ISBN 951-855-145-6 (painettu)
ISBN 978-951-855-667-4 (PDF)
ISSN 0356-7206 (painettu)
ISSN 2814-8053 (verkkajulkaisu)
Vammalan kirjapaino, 1994

Allille

ALKUSANAT

Kiinnostukseni sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta kohtaan on lähtenyt ajatuksesta, että siihen liittyvissä kysymyksenasetteluissa velvoiteoiden klassiset ongelmat yhdistyvät käytännön kannalta tärkeisiin tilanteisiin.

Käsillä olevan tutkimuksen edistymiseen eniten vaikuttanut opettajani on professori Esko Hoppu, joka on toiminut työnohjaajana. Hän on aina ollut valmis keskustelemaan tutkimukseen liittyvistä kysymyksistä ja muutenkin nähnyt vaivaa tutkimushankkeideni yhteydessä. Hän luki ensimmäisenä käsikirjoituksen, millä palautteella oli keskeinen merkitys työn loppuunsaattamisen kannalta.

Esitarkastajina ovat toimineet professorit Erkki Aurejärvi ja Thomas Wilhelmsson. He tekivät osuutensa ripeästi ja tarjosivat hyödyllistä palautetta. Professori Matti Rudanko on kiireistään huolimatta suostunut toimimaan vastaväittäjänä.

Tutkijakollegoista minulla on ollut tutkimusvuosien aikana tiivis keskusteluyhteys OTT Heikki Halilan ja jo ensimmäisen opiskeluvuoden johdantoluennoilta tuntemani OTL Tatu Leppäsen kanssa. Ajatustenvaihdolla on epäilemättä ollut myös tutkimuksellista merkitystä – muista ulottuvuuksista puhumattakaan.

Käytännön lakimiehistä keskustelukumppanina on toiminut ennen kaikkea asianajaja Antti Hemmo, jolta olen lisäksi vuosien kuluessa oppinut paljon lakimiestoiminnan perusasioista.

Väitöskirjatyötäni ovat apurahoin tukeneet Emil Aaltosen säätiö, Suomen Kulttuurirahasto sekä Jenny ja Antti Wihurin säätiö. Suomalainen Lakimiesyhdistys on ystävällisesti kustantanut teoksen. Vammalan Kirjapaino on huolehtinut kirjan painamisesta ripeässä aikataulussa. Englanninkielisen yhteenvedon kieliasun on viimeistellyt Pearl Lönnfors. OTK Pasi Nieminen on avustanut kirjan viimeistelyssä.

Kiitän edellämäinittuja sekä muita työskentelyyni myötävaikuttaneita. Aineistoa on pyritty seuraamaan 1.9.1994 saakka.

15. syyskuuta 1994

Mika Hemmo

SISÄLLYS

LÄHTEET	XIII
LYHENTEET	XIX
1. JOHDANTO	1
1.1. Alustava kysymyksenasettelu	1
1.1.1. Sopimussidonnaisuus ja sen tehosteet	1
1.1.2. Tutkimuksen kohteesta	3
1.2. Suoritushäiriöiden seuraamusjärjestelmän pääpiirteet	6
1.2.1. Luontoissuoritusvelvollisuus	7
1.2.2. Suoritusvirheen korjaaminen	8
1.2.3. Vahingonkorvaus	9
1.2.3.1. Velkojan todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu	9
1.2.3.2. Ekskulpaatiovastuu	10
1.2.3.3. Kontrollivastuu	12
1.2.3.4. Ankara vastuu	13
1.2.4. Hinnan- tai vastikkeenalennus	13
1.2.5. Sovitut seuraamukset	14
1.2.6. Sopimuksen purkaminen	15
1.2.7. Muita sopimusrikkomuksen oikeusseuraamuksia	15
1.3. Käsitteenmuodostuksesta ja metodista	16
1.3.1. Käsitteenmuodostukselle asetetut tavoitteet	16
1.3.1.1. Juridisen käsitteenmuodostuksen tehtävistä	16
1.3.1.2. Käsiteanalyysille asetetut tavoitteet	21
1.3.1.3. Adekvaattisuuden käsitteestä	24
1.3.2. Tutkimuksen muita lähtökohtia	27
1.3.2.1. Pääsääntöihin keskittymisestä	27
1.3.2.2. Vastuujärjestelmän tarkastelun taloudellisista lähtökohdista	31
1.3.2.3. Seuraamussäännösten tosiasiallisesta merkityksestä	33
1.4. Oikeuslähdeopillisia näkemyksiä	34
1.4.1. Oikeuslähteiden käytöstä tutkimuksessa	34
1.4.1.1. Laki	34
1.4.1.2. Oikeuskäytäntö	36
1.4.1.3. Ulkomainen oikeuskirjallisuus	39
1.4.1.4. Oikeustiede, yleiset opit ja reaaliset argumentit	40
1.4.2. Sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta koskevasta aineistosta	41
1.5. Tutkimuskohteen rajauksia	43
1.6. Määritelmiä	46

2. SUORITUSHÄIRIÖ JA SYY-YHTEYS VAHINGONKORVAUSVELVOLISUUDEN EDELLYTYKSIÄ	48
2.1. Suoritushäiriön määrittelystä	48
2.1.1. Vastaavuusteoria	48
2.1.2. Sopimuksen toteutumisen kannalta merkityksetön poikkeama velvoitteen ja suorituksen välillä	50
2.2. Syy-yhteysvaatimuksesta vahingonkorvausvastuun edellytyksenä	53
2.2.1. Kausaliteetti tieteenfilosofisena ja oikeudellisena ongelmana	53
2.2.2. Välttämättömän syyn merkityksestä sopimusvastuussa	55
2.3. Yhteenveto	57
3. VAHINGON OIKEUDELLISESTA MÄÄRITELMÄSTÄ	58
3.1. Vahingon määrittämisen ongelmakohtia	58
3.1.1. Ulkoisen vahinkotapahtuman ja taloudellisen menetyksen erottelusta	58
3.1.2. Vahinkojen määrittämisen subjektiivisuudesta	59
3.2. Differenssioppi vahingon määrittämisessä	62
3.2.1. Differenssioppi ja suoritushäiriön määritelmä	62
3.2.2. Differenssiopin asemasta Suomen sopimusoikeudessa	65
3.2.2.1. Oikeustiede ja lainsäädäntö	65
3.2.2.2. Oikeuskäytäntö	68
3.2.3. Differenssiopin teoreettinen arviointi	72
3.2.3.1. Differenssioppiin liittyvistä ongelmista	72
A. Differenssiopin tarpeellisuudesta yleensä	72
B. Suoritushäiriöstä riippumattomien muutosten vaikutus tapahtumakulkuun	73
C. Vastuuperusteiden konkurrenssi	74
D. Eduntasointu	76
E. Tapahtumakulkujen sisällön arvionvaraisuudesta	77
3.2.3.2. Differenssivertailusta korvauksen määrittämisen lähtökoh- tana	78
3.3. Yhteenveto	83
4. NEGATIIVINEN JA POSITIIVINEN SOPIMUSETU KORVATTAVIEN VAHINKOJEN MÄÄRITTÄMISESSÄ	85
4.1. Yleistä	85
4.2. Restituutio, negatiivinen sopimusetu ja positiivinen sopimusetu	86
4.2.1. Kolme erilaista intressien kuvaustapaa	86
4.2.2. Sopimusetujen käsitteet ja vastuuperusteet	89
4.2.3. Negatiiviseen ja positiiviseen sopimusetuun luetut vahinkoerät	94
4.3. Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteiden käyttökelpoisuudesta	99
4.3.1. Negatiivinen sopimusetu sopimusrikkomustilanteessa	99
4.3.1.1. Kysymyksenasettelusta oikeuskirjallisuudessa	99
4.3.1.2. Toinen lähestymistapa	101
4.3.2. Sopimusetu-käsitteiden merkityksestä	105
4.4. Yhteenveto	108

5. RATKAISUVAIHTOEHTOJA KORVAUSVASTUUN RAJOITTAMISNORMEIKSI	110
5.1. Hadley-tapaus johdantona seurausvahinko-ongelmaan	110
5.2. Korvausvastuun laajuuden rajoittamisessa käytettyjä sääntelytapoja	113
5.2.1. Kauppalain korvausvastuun laajuutta rajoittavat säännökset	113
5.2.1.1. Vastuuperusteiden erottelu ja korvattavien vahinkojen rajoittaminen	115
5.2.1.2. Huolimattomuutta koskevan todistustaakan jaosta	118
5.2.2. Muut sopimustyytit	122
5.2.3. Wienin konventio (CISG)	125
5.2.4. Oikeustieteessä omaksutuista ratkaisutavoista	126
5.3. Perinteisistä adekvaattisuusopeista	130
5.3.1. Adekvaattisuusopit ja vahinkojen ennakoitavuus	130
5.3.2. Vertailua sopimuksenukkoiseen vastuuseen	133
5.3.3. Suhtautumisesta adekvaattisuusoppeihin	140
5.4. Yhteenveto	143
6. VAHINKOJEN ENNAKOITAVUUS RAJOITUSPERIAATTEENA	144
6.1. Yleistä	144
6.2. Ennakoitavuusrajoituksen perusta Suomen oikeusjärjestyksessä	145
6.2.1. Ennakoitavuusperiaate ja kirjoitettu laki	145
6.2.1.1. Suomen lainsäädäntö	145
A. Yleistä	145
B. KL 67 §	146
C. KL 67 §:n taustasta	148
D. Ennakoitavuusrajoitus ja KL 70.2 §:n sovitteluperusteet	149
6.2.1.2. Ulkomaisia vertailukohtia	153
6.2.2. Ennakoitavuusrajoitus oikeuskäytännössä	154
6.2.2.1. Ennakoitavuusrajoituksen ilmentymistä KKO:n käytännössä	154
6.2.2.2. Muiden Pohjoismaiden oikeuskäytäntöä	158
6.2.3. Hyväksyntä tietoisuudessa	160
6.2.4. Seuraamuksen ennakoitavuus osana tuottamsvastuuta	165
6.2.5. Ennakoimattomien vahinkojen korvaamistapauksista	170
6.2.5.1. Casus mixtus cum culpa ja perpetuatio obligationis -tilanteet	170
6.2.5.2. Heikomman suoja laajemman korvauksen perusteena	172
6.3. Ennakoitavuusrajoituksen teoreettisista perusteista	174
6.3.1. Yleistä	174
6.3.2. Ennakoitavuusrajoitus ja vastuun laskettavuus	174
6.3.3. Ennakoitavuusrajoitus ja juridinen kausaliteetti	179
6.3.4. Vertailua muihin oikeuskysymyksiin	181
6.4. Ennakoitavuusarvioinnin sisältö	182
6.4.1. Yleistä	182
6.4.2. Kenen näkökulmasta vahinkojen ennakoitavuutta arvioidaan?	182

6.4.2.1. Objektiivinen »piti tietää» -mittapuu	182
A. Yleiset perustelut	182
B. Velallisen yksilöllisten piirteiden merkityksestä	186
6.4.2.2. Velkojan informointimahdollisuus sopimuskentekovai- heessa	189
6.4.3. Arvioajankohta	192
6.4.3.1. Sopimuksen päättämisaikajankohta pääsääntönä	192
A. Kysymyksenasettelu	192
B. Sopimuksen solmimishetkeä puoltavat argumentit	194
6.4.3.2. Sopimusrikkomushetki arvioajankohtana	196
A. Yleistä	196
B. Velkojan ilmoitus velalliselle vahinkoriskin lisääntymisestä	197
C. Velallisen tuottamuksen merkitys	199
D. Sopimuskenteon jälkeinen vahinkoriskiä koskeva ilmoitus kor- vausvastuun edellytyksenä	201
6.4.4. Kohdistuuko ennakoitavuusharkinta konkreetteihin vahinkotapahtu- miin vai vahinkojen rahamäärään?	202
6.4.5. Ennakoitavuusratkaisun vertailukohtia	206
6.4.5.1. Ennakoitavuusperiaatteen yleisen muodon täsmentämis- ongelma	206
6.4.5.2. Ennakoitavuusrajoitukseen vaikuttavista punnintatekijöistä	208
A. Sopimuksen tarkoitus	209
B. Alan käytäntö	210
C. Vastuunrajoitusehtojen tavanomaisuus	211
D. Velallisen saaman vastikkeen määrä	212
6.4.5.3. Punnintatekijöiden yhdistämisestä	212
6.5. Ennakoitavuusrajoituksesta keskeisten vahinkolajien kannalta	215
6.5.1. Tarpeettomiksi käyneet kustannukset	215
6.5.2. Katesopimuksen mukainen hinnanerokorvaus	217
6.5.3. Velkojan sivulliselle maksama sopimussakko tai vahingonkorvaus	220
6.5.4. Menetetty liiketulo	225
6.5.5. Rahavelkaan liittyvän vastuun erityispiirteistä	228
6.6. Ennakoitavuusrajoituksen rinnalla vaikuttavia rajoitusperiaatteita	230
6.6.1. Suorituksen hinnan korvausvastuuta rajoittavasta vaikutuksesta	230
6.6.2. Sovelias vastuunkantaja	232
6.6.3. Vahingonkärsijän vakuuttamisvelvollisuus	234
6.6.4. Normaalikorvaus ja sen suhde ennakoitavuusrajoitukseen	235
6.6.4.1. Normaalikorvauksen käsitteestä	235
6.6.4.2. Korvausvastuuta rajoittavan normaalikorvauksen suhde ennakoitavuusharkintaan	237
A. Johdanto rajoitustapojen erotteluun	237
B. Normaalikorvauksen ilmentymät oikeuskäytännössä	238
C. Rajoitustapojen erottamisen tarpeellisuudesta	240
6.6.4.3. Todistustekninen normaalikorvaus	242
6.7. Yhteenveto	244

7. SOPIMUSVELALLISEN TUOTTAMUKSEN VAIKUTUS KORVAUKSEN LAAJUUTEEN	246
7.1. Tuottamuksen merkityksestä sopimussuhteissa	246
7.2. Tuottamusasteen yhteydestä korvausvastuun laajuuteen	250
7.3. Tuottamusaste ja ennakoitavuusperiaate	253
7.4. Tuottamusargumentin käytöstä	260
7.5. Velallisen tahallinen sopimusrikkomus	264
7.5.1. Taloudellisiin syihin perustuva sopimusrikkomus	265
7.5.1.1. Tehokasta sopimusrikkomusta koskeva teoria	265
7.5.1.2. Taloudellisin perustein tehty sopimusrikkomus ja korvaus- vastuun rajoittaminen	267
7.5.2. Muita tahallisuustilanteita	269
7.6. Yhteenveto	271
8. KORVAUSVASTUUN LAAJUUTTA RAJOITTAVISTA SOPIMUSEHDOIS- TA	272
8.1. Yleistä	272
8.2. Erilaisista vastuunrajoitusehdoista	274
8.3. Vastuunrajoitusehdon tuleminen sopimuksen osaksi	276
8.3.1. Yleistä	276
8.3.2. Vakioehtoihin sisältyvät ankarat ja yllättävät ehdot	278
8.4. Vastuunrajoitusehtojen tulkintaperiaatteiden merkityksestä	283
8.4.1. Yleistä vastuunrajoitusehtojen tulkinnasta	283
8.4.2. Välillisiä vahinkoja koskeva vastuunrajoitusehto	285
8.5. Vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuusarviointi	292
8.6. Tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot	299
8.6.1. Velallisen oma kvalifioitu huolimattomuus	299
8.6.2. Täytäntöönpanoapulaisten kvalifioitu tuottamus	304
8.7. Vastuunrajoitusehdot ja ennakoitavuusperiaate	308
8.8. Sopimussakon korvausvastuuta rajoittavasta vaikutuksesta	309
8.9. Yhteenveto	315
9. KOKOAVIA NÄKÖKOHTIA	317
9.1. Luvun sisällöstä	317
9.2. Vahingonkorvaus ja muut sopimusrikkomuksen oikeusseuraamukset	317
9.2.1. Vahingonkorvaus ja hinnanalennus	318
9.2.2. Vahingonkorvaus ja luontoissuoritus	322
9.3. Velkojan sopimukseen liittämien odotusten suojaamisen peruste ja merki- tys	326
9.3.1. Vahingonkorvauksen kompensatorinen tehtävä	326
9.3.2. Sääntelyn muodosta	328
9.3.3. Velkojan odotusten suojaamiseen vaikuttavista tekijöistä	331
SUMMARY	338
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO	344
ASIAHAKEMISTO	347

LÄHTEET

- Aaltonen, Aimo O.*: Tavarän virheistä. Hankintaa koskeva kauppaoikeudellinen tutkimus I. Porvoo 1955. (Aaltonen I)
- » – Tavarän virheistä. Hankintaa koskeva kauppaoikeudellinen tutkimus II. Vammala 1959. (Aaltonen II)
- Aarnio, Aulis*: Perillisen oikeusasemasta. Porvoo 1967.
- » – Laki, teko ja tavoite. Tutkimus tavoitteellisuudesta lain tulkinnessa ja soveltamisessa. Forssa 1975.
- » – Oikeudellisen käsitteenmuodostuksen ongelmia. Näkökohtia soveltamistilannesysteemin ja normatiivisen systeemin suhteesta. Juhlajulkaisu Simo Zitting 1915 • 14/2 • 1985. Vammala 1985. s. 12–23.
- » – Onko kohtuus oikeusperiaatteena syrjäyttämässä sekä sopimusvapauden että sopimusten sitovuuden periaatteen? LM 1987 s. 400–414.
- » – Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989.
- » – Oikeuslähteet, ennakkopäätökset, hovioikeusratkaisut. Teoksessa Hovioikeuskäytäntö oikeuslähteenä. Oikeuskäytäntö oikeuslähteenä -tutkimusprojektin päätösesminaari. 26.11.1991. Turku 1992. s. 6–19.
- Agell, Anders*: Samtycke och risktagande. Studier i skadeståndsrätt. Stockholm 1962. (Agell)
- » – Orsaksrekvisit och beviskrav i skadeståndsrätten. Festskrift till Per Olof Ekelöf. Stockholm 1972 s. 1–37. (Agell, Orsaksrekvisit)
- » – Felbegreppet, funktionsgarantier och försäkring vid funktionssvikt hos varan. SvJT 1991 s. 404–427.
- Aho, Matti L.*: Varallisuus- ja oikeudellisen oikeustoimen tulkinnasta. Porvoo 1968.
- Almén, Tore – Eklund, Rudolf*: Om köp och byte av lös egendom. Fjärde upplagan. Stockholm 1960.
- Andersen, Kristen*: Angrep og synpunkter i erstatningsretten. TfR 1941 s. 299–333.
- » – Kjøpsrett. 2. opplag. Oslo 1965.
- » – Skadeforvoldelse og erstatning. 3. opplag. Oslo 1976.
- Andersson, Håkan*: Skyddsändamål och adekvans. Om skadeståndsansvarets gränser. Uppsala 1993.
- André, Mathias*: Marknadsföringsansvar. Om förutsättningarna för marknadsrättsligt och civilrättsligt ansvar för marknadsföringen. Lund 1989.
- Anson, Sir William Reynell*: Anson's Law of Contract. 26th edition. Oxford 1984.
- Apala-Arlander, Terttu*: Yleislausekkeista. Oikeussäännösten muotoamiseen ja soveltamiseen liittyviä kysymyksiä. Vammala 1972.

- Arnholm, Carl Jacob*: Almindelig obligasjonsrett. 2. utgave. Oslo 1978.
- Aro, Pirkko-Liisa*: Sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhteesta rakennusurakassa. DL 1971 s. 323–339.
- Astola, Tiina*: Takuuehdot vientikaupassa. Tutkimus takuuehtojen pätevyyttä rajoittavista säännöksistä Pohjoismaissa, Saksan liittotasavallassa, Ranskassa ja Englannissa. Jyväskylä 1985.
- Atiyah, P.S.*: The Rise and Fall of Freedom of Contract. Oxford 1979. (Atiyah, The Rise and Fall)
- » – Form and Substance in Legal Reasoning: the Case of Contract. Teoksessa The Legal Mind. Essays for Tony Honoré. Frome and London 1986. s. 19–44. (Atiyah, Form and Substance in Legal Reasoning)
 - » – An Introduction to the Law of Contract. Fourth edition. Oxford 1989. (Atiyah, An Introduction)
 - » – The Sale of Goods. Eighth edition. Great Britain 1990.
- Augdahl, Per*: Den norske obligasjonsretts almindelige del. 5. utgave. Tano 1987.
- Aurejärvi, Erkki*: Oikeustointen kohtuullistamisen yleiset opit ja yrittäjien väliset sopimukset. LM 1979 s. 725–745.
- » – Irtaimen kaupan takuuehdot. Tutkimus myyjän antamasta takuusta ja virhevastuusta irtaimen kaupassa. Jyväskylä 1981.
 - » – Arvostelu teoksesta von Hertzen, Hannu: Sopimusneuvottelut. LM 1983 s. 1149–1159.
 - » – Velvoiteoikeuden oppikirja. Jyväskylä 1988. (Aurejärvi)
 - » – Arvostelu teoksesta Rudanko, Matti: Rakennuttajan myötävaikutushäiriöistä rakennusurakassa. LM 1989 s. 1170–1176.
- Bardo, Ulrike*: Die »abstrakte« Berechnung des Schadenersatzes wegen Nichterfüllung beim Kaufvertrag. Berlin 1989.
- Bayles, Michael*: Principles of Law. A Normative Analysis. Dordrecht 1987.
- Bengtsson, Bertil*: Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden I. Den skadeståndsrättsliga bakgrunden. Uppsala 1960. (Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I)
- » – Hävningsrätt och uppsägningsrätt vid kontraktsbrott. Stockholm 1967. (Bengtsson, Hävningsrätt)
 - » – Om jämkning av skadestånd. Lund 1982. (Bengtsson, Om jämkning)
 - » – Om allmänna skadeståndsläror. TFR 1987 s. 127–162.
 - » – Om civilrättens splittring. Festskrift till Kurt Grönfors. Göteborg 1991. s. 29–46.
- Benjamin's Sale of Goods. Third edition. London 1987. (Benjamin)
- Bergem, John Egil – Rognlien, Stein*: Kjøpsloven 1988 og FN-konvensjonen 1980 om internasjonale løsørekjøp. Norway 1991.
- Bernitz, Ulf*: Standardavtalsrätt. Sjätte upplagan. Stockholm 1993.
- Bianca, C. M. – Bonell, M. J.*: Commentary on the International Sales Law. The 1980 Vienna Sales Convention. Milan 1987.
- Bishop, William*: The Choice of Remedy for Breach of Contract. J. Leg. Stud. 1985 s. 299–320.
- Bomgren, Gunnar*: Är adekvansproblemet ett realitets- eller ett värderingsproblem? SvJT 1968 s. 353–360.
- Bonnevie, Carl*: Adekvanslæren og beslektede rettsfelter. Oslo 1942.
- Brox, Hans*: Allgemeines Schuldrecht. 17. Auflage. München 1989.

- Brunsvig, Per*: Avbestillingsrett i kontraktsforhold. Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde. København den 22.–24. August 1963. København 1964. Bilag II.
- Brækhus, Sjur*: En analyse og vurdering av den såkalte negative kontraktsinteresse i nordisk kontraktrett. TfR 1947 s. 515–536.
- Burrows, A. S.*: Contract, Tort and Restitution – A Satisfactory Division or Not? LQ Rev. 1983 s. 217–267.
- » – Remedies for Torts and Breach of Contract. London 1987. (Burrows)
- Busl, Peter*: Der Begriff des Vermögensschadens im BGB. JuS 1987 s. 108–113.
- Bydlinski, Franz*: Probleme der Schadensverursachung nach deutschem und österreichischem Recht. Stuttgart 1964.
- von Caemmerer, Ernst*: Das Problem des Kausalzusammenhangs im Privatrecht. Teoksessa Ernst von Caemmerer: Gesammelte Schriften. Band I. Rechtsvergleichung und Schuldrecht. Tübingen 1968 s. 395–410. (von Caemmerer)
- von Caemmerer, Ernst – Schlechtriem, Peter*: Kommentar zum Einheitlichen UN-Kaufrecht. Das Übereinkommen der Vereinten Nationen über Verträge über den internationalen Warenkauf. München 1990.
- Calamari, John D. – Perillo, Joseph M.*: The Law of Contracts. St. Paul, Minnesota 1987.
- Cane, Peter*: Atiyah's Accidents, Compensation and the Law. Fifth edition. Frome and London 1993.
- » – Economic Loss in Tort and Contract. RabelZ 1994 s. 430–437.
- Cantzler, Klaus*: Die Vorteilsausgleichung beim Schadensersatzanspruch. AcP 1957 s. 29–59.
- Carlson, B. C.*: Culpa-regeln och domarens fria prövning. JFT 1938 s. 466–490.
- Caselius, Ilmari*: Sopimussakon suhteesta vahingonkorvaukseen. DL 1929 s. 356–378.
- Castronovo, Carlo*: Liability between Contract and Tort. Teoksessa Perspectives of Critical Contract Law. Newcastle upon Tyne 1993. s. 273–291.
- Cederberg, Lauri*: Näkökohtia Suomen velvoite- ja kauppaoikeuden kodifioimiskysymyksessä. Lainvalmistelukunnan mietintö 1919. Helsinki 1919.
- Cervin, Ulf*: Om passivitet inom civilrätten. Lund 1960.
- Christensen, Anna*: Studier i köprätt. I Allmänt om hävning. II Detentionsrätt och temporär avvisningsrätt. III Hävning vid successiv leverans. IV Hävning då köparen inte kan återställa godset. Stockholm 1970.
- Chydenius, Jacob Wilhelm*: Lärobok i finsk kontraktsrätt II. Andra upplagan. Helsingfors 1925.
- Coing, Helmut*: Europäisches Privatrecht. Band I. Alteres Gemeines Recht. München 1985. (Coing I)
- » – Europäisches Privatrecht. Band II. 19. Jahrhundert. München 1989. (Coing II)
- Collins, Hugh*: Contract and Legal Theory. Teoksessa Legal Theory and Common Law. Padstow 1986. s. 136–154.
- » – The Law of Contract. Frome and London 1986.
- Cooke, Sir Robin*: Remoteness of Damage and Judicial Discretion. Camb. LJ 1978 s. 288–300.
- Danzig, Richard*: Hadley v. Baxendale. A Study in the Industrialization of the Law. J. Leg. Stud. 1975 s. 249–284.
- Eisenberg, Melvin Aron*: The Principle of Hadley v. Baxendale. Calif. L. Rev. 1992 s. 563–613.

- Ek, C. H.*: Bidrag till läran om utomobligatoriskt skadeståndsansvar vid rättsenlig verksamhet enligt Finlands gällande civilrätt. Helsingfors 1943.
- Ekelöf, Per Olof*: Straffet, skadeståndet och vitet. En studie över de rättsliga sanktionernas verkningsätt. Uppsala 1942. (Ekelöf, Straffet)
- » – Rättegång IV. 6. upplagan. Stockholm 1992. (Ekelöf)
- Ekström, F. W.*: Privaträttens allmänna läror II. Helsingfors 1924.
- Ellilä, Tauno*: Ulosotto-oikeuden yleiset opit. Toinen painos. Porvoo 1970.
- Enneccerus, Ludwig – Lehmann, Heinrich*: Recht der Schuldverhältnisse. Fünfte Bearbeitung. Tübingen 1958.
- Epstein, Richard A.*: Beyond Foreseeability. Consequential Damages in the Law of Contract. J. Leg. Stud. 1989 s. 105–138.
- Erma, Reino*: Työurakka Suomen velvoiteoikeuden mukaisena sopimustyyppinä. Vammala 1955.
- Eörsi, Gyula*: Indirect Damages. Festschrift till Jan Hellner. Malmö 1984. s. 253–267.
- Farnsworth, E. Allan*: Legal Remedies for Breach of Contract. Colum. L. Rev. 1970 s. 1145–1216.
- » – Damages and Specific Relief. Am. J. Comp. L. 1979 s. 247–253.
- » – Contracts. Boston 1982. (Farnsworth)
- » – Your Loss or My Gain? The Dilemma of the Disgorgement Principle in Breach of Contract. Yale LJ 1985 s. 1339–1393.
- Fikentscher, Wolfgang*: Schuldrecht. 8. Auflage. Berlin 1991.
- Fleischer, Carl August*: »Den negative kontraktsinteresse». Festschrift Carl Jacob Arnholt. Oslo 1959. s. 41–53.
- Forsman, Jaakko*: Bidrag till läran om skadestånd i brottmål enligt finsk rätt. Helsingfors 1893.
- Frense, Astrid*: Grenzen der formularmässigen Freizeichnung im Einheitlichen Kaufrecht. Heidelberg 1993.
- Fried, Charles*: Contract as Promise. A Theory of Contractual Obligation. Cambridge (Massachusetts) 1981.
- Friedmann, Daniel*: The Efficient Breach Fallacy. J. Leg. Stud. 1989 s. 1–24.
- Fuchs, Maximilian*: Versicherungsschutz und Versicherbarkeit als Argumente bei der Schadensverteilung. AcP 1991 s. 318–345.
- Fuller, L. L. – Perdue, William R.*: The Reliance Interest in Contract Damages. Yale LJ 1936 s. 52–96.
- Gillig, Franz-Peter*: Nichterfüllung und Sachmängelgewährleistung. Ein Beitrag zum System der Vertragshaftung. Tübingen 1984.
- Gilmore, Grant*: The Death of Contract. Ohio 1974.
- Godenhjelm, Berndt*: Om säljarens bundenhet under ändrade förhållanden. Helsingfors 1954. (Godenhjelm, Om säljarens bundenhet)
- » – Om ersättande av avbrottskada vid säljarens dröjsmål. JFT 1970 s. 38–54.
- » – Om jämkning av skadestånd i inomkontraktuella förhållanden. JFT 1975 s. 400–414.
- » – Lärobok i kontraktsrätt I. Andra upplagan. Lovisa 1977. (Godenhjelm)
- Gomard, Bernhard*: Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for Kontraktsforhold. København 1958. (Gomard, Forholdet)
- » – Skøn og regel i erstatningsretten. Tfr 1960 s. 111–130.

- » – Hadley v. Baxendale og adekvans. Joseph M. Lookofsky: Consequential Damages in Comparative Context, 330 sider, 1989. UfR 1989 B s. 417–421.
- » – Obligationsret. 1. Del. 2. udgave. Gylling 1989.
- » – Obligationsret. 2. Del. København 1991.
- Grunsky, Wolfgang*: §§ 249–255. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2: Schuldrecht. Allgemeiner Teil (§§ 241–432). 3. Auflage. München 1994. s. 335–534.
- Grönfors, Kurt*: Avtalsgrundande rättsfakta. Göteborg 1993.
- Hagstrøm, Viggo*: Culpanormen. 2. opplag. Oslo 1985.
- Hakulinen, Y. J.*: Velvoiteoikeus I. Yleiset opit. 2. painos. Helsinki 1965.
- Halila, Jouko*: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuus oikeudellisia oikeussuhteita. Porvoo 1955. (J. Halila, Todistustaakan jaosta)
- Halila, Jouko – Havansi, Erkki*: Ulosotto-oikeuden oppikirja. Vammala 1986.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi (HE 1973 vp. n:o 187).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeustoimen kohtuullistamista koskevaksi lainsäädännöksi (HE 1981 vp. n:o 247).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle huoneenvuokralainsäädännön uudistamiseksi (HE 1984 vp. n:o 127).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle kauppalaiksi (HE 1986 vp. n:o 93).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (HE 1986 vp. n:o 198).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle valmismatkalaiksi (HE 1992 vp. n:o 237).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuluttajansuojalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 1992 vp. n:o 360).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle asuntokauppaa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 1994 vp. n:o 14).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle merilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 1994 vp. n:o 62).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle maakaareksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 1994 vp. n:o 120).
- Harris, Donald – Ogus, Anthony – Phillips, Jennifer*: Contract Remedies and the Consumer Surplus. LQ Rev. 1979 s. 581–610.
- Hart, H. L. A. – Honoré, Tony*: Causation in the Law. Second edition. Oxford 1985.
- Havansi, Erkki*: Panttioikeus osakkeeseen. Toinen osa. Vammala 1981.
- Heinonen, Olavi*: Det är skäl att fortsätta diskussionen om motivering av dom. JFT 1994 s. 151–159.
- Helin, Markku*: Lainopin tilasta ja tulevaisuudesta. Oikeus 1982 s. 158–161.
- » – Käsitteistä päätelemisestä. Teoksessa Juhlajulkaisu Simo Zitting 1915 • 14/2 • 1985. Vammala 1985. s. 82–92.
- » – Lainoppi ja metafysiikka. Tutkimus skandinaavisen oikeusrealismin tieteenkuvasta ja sen vaikutuksesta Suomen siviilioikeuden tutkimuksessa vuosina 1920–1960. Vammala 1988. (Helin)
- Hellner, Jan*: Obligationsrätt, försäkring och skadestånd. Några anteckningar till Rodhes »Obligationsrätt». NFT 1957 s. 242–258.
- » – Beräkning och begränsning av skadestånd vid köp. Tfr 1966 s. 290–344.

- » – The Limits of Contractual Damages in the Scandinavian Law of Sales. Teoksessa *Scandinavian Studies in Law* 1966. Uppsala 1966. s. 37–79.
- » – Standardavtal vid avtalsslutande. JFT 1979 s. 281–300.
- » – Consequential Loss and Exemption Clauses. Oxf. J. Leg. Stud. 1981 s. 13–49.
- » – Skadeståndsrätt. Fjärde upplagan. Stockholm 1985.
- » – Kontrollansvaret. Juhlajulkaisu – Festschrift Curt Olsson 1919 • 28/9 • 1989. Ekenäs 1989 s. 114–136.
- » – Kontrollansvar och annat skadeståndsansvar i den nya köprätten. TFR 1991 s. 141–179.
- » – CISG och den nya kontraktsrätten. TFR 1992 s. 1–19.
- » – Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt. 2. häftet. Allmänna ämnen. Andra upplagan. Stockholm 1993. (Hellner, Speciell avtalsrätt II.2)
- » – Recension av Håkan Andersson: Skyddsändamål och adekvans. Om skadeståndsansvarets gränser. Justus. Uppsala 1993. 637 s. JT 1993–94 s. 840–849.
- Hellner, Jan – Ramberg, Jan*: Speciell avtalsrätt I. Köprätt. Andra upplagan. Stockholm 1991.
- Herber, Rolf – Czerwenka, Beate*: Internationales Kaufrecht. München 1991.
- von Hertzen, Hannu*: Sopimusneuvottelut. Siviilioikeudellinen tutkimus. Vammala 1983.
- Hole, Ivar*: Ansvarsfraskrivelse i massekontrakter. Oslo 1959.
- Honka, Hannu*: Fartygets skick och egenskaper. En befragningsrättslig studie. Åbo 1989.
- Honnold, John O.*: Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention. Second edition. Deventer – Boston 1991.
- Honsell, Heinrich*: Herkunft und Kritik des Interessebegriffs in Schadensersatzrecht. JuS 1973 s. 69–75.
- Honsell, Heinrich – Harrer, Friedrich*: Schaden und Schadensberechnung. JuS 1991 s. 441–448.
- Hoppu, Esko*: Vastuun rajoitusehdoista kaupassa. Teoksessa Liike-elämän sopimusoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja n:o 6. Vammala 1972. s. 82–96. (Hoppu, Vastuun rajoitusehdoista)
- » – Vahingonkorvausvastuusta kauppalaan mukaan. LM 1988 s. 51–65.
- » – Kuljetuskauppa. Jyväskylä 1991.
- » – Kauppa- ja varallisuus oikeuden pääpiirteet. Neljäs painos. Jyväskylä 1993. (Hoppu, Pääpiirteet)
- Hoppu, Esko – Routamo, Eero*: Suomen vakuutus oikeus. Jyväskylä 1990.
- Horwitz, Morton J.*: The Historical Foundations of Modern Contract Law. Harv. L. Rev. 1974 s. 917–956.
- Hov, Jo*: Avtalerett. Oslo 1980.
- Howells, Geraint*: Comparative Product Liability. Cornwall 1993.
- Huhtamäki, Ari*: Luotonantajavastuu. Lender Liability Suomessa – velvoiteoikeudellinen tutkimus luotonantajan vastuusta luotonottajaa kohtaan erityisesti USA:n oikeuteen verrattuna. Jyväskylä 1993.
- Hult, Phillips*: Perpetuatio obligationis. Festschrift till Henry Ussing. København 1951. s. 165–206.
- Hultmark, Christina*: Kontraktsbrott vid köp av aktie. Särskilt om fel. Göteborg 1992.
- Huser, Kristian*: Avtaletolkning. En innføring i avtaletolkingslærens alminnelige del. Bergen 1983.

- Håstad, Torgny*: Den nya köprätten. Tredje upplagan. Göteborg 1993.
- af Hållström, Erik*: Om villfarelse såsom divergens mellan vilja och förklaring vid rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. 1931.
- Immonen, Raimo*: Kauppalain mukainen pysäyttämisoikeus myyjän suojakeinona. LM 1993 s. 1151–1172.
- Jareborg, Nils*: Regler och riktlinjer. TfR 1979 s. 385–410.
- Johnston, Jason Scott*: Strategic Bargaining and the Economic Theory of Contract Default Rules. Yale LJ 1990 s. 615–664.
- Jokela, Heikki*: Kestosopimusten sopeuttaminen muuttuneisiin olosuhteisiin. DL 1978 s. 133–171.
- Jääskinen, Niilo*: Ennakkopäätösten merkityksestä yleisen lain kannalta. Teoksessa *Liber Amicorum Carolo Makkonen Deditus*. Helsinki 1986 s. 36–56.
- Jørgensen, Stig*: Kausalitetsspørgsmål i erstatningsretten. UfR 1953 B s. 33–49.
- » – Spredte bemærkninger om adækvans. Juristen 1961 s. 195–206.
 - » – Fire obligationsretlige afhandlinger. København 1965. (Jørgensen, Afhandlinger)
 - » – Erstatning for personskade og tab af forsorger. 3. udgave. Odense 1972. (Jørgensen, Erstatning for personskade)
 - » – Erstatningsret. 2. udgave. Haderslev 1972.
 - » – Kontraktsret. 2. bind. København 1972. (Jørgensen, Kontraktsret 2)
 - » – Erstatningsrettens udvikling. Rättshistoriska studier. Elfte bandet. Lund 1985. s. 84–102.
 - » – Erstatning og udvikling. SvJT 1986 s. 477–488.
- Kaivola, Juhani*: Hur inverkar den skadelidandes latentia sjukdom som medverkande orsak på skadeståndsansvaret? JFT 1989 s. 203–220.
- » – Oikeustapauskommentti KKO 1990:107. LM 1991 s. 430–437.
- Kangas, Urpo*: Lahja. Jyväskylä 1993.
- Karlgren, Hjalmar*: »Perpetuatio obligationis». TfR 1955 s. 361–385.
- » – Culpa och samtycke inom skadeståndsrätten. Lund 1969. (Karlgren, Culpa och samtycke)
 - » – Skadeståndsrätt. Femte upplagan. Stockholm 1972.
- Keuk, Brigitte*: Vermögensschaden und Interesse. Bonn 1972.
- Kivimäki, T. M.*: Asianajajan siviilioikeudellinen vastuu. Helsinki 1924.
- » – »Tunneperäisistä» tuomioista. DL 1952 s. 347–357.
 - » – Mikä ajankohta on pantava omaisuusvahingon arvioimisen pohjaksi? JFT 1962 s. 141–146.
- Kivimäki, T. M. – Ylöstalo, Matti*: Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa. Kolmas painos. Porvoo 1973.
- Kivivuori, Antti*: Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809–1875. Joensuu 1969.
- Klami, Hannu Tapani*: Der Vertrag als intentionales Verhalten. Beiträge zur Theorie der Regelung von Verträgen. Vammala 1979.
- » – Om skadeståndsrättens teoretiska grundstruktur. En rättsteoretisk skiss. JFT 1979 s. 124–147.
 - » – Finalistinen oikeusteoria. Tutkimus oikeudellisen päätöksenteon ja oikeusnormipropositioiden tavoitteellisesta justifiointista ja kontrollista. Turku 1980. (Klami, Finalistinen)

- » – »Vastaavuusteoria» – viisasten kivi? LM 1980 s. 929–932.
- » – »Kuluttajansuojasta» oikeustieteessä. DL 1982 s. 467–481.
- » – Ihmisen säännöt. Tutkimus oikeuden olemuksesta, synnystä ja toiminnasta. Turku 1983.
- » – Om reglering av avtal. En studie i avtalsrättsliga tänkesätt. JFT 1984 s. 196–211.
- » – Eräitä todistusharkintakysymyksiä rikosprosessissa. DL 1991 s. 291–312.
- Klami, Hannu Tapani – Sorvettula, Johanna – Hatakka, Minna:* Tarvitaanko todistustaakkaa? DL 1990 s. 1–21.
- Kleinman, Jan:* Ren förmögenhetsskada – särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart. Stockholm 1987.
- » – De offentliga rättssubjektens skadeståndsansvar – offentligrättslig reglering med privaträttslig metod. JT 1991–92 s. 62–97.
- » – Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga analysen – en renässans för begreppsjurisprudensen. JT 1993–94 s. 718–733.
- Klæstad, Helge:* Ansvarsfraskrivelse i befragningsforhold. Kristiania 1924.
- Komiteanmietintö 1965:A4. Vahingonkorvauskomitean mietintö.
- Komiteanmietintö 1973:12. Kauppalakikomitean mietintö.
- Komiteanmietintö 1989:47. Ehdotus asuntokauppalainsäädännöksi. Asuntokauppakomitean mietintö.
- Komiteanmietintö 1989:53. Maakaaritoimikunnan mietintö. Kiinteistön kauppa, lainhuudatus ja panttaus ym.
- Komiteanmietintö 1990:20. Oikeustoimilakitoimikunnan mietintö.
- Koskelo, Pauliine:* Avtalets syfte och påföljdssystemet vid reseavtal. JFT 1982 s. 440–468.
- Kranz, Norbert:* Die Schadensersatzpflicht nach den Haager Einheitlichen Kaufgesetzen und dem Wiener UN-Kaufrecht. Frankfurt am Main 1989.
- Krokeide, Kjetil:* Forutsetningslæren og misligholdsbegrepet – særlig i langsiktige kontraktsforhold. TfR 1977 s. 569–649.
- » – Erstatningsberegningen ved ineffektive kontrakter. TfR 1979 s. 132–227.
- » – Restitusjon og berikelse ved ineffektive kontrakter. TfR 1982 s. 353–533.
- Krook, Ingvar:* Har företag eller myndighet rätt till skadestånd för lön till personal som utrett brott eller reparerat skada till följd av brottet? JFT 1989 s. 221–240.
- » – Rubrikerna till högsta domstolens avgöranden. Teoksessa Korkein oikeus 75 vuotta – Högsta domstolen 75 år. Jyväskylä 1993. s. 165–190.
- Krüger, Kai:* Norsk kontraktsrett. Bergen 1989. (Krüger)
- » – Norsk kjøpsrett. 3. utgave. Norge 1991.
- » – Hindringsansvar – ny kontraktsrettslig ansvarsfigur? JV 1992 s. 337–381.
- Kämäräinen, Mikko:* Huoltajan tuottamusperusteinen vastuu. Tutkimus huollettavan sivulliselle aiheuttamasta henkilö- ja esinevahingosta. Vammala 1972.
- Köndgen, Johannes:* Ökonomische Aspekte des Schadensproblems. Bemerkungen zur Kommerzialisierungsmethode des Bundesgerichtshofs. AcP 1977 s. 1–34.
- König, Detlef:* Voraussehbarkeit des Schadens als Grenze vertraglicher Haftung (zu Art. 82, 86, 87 EKG). Teoksessa Das Haager Einheitliche Kaufgesetz und das Deutsche Schuldrecht. Kolloquium zum 65. Geburtstag von Ernst v. Caemmerer. Karlsruhe 1973. s. 75–130.
- Kötz, Hein:* Unfair Exemption Clauses. An Economic Analysis. SvJT 1987 s. 473–480.

- Laine, Juha:* Rakennusvirheistä. Tutkimus urakoitsijan virhevastuusta rakennusurakassa. Hämeenlinna 1993.
- Lainvalmistelukunnan julkaisuja* 2/1925. Ehdotus laiksi varallisuus oikeudellisista sopimuksista ja muista varallisuus oikeudellisista oikeustoimista ynnä perustelut. Helsinki 1925. (Lvk 1925:2)
- Lange, Heinrich:* Herrschaft und Verfall der Lehre vom adäquaten Kausalzusammenhang. AcP 1957 s. 114–136.
- Lange, Hermann:* Adäquanztheorie, Rechtswidrigkeitszusammenhang, Schutzzwecklehre und selbständige Zurechnungsmomente. JZ 1976 s. 198–207.
- » – Schadenersatz. 2. Auflage. Tübingen 1990.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Vammala 1987.
- Larenz, Karl:* Lehrbuch des Schuldrechts. Erster Band. Allgemeiner Teil. 14. Auflage. München 1987.
- Lassen, Jul.:* Haandbok i Obligationsretten. Almindelig Del. Tredie Udgang. København 1917–20. (Lassen)
- Lauri, Hans:* Kausalzusammenhang und Adäquanz im schweizerischen Haftpflicht- und Versicherungsrecht. Bern 1976.
- Lehtinen, Leena:* Vastakauppa ja sopimussakko. Tampere 1993.
- Lindholm, Tomas:* Om friskrivningsklausuler avseende indirekt skada. JFT 1983 s. 430–449.
- Linna, Tuula:* Kärkeimman oikeuden päätösten otsikoista. LM 1989 s. 772–782.
- » – Kärkeimman oikeuden perustelut oikeuskäytännön ohjauskeinona – toteutuuko prejudikaattifunktio. LM 1993 s. 137–160.
- Linzer, Peter:* On the Amorality of Contract Remedies – Efficiency, Equity, and the Second Restatement. Colum. L. Rev. 1981 s. 111–139.
- Ljungman, Seve:* Om prestation in natura. Uppsala 1948.
- Lookofsky, Joseph M.:* Fault and No-fault in Danish, American and International Sales Law. The Reception of the 1980 United Nations Sales Convention. Teoksessa Scandinavian Studies in Law 1983. Uppsala 1983. s. 107–138. (Lookofsky, Fault and No-fault)
- » – Consequential Damages in Comparative Context. From Breach of Promise to Monetary Remedy in the American, Scandinavian and International Law of Contracts and Sales. Gylling 1989. (Lookofsky)
- Lundstedt, V.:* Kritik av nordiska skadeståndsläror. Tfr 1923 s. 55–154.
- » – Grundlinjer i skadeståndsrätten. Förra delen: culpa-regeln. Uppsala 1935. (Lundstedt, Grundlinjer)
- » – Några anmärkningar om skadeståndsrättens systematisering och om kausalitetsfrågan i juridiken. Festskrift Henry Ussing. København 1951 s. 328–347. (Lundstedt, Några anmärkningar)
- Lødrup, Peter:* Lærebok i erstatningsrett. 2. utgave. Bergen 1987.
- Macaulay, Stewart:* Non-contractual Relations in Business: a Preliminary Study. Am. Soc. Rev. 1963 s. 55–67.
- » – Elegant Models, Empirical Pictures, and the Complexities of Contract. Law & Society Review 1977 s. 507–528.
- Macneil, Ian R.:* Efficient Breach of Contract: Circles in the Sky. Va. L. Rev. 1982

- s. 947–969.
- Madsen, Palle Bo*: Privat retsstiftelse – om kontrakt og delikt. Tfr 1986 s. 597–626.
- Makkonen, Kaarle*: Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakennanalyttinen tutkimus. Vammala 1981.
- Medicus, Dieter*: Naturalrestitution und Geldersatz. JuS 1969 s. 449–455.
- » – Normativer Schaden. JuS 1979 s. 233–239.
- » – §§ 249–254. J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. 12. Auflage. Berlin 1983. (Medicus)
- Mertens, Hans-Joachim*: §§ 249–255. Soergel. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Band 2. Schuldrecht I. 12. Auflage. Stuttgart 1990.
- Mestad, Ole*: Om force majeure og risikofordeling i kontrakt. Stavanger 1991.
- Mommens, Friedrich*: Beiträge zum Obligationenrecht. Zweite Abtheilung. Zur Lehre von dem Interesse. Braunschweig 1855.
- Munch-Petersen, H.*: Den saakaldte »negative Kontraktsinteresse». Et kritisk Bidrag. Tfr 1898 s. 1–35.
- Muukkonen, P. J.*: Muotosäännökset. Varallisuus oikeudellisia sopimuksia koskeva tutkimus. Vammala 1958.
- » – Esisopimus. Siviilioikeudellinen tutkimus. Vammala 1960.
- » – Sopimusoikeuden yleinen lojaliteettiperiaate. LM 1993 s. 1030–1048.
- Möller, Gustaf*: Korkein oikeus oikeuskäytännön ohjaajana – erityisesti alioikeuden näkökulmasta. Teoksessa Korkein oikeus 75 vuotta – Högsta domstolen 75 år. Jyväskylä 1993. s. 191–202.
- NOU 1976:34. Utkast til lov om kjøp.
- Nuotio, Kimmo*: Ennalta arvattavuuden merkityksestä Brynolf Honkasalon kausaalisuus- ja rikosopin kannalta. Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuosi 1989. Vammala 1989. s. 309–341.
- Nybergh, Frey*: Arbetstagarens ansvar i förhållande till arbetsgivarens medkontrahent för fel han gjort vid fullgörandet av prestationen. JFT 1992 s. 459–487.
- Nygaard, Nils*: Aktløysevurderinga i norsk rettspraksis. Bergen – Oslo – Tromsø 1974. (Nygaard, Aktløysevurderinga)
- » – Skade og ansvar. 3. utgave. Bergen 1985. (Nygaard)
- Nørager-Nielsen, Jacob – Theilgaard, Søren*: Købeloven med kommentarer. 2. udgave. Vojens 1993.
- Nørgaard, Jørgen – Vagner, Hans Henrik*: Lærebog i erstatningsret. Gylling 1990.
- Odelstingsproposisjon nr. 80 (1986–87). Kjøpslov. (Ot. prp. nr. 80 (1986–87))
- Olsen, Lena*: Ersättningsklausuler. Vite och andra avtalade ersättningar vid kontraktsbrott. Stockholm 1986.
- Owen, Marc*: Some Aspects of the Recovery of Reliance Damages in the Law of Contract. Oxf. J. Leg. Stud. 1984 s. 393–420.
- Paaso, Ilpo*: Vahingonkorvauslain soveltuminen sopimussuhteisiin. LM 1984 s. 515–525.
- » – Oikeustapaus KKO 1985 II 51 – eräs vahingonkorvausoikeutemme virstanpylväs. LM 1987 s. 569–574.
- » – Vahingonkorvausvastuun normiperusta lääkarintoimessa. Tutkimus erityisesti julkisen vallankäytön vahingonkorvausvastuuta sääntelevien säännösten sovellettavuudesta lääkarintoimesta aiheutuviin vahinkoihin. Vammala 1992. (Paaso)
- Palandt*: Bürgerliches Gesetzbuch. 51. Auflage. München 1992.

- Palmgren, Gunnar*: Om påföljderna av säljarens mora. Helsingfors 1936. (Palmgren)
- » – Kan borgenär fordra skadestånd utöver beloppet av utfäst avtalsvite? JFT 1937 s. 766–786.
- Peczenik, Aleksander*: Causes and Damages. Lund 1979. (Peczenik)
- » – Rätten och förnuftet. En lärobok i allmän rättslära. Andra upplagan. Lund 1988.
- Persson, Ulf*: Skada och värde. Lund 1953. (Persson)
- » – Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier. Lund 1962. (Persson, Studier)
- Petersen, J. Günther*: Ansvarsfraskrivelse med særligt henblik på aftaler om befordring, forvaring og bearbejdelse. København 1957.
- Platou, Oscar*: Forelæsninger over udvalgte Emner af Privatrettens almindelige Del. Kristiania 1914.
- Pohjoismaiset kauppalaat. Pohjoismaisen kauppakityöryhmän ehdotus. (NU 1984:5)
- Portin, Göran*: Om köparens dröjsmål med särskild hänsyn till mora accipiendi. Borgå 1962. (Portin, Om köparens dröjsmål)
- » – Uppsåtligt kontraktsbrott. JFT 1971 s. 37–50.
 - » – Tidpunkten för beräkandet av skadeståndsbelopp. Teoksessa Juhlajulkaisu Matti Ylöstalo 1917 • 4/2 • 1987. Vammala 1987. s. 309–315. (Portin, Tidpunkten)
- Posner, Richard*: Economic Analysis of Law. Fourth edition. Boston 1992.
- Pöyhönen, Juha*: Oikeustapauskommentti. KKO 1984 II 180. LM 1985 s. 552–563.
- » – Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Vammala 1988. (Pöyhönen)
 - » – Sopimuksen kohtuuttomuus anglo-amerikkalaisissa sopimusjärjestelmissä. OT 1993 s. 203–291. (Pöyhönen, Sopimuksen kohtuuttomuus)
- Rabel, Ernst*: Das Recht des Warenkaufs. Eine rechtsvergleichende Darstellung. 1. Band. Berlin 1964.
- Ramberg, Jan*: Skall vi få 1906 års köplag? Advokaten 1985 s. 480–481.
- » – Den nya köplagen – nytt Wien i gamla läglar? Festskrift till Gotthard Calissendorff. Göteborg 1990. s. 259–284. (Ramberg, Den nya köplagen)
 - » – Rättsfall. Banks skadeståndsskyldighet vid försenad utbetalning till bankkund. JT 1991–92 s. 99–104.
 - » – Methodological Changes in International Trade Law. Teoksessa Juristische Theoriebildung und Rechtliche Einheit. Beiträge zu einem Rechtshistorischen Seminar in Stockholm im September 1992. Lund 1993. s. 155–161. (Ramberg, Methodological Changes)
- Regeringens proposition 1988/89:76 om ny köplag. (Reg. prop. 1988/89:76)
- Rodhe, Knut*: Obligationsrätt. Lund 1956. (Rodhe)
- » – The Quantum of Damages Under the Scandinavian Sale of Goods Act. Teoksessa Scandinavian Studies in Law 1966. Uppsala 1966. s. 149–171.
 - » – Lärobok i obligationsrätt. Sjätte upplagan. Lund 1986. (Rodhe, Lärobok)
- Routamo, Eero*: Liikennevahinko. Oikeustieteellinen tutkimus korvausvastuun syntymisestä liikennevakuutuslain perusteella. Porvoo 1967.
- » – Kaupanvastuu ja oikeudellinen virhe irtaimen kaupassa. Porvoo 1969. (Routamo, Kaupanvastuu)
 - » – Suoritusvirheistä ja oikeusseuraamuksista irtaimen kaupassa. LM 1970 s. 874–883.
 - » – Vastuu työtapaturmasta. Porvoo 1972.
 - » – Vahingonkorvausvelvollisuus muulla kuin vahingonkorvauslain perusteella. Teoksessa Vahingonkorvausoikeus. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja

- n:o 15. Vammala 1975. s. 115–133. (Routamo, LMLK)
- » – Lainsäätäjän sananvalinta ja Pavlovin koirat. LM 1979 s. 44–48.
 - » – Vastaavuusteoria ja suoritusten virheellisyys sopimussuhteessa. LM 1980 s. 122–130.
 - » – Takuutiedettä irtaimen kaupasta. DL 1982 s. 226–231.
 - » – Säljarens ansvar för indirekta skador vid köp av lös egendom. Förhandlingarna vid det 31 nordiska juristmötet i Helsingfors 19–21 augusti 1987. Del I. Vammala 1987. s. 211–220. (Routamo, NJM 1987)
 - » – Kaupan lait I. Kotimainen ja kansainvälinen irtaimen kauppa. Jyväskylä 1990.
- Routamo, Eero – Hoppu, Esko*: Suomen vahingonkorvausoikeus. 2. painos. Vammala 1988.
- Routamo, Eero – Sevón, Leif*: Ehdotus kauppalaiksi. (OLJ 13/1977)
- Roxin, Claus*: Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen, der Aufbau der Verbrechenslehre. München 1992.
- Rudanko, Matti*: Vastuusta grynderirakentamisessa. Hämeenlinna 1982.
- » – Ostajan velvollisuudet ja sopimusrikkomus kauppalaan mukaan. LM 1988 s. 24–50.
 - » – Rakennuttajan myötävaikutushäiriöistä rakennusurakassa. Vammala 1989. (Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä)
- Saarnilehto, Ari*: Huoneenvuokraoikeuden päättymisestä vuokralaiselle aiheutuvan vahingon laskemisesta. Teoksessa Juhlajulkaisu Juhani Kyläkallio 1930 – 14/3 – 1990. Turku 1990. s. 171–184. (Saarnilehto, Huoneenvuokraoikeuden päättymisestä)
- » – Vahingonkorvauslain soveltamisalasta. Teoksessa Turun Yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 30 vuotta. Turku 1991. s. 383–394.
- Sandgren, Claes*: En social avtalsrätt? Del I. JT 1992–93 s. 456–483. Del II. s. 643–668.
- Saxén, Hans*: Adekvans och skada. Åbo 1962.
- » – Skadeståndsrätt. Åbo 1975.
 - » – Tillägg till skadeståndsrätt. Åbo 1983. (Saxén, Tillägg)
- Schack, Haimo*: Der Schutzzweck als Mittel der Haftungsabgrenzung. JZ 1986 s. 305–314.
- Schelin, Johan*: Total friskrivning från ansvar för sak- och personsador – Knock for knock-principen. JT 1993–94 s. 131–148.
- Schmidt, Folke*: Faran och försäkringsfallet. En försäkringsrättslig studie. Lund 1943. (Schmidt)
- » – Orsakspöblemet under debatt. SvJT 1954 s. 209–216.
- Schwartz, Alan*: The Case for Specific Performance. Yale LJ 1979 s. 271–306.
- » – The Myth that Promisees Prefer Supracompensatory Remedies: An Analysis of Contracting for Damage Measures. Yale LJ 1990 s. 369–407.
- Schäfer, Hans-Bernd – Ott, Claus*: Lehrbuch des ökonomischen Analyse des Zivilrechts. Berlin 1986.
- Sevón, Leif – Wilhelmsson, Thomas – Koskela, Pauliine*: Kauppalaan pääkohdat. Mänttä 1987.
- Sindballe, Kristian*: Adækvanslæren i Erstatningsretten. UfR 1948 B s. 253–263.
- Sipilä, Arvo*: Deliktiperusteisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne Suomen varallisuusouikeutta silmälläpitäen. Helsinki 1936.
- Sisula-Tulokas, Lena*: Dröjmsålsskador vid passagerartransport. Vammala 1985. (Sisu-

- la-Tulokas, Dröjsmålsskador)
- » – Felpåföljden prisavgrad. Hämeenlinna 1990. (Sisula-Tulokas, Prisavdrag)
 - » – Oikeustapauskommentti. KKO 1991:65. DL 1991 (oikeustapausosasto) s. 71–74.
 - » – Transporträttens grunder. Helsingfors 1992.
 - » – Starka billighetsskäl eller saknar stöd i lag? – En jämförelse av argumenteringen i HD 1991:146 och NJA 1993 s. 41 I och II. JFT 1994 s. 387–402.
- Sorvettula, Johanna:* Vahingon määrää koskeva harkinta. Turun yliopisto 1988.
- SOU 1974:83. Generalklausul i förmögenhetsrätten.
- SOU 1976:66. Köplag. Slutbetänkande av köplagsutredning.
- Spleth, P.:* Mangelsbegreppet. UfR 1955 B s. 61–68.
- » – Spredte bemærkninger om misligholdelse af ejendoms køb. UfR 1962 B s. 213–237.
- Stang, Fredrik:* Erstatningsansvar. Oslo 1927.
- Steindorff, Ernst:* Abstrakte und konkrete Schadensberechnung. AcP 1959 s. 431–469.
- Stoljar, Samuel:* Normal, Elective and Preparatory Damages. LQ Rev. 1975 s. 68–85.
- Stoll, Hans:* Haftungsfolgen im bürgerlichen Recht. Eine Darstellung auf rechtsvergleicher Grundlage. Heidelberg 1993.
- Strahl, Ivar:* Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Stockholm 1948. (Strahl, Skada och vinning)
- » – Adekvansläran. Teoksessa Teori och praxis. Skrifter tillägnade Hjalmar Karlgren. Stockholm 1964. s. 324–355. (Strahl)
- Strömholm, Stig:* En svensk prejudikatlära: behov och möjligheter. SvJT 1984 s. 923–945.
- » – Avtalsfrihetens komponenter – ett analysförsök. Teoksessa Festskrift till Sveriges Advokatsamfund 1887–1987. Rättsvetenskapliga studier. Falköping 1987. s. 531–549. (Strömholm, Avtalsfrihetens komponenter)
- Ståhlberg, Pauli:* Ydinvastuusta. Vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus erityisesti ydinvoimalaonnettomuudesta aiheutuvien vahinkojen kannalta. Vammala 1993.
- Summers, Robert S.:* Statutes and Contracts as Founts of Formal Reasoning. Essays for Patrick Atiyah. Oxford 1992 s. 71–85.
- Sundberg, Jacob W. F.:* Om ansvaret för fel i lejt gods. Stockholm 1966.
- Svendsen, Michael H.:* Goodwill-erstatning i eneforhandlingsforhold. UfR 1994 B s. 252–255.
- Takki, Tapio:* Irtaimen esineen vuokrasta ja leasingistä. Vammala 1980. (Takki)
- » – Lainkäyttäjän lainsäätäjän työn jatkajana. Korkeimman oikeuden oikeutta luovasta roolistä. Helsinki 1985. (Takki, Lainkäyttäjän)
- Taxell, Lars Erik:* Tankar om rättssäkerheten. JFT 1962 s. 361–369.
- » – Avtalsbrott och påföljd. Festskrift till Håkan Nial. Stockholm 1966. s. 493–503.
 - » – Avtal och rättsskydd. Åbo 1972.
 - » – Om lojalitet i avtalsförhållanden. JFT 1977 s. 148–155.
 - » – Om avtalsetik. JFT 1979 s. 487–498.
 - » – Köplagen. Några riktlinjer. Åbo 1991.
 - » – Skadestånd vid avtalsbrott. Åbo 1993.
 - » – Avtalsbundenhet och avtalsbrott. JFT 1994 s. 306–322.
- Telaranta, K. A.:* Sopimusoikeus. Vammala 1990.
- Tepora, Jarno – Kartio, Leena – Koulu, Risto – Wirilander, Juhani:* Kiinteistön käyttö ja luovutus. Toinen painos. Jyväskylä 1993.

- Tiling, Johann:* Haftungsbefreiung, Haftungsbegrenzung und Freizeichnung im Einheitlichen Gesetz über den international Kauf beweglicher Sachen. *RabelZ* 1968 s. 258–283.
- Timonen, Pekka:* Ennakkotapaukset ja niiden merkitys oikeuslähteenä. Mänttä 1987.
- Tolonen, Hannu:* Yleisten oppien rakenteesta ja merkityksestä. Teoksessa *Juhlajulkaisu Allan Huttunen 1928 – 5/11 – 1988*. Turku 1988. s. 157–166. (H. Tolonen, Yleisten oppien rakenteesta)
- » – Korko, raha ja sopimus. Jyväskylä 1992. (H. Tolonen, Korko)
- Tolonen, Juha:* Oikeudenvastaisuudesta vahingonkorvausoikeudellisena käsitteenä. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia III*. Niilo Kullervo Salovaaralle 13.10.1972 omistettu. Vammala 1972. s. 121–137. (J. Tolonen, Oikeudenvastaisuudesta)
- Treitel, G. H.:* *The Law of Contract*. Seventh edition. London 1987. (Treitel)
- » – Remedies for Breach of Contract. A Comparative Account. Oxford 1988. (Treitel, Remedies)
- Trolle, Jørgen:* Risiko og skyld i erstaningspraxis. København 1960.
- Tulokas, Mikko:* Öljyvahingoista erityisesti aluksista aiheutuvien vahinkojen korvaamisen kannalta. Vammala 1978. (Tulokas)
- » – Sovittelun ongelmia. Teoksessa *Asianajajan työkentältä – Från advokatens arbetsfält*. Jyväskylä 1994. s. 492–503.
- Ussing, Henry:* Erstatningsret. 6. oplag. København 1962.
- » – Obligationsretten. Almindelig del. 4. udgave. København 1967.
- Wacke, Andreas:* Ejerens risiko og modtagerens ansvar ved lån, leje og forvaring i sammenlignende perspektiv. *UfR* 1993 B s. 409–420.
- Vahlén, Lennart:* Avtal och tolkning. Stockholm 1966.
- Wetterstein, Peter:* Säljarens garantiutfästelser vid lösöreköp. Särskilt med beaktande av köparens befogenheter vid faktiskt fel i köpgodset. Åbo 1982.
- » – Arvostelu teoksista Hoppu, Esko: Kuljetuskauppa. Econlaw-Kustannusyhtiö Ky. Jyväskylä 1991. 122 sivua. Sisula-Tulokas, Lena: Transporträttens grunder. Lakimiesliiton kustannus. Helsingfors 1992. XV + 207 sivua. LM 1994 s. 532–535.
- Whincup, Michael H.:* *Contract Law and Practice*. The English System and Continental Comparisons. Deventer 1990.
- Vihma, Väinö:* Sopimussakko. Helsinki 1950. (Vihma, Sopimussakko)
- » – Suorituksen mahdottomuus varallisuus oikeudellisissa sopimussuhteissa. Vammala 1957. (Vihma, Suorituksen mahdottomuus)
- Wilhelmsson, Thomas:* Avtal om fastighetsförmedling. Vammala 1979.
- » – Mihin suuntaan siviilioikeustutkimusta olisi kehitettävä? Teoksessa *Oikeustieteen tila ja tulevaisuus*. Raportti ensimmäisistä oikeustieteen päivistä 1984. Vaasa 1985. s. 49–56. (Wilhelmsson, Mihin suuntaan)
- » – Sopimukset keskittyvässä talouselämässä. *Oikeus* 1985 s. 164–171.
- » – Vakiosopimus. Sopimussidonnaisuudesta ja kohtuuttomista sopimusehdoista. Vammala 1985.
- » – Syyllisyys vahingonkorvausoikeudessa – »tuottamusperiaatteen nousu ja tuho». *Oikeus* 1986 s. 112–118.
- » – Social civilrätt. Om behovsorierade element i kontraktsrättens allmänna lärar. Vammala 1987.
- » – Työnantajan korvausvastuu koneen tai laitteen aiheuttamasta työtapaturmasta. Teok-

- sessä Juhlajulkaisu Matti Ylöstalo 1917 • 4/2 • 1987. Vammala 1987. s. 455–465. (Wilhelmsson, Työnantajan korvausvastuu)
- » – Anm. av Bert Lehrberg. Förutsättningsläran. Allmänna betingelser för möjligheten att frånträda rättshandlingar på grund av okända eller oförutsedda omständigheter. SvJT 1989 s. 451–459.
 - » – Ny ansvarsgrund i köprätten. Teoksessa Juhlajulkaisu – Festskrift Curt Olsson 1919 • 28/9 • 1989. Ekenäs 1989. s. 407–417. (Wilhelmsson, Ny ansvarsgrund)
- Wilhelmsson, Thomas – Rudanko, Matti:* Tuotevastuu. Suomalaista EY-oikeutta. Jyväskylä 1991.
- Williston, Samuel:* A Treatise on the Law of Contracts. Volume V. New York 1937.
- Vinding Kruse, Anders:* Adækvansproblemet i erstatningsretten. TfR 1951 s. 321–425.
- » – Ansvarsfraskrivelse for tingsskade i enkelte kontraktsforhold. Teoksessa Festskrift til Henry Ussing. København 1951. s. 279–294. (Vinding Kruse, Ansvarsfraskrivelse)
 - » – Obligationsretlige studier. Knut Rodhe: Obligationsrätt. Juristen 1958 s. 285–302.
 - » – Adækvans i erstatningsretten og forsikringsretten. NFT 1963 s. 21–41.
 - » – Erstatningsansvarets grænser. Teoksessa Festskrift till Jan Hellner. Malmö 1984 s. 787–802.
 - » – Erstatningsretten. 5. udgave. København 1989.
 - » – Ejendoms køb. 5. udgave. Gylling 1990.
- Ylänkö, Olavi:* Asianajajan velvollisuuksista päämiestä kohtaan asianajotoimeksiannossa. Vammala 1985.
- Ylöstalo, Matti:* Vahingonkorvauslain 5 luvun 1 §:n tulkintaa. LM 1975 s. 238–243.
- Zeuner, Albrecht:* Schadensbegriff und Ersatz von Vermögensschaden. AcP 1963 s. 380–400.
- Zitting, Simo:* Teoreettisen tutkimuksen merkityksestä juridiikassa. LM 1960 s. 861–868.
- » – Systematisoinnista silmällä pitäen siviililain normien soveltamista. LM 1983 s. 543–554.
- Zweigert, Konrad – Kötz, Hein:* Introduction to Comparative Law. Volume I – The Framework. Second edition. Oxford 1987.
- Åqvist, Lennart – Mullock, Philip:* Causing Harm. A Logico-Legal Study. Berlin 1989.
- Ämmälä, Tuula:* Edellytyksen merkityksestä sopimusoikeudessa. Teoksessa Juhlajulkaisu Juhani Kyläkallio 1930 – 14/3 – 1990. Turku 1990. s. 263–275. (Ämmälä)
- » – Ns. negatiivisesta sopimusedusta. Teoksessa Turun Yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 30 vuotta. Turku 1991 s. 547–561. (Ämmälä, Negatiivisesta)
 - » – Lojaliteettiperiaatteesta eräiden sopimustyyppien yhteydessä. Teoksessa Lojaliteettiperiaatteesta. Vastapuolen edun huomioon ottamisesta eri oikeuden aloilla. Turku 1994. s. 3–50. (Ämmälä, Lojaliteettiperiaatteesta)
- Øvergaard, J.:* Norsk erstatningsrett. Annen utgave. Oslo 1951.

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT YLEISET SOPIMUSEHDOT

Allmänna bestämmelser för leverans och montage av maskiner samt annan mekanisk och elektrisk utrustning inom och mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige (NLM 84)

Allmänna leveransbestämmelser för leveranser av maskiner samt annan mekanisk, elektrisk och elektronisk utrustning inom och mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige (NL 92)

Kirje- ja tavarankuljetuspalvelujen yleiset toimitusehdot (1.3.1989)

Maksujen välityksen yleiset ehdot (Suomen pankkiyhdistys 1.10.1993)

Pohjolan palo-/konekeskeytysvakuutusehdot (1.1.1994)

Rakennustarvikkeiden yleiset hankintaehdot (18.4.1990)

Rakennusurakan yleiset sopimusehdot YSE 1983

Valtion yleiset hankintaehdot (1989)

Varallisuusvastuuvakuutus. Yleiset vakuutusehdot. (Pohjola 1.9.1991)

Yleiset seuramatkaehdot (31.1.1990)

Yrittäjäsampo ehto 245.1 (1.5.1992)

LYHENTEET

ABGB	= Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch 1.6.1811 (Itävalta)
AcP	= Archiv für die civilistische Praxis
AGBG	= Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen 9.12.1976 (Saksa)
ALR	= Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten von 1794
Am. J.	
Comp. L.	= American Journal of Comparative Law
Am. Soc.	
Rev.	= American Sociological Review
AsKLE	= Ehdotus asuntokauppalaiksi (HE 14/1994)
BGB	= Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1891 (Saksa)
BGH	= Bundesgerichtshof (Saksa)
Calif. L.	
Rev.	= California Law Review
Camb. LJ	= Cambridge Law Journal
CC	= Code civil 1803 (Ranska)
CISG	= United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980)
Colum. L.	
Rev.	= Columbia Law Review
DL	= Defensor Legis
Harv. L.	
Rev.	= Harvard Law Review
HD	= Högsta domstolen (Ruotsi)
HE	= Hallituksen esitys
HO	= Hovioikeus
HR	= Høyesteret (Tanska), Høyesterett (Norja)
HVL	= Huoneenvuokralaki 10.7.1987/653
IKL	= Ilmakuljetuslaki 23.5.1986/387
IKSL	= Ilmakuljetussopimuslaki 14.1.1977/45
JFT	= Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
J. Leg. Stud.	= Journal of Legal Studies
JT	= Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
JuS	= Juristische Schulung
JV	= Jussens venner

JZ	= Juristenzeitung
KedL	= Laki kauppapedustajista ja myyntimiehistä (8.5.1992/417)
KjøpsL	= Kjøpslov 13.5.1988 nr. 27 (Norja)
KKO	= Korkein oikeus
KL	= Kauppalaki 27.3.1987/355
KM	= Komiteanmietintö
KO	= Kihlakunnanoikeus
KorkoL	= Korkolaki 20.8.1982/633
KsKvälL	= Laki kuluttajansuojasta kiinteistönvälityksessä 15.7.1988/686
KSL	= Kuluttajansuojalaki 20.1.1978/38
Köpl	= Köplag (1990:931) (Ruotsi)
LM	= Lakimies
LMLK	= Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja
LQ Rev.	= Law Quarterly Review
Lvk	= Lainvalmistelukunta
MK	= Maakaari
ML	= Merilaki 15.7.1994/674
MVL	= Maanvuokralaki 29.4.1966/258
NFT	= Nordisk försäkringstidskrift
NJA	= Nytt juridiskt arkiv
NJM	= Förhandlingarna vid det nordiska juristmötet
NOU	= Norges offentlige utredninger
Nrt	= Norsk retstidende
NU	= Nordisk utredningsserie
OikTL	= Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228
OK	= Oikeudenkäymiskaari
OLJ	= Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu
OsamKL	= Laki osamaksukaupasta (18.2.1966/91)
OT	= Oikeustiede – Jurisprudentia
Ot. prp.	= Odelstingsproposisjon (Norja)
Oxf. J.	
Leg. Stud.	= Oxford Journal of Legal Studies
Potilas-	
vahinkoL	= Potilovahinkolaki (25.7.1986/585)
RabelZ	= Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RakK	= Rakennuskaari
Rautatie-	
vastuuL	= Laki rautatiekäytöstä johtuvan vahingon vastuusta (19.2.1898/8)
Reg. prop.	= Regeringens proposition (Ruotsi)
RL	= Rikoslaki 19.12.1889/39
RO	= Raastuvanoikeus
RtkA	= Rautatiekuljetusasetus 5.9.1975/714
ScStL	= Scandinavian Studies in Law
SkL	= Skadeståndslag 2.6.1972 (Ruotsi)
SGA	= Sale of Goods Act 1979 (Iso-Britannia)
SvJT	= Svensk juristtidning

TfR	= Tidskrift for rettsvitenskap
TKSL	= Tiekuljetussopimuslaki 23.3.1979/345
TSL	= Työsopimuslaki 30.4.1970/320
Tuote- vastuuL	= Tuotevastuulaki 17.8.1990/694
UCC	= Uniform Commercial Code
UfR	= Ugeskrift for retsvæsen
UL	= Ulosottolaki (3.12.1895/37)
ULIS	= Uniform Law on the International Sale of Goods (1964)
Va. L. R.	= Virginia Law Review
VKL	= Velkakirjalaki (31.7.1947/622)
VML	= Laki välimiesmenettelystä (23.10.1992/967)
Yale LJ	= Yale Law Journal
Ydin- vastuuL	= Ydinvastuulaki (8.6.1972/484)

1. Johdanto

1.1. Alustava kysymyksenasettelu

1.1.1. Sopimussidonnaisuus ja sen tehosteet

Sopimuksiin perustuvia oikeuksia on sanottu varallisuuden keskeiseksi muodoksi nykyaikaisessa kaupallisteollisessa yhteiskunnassa.¹ Niitä turvaavalla sopimusten sitovuuden periaatteella on tärkeä tehtävä sopimusoikeuden normistossa.² Oikeustoimilain kohtuullistamissäännöstä valmisteltaessa sitä pidettiin »sopimusoikeuden ja koko oikeusjärjestyksen kulmakivenä».³

Sopimusten sitovuuden johtava merkitys on etenkin viimeisen kahden vuosikymmenen aikana käynyt aikaisempaa epäselvemmäksi. Erityisesti tämä koskee velvollisuutta täyttää sopimusvelvoitteet tarkasti niiden alkuperäisen sisällön mukaan riippumatta myöhemmistä olosuhteiden muutoksista tai osapuolten sosiaalisista asemista. Kohtuusharkintaa edellyttävät säännökset ovat lisääntyneet⁴ ja tietoisopissa sosiaalisiksi siviilioikeudeksi kutsuttu ajattelu-

¹ Ks. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 23–24.

² Kun sopimusoikeudellista säännöstöä tarkastellaan »sitovuushakuisesta» näkökulmasta, sääntelevät sopimuksen syntyä ja pätemättömyyttä koskevat normit sitä, miten sitovuus syntyy ja mitkä tekijät sitovuutta rajoittavat. Tulkintasäännöt osoittavat ajattelutavan mukaan, miten sidonnaisuuden sisältö määräytyy. Suoritusestenormisto sääntelee sidonnaisuuden rajoja erityistilanteissa ja sopimusrikkomusta seuraavat velkojan oikeussuojakeinot ovat tapoja, joilla sidonnaisuutta voidaan oikean suorituksen puuttuessa pitää yllä.

³ Ks. HE 247/1981 s. 3.

⁴ Näitä säännöksiä ovat muiden muassa KSL 4:1, OikTL 36 §, KorkoL 11 §, OsamKL 2 §, HVL 5 § ja MVL 4 §. Lainsäädäntötekniikassa voidaan havaita sellainen muutos, että uusissa sopimuslaeissa on nykyisin säännönmukaisesti kohtia, joissa kohtuusnäkökohdat on otettu huomioon. Ks. Tulokas, Sovittelun ongelmia s. 492–493 vastaavista säännöksistä ennen OikTL 36 §:n säätämistä. Lainsäädännössä oli jo tällöin kohtuullistamissäännöksiä, mutta keskustelu niiden mukaisen yleisen periaatteen olemassaolosta jatkui.

tapa⁵ on saanut huomiota.⁶ Perinteiset *force majeure* ja suoritusesteopit⁷ eivät enää ole ainoita alkuperäisten suoritusvelvollisuuksien sisältöä muuttavia syitä.

Sopimusoikeuden periaatteiden keskinäisiä suhteita tarkastelleen Pöyhösen mukaan sopimussidonnaisuuden ja sopimusvapauden merkitys on vaihdellut riippuen siitä, onko vallitsevan sopimusteorian ytimenä pidetty tahtoa, luottamusta vai kohtuutta. Kehitys on kulkenut sopimussidonnaisuuden sisällöllisiä vaatimuksia lisäävään ja sopimusvapautta rajoittavaan suuntaan.⁸ Suunta ei kuitenkaan ole yhtä selvä kaikissa sopimustyypeissä ja kaikkien sopimuspuolten välillä.⁹ Kun verrataan esimerkiksi suurten yritysten kesken tehtyä rakennusurakkasopimusta tai yrityskauppaa kuluttajan tekemään käytetyn auton kaupan tai kiinteistönvälitystoimeksiantoon, havaitaan sopimussidonnaisuuden (ja sopimusvapauden) saavan muihin oikeusperiaatteisiin nähden erilaisen painoarvon.¹⁰

Sopimussidonnaisuuden tosiasiallisen merkityksen ratkaisee se, millaisilla oikeuskeinoilla sopimusvelvoitteiden täyttämistä tehostetaan.¹¹ Oikeus-

⁵ Suomessa sosiaalisten näkökohtien tuominen velvoiteoikeuteen on selvimmin painottunut Wilhelmssonin tutkimuksissa. Ks. esimerkiksi Wilhelmsson, *Vakiosopimus* s. 18–20, Wilhelmsson, *Social civilrätt* s. 46–47. Samansuuntaista teoriaa ovat kehittäneet myös muut tutkijat. Ks. Sandgrenin, *JT* 1992–93 s. 456–486, 643–668 kriittistä yleiskatsausta.

⁶ Sopimusoikeudelliseen tutkimukseen vaikuttavista kehitystekijöistä yleensä ks. Ramberg, *Methodological Changes* s. 156.

⁷ Ks. esimerkiksi Godenhjelm, *Om säljarens bundenhet* s. 35–84, 162–232. Vihma, *Suorituksen mahdottomuudesta* s. 287–325. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 113–127, 318–324.

⁸ Ks. Pöyhönen s. 139–143, 168–179. Ks. sopimusvapauden ja sopimussidonnaisuuden suhteesta yleisesti Pöyhönen s. 88–94.

⁹ Burrows, *LQ Rev.* 1983 s. 261 katsoo klassisen sopimusvapausnäkemyskuoleen, mikä ei kuitenkaan hänen mukaansa ole vähentänyt tuomioistuinten halukkuutta suojata tasapuolisten sopimusten odotusarvoa (*expectation*).

¹⁰ Ks. Tulokas, *Sovittelun ongelmia* s. 503: »Liike-elämän sopimusten osalta ja erityisesti sellaisilla sopimusaloilla, joilla ehdot ja sopimuskonstruktiot ovat pitkällisen kehityksen ja molempien sopimustahojen yhteistyön tulosta, tuomioistuinten tulisi erityisen tarkoin harkita, onko aihetta puuttua sopimuspuolten keskinäisiin ehtoihin.»

¹¹ Esimerkiksi Aurejärvi s. 73 korostaa sanktioiden merkitystä oikeudellisten velvoitteiden perustana. Ks. Lundstedt, *TfR* 1923 s. 98: »Det är sant, att rättshandeln är en drivande kraft i det ekonomiska livet. Men den blir det *endast och allenast genom skadeståndet*.» Sopimusvapauden vaatimista oikeusjärjestyksen takaamista tehosteista ks. Strömholm, *Avtalsfrihetens komponenter* s. 535.

keinot vaikuttavat myös sopimuspuolten väliseen riskien jakamiseen.¹² Ellei velkoja voi sopimusrikkomustilanteessa saada velallisen suoritusvelvollisuutta toteutumaan luontoissuorituksena, on hänen oikeuksiensa kannalta ratkaisevaa, mitä oikeuskeinoja hänen käytettävissään on, millaisten edellytysten täytyessä niihin voidaan turvautua ja millaisen (taloudellisen) hyvityksen ne takaavat. Oikeuskeinojen sisällön voidaan sanoa määräävän sopimussidonnaisuuden saaman merkityksen. Sidonnaisuuden ja oikeuskeinojen yhteyteen viittaa Pohjoismaissa yleinen tapa määritellä sitovaksi sopimus, joka velvoittaa velallisen luontoissuoritukseen tai sen estyessä positiivisen sopimusedun korvaamiseen.¹³

1.1.2. Tutkimuksen kohteesta

Tutkimus kohdistuu liike-elämän sopimukseen rajoittumatta erityisesti mihinkään sopimustyyppiin. Tutkimuksen sopimuskuvalle on ominaista sopimusten käyttäminen voiton tai muun taloudellisen hyödyn tavoitteluun ja sopimuspuolten periaatteellinen tasavertaisuus,¹⁴ minkä vuoksi jatkossa ei kiinnitetä erityistä huomiota muihin kuin taloudellisiin intresseihin eikä heikomman sopimuspuolen suojaamiseen.¹⁵ Liike-elämän sopimusten painottamisesta ja sopimuspuolten epätasapainoiseen asemaan liittyvien kohtuullistamiskysymysten jäämistä vähälle huomiolle voidaan perustella sillä, että tutkimuksen peruskysymyksenä olevat vahingon määrittely ja vahingonkorvauksen edellyttämä vastuuperusteen ja vahingon välinen suhde tulevat havainnollisesti esille kaupallisissa sopimussuhteissa.

¹² Ks. sopimussuhteeseen liittyvistä riskeistä Krokeide, TfR 1977 s. 578–580.

¹³ Ks. Aurejärvi, s. 128 av. 1. Hellner – Ramberg s. 118. Lookofsky s. 112. Seuraamuksiin perustuvasta sopimusmääritelmästä ks. myös Linzer, Colum. L. Rev. 1981 s. 111.

¹⁴ Tämä merkitsee, että tutkimuksen piiriin kuuluvia kysymyksenasetteluja rajoitetaan omaksumalla sopimuskuva, joka on todellisuudessa tapahtuvaa vaihdantaa yksinkertaisempi. Liike-elämänkin sopimussuhteissa ilmenee tunnetusti sopimuspuolten epätasapainosta seuraavaa heikomman suojan tarvetta. Havainnollisia esimerkkejä ovat franchise-sopimukset sekä tukku- ja vähittäiskauppiaiden väliset suhteet. Ks. Aurejärvi, LM 1979 s. 728–729.

¹⁵ Ks. myöhemmin 4.3.1. tilanteista, joissa velkojan muut kuin taloudelliset päämäärät voivat vaikuttaa sopimuksen valmistelukulujen korvaamiseen pätevän sopimuksen tultua rikotuksi. Ks. 6.2.5.2. siitä, voidaanko heikomman suojaamistavoitteet ottaa huomioon ennakoitavuusrajoituksen soveltamisessa. Ks. myös 8.3., 8.5. vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen vaikuttavista seikoista.

Ajankohtainen kysymys on, voidaanko sopimusoikeuden normit palauttaa yhtenäiseen sopimuskuvaan vai eriytyvätkö liike-elämän vaihdanta ja kuluttajasopimukset niin, että niitä ei enää hallita yhteisillä pääperiaatteilla. Esimerkiksi KSL:n kuluttajasopimuksia koskevat luvut sisältävät lainsäännöksiä, joissa on kuluttajan eduksi poikettu velvoiteoikeuden klassisista pääsäännöistä.¹⁶ Ajatus sopimusoikeuden hajoamisesta erilaisin tavoin jäsenyviksi ja erilaisten periaatteiden sääntelemiksi pienemmiksi kokonaisuuksiksi on haaste, joka kaikessa sopimusoikeudellisessa tutkimuksessa ja myös lainsäädännössä on syytä ottaa huomioon.¹⁷ Yhtenäisyyden särkyminen ei ennusmerkeistä huolimatta ole varma tulevaisuuden kehityssuunta. Ajateltavissa on myös esimerkiksi, että yleisten oppien muodostaman kehiksen väljentämisellä ja lisääntyvien poikkeusten sijoittamisella perinteiseen systematiikkaan pitäydytään edelleen yhtenäisessä sopimuskuvassa.

Tutkimus keskittyy sopimusrikkomuksen seuraamuksena toimivan vahingonkorvauksen määräytymisperiaatteisiin. Määräytymisellä tarkoitetaan korvattavien vahinkojen sisältöä ja laajuutta. Vastuuperustetta koskevat kysymykset jäävät tutkimuksen ulkopuolelle. Vaikka suoritushäiriöt ja niiden seuraamukset ovat jatkuvasti olleet keskeisesti esillä sekä sopimusoikeuden oppikirjoissa että tieteellisissä esityksissä, on tarkastelun painopiste useimmiten ollut vastuuperusteissa. Sekä vastuuperusteeseen että korvattavien vahinkojen määräytymiseen liittyy kumpaankin runsaasti oikeudellisia ongelmia, joten esitysten kohdistuminen pääosin toiseen on tutkimusekonomian kannalta ymmärrettävää. Korvattavan vahingon määräytymisnormit ovat tavallisesti jääneet näissä valinnoissa sivuun. Korvausvastuun määrään vaikuttavat seikat on saatettu katsoa niin tapauskohtaisiksi, ettei niiden perusteellista selvittelyä ole pidetty hyödyllisenä.¹⁸

Käytännössä korvattava vahinko voidaan monesti selvittää ilman erityistä analyysia: korvattava vahinko voi ilmetä esimerkiksi korjauskustannuksina tai kateostosta johtuneena lisähintana. Korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavat normit tulevat sovellettaviksi lähinnä silloin, kun korvattavaksi vaaditaan vahinkoja, jotka eivät ole välittömässä yhteydessä suoritushäiriöön.

¹⁶ Esimerkkeinä voidaan mainita kulutustavaran virhettä koskevat KSL 5:12 ja 5:14, joissa tavaran ominaisuuksille asetetaan laajempia vaatimuksia kuin KL 17 §:ssä, KSL 5:31:n säännös aikaisemman myyntiportaan vastuusta ja 8:14:n säännös eräisiin kulutajapalveluihin liittyvästä neuvontavelvollisuudesta. Ks. myös AsKLE 6:2, 6:9.2.

¹⁷ Bengtsson, *Om civilrättens splitting* s. 37–41 kritisoi viime vuosikymmenen ruotsalaista sopimusoikeudellista lainsäädäntöä epäjohdonmukaisuuksista ja kokonaiskuvan unohtamisesta.

¹⁸ Ks. Gomard, *TfR* 1960 s. 117 vahingonkorvauksen laajuutta koskevien sääntöjen rajoituksista ja mahdollisuuksista.

Esimerkkejä ovat suoritushäiriön vuoksi tarpeettomiksi käyneet muut hankinnat, liiketulon menetykset, yritystoiminnan keskeytymisestä seuranneet tappiot ja korvausvelvoitteet, jotka johtuvat sopimusvelkojan kyvyttömyydestä täyttää sivullisten kanssa tekemänsä sopimukset. Tutkimuksen keskeinen tavoite on selvittää tämänkaltaisten vahinkojen korvaamista sääntelevän normiston sisältöä ja pyrkiä esittämään täsmennetyssä muodossa niitä harkintatekijöitä, joita on usein kuvattu adekvaattisuuden käsitteellä.

Korvattavan vahingon rajoittamissäännöt saavat merkitystä kahdessa eri tilanteessa: sopimusrikkomuksesta seuranneiden *välittömien vahinkojen* ollessa huomattavan suuria ja sopimusrikkomuksen aiheuttaessa velkojalle syy-yhteyksijossa etäällä olevia *seurausvahinkoja*.¹⁹ Kumpikaan käsite ei ole vakiintunut vahingonkorvausoikeuden epäyhtenäiseen kieleen.²⁰ Välittömän ja välillisen vahingon erottelulla ei ole oikeusvaikutuksia kuin irtaimen kauppaa koskevissa sopimussuhteissa, joten muissa sopimustyypeissä erottelulla ei ole korvausvastuun määräytymisen kannalta suoranaista merkitystä.²¹

Välittömillä vahingoilla tarkoitetaan niitä menetyksiä, joita velkojalle aiheutuu siitä, että suoritus on sopimuksenvastainen, kiinnittämättä huomiota suoritushäiriön velkojan toimintamahdollisuuksia koskeviin vaikutuksiin. Välittömiä vahinkoja ovat esimerkiksi suorituksen sopimuksen mukaista alempi arvo, virheen korjauskustannukset sekä virheen selvittelystä ja rek-lamaatiosta aiheutuneet kulut. Vahingonkorvausvelvolliselle se, että hänen suoritushäiriöstään aiheutuu välittömiä vahinkoja, ei yleensä ole odottamatonta. Sen sijaan välittömien vahinkojen poikkeuksellinen suuruus voi johtaa vastuun rajoittamistarpeeseen.²² Esimerkkinä voidaan ajatella, että hotellin säilytettäväksi jätetty sisällöltään huomattavan arvokas paketti katoaa. Ellei

¹⁹ Seurausvahingon ja välillisen vahingon käsitteitä on käytetty samantapaisia ilmiöitä kuvattaessa. Määritelmät eivät ole saaneet oikeustieteessä vakiintuneita sisältöjä. Tässä tutkimuksessa seurausvahingon käsitteelle ei pyritä antamaan täsmällistä juridista sisältöä, vaan sitä käytetään esitysteknisenä apuvälineenä, kun tarkoitetaan sellaisia vahinkoja, joiden korvaaminen vaatii syy-yhteyden etäisyyden vuoksi harkintaa. Ks. Nygaard s. 314.

²⁰ Lisäksi on käytetty ilmaisuja suora(nainen) – epäsuora vahinko. Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 61–63. Routamo – Hoppu s. 183.

²¹ KSL:n uudistuksen jälkeen erottelulla on kuluttajasopimuksissa tärkeä erilaisista vastuuperusteista seuraava merkitys irtaimen kaupan lisäksi eräissä kuluttajapalvelusopimuksissa (KSL 8 luku) sekä rakennusurakassa ja taloelementtien kaupassa (KSL 9 luku). Erottelulla on lisäksi oikeudellista merkitystä vastuunrajoitusehtoja sovellettaessa, jos niillä rajoitetaan välillisten vahinkojen korvaamista. Ks. 8.4.2.

²² Ks. Andersson s. 309 korvattavien vahinkojen rajoittamistarpeesta silloin, kun välittömien vahinkojen aiheutumiseen vaikuttavat yllättävät seikat.

paketin ulkomuodosta ole voitu päätellä sen arvoa ja ellei paketin omistaja ole sitä myöskään kertonut, on paketin katoamisesta johtuvan välittömän vahingon suuruus korvausvelvollisen kannalta odottamaton.²³

Tutkimuksen keskeinen tavoite on selvittää, kuinka korvattavat vahingot määräytyvät sopimussuhteissa Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan. Tutkimus kohdistuu sekä *vahingon määrittelyyn* että *korvattavien vahinkojen määrää rajoittaviin normeihin*. Näihin kysymyksiin liittyvät teoreettisina tavoitteina vahingonkorvausvastuun laajuutta sääntelevän normiston *systematiikan kuvaaminen* sekä konkreetteina positiivisoikeudellisina ongelmina *korvattavien välittömien vahinkojen laajuus* ja *korvausvastuun ulottuminen seurausvahinkoihin*.

Kysymyksenasettelua voidaan tarkentaa luettelemalla ongelmia, joihin tutkimustehtävän toteuttamiseksi on otettava kantaa. Näitä ovat:

- vahingon määrittely ja ns. differenssiopin merkitys siinä
- positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteet korvattavien vahinkojen selvittämisessä
- välittömän ja välillisen vahingon erottelu korvausvastuun laajuuden rajoittamistarkoituksessa
- ns. adekvaattisuusoppi ja vahinkojen ennakoitavuus korvausvastuun laajuuden rajoittajina
- velallisen tuottamuksen vaikutus korvausvastuun laajuuteen
- vastuunrajoitusehtojen merkitys korvausvastuun laajuuden kannalta.

Tutkimus jakaantuu kahteen pääosaan. Ensin tutkitaan sitä, mitkä muutokset ovat korvattavia vahinkoja. Tarkastelussa tulevat esille suoritushäiriön määritelmä (2.1.) ja differenssioppi (3.2.) sekä negatiivinen ja positiivinen sopimusetu (4. luku). Toiseksi selvitetään, mitkä normit rajoittavat sopimusrikkomuksen aiheuttamien vahinkojen korvaamista. Aluksi erilaisia rajoitustapoja tarkastellaan yleisesti (5. luku). Tarkemman käsittelyn kohteina ovat vahinkojen ennakoitavuuden merkitys (6. luku), velallisen tuottamuksen laadun vaikutus (7. luku) ja vastuunrajoitusehdot (8. luku).

1.2. Suoritushäiriöiden seuraamusjärjestelmän pääpiirteet

Vaikka tutkimus käsittelee vain velallisen vahingonkorvausvelvollisuutta, on aihetta aluksi selvittää vahingonkorvauksen asemaa muiden velkojan oikeus-

²³ Esimerkki muistuttaa tapauksen KKO 1950 II 419 tosiseikastoa.

keinojen joukossa. Näin vältetään korostamasta liiaksi vahingonkorvauksen merkitystä seuraamusjärjestelmässä ja voidaan samalla täsmentää oikeuskeinojen erilaisia soveltamisedellytyksiä ja oikeusvaikutuksia.

Sopimusvelkojan jäätyä ilman oikea-aikaista ja virheetöntä suoritusta voivat seuraavassa käsiteltävät oikeuskeinot olla hänen käytettävissään sopimuksen mukaisen tuloksen saamiseksi.²⁴

1.2.1. Luontoissuoritusvelvollisuus

Velallisen suoritusvelvollisuus koskee Suomen ja muiden Pohjoismaiden oikeuden mukaan velvoitteen täyttämistä sopimuksen määrittämällä tavalla eikä pelkästään samanarvoisen suorituksen tekemistä tai rahakorvausta. Velkojalla on UL 3:2 ja 3:4 :n mukaisten täytäntöönpanokeinojen vahventama oikeus vaatia suoritusvelvollisuuden sopimuksen mukaista täyttämistä, mikä voi tarkoittaa esimerkiksi esineen tai kiinteistön hallinnan luovutusta tai työsuorituksen tekemistä. Luontoissuoritusvelvollisuudella on kuitenkin monia rajoituksia. Esimerkkeinä voidaan mainita luontoissuorituksen objektiivinen mahdottomuus, ns. liikavaikeus sekä sellaiset velvoitteet, joiden pakkotäytäntöönpano loukkaisi velallisen henkilökohtaista vapautta.²⁵

Luontoistäytäntöönpanoa lähellä on UL 3:2.1,6 ja 3:4.1 :n mukainen mahdollisuus oikeuttaa velkoja hankkimaan vastaava suoritus muualta velallisen kustannuksella. Tällöinkin pyritään siihen, että velkojan oikeudet toteutuisivat sopimuksen mukaisessa muodossaan. Samaa päämäärää voidaan tavoitella muutenkin kuin pakkotäytäntöönpanon avulla: Velkojan ei aina tarvitse hakea ensin suoritusvelvollisuuden vahvistavaa tuomiota vaatien (samalla tai myöhemmässä ulosotto-prosessissa) oikeutta teettää suoritus toisella. Velkoja voi yksinkertaisesti solmia velallisen suoritushäiriön jälkeen katesopimuksen ja vaatia velalliselta korvausta katesopimuksen aiheuttamista lisämenoista. Luontoissuoritustuomion ja teettämisvaltuuden hakeminen prosessiteitse voi kuitenkin olla velkojalle katesopimusta varmempi toimenpide, koska velallisen sopimusrikkomuksen toteaminen ja velkojan oikeus katesopimuksen tekemiseen eivät näin meneteltäessä jää velkojan arvion varaan.

²⁴ Tässä ei käsitellä suorituksesta pidättymisoikeuden tai pysäyttämisoikeuden kaltaisia oikeuskeinoja, joilla pyritään ensisijaisesti suojaamaan sopimuspuolta luottotappion riskiä vastaan. Ks. Immonen, LM 1993 s. 1152.

²⁵ Luontoissuoritusvastuun rajoista ja suhteesta vahingonkorvaukseen ks. myöhemmin 9.2.2.

1.2.2. Suoritusvirheen korjaaminen

Irtaimen kauppaa koskevassa lainsäädännössä virheen korjaaminen on tärkeä oikeusseuraamus. Virheen korjaaminen voi olla sekä myyjän velvollisuus (KL 34 §, KSL 5:18.1, 8:18.1, 9:18.1, AsKLE 4:22) että myyjän oikeus (KL 36 §, KSL 5:18.2, 8:18.2, 9:18.2, AsKLE 4:23). Kummassakin tapauksessa myyjän tekemä korjaus rajoittaa ostajan oikeutta vaatia vahingonkorvausta tai muita seuraamuksia. Näitä oikeuskeinoja voidaan käyttää vasta, jos myyjä laiminlyö korjausvelvollisuutensa tai ei käytä korjausoikeuttaan.

Ostajalla on oikeus vaatia, että myyjä korjaa virheen, ellei korjauksesta aiheudu myyjälle kohtuuttomia kustannuksia tai kohtuutonta haittaa. Myyjän korjausoikeus tulee kysymykseen aina irtaimen kaupan kohteen ollessa virheellinen, ellei korjauksesta aiheudu ostajalle olennaista haittaa tai eräitä laeissa määriteltyjä taloudellisia riskejä.

Myyjän tekemä korjaus tarkoittaa irtaimen kaupassa yleensä tavaran fyysisen vian poistamista tai tavaran vaihtamista virheettömään, mutta tavoitteiltaan sama oikeusseuraamus on mahdollinen kaikkien sellaisten sopimusvelvoitteiden osalta, joiden täyttämisen tapahtunut suoritusvirhe voidaan jälkikäteen oikaista. Esimerkiksi asunto-osakeyhtiön perustajaosakkaan suorituksessa on virhe, jos asunto-osakeyhtiön taloudellinen tila sen siirtyessä osakkeenomistajien hallintoon on heikompi kuin rakennushankkeen taloussuunnitelmassa on esitetty tai muuten on sovittu. Perustajaurakoitsija voi oikaista tällaisen virheen tekemällä maksusuorituksen, joka vapauttaa yhtiön ylimääräisestä velkavastuusta.²⁶

Velallisen korjausvelvollisuudesta tai -oikeudesta muissa sopimustyypeissä kuin irtaimen kaupassa ei juurikaan ole säännöksiä.²⁷ KL:n mukaisten periaatteiden analogista soveltamista voidaan usein puoltaa reaalisin argumentein.

Velallisen tekemä korjaus tai muu oikaisutoimenpide on monesti sopimuspuolten kokonaisedun kannalta paras seuraamus. KL:a valmisteltaessa ilmennyt pyrkimys laajentaa korjausoikeuden käyttöä osoittaa halua kehittää seuraamusjärjestelmä sellaiseksi, että sopimukset pysyvät mahdollisimman usein voimassa ja että taloudellisia resursseja ei sopimusrikkomustilanteissa tarpeettomasti hukata.²⁸ Korjausoikeus antaa velalliselle mahdollisuu-

²⁶ Ks. KM 1989:47 s. 38–39.

²⁷ Ks. kuitenkin esimerkiksi HVL 10.1 §.

²⁸ Ks. NU 1984:5F s. 96–97. HE 93/1986 s. 30–31.

den torjua hänen kannaltaan ankarammat oikeuskeinot²⁹ ja tarjoaa samalla velkojalle sopimuksen mukaisen suorituksen ilman merkittävää haittaa.

1.2.3. Vahingonkorvaus

Vahingonkorvaus on perinteisesti ollut keskeinen sopimusrikkomuksen seuraamus. Sopimusoikeudessa on pidetty vallitsevana ns. täyden korvauksen periaatetta, jonka mukaan velkojalla on oikeus saada vahingonkorvauksena hyvitys kaikesta siitä vahingosta, mikä hänelle on velallisen sopimusrikkomuksen vuoksi aiheutunut.³⁰ Täyden korvauksen periaatetta heikentää kuitenkin se, että tietyt vahingot jäävät korvausvastuuta rajoittavien normien mukaan korvaamatta esimerkiksi niiden ennakoimattomuuden, aineettoman luonteen tai korvausvastuun sovittelun vuoksi.

Vahingonkorvauksen saaminen sopimusrikkomuksen jälkeen edellyttää lisäksi vastuuperustetta. Sopimusoikeuden vastuutilanteet voidaan jakaa neljään ryhmään: velkojan todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu, ekskulpaatiovastuu, kontrollivastuu ja ankara vastuu.

1.2.3.1. *Velkojan todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu*

Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu on KL:a lukuun ottamatta pääsääntöisesti tuottamusperusteista, joten vastuun syntyminen edellyttää, että velallinen on rikkoessaan sopimuksen toiminut tavalla, jota pidetään tuottamuksellisena.³¹ Velallisen menettelyn huolellisuusarviolla ei sopimussuhteissa kuitenkaan ole samanlaista merkitystä osana vastuuperustetta kuin VahL:n mukaisessa vastuussa, jossa korvausvelvollisuus vaatii yleensä vahingonkäräjien esittämää tuottamusnäyttöä.³²

VahL ei sovellu sopimussuhteisiin, mutta sitä on oikeuskäytännössä toisinaan käytetty analogisesti hyväksi.³³ Oikeustieteessä on keskusteltu runsaasti VahL:n soveltamisalasta ja mahdollisuuksista soveltaa sitä so-

²⁹ Ks. Laine s. 139.

³⁰ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 351. Routamo, Kaupan lait I s. 221. Ks. Krüger, Norsk kjøpsrett s. 314 täyden korvauksen periaatteeseen liittyvän joko tai -asenteen ongelmallisuudesta.

³¹ Tuottamus-käsitteellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sekä tahallisuutta että huolimattomuutta. Toinen oikeuskirjallisuudessa esiintyvä käsitteen käyttötapana on pitää tuottamusta huolimattomuuden synonyyminä. Ks. Routamo – Hoppu s. 39.

³² Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 46.

³³ Ks. KKO 1982 II 141, 1984 II 182 ja 1985 II 51.

pimussuhteisiin.³⁴ Keskustelu johtuu paljolti VahL 1:1:n muutoksista lainvalmistelun eri vaiheissa. VahL 1:1:n saaman sanamuodon mukaan »laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta.» Samaan aikaan VahL:n kanssa valmisteltu Ruotsin SkL eroaa VahL:sta soveltamisalansa puolesta. SkL 1:1:n mukaan laki soveltuu myös sopimussuhteisiin »om ej annat ... föranledes av avtal eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden.»³⁵

Velkojan tarve saada tehokasta oikeussuojaa johtaa sopimussuhteissa siihen, että kantajan todistustaakkaan perustuvaa VahL:n mukaista tuottamussääntöä ei yleensä pidetä vastuun edellytyksenä. Velallisen tekemät sopimuksen täyttämistoimet eivät useinkaan tapahdu velkojan valvonnassa, minkä vuoksi velallisen tuottamuksellisten virheiden osoittaminen olisi velkojalle vaikeaa.³⁶ Velkojan todistustaakkaan perustuva tuottamussvastuu on kaikkiaan harvinainen vastuumuoto sopimusoikeudessa.³⁷ Saxén on katsonut, että joidenkin sopimussuhteissa aiheutuneiden henkilö- ja esinevahinkojen yhteydessä voidaan vaatia velkojan esittämää tuottamussnäyttöä.³⁸

1.2.3.2. Ekskulpaatiiovastuu

Sopimusoikeudessa normaalisti noudatettavan ekskulpaatioperiaatteen mukaan velallisen tuottamuksella on epäsuora merkitys.³⁹ Velallinen vapautuu

³⁴ Ks. HE 187/1973 s. 12 VahL:n sopimussvastuusääntöjä täydentävästä vaikutuksesta. Ks. myös esimerkiksi Saarnilehto, Vahingonkorvauslain soveltamisalasta s. 385–391. Nybergh, JFT 1992 s. 463–469. Ks. Paaso, LM 1984 s. 522–525 ja LM 1987 s. 572–574, joka on Suomessa laajimmin puoltanut VahL:n soveltamista sopimussuhteisiin.

³⁵ Ks. Hellner, Skadeståndsrätt s. 60, joka antaa SkL:lle reservisäännösten aseman. KKO:n VahL:n analogiset soveltamisratkaisut huomioon ottaen voidaan arvioida, ettei VahL:n ja SkL:n sopimusoikeudellisessa käyttökelpoisuudessa ole merkittävää eroa soveltamisalasäännösten eroista huolimatta. Ks. Paaso s. 124–125 siitä, miten VahL:n säättäminen vahvensi sopimussvastuun ja sopimuksenulkoisen vastuun eroa.

³⁶ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 75–76.

³⁷ Yksikään sopimussperusteista vastuuta koskeva lainsäännös ei poikkeuksettomasti edellytä kantajan näyttövelvollisuutta. Ks. myöhemmin 5.2.1.2. kantajan todistustaakan mahdollisuudesta KL 27.4 ja 40.3 §:n mukaisen tuottamussvastuun yhteydessä. KKO:n käytännössä ei juuri ole ratkaisuja, joissa korvausvaatimus olisi hylätty sen vuoksi, että velkojan ei ole katsottu näyttäneen toteen velallisen tuottamusta. Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 266 mahdollisista poikkeuksista. Ks. myös ratkaisun KKO 1985 II 132 perusteluja.

³⁸ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 45–46.

³⁹ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 284, joka puhuu epäsuorasta culpasta.

korvausvastuusta esittämällä näyttöä, joka osoittaa, ettei sopimusrikkomus ole johtunut hänen tuottamuksestaan.⁴⁰ Ekskulpaatioperiaatteen velalliselle asettaman näyttötaakan sisältö on kirjallisuudessa esitetty kahdella tavalla. Velalliselta on sanottu vaadittavan näyttöä siitä, 1) että hänen menettelynsä on ollut huolellista (eli tuottamuksetonta)⁴¹ tai siitä, 2) että vahinko on johtunut sellaisesta seikasta, jonka suhteen korvausvastuun edellytyksiä ei velallisen osalta ole olemassa.⁴²

Määrittelytapojen ero ei johtune pyrkimyksestä kehittää kaksi eri sisältöistä vastuuperustetta, vaikka jälkimmäinen vahingon syytä koskeva muotoilu näyttääkin viittaavan jonkin verran ensimmäistä laajempaan näyttövelvollisuuteen: näyttö oman menettelyn huolellisuudesta ei periaatteessa vaadi vahingon syyn selvittämistä. Määrittelytapojen käytännön ero on kuitenkin pieni, koska velallisen syyttömyystodistelu onnistuu usein ainoastaan sillä, että hän selvittää sopimusrikkomuksen johtuneen hänestä riippumattomasta suorituseste-tyyppisestä seikasta.⁴³

⁴⁰ Ekskulpaatiovastuun asemasta sopimusperusteisen vastuun pääperiaatteena irtaimen kauppaa (ja KSL 8 ja 9 luvuissa tarkoitettuja sopimustyypejä) lukuun ottamatta ks. Aurejärvi s. 144–147. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 74–77.

Ks. NJA 1983 s. 617 Ruotsin HD:n perusteluja, jotka viittaavat pyrkimykseen korvata ekskulpaatiovastuu eräissä tilanteissa velkojalle näyttövaatimuksen jättävällä tuottamuvastuulla tai vähintäänkin tarkistaa ekskulpaatiovastuun sisältöä.

⁴¹ Ks. esimerkiksi KKO 1976 II 5, 1981 II 8 ja 1982 II 187. Aurejärvi s. 145 puhuu syyttömyystodistelusta. Ks. myös Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 74. Rodhe s. 548–549. Gomard, Obligationsret 2 s. 162–163. Ks. myös Itävallan ABGB 1298 §.

⁴² Ks. Hoppu, Pääpiirteet s. 203. Takki s. 179 painottaa ekskulpaatiosäännön yhteydessä tarvetta selvittää vahingon syy. Ks. myös ratkaisun KKO 1992:138 perustelut: »Lehtinen ei ole näyttänyt, että tämä (koiran katoaminen, huom. tässä) on johtunut seikasta, josta hän ei sopimuksen perusteella vastaa.»

⁴³ Ks. Godenhielm, Om säljarens bundenhet s. 54 objektiivisen mahdollisuuden ja ekskulpaation suhteesta.

Esimerkiksi asianajotoimeksiantoa, tilintarkastusta tms. konsultointityypistä toimintaa koskevilla sopimussuhteissa suoritusesteiden kaltaiset punninnat eivät yleensä tule tuottamusarvioinnissa esille, vaan tällöin joudutaan arvioimaan sitä, millaisia huolellisuus- ja toimintavaatimuksia mihinkin tehtävään liittyy. Ks. Vinding Kruse, Erstatningsretten s. 104–110 hänen professionsansvar-nimellä kutsumastaan ilmiöstä. Silloin kun velallisen suoritus koskee fyysisen objektin toimittamista, korostuvat puolestaan tekstissä mainitut suoritusesteet tuottamusharkinnassa. Ks. mahdollisista ekskulpaatioperusteista kiinteistön laatuvirheen osalta HE 120/1994 s. 64.

1.2.3.3. Kontrollivastuu

Kauppalain kontrollivastuusäännöksiä⁴⁴ valmisteltaessa tavoiteltiin objektiivisten vastuuperusteiden kehittämistä.⁴⁵ KL 27.1 ja 40.1 §:n mukaan myyjä on korvausvastuussa viivästyksen tai virheen aiheuttamasta vahingosta, ellei myyjä osoita neljän edellytyksen täyttyvän: 1) Viivästys tai virhe johtuu esteestä. 2) Este on myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. 3) Este ei ole sellainen, että myyjä olisi voinut ottaa sen kohtuudella huomioon kaupantekohetkellä. 4) Este ei myöskään ole sellainen, että myyjä olisi voinut kohtuudella välttää tai voittaa sen seuraukset.

Kontrollivastuuperusteen mukaan korvataan ainoastaan ostajalle aiheutuneet välittömät vahingot. Välillisten vahinkojen korvaaminen edellyttää KL 27.4 ja 40.3 §:n mukaan tuottamusta tai KL 40.3 §:ssä tarkoitettua erityistä sitoutumista.⁴⁶

Kontrollivastuusäännösten mukainen vastuu riippuu velallisen vaikutusmahdollisuuksista eikä hänen toimintansa huolellisuudesta. Kun esteen ennalta arvaamis- ja voittamismahdollisuuksilla on kuitenkin kontrollivastuussa merkitystä, sisältyy kontrollivastuuperusteeseen myös subjektiivisia tekijöitä, ja tuottamusarviointia muistuttava velallisen toimintamahdollisuuksia koskeva harkinta voi tulla esiin kontrollipiirin rajojen määrittämisessä.⁴⁷ Tuottamuksen puuttuminen ja velallisen toiminnan huolellisuus eivät kuitenkaan poista vastuuta. Kontrollivastuuta on sen vuoksi yleensä pidetty velallisen kannalta ekskulpaatiovastuuta tiukempana, mutta ankaraa vastuuta lievempanä vastuumuotona.⁴⁸

Lähivuosien tärkeimpiä sopimusvastuuta koskevia kysymyksiä on se, laajeneeko kontrollivastuu – analogisesti tai uuden lainsäädännön myötä – irtaimen kaupan ja KSL 8 ja 9 lukujen tarkoittamien sopimustyyppien ulko-

⁴⁴ Krüger, JV 1992 s. 340 suosittaa nimitystä »hindringsansvar» vastuusäännön suoritusesteille antaman merkityksen vuoksi. Taxell, Köplagen s. 101 esittää velallisen vaikutuspiiriä korostavia termejä »kontrollsfärsansvar» ja »inflytelseområdesansvar».

⁴⁵ Taxell, Köplagen s. 135 katsoo kehittyneen taloudellisen toiminnan vaativan vastuusääntöjä, jotka välttävät culpasäännön kaltaisia subjektiivisia arviointeja.

⁴⁶ Vastaava sääntelytapa on omaksuttu myös KSL:n uusissa säännöksissä. Ks. KSL 5:10, 8:10 ja 9:11. Ks. myös uuden asunnon kauppaa koskeva AsKLE 4:26.1.

⁴⁷ Ks. Krüger s. 801–802, joka toteaa kontrollivastuusääntöjen »ei voi voittaa» -tyyppisten sanamuotojen olevan tuottamusvastuun mukaisia. Ks. myös Mestad s. 301.

⁴⁸ Ks. Wilhelmsson, Ny ansvarsgrund s. 409–410. Taxell, Köplagen s. 100, 109. Krüger, JV 1992 s. 347–348. Vrt. Mestad s. 288.

puolelle.⁴⁹ KL:n vastuujärjestelmän yleistymisen merkitsisi tuottamuksen roolin kaventumista ja vastuuperusteiden objektivitumista.

1.2.3.4. Ankara vastuu

Ankara eli tuottamuksesta riippumaton vastuu koskee sopimussuhteissa muutamia erityistilanteita. Vastuu kaupantekohetkellä olemassa olleesta oikeudellisesta virheestä on tuottamuksesta riippumatonta irtaimen kaupassa KL 41 §:n mukaan ja kaikista oikeudellisista virheistä kiinteistön kaupassa MK 11:1 :n nojalla.⁵⁰ Myös KL 57.1 §:n mukaista ostajan maksuviivästyksestä johtuvaa korvausvelvollisuutta, VKL 9.1 §:n mukaista velkakirjan luovuttajan vastuuta saamisen pätevyydestä ja eräitä muita tapauksia on pidetty ankarana vastuuna.⁵¹

Sopimusvastuussa ankara vastuu, jonka piiriin luetuille vastuunormeille on tyypillistä vastuuvapausperusteiden harvalukuisuus, ei erotu muista vastuumuodoista yhtä selvästi kuin sopimuksenulkoisessa vastuussa. Etenkin kontrollivastuun ja ankan vastuun vapautumisperusteiden erottaminen on vaikeaa.⁵² Vastuumuotojen vähäisten erojen vuoksi voidaan kysyä, tarvitaanko sopimusoikeudessa näin monia erilaisia vastuumuotoja.⁵³

1.2.4. Hinnan- tai vastikkeenalennus

Velkoja voi saada hyvityksen suorituksen sopimuksen mukaista alemmasta arvosta hinnan- tai vastikkeenalennuksena.⁵⁴ Hinnanalennus on periaattees-

⁴⁹ Ks. Taxell, Köplagen s. 123–125, joka erittelee argumentteja KL:n periaatteiden laajemman soveltamisen puolesta ja sitä vastaan.

⁵⁰ Ks. Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 228–229. Ks. uutta maakaarta koskeva HE 120/1994 s. 64 siitä, milloin myyjä voisi ehdotuksen mukaan poikkeuksellisesti välttää vastuun oikeudellisesta virheestä. Ks. myös AsKLE 4:28.4 ja 6:21.3, joiden mukaan vastuun objektiivisuus tai tuottamusperusteisuus riippuu siitä, milloin oikeudellinen virhe on syntynyt.

⁵¹ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 91–96.

⁵² Ks. Aurejärvi s. 142.

⁵³ Taxell, Avtal och rättsskydd s. 292 huomautti jo ennen KL:n mukaista kontrollivastuuta tuottamuvastuun ja ankan vastuun rajanvedon pulmallisuudesta. Hän oli haluton pitämään yllä vastuumuotojen täsmällistä, ennen soveltamistilannetta tehtyä rajanvetoa: »Om man eftersträvar en bestämd gräns mellan de två ansvarighetstyperna, binder man lätt den naturliga utvecklingen.» Tämän vuoksi hän keskittyi kuvaamaan seikkoja, jotka yleensä puoltavat sopimusvastuun ankaroittamista. Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 293–317. Ks. myös Gomard, Obligationsret 2 s. 167–178.

⁵⁴ Ks. KL 37 §. HVL 11.1 §. MVL 15.3 §. KSL 5:19, 8:19, 9:19.

sa mahdollinen ilman sopimustyyppiin tai sopimusrikkomuksen laatuun liittyviä rajoituksia. Oikeuskeinon taustalla on ajatus velkojan maksaman hinnan ja velallisen suorituksen vastaavuudesta. Tämän mukaan velallisen suoritusvirheestä johtuva suoritusten epäsuhta voidaan korjata alentamalla velkojan maksuvelvollisuutta virhettä vastaavassa suhteessa. Hinnanalennus on objektiivinen seuraamus, joten velallisen toiminnan huolellisuus tai suoritusvirheen johtuminen *force majeure* -syystä ei estä hinnanalennusta.

Hinnanalennus ja vahingonkorvaus ovat monesti virhetilanteessa toistensa vaihtoehtoja. Hinnanalennuksen vaatiminen voi tällöin olla velkojalle edullisempaa, koska velallinen ei voi vapautua hinnanalennuksesta ekskulpaatio-säännön tai kontrollivastuun mukaisten vapautumisperusteiden avulla. Hinnanalennuksen ja vahingonkorvauksen määrää koskevat laskusäännöt poikkeavat toisistaan, ja niiden soveltaminen voi johtaa erilaisiin tuloksiin.⁵⁵ Vahingonkorvaus antaa velkojalle hinnanalennusta parempaa oikeussuojaa silloin, kun korvausta vaaditaan esimerkiksi sopimusrikkomuksen selvittelyn aiheuttamista kustannuksista tai menetetyistä tuloista, joita ei voida hinnanalennuksen avulla hyvittää.

Hinnanalennus ja vahingonkorvaus voivat yhdistyä samassa sopimusrikkomustilanteessa esimerkiksi niin, että velkoja saa hinnanalennuksena hyvityksen ostamansa esineen sovittua alemmasta arvosta ja lisäksi vahingonkorvausta tulon menetyksestä.

1.2.5. Sovitut seuraamukset

Sopimusrikkomuksen oikeusseuraamuksia ei voida esittää tyhjentävänä luettelona, koska osapuolten välillä voidaan sopia halutuista järjestelyistä. Tavanomaisin sovittu seuraamus on sopimussakko, jonka velallinen on velvollinen maksamaan laiminlyötyään sopimusvelvoitteensa. Sopimussakko sovitetaan usein laskettavaksi sopimusrikkomukseen liittyvien kvantitatiivisten kriteerien perusteella, esimerkiksi viivästyksen keston mukaan. Sopimussakon maksamisvelvollisuus ei edellytä tuottamusta eikä vahingon aiheutumista velkojalle.⁵⁶ Velallisen vastuu saattaa rajoittua sopimussakon määrään, jolloin velkoja ei voi vaatia vahingonkorvausta sopimussakon ylittävältä osalta, ellei velallinen ole aiheuttanut sopimusrikkomusta tahallaan tai törkeällä tuottamuksella.⁵⁷

⁵⁵ Ks. myöhemmin 9.2.1.

⁵⁶ Ks. Olsen s. 130–134 sopimussakkoa koskevista pääperiaatteista.

⁵⁷ Ks. sopimussakkoehdojen korvausvastuun laajuutta rajoittavasta vaikutuksesta jaksos 8.8.

Rikkojaisrahaksi kutsutaan sopimuksessa määriteltyä rahasuoritusta, jonka tekemällä velallinen voi kokonaan vapautua sopimuksen mukaisista velvoitteista.⁵⁸

1.2.6. Sopimuksen purkaminen

Vaikutuksiltaan ankarimpana ja sen vuoksi viimesijaisena oikeuskeinona pidetään velkojan oikeutta purkaa sopimus. Purkaminen merkitsee, että sopimukseen perustuvat suoritusvelvollisuudet lakkaavat ja sopimuspuolet ovat velvollisia palauttamaan saamansa suoritukset siltä osin kuin se on mahdollista. Purkamisesta huolimatta sopimuksella voi olla oikeusvaikutuksia esimerkiksi tuomittaessa purkuseuraamuksen ohella vahingonkorvausta.

Sopimuksen purkaminen edellyttää yleensä olennaista sopimusrikkomusta, jonka sisällöllisiä kriteereitä on lainsäädännössä täsmennetty esimerkiksi KL 25-26, 39, 44, 54-56 ja 62 §:ssä, HVL 61 §:ssä ja KedL 25.2 §:ssä.

1.2.7. Muita sopimusrikkomuksen oikeusseuraamuksia

Velkojan ja velallisen velvoiteoikeudellisen suhteen kannalta olennaisia ovat ne oikeuskeinot, joita velkoja voi käyttää painostaakseen velallista suoritukseen tai saadaakseen rahallisen hyvityksen sopimuksen täyttämättä jäämisestä. Joissakin sopimusrikkomustilanteissa myös rikosoikeudelliset sanktiot voivat saada merkitystä. Esimerkiksi sopimuksen solmiminen tietoisena omasta kyvyttömyydestä sen täyttämiseen saattaa merkitä jonkin RL 36 luvun mukaisen petosrikkoksen tunnusmerkistön täyttymistä. Sopimusrikkomus voi myös johtaa esimerkiksi maksuhäiriömerkinnän tekemiseen luottotietorekisteriin. Näillä seuraamuksilla ei kuitenkaan ole merkitystä tutkimusaiheen kannalta.⁵⁹

Sopimusoikeudellinen seuraamusnormisto on tahdonvaltaista oikeutta, joten sopimuspuolet voivat periaatteessa vapaasti sopia haluamistaan oikeuskeinoista (esimerkiksi sopimussakosta), sulkea seuraamuksia pois (esimerkiksi luontoissuoritusvastuun) tai asettaa niille erityisiä lisävaatimuksia tai rajoituksia. Heikomman sopimuspuolen suojaamiseen pyrkivä lainsäädäntö estää kuitenkin eräiden sopimustyyppien osalta sopimasta seuraamusnormeista, jotka ovat suojan kohteen kannalta lakisääteisiä epäedullisempia.⁶⁰

⁵⁸ Ks. Aurejärvi s. 153.

⁵⁹ Ks. yleisesti Aurejärvi s. 74.

⁶⁰ Ks. esimerkiksi KSL 5:2, 7:20, 8:2, 9:2. HVL 15.6, 18.5, 20.3, 24.2 §. KsKväll 3 §. OsamKL 19 §.

1.3. Käsitteenmuodostuksesta ja metodista

Tutkimustehtävän kannalta on tarpeellista tehdä aluksi täsmennyksiä, jotka koskevat korvattavien vahinkojen määrittämisessä perinteisesti käytettyä käsitteistöä. Vahingonkorvausoikeuden käsitteistöä koskevia havaintoja esitetään kappaleessa 1.3.1. Aluksi käsitellään yleisesti juridisten käsitteiden muodostamista ja merkitystä (1.3.1.1). Seuraavaksi täsmennetään käsiteanalyysin tavoitteita tutkimusaiheen kannalta (1.3.1.2). Tämän jälkeen eritellään adekvaattisuuden ja adekvaattisuusoppien saamaa merkitystä vastuun rajoittamiskysymyksissä (1.3.1.3).

Voimassa olevaa oikeutta koskevien lausumien yksityiskohtaisuuden mahdollisuutta pohditaan kappaleessa 1.3.2.1. Sen jälkeen tarkastellaan lyhyesti eräitä velkojan taloudellisia päämääriä koskevia oletuksia (1.3.2.2) sekä vahingonkorvausnormiston tosiasialliseen merkitykseen vaikuttavia seikkoja (1.3.2.3).

1.3.1. Käsitteenmuodostukselle asetetut tavoitteet

1.3.1.1. Juridisen käsitteenmuodostuksen tehtävistä

Vahingonkorvauksen määräytymisen tutkiminen edellyttää vahingonkorvausoikeudellisen käsitteistön analysointia. Käsitteiden runsaus on tyypillistä vahingonkorvausoikeudelle.⁶¹

Sopimuksenulkoisen vahingonkorvauksen piirissä on käytetty mittavaa joukkoa erilaisia käsitteitä, joilla on vaihtelevia tehtäviä korvattavien vahinkojen määräytymisessä. Tavanomainen esitystapa sisältää käsitteet syy-yhteys (*conditio sine qua non*), differenssioppi, adekvaattisuus, eduntasointu, myötävaikutus ja sovittelu.⁶²

Sopimusvastuun puolella on näiden ohella käytetty ilmaisuja normaalkorvaus, positiivinen sopimusetu ja negatiivinen sopimusetu.⁶³ Ensin luetel-

⁶¹ Ks. Schmidt, SvJT 1954 s. 209–210.

⁶² Ks. esimerkiksi teoksia Saxén, Skadeståndsrätt. Routamo – Hoppu. Ussing, Erstatningsret. Jørgensen, Erstatningsret. Vinding Kruse, Erstatningsretten. Gomard, Obligationens ret 2.

⁶³ Positiivisen sopimusedun (täyttämisedun) ja negatiivisen sopimusedun (luottamusedun) käsitteitä on käytetty likimain jokaisessa sopimusperusteista korvausvastuuta koskevassa pohjoismaisessa yleisesityksessä ja monografiassa. Normaalikorvaus-käsitettä käyttävät esimerkiksi Taxell, Avtal och rättsskydd s. 365–369 ja Sisula-Tulokas, Dröjsmålskador s. 238–240.

lut käsitteet ja normaalikorvaus kuvaavat osia systeemistä, jonka mukaisen arvioinnin läpikäyneestä tosiseikastosta jää jäljelle korvausmäärä. Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteet puolestaan viittaavat erilaisiin tapoihin muodostaa rajoitusperiaatteiden soveltamista edeltävä vahingon määritelmä. Sopimusetujen käsitteet saattavat antaa harhaanjohtavan kuvan vastuun laajuudesta, sillä niiden vakiintuneet määritelmät (velkojan saattaminen siihen taloudelliseen asemaan, mihin hän olisi päätnyt ilman sopimusrikkomusta tai ilman sopimuksen valmisteluun ryhtymistä)⁶⁴ voivat antaa vastuun rajoitusperiaatteet sivuuttavan käsityksen siitä, että korvauksen tavoitteena olisi aina täysimääräinen hyvitys.

Oikeuskirjallisuudessa hyödynnetty käsitearsenaali on siten laaja.⁶⁵ Arvioitaessa vahingonkorvausoikeudellisten, kuten muidenkin juridisten käsitteiden, käyttökelpoisuutta ratkaisutoiminnassa on huomattava, ettei itse käsitteillä ole muuta merkitystä kuin, että niiden ja oikeudenalan systematiikan tuella voidaan luoda kuva ratkaistavien kysymysten asemasta normistossa ja ongelmien keskinäisistä yhteyksistä. Käsitteiden sisällön analyysi ei tuota ratkaisutoiminnassa käyttökelpoisia normeja loukkaamatta käsitteistä päättelyn kieltoa.⁶⁶

⁶⁴ Positiivinen etu pyrkii sopimusrikkomuksen ja negatiivinen etu koko sopimushankkeen vaikutusten poistamiseen velkojan osalta.

⁶⁵ Vahingonkorvauksen rinnalla eräissä tapauksissa kysymykseen tulevan hinnanalennuksen määrä ei miltään osin perustu vahingonkorvauksen määrittämisessä noudatettavaan systeemiin. Hinnanalennus onkin teoreettiselta muodoltaan yksinkertaisempi oikeusseuraamus. Sen yleistymisen ei kuitenkaan poistaisi vahingonkorvausvastuun rajoittamiseen liittyviä ongelmia, koska nykymuotoisella hinnanalennuksella ei voitaisi hyvittää velkojaa sellaisista seurausvahingoista, joiden kohdalla vahingonkorvauksen rajoittamistarve yleensä tulee esiin.

⁶⁶ Helin, Käsitteistä päättelämisestä s. 86 toteaa käsitteistä päättelämisestä kiellon olevan siviilioikeudellisessa tutkimuksessa »lähes yksimielisesti ja itsestään selvyytänä hyväksytty metodinen vaatimus». Samassa kirjoituksessaan hän (s. 86–89) käy läpi kannanotolle esitettyjä perusteita, jotka alunperin ovat olleet yhteydessä skandinaavisen realismin oppeihin. Helin hylkää koulukunnan ontologiseen näkemykseen perustuvat argumentit samoin kuin näkemyksen käsitteistä päättelämisestä kehämäisyydestä. Kiellon pätevämmät perustelut johtuvat oikeuslähdeopista, sillä lainsäädäntö ja reaaliset argumentit vaativat ratkaisutoiminnassa enemmän sijaa kuin käsitededuktio sallii. Helin (s. 89) katsoo käsitteistä päättelämisestä kiellon metodin syntyneen käytännöllisistä syistä ja toteaa: »Teoreettisia syitä, jotka tekisivät käsitelainopillisen argumentaatiotavan *rakenteeltaan* epäkelvoksi, ei pohjoismainen oikeustiede nähdäkseni ole kyennyt esittämään.»

Käsitteistö saa oikean asemansa, kun painotetaan normien (oikeustosi-seikkojen ja niihin liittyvien oikeusvaikutusten)⁶⁷ ensisijaisuutta käsitteisiin nähden: Ratkaisutoiminnassa tosiseikastoihin sovelletaan normeja.⁶⁸ Normeja ei voida »löytää» hajoittamalla käsitteitä osiinsa. Sen sijaan normien systematisoinnissa voidaan käyttää esitystekniikkaa parantavia ja oikeudellisten ongelmien paikallistamista helpottavia käsitteitä, jotka edelleen voivat muodostaa systemaattisia verkostoja, jotka laajimmillaan kuvaavat koko oikeudenalaa.⁶⁹

Systematiikan ja käsitteistön suhde ymmärretään tässä tutkimuksessa niin, että normiston kuvauksessa apuna käytettävät käsitteet, dogmit ja yleiset opit⁷⁰ muodostavat keskinäisten suhteidensa kannalta tarkoituksenmukaisesti esitettynä oikeudenalan systematiikan. Systeemin kuvaus perustuu osittain subjektiivisiin valintoihin: Normisto on usein systematisoitavissa vaihtelevin tavoin, jolloin systeemin ydin (tässä tutkimuksessa laaja vahingon käsite ja siihen liittyvien vastuun rajoitusperiaatteiden kuvaaminen vahinkojen ennakoitavuuden merkitystä korostaen) määräytyy harkinnan mukaan. Systematiikan perusteltavuus riippuu tällöin muun muassa siitä, kuinka hyvin sen mukaan rakennettua normistonkuvausta voidaan käyttää ratkaisutoiminnassa hyödyksi. Systematisoinnit yksinkertaistavat aina todellisuutta, eikä niillä kyetä kattamaan jokaista mahdollista tilannetta.⁷¹

Oikeustieteeseen juurtuneiden käsitteiden käyttötapaan ja toisinaan niiden tarpeeseenkin on syytä suhtautua kriittisesti. Etenkin sellaiset käsitteet, esimerkkinä tutkimusaiheen kannalta tärkeä adekvaattisuuden käsite, joita on vuosikymmeniä käytetty kyseenalaistamatta välillä käyttötavan johdonmukaisuutta ja käsitteiden sisällön selkeyttä,⁷² on perusteltua ottaa aika ajoin analyyysin kohteiksi.

⁶⁷ Oikeusnormin perusmuotona on yleensä pidetty tosiseikaston, pitämiselementin ja seuraamuksen yhdistelmää $p > S(q)$. Ks. Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 66.

⁶⁸ Aarnio, Oikeuslähteet, ennakkopäätökset, hovioikeusratkaisut s. 10 toteaa laintulkinnan olevan lakitekstien voimassa olevista normeista kertovaa tulkintaa. Tulkinnan kohteena eivät ole normit, vaan oikeuslähdeopillisesti merkitykselliset tekstit.

⁶⁹ Käsitteiden ja systematiikan merkityksestä oikeudelliselle argumentaatiolle ks. H. Tolonen, Yleisten oppien rakenteesta s. 179.

⁷⁰ Ks. näistä keskinäisiltä suhteiltaan hieman epätäsmällisistä sopimusoikeuden järjestelmän rakenneosista Pöyhönen s. 80–87.

⁷¹ Ks. Macaulay, *Law & Society Review* 1977 s. 521.

⁷² Kuten myöhemmin (1.3.1.3., 5.3.1., 5.3.3.) ilmenee, ei adekvaattisuus-käsitteen käyttö ole eri kirjoittajilla ollut riittävän johdonmukaista, jotta käsitteenmuodostusta voitaisiin pitää täsmällisenä. Käyttötapojen vaihtelevuudesta seuraa, ettei käsitteen sisältö ole selkeä.

Kriittisyys käsitteenmuodostuksessa ei tarkoita yleiskäsitteiden välttämistä, mikä olisikin juridiikassa mahdotonta. Ratkaisutoiminnassa käytettäviä normeja voi periaatteessa olla rajattomasti, jos ajatellaan, että jokaisen uuden oikeusongelman saadessa ensi kerran ratkaisunsa – ehkä ratkaisijan tapauskohtaisen tarkoituksenmukaisuusharkinnan perusteella ilman lainkäyttäjän työtä helpottavaa muiden oikeuslähteiden⁷³ apua – sovelletaan yhtä normia (tai luodaan se). Kun oikeuselämässä tulee esille tapaus, jossa tosiseikasto on T, eikä sen tai siihen nähden analogisen seikaston arvosteluun löydy reaalisesta harkintaan nähden etusijalla olevista oikeuslähteistä apua, voidaan ajatella, että ratkaisija harkitsee mahdollisina vaihtoehtoina oikeusvaikutuksia O1 ja O2. Tämän jälkeen hän arvottaa O1:n seuraukset O2:n mukaisia suotuisammiksi päätyen ratkaisuun, jota voidaan kuvata normimuodossa $T \rightarrow O1$.

Olettaen, että ratkaisun perustelut hyväksytään justifikaation kannalta tärkeimmäksi katsotussa auditoriossa, jonka koostumukseen ei tässä pyritä ottamaan kantaa, voidaan todeta Suomen oikeudessa vallitsevan normin, jonka mukaan seikastosta T seuraa oikeusvaikutus O1.⁷⁴ Tämänkaltaisia yksittäisiä normeja voidaan ajatella olevan periaatteessa rajattomasti: ratkaisupakon vuoksi jokaiseen oikeusongelmaan on annettava jokin ratkaisu.⁷⁵ Teoreettisten oikeusongelmien määrä ei voine olla rajattavissa, ja kaikkien nii-

⁷³ Muilla oikeuslähteillä tarkoitetaan tässä reaalisesta harkintaan nähden ensisijaisia oikeuslähteitä, kuten lakia, maan tapaa, oikeuskäytäntöä, lainoppia, oikeusvertailevia argumentteja ja oikeushistoriallisia argumentteja. Ks. Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 217–241. Ero ratkaisijan reaalisen harkinnan ja muiden oikeuslähteiden käytön välillä on pieni, jos oikeuslähteen (esimerkiksi tieteisopin) sisältö ei ole täsmällinen vaan tulkinnanvarainen. Tällöin oikeuslähteen antaman tuen selvittäminen edellyttää ratkaisijalta samankaltaista tarkoituksenmukaisuusharkintaa, jota hän joutuu käyttämään myös silloin, kun velvoittavampiin oikeuslähteisiin perustuva argumentaatio jättää oikeuskysymyksen avoimeksi.

⁷⁴ Oikeusnormin voimassaolo ei seuraa vielä siitä, että tuomioistuin vahvistaa oikeustositseikkaan liittyvän oikeusvaikutuksen, vaan oikeusnormille ominainen yleistettävyyssvaatimus vaatii, että normin sisältö täyttää määrätyt justifikaatiokriteerit. Ks. Makkonen s. 161–164, joka asettaa oikeusnormille sellaisen yleistä velvoittavuutta koskevan vaatimuksen, joka ei täyty yhdellä harkintaratkaisulla. KKO:n ennakkopäätösluontoisten ratkaisujen osalta KKO:n muodollinen asema täyttää miltei yksin velvoittavuusvaatimukset: normin yleistettävyyttä voitaisiin torjua lähinnä samantapaisin edellytyksin kuin miltei prejudikaatista voidaan poiketa.

⁷⁵ Juridiikan mahtipontisesta asenteesta (oikeustieteellä on olemassa vastaus kaikkiin kysymyksiin, jotka koskaan saatetaan riidanalaisiksi) ja sen fiktiivisyydestä on huomauttanut Makkonen s. 37–38, joka korostaessaan tuomarin ja oikeustieteilijän erilaisia

den tulisi siten olla ratkaistavissa tavalla, jota voidaan kuvata jossakin normimuodossa.⁷⁶ Valtaosa näistä normeista jää luonnollisesti soveltamatta (tai muodostamatta) sen vuoksi, ettei niiden tosiseikasto koskaan joudu oikeudellisen ratkaisutoiminnan kohteeksi.

Juridiset käsitteet auttavat hallitsemaan laajoja normijoukkoja.⁷⁷ Normiston runsautta korostaa mahdollisten oikeusongelmien suuren määrän lisäksi se, että lainsäädännön lisääntyminen on ilmeinen suuntaus viimeaikaisessa velvoiteoikeudessa. Käsitteiden tuella normiston kokonaisuutta voidaan jäsentää, ja niiden perustalle voidaan rakentaa systematiikka, joka auttaa ratkaisijaa tunnistamaan tarvittavat normit ja niiden soveltamisessa vaikuttavat seikat. Oikeustieteen käsitteet ansaitsevat paikkansa tällä »palvelutehtävällään», joka täyttyy esimerkiksi sillä, että käsitteet auttavat hahmottamaan normien ja juridisten instituuttien suhteita tavalla, joka helpottaa samankaltaisuuksien ja analogiamahdollisuuksien havaitsemista.

Esimerkiksi huolimattomuus-sana HVL 15 §:ssä (tai siihen samastettava tuottamuksen käsite) ei sisällä sellaisia yksittäistapauksen ratkaisua välittömästi ohjaavia entiteettejä, jotka kertoisivat tuomarille, onko huoneiston vahingoittumiseen johtanut päälle jääneestä sähkölaitteesta aiheutunut tulipalo (mahdollisesti relevanttien tosiseikkojen x1, x2 ... xn vallitessa) osoi-

tehtäviä on todennut: »Siitä seikasta, että *tuomarilla* on ratkaisupakko, ei seuraa, että juridiset ongelmat aina olisivat perustellusti vallitsevan oikeusjärjestyksen nojalla ratkaistavissa.» Koska ratkaisupakon vuoksi jokaiseen tuomioistuinkäsittelyyn saatettavaan kysymykseen on annettava jokin ratkaisu, voidaan kuitenkin vaatia, että kaikissa tilanteissa oikeusjärjestyksen aukollisuudesta riippumatta pyritään mahdollisimman hyvään (minkä arvo- tai tavoitejärjestelmän nojalla kvalifikaatiota arvioidaankin) lopputulokseen.

⁷⁶ Riippuu paljolti valitusta kielenkäytöstä, katsotaanko konkretisoitumattomiin kysymyksiin soveltuvan normin olevan jo ennalta olemassa (siinä merkityksessä, että jos tapaus jouduttaisiin nyt ratkaisemaan, tulisi päätyä ko. tulokseen) vai muodostuvan vasta ensimmäisen ratkaisun perusteella. Ensimmäistä vaihtoehtoa tukee norminmukaisen ratkaisun realisoitumismahdollisuus: normi eksistoi samalla tavalla parhaana, perustelluimpana ja justifikaatioauditoriossa suurimman kannatuksen saavana kuin mikä muu tulkintakannanotto hyvänsä. Justifikaatiokriteerit löytyvät muista normeista, yhteiskunnassa vallitsevista arvostuksista ym. aukkotilanteessa käytettävästä materiaalista, ja kun tämä ratkaisun tausta-aineisto on muuttuvuudestaan huolimatta jatkuvasti valmiina, voidaan ajatella mitä tahansa teoreettista ongelmaa koskevan ratkaisun »determinoituvan» oikeuslähteiden pohjalta siinä määrin kuin realisoituvaakin kysymystä koskevan kannanoton. Toisaalta ajatus normin olemassaolosta ennen ratkaisua viittaa normien esineellistämiseen ja hämärtää tuomarin oikeutta luovaa roolia.

⁷⁷ Ks. Aarnio, Laki, teko ja tavoite s. 266, jossa huomautetaan (viitaten Rossin käsitykseen yksilön oikeusasemasta lukuisten tosiseikka – seuraamus -relaatioiden määräämänä) käsitteiden tarpeesta koko normijoukon kuvaamisen välttämiseksi.

tus vuokralaisen toiminnan huolimattomuudesta. Vahingonkorvausoikeudellinen tuottamuksen käsite auttaa kuitenkin ongelman hahmottamisessa ja sijoittamisessa oikeusjärjestyksen muiden elementtien joukkoon: Huolimattomuuden voidaan todeta tarkoittavan menettelyä, joka jollakin tavalla poikkeaa normaalista ja hyväksyttävänä pidettävästä. Käsitteen tukemana ratkaisija voi edelleen tutkia muita huolimattomuutta koskevia lainkohtia, joista hän voi saada tukea oikeustosisaikaston (käyttäytymisvaatimuksen) sisällölle. Lisäksi käsite toimii apuvälineenä etsittäessä tuomioistuinratkaisuja ja oikeuskirjallisuutta tilanteista, joissa problematiikalla on samankaltaisuutta ratkaistavana olevaan tapaukseen nähden. Juridinen käsite voi näin auttaa ratkaisijaa ymmärtämään, mihin tarkasteltavana oleva ongelma normijärjestelmässä kuuluu⁷⁸ ja mitkä normit saattavat tarjota analogiatukea.⁷⁹ Edellä käytetyn esimerkin mukaan tuomari ei joudu tekemään subjektiivista arviotaan vuokralaisen toiminnan huolellisuudesta, vaan hän saa ratkaisunsa tueksi oikeudellista aineistoa, jonka löytämisessä ja systematisoinnissa tuottamuksen käsite on ollut hyödyksi.⁸⁰

1.3.1.2. Käsiteanalyysille asetetut tavoitteet

Zitting on todennut monien juristien ongelmien pulmallisuuden johtuvan siitä, »että ajatuksenvaihto tapahtuu laajasisältöisten ja epätäsmällisten käsitteiden tasolla ja tästä syystä ei aina tarkoin tiedetä, mistä puhutaan.»⁸¹ Vahingonkorvauksen laajuutta kuvaava käsitteistö ytimenään adekvaattisuuden

⁷⁸ Se, että tapauksen sijoittamisella normijärjestelmään voi olla merkitystä ratkaisutoiminnan kannalta, ei merkitse, että kyseessä olisi luonnehtimisongelma, johon annetun vastauksen perusteella pyrittäisiin johtamaan oikeusvaikutuksia. Luonnehtimisongelmista ks. Helin s. 397–400. Käsite toimii sen sijaan ajatteluvälineenä, jonka avulla oikeuslähteaineistoa voidaan ryhmitellä ja joka voi helpottaa sen havaitsemista, millaiset oikeustosisieikka – oikeusseuraamus -suhteet voivat olla esillä olevan tapauksen kannalta olennaisia.

⁷⁹ Ks. Aarnio, LM 1987 s. 405.

⁸⁰ Käsitteet ja systematiikka eivät aina ole tulkinta-aineiston löytämisen kannalta välttämättömiä. Helpoissa tilanteissa soveltuva normi voi olla tuomarin tiedossa ilman erityistä soveltuvuusharkintaa. Ks. Makkonen s. 96, 102–116 isomorfiatilanteista. Analogiamahdollisuuksia tarjoavaa lainsäädäntöä, prejudikatuuria ja oikeuskirjallisuutta voi löytyä sattumaltakin, mutta käsitteiden ja systematiikan avulla tapahtuva etsiminen on yleensä työekonomisesti paras ja aineiston löytämiseen todennäköisimmin johtava tie. Sekä tuomioistuintoiminnan että oikeustieteen menetelmiltä voidaan vaatia tällaista varmuutta.

⁸¹ Ks. Zitting, LM 1960 s. 863.

käsite on tavallisesti jäänyt (ehkä tietoisesti jätettykin) avarasisältöisenä epätarkaksi.

Lisääntynyt yleislausekesääntely tarjoaa mahdollisuuden verrata yleislausekkeiden sisällön avoimuutta laajasisältöisiin käsitteisiin. Väljäsisältöisinä yleislausekkeista ei yleensä voida johtaa soveltamistulosta ilman, että säännöksen konkreettissa tilanteessa saama sisältö on sidoksissa tuomarin arvostuksiin tai hänen oletuksiinsa yhteiskunnassa vallitsevista arvoista. Käsitteistä taas ei saa yrittää dedusoida normeja, koska käsitteet eivät niitä sisällä. Yhteistä molemmille tapauksille on, että ratkaisija lähtee liikeelle sisällöltään väljistä kielellisistä ilmauksista, oli kyseessä sitten esimerkiksi KL 70.2 §:n mukainen kohtuuttomuus tai vahingonkorvausjuridiikassa omaksuttu adekvaattisuusoppi. Kummassakaan tapauksessa tulkinnan apuna käytettävä aineisto ei kykene ratkaisutoiminnan eksaktiin ohjaamiseen.

Tieteellisen käsitteistön epätarkkuuden aiheuttama haitta on eri asia kuin sisällöltään avoimesta lainkohdasta seuraava ratkaisutoiminnan harkinnanvaran lisääntyminen.⁸² Tällöin käsitesystematiikkaa ei-isomorfiatilanteessa hyödyntävän ratkaisijan on vaikeampi selvittää konkreettien oikeusongelmien sisältöä. Esimerkiksi adekvaattisuuden käsite muistuttanee useimpia siitä, että korvausvastuun laajuus on jollakin tavalla sidoksissa vahinkojen ennakoitavuuteen (tai muihin korvausvastuuseen johtavan syy-yhteyden ominaisuuksiin). Epäselväksi jää kuitenkin edelleen, arvioidaanko ennakoitavuutta vahingonaiheuttajan todellisten tietojen mukaan vai objektiivisesta näkökulmasta. Ennakoitavuusarvioinnin sisältö vaihtelee lisäksi sen mukaan, tehdäänkö arviointi sopimuksen solmimishetken vai oikean suoritusajankohdan olosuhteiden pohjalta. Adekvaattisuuden käsite ei myöskään sellaisenaan täsmenna sitä, tuleeeko velkojalle aiheutuneiden vahinkotapahtumien olla ennakoitavissa vai riittääkö, että vahinkojen rahamäärä on sopimussuhteeseen nähden normaali. Käsite jättää eri kirjoittajilla vaihtelevan käyttötapansa vuoksi avoimeksi myös kysymyksen siitä, vaikuttaako vahingonaiheuttajan tuottamus »adekvaattisuuteen» ja sitä kautta korvauksen laajuuteen.

⁸² Lainkohdan jättäessä väljän sanamuotonsa vuoksi harkintavaltaa tuomarille on kysymys norminmuodostusvallan (tai ainakin normintäsmäntämisvallan) luovuttamisesta tuomioistuinlaitokselle. Lainsäätäjällä on ollut lakitekniesten rajoitusten kaventama mahdollisuus täsmentää lainsäädännösten sisältöä niin pitkälle kuin ratkaisutoimintaa on haluttu tarkasti ohjata. Oikeustieteen käsitteenmuodostuksen väljyys ei vaikuta konkreettien ratkaisunormien sisältöön, joita ei käsitteiden sisältöanalyysillä kuitenkaan voitaisi tavoittaa, mutta se vaikeuttaa käsiteltävänä olevan tapauksen sisältämien oikeusongelmien tunnistamista ja niiden paikallistamista suhteessa käyttökelpoiseen oikeuslähteaineistoon.

Epäselvät yleiskäsitteet saattavat vaarantaa kaikkien niiden ratkaisua vaativien erillisten oikeuskysymysten tunnistamista, jotka ovat yhteydessä käsitteellä kuvattavaan ilmiöön. Tämän vuoksi käsitteenmuodostuksessa on otettava huomioon riski, että laaja-alainen yleiskäsite saattaa antaa virheellisen vaikutelman sen kuvaamien kysymysten vähäisestä määrästä ja yksinkertaisuudesta. Tästä käy esimerkiksi adekvaattisuus-käsitteen taipumus kätkeä yksittäisiä kysymyksiä.

Epätäsmällisiä oikeustieteellisiä käsitteitä voidaan vastustaa myös siksi, että ne voivat saada aikaan virheellisen kuvan ratkaisuperusteista ja tuomarin roolista. Sopimusoikeudellisten oikeusongelmien ratkaiseminen voi ulospäin vaikuttaa toiminnalta, jota hallitsevat adekvaattisuusteorian ym. kaltaiset täsmällisiltä ja tieteellisiltä kuulostavat tekijät.⁸³ Täsmällisyyden harha voi estää havaitsemasta, että ratkaisija ei suinkaan sovelle adekvaattisuusteorian kiteytynyttä sisältöä kuin esimerkiksi lakisääteistä määräaika, vaan tekee omien tarkoituksenmukaisuuspunnintojensa, oikeustajunsa ym. nojalla vahvasti arvostuksenvaraisen ratkaisun.

Käsitteiden kvasiobjektiivisen vaikutelman poistaminen tekee tarpeelliseksi vahingonkorvausratkaisuissa monin kohdin vaikuttavien tekijöiden avoimuuden ja harkinnanvaraisuuden tunnustamisen.⁸⁴ Tällöin vahingonkorvausoikeus ei enää välitä ulospäin kuvaa tiukan loogisista syllogismiratkaisuisista, joissa ylälauseen sisältö on riidaton, vaan arvostusten merkitys päätöksenteossa tulee myönnetyksi. Oikeustieteellisen tutkimuksen, samoin kuin ratkaisuharkinnan, tulee tämän vuoksi suuntautua konfliktitilanteiden taustalla olevien arvo- ja tavoitekysymysten hahmottamiseen sekä niiden ratkaisemisessa käyttökelpoisten argumenttien esittämiseen.

Ratkaisutoiminnassa yleensä lopulta vaikuttavien arvoargumenttien keskinäistä punnintaa voidaan oikeustieteessä tehdä tietyssä mittakaavassa. Siirryttäessä oikeuslähteistä löytyvien argumenttien selvittämisestä arvostuskysymysten ratkaisussa tarvittavan arvojen tärkeysjärjestyksen luomiseen (tai löytämiseen, jos näitä tausta-arvoja pidetään faktoina, joita tulisi pyrkiä ha-

⁸³ Ks. Andersson s. 112. Lange, AcP 1957 s. 129–130. Fuller ja Perdue, Yale LJ 1936 s. 52 toteavat vahingonkorvausratkaisuissa käytettävän kielen viittaavan pikemminkin löytämiseen kuin käskyihin: »measure the extent of injury», »determine whether it was caused». Myös suomen kielessä vastaavilla vahingonkorvausoikeuden ilmaisuilla voi olla taipumusta normatiivisuuden piilottamiseen.

⁸⁴ Aarnio, Laki, teko ja tavoite s. 365, toteaa, ettei analyysi tee oikeustiedettä objektiivisemmaksi: »Kysymys on pikemminkin siitä, että analyysin jälkeen tiedämme, miten arvoerimielisyydet lopulta kohdistuvat.»

vainnoimaan ympäröivästä maailmasta esimerkiksi mielipiteiden yleisyyden pohjalta) joudutaan havaitsemaan, ettei eri ratkaisuvaihtoehtojen (velvoite-oikeus)tieteellistä paremmuutta voida aina ratkaista ehdottomin kriteerein. Problematiikan arvoluonteeseen tunnustava juridiikka joutuukin joskus ongelmanratkaisun varhaisessa vaiheessa toteamaan, että tarkempi kannanotto jää yksittäistapauksessa täsmennettäväksi.⁸⁵ Tämä ei johdu siitä, että juridiikan ei katsottaisi rationaalisena toimintana voivan ottaa kantaa arvojen etusijajärjestykseen lainsäädännön ollessa aukollista. Tarkat tulkintasuositukses-tyvät sen sijaan arvokysymysten kannalta oikeudellisesti relevanttien faktojen periaatteessa rajattoman määrän vuoksi.

Kaikkiaan käsitteistön osalta on olennaista pyrkiä välttämään laajoja ja sisällöltään erittelemättömiä käsitteitä konkreettissa ratkaisutilanteessa vaikuttavien normien kuvaamisessa. Tällaisilla käsitteillä, joista tämän esityksen kannalta keskeisin on adekvaattisuusoppi, kuvattu ilmiöjoukko on purettava osiinsa niin, että päästään mahdollisimman lähelle konkreettissa ratkaisutilanteessa vaikuttavia seikkoja.⁸⁶ Tällöinkään ei yleensä voida esittää normeja, jotka sanelisivat konkreettien sopimusoikeudellisten vahingonkorvaustilanteiden ratkaisut loppuun saakka. Kannanotot jäävät oikeustosisekastojen moninaisuuden vuoksi enemmänkin pääsääntöjä, harkintaperiaatteita ja niiden keskinäisiin painoarvoihin vaikuttavia seikkoja koskeviksi. Yleiskäsitteen piiriin kuuluvien oikeusongelmien erittely ja siihen liittyvä systeeminkuvaus tarjoaa kuitenkin tähän parhaiten soveltuvan välineistön.

1.3.1.3. Adekvaattisuuden käsitteestä

Adekvaattisuuden käsitteellä on vahingonkorvausoikeudessa yleensä tarkoitettu korvausvastuuseen johtavaa, juridisesti »riittävää» syy-yhteyttä. Korvausvastuun perusteena olevan tapahtuman kausaalista vahinkoseuraamuksesta on sanottu korvattavan vain ne, jotka ovat tiettyjen kriteerien mukaan

⁸⁵ Zitting, LM 1983 s. 553 muistuttaa lainopillisen tutkimuksen yksityiskohtaisuuden asteesta riippumatta aina jäävän avoimeksi kysymyksiä, jotka tuomari joutuu konkreettissa tapauksessa ratkaistamaan ilman lainopillisen tutkimuksen antamaa johdatusta: »Soveltamista valmisteleva tutkimustyö on luonteeltaan avustavaa eikä se sido ratkaisijaa.»

⁸⁶ Zitting, LM 1960 s. 864 arvioi juridiikan kehityssuunnaksi pyrkimyksen »analysoida laajat ja komplisoidut oikeudelliset käsitteet yksinkertaisemmiksi ja täsmällisemmin määriteltäviksi käsitteiksi. Tämän johdosta juridisen ajattelun painopiste on jossain määrin siirtymässä laajojen yleiskäsitteiden tasolta astetta alemmaksi.» Ks. myös Aarnio, Oikeudellisen käsitteenmuodostuksen ongelmia s. 14.

arvioituina (tapahtumina tai määrältään) adekvaattisia. Käsitteen käyttö ei ole ollut yhtenäistä: sitä on usein käytetty tarkoittaessa vahinkojen ennakoitavuutta, mutta joskus adekvaattisuuskysymykseksi on kutsuttu koko vahingonkorvausvastuun laajuutta rajoittavaa normistoa.⁸⁷

Adekvaattisuuden ja positiivisen sopimusedun⁸⁸ käsitteillä on toisinaan pyritty hallitsemaan koko sopimusperusteisen vahingonkorvauksen laajuusproblematiikka.⁸⁹ Näin saavutettuja tuloksia ei voida pitää riittävän täsmällisinä.⁹⁰ Käsitteiden ja niiden tueksi kehiteltyjen määritelmien avoimuus uhkaa jättää korvausvastuun laajuuden ratkaisevilta osin tuomarin päätettäväksi: adekvaattista vahinkoa on se, minkä tuomari yksittäistapauksessa sellaiseksi katsoo,⁹¹ ja vastaavasti positiivisen sopimusedun piiriin kuuluvat vahingot riippuvat ratkaisijan tapauskohtaisesta harkinnasta.⁹² Monet vahingonkorvausoikeuden keskeiset käsitteet saattavat myös vaikuttaa intuitiivisesti (rat-

⁸⁷ Andersson s. 116 huomauttaa, että adekvaattisuudesta on tullut vahingonkorvausvastuun rajoittamistarpeen synonyymi. Andersen, Skadeforvoldelse og erstatning s. 68 toteaa adekvaattisuuskäsitteellä tarkoitettua sekä syy-yhteyden ennakoitavuutta, tuottamuskysymystä että vahingon taloudellista laajuutta: »All den stund disse innbyrdes høyst forskjellige momenter uten nærmere spesifisering samles under en hatt som bærer navnet adekvans, forekommer det meg at man så langt fra å oppnå klarhet og generell veiledning snarere havner i det diffuse og kameleonaktig skiftende.»

⁸⁸ Ks. positiivisesta sopimusedusta tarkemmin 4.2.1.–4.2.3.

⁸⁹ Ks. esimerkiksi Godenhielm s. 94, 145–146. Takki s. 159–160, 164, 168. von Hertzen s. 240, 278. Hoppu, Pääpiirteet s. 202–203. Esityksissä, joissa ei ole ollut tarkoitus ryhtyä korvausvastuun laajuuden erittelyyn, on siten yleensä tyydytty viittamaan adekvaattisuuden tai positiivisen sopimusedun käsitteisiin.

⁹⁰ Ks. Kivimäki s. 93: »lienee turha kieltää, ettei adekvaattisuusteorioillakaan ole kausaliiteetin rajoituskysymystä lopullisesti ratkaistu, ja jäänee se elämänilmiöiden vaihtelevaisuuden ja moninaisuuden vuoksi lopullisesti ratkaisemattakin.»

⁹¹ Ks. Godenhielm, JFT 1970 s. 50. Andersson s. 114.

⁹² Samankaltainen kehäpäätelmäluonnetta painottava kritiikki on kohdistettu myös esimerkiksi tuottamuksen käsitteeseen. Ks. Rodhe, Obligationsrätt s. 313. Ks. myös Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 85. Gomard, Forholdet s. 184–187. Gomard, TfR 1960 s. 124, jossa huomautetaan monilla kehämäisillä ja epätasällisillä käsitteillä olevan liittymäkohtia juristien oikeusajatteluun, minkä vuoksi niitä ei voida hylätä tuomatta jotakin tilalle. Ks. Karlgrén, Culpä och samtycke s. 7–28. Ks. myös Lundstedtin, Grundlinjer s. 112 näkemystä, jonka mukaan tuottamuksen kehämäisyys voidaan poistaa siirtämällä huomio hyväksyttävänä pidettävistä menettelytavoista niihin, joita tosiasiaassa yleensä noudatetaan. Carlson, JFT 1938 s. 468 katsoo culpasäännön delegoivan tuomioistuimille vallan ratkaista vahingonkorvauskysymykset vapaasti ilman lain säännönmukaisuutta. Carlsoniin voidaan yhtyä muidenkin samankaltaisten käsitteiden osalta lausumaa lieventäen: ellei yleisluontoisen käsitteen sisältöä pyritä ennalta täsmentämään, merkitsee se tuomioistuinten harkintavallan laajentamista.

kaisijalle selviää lopputulos ennen varsinaisia perusteluja) tehdyn päätöksen yhteydessä.⁹³ Korvausvaatimuksen oikeutuksesta vakuuttunut tuomari toteaa silloin syy-yhteyden adekvaattiseksi (tai menettelyn tuottamukselliseksi) saadaakseen haluamansa vastuunjaon toteutetuksi.

Vastuunjakoharkinnan kannalta ratkaisevia normeja kuvaavien käsitteiden analyysia ei ole syytä lopettaa vaiheeseen, jossa esitetään tiettyjä päämääriä palvelevalla harkinnalla yleisnimike tai kuvataan käsitettä yleisluontoisin määritelmien. Tuomioistuinten harkintavallan saattaminen hyväksyttäviiin mittoihin edellyttää yleiskäsitteillä kuvattujen ilmiöiden mahdollisimman yksityiskohtaista erittelyä, joka samalla parantaa oikeuskäytännön kontrolloitavuutta.

Tutkimuksessa tarkastellaan niitä punnintatekijöitä, jotka vaikuttavat yksittäisinä argumentteina ratkaistaessa adekvaattisuuden käsitteellä kuvattua korvausvastuun laajuuskysymystä. Tavoitteena on adekvaattisuus-käsitteen analyysi, joka merkitsee adekvaattisuuden nimikkeen alla esitettyjen yksittäisten seikkojen erittelyä ilman yläkäsitteelle annettavaa merkitystä. Tämä johtaa täsmentämättömän adekvaattisuus-käsitteen hylkäämiseen. Se, kutsutaanko erittelyn tuloksena täsmennettyjä ratkaisuperiaatteita adekvaattisuudeksi, riippuu kielellisestä valinnasta. Primääriä on tutkia, mitkä yksittäiset normit ja argumentit vaikuttavat korvausvastuun laajuuden rajoittamisessa. Jos harkintaan vaikuttavien seikkojen kokonaisuutta halutaan nimittää adekvaattisuudeksi, ei siihen ole estettä, kun pidetään mielessä adekvaattisuuden esitystekninen asema yläkäsitteenä.

Toisaalta adekvaattisuus-termistä luopumisellekaan ei näyttäisi olevan esteitä, sillä korvausvastuun rajoitussäännöt voidaan hallita ilman sisällöltään epätasällista yläkäsitettä, joka saattaa heikentää reaalisten ongelmien tunnistettavuutta.⁹⁴ Pelkäksi vahinkojen ennakoitavuuden synonyymiksi adekvaattisuuden käsitettä ei myöskään tarvita. Adekvaattisuus-termiä koskevat valinnat eivät luonnollisesti vaikuta niiden ilmiöiden merkitykseen ja olemassaoloon, joita tällä ilmaisulla on kuvattu. Sanavalintaa voidaan muuttaa tai käsitejärjestelmää tarkentaa, mutta niillä tarkoitetut oikeudelliseen todellisuuteen kuuluvat ilmiöt ja ratkaisutavat eivät siitä muutu.

Tässä tutkimuksessa ei suoranaisesti vältetä adekvaattisuus-käsitteen käyttöä senkään vuoksi, että se on lähdeaineistossa vahvasti esillä. Käsitettä ei

⁹³ Intuitiosta ks. esimerkiksi Takki, Lainkäyttäjä s. 52–53.

⁹⁴ Etenkin se, että adekvaattisuudella on tarkoitettu sekä vahinkojen ennakoitavuutta että myös muita rajoitussääntöjä, saa aikaan käsitteen sisältöä koskevaa epäselvyyttä, joka vaikeuttaa sillä kuvattujen ongelmien tunnistamista.

kuitenkaan käytetä omien kannanottojen yhteydessä, vaan ne perustellaan eritellymmällä kielenkäytöllä.⁹⁵ Kun adekvaattisuuden käsite tulee esille lähteaineiston yhteydessä, ei aineistoa ole tältä osin kielellisesti muunnettu. Lähteiden osalta onkin muistettava adekvaattisuuden vaihteleva merkitys joko vahinkojen ennakoitavuutta tarkoittavana tai kaikkia korvausvastuun laajuutta rajoittavia normeja kuvaavana käsitteenä.

1.3.2. Tutkimuksen muita lähtökohtia

1.3.2.1. Pääsääntöihin keskittymisestä

Sopimusoikeudellisessa tutkimuksessa joudutaan abstraktiotason lisääntyessä tinkimään kannanottojen täsmällisyydestä. Tulkintasuosituksia, joiden yhteydessä ei tarvitse viitata poikkeuksen mahdollisuuteen, voidaan esittää veraten harvoin, lähinnä ehkä jotakin yksittäistä sopimustyyppiä koskevaa erityiskysymystä tarkasteltaessa.⁹⁶ Tällöinkin on epävarmaa, kuinka laajalti normistoa voidaan kuvata niin, että esitetty tulkinta on perusteltu kaikkien mahdollisten, teoriassa loppumattoman moninaisten tosiseikastojen yhteydessä.⁹⁷

Oikeussääntöjen osalta voidaan esittää yksittäisiä täsmennyksiä ilman poikkeuksiin viittaamisen tarvetta. Voidaan esimerkiksi sanoa, että yleisiin työehtosopimusneuvotteluihin liittyvä lakko on KL 27.1 §:n tarkoittama myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella oleva este.⁹⁸ Sopimusoikeudellis-

⁹⁵ Vahingonkorvausoikeudessa käytetyn kielen epäyhdenmukaisuus vähentää sen toimivuutta kommunikaatiovälineenä käytännön oikeuselämässä. Ks. juridisen kielen kommunikaatiotehtävistä Apala-Arlander s. 28. Tässä omaksuttujen kielenkäyttötapojen suhdetta oikeustieteessä yleensä valittuihin nähden on vaikea eritellä terminologian vaihtelevuuden vuoksi, mutta tarkoitus on kuitenkin välttää omaperäisen käsitteistön luomista.

⁹⁶ Esimerkin yhdenkin sopimustyyppin piiriin kuuluvien vaihdantamuotojen moninaisuudesta tarjoaa Rambergin, Advokaten 1985 s. 481 esitys irtaimen kaupan eri muodoista ja niitä koskevien kasuististen normien tarpeesta.

⁹⁷ Makkonen s. 244 puhuu ratkaisuun vaikuttavien tekijöiden äärettömästä moninaisuudesta. Lappi-Seppälä s. 71 huomauttaa mahdollisten tulkinta-asetelmien rajattomasta määrästä. Jareborg, TfR 1979 s. 393 toteaa, ettei sääntöjä yleensääkään voida tehdä niin täsmällisiksi, että niiden voisi järkevästi sanoa determinoivan ratkaisun. Ks. myös Andersson s. 223: »Över huvud taget bör man inom juridiken avstå från tendenser till monism, dvs uppställandet av »det enda» kriteriet. Problemet med en generell monistisk regel är att även om den ger viss sanning, så är den inte för alla fall generellt riktig, verkligheten är alltför mångfasetterad för att kunna analyseras utifrån så trånga och ensidiga utgångspunkter.»

⁹⁸ Ks. HE 93/1986 s. 74.

ten vastuunormien, perustuivatpa ne lakiin tai muihin oikeuslähteisiin, sisällön tyhjentävä esittäminen on kuitenkin mahdoton ajatus. Lainopissa on siten tarvetta »varaventiileihin», jotka sallivat erityistapauksissa pääsäännöstä poikkeavat ratkaisut. Tämän tarpeen on huomautettu osaltaan johtaneen juridii-kassa käytettyihin »yleensä», »ellei erityisistä syistä muuta johdu» tms. -varauksiin.⁹⁹

Seurausvahinkojen osalta vastuunjakokysymys voidaan jäsentää velkojan ja velallisen oikeussuojatarpeiden keskinäiseksi punninnaksi, jossa vaikuttavia oikeussääntöjä ja -periaatteita voidaan tiettyyn rajaan saakka konkretisoida etukäteen. Tosiseikastojen moninaisuus estää kuitenkin ottamasta ennalta kantaa kaikkiin mahdollisiin ratkaisuun vaikuttaviin muuttujiin. Jos esimerkiksi A rikkoo vuokrasopimuksen mukaisen velvoitteensa luovuttaa tietty liikehuoneisto B:lle sopimuksen mukaisena ajankohtana, voidaan kysyä, vaikuttaako B:n tulon menetystä, tarpeettomia kuluja ym. koskevan korvausvaatimuksen menestymiseen jollakin tavalla se, onko sovittu vuokra 5.000, 7.000 vai 10.000 markkaa kuukaudessa tai se, onko A liiketilojen vuokraukseen keskittynyt yritys, rakennusliike vai sattumalta ylimääräistä liiketilaa hallinnut yksityishenkilö? Samantapaisia muuttujia voidaan luetella runsaasti niin, että kysymys niiden oikeudellisesta merkityksestä on ainakin joissakin tilanteissa järkevä. Vain harvoista seikoista voidaan sanoa, etteivät ne koskaan vaikuta sopimusoikeudellisen konfliktin arviointiin.¹⁰⁰

Mahdollisesti merkityksellisten seikkojen määrää korostettaessa on muistettava, että varsin usein sopimusriidat kuitenkin ratkaistaan antamatta (ainakaan julkilausuttua) merkitystä muulle kuin oikeustoimen ulkoisen muodon perusteella tulkitulle oikeustoimen sisällölle. Olen-naista on silti, että sellaisia muuttujia, jotka voivat periaatteessa olla sopimusvastuun arvioinnin kannalta tärkeitä, on runsaasti, minkä vuoksi kaikki erityistilanteet kattavien sääntöjen muodostaminen ei useinkaan ole mahdollista.

Pyrkimys ratkaisujen lopputulokset ennalta säänteleviin täsmällisiin tulkintasuosituksiin palvelisi toisenlaista sääntelyideologiaa. Tällöin oikeusvarmuus ratkaisujen ennalta arvattavuuden merkityksessä lisääntyisi, mutta tapausten yksilöllisten piirteiden merkityksen kaventuessa ratkaisujen aineellinen oikeudenmukaisuus samalla vähenisi. Norminmuodostuksen tavoitteiden valinta formaalia ja materiaalista oikeusturvaa palvelevien soveltamistuloksiltaan paremmin ja huonommin ennustettavien¹⁰¹ sääntelytapojen välillä riippuu siitä, mitä tavoit-

⁹⁹ Ks. Gomard, TfR 1960 s. 118–119.

¹⁰⁰ Tällaisia ovat esimerkiksi seikat, joiden huomioon ottaminen merkitsisi kiellettyä syrjintää. Ks. eräistä mahdollisesti sopimusoikeudenkin kannalta relevanteista syrjintäkielloista Aurejärvi, LM 1983 s. 1159.

¹⁰¹ Pöyhönen s. 281–283 osoittaa näkemyksen joustaviin normeihin liittyvästä vähäi-

teita ja millaista sopimuskäytäntöä halutaan edistää. Taloudellisen vaihdannan katsotaan usein helpottuvan, jos säännösten sisältö voidaan vaikeuksista selvittää.¹⁰² Normiston tuntemus ja soveltamistulosten ennakoitavuus auttavat päättämään, millä sopimusehdoilla oikeussuhdetta on tarpeen täydentää ja millaisesta suorituksen ja vastasuorituksen suhteesta osapuolten kesken voidaan sopia.¹⁰³ Suoritushäiriön seuraamusten ennustettavuutta heikentää tosin joka tapauksessa tulevien tapahtumien erityispiirteiden tuntemattomuus ja epävarmuus siitä, millainen käsitys tapahtumista ratkaisijalle näytön perusteella välittyy.

Oikeusvarmuuden ja oikeudenmukaisuuden jännite ratkaistaan tässä tutkimuksessa valitun lähestymistavan mukaan lähinnä oikeudenmukaisuuden eduksi. Valinnan seurauksena myönnetään juridisesti relevanttien tosiseikkojen runsaus ilman pyrkimystä standardisoida oikeudenkäyttöä niiden määrää rajoittamalla.

Tätä tutkimusasennetta voidaan perustella sillä, että sopimussuhdetten erityispiirteiden mukaan määräytyvien oikeusvaikutusten hyödyt ovat suuremmat kuin formaalimmasta asenteesta seuraisi. Oikeusvaikutusten liittäminen harvoin ja ennalta määriteltuihin seikkoihin saattaisi lisätä ratkaisujen ennalta arvattavuutta ja samalla yhtenäistää oikeudenkäyttöä. Tällaisella sääntelyllä ei kuitenkaan voitaisi tyydyttää niitä keskeisiä tavoitteita, joihin joustavamman sääntelyn suosiminen perustuu: aineellisen oikeudenmukaisuuden toteuttamista, normien hyvää ongelmanratkaisukykyä ja oikeudenkäytön tavoitteellisuuden edistämistä. Valinta näiden päämäärien ja formaalimpaan asenteeseen liittyvien etujen välillä on lopullisesti joustavissa vain yhteisössä, joka jakaa näkemyksen yksittäistapausten oikeudenmukaisesta ratkaisemisesta johtavana arvona.¹⁰⁴

semmästä ennustettavuudesta kiistanalaiseksi todetessaan yleislausekesääntelyn johtavan toisinaan formaaleja säännöksiä parempaan oikeusvarmuuteen.

¹⁰² Sopimusoikeudellinen ratkaisutoiminta ei kuitenkaan voine ratkaistavien tilanteiden vaihtelevuuden vuoksi olla kovin formaalia. Ks. amerikkalaisen sopimusoikeuden kannalta Summers s. 71–85, joka pitää sopimusratkaisujen perusteluja yleensä vähemmän formaaleina kuin yleistä laintulkintaa.

¹⁰³ Ks. formaalien velvoiteoikeuden peruskysymyksiä koskevien valintojen kustannuksia säästävästä ja erehdysmahdollisuuksia vähentävästä merkityksestä Atiyah, *Form and Substance in Legal Reasoning* s. 38.

¹⁰⁴ Ks. Taxell, *JFT* 1962 s. 362: »Rättssäkerheten, huru viktig den än är, utgör blott en faktor i den avvägning av intressen och fakta som de flesta rättsliga avgöranden ytterst bygger på.» Kuvatus kaltainen näkemys ratkaisutekijöiden moninaisuudesta on mukana myös sosiaalisesti siviilioikeudeksi kutsutussa ajattelutavassa. Tällöin tulee esille muun muassa kysymys sopimuspuolten yksilöllisten tarpeiden sekä heidän erityispiirteidensä ja toimintamahdollisuuksiensa merkityksestä oikeudelliselle sääntelylle. Ks. Wilhelmsen, *Social civilrätt* s. 53–71, 146–147. Ks. myös Klami, *Ihmisen säännöt* s. 338–339 siitä, miten yksin ratkaisujen ennalta arvattavuutta palveleva sääntely jättää tapausten sosiaaliset erot syrjään.

Tutkimuksessa keskitytään kuvaamaan pääsääntöjen sisältöä. Lisäksi on tarpeellista käsitellä pääsäännöistä poikkeamiseen johtavia edellytyksiä ja niihin liittyviä oikeusvaikutuksia. Pääsääntöjen kuvaaminen ja paljolti yleisten oppien tasolla¹⁰⁵ liikkuva tutkimus kohtaavat toisensa siinä, että kummankin kautta tarkastellaan oikeusjärjestystä yleisluontoisesti pyrkimättä kaikkien nyanssien tavoittamiseen.¹⁰⁶ Näin rakentuvaa systeemiä voidaan kuvata sanomalla, että peruskäsitteet ja yleiset opit muodostavat järjestelmän ytimen, johon liittyvät pääsäännöt osoittavat, millaisiin ratkaisuihin useimmiten päädytään.

Pääsääntöjen kuvaukseen keskittyvän tutkimusasetteen ongelmana voidaan pitää poikkeuksettomien ratkaisusuositusten vähäisyyttä. Routamo on kritisoinut tavoitteiltaan ja metodiltaan tämänkaltaista oikeustiedettä katsoen sen tuottavan liian vähän selkeitä tuloksia.¹⁰⁷ Yleisten oppien tasolla liikkuva tutkimus ei kuitenkaan voine olla muuta kuin verrattain pääpiirteittäistä jo mainitun yksittäistapausten moninaisuuden vuoksi.¹⁰⁸ On myös kyseenalaista, voidaanko sopimusoikeudellista tutkimusta rajata niin tarkasti tietyn sopimustyyppin erityiskysymyksiin,¹⁰⁹ että voitaisiin tavoittaa merkittävässä määrin sellaisia kannanottoja, joita ei tarvitse lieventää »elleivät erityiset syyt johda muuhun», »pääsääntöisesti», »yleensä» tms. varaumilla.¹¹⁰ Normiston analysoiminen yksittäisiin punnintatekijöihin asti ja pyrkimys mahdollisim-

¹⁰⁵ Yleisten oppien sisältö ymmärretään tässä paljolti H. Tolosen, Yleisten oppien rakenteesta s. 177 esittämällä tavalla.

¹⁰⁶ Yritys kuvata kovin monia poikkeuksia johtaisi Drayn paradoksin, ks. tästä historianfilosofisesta käsityksestä Aarnio, Laki, teko ja tavoite s. 332, tavoin siihen, että yleisen säännön poikkeuksettomuus pakottaisi sisällyttämään siihen niin monia varauksia, että se menettäisi yleisyytensä.

¹⁰⁷ Ks. Routamo, DL 1982 s. 226–231.

¹⁰⁸ Ks. Lappi-Seppälä s. 193: »Yksittäistapausten erityispiirteiden moninaisuus tekee sitovan sääntelyn mahdottomaksi. Tällä avoimeksi jääneellä alueella käytetään reaalista argumentointia. Sen eräs ominaispiirre on eteneminen päätökseen ratkaisun lopputuloksen ja vaikutusten arvostelun kautta.»

¹⁰⁹ Tutkimuskohteiden ankara rajaaminen yksityiskohtaisiin kysymyksiin johtaisi oikeustieteellisen tutkimuksen pisteittäisiin keskittymiin, jolloin yleiskuvan luominen säännöistä jäisi syrjään. Ks. Wilhelmsson, Mihin suuntaan s. 49–51. Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 303.

¹¹⁰ Juridiikassa on sääntelykohteita, joita koskevissa kannanotoissa voidaan päätyä vähempiin varauksiin ja täsmällisempiin lopputuloksiin kuin sopimusvastuussa. Tällaisia lienevät esimerkiksi esineoikeudelliset kollisiot ja määräaikaisten laskemista koskevat kysymykset. Ks. Havansi s. 101. Sosiaalisten seikkojen lisääntyvä merkitys esineoikeudessa saattaa muuttaa tätä käsitystä.

man kattavaan harkinnassa vaikuttavien seikkojen erittelyyn on paras tarjolla oleva vastaus »riktlinjer-juridiikan» tulosten avoimuusongelmaan.

Tulkintasuositusten osittaisen avoimuuden tunnustava sopimusjuridiikka johtaa joustaviin kannanottoihin. Samalla välttytään kvasiperusteluilta ja norminvalinnalta halutun lopputuloksen mukaan. Ratkaisun perusteeksi tulevat seikat täsmentyvät ainakin vaikeissa tapauksissa päätösvaihtoehdot avoimena käytävän argumentaatioprosessin tuloksena.¹¹¹ Oikeustieteen yhtenä tehtävänä on selvittää ratkaisijan käyttöön sopivien argumenttien sisältöä, keskinäisiä suhteita ja painoarvoja.¹¹²

1.3.2.2. Vastuujärjestelmän tarkastelun taloudellisista lähtökohdista

Sopimus on markkinataloudessa tapahtuvan vaihdannan juridinen väline. Sitä koskevan sääntelyn taloudellisille vaikutuksille voidaan asettaa tiettyjä edellytyksiä. Yksi tällainen edellytys on sopimusrikkomustilanteissa käytettävien seuraamusten taloudellinen tehokkuus. Oikeudellisen ratkaisutoiminnan tavoitteellisuus on korostunut viime aikojen oikeusteoreettisessa keskustelussa.¹¹³ Periaatteellisesta teleologisen oikeudenkäytön puolustamisesta huolimatta on osoittautunut vaikeaksi määritellä täsmällisesti niitä tavoitteita, joiden edistämiseen sääntelyllä ja lainkäytöllä tulisi pyrkiä.

Sopimusoikeudellisten oikeuskeinojen taloudellisten vaikutusten osalta on vähintäänkin tavoiteltava normeja, jotka ohjaavat sopimuspuolten toimintaa sopimusrikkomuksesta seuraavaa kokonaisvahinkoa vähentävään suuntaan.¹¹⁴ Vahingonkärsijän velvollisuus rajoittaa vahinkoaan on esimerkki tästä. Tavoitetta voidaan pitää vastuunormiston yleisenä päämääränä, sillä oikeusnormeilla pyritään normaalisti edistämään yhteiskunnassa suotuisana pidettävää talouskehitystä. Erityistapaus, jossa vastuunormiston taloudelliset tavoitteet tulevat esille, on tehokkaaksi sopimusrikkomukseksi kutsuttu tilanne, jossa sopimuspuolten yhteinen hyöty lisääntyy velallisen rikkoessa sopimuksen.¹¹⁵

¹¹¹ Klami, DL 1982 s. 469 toteaa sopimusoikeudellisten sääntöjen täsmällisyyttä käsitellessään: »Sääntötiedon oleellisia metodologisia kysymyksiä on se, millaisia ongelmia voidaan järkevästi käsitellä ennalta-annettujen oikeussääntöjen avulla.»

¹¹² Ks. Wilhelmsson, Mihin suuntaan s. 51: »Mitä joustavammin tiettyä problematiikkaa on säännelty, sitä enemmän oikeustiede onkin muuttunut eräänlaiseksi argumenttien luetteloksi.» Ks. myös Taxell, JFT 1994 s. 322.

¹¹³ Ks. esimerkiksi Klami, Finalistinen s. 58–80.

¹¹⁴ Ks. Collins, The Law of Contract s. 188–189.

¹¹⁵ Ks. jakso 7.5.1.1.

Sopimusoikeudellinen sääntely, kuten lainsäädäntö yleensäkin, perustuu mikrotasolla pääosin oletukseen, jonka mukaan taloudellinen toimija pyrkii jatkuvasti lisäämään varallisuuttaan. Tämä on johtanut siihen, että sopimusoikeuden normisto suojaa lähes yksinomaan sopimuksiin liittyviä varallisuusarvoja. Yksi osoitus tästä on se, että aineettomat vahingot voivat vain harvoin tulla korvatuiksi sopimussuhteissa.¹¹⁶

Jatkossa vahingonkorvausnormistoa käsitellään lähtien oletuksesta, jonka mukaan sopimusvelkoja tähtää suoritushäiriön kohteena olevan yksittäisen sopimuksen suhteen omalta kannalta taloudellisesti edullisimpaan tulokseen. Käytännössä velkoja voi poiketa tästä esimerkiksi sen vuoksi, että hän ei katso järkeväksi vaatia suurinta mahdollista korvausta, koska liikesuhteen jatkuminen tai sovinnollinen maine on hänelle täyttä korvausta tärkeämpi.¹¹⁷

Taloudelliset päämäärät eivät ole etusijalla kaikissa sopimussuhteissa, vaan raha-arvoltaan epäedullisiin oikeustoimiin voidaan ryhtyä esimerkiksi tunnearvoltaan tärkeän esineen hankkimiseksi, läheisten henkilöiden tukemiseksi tai velkojien vahingoittamiseksi. Jatkossa ei pidetä silmällä tämänkaltaisia tilanteita kuin niissä erityistapauksissa, joissa muut kuin taloudelliset sopimuksenteon perusteet voivat vaikuttaa korvausmäärään.

Tunnettu esimerkki voittoon tähtäämättömien tavoitteiden vaikutuksesta korvausmäärään on kysymys tappiollisen sopimuksen tehneen velkojan oikeudesta saada velallisen sopimusrikkomuksen jälkeen korvausta sopimuksen tekemiseen, suoritukseen valmistautumiseen tai tilanteen selvittelyyn liittyneistä kustannuksista. Kysymys esitetään usein muodossa »onko velkojalla oikeus negatiivisen sopimusedun mukaiseen korvaukseen positiivisen edun sijasta».¹¹⁸

Suoritushäiriön seuraamusjärjestelmän tarkastelussa, etenkin huomion kohdistuessa liike-elämän sopimuksiin voitto-odotuksineen, on otettava huomioon sopimuksen sisällön ja lakiin perustuvien seuraamusten keskinäinen

¹¹⁶ Kysymys siitä, millaisille arvoille annetaan suojaa vahingonkorvausnormiston avulla, on monin tavoin problemaattinen. Ks. Köndgenin, AcP 1977 s. 9–13 kritiikkiä, joka koskee markkinataloudellisen varallisuusvahinko-käsitteen vaikutusta norminmuodostukseen. Ks. markkina-arvojen olemassaolon merkityksestä vahinkojen korvauskelpoisuuden kannalta Busl, JuS 1987 s. 108–113.

¹¹⁷ Erityisesti amerikkalainen sosiologi Macaulay on korostanut imagokysymysten vaikutusta vapaaehtoiseen oikeuksista tinkimiseen. Ks. Macaulay, Am. Soc. Rev. 1963 s. 63. Klami, Der Vertrag als intentionales Verhalten s. 13–19 tarkastelee sopimuskäytäytymistä ja sopimuksen sääntelyä nollasummapelinä todeten sopimukseen liittyvien pitkäaikaisten tavoitteiden vähentävän nollasummapelin kaltaista vastakkainasettelua.

¹¹⁸ Ks. tästä myöhemmin 4.3.1.1.–4.3.1.2.

vaikutus. Elleivät osapuolet pidä dispositiivisen oikeuden mukaisia oikeuskeinoja tyydyttävänä oikeussuhteen kannalta, he voivat laajalti sopia haluamastaan riskinjaosta esimerkiksi sopimussakko- ja vastuunrajoitusehtoja käyttämällä. Lisäksi seuraamusjärjestelmä, vaikka sen sisällöstä ei disponoitaikaan, vaikuttaa ainakin periaatteessa muihin sopimusvelvoitteisiin, sillä sopimuspuolen kannattavaksi arvioiman vastikkeen määrä riippuu osaksi siitä, millaiset seuraamukset häntä uhkaavat sopimusrikkomustilanteessa.

1.3.2.3. *Seuraamussäännösten tosiasiallisesta merkityksestä*

Dispositiivisen seuraamusnormiston käytännön merkitykseen vaikuttaa se, kuinka hyvin normisto kykenee tyydyttämään vaihdannan tarpeita. Voidaan pitää todennäköisenä, että sopimuskäytännössä pyrittäisiin löytämään poikkeamismahdollisuuksia, jos sopimusosoikeuden sääntely osoittautuisi käytännön toiminnan kannalta epätarkoituksenmukaiseksi.¹¹⁹ Seuraamusnormiston todellinen merkitys ei riipu yksin sen taloudellisista vaikutuksista, vaan myös siitä, miten liike-elämässä suhtaudutaan tiukkaan oikeuksista kiinnipitämiseen ja missä määrin tavoitellaan sovintoratkaisuja.

Liike-elämän sopimussuhteissa aiheutuvia erimielisyyksiä ei läheskään aina ratkaista niin, että kumpikin sopimuspuoli vaatii täysimääräisesti oikeuksiaan tuomioistuim- tai välimiesmenettelyssä. Yrityskuva ja halu turvata liikesuhteiden jatkuminen ovat amerikkalaisissa tutkimuksissa olleet keskeisiä syitä vähemmän jyrkkien keinojen käyttämiseen.¹²⁰ Myös sopimuspuolten epätasapainoinen asema voi johtaa siihen, ettei kyvyiltään ja taloudelliselta asemaltaan heikompi sopimuspuoli vetoa sopimukseen perustuviin oikeuksiinsa, vaan katsoo vastapuolen sopimusrikkomuksen sietämisen vähäisemmäksi vahingoksi.¹²¹ Tilastollisia tutkimuksia siitä, kuinka suuri osa sopimusrikkomustilanteista selvitetään pelkästään osapuolten keskinäisin neuvotte- luin, ei liene ainakaan Suomessa tehty.

Yksi sovinnollisten menettelytapojen ilmentymä on etenkin pitkäaikai- sissa ja riskialtteissa sopimuksissa käytetty hardship-ehto, joka velvoittaa osapuolet neuvottelemaan sopimuksen muuttamisesta tarpeen vaatiessa. Hard-

¹¹⁹ Ks. Horwitzin, Harv. L. Rev. 1974 s. 927–928 historiallista esimerkkiä angloame- rikkalaisen 1700-luvun sopimusosoikeuden ja kaupallisen vaihdannan päämäärien eriyty- misestä.

¹²⁰ Ks. Macaulay, Am. Soc. Rev. 1963 s. 63–65.

¹²¹ Ks. Wilhelmsson, Oikeus 1985 s. 166–168.

ship-ehdolla pyritään välttämään sitä, että sopimukseen liittyvät ongelmat johtavat konfliktiin, jossa kumpikin osapuoli vetoaa joustamattomasti alkuperäisen sopimuksen mukaisiin oikeuksiinsa. Umpikujan varalta sopimuksessa saatetaan ennakolta sitoutua hyväksymään ulkopuolisen välittäjän sopimusehtojen muuttamista koskeva esitys.¹²²

Välimiesmenettelyä koskevissa sopimusehdoissa voidaan VML 30.3 §:n mukaan sopia myös siitä, että välimiesten tehtävänä ei ole riidan ratkaiseminen tarkasti lain mukaan, vaan että välimiehet voivat perustaa tuomion siihen, minkä he katsovat kohtuulliseksi (ex aequo et bono).

Sopimusvelvoitteiden ankaran soveltamisen merkitystä kaventavista kehityslinjoista huolimatta voimassa olevan normiston täsmällisellä selvittämisellä on välttämätön merkityksensä. Sen mukaisesti ratkaistaan tilanteet, joissa sovintoa ei synny tai neuvottelutarvetta ei katsota olevan sopimussuhteen kertaluonteen, yhteistoiminnan päättymisen tai vastaavan syyn vuoksi. Voimassa olevan normiston tunteminen on tarpeen myös ratkaistaessa riitoja neuvotteluteitse, jotta osapuolilla on mahdollisuus verrata neuvotteluesityksiä siihen, mitä he voivat odottaa prosessimenettelyllä saavansa.

1.4. Oikeuslähdeopillisia näkemyksiä

1.4.1. Oikeuslähteiden käytöstä tutkimuksessa

1.4.1.1. *Laki*

Lainopillisen tutkimuksen metodologia ei ole niin yhtenäistä, että tutkimuksen tekijän oikeuslähdeopilliset käsitykset voitaisiin aina sivuuttaa vakiintuneita linjoja noudattavina. Oikeuslähdeaineiston käytösäännöt lienevät sitä väljemmät, mitä vähäisemmässä määrin tutkimus koskee kirjoitetun lain tulkintaa.¹²³

¹²² Ks. Jokela, DL 1978 s. 166–169. Wilhelmsson, Oikeus 1985 s. 168.

¹²³ Tällöin tulee esille Atiyahin, Form and Substance s. 22–23 osoittama ero: Lain asemasta formaalina oikeuslähteenä seuraa, että sen mukaista soveltamistulosta vastaan puhuvat argumentit suljetaan yleensä harkinnan ulkopuolelle, kun taas muiden oikeuslähteiden käytön yhteydessä joudutaan laajemmin pohtimaan tuloksen hyväksyttävyyttä ja yhteensopivuutta muiden argumenttien kanssa.

Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu on keskeisiltä osiltaan OK 1:11:n ensisijaisiksi säätämiin lakiin ja maan tapaan nähden vähemmän vahvasti velvoittavien¹²⁴ oikeuslähteiden sääntelemää:¹²⁵ VahL ei lain 1:1:n mukaan koske, ellei VahL:ssa tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa korvausvastuuta. VahL:n soveltamisalasäännös on johtanut siihen, että VahL:n soveltamismahdollisuudet ovat sopimusrikkomustilanteissa vähäisiä.¹²⁶ VahL:n ja sopimusperusteisen vastuun suhde on osoittautunut vaikeaselkoiseksi, mikä johtunee osaltaan siitä, että VahL:a valmisteltaessa ei korvausvastuumuotojen teoreettisiin eroihin juurikaan kiinnitetty huomiota.¹²⁷

Tärkeimmän poikkeuksen lainsäädännön vähäisyydestä muodostavat KL:n varsin yksityiskohtaiset säännökset, jotka koskevat sekä vastuun syntyedellytyksiä että korvattavaa vahinkoa. Ne saattavat myös tarjota analogiamahdollisuuksia muita sopimustyyppejä silmällä pitäen.¹²⁸

Sopimusoikeuden yleisenä vastuuperusteena pidetyn ekskulpaatiosäännön asema ei perustu lakiin, historiallista KK 12:3:n talteenottajan vastuuta koskevaa lainkohtaa, HVL 11.2 §:ä ja muutamia kuljetusoikeudellisia säännöksiä lukuun ottamatta.¹²⁹ Muutamien sopimustyyppien osalta säädetään korvausvastuun perustuvan tuottamukseen.¹³⁰ Lainkohdissa ei kuitenkaan selvitetä tuottamusta koskevan todistustaakan jakoa.

Korvattavien vahinkojen laajuutta ei ole yleensä laeissa säännelty. Poikkeuksia ovat KL 67–70 §, KSL 5:10, 8:10 ja 9:10, TSL 47f §, jossa kor-

¹²⁴ Oikeuslähteiden kolmijaosta niiden velvoittavuuden perusteella ks. Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 220–222. Peczenik, Rätten och förnuftet s. 240–241. Jaottelun ongelmista ks. Timonen s. 130–148.

¹²⁵ Kivimäki, DL 1952 s. 347 katsoo yleensä velvoiteoikeudellisista jutuista, että tuomari »ei löydä oikeuslähteistä tuomion perustetta.» Kivimäki näyttää (s. 357) tarkoittavan tässä yhteydessä oikeuslähteillä vain lakia ja maan tapaa.

¹²⁶ Godenhielm, JFT 1975 s. 404 esittää vallitsevaa kantaa laajempaan VahL:n soveltamiseen johtavaa tapaa analysoida jokaisen VahL:n säännöksen soveltuvuus sopimussuhteisiin erikseen tutkimalla, onko laissa tai oikeuskäytännössä vakiintunutta sääntöä, jolle tulee antaa etusija VahL:in nähden.

¹²⁷ Sopimuksenulkkoisen ja sopimusperusteisen korvausvastuun suhdetta käsiteltiin VahL:n esitöissä ainoastaan lyhyesti lain soveltamisalan ja isännänvastuun yhteydessä. Ks. HE 187/1973 s. 10, 12.

¹²⁸ KL:n analogiamahdollisuuksista ks. Taxell, Köplagen s. 123–127.

¹²⁹ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 75. De lege ferenda ks. AsKLE 6:9.1 ja 6:17.1. Hallituksen esitys uudeksi maakaareksi 2:32.2.

¹³⁰ Näitä säännöksiä ovat muun muassa HVL 11–13, 15–16, 20, 63, 93, 118–120 §. KedL 26–27 §. MK 11:1. KsKväll 12–13 §.

vausmäärää ei kuitenkaan pyritä liittämään suoranaisesti mihinkään reaali-seen vahinkoon, ja muutamien kuljetussopimuksia koskevien lakien säännökset.¹³¹

Normiston tutkiminen on lailla sääntelemättömissä tilanteissa, joihin sopimusoikeudellinen vahingonkorvausvastuu suureksi osaksi kuuluu (irtaimen kauppa tärkeimpänä poikkeuksena), perustettava oikeuskäytäntöön, oikeuskirjallisuuteen, niissä kehittyneisiin yleisiin oppeihin ja reaaliin argumentteihin.¹³² Näiden oikeuslähteiden käyttöä on syytä selvittää tämän tutkimuksen kannalta.

1.4.1.2. Oikeuskäytäntö

Sopimusrikkomusten seurauksia koskeva KKO:n käytäntö on varsin runsasta. Korvattavan vahingon määräytymistä tutkittaessa praksiksen hyödyllisyyttä vähentää se, että korvattava vahinko ei näytä olleen kovinkaan yleinen prejudikaatin kohde. Kannanotto jää tosin arvioksi, koska valitusluvan myöntämiseen johtavia syitä ei julkisteta eikä ratkaisun prejudisoiviksi tarkoitettuja osia voida aina varmasti tunnistaa. Ratkaisuoitsikkoon liittyvissä asiassa-noissa, joita on julkaistu vuodesta 1985 alkaen, korvattava vahinko on mainittu vain muutamien sopimusvastuutapausten yhteydessä.¹³³

KKO:n sopimusperusteista korvausvastuuta koskevissa ratkaisuissa suurin huomio ja prejudikaattiarvo näyttää yleensä liittyneen vastuuperusteen olemassaoloon. Korvauksen määrää koskeva ratkaisu on tällöin jäänyt usein perustelematta.

Koska tuomittava korvaus riippuu osapuolten valitusasteessa esittämistä muutosvaatimuksista ja vastaajan myöntämästä määrästä, ei KKO:n vuosikirjoista aina saa täydellistä selvyyttä siitä, miltä osin korvauksen määrä on lopulta ollut KKO:n ratkaistavana. Kun KKO on tuominut vaadittua pienemmän korvauksen, ei päätöksestä myöskään aina käy ilmi, millä perusteilla osia vaatimuksesta on hylätty.¹³⁴

¹³¹ Ks. esimerkiksi ML 9:5, 13:29–31, 15:15–17. IKSL 23–26 §. IKL 21–24 §. TKSL 31–39 §. RtKA 63–66 §.

¹³² KL:n ja muun uudehkon lainsäädännön tulkinnassa lainvalmistelutöillä on tärkeä merkitys. Tässä jaksossa ei kuitenkaan käsitellä esitöiden asemaa oikeuslähteenä, koska siihen ei liity tutkimusaiheen kannalta erityistä huomautettavaa.

¹³³ Ks. KKO 1992:138 ja 1993:38. Ks. myös KKO 1991:42, jossa asiasanana on syy-yhteys.

¹³⁴ Ks. esimerkiksi KKO 1990:117 ja 1991:156. Ks. myös Sorvettula s. 43–47.

Havainto vahinkojen laajuutta koskevien perustelujen niukkuudesta saattaa olla yhteydessä siihen, että KKO:n perustelut ovat yleisesti viime vuosikymmeninä tulleet sekä aikaisempaa laajemmiksi että yksityiskohtaisemmiksi: korvausvastuun määrään aiemmin kiinnitetty huomio ei ole samalla tavalla lukijan havaittavissa. Tässä työssä annetaan viimeisten vuosikymmenten oikeuskäytännölle vanhempaa praksista suurempi painoarvo. Syynä tähän ovat uudempien ratkaisujen perusteluista ilmenevät selkeämmät kannanotot juridiisiin ongelmiin sekä myös käsitys siitä, etteivät prejudikaatit useinkaan säilytä arvoaan jatkuvasti muuttuvan sopimuskäytännön keskellä monia vuosikymmeniä.¹³⁵

Sopimusrikkomuksesta seuraava vahingonkorvaus on usein vahvasti sidoksissa yksittäisen tapauksen tosiseikastoon, mikä heikentää monien KKO:n ratkaisujen yleistettävyyttä.¹³⁶ Sen vuoksi praksista voidaan hyödyntää lähinnä KKO:n argumentaatiossa painotettujen seikkojen ja arvostusten pohjalta. Sopimusperusteista korvausvastuuta koskevat ratkaisut eivät useinkaan muodosta selviä sääntöjä, koska tosiseikastojen vaihdellessa riittävää yhtäläisyyttä on vaikea tunnistaa.¹³⁷ Ratkaisukäytännöllä on kuitenkin keskeinen merkitys juridisessa arvioinnissa tärkeinä pidettävien tavoitteiden ja perustelutekniikan osoittamisessa.¹³⁸ Täsmällisiä sääntöjä ei voida muodostaa kovinkaan monien ratkaisujen perusteella. Esimerkkinä poikkeuksesta voidaan ratkaisun KKO 1991:42 mukaan esittää, ettei sopimusrikkomuksesta seuraavaa henkistä kärsimystä korvata.

¹³⁵ Prejudikaatin merkitys voi vähentyä sääntelykohteessa (esimerkiksi sopimuskäytännössä) tapahtuvien muutosten takia, ellei sen mukainen oikeusohje enää vastaa reaalisia tarpeita. Lainsäädännön muutokset voivat puolestaan heikentää ennakkotapausten arvoa silloinkin, kun prejudikaatin tarkoittama kysymys ei kuulu lain soveltamisalan piiriin. Etenkin VahL 2:1.2:n ja OikTL 36 §:n säännökset on tarpeen ottaa huomioon arvioitaessa niitä edeltävien oikeustapausten arvoa.

¹³⁶ Vahingonkorvausratkaisujen prejudikaattiarvoa vähentävästä konkreetin tosiseikaston harkinnasta ks. Stang s. 3.

¹³⁷ Strömholm, SvJT 1984 s. 934 huomauttaa oikeuskäytännön tulkinnan osalta perustelujen yksityiskohtaisuuden ja yleisen säännön tunnistamisen jännitteestä: perustelujen yksityiskohtaisuuden lisääntyminen ja harkintaan vaikuttavien tekijöiden lukumäärän kasvaminen vaikeuttavat yleisen säännön konstruointia, koska oikeusseuraamuksen kannalta relevantin tosiseikaston tunnistaminen kaikkien perusteluissa mainittujen yksityiskohtien joukosta vaikeutuu. Ks. myös Krook, Rubrikerna s. 175.

¹³⁸ Ks. Jääskinen s. 51. Krook, Rubrikerna s. 182–183. Möller s. 195. Strömholm, SvJT 1984 s. 944 toteaa, ettei oikeuskäytäntöä tule nähdä valmiiden ratkaisujen kokoelmana, vaan enemmänkin auktoritatiivisena argumenttikokoelmana.

Tämänkin säännön soveltamisala voidaan saattaa osittain kyseenalaiseksi.¹³⁹ Ratkaisua voidaan pyrkiä tulkitsemaan niin, a) että henkistä kärsimystä ei korvata koskaan sopimussuhteissa, b) että henkistä käsitystä ei korvata luotonantoa koskevissa sopimussuhteissa, josta tapauksessa oli kyse, tai c) että kyseisen tapauksen kantajilla ei ollut oikeutta saada juuri kyseisen sopimussuhteen perusteella korvausta kärsimyksestä vastaajana olleelta pankilta. Näille tulkintavaihtoehdoille voitaisiin luonnollisesti esittää enemmänkin muotoja.

Kun oikeusperiaatteiden merkitys tutkimuksessa painottuu, tulee oikeuskäytäntökin hyödynnetyksi etupäässä argumentaatiolle aineksia tarjoavana.

KKO:n ratkaisujen osalta on monesti korostettu otsikon prejudisoivaa merkitystä.¹⁴⁰ Vaikka KKO:n itsensäkin taholta on tähän viitattu, on kritiikkinä huomautettu, että otsikkojen prejudikaattiarvo siirtää KKO:lle abstraktien normien muodostamisvaltaa ja irrottaa oikeusohjeen ratkaistavana olevan tosiseikaston erityispiirteistä.¹⁴¹ Tässä tutkimuksessa hyödynnetään myös KKO:n päätösten perusteluja, koska korvattavan vahingon laajuudesta on harvoin lausuttu otsikossa.¹⁴² Otsikon prejudikaattiarvoa korostavan näkemyksen pohjalta voidaan KKO:n perusteluja hyödyntävän argumentaation tuloksia pitää vähemmän sitovina kuin otsikkolausumiin pohjautuvia kannanottoja.¹⁴³

Välitystuomioita ja ulkomaisten tuomioistuinten ratkaisuja käytetään tutkimuksessa paikoin esimerkkeinä konkretisoituneista korvaustilanteista ja siitä, millaisia perusteluvaihtoehtoja on voitu käyttää. Näillä tapauksilla ei ole ratkaisijaa velvoittavaa oikeuslähdeopillista asemaa, joten ne saavat merkitystä vain hyväksyttävän argumentaationsa kautta, mikä puolestaan edellyttää yhteensopivuutta muiden oikeuslähteiden kanssa. KKO:n ratkaisujen auktoriteettiarvo sen sijaan johtaa siihen, että esitettäessä tulkintasuosituksia de lege lata on jokseenkin poikkeuksetta seurattava niiden linjaa, vaikka ratkaisua ei sisällöltään hyväksyttäisikään, ellei tapauksen iästä, poikkeuksellisesta tosiseikastosta, lopputuloksen tapauskohtaisuudesta tms. syystä seuraa perustetta poikkeamiselle. Realistisesti suuntautuneen oikeustieteen on

¹³⁹ Ks. Taxell, JFT 1994 s. 318–319.

¹⁴⁰ Ks. Timonen s. 104–111.

¹⁴¹ Ks. Linna, LM 1989 s. 778–779. Ks. myös Bengtsson, Om civilrättens splittring s. 29. Ks. KKO:n edustajien vastausta kritiikkiin Krook, Rubrikerna s. 184–186. Möller s. 196–201.

¹⁴² Ks. kuitenkin esimerkiksi KKO 1977 II 74, 1982 II 52, 1986 II 143 ja 1991:42.

¹⁴³ Esimerkiksi Krook, Rubrikerna s. 173 rinnastaa KKO:n perustelujen ne osat, joiden tarkoittama kysymys ei tule otsikossa esille, merkitykseltään KKO:n julkaisemattomiin ratkaisuihin.

voimassa olevaa oikeutta koskevia näkemyksiä esittäessään syytä tunnustaa KKO:n kannan vahvuus,¹⁴⁴ mutta oikeustieteelle jää silti tärkeä kriittinen tehtävä, jonka puitteissa voidaan tarvittaessa esittää KKO:n linjan kyseenalaistavia perusteluja.

1.4.1.3. Ulkomainen oikeuskirjallisuus

Tutkimuksessa hyödynnettävän Saksan ja angloamerikkalaisten maiden oikeuskirjallisuuden merkitys Suomen velvoiteoikeudelle on välillistä sen tarjotessa esimerkkejä käyttökelpoisista argumenteista ja analysoidessa normiston taustalla olevia arvoja ja taloudellisia käsityksiä.

Skandinaavisella velvoiteoikeudella on vahvoja historiallisia siteitä Saksan oikeuteen. Suoritushäiriöiden seuraamuksia koskevan lainsäädännön erilaisuus kaventaa kuitenkin saksalaisen aineiston käyttökelpoisuutta. Differenssiopin ja korvauksen rajoitusperiaatteiden kaltaisten teorioiden tausta-arvoja ja vaikutustapoja voidaan kuitenkin monesti käyttää hyödyllisinä vertailukohtina Suomen oikeutta tutkittaessa.

Angloamerikkalaisten maiden ja Suomen oikeuden välinen suora vaikutusyhteys on perinteisesti ollut vähäinen. Englannin ja Yhdysvaltain sopimusoikeudellista kirjallisuutta hyödynnetäänkin etupäässä maiden vilkkaan »sopimusoikeusfilosofisen» keskustelun vuoksi. Lisäksi angloamerikkalaisten maiden foreseeability-opit tarjoavat tukea analysoitaessa vahinkojen ennakoitavuuteen perustuvan rajoitusperiaatteen vaikutuksia.

Seurausvahinkojen korvaamista koskevat ratkaisut edellyttävät samankaltaista vastuunjaon oikeudenmukaisuuden ja taloudellisten vaikutusten harkintaa sekä pohjoismaisissa että angloamerikkalaisissa oikeusjärjestyksissä. Myös lainsäädännön vähäisyys avaa mahdollisuuksia angloamerikkalaisessa keskustelussa esiin nousseiden argumenttien käytölle. Kun perusongelmat jäsentyvät varsin samaan tapaan kaikissa läntisissä markkinatalousmaissa, voidaan amerikkalaista ja brittiläistä ainesta hyödyntää laajemmin.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ks. prejudikaatista poikkeamisesta Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 231–234. Krook, Rubrikerna s. 167–168. Korkeimman oikeusasteen ratkaisun lainvastaisuuden mahdollisuus riippuu lain ja oikeuden suhdetta koskevasta peruskatsomuksesta. Ks. esimerkiksi Jareborg, TfR 1979 s. 403. Realismin ja idealismin jännitettä ei ole tarpeen käsitellä laajemmin tässä tiedonintressiltään voimassa olevan oikeuden kuvaukseen suuntautuvassa tutkimuksessa.

¹⁴⁵ Ks. Cane, RabelZ 1994 s. 430 sosiaalisten tilanteiden ja ongelmien vertailusta oikeusvertailvan tutkimusasetteen perustana. Funktionaalisuudesta oikeusvertailun keskeisenä metodologisena perusteena ks. Zweigert – Kötz s. 31–32.

Keskeistä kysymystä vahinkojen ennakoitavuudesta on kuvattu toisiaan muistuttavin käsittein sekä Pohjoismaissa, Saksassa, Englannissa että Yhdysvalloissa. Tämä ei merkitse, että rajoitusperiaatteen sisältö olisi samanlainen kaikissa luetelluissa maissa.¹⁴⁶ Päinvastoin painotuserot ovat ilmeisiä,¹⁴⁷ minkä vuoksi ulkomainen aineisto ei voi tarjota yhtä yksityiskohtaista oikeuslähdetukea kuin kotimainen. Se käy kuitenkin esimerkiksi muissa maissa omaksutuista ratkaisuksista, joiden kautta kotimaista oikeutta koskevat kannanotot voivat vahventua.¹⁴⁸ Ulkomaiset lähteet eivät voi formaalein perustein vaikuttaa Suomen oikeutta koskeviin kannanottoihin, mutta niiden perustelujen sisällöllinen rationaalisuus voi olla universaalia.¹⁴⁹

1.4.1.4. Oikeustiede, yleiset opit ja reaaliset argumentit

Oikeustieteelle, yleisille opeille ja reaaliselle argumentaatiolle jää oikeuslähteinä tärkeä merkitys lainsäädännön ollessa vähäistä¹⁵⁰ ja praksiksen osittain tapaussidonnaista. Tutkimus perustuukin paljolti oikeustieteessä ja -käytän-

¹⁴⁶ Oikeusvertailevien argumenttien käytössä on muistettava sääntelyn kansallisuus, eikä instituuttien monesti näennäisen samankaltaisuuden saa antaa johtaa harhaan. Vertailevan aineiston käytössä onkin pyrittävä materiaalin (usein julkilausumattomaan) oikeusjärjestelmien rajat ylittävän käyttöarvon punnintaan. Ks. Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I s. 151–152 tarpeesta suhtautua sopimus- ja deliktivastuun tutkimuksessa varovaisesti vieraiden oikeusjärjestysten yksityiskohtaisiin sääntöihin.

Esimerkki käsitteisällön pinnallisesta yhtäläisyydestä on angloamerikkalaisen oikeuden specific performance -instituutti. Sen lähin vastine Suomen oikeudessa on luontoissuoritusvelvollisuus, mutta yhtäläisyys jää kapeaksi Suomen oikeuden luontoissuoritusvelvollisuudelle antaman keskeisemmän aseman ja laajemman soveltamisalueen vuoksi. Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 190–191.

¹⁴⁷ Ks. myöhemmin 5.3.1.

¹⁴⁸ Ks. on first demand -takausta koskevaa ratkaisua KKO 1992:145, jossa tämän kansainvälisessä kaupassa tunnetun takausmuodon osalta huomiota kiinnitettiin siihen, että takaajalla oli eri maiden oikeuskäytännössä yleisesti katsottu olevan oikeus vedota sitoumuksen tuottaman oikeuden väärinkäyttöön. Tällainen viittaaminen ulkomaisiin oikeusjärjestyksiin on Suomen oikeuskäytännössä harvinaista ja selittyy on first demand -takauksen kansainvälisellä merkityksellä.

¹⁴⁹ Bishop, J. Leg. Stud. 1985 s. 318 toteaa kaupankäynnin vaatimusten olevan samanlaisia ympäri maailmaa, mistä hänen mukaansa seuraa tuomioistuimille tarpeita luoda kaikkialla samankaltaista praksista.

¹⁵⁰ Lainsäädännön vähäisyys ei edellä mainitulla tavalla vastaa todellisuutta siltä osin, että keskeisimpänä sopimustyyppinä pidetty irtaimen kauppa on vahingonkorvaustilanteidenkin osalta lailla säännelty. KL:ssakaan ei tosin säännellä kattavasti korvausvastuun laajuutta. Muiden sopimustyyppien osalta korvattavia vahinkoja koskevat lainsäädännökset

nössä kehittyneiden yleisten oppien tarkasteluun.¹⁵¹ Yleisten oppien käytössä on muistettava teoreettisten kehysten asema harkinnan apuvälineinä, jotta niitä voidaan hyödyntää ilman käsitelainopillisen päättelyn heikkouksia.¹⁵² Helin onkin painottanut tarvetta paljastaa yleisten oppien sisältämät taustaoletukset, arvostukset ja yhteiskunnalliset kannanotot, jotta systemaattisten argumenttien sisältö ja merkitys voidaan selvittää avoimesti esimerkiksi suhteessa prejudikaatteihin ja teleologisiin argumentteihin.¹⁵³ Yleisten oppien käytöllä on tässä tutkimuksessa mainittuja päämääriä, joiden kautta reaalin argumentaatio¹⁵⁴ pyritään niveltämään oikeudenalan systemaattisiin perusrakenteisiin.

1.4.2. Sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta koskevasta aineistosta

Sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta koskeva oikeuskäytäntö ja -kirjallisuus ovat huomattavan laajoja. Keskeinen ero sopimusvastuuseen on se, että VahL on sopimuksenulkoista vastuuta koskeva yleislaki.¹⁵⁵ Sopimuksenulkoinen vastuu vaatii pääsääntöisesti vahingonkärsijän esittämää tuottamusnäyttöä, mikä on omiaan erottamaan tätä vastuumuotoa sopimusvastuusta, jossa vastaava tuottamusnäyttö vain harvoin kuuluu vastuun edellytyksiin. VahL ja muut sopimuksenulkoista vastuuta koskevat säännökset on ensisijaisesti säädetty henkilö- ja esinevahinkojen korvaamista varten, kun taas sopimusvastuussa varallisuusvahinkojen korvaussuoja on etualalla. Muilta osin näiden korvausmuotojen käsitteistö ja kysymyksenasettelut ovat kui-

ovat vähäisiä ja ne puuttuvat muiden kuin kuluttajasuhteiden osalta kokonaan esimerkiksi urakkasopimusten, käyttöoikeussopimusten ja useimpia palveluja koskevien sopimusten suhteen.

¹⁵¹ Takki, Lainkäyttäjä s. 189 huomauttaa velvoiteoikeuden yleisten oppien kodifioimattomuuden vaikeuttavan siviilituomarin työtä mainiten erityisesti suoritushäiriöopit.

¹⁵² Ks. Havansi s. 39 reaalista näkökohdista ja yleisistä periaatteista ratkaisulinjojen »systemaattisena kehysenä».

¹⁵³ Ks. Helin, Oikeus 1982 s. 160.

¹⁵⁴ Reaalisten argumenttien käytöstä ks. Ek s. 32: »Reella överbägnanden inbegripa kort sagt en socialt ändamålsenlig bedömning av fallets samtliga relevanta omständigheter, vilkas betydelse icke blivit av lagstiftaren uttryckligen fixerad.»

¹⁵⁵ VahL on sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta koskeva yleislaki, joka ei suinkaan kata kaikkia sopimuksenulkoisen vastuun tapauksia. Esimerkiksi useat ankarat vastuun tilanteet eivät perustu lakiin. Erityislakeja ovat lisäksi muun muassa RautatievastuuL, PotilasvahinkoL ja YdinvastuuL.

tenkin paljolti samankaltaisia. Molemmissa ryhmissä voidaan erottaa vastuuperuste ja korvauksen laajuus. Samoin muun muassa kausaaliteetti, adekvaattisuus, eduntasoitus, myötävaikutus ja sovittelu -käsitteet tunnetaan molemmissa vastuumuodoissa.¹⁵⁶ Sopimusperusteista ja sopimuksenulkoista korvausvastuuta yhdistävät ja erottavat¹⁵⁷ tekijät saavat kysymään, voidaanko (ja missä määrin) sopimuksenulkoisia vahingonkorvaustilanteita koskevaa lainsäädäntöä, oikeuskäytäntöä ja lainoppia käyttää apuna sopimusperusteista vastuuta tutkittaessa.

Sopimuksenulkoiset korvaustilanteet muodostavat varsin monimuotoisen ryhmän, eikä kysymykseen niitä koskevan aineiston soveltuvuudesta sopimusoikeuden tutkimukseen voida vastata yksiselitteisesti.¹⁵⁸ Tähän vaikuttaa myös sopimusvastuutapausten sopimustyyppikohtaisista ja muista eroista johtuva vaihtelevuus. VahL:n analoginen soveltaminen on saanut sijaa muutamissa viimeaikaisissa KKO:n sopimusvastuutarkoituksissa,¹⁵⁹ joten ainakin eräillä sopimuksenulkoista vastuuta koskevilla säännöksillä on merkitystä myös sopimusvastuun kannalta. Toisaalta tutkimuksen keskeinen ongelma vahinkojen ennakoitavuuden vaikutuksesta korvausvastuun laajuuteen on jäsenennettävä eri tavoin vastuujärjestelmien erilaiset tausta-arvot (esimerkiksi yleinen toimintavapaus/pacta sunt servanda) ja tavoitteet (esimerkiksi henkilövahinkojen laaja korvaaminen/torjuva asenne sopimukseen liittyviin piiliviin intresseihin) huomioon ottaen.¹⁶⁰ Tutkimuksen kannalta relevantti sopimussuhteissa ilmenevien vahinkojen erityispiirre on hyötymismahdollisuuksien menettämisen keskeinen merkitys.¹⁶¹

¹⁵⁶ Ks. Madsen, TfR 1986 s. 614, joka katsoo tällaiset systeemikäsitteet ainoiksi vastuumuotojen yhteisiksi nimittäjiksi.

¹⁵⁷ Erottavia tekijöitä ovat lainsäädännöllisen perustan ohella muun muassa tuottamusarvion perusteena olevien velvoitteiden erilainen tausta, vahingonaiheuttajan vastuu apulaisensa tuottamuksesta, tuottamusta koskevan todistustaakan jako, työntekijän vastuu sivullista kohtaan ja (puhtaiden) varallisuusvahinkojen korvattavuus. Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 1–2. Karlgrén, Skadeståndsrätt s. 7–8. Lødrup s. 22–23. Ks. myös Lundstedt, Grundlinjer s. 16–17, 24, joka on kriittinen sopimusperusteisen ja sopimuksenulkoisen vastuun erottelua kohtaan.

¹⁵⁸ Jørgensen, Erstatningsret s. 23–24 toteaa sopimussuhteissa aiheutuvia henkilö- ja esinevahinkoja koskevan vastuun eroavan vain vähän sopimuksenulkoisesta vastuusta, kun taas suorituksen viivästyksestä tai puutteellisuudesta johtuva vastuu on deliktitalanteisiin nähden selvemmin erilaista.

¹⁵⁹ KKO 1985 II 51 ja 1991:42.

¹⁶⁰ Ks. 5.3.2.

¹⁶¹ Ks. Hart – Honoré s. 308.

Tässä tutkimuksessa sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta koskevaa aineistoa käytetään hyväksi silloin, kun vastuumuotojen eron ei katsota olennaisesti vähentävän sen arvoa sopimusvastuun kannalta.¹⁶² Sopimuksenulkoisen materiaalin käyttöä perustellaan jatkossa nimenomaisesti vain niissä tapauksissa, joissa se on katsottu tarpeelliseksi. Muissa tilanteissa deliktivastuuta koskevan aineiston käyttökelpoisuus johtuu siitä, että tarkasteltava kysymys on yhteinen sekä sopimuksenulkoisen että sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun opeille.¹⁶³ Ennen kaikkea kausaliiteetilla ja sen juridisen merkityksen rajoittumisella ennakoitaviin vahinkoihin on rakenteellinen yhtäläisyytensä molemmissa vastuumuodoissa, vaikka korvattavien vahinkojen laajuus vaihtelee riippuen sekä vahinkolajista (henkilö-, esine- tai varallisuusvahinko) että vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän väliseen suhteeseen liittyvistä velvollisuuksista.¹⁶⁴

1.5. Tutkimuskohteen rajauksia

Sopimussuhteessa tai sopimuksenkaltaisessa suhteessa¹⁶⁵ olevien osapuolten kesken voi syntyä monenlaisia vahingonkorvaustilanteita, joten tutkimusaiheen rajaamiseksi on tarpeen täsmentää aihepiiriä. Tutkimuksessa keskitytään tapauksiin, joissa sopimusvelallinen viivästyy suorituksessaan, tekee virheellisen suorituksen tai laiminlyö sen kokonaan. Rikotun sopimusveloitteen oletetaan perustuvan pätevään sopimukseen, joten pätemättömyystilanteet niihin liittyvine vahingonkorvauskysymyksineen sivuutetaan. Myöskään suoritusvelvollisuuden sisällön selvittämiseen, joka on lähinnä sopimuksen tulkintakysymys, ei puututa.

Pohjoismaisen teorian on huomautettu vahingon määrittämiskysymyksissä keskittyneen irtaimen kauppaan ja etenkin myyjän viivästys- ja virhetilan-

¹⁶² Tällöin ei lähdeviitteissä aina erikseen huomauteta siitä, että tietty lähde koskee sopimuksenulkoista vastuuta.

¹⁶³ Ks. Routamo – Hoppu s. 92: »Jos vahingonkorvausoikeutta tarkastellaan muulta kuin vain korvausvastuun perusteen osalta, voidaan havaita, ettei selvää eroa voida tehdä sopimus- ja muun perusteisen korvausoikeuden välillä. Niinpä kysymykset syy-yhteyden vaatimuksesta, eri vahinkolajien korvattavuudesta ja korvausvastuun määrästä ovat sopimusosoikeuden alalla samanlaisia kuin muillakin vahingonkorvausoikeuden alueilla.»

¹⁶⁴ Ks. korvaustarpeen ym. syiden vaikutuksesta korvattavien vahinkojen laajuuteen vahinkolajeittain 5.3.2.

¹⁶⁵ Ks. sopimuksenkaltaisista tilanteista Kleineman s. 439–469.

teisiin.¹⁶⁶ Myyjän sopimusrikkomus irtaimen kaupassa tuokin helposti esiin korvattavia vahinkoja koskevia teoreettisia ongelmia. Kun seurausvahingot johtuvat usein siitä, ettei velkoja kykene hyödyntämään suoritusta tarkoittamallaan tavalla, ovat samaan tapaan jäsenyviä vahinkojen syitä esimerkiksi vuokrakohteen käytön estyminen tai urakkasuorituksen toteutumatta jääminen. Tutkimusta ei ole kohdistettu mihinkään tiettyyn sopimustyyppiin sillä, vaikka irtaimen kauppa keskeisimpänä sopimustyyppinä tulee monin kohdin esille,¹⁶⁷ voidaan useita muitakin vastuutilanteita lähestyä samojen periaatteiden tuella. Työsopimukseen ja kuljetussopimukseen liittyvää korvausvelvollisuutta ei tutkimuksessa kuitenkaan käsitellä niitä koskevan sääntelyn erityispiirteiden vuoksi.¹⁶⁸

Taxell esittää sopimukseen perustuvat korvausvastuun muotoina seuraavat:¹⁶⁹ sopimuskorvaus (avtalsersättning), sekundäärinen sopimuskorvaus, vastikekorvaus (vederlagsersättning), vastuu sopimuksen kohteen vahinkoa aiheuttavista ominaisuuksista sekä työehtosopimuksen rikkomisen seuraamukset. Luokittelun mukaisista korvausvastuun muodoista tutkimuksen ytimenä on vain sopimuskorvaus eli tyypillisenä pidetty positiivisen sopimusedun korvaustilanne, jossa korvauksen tavoitteena on velallisen sopimusrikkomuksen aiheuttamien taloudellisten menetysten kompensoiminen. Muita Taxellin luokittelussa esitettyjä korvausmuotoja ainoastaan sivutaan niiden ollessa tutkimuksen painopistettä tukevia.

¹⁶⁶ Ks. Krüger s. 824.

¹⁶⁷ Vastaavan huomautuksen voi tehdä esimerkiksi Taxellin Avtal och rättsskydd -teoksesta, jossa irtaimen kaupan liittyvät ongelmat tulevat keskeisesti esille silloinkin, kun käsittelyä ei nimenomaisesti suunnata niihin.

¹⁶⁸ Työoikeudessa vahingonkorvausvastuun olennainen erityispiirre on TSL 47f §:n säännös perusteettoman työsopimuksen päättämisen perusteella työntekijälle maksettavasta korvauksesta, jolla ei pyritä yksinomaan aiheutuneen vahingon kompensoimiseen, vaan johon liittyy myös sanktiomaisia piirteitä (»korvauksen suuruutta määrittäessä otetaan ... huomioon ... työnantajan menettely työsopimusta päätettäessä»). Sen sijaan TSL 51 §:n mukainen korvausvelvollisuus vastannee päämääriltään normaaleja korvaustilanteita.

Kuljetusoikeudellinen lainsäädäntö (ML, IKL, IKSL, TKSL, RtkA) puolestaan perustuu suurelta osin kansainvälisiin konventioihin, mistä seuraa tulkinnalle erityistarpeita. Ks. Sisula-Tulokas, Transporträttens grunder s. 26–27. Lisäksi kuljetusoikeuden vahingonkorvausnormisto sisältää yleiselle sopimusoikeudelle vieraita korvausvastuun rammääräisiä ylärajoja.

¹⁶⁹ Taxell, Avtal och rättsskydd s. 252–253. Ks. myös Rodhen s. 466–467 ja Krügerin s. 823–835 luokitteluja.

Tutkimuksessa ei käsitellä tuotevastuutilanteita, immateriaalioikeuden loukkaamisesta johtuvaa korvausvastuuta, erilaisia käyttöhyödyn korvaustilanteita (esimerkiksi KL 65.1 §), sopimussakkoa eikä perusteettoman edun palautusta, vaikka näihin ryhmiin kuuluvat kysymykset saattavat ainakin joissakin tapauksissa olla lähellä sopimukseen perustuvaa vahingonkorvausvastuuta. Mainittuihin aihepiireihin liittyy runsaasti erityiskysymyksiä, joiden tarkastelu saattaisi tehdä tutkimuksen hajanaiseksi.

Kilpailevien vastuuperusteiden tapauksiin, joissa vahinko on aiheutunut kahden tai useamman erillisen tahon toiminnasta, ei jatkossa puututa. Teoreettinen keskustelu aiheesta on ollut vilkasta sopimuksenulkoisen vastuun osalta, jossa ongelmia on lähestytty melko tarkkoihin sääntöihin pyrkien.¹⁷⁰ Sopimussuhteissa vastuukysymys on useimmiten pelkästään velkojan ja velallisen välinen, eikä ongelmaryhmän tarkastelu ole tarpeen tässä perussuhteessa arvioitavan korvaustilanteen kannalta.

Vahingonkorvausasian lopputuloksen kannalta vahinkojen rahallinen arvostaminen on monesti keskeisessä asemassa. Arvostusproblematiikka voidaan jakaa kahtia. Esivaiheena korostuu etenkin esinevahinkojen yhteydessä kysymys siitä, lasketaanko korvaus jälleenhankinta-, tuotto- vai käyttöarvon tms. perusteella.¹⁷¹ Toisena vaiheena tulee esille korvauksen markkamäärän usein melko harkinnanvarainen vahvistaminen. Mainittuihin kysymyksiin ei tässä tutkimuksessa ole katsottu mahdolliseksi puuttua.

Edellä tehdyt rajoitukset huomioon ottaen tutkimuksessa painottuvat vastuutilanteet muistuttavat Bengtssonin »äkt kontraktsansvar» -nimikkeellä kutsumia vastuumuotoja, joissa vastuu perustuu nimenomaan sopimuksella luotuihin velvoitteisiin.¹⁷² Nämä vastuutilanteet ovat sopimusoikeuden normiston ydinaluetta, ja niitä koskevat säännöt soveltuvat sopimuksen tarkoitamassa velallisen varsinaisessa suorituksessa ilmeneviin virheisiin ja velallisen viivästykseen.¹⁷³

¹⁷⁰ Tällainen esitys on etenkin Peczenik, *Causes and Damages*.

¹⁷¹ Vastaava valinta on tehtävä arvioitaessa, mitä käyttötarkoituksia suojataan, kun velkojalle korvataan sopimusrikkomuksesta aiheutuneesta esineen tai muun suorituksen hyödyntämismahdollisuuden menettämisestä seuranneita vahinkoja.

¹⁷² Ks. Bengtsson, *Om ansvarsförsäkring* I s. 7. Bengtsson on myöhemmin todennut itsekriittisesti käsitteen jääneen käyttämättä. Ks. Bengtsson, *TfR* 1987 s. 132 av. 10.

Routamo, *LMLK* s. 131 esittää samantapaisena määritelmänä, että sopimusvastuulla tarkoitetaan sopimuksen luoman käyttäytymisnormin rikkomisen seurauksia.

¹⁷³ Edellä tehdyt rajaukset huomioon ottaen tutkimuksen nimenä voisi olla »Sopimusrikkomuksesta seuraavan vahingonkorvauksen määrittämisestä». Tämä on kuitenkin hy-

1.6. Määritelmiä

Muutamien keskeisten käsitteiden käyttötapaa tutkimuksessa on perusteltua selvittää sen vuoksi, että sopimusoikeudellinen kielenkäyttö ei ole täysin vakiintunutta.

Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu ja lyhyempi *sopimusvastuu* tarkoittavat tässä työssä samaa. Sopimusvastuulla viitataan siten nimenomaisesti vahingonkorvaukseen, eikä kaikkiin sopimusvelkojen käytössä oleviin oikeuskeinoihin.

Sopimusvelallisella tarkoitetaan sitä sopimuspuolta, joka on velvollinen täyttämään tietyn sopimusvelvoitteensa. *Sopimusvelkojaksi* kutsutaan osapuolta, jonka hyväksi tämä velvoite on täytettävä.¹⁷⁴ Sopimusvelkoja – sopimusvelallinen -relaatio voidaan muodostaa erikseen kutakin sopimussuhteeseen liittyvää velvoitetta silmällä pitäen.

Sopimus on tarkkaan ottaen osapuolten välillä vallitsevaa oikeussuhteiden joukkoa kuvaava nimitys. Oikeussuhteita, joiden ytimenä on eri tavoin ilmenevä velvoitettuna tai oikeutettuna oleminen, eritellään velvoitteen ja oikeuden käsitteillä. Velvoite on oikeussuhteen sisältö nimenomaan velallisen kannalta, ja velkojalla tätä vastaa oikeus.

Kumpikin osapuoli on valitun kielenkäytön mukaan sekä velkoja että velallinen samassa sopimussuhteessa: esimerkiksi irtaimen kaupassa myyjä on sopimusvelkoja kauppahintaa koskevan saamisoikeutensa osalta mutta sopimusvelallinen tavarantoimittamisvelvoitteensa suhteen. Sivovelvoitteiden osalta asetelma on monimutkaisempi, kun esimerkiksi KL 60 §:n mukaisen tavarantoimittajien velvoitteiden täsmennyksen koskevan velvoitteen osalta myyjää voidaan pitää velkojana ja ostajaa vastaavasti velallisena, tai HVL 8–10 §:n huoneiston kuntoa koskevien vaatimusten suhteen vuokranantaja on velallinen ja vuokralainen velkoja. Terminologia on puolustettavissa sillä, että näin kunkin yksittäisen velvoitteen osalta voidaan havainnollistaa, kummalla osapuolella on mahdollisuus oikeussuojakeinojen käyttöön. Vahingonkorvaus-

lätty liian pitkänä. Valittuun nimeen voidaan kohdistaa huomautus, jonka mukaan »sopimussuhteissa»-määre johtaa harhaan, kun kaikkia ajateltavissa olevia sopimuspuolten välisiä korvaustilanteita ei käsitellä. Tähän voidaan vastata sanomalla, että tutkimus kattaa kuitenkin keskeisimmät sopimukseen perustuvat korvaustilanteet. Jos halutaan käyttää päävelvoite – sivuvelvoite -terminologiaa, kattaa tutkimus useimmat päävelvoitteen rikkomisesta seuraavat vastuutilanteet.

¹⁷⁴ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 9–10. Termejä käytetään tässä tutkimuksessa myös muodoissa »velkoja» ja »velallinen».

vaatimukseen johtavassa konfliktitilanteessa sopimusvelkojaksi kutsutaan korvausta vaativaa tahoa ja sopimusvelalliseksi prosessuaalista vastaajaa.

Suoritushäiriö ja -virhe ovat nimityksiä tilanteille, joissa sopimussuhde ei ole kehittynyt sopimuksen mukaisella tavalla, vaan velallinen on esimerkiksi viivästynyt suorituksessaan tai tehnyt suorituksen virheellisesti. Tutkimuksessa käytetyllä tavalla suoritushäiriön käsite ei vielä kerro mitään häiriön syistä ja niiden mahdollisesta kuulumisesta velallisen vastuupiiriin. Toisinaan suoritushäiriöiden piiriin on luettu myös sopimuksen pätemättömyyteen johtavat alkuperäiset sidonnaisuushäiriöt.¹⁷⁵ Koska tässä tutkimuksessa ei käsitellä pätemättömyyskysymyksiä, muodostuu suoritushäiriön käsite *sopimusrikkomuksen* synonyymiksi.¹⁷⁶

Vaikka sopimusrikkomuksesta puhuminen voi johtaa ajatukset tuottamuksen tai muun vastuuperusteen olemassaoloon helpommin kuin sävyltään objektiivisempi suoritushäiriön käsite,¹⁷⁷ ei tutkimuksen kannalta ole tarpeen ryhtyä käsitteellisesti erottelemaan suoritushäiriötä objektiivisessa mielessä suoritushäiriöstä, johon liittyy vahingonkorvausvastuuseen johtava peruste. Tämä ei edes kuvaisi velkojan oikeuskeinojen mahdollisuutta kattavasti, koska useat oikeuskeinot (kuten suorituksesta pidätyminen, sopimuksen purkaminen ja hinnanalennus) eivät riipu vahingonkorvausvastuun edellytyksenä olevasta tuottamus- tai kontrollivastuuperusteesta.

¹⁷⁵ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 6–8. Rudanko, Vastuusta grynderirakentamisessa s. 14–15.

¹⁷⁶ Ks. erilaista sopimusrikkomus-määritelmistä Krokeide, TfR 1977 s. 623–626.

¹⁷⁷ Krüger s. 733–734 toteaa mislighold- ja kontraktsbrudd-käsitteiden ongelmaksi niiden sisältämät viittaukset tuottamukseen, vaikka käsitteiden tarkoittamissa tilanteissa korostuu usein odottamattomien tapahtumien seurauksia koskeva vastuunjako.

2. Suoritushäiriö ja syy-yhteys vahingonkorvausvelvollisuuden edellytyksinä

2.1 Suoritushäiriön määrittelystä

2.1.1. Vastaavuusteoria

Velallisen suoritushäiriö on yleinen edellytys velkojan oikeussuojakeinojen käyttämiselle. Se ei siten ole erityisesti vahingonkorvausseuraamukseen liittyvä edellytys, mutta suoritushäiriön määritelmän tarkastelu on kuitenkin tarpeellista ennen vahingonkorvauksen määräytymistä koskeviin kysymyksiin paneutumista. Jos suoritushäiriötä ei ole tapahtunut, vaan velallinen on täyttänyt velvoitteensa virheettömästi, ei vahingonkorvausvelvollisuutta voi syntyä.

Suoritushäiriön ja myöhemmin tarkasteltavalla vahingon määrittelytavoilla on teoreettisia yhteyksiä. Kummatkin perustuvat rakenteeltaan samankaltaiseen vertailuun, jossa tapahtunutta verrataan siihen, mitä sopimuksen mukaan olisi pitänyt tapahtua. Määritelmillä on kuitenkin erilaiset tarkoitukset. Suoritushäiriön määritelmää käytetään vastattaessa kysymykseen, onko velallinen täyttänyt sopimusvelvoitteensa virheettömästi. Vahingon määritelmää tarvitaan korvattavan vahingon määrää vahvistettaessa.

Suoritushäiriön toteaminen tapahtuu vertaamalla velallisen velvoitteen sisältöä ja hänen tekemäänsä suoritustointa toisiinsa. Routamo on nimittänyt kuvaustapaa vastaavuusteoriaksi:¹ »Suoritusta voidaan pitää virheellise-

¹ Ks. Routamo, LM 1980 s. 122. Ks. myös Routamo, Kaupanvastuu s. 9–10. Routamo, LM 1970 s. 877. Routamon määritelmä on muotoiltu irtaimen kauppaa silmällä pitäen, mutta soveltuu yhtä hyvin muihinkin sopimustyypeihin. Ks. myös Krüger, Norsk kjøpsrett s. 104: »Den rettslige vurdering knytter sig til avgjørelsen av om det dokumenterte faktum utgjør en mangel i forhold til krav og normerte forventninger som kjøperen kan basere seg på.»

nä silloin, kun se vastaanottajalle epäedullisella tavalla poikkeaa siitä, mihin suorittaja sopimuksen mukaan oli velvollinen.» Suoritushäiriön olemassaolon selvittäminen edellyttää ensin velallisen sopimusvelvoitteen sisällön tulkinnallista vahvistamista ja velallisen tekemän suoritustoimen sisällön toteutusta. Tämän jälkeen näitä tekijöitä verrataan toisiinsa, jotta voidaan todeta, vastaavatko ne toisiaan juridisesti merkittäviltä osin. Ellei riittävää vastaavuutta ole ja poikkeama tapahtuu velkojan kannalta negatiiviseen suuntaan,² on suoritus oikeudellisesti arvioiden virheellinen.

Velallisen velvoitteet riippuvat sekä niiden perustana olevan oikeustoimen sisällöstä että tätä täydentävistä oikeusnormeista. Virhearviointia on kuvattu abstraktin ja konkreetin virheen käsitteillä, joilla on viitattu lain ja sopimusmääräysten suhteeseen virhearvioinnissa käytetyn velallisen velvoitekuvauksen perustana. Abstraktilla virheellä on tarkoitettu sitä, että suoritus on lain nojalla³ arvioituna virheellinen. Konkreetiksi virheeksi on kutsuttu suorituksen poikkeamista erityisen sopimusmääräyksen mukaisista vaatimuksista tai niistä edellytyksistä, jotka muuten seuraavat osapuolten toiminnasta sopimusta päätettäessä (esimerkiksi sopimuksen kohdetta koskevien tietojen antamisesta).⁴ Erotteluun ei liity pyrkimystä osoittaa virhelajien oikeusvaikutuksissa ilmeneviä eroja, vaan sillä ainoastaan kuvataan suoritukseen asetettavien vaatimusten erilaista normatiivista perustaa.

Abstraktin ja konkreetin virheen käsitteillä voidaan pyrkiä pedagogisesti selventämään sitä, että virhearviointi perustuu sekä laista että sopimusehdoista johtuviin suorituksen sisältöä koskeviin vaatimuksiin. Virhearvioinnin normiperustan kuvaamiseen ei kuitenkaan välttämättä tarvita erityisiä käsitteitä, vaan asia voidaan yhtä hyvin selittää sanomalla, että laista seuraa tiettyjä suorituksen sisältöä koskevia vaatimuksia, joita voidaan dispositiivisilta osin lisätä tai lieventää osapuolten sopimuksella. Abstraktin ja konkreetin virheen käsitteet ovat siten tarpeettomia.⁵ Niihin liittyy myös harhaanjohtumisvaara, jos virheen abstraktius ymmärretään ei-aineellisuutta tarkoittavaksi.⁶

² Ks. Sundberg s. 62.

³ Ks. esimerkiksi KL 17–19, 41.1 §. HVL 8.1 §. KedL 5, 7–8 §.

⁴ Samaa jaottelua on kuvattu myös nimityksin subjektiivinen ja objektiivinen virhe. Ks. Aaltonen I s. 106–107. Godenhielm s. 106–108. Wetterstein s. 39–49. Routamo, Kaupan lait I s. 106. Gillig s. 57–63.

⁵ Ks. Hultmark s. 27, 94. Ks. käyttökelpoisen virhemääritelmän ongelmallisuudesta yleensä André s. 285.

⁶ Ks. Routamo, Kaupan lait I s. 106.

Virhekäsitteistön laajentamisen sijasta huomio on syytä kohdistaa lain ja sopimusmääräysten yhteisvaikutukseen, joka määrää velallisen velvoitteiden sisällön. Näin määräytyvän sopimuksen mukaisen suorituksen sisältöä ei oikeustieteessä useinkaan ole syytä pyrkiä kuvaamaan tyhjentävästi, vaan kuvauksissa joudutaan keskittymään pääpiirteisiin.⁷ Velallisen velvoitteet ovat sidoksissa sopimustyyppiin ja yksilöllisiin sopimusehtoihin, eikä velallisen suoritusvelvollisuuden sisältöä ole siksi tässä tutkimuksessa aihetta pyrkiä kuvaamaan laajemmin.

2.1.2. Sopimuksen toteutumisen kannalta merkityksetön poikkeama veloitteen ja suorituksen välillä

Velkojalle ei ole syytä antaa mahdollisuutta käyttää suoritushäiriöihin liittyviä oikeuskeinoja sellaisissa tilanteissa, joissa velallisen tekemä suoritus poikkeaa jonkin velkojan kannalta merkityksettömän yksityiskohdan osalta veloitteenkuvauksesta. Suoritusvelvollisuuden täyttämiseen voidaan näin sanoa liittyvän vähäistä joustovaraa sellaisten veloitteen yksityiskohtien suhteen, jotka eivät vaikuta velkojan tavoitteiden toteutumiseen tai sopimuksen muuhun sisältöön. Oikeuskirjallisuudessa onkin puhuttu toleranssirajasta virhemääritelmän yhteydessä.⁸

Esimerkkinä voidaan ajatella, että teollisuushallin lattia maalataan värisävyllä, joka poikkeaa hieman tarkoitetusta tai velkojalle toimitetaan hänen myöhempää käyttöään varten tilaamansa tavara päivän myöhässä ilman, että toimitusajan muutos aiheuttaa tavarantoimitukseen liittyvää tai muuta haittaa.⁹

Koska tällaiset poikkeamat eivät aiheuta velkojalle menetyksiä eivätkä suorituksen arvon alentumista, ei velkojalla ole mahdollisuutta vahingonkorvaukseen tai hinnanalennukseen. Tästä huolimatta velkojalla voisi periaatteessa olla oikeus vaatia uutta suoritusta, virheen korjaamista tai pidättä omasta suorituksestaan, ellei oikeusseuraamusten yleisenä edellytyksenä pidettäisi suoritusvirheen jonkinasteista vaikutusellisuutta. Toleranssiraja saakin merkityksensä varsinaisesti niiden

⁷ Ks. Aurejärvi, LM 1989 s. 1172.

⁸ Ks. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 130, 135.

⁹ Suorituksen virheettömänä pitäminen huolimatta sen vähäisestä vastaamattomuudesta suoritusvelvoitteeseen nähden on poikkeustapaus. Esimerkiksi irtaimen kaupan kohteen väärä väri merkitsee normaalisti virhettä. Ks. HE 93/1986 s. 60. Jotta suoritus voitaisiin hyväksyä oikeaksi, täytyy poikkeaman olla vähäinen ja vaikutukseton.

oikeuskeinojen yhteydessä, jotka eivät perustu velkojan taloudellisiin menetyksiin.¹⁰

Näkemys toleranssirajasta suoritushäiriön oikeusvaikutusten yhteydessä saa tukea KKO:n käytännöstä. Ratkaisussa 1982 II 78 KKO hylkäsi omakotitalon ostajien korvausvaatimuksen, jota oli perusteltu sillä, että saunan pukuhuoneessa ollut takka oli ns. koristetakka, eikä sitä ollut kytketty savuhormistoon. Toisena vaatimuksen perusteena esitettiin, että talon sähköliesi oli kytketty maadoitettuun pistorasiaan sähköturvallisuusmääräysten vastaisesti tavanomaisella pistokkeella. KKO katsoi (ään. 4–1), etteivät mainitut seikat »olleet kaupan kohteeseen ja kauppahintaan nähden niin olennaisia, että ne olisivat vaikuttaneet kaupan lopputulokseen, jos ostajat olisivat niistä kauppaa tehtäessä tienneet.»

Ratkaisussa KKO 1991:31 asunto-osakkeiden ostaja vaati hinnanalennusta, koska asunto-osakkeisiin kohdistunut osuus asunto-osakeyhtiön lainoista oli 8.418 markkaa suurempi kuin osakkeita myytäessä oletettu 50.114 markkaa. Vaatimus hylättiin, koska eron ei katsottu olleen omiaan vaikuttamaan kauppahintaan.

Vuoden 1991 tapauksessa kantajat ovat vaatineet hinnanalennusta. Asia on ratkaistu ennen KL:a voimassa olleiden irtaimen kauppaa koskevien normien mukaan. Hinnanalennuksen edellytyksenä on tällöinkin ollut, että kaupan kohteen arvo on virheen vuoksi sopimuksen mukaista alempi.¹¹ Siitä, että kaupan kohde vastaa arvoltaan sovittua, ei kuitenkaan välttämättä seuraa, ettei ostajalla olisi mahdollisuutta käyttää mitään oikeuskeinoja.¹² Tämän vuoksi ratkaisuun on suhtauduttava varovasti tehtäessä sen pohjalta virheeseen vetoamismahdollisuutta koskevia yleisiä päätelmiä. KKO:n ratkaisun hakusanana otsikossa on kuitenkin »kaupan kohteen virheellisyys». Tämä tukee osaltaan tulkintaa, jonka mukaan ratkaisussa on yleisenä periaatteena ilmaistu, että velkojalla ei ole mahdollisuutta käyttää virheseuraamuksia vaikutuksettomien poikkeamien yhteydessä.

¹⁰ Jos poikkeamalla on velkojalle taloudellista merkitystä esimerkiksi niin, että velkojan saaman suorituksen arvo on sen vuoksi alentunut, ei poikkeama voine kuulua sallitun toleranssin piiriin. Käsillä on tällöin virhe, jonka perusteella velkojalla on oikeus taloudelliseen hyvitykseen.

¹¹ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 414.

¹² Esimerkkinä voidaan ajatella, että irtaimen kaupassa myyjä toimittaa ostajalle tavaran, joka on vähintään yhtä arvokas kuin sopimuksen mukainen tavara, mutta joka on siinä määrin ominaisuuksiltaan erilainen, ettei se sovellu ostajan tarkoitamaan käyttöön. Ks. myös HE 14/1994 s. 91.

KKO:n käytännön perusteella voidaan puoltaa kantaa, jonka mukaan sopimusvelkoja ei voi käyttää sopimusrikkomuksiin liittyviä oikeuskeinoja, jos velallisen tekemän suorituksen ja velvoitteen vähäinen eroavuus ei vaikuta sopimuksen muihin ehtoihin (esimerkiksi kauppahintaan) eikä velkojan sopimukselle asettamien tavoitteiden toteutumiseen.¹³ Toleranssiraja johtaa siihen, että velkoja menettää mahdollisuutensa shikaaninomaiseen omasta suorituksesta pidättymiseen tai uutta suoritusta koskevaan vaatimukseen, mikä voisi muuten tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, kun velallisen suoritus on huomattavan monimutkainen. Suorituksen sisällöstä saattaa tällöin löytyä jotakin yksityiskohtaa koskeva poikkeama, vaikka suoritus yleisesti arvioiden täyttääkin sopimuksen vaatimukset.

Vaihdannan tehokkuuden voidaan olettaa lisääntyvän, kun vähäpätöiseen poikkeamaan vetoamalla ei saada sopimuksen täyttämistoimia keskeytettyä tai velallista veloitettua velkojan kannalta merkityksettömään korjaustoimeen tai toimituksen uusimiseen.¹⁴ Velvoitteen ja tehdyn suorituksen välisen vähäisen poikkeaman hyväksymisellä ja velkojan oikeussuojakeinojen rajoittamisella ei kuitenkaan ole syytä heikentää velkojan todella tarvitsemaa oikeussuojaa: Poikkeaman vaikutuksettomuutta on siten syytä arvioida lähtien siitä, ovatko velkojan sopimukseen liittämät (lähinnä taloudelliset) odotukset toteutuneet. Tämän mukaan suoritushäiriöön vetoaminen estyy vain, kun poikkeamasta ei ole haittaa velkojan intresseille.

Vakioehdoissa pyritään toisinaan vähäisten poikkeamien oikeudellisen merkityksen poistamiseen.

Yleisten seuramatkaehtojen 14.2. -kohdan mukaan: »Puutteena ei pidetä vähäisiä matkan kokonaisuuden kannalta epäolennaisia muutoksia, joihin matkustaja on matkakohteen tai matkan luonteen perusteella voinut kohtuudella varautua.»

Tavallisimmissa elinkeinoelämän vakioehdoissa ei vastaavia sopimusehtoja kuitenkaan ole.

¹³ Teoksessa Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 216 asetetaan kiinteistönkaupan laatuvirheeseen vetoamisen edellytykseksi virheen vaikutuksellisuus, jolla tarkoitetaan sitä, että ostaja ei olisi tehnyt kauppaa sovituilla ehdoilla, jos virhe olisi ollut tiedossa. Ks. myös Aaltonen I s. 117–123. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 137. Aurejärvi s. 123–124. Laine s. 70. Spleth, UfR 1955 B s. 68. Gomard, Obligationsret 1 s. 190–191.

¹⁴ Ks. myös CISG 46.2 artiklan säännöstä. Ks. säännöksen tarkoituksesta von Caemmerer – Schlechtriem s. 428–429.

Myös kauppatapa saattaa tietyillä aloilla tukea kantaa, jonka mukaan velvoitteen ja suorituksen merkityksetöntä differenssiä ei tule pitää suoritusvirheenä.¹⁵

Esitetyn perusteella oikeudellisesti vaikutuksellinen suoritushäiriö voidaan määritellä niin, etteivät sen piiriin kuulu tapaukset, joissa velallisen tekemä suoritus kylläkin poikkeaa täsmällisestä velvoitteenkuvauksesta, mutta poikkeamalla ei ole velkojan oikeussuojatarpeiden kannalta merkitystä. Sallitun poikkeaman mahdollisuus voitaisiin velalliselle maksuvelvollisuuden perustavien seuraamusten osalta esittää samoihin oikeusvaikutuksiin päätyen myös sanomalla, ettei velkoja voi suoritushäiriöstä huolimatta saada hinnanalennusta tai vahingonkorvausta, koska poikkeamalla ei taloudellisen merkityksen puuttuessa ole rahallista arvoa.

Systemaattisesti on johdonmukaisinta käyttää suoritushäiriön käsitettä niin, että velvoitteen ja tehdyn suorituksen erolla on oltava velkojalle yleisesti hyväksytty, ei aivan mitätön merkitys.¹⁶ Määrittely korostaa tällöin myös tarvetta estää shikaaninomaiset luontoissuoritusta, korjaamistoimenpidettä tai sopimussakkoa koskevat vaatimukset silloin, kun suorituksesta on muodollisesti arvioiden löydettävissä »virhe», mutta velkojalla ei ole tosiasiallista oikeussuojan tarvetta. Suoritushäiriön käsitteellä kuvataan näin tilanteita, joissa velkojan seuraamusta koskeva vaatimus voi menestyä velvoitteen ja suorituksen välisen riittävän vastaavuuden puuttuessa.¹⁷

2.2. Syy-yhteysvaatimuksesta vahingonkorvausvastuun edellytyksenä

2.2.1. Kausaliteetti tieteenfilosofisena ja oikeudellisena ongelmana

Ennen vahingon määritelmän ja korvausvastuun laajuutta rajoittavien normien tarkastelua on vielä aihetta lyhyesti käsitellä vastuuperusteen ja vahingon välistä syy-yhteyttä. Vahingon korvauskelpoisuuden perusedellytys sekä

¹⁵ Ks. von Caemmerer – Schlechtriem s. 320.

¹⁶ Ks. Ussing, *Obligationsretten* s. 36.

¹⁷ Suoritushäiriön olemassaolo ei luonnollisesti kerro sitä, ovatko oikeussuojakeinot mahdollisia, vaan oikeussuojakeinoilla on lisäksi erityisiä edellytyksiä. Näin kysymykset oikeasta suorituksesta ja virheen seuraamuksista on ratkaistava erikseen. Ks. Aurejärvi, *Irtaimen kaupan takuuehdot* s. 43. Ks. myös Jørgensenin, *Kontraktsret* 2 s. 100–101 misligholdelse-käsitettä.

sopimussuhteissa että sopimuksenulkoisissa tilanteissa on, että vahinko on korvausvelvollisen vastuupiiriin luettavan tekijän kausaalinen seuraus.

Tieteenfilosofiassa on kohdistettu paljon huomiota syy-yhteyden ongelmiin. John Stuart Millin nimeen yhdistetty kausaliteetin näkeminen seurauksen ja sen välttämättömän edellytyksen suhteena on perinteisesti yleisin lähtökohta. Se osoittautuu kuitenkin vaativan analyysin kannalta ongelmalliseksi erityisesti silloin, kun syy-yhteyden selvittämiseen liittyy jonkin erityisalan tarpeita, esimerkiksi oikeudellisen ratkaisun hyväksyttävyyssvaatimus.

Vahingonkorvausoikeuteen sovellettuna tämä syy-yhteyden kontrafaktuaalianalyysi eli *conditio sine qua non* -vaatimus merkitsee sitä, että vahinkoa pidetään tapahtuman (sopimusrikkomuksen) kausaalisenä seurauksena vain, jos arvioinnin kohteena olevan tapahtuman poistaminen toteutuneesta tapahtumasarjasta merkitsisi sitä, että vahinkoseuraamusta ei olisi syntynyt.¹⁸ Määrittelytapa on kuitenkin karkea ja laajaan syyn käsitteeseen johtava, minkä vuoksi vahingonkorvausoikeuden sääntelytarpeista seuraa kausaliteetin sisälölle lisävaatimuksia.¹⁹

Tutkimusintressin ollessa voimassa olevan oikeuden ja sen teoreettisen taustan kuvaamisessa on syytä välttää sellaisia tutkimuskohteen raja-alueille sijoituvia yleisiä kysymyksiä, jotka ovat olleet pitkäaikaisen keskustelun kohteina. Yleisiin kausaliteettia koskeviin teorioihin ei tässä tutkimuksessa kohdisteta huomiota. Vahingonkorvausoikeuden syy-yhteyden käsite²⁰ ei myöskään täysin vastaa tieteenteoreettisia syy-yhteysoppeja hallinnutta luonnontieteellistä kausaliteettinäkemystä, vaan oikeudellisen kausaliteetin osalta on huomattava siihen liittyvä lopputuloksen norminmukaisuuden ja hyväksyttävyyden vaatimus: kysymys ei ole yksin siitä, onko seikka A aiheuttanut seuraamus B:n, vaan myös siitä, onko aiheuttaminen ollut sellaista, että siihen on syytä liittää oikeusvaikutuksia.²¹ Oikeustieteen syy-yhteysopeilla ei pyritä pelkkään tapahtumien selittämiseen tieteenteoreettisten kausaliteet-

¹⁸ *Conditio sine qua non* -vaatimuksesta ks. Åqvist – Mullock s. 67–69. Hart – Honore s. 109–129.

¹⁹ Ks. Åqvist – Mullock s. 18, jossa Millin kausaliteettinäkemystä pidetään mielivaltaisena, koska sen mukaan jokainen tapahtuman edellytyksenä oleva seikka on vahingon syy.

²⁰ Ks. Agell, *Orsaksrekvisit* s. 4–9 erilaisista vahingonkorvausoikeuden normeista ja niiden yhtenäiselle syy-yhteyden käsitteelle aikaansaamista vaikeuksista.

²¹ Ks. Peczenik s. 8. von Caemmerer s. 402. Klami, *JFT* 1979 s. 134 on havainnut vahingonkorvausoikeuden käsitteistössä pyrkimystä luonnollisen kausaliteetin korvaamiseen juridisesti relevantilla kausaliteetilla. Ks. myös Andersson s. 163, joka suhtautuu torjuvasti erityisestä juridisesta kausaliteetista puhumiseen.

tioppien tavoin,²² vaan syy-yhteyden vahvistaminen on osa vastuun rajojen määrittämisestä.²³ Oikeustieteen kannalta yleiset (filosofiset) kausaliteettikysymykset onkin nähty ensisijaisesti vertailuaineistona, ja painopiste on ollut oikeudellisen syy-yhteydsarvioinnin erityispiirteiden kuvaamisessa.²⁴

2.2.2. Välttämättömän syyn merkityksestä sopimusvastuussa

Vahingonkorvausoikeudessa syy-yhteyden arviointi aloitetaan usein negatiivisesta näkökulmasta. Kausaalisuuskysymys asetetaan silmällä pitäen sitä, olisiko vahingollinen seuraus aiheutunut, jos tarkasteltavaa tekoa ei olisi tapahtunut. Kun aiheuttamisesta puhuttaessa voidaan erottaa seurauksen välttämättömät ja riittävät edellytykset,²⁵ johtaa tämä lähestymistapa välttämättömien edellytysten selvittämiseen. Kysymys sopimusrikkomuksen *conditio sine qua non* -merkityksestä vahingolle onkin ratkaiseva siltä osin, ettei korvausvastuuta voi syntyä sellaisesta vahingosta, joka on aiheutunut sopimusvelkojalle sopimusrikkomuksesta riippumatta.

Välttämätön edellytys voi olla seuraukseen nähden niin heikossa vaikutussuhteessa, ettei sitä voida pitää vahingon syynä sopimusoikeudellisen vastuukysymyksen arvioinnissa. Rakennusurakoitsijan suorituksen viivästyessä voidaan sanoa, että viivästysvahinkoa ei olisi syntynyt, ellei rakennuslupaa olisi aikanaan myönnetty. Rakennuslupaviranomaisen menettely ei kuitenkaan ole vaikuttanut millään tavalla määräävästi sopimusrikkomukseen, mikä havaitaan tarkasteltaessa tapahtunutta syy-yhteyden riittävyttä koskevien vaatimusten kannalta: Syy-yhteyttä on pidettävä riittävänä, kun tarkasteltavan seikan olemassaolo on todellisuudessa tarpeeksi vaikutuksellinen saamaan aikaan seuraamuksen.²⁶ Koska rakennuslupapäätös ei ole yleisen elämäkokemuksen mukaan edes vaikuttanut sopimusrikkomuksen mahdollisuuteen, ei lupapäätöksen ja viivästyksen välillä ole juridisesti relevanttia syy-

²² Ks. Ståhlberg s. 243, joka huomauttaa, ettei juridisen syy-yhteyden tarvitse aina ehdottomasti merkitä todellista (luonnontieteellistä) syy-yhteyttä.

²³ Ks. Hart – Honoré s. 432.

²⁴ Ks. Lundstedtin, Några anmärkningar s. 335–343 kriittistä näkemystä filosofisten syy-yhteysooppien hyödyllisyydestä juridiikan kannalta.

²⁵ Ks. Peczenik s. 13–15, joka täsmentää välttämättömien ja riittävien syiden sisältöä käyttämillään vahvan ja heikon syyn käsitteillä. Persson, Studier s. 112–114 epäilee koko erottelun tarvetta juridiikassa.

²⁶ Ks. Routamo – Hoppu s. 209: »Riittävällä syyllä ymmärretään seikkaa, josta luonnonlakien ja yhteiskuntakokonaisuuden vuoksi johtuu, että tietty asia tulee mahdolliseksi.» Ks. myös Hellner, Skadeståndsrätt s. 161.

yhteyttä. *Conditio sine qua non* -suhdetta ei voida vahingonkorvausoikeudessa hyödyntää kuin sen ulkopuolelle jääviä vahinkoja koskevien korvausvaatimusten hylkäämisessä, joten syy-yhteysoppeja joudutaan täydentämään syy-yhteyden riittävyyttä koskevilla vaatimuksilla.

Sopimusrikkomusten aiheuttamille seurausvahingoille, esimerkiksi tulon menetyksille, on usein tyypillistä, ettei sopimusrikkomus yksinään johda näihin vahinkoihin. Velkojalle aiheutuu vahinkoa vasta sopimusrikkomuksen yhdistyessä tiettyihin siitä riippumattomiin edellytyksiin, joita voivat olla esimerkiksi vaihtoehtoisten raaka-ainetoimittajien tai varakoneiden puuttuminen.²⁷ Monien seurausvahinkojen riippuvuus useiden tekijöiden yhtäaikaista esiintymisestä johtaa siihen, ettei yksinkertainen syy-yhteysnäkemys yhdestä välttämättömästä ja riittävästä syystä aina kelpaa sopimusvastuun syy-yhteyksymysten hallintaan. Korvausvastuuta jaettaessa joudutaan lisäksi punnitsemaan vahingonaiheuttajasta riippumattomien edellytysten vaikutusta ja ennen kaikkea sitä, kumman sopimuspuolen vastuupiiriin niiden katsotaan kuuluvan.²⁸

Oikeuskäytännössä korvausvaatimuksen tai sen osan hylkääminen ei useinkaan perustu kausaliteetin täydelliseen puuttumiseen.²⁹ Suoritushäiriön seurausvaikutusten etäisyys ei sellaisenaan poista syy-yhteyttä. *Conditio sine qua non* -tyyppinen syy-yhteysetketju on periaatteessa loputon,³⁰ vaikka kovin etäisiä syy-yhteyksiä ei käytännössä voitaneenkaan luotettavasti näyttää toteen.³¹ Kausaaliketjun pidentyessä syy-yhteyden voidaan myös sanoa heikkenevän, koska siihen vaikuttavat yhä useammat tekijät.³²

Kausaliteettiarvio välttämättömästä ja riittävää syytä painottavassa muodossaan ei ota huomioon mitään vastuunjakoon liittyviä tuottamus- tai kohtuusnäkökohtia. Tämän vuoksi korvattavien vahinkojen laajuutta määritettäessä ei voida tyytyä pelkkään välttämättömän ja riittävän syyn vaatimukseen, vaan

²⁷ Ks. Hart – Honoré s. 318–319.

²⁸ Jos esimerkiksi velkojan tuotantokatkokseen ja siitä seuraavaan tulon menetykseen vaikuttaa sopimusrikkomuksen ohella raaka-ainevarastojen vähäisyys, saattaa velallisen korvausvastuu kaventua ennakoitavuusperiaatteen nojalla, jos velallinen on perustellusti ollut tietämättä keskeytysvaarasta tai vahingonkärsijän myötävaikutuksen perusteella, jos varastojen vähäisyyttä pidetään velkojan huolimattomuutena.

²⁹ Ks. kuitenkin esimerkiksi KKO 1992:167.

³⁰ Ks. Hakulinen s. 328. Jørgensen, UfR 1953 B s. 33. Karlgren, Skadeståndsrätt s. 44.

³¹ Rodhe s. 301 katsoo tämän vuoksi voitavan epäillä koko vastuunrajoitusnormiston tarvetta.

³² Ks. Eörsi s. 254–255.

vahingonkorvausvastuuseen johtavaa syy-yhteyttä joudutaan arvioimaan useiden teorian ja oikeuskäytännön kehittämien vastuun rajoittamisperiaatteiden tuella. Käytännössä korvattavien vahinkojen laajuutta rajoitetaan useammin kausaaliketjussa etäisiä seuraamuksia koskevan ennakoitavuusperiaatteen, korvausvastuun kohtuullistamisen tai muun vastuuta rajoittavan periaatteen avulla kuin yleisen kausaliteettivaatimuksen perusteella.

Jos korvausvastuun rajoitussääntöjä halutaan kutsua kausaliteettiin viitavalla terminologialla, voidaan puhua kausaliteetin positiivisista vaatimuksista.³³ Rajoitussääntöjen soveltaminen seuraa systemaattisesti sopimusrikkomuksen ja vahinkoseuraamuksen välisen yleisen syy-yhteyden toteamisesta. Siinä ei ole enää kysymys faktisen syysuhteen selvittämisestä, vaan vaatimuksista, jotka voimassa olevan oikeuden mukaan asetetaan vastuuperusteen ja vahingon suhteelle. Sopimusrikkomuksesta seuranneiden vahinkojen korvaaminen riippuu sopimusoikeudelliseen vastuunjakoon liittyvien erilaisten tavoitteiden ja intressien yhteensovittamisesta, eikä yksinomaan syy-yhteyden erityispiirteistä. Tästä huolimatta vastuuperusteen ja vahingon syy-yhteydellä on merkitystä systemaattisena ytimenä, johon liittyen sääntelyta-voitteita toteutetaan. Johtavana korvausvastuun rajoitusperiaatteena pidetyn vahinkojen ennakoitavuusrajoituksen (tai adekvaattisuusoppien) voidaan sanoa sääntelevän korvausvastuuseen johtavan syy-yhteyden laadullisia edellytyksiä.

2.3. Yhteenvedo

Velkojan oikeuskeinojen käyttö edellyttää suoritushäiriötä. Suoritushäiriön olemassaoloa voidaan arvioida vertaamalla velallisen tekemää suoritustointa hänellä olevaan velvoitteeseen. Jos suoritus ei vastaa velvoitetta, ja tällä poikkeamalla on merkitystä velkojalle, on kyseessä oikeuskeinojen käytön mahdollistava suoritushäiriö.

Suoritushäiriön ja velkojalle aiheutuneen vahingon lisäksi korvausvastuu edellyttää syy-yhteyttä vastuuperusteen ja vahingon välillä. Välttämätöntä ja riittävää syy-yhteyttä koskeva vaatimus ei rajoita vastuuta velallisen suojantarpeiden kannalta tarpeeksi. Siksi vastuuperusteen ja vahingon väliselle suhteelle on asetettava lisävaatimuksia.

³³ Ks. Åqvist – Mullock s. 153.

3. Vahingon oikeudellisesta määritelmästä

3.1. Vahingon määrittelemisen ongelmakohtia

Vahingonkorvausoikeuden eri muotoja koskevissa esityksissä on varsin usein pyritty esittämään vahingon määritelmä.¹ Vahingon määrittely on kuitenkin osoittautunut hankalaksi. Siihen liittyy kahdenlaisia ongelmia. Ensinnäkin vahingoksi voidaan kutsua sekä tiettyä ulkoista muutosta (esimerkiksi ruumiinvammaa) että vahinkotapahtuman taloudellisia vaikutuksia. Toiseksi eräiden tapahtumien (esimerkiksi odotusten raukeamisen tai immateriaalisten haittojen) pitäminen vahinkona riippuu siitä, kenen näkökulmasta tapahtunutta tarkastellaan.

3.1.1. Ulkoisen vahinkotapahtuman ja taloudellisen menetyksen erottelusta

Vahinko-käsitteen käyttöä voidaan täsmentää erottamalla ensiksi vahinko kahdessa eri merkityksessä. Vahingoksi voidaan kutsua sekä empiirisesti havaittavaa ulkoista tosiasiaa (esimerkiksi esineen rikkoutumista)² että siitä johtunutta rahallista menetystä. Käsitteistöä voidaan selkeyttää eräiden kirjoittajien tapaan kutsumalla ulkoista muutosta vahingoksi (skada) ja vahingonkärsijän rahallista menetystä tappioksi (förlust).³

¹ Ks. esimerkiksi Routamo – Hoppu s. 29–30 ja 237–238. Rodhe s. 467–470. Karlgren, Skadeståndsrätt s. 194. Ks. yleisiin vahingon määritelmiin liittyvistä ongelmista Jørgensen, Erstatningsret s. 173.

² Ks. Ussingin, Erstatningsret s. 134 reaali vahinko-käsitettä.

³ Ks. vahingon ja tappion käsitteellisestä erottelusta Routamo, Liikennevahinko s. 6–7. Saxén, Skadeståndsrätt s. 267. Routamo – Hoppu s. 237. Øvergaard s. 285. Persson s. 18. Rodhe s. 471. Erottelun kritiikistä ks. Andersen, TfR 1941 s. 315–316. Ks. myös Keuk s. 22–23, joka korostaa, että kummassakin määritelmässä on lopulta kysy-

Vahinko on tämän erottelun mukaan useammin yksiselitteisesti määrittävissä kuin tappio, eikä siihen liity vastaavaa oikeudellisen arvioinnin tarvetta. Toisaalta tällä ulkoisen muutoksen tunnistamisella ei ole suoranaista merkitystä tuomittavan korvauksen kannalta,⁴ koska vahingonkorvauksen määrittäminen edellyttää tapahtuman taloudellisten vaikutusten arvostamista, toisin sanoen tappion määrän selvittämistä.⁵ Harkinnan koskiessa korvattavan vahingon rahamäärää huomio kohdistuukin käsite-erottelun mukaan tappioon.

Varallisuusvahinkojen yhteydessä ulkoisesti havaittava vahinkotapahtuma ja taloudellisen menetyksen sisältö eivät ole yhtä selvästi erotettavissa kuin henkilö- ja esinevahinkojen kohdalla. Kun sopimussuhteissa vahingot ilmenevät yleensä suorituksen alempana arvona, menetettynä voittona, kateoston aiheuttamina lisäkustannuksina, vahinkotilanteen selvittelykuluina tai muun taloudellisen toiminnan estymisenä, ei tällaisten vahinkolajien osalta voida useinkaan havaita rahallisesta menetyksestä erillistä ulkoista vahinkotapahtumaa. Vahingon ja tappion käsitteellistä erottelua ei olekaan tarpeen pitää jatkossa yllä. Vahingoksi kutsutaan tutkimuksessa siten mainitun erottelun vastaisesti myös velkojan taloudellisia menetyksiä.

3.1.2. Vahinkojen määrittämisen subjektiivisuudesta

Vahingon määrittämisen yksi ongelma on, että muutosten vahinkoina pitäminen samoin kuin niiden havaitseminenkin voi riippua tarkastelijan näkökulmasta, ellei kysymys ole ulkoisesti havaittavasta vahingosta vahinko – tappio -erottelun mielessä. Vaikka tapahtumakulusta ei olisikaan erimielisyyttä, saattavat vahingonkärsijän, vahingonaiheuttajan ja sivullisen käsitykset siitä, mitä vahinkoja sopimusrikkomuksesta on aiheutunut, vaihdella selvästikin.⁶

mys samasta vahingosta: »Das Verhältnis des rechnerischen Schadens zu dem realen Schaden ist das des Wertes zu dem bewerteten Vermögensbestandteil.«

⁴ Ulkoisen vahinkotapahtuman mahdollisuudella voi olla merkitystä esimerkiksi osana tuottamusarviointiin liittyvää kysymystä vahinkoriskin tunnistettavuudesta. Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 9.

⁵ Jørgensenin, Erstatningsret s. 172 tapaan voidaan huomauttaa, että esimerkiksi esineen tuhoutumisen pitäminen vahinkona johtuu siitä, että esineellä on tietty sen hyödyllisyydestä seuraava arvo: Esineestä tulevaisuudessa saatavan hyödyn (ei esineen itsensä) menettämiseen liittyy vahinko-ominaisuus.

⁶ Ks. Strahl, Skada och vinning s. 17, jossa huomautetaan lukuisista oikeudellisista kysymyksistä, jotka sisältyvät siihen, millaiset tapahtumakulut otetaan vahinkojen syntymistä koskevan harkinnan pohjaksi.

Tarkastelunäkökulma vaikuttaa vahinkojen määrittelyyn ainakin kolmesta syystä: Kun tarkastellaan menetetyn tulon kaltaista velkojan rauenneista odotuksista johtunutta vahinkoa, edellyttää sen vahinko-ominaisuuden tunnistaminen, että arvioinnissa lähdetään velkojan näkökulmasta ja annetaan hänen toimintasuunnitelmilleen merkitystä vahinkojen määrittämisessä. Jos velkoja ei saa tavaraa ajoissa, ja menettää sen vuoksi mahdollisuuden myydä tavara voitolla edelleen, ei tapahtumasarjasta voida hahmottaa vahinkoa ilman, että velkojan subjektiiviset hankkeet otetaan huomioon vahinkoja arvioitaessa.

Toiseksi käsitykset aiheutuneiden vahinkojen suuruudesta voivat olla erilaisia, jos velkoja arvottaa sopimuksen mukaisen suorituksen markkina-arvoa arvokkaammaksi.⁷ Velkojan erityiset suoritukseen liittyvät arvot voivat johtua esimerkiksi siitä, että hän kykenee käyttämään tavaraa voiton tavoitteluun tai että hän esimerkiksi keräily- tai tunnearvon vuoksi on valmis maksamaan siitä markkinahintaa enemmän. Tällöin sopimusrikkomuksen kohteeksi joutunut velkoja kokee omasta mielestään suuremman vahingon kuin markkinahintaan perustuva vertailu osoittaa.

Lisäksi näkökulmaeroihin voidaan törmätä arvioitaessa velkojan aineettomien »vahinkojen» merkitystä. Vahingonkärsijä voi kokea vahingoiksi taloudellisesti arvioitavissa olevien menetysten ohella myös esimerkiksi pelkän immateriaalisen haitan ja vaivan, joka on aiheutunut katesopimuksen tekemisestä tai velallisen viivästyksen synnyttämästä epävarmuudesta. Ulkoisesti tarkastellen tällaisia ilmiöitä ei voida havaita, vaikka joissakin tapauksissa aineettomiksi vahingoiksi kutsuttujen olotilojen syntymistä voidaan yleisen käsityksen pohjalta pitää ilmeisenä.⁸

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että varsin usein se, mitkä tapahtumat tai muutokset ovat yleiskielen merkityksessä vahinkoja, riippuu tarkastelunäkökulmasta. Oikeudellinen vahingon määrittely merkitsee sitä, että

⁷ Ks. velkojan subjektiivisesta arvosta ja consumer surplus -käsitteestä vahinkojen määrittämisessä Harris – Ogus – Phillips, LQ Rev. 1979 s. 582–586. Heidän mukaansa subjektiiviset hyötyodotukset olisi otettava huomioon, jotta velkojan odotusarvo (expectation) tulisi oikein arvioiduksi. Suomen oikeuden suhtautuminen tällaisten intressien korvaamiseen on muun muassa KL 69 §:n ilmentämällä tavalla torjuva. Kuluttajasuhteissaan ei juuri ole merkkejä subjektiivisten odotusten suojaamisesta. Ks. kuitenkin KKO 1982 II 64 ja KSL:n uudet säännökset 5:10.3,3, 8:10.3,3 ja 9:11.3,3, joiden perusteella ainakin joitakin haittoja voidaan korvata. Ks. HE 360/1992 s. 11. Consumer surplus -intressin suojaamiseen liittyvistä ongelmista ks. Collins, The Law of Contract s. 182–183.

⁸ Ks. Stoll s. 171.

vain joitakin näistä näkökulmasidonnaisista ilmiöistä pidetään juridisesti relevantteina vahinkoina. Oikeusnormeille on tyypillistä, että ne kaventavat vahinkoina pidettävien tapahtumien joukkoa subjektiivisiin kokemuksiin nähden.

Voidaankin sanoa, että vahingonkärsijän subjektiivinen käsitys⁹ aiheutuneen vahingon laajuudesta on tavallisesti mittavin.¹⁰ Koska sopimusvelkojan tavoitteena on normaalisti mahdollisimman suuren korvauksen saaminen, voidaan olettaa, että hänen näkökulmastaan vahinkoa ovat ainakin kaikki objektiivisesti arvioitavissa olevat taloudelliset tappiot. Lisäksi hän voi kokea vahingoiksi odotustensa täyttymättä jäämisen, subjektiivisen arvon ja markkina-arvon erotuksen sekä mahdolliset aineettomat haitat.

Oikeudellinen määrittely leikkaa vahinkojen piiristä pois ensinnäkin suuren osan immateriaalisista vahingoista. Sopimusoikeudessa suhtaudutaan torjuvasti vahingon selvittelyn aiheuttaman tms. intressien korvaamiseen.

Muutamissa tilanteissa, joissa sopimuksen päämääränä ei ole taloudellinen hyöty, on sopimusvastuussa ilmennyt osittaista subjektiivisten haittojen korvaamista. Esimerkkinä tästä voidaan mainita seuramatkoihin liittyvien suoritushäiriöiden yhteydessä korvatut haitat, joissa suojan tarve on perustunut loman tuoman virkistykseen menettämiseen.¹¹

Vahingon määritelmiä voidaan ajatella olevan ainakin kolme erilaista. Laajin näistä on velkojan subjektiivinen käsitys kärsimisistään vahingoista. Seuraava on kaikkien rahallisesti arvioitavissa olevien vahinkojen mukainen määritelmä, ja suppein rajoitusperiaatteiden¹² soveltamisen jälkeen jäljelle jäävä korvattavien vahinkojen joukko.

Esitettyjen vahingon kuvaamistapojen¹³ tarpeellisuutta voidaan epäillä huomauttamalla tuomioistuinrealistisesti, että juridisesti keskeisin on viimeksi

⁹ Ks. Olsenin, s. 32 esittämää ajatukseltaan jokseenkin vastaavaa »borgenärens faktiska skada» -käsitettä. Ks. myös Köndgen, AcP 1977 s. 7.

¹⁰ Poikkeuksena voi olla esimerkiksi tilanne, jossa vahingonkärsijä ei ole selvillä kaikista itseensä kohdistuvista menetyksistä.

¹¹ Ks. tästä erityiskysymyksestä myöhemmin 6.2.5.2.

¹² Rajoitusperiaatteista voidaan alustavasti mainita ennakoitavuusrajoitus, vahingonkärsijän myötävaikutus, vastuunrajoitusehtoja koskevat periaatteet ja korvausvastuun soveltelu.

¹³ Erilaisia tapoja hahmottaa aiheutuneen vahingon laajuutta voidaan periaatteessa keksiä useampia, ja edellä esitetty kolmijako pyrkii pelkästään havainnollistamaan korvausvastuun rajoittamisessa esiin tulevia näkökantoja.

Medicus, JuS 1979 s. 233–239 käyttää oikeudellista arviointia edeltävän (vorrechtlich), differenssiopin mukaisen ja normatiivisen vahingon käsitteitä havainnollistamaan vahingoksi luettavien seurausten riippuvuutta vahinko-määritelmän tarkoituksesta.

mainittu määrittelytapa ja se vahinko, jonka ratkaisija konkreettissa tapauksessa määrää korvattavaksi.¹⁴ Erottelujen perusteella voidaan kuitenkin tehdä muutamia havaintoja: Ensinnäkin, mitään vahinkoa naturalistisessa mielessä ei useinkaan voida määrittää, vaan vahinkojen määrittely riippuu tarkastelunäkökulmasta ja siitä, puhutaanko vahingosta ennen vai jälkeen oikeusnormien soveltamisen.

Oikeustieteessä yleinen täyden korvauksen käsite osoittautuu myös ongelmalliseksi. Täysi korvaus vahingonkärsijän näkökulmasta voi olla eri asia kuin esimerkiksi kaikkien taloudellisten menetysten yhteismäärä, jota täydellä korvauksella yleensä tarkoitettaneen, vaikka käsitteen sisältö onkin jossain määrin epäselvä.¹⁵

Tutkittaessa korvattavan vahingon määräytymiseen vaikuttavia normeja onkin aluksi syytä havaita vahingon käsitteen monitulkintaisuus: Ratkaisutoiminnassa on tarpeen tuntea korvattavaksi tuomittavan vahingon ohella muita mahdollisia määrittelytapoja, jotta korvauspiiri voidaan päätösharkinnassa rajata tavoiteltuja arvoja tyydyttäen ja oikeusongelmien sisältö tiedostaen. Siksi on huomattava, että esimerkiksi aineettomat ja ennakoimattomat menetykset voivat olla sopimusvelkojan näkökulmasta vahinkoja, vaikka niiden korvaamista koskeva vaatimus hylättäisiinkin loukatuksi tulleiden intressien jäädessä sopimukseen liittyvän oikeussuojan ulkopuolelle.

3.2. Differenssioppi vahingon määrittämisessä

3.2.1. Differenssioppi ja suoritushäiriön määritelmä

Vahingon määritelmää on oikeustieteessä lähestytty saksalaisen Mommsenin 1800-luvun puolimaissa alustavasti kehittämän ns. differenssiopin pohjalta.¹⁶ Differenssioppi perustuu kahden tapahtumakulun vertailuun. Hypo-

¹⁴ Ks. Andersson s. 297: »den skadeståndsrättsligt relevanta skadan definieras utifrån ersättningen. Det kan i förstone ses som en bakvänd tankegång, men vad man inom skadeståndsrätten är intresserad av är just *den ersättningsgilla skadan*; en definition av skadebegreppet oberoende av skadeståndsregeln vore därför meningslös.»

¹⁵ Ks. Nørgaard – Vagner s. 194. Gomard, *Obligationsret* 2 s. 179. Jørgensen, SvJT 1986 s. 480 on todennut tuomioistuinrealismin kannalta perusteettomaksi väittää, ettei konkreettissa tapauksessa tuomita täyttä korvausta, koska sen sisältö realistisen kannan mukaan riippuu siitä, mitä tuomioistuin pitää täytenä korvauksena.

¹⁶ Ks. Coing II s. 466–467. Lange s. 28–29. Historiallisesti huomionarvoista on, että Mommsenin teorian kohtasivat Pohjoismaissa sangen vaihtelevia mielipiteitä, vaikka sak-

teettisellä eli sopimuksen mukaisella tapahtumakululla tarkoitetaan käsitystä siitä velkojan taloudellista asemaa koskevasta kehityksestä, joka olisi tapahtunut ilman suoritushäiriötä. Toteutuneeksi tapahtumakuluksi kutsutaan ratkaisijan toiseksi vertailuperusteeksi ottamaa arviota siitä taloudellisesta tilanteesta, johon velkoja kyseisen sopimussuhteen osalta on lopulta päätenyt. Differenssiopin mukaan vahinko määritellään hypoteettisen ja toteutuneen tapahtumakulun taloudellisten vaikutusten erotukseksi.¹⁷ Saksalaisessa teoriassa tätä erotusta on kutsuttu velkojan korvausintressiksi.¹⁸

Tapahtumasarjojen lopputulosten erotukseen perustuva vahingon määrittely soveltuu periaatteessa yhtä lailla sopimusvastuuseen kuin deliktivastuuseenkin.¹⁹ Sopimuksenulkoisissa vahingonkorvaustilanteissa hypoteettinen tapahtumakulku merkitsee usein sitä, ettei mitään tavallisesta poikkeavaa tapahtu, vaan vahinkoseuraamukseen johtaneen teon vaikutuksia edeltänyt normaalitila jatkuu.²⁰ Sopimussuhteissa velkoja on sopimuksen synnyttyä saanut velvoiteoikeudellisten oikeussuojakeinojen turvaaman oikeuden siihen hyötyyn, jota velallisen suoritusvelvollisuus hänelle edustaa. Näin sopimussuhteissa korostuvat velkojan sopimukseen liittämät positiiviset taloudelliset odotukset, joiden täyttymättä jääminen merkitsee vahingon aiheutumista.²¹ Vaikka esimerkiksi irtaimen kaupan kohteen fyysinen vika olisi ulkoisesti todettavissa, voidaan sen taloudellinen merkitys velkojalle (ja sa-

salaisen juridiikan vaikutus pohjoismaiseen ajattelutapaan oli hyvin vahva 1800-luvun lopulla. Ks. Hellner, TfR 1966 s. 303. Forsman s. 126 oli opin ensimmäisiä omaksujia Suomessa.

¹⁷ Ks. Mommsen s. 3: »Der Ausdruck: *id quod interest* weist auf eine Vergleichung hin, und eine solche liegt dem Begriff des Interesse zu Grunde. Unter dem Interesse in seiner technischen Bedeutung verstehen wir nämlich die *Differenz zwischen dem Betrage des Vermögens einer Person, wie derselbe in einem gegebenen Zeitpunkte ist, und dem Betrage, welchen dieses Vermögen ohne die Dazwischenkunft eines bestimmten beschädigenden Ereignisses in dem zur Frage stehenden Zeitpunkte haben würde.*» Ks. myös Rodhe s. 467, joka pitää vahinkona tilannetta, jossa »ett faktiskt inträffat händelseförlopp på ett för denna person ofördelaktigt sätt avviker från ett annat händelseförlopp, som sannolikt skulle ha utvecklats sig om icke en viss omständighet kommit emellan eller uteblivit.»

¹⁸ Ks. Fikentscher s. 322: »Diese Differenz zwischen realem und gedachtem Hergang ist *sein Interesse* an der Wiedergutmachung des Schadens.»

¹⁹ Ks. Vinding Kruse, Erstatningsretten s. 339–340. Ks. Christensen s. 297–298 vastaavasta laskutavasta perusteettoman edun palautuksen yhteydessä.

²⁰ Ks. Stoll s. 2.

²¹ Ks. Honsell, JuS 1973 s. 71: »Die Differenztheorie vergleicht ja bekanntlich nicht das Vermögen vor und nach der Schädigung, sondern den Jetztzustand mit dem hypothetischen Sollzustand.» Ks. myös Bardo s. 80.

mallalla sen juridisesti relevantti sisältö) havaita vasta verrattaessa tapahtunutta velkojan sopimuksen kohteeseen liittämiin odotuksiin.²²

Suoritushäiriön määritelmän yhteydessä kuvatulla vastaavuuden arvioinnilla on läheinen rakenteellinen yhteys differenssioppiin nähden. Vastaavuusteorian komponentit ovat sopimuksen tulkinnalla²³ selvitettävä velvoite ja tapahtunut suoritustoimi. Differenssivertailussa taas tämän ensimmäisen mitatapuun pohjalle joudutaan konstruimaan hypoteettinen (velvoitteenmukainen) tapahtumakulku. Tämän avulla pyritään arvioimaan, millaiseksi velkojan varallisuusasema olisi muodostunut, jos hän olisi saanut virheettömän suorituksen oikeaan aikaan. Vastaavasti velallisen tekemää suoritustointia (tai sen puuttumista) täydennetään differenssivertailussa ottamalla huomioon siitä seurannut taloudellinen kehitys. Syynä rakenteellisesti samankaltaisten vastaavuusteorian ja differenssiopin käyttämien muuttujien eroon ovat vertailutapojen erilaiset tavoitteet: vastaavuusteorialla pyritään suoritushäiriön toteamiseen ja differenssiopilla vahingon suuruuden (lähtökohtaiseen) määrittämiseen.²⁴

Differenssiopin mukaiseen vahingon selvittämiseen liittyy käytännössä enemmän ongelmia kuin vastaavuusteorian mukaisen vertailun tekemiseen. Differenssiopin mukaisten tapahtumakulkujen lopputuloksia ei useinkaan kyetä arvioimaan kovin tarkasti. Ongelmana on se, että koskaan tapahtumaton hypoteettinen tapahtumakulku joudutaan perustamaan oletuksiin velkojan käyttäytymisestä ja muista tapahtumakulkuun vaikuttavista muutoksista velkojan toimintaympäristössä.²⁵ Differenssiopin tapahtumakulkujen sisällön vahvistamista vaikeuttaa lisäksi sen selvittäminen, mitkä velkojan taloudelliseen asemaan vaikuttavat muutokset ovat tarkasteltavasta sopimussuhteesta riippumattomia.²⁶ Vastaavuusteorian vertailuperusteet, velvoite ja toteu-

²² Ks. Zeuner, AcP 1963 s. 382, jonka mukaan vahingollisuus voidaan todeta vain suhteena johonkin positiiviseen nähden.

²³ Sopimuksen tulkinnalla tarkoitetaan tässä oikeustoimen sisällön selvittämistä laajasti ymmärrettyinä, jolloin osapuolten välisten tahdonilmaisujen tulkinnan lisäksi saatetaan turvautua sopimuksen täydentämiseen lakiin perustuvan normiston avulla.

²⁴ Ks. differenssiopin suhteesta virheen määrittelyyn ja vahingon käsitteeseen Sundberg s. 67–68.

²⁵ Hypoteettista tapahtumakulkua muotoiltaessa joudutaan siten vastaamaan esimerkiksi seuraavankaltaisiin kysymyksiin: Olisiko velkoja myynyt tai vuokrannut sopimuksen kohteen edelleen vai käyttänyt sitä itse? Millainen markkinatilanne olisi ollut jälleennyntimahdollisuuksien kannalta? Olisiko mahdollisten ostajien maksukyky ollut varma? Ks. myös Godenhielm, JFT 1970 s. 40.

²⁶ Differenssivertailua ei useinkaan voida ajatella tehtäväksi pitäen silmällä velkojan koko omaisuudessa tapahtuvia muutoksia. Sen vuoksi velkojan muusta toiminnasta

tunut suoritus, ovat yleensä helpommin määritettävissä. Vastaavuusteorian toisena muuttujana oleva veloitteen sisältö määräytyy normatiivisesti, joten sen täsmentämiseen liittyvät vaikeudet koskevat oikeustoimen tulkinnassa käytettävää juridista argumentaatiota. Lisäksi velallisen tekemän suorituksen sisällön selvittäminen on usein yksinkertaisempaa kuin differenssivertailun edellyttämä suorituksen taloudellisten vaikutusten arvioiminen.

3.2.2. Differenssiopin asemasta Suomen sopimusoikeudessa

3.2.2.1. Oikeustiede ja lainsäädäntö

Differenssivertailuun perustuva korvattavan vahingon alkumääritys, jota on täydennettävä esimerkiksi vahinkojen ennakoitavuuden tai sovittelutarpeen huomioon ottamisella ennen lopullisen korvausmäärän selviämistä,²⁷ on tullut Pohjoismaiden velvoiteoikeudellisessa kirjallisuudessa laajalti hyväksytyksi.²⁸ Differenssiopin nimenomaista hylkäämistä on suositeltu vain harvoin.²⁹ Myös syntymaassaan Saksassa differenssiopin voinee sanoa yhä olevan paradigmaattisessa asemassa, vaikka siihen kohdistuvaa kritiikkiäkin on vilkkaasti esitetty.³⁰ Viimeaikaisessa saksalaisessa keskustelussa on puhuttu normatiivisista vahingoista, joilla on tarkoitettu sellaisia oikeuskäytännössä korvattuja vahinkoja, joita ei voida esittää differenssiopin mukaisten tapahtumakulkujen erotuksena.³¹

seuraavat tulot ja menot on pidettävä erillään suoritushäiriön vaikutuksista. Vertailun kohteena olevat varallisuusasemat on siten muodostettava pelkästään käsillä olevan sopimuksen taloudelliset vaikutukset käsittäviksi.

²⁷ Differenssioppi johtaa laajaan vahingon määritelmään ja tältä osin sen taustalla on ollut pyrkimys torjua roomalaisperäiselle *damnum emergens* – *lucrum cessans* -jaottelulle annettua liiallista painoa. Ks. Hellner, *Speziell avtalsrätt* II.2 s. 212.

²⁸ Ks. Routamo, *Vastuu työtapaturmasta* s. 32 määrittelykaavioineen. Saxén, *Ska-deståndsrätt* s. 268. Persson s. 92–187 ja Persson, *Studier* s. 132–139 ja bilaga A:n kaa-vakuva, jotka sisältävät laajimman pohjoismaisen differenssioppia käsittelevän ja puolustavan esityksen. Rodhe s. 467. Sundberg s. 68. Jørgensen, *Erstatningsret* s. 171. Augdahl s. 237. Krüger s. 818. Gomard, *Obligationsret* 2 s. 179.

²⁹ Ks. Rodhen *Obligationsrätt*-teoksen kirvoittamasta differenssiopin kritiikistä Hellner, *NFT* 1957 s. 249–252. Vinding Kruse, *Juristen* 1958 s. 298–301.

³⁰ Ks. esimerkiksi Medicus s. 27–28. Larenz s. 480–482. Mertens s. 210–211.

³¹ Ks. Medicus, *JuS* 1979 s. 233–235. Busl, *JuS* 1987 s. 111–112. Brox s. 185. Esi-merkkinä Saksan oikeudessa korvattavista vahingoista, joita ei voida todeta differenssivertailua hyödyntämällä, voidaan mainita oman työn arvo itse tehdyn korjauksen yhteydessä ja kotirouvan työkyvyttömyydestä hänen perheelleen aiheutunut muu kuin taloudellinen vahinko.

Differenssiopin mukaisella vahingon määrittelytavalla ei ole Suomessa eikä muissakaan Pohjoismaissa yleistä kirjoitettuun lakiin perustuvaa tukea. Opin yleisluontoisuuden vuoksi tosiasiassa aiheutuneen taloudellisen vahingon korvaamiseen tähtääviä säännöksiä voidaan lukea osoituksina sen lain-säädännöllisestä vahvistuksesta. Esimerkiksi KL 67 §:n mukaan korvattavan vahingon määrittämisessä voidaan siten hyödyntää differenssioppia.³² Muita lainkohtia, joiden tarkoittaman vahingon voidaan sanoa vastaavan differenssiopin mukaista määrittelyä, ovat esimerkiksi KK 11:3, 18:3, KedL 26.1, 27 §, HVL 13.2-3, 63.1 § ja MVL 15 §.

KL 68-69 §:n hinnaneroa korvausperusteena koskevat säännökset edellyttävät toteutuneen kateoston mukaisen hinnan tai tavaran käyvän hinnan vertaamista sovittuun hintaan. Säännökset poikkeavat differenssiopin mukaisesta vertailutekniikasta siinä, että hinnanerokorvauksessa otetaan huomioon ainoastaan kaupan kohteen arvo, mutta ei suoritushäiriön muita vaikutuksia, esimerkiksi velkojalle aiheutuneita lisäkuluja tai menetettyä voittoa. Nämäkin vahingot voidaan korvata hinnanerokorvauksen ohella, mutta vastuu perustuu tällöin KL 67 §:ään.

Hinnanerokorvausta koskevassa KL 69 §:ssä on differenssioppiin nähden myös se ero, että korvaus lasketaan tavaran käyvän hinnan mukaan, kun katesopimusta ei ole tehty. Käypä hinta määräytyy KL 69.2 §:n perusteella »sen mukaan, mikä on sellaisen tavaran hintataso sillä paikkakunnalla, missä tavaran luovutuksen olisi pitänyt tapahtua.» Jos ostajalla liittyy kaupan kohteen saamiseen sellaisia erityisiä intressejä, joiden vuoksi tavaran arvo on hänelle käypää hintaa korkeampi, ei hänelle säännöksen mukaan korvata käyvän hinnan ja subjektiivisen arvon erotusta. Differenssiopin mukainen vahingon määrittely taas seuraisi velkojan yksilöllisiä arvostuksia ja johtaisi KL:n laskentatapaa suurempaan korvaukseen.³³

³² Routamo, Kaupan lait I s. 225 KL 67.1 §:n tarkoittamien kulujen korvaamisesta: »On tarkasti selvitettävä, ettei korvattavien kulujen joukkoon joudu sama erä kahteen kertaan siten, että esim. menetetyn kauppavoiton korvaamisen tilanteessa maksettaisiin korvausta myös sellaisesta kuluerästä, joka olisi syntynyt virheettömänkin suorituksen yhteydessä ja siten vähentänyt lopullisen nettoansion määrää.» Juuri tällaisessa harkinnassa differenssiopin mukaisen vertailutavan havainnollisuus tulee esille: hypoteettinen tapahtumakulku sisältää sekä velkojalle kuuluvan voiton että sopimuksen täyttämiseen liittyvät kulut.

³³ Käypään arvoon perustuva hinnanrolaskelma johtaa näin erilaiseen vahingon käsitteeseen kuin subjektiiviset painotukset huomioon ottava differenssioppi. Ks. Bydlinen s. 26.

Toisinaan lailla on säädetty korvattavaksi eria, jotka eivät ole vahinkoja differenssiopin mukaisessa vertailussa. HVL 118 §:ssä säädetään vuokranantajan korvausvelvollisuudesta, kun liikehuoneiston vuokrasuhde irtisanotaan perusteella, jota ei voida pitää vuokrasuhteessa noudatettavan hyvän tavan mukaisena. HVL 118.2 §:n mukaan huoneistossa vähintään kaksi vuotta ansiotoimintaa harjoittaneella vuokralaisella on tietyin edellytyksin oikeus saada »kohtuullinen korvaus ... siitä huoneiston vuokra-arvon lisäyksestä, joka hänen toimintansa johdosta on syntynyt.» Säännöksen mukainen huoneiston vuokra-arvon lisääntymiseen perustuva korvaus ei ole differenssivertailulla havaittava vahinko, sillä vuokranantajan sopimuksen mukainen toiminta ei olisi taannut vuokralaiselle vastaavan hyödyn realisoitumista.³⁴ Korvauksella ei pyritäkään todellisen vahingon kompensoimiseen, vaan sen tarkoituksena on estää vuokranantajaa saamasta perusteetonta etua.³⁵ Lainkohdan todellisten menetysten korvaamisesta poikkeavan tarkoituksen vuoksi differenssivertailu ei sovellu sen mukaisen vahingon määrittämiseen.³⁶

Saksassa differenssiopin mukaisen ajattelutavan on katsottu saaneen lain-säädännöllisen vahvistuksen BGB 249 §:ssä.³⁷ Säännöksen mukaan: »Wer zum Schadensersatz verpflichtet ist, hat den Zustand herzustellen, der bestehen würde, wenn der zum Ersatz verpflichtende Umstand nicht eingetreten wäre.»³⁸ Lainkohta ilmentää pohjoismaista vahingonkorvauslainsäädäntöä selvemmin näkemystä, jonka mukaan vahingonkärsijä on vahingonkor-

³⁴ Liikehuoneiston vuokra-arvon lisääntyminen lienee vähintään epäsuorassa yhteydessä huoneistossa harjoitetun liiketoiminnan tuloksellisuuteen, mutta sitä koskevalla korvauksella ei pyritä vuokralaisen menettämien ansioiden korvaamiseen. HVL 118.2 §:ssä säädetään erikseen muuton aiheuttaman asiakaspiirin vähentymisen korvaamisesta.

³⁵ Ks. HE 127/1984 s. 77. Ks. ratkaisun KKO 1994:40 perusteluja: »Vaatimus huoneiston vuokra-arvon lisäyksen korvaamisesta tarkoittaa pikemminkin vuokranantajalle koituneen hyödyn kuin vuokralaista kohdanneen vahingon korvaamista. Kysymys on kuitenkin juuri vuokralaisen suorittamista kustannuksista ja toimenpiteistä aiheutuneesta arvonalisästä.»

³⁶ Samankaltainen differenssivertailun ulottumattomiin jäävä korvauksen kohde on esimerkiksi yksinmyyjälle yksinmyyntisopimuksen irtisanomisen yhteydessä maksettava korvaus siitä goodwill-hyödyistä, jonka hänen toimintansa on synnyttänyt ja jota hänen sopimuskumppaninsa voi hyödyntää. Ks. Svendsen, UfR 1994 B s. 253–254.

³⁷ Ks. Zeuner, AcP 1963 s. 380. Medicus s. 14. Mertens s. 211. Vrt. Honsell, JuS 1973 s. 70, Larenz s. 480 ja Bardo s. 81, jotka ovat varauksellisemmalla kannalla. Ks. Honsell – Harrer, JuS 1991 s. 442 säännöksen mukaisen määritelmän dynaamiseksi kutsutusta tavasta ottaa huomioon tapahtumien jatkokehitys.

³⁸ Säännöksen sanamuoto (»den Zustand herzustellen») viittaa luontoispalautukseen, jolla on Saksan oikeudessa edelleen keskeinen asema. Ks. Medicus, JuS 1969 s. 449–450. Larenz s. 466–472. Mertens s. 317–318.

(→)

vauksen avulla saatettava asemaan, johon pääsemisen korvausvastuun perustava tapahtuma on estänyt. Lainsäädäntöteknisistä eroista huolimatta ei kuitenkaan liene perusteita olettaa, että vahingon käsitteet olisi Pohjoismaissa ja Saksassa tarkoitettu erilaisiksi.

3.2.2.2. Oikeuskäytäntö

Differenssiopin vaikutusta lainkäyttöön on vaikea arvioida. Etsittäessä sen ilmentymiä KKO:n ratkaisuista päädytään tulkinnanvaraisiin kannanottoihin. KKO ei ole ratkaisuissaan koskaan nimenomaisesti viitannut differenssioppiin. KKO:n prejudikatuurissa ei yleensä ole tapana mainita nimeltä oikeustieteellisiä oppirakennelmia.³⁹ Tämä asettaa oikeuskäytännön tulkitsijan hankalaan tilanteeseen, kun yritetään tunnistaa oikeustieteessä esitettyjen kannanottojen vaikutuksia. On yhtäältä pyrittävä välttämään konkreetteja oikeusriitoja koskevien, usein yksittäistapauksen seikastoon sidonnaisten ratkaisujen väkinäistä sovittamista teoreettisten otsakkeiden alle. Samalla tulisi kuitenkin kyetä havaitsemaan, missä määrin oikeustieteellisten teorioiden korostukset ilmenevät oikeuskäytännössä.⁴⁰

Jos KKO:n ratkaisuja luetaan differenssiopin mukaisen vertailutavan kannalta, voidaan useat sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta koskevat tapaukset nimetä differenssiopin mukaisiksi: Varsin tavallisesta on, että KKO toteaa tietyn velvoitteen jääneen täyttämättä (mitä voidaan pitää hypoteettisen tapahtumakulun toteutumatta jäämisenä) ja katsoo siitä seuranneen sopimusvelkojalle vahinkoa.⁴¹ Yksittäisistä ratkaisuista on kuitenkin vaikea sanoa, onko differenssivertailu vaikuttanut vahingon määrittämiseen ratkaisua

Pohjoismaissa tämä seuraamusmuoto on jäänyt vähäiselle huomiolle. Ks. Kivimäki – Ylöstalo s. 505–507. Ekelöf, Straffet s. 80–85. Sipilä s. 7 av. 12 viittaa kuriositeettina RakK 22:1 :een.

³⁹ Velvoiteoikeuden alalta voidaan mainita ratkaisut KKO 1991:75 ja 1994:5, joissa oppi ankarista ja yllättävistä ehdoista on selvästi ilmaistu. Muutamat analyttisen esine-oikeustutkimuksen muodostamat käsitteet ovat myös esimerkkejä KKO:n kieleen päätyneistä oikeustieteen ilmauksista. Ks. esimerkiksi KKO 1983 II 19 ja 1984 II 104. Oikeustieteen käsitteistön sijasta tuomioistuimilla on taipumus käyttää lakikielen termejä perusteluissaan. Ks. Apala-Arlander s. 80. Kleineman, JT 1991–92 s. 77 pitää oikeustieteellisten oppien nimeltä mainitsematta jäämisen etuna sitä, että tuomioistuimet eivät näin joudu ottamaan kantaa – etenkin vanhassa tieteisopissa yleisiin – käsitteellisiin kiistoihin. Ks. myös Heinonen, JFT 1994 s. 155–156.

⁴⁰ Ks. Ämmälä s. 264, joka huomauttaa, että teorioiden oikeuskäytännössä saamaa hyväksyntää on vaikea todentaa.

⁴¹ Ks. esimerkiksi KKO 1993:38 ja 1993:82.

tehtäessä vai onko kysymys siitä, että muulla tavoin (esimerkiksi intuitiivisen käsityksen perusteella) määritetty vahinko voidaan jälkeensä kuvata myös differenssiopin mukaan.

Muun muassa tapauksen KKO 1984 II 57 perustelujen on katsottu olevan differenssiopin mukaisia:⁴² Sanomalehden julkaisija joutui korvaamaan ilmoituksen tilaajalle vahingon, joka aiheutui, kun ilmoituksessa mainittiin virheellisesti, että sisäänpääsy ilmoituksen tilaajan järjestämään tanssinäytökseen on ilmainen. Virheen vuoksi järjestäjä joutui päästämään yleisön maksutta sisään menettäen pääsylipputulot. KKO totesi, että yleisön määrän voitiin olettaa olleen suurempi kuin se olisi ollut ilman tilaisuuden maksutomuutta koskevaa virheellistä mainintaa. Menetettyjä lipputuloja koskeva korvaus perustettiin sen vuoksi differenssiopin hypoteettista tapahtumakulua vastaavaan arvioon siitä, kuinka suuri yleisö olisi saapunut maksulliseen tanssinäytökseen.

Differenssiopin kuvaama korvaustavoite on luettavissa sopimuksenulkoista vastuuta koskevasta ratkaisusta KKO 1982 II 121.⁴³ Tapauksessa oli kysymys siitä, olivatko huoltamolta myyntiin tarkoitettua tavaraa varastaneet henkilöt velvollisia korvaamaan menetetyt voiton ja uusien tavaroiden hankkimisesta aiheutuneet kustannukset. KKO totesi perusteluissaan: »Esinevahingon korvaamista koskevasta vahingonkorvauslain 5 luvun 5 §:stä ilmeni tavoitteena olevan, että vahingonkärsijän oli korvausten avulla päästävä mahdollisimman lähelle sitä tilannetta, mikä olisi todennäköisesti vallinnut ilman vahinkotapahtumaa.»

KKO kiinnitti huomiota siihen, että anastettu omaisuus oli valtaosaltaan ollut nopeasti vaihtuvaa tavaraa, jonka osalta liikkeenharjoittajan oli oltava varautunut nopeisiin ja jatkuviin varastotäydennyksiin sekä riittävän varaston ylläpitämiseen. KKO katsoi, ettei jutussa ollut ilmennyt, että liikkeenharjoittaja olisi menettänyt myyntimahdollisuuksia. Menetettyä voittoa ei siksi tuomittu korvattavaksi, vaan korvaus käsitti tavaroiden jälleenhankintahinnan sekä niiden hankkimiseen ja myytäväksi asettamiseen liittyvät käsittelykustannukset. Tulosta voidaan pitää differenssiopin mukaisena sanomalla, että hypoteettisen tapahtumakulun ei näytetty sisältäneen sellaista voitollista myyntiä, joka vastuuperusteen vuoksi jäi toteutumatta. Sen sijaan ylimääräiset käsittelykustannukset kuuluivat tapahtumakulujen erotukseen: hypoteettisen tapahtumakulun mukaan niitä ei olisi syntynyt, kun taas toteutunut tapahtumakulku sisälsi nämä vahingonkärsijälle aiheutuneet menot.

⁴² Ks. Aurejärvi s. 134.

⁴³ Ks. Krook, JFT 1989 s. 235.

Yhtenä esimerkkinä differenssiopin mukaisen vertailun soveltamisesta käytännön tapaukseen voidaan vielä ottaa astutettavana olleen koiran katoamista koskeva ratkaisu KKO 1992:138. Tapauksessa oli kysymys useista kulueristä, joiden korvattavuutta arvioitaessa tapahtumakulkujen vertailu on ollut tarpeen. Tosiseikasto oli seuraava: A:n omistama naaraskoira oli B:n koiran astuttavana korvausta vastaan. KKO katsoi, että B:n sopimusvelvoitteisiin kuului astutuksen järjestämisen lisäksi huolenpito koirasta sinä aikana, kun se oli B:n luona. B huolehti koiran astutuksesta, jonka jälkeen koira katosi. B ei näyttänyt katoamisen johtuneen seikasta, josta hän ei sopimuksen perusteella vastannut. A vaati korvausta koiran arvosta, menetetyn pentueen arvosta, koiran etsimisestä aiheutuneista kuluista ja koiran astuttavaksi toimittamisesta aiheutuneista kuluista. Jäsenet, joiden mielipide tuli KKO:n kannaksi (ään. 2–2–1), katsoivat ensinnäkin, ettei mikään viittannut siihen, että astutus olisi epäonnistunut: »Näissä olosuhteissa pentujen syntyminen on ollut niin todennäköinen seuraus astutuksesta, että pentujen saamatta jääminen on syy-yhteydessä koiran katoamiseen.»

Jäsennettäessä differenssiopin avulla tapausta sisältyy hypoteettiseen tapahtumakulkuun koiran astuttavaksi toimittaminen kuluineen, pentujen syntyminen ja siihen liittyvät eläinlääkäri-, ruokinta-, rekisteröinti- ym. kulut, pentujen myyminen ja astutuspalkkion maksaminen B:lle. Toteutunut tapahtumakulku ei käsittänyt mitään näistä eristä, vaan siihen kuuluivat koiran arvon menettäminen ja koiran etsiminen kustannuksineen. Korvaus tuomittiin differenssivertailun erotusta vastaten koiran arvon menetyksestä, menetetyn pentueen arvosta ja etsintäkustannuksista. Alioikeus, jonka ratkaisu jäi tältä osin voimaan, laski menetetyn pentueen arvon lähtien arvioidusta pentumäärästä ja pentujen arviohinnasta, josta vähennettiin astutusmaksu, kustannukset koiran kuljettamisesta astuttavaksi ja takaisin, rekisteröintimaksut, pentujen ruokinta- ja lääkekulut, eläinlääkärikulut ja pentujen myynnistä johtuvat ilmoituskulut. Tapaus osoittaa, että eri kuluerien korvausta lisäävän tai vähentävän vaikutuksen selvittäminen on edellyttänyt sopimusrikkomuksen seurausten vertaamista oletukseen siitä, mitä ilman B:n sopimusrikkomusta olisi tapahtunut.

Edellä esitettyjen tai muidenkaan oikeustapausten osalta ei ole tarpeen ottaa kantaa siihen, ovatko tuomioistuimet nimenomaisesti harkinnassaan pyrkineet soveltamaan differenssioppia. Riittävää differenssiopin merkityksen osoittamiseksi on, että sen mukainen vertailu on usein käyttökelpoinen aiheutuneiden vahinkojen havaitsemiseksi. Vertailutapa on siten vähintäänkin mahdollinen korvattavaksi tuomittujen vahinkojen kuvaamisessa.

Joissakin tapauksissa korvattavana vahinkona on pidetty erää, jotka ei-

vät sisälly tapahtumakulkujen erotukseen. Sopimuksenulkoista vastuuta koskevassa ratkaisussa KKO 1990:107 kaupungin omaisuutta rikollisella teolla vahingoittanut henkilö velvoitettiin korvaamaan korjauksesta aiheutuneiden suoranaisten tarvike- ja muiden kulujen lisäksi myös korjaustyössä käytettyjen kaupungin vakinaisten työntekijöiden palkkakulut sosiaalimenoineen.⁴⁴ Ratkaisussa palkkoja sosiaalikuluineen kutsuttiin korvattavaksi vahingoksi. RO ja HO olivat hylänneet korvausvaatimukset palkkojen osalta katsoen korvattavaksi vahingoksi vain sellaiset kustannukset, joita kaupungille ei olisi aiheutunut ilman vahingontekoa. Tämä pelkästään ylimääräisten kulujen korvaamista puoltava kanta vastaa differenssioppia,⁴⁵ jonka mukaisesta vahingon määrittelystä tapauksessa on siten poikettu. KKO:n ratkaisua voidaan tosin pyrkiä tulkitsemaan differenssiopin suuntaisesti katsomalla, että hypoteettisen tapahtumakulun mukaan kaupunki olisi voinut teettää työntekijöillään muita tehtäviä, jotka ovat vahinkojen korjaamisen vuoksi vähintäänkin viivästyneet.⁴⁶

Yleiskulujen korvauskysymys on yksi esimerkki siitä, että näkemys differenssiopin mukaisesta vahingon määrittelystä korvauskelpoisena enimmäisvahinkona edellyttää tarkennuksia. Sopimusvelkojan mahdollisuus saada virheellisen suorituksen korjaamiseen käytetyn oman työn arvo korvatuksi merkitsee differenssiopin mukaisen vahingon käsitteen ulkopuolelle jäävien vahinkojen korvaamista. Differenssivertailun mukaisesta määritelmästä voidaan ratkaisun osoittamalla tavalla poiketa tarpeen vaatiessa myös korvausvastuuta laajentavaan suuntaan.⁴⁷

⁴⁴ Ks. KKO 1983 II 159, jossa osittain sama oikeuskysymys on ratkaistu päinvastaisella tavalla.

⁴⁵ Ks. Kaivola, LM 1991 s. 432. Vahingonkärsijän kiinteiden kustannusten korvaamisen ja differenssiopin yhteensopimattomuudesta ks. Vinding Kruse, Erstatningsretten s. 340. Differenssiopin ja kompensaatiotavoitteen yhteydestä ks. Stoll s. 294.

⁴⁶ Tapahtumakulkujen taloudellisen erotuksen sisältö olisi tällöin kuitenkin epäselvä: työvoimakustannukset olisi joka tapauksessa pitänyt maksaa, eikä työn vahingonkärsijälle tuottama, määrältään vaikeasti arvioitava hyöty olisi välttämättä ollut näiden kustannusten suuruinen.

Kaivola, LM 1991 s. 435–436 puoltaa oman työn korvattavuutta silloinkin, kun vahingot itse korjannut vahingonkärsijä ei olisi käyttänyt työpanostaan muuten tuottavaan toimintaan. Differenssivertailu ei osoita näissä tapauksissa vahinkoa, mutta sen mukaiseen vahingon käsitteeseen ei ole syytä sitoutua, koska korvausvastuulle on osoitettavissa hyväksyttäviä perusteita (ib.). Ks. myös Krook, JFT 1989 s. 234–237.

⁴⁷ Ks. Buslin, JuS 1987 s. 111–113 esimerkkejä Saksan oikeuskäytännöstä.

3.2.3. Differenssiopin teoreettinen arviointi

3.2.3.1. Differenssioppiin liittyvistä ongelmista

Differenssivertailun käyttämiseen vahingon määrittelyssä voidaan kohdistaa useita huomautuksia. Seuraavassa arvioidaan differenssiopin mukaisen vertailutavan tarvetta ja vahingon laajuuden kannalta relevanttien tapahtumien tunnistamiseen liittyviä kysymyksiä. Lisäksi otetaan kantaa näkemyksiin, joiden mukaan differenssioppia ei voitaisi käyttää vahinkojen määrittämisessä, kun useat korvausperusteet tulevat samanaikaisesti kysymykseen tai kun vahingonkärsijä on saanut sopimusrikkomuksesta myös hyötyä. Lopuksi käsitellään differenssiopin mukaisten tapahtumakulkujen sisällön arvionvaraisuutta.

A. Differenssiopin tarpeellisuudesta yleensä. Differenssiopin ja vastaavuusteorian rakenteellisen samankaltaisuuden vuoksi vastaavuusteorian väitettyä sisällöttömyyttä koskeva kritiikki⁴⁸ voisi ulottua myös differenssioppiin. Vahingon määrittäminen sopimuksen mukaisen ja tosiasiaassa tapahtuneen suorituksen taloudellisia vaikutuksia vertaamalla saattaa yksinkertaisissa tapauksissa näyttää tarpeettomalta teoretisoinnilta. Pohjoismaissa ennen kaikkea Hellner on pitänyt selkeämpänä käyttää vahingonkorvauksen laskusääntöjä ilman differenssitekniikkaa.⁴⁹

Vahingon ulkoinen ilmenemismuoto voi olla, kuten ruumiinvamma tai esineen vioittuminen tyypillisissä henkilö- ja esinevahinkotilanteissa, välittömästi havaittavissa ilman tilanteen erityistä analysointia. Vahinko – tappio -erottelua hyödyntäen voidaan henkilö- ja esinevahinkotilanteissa todeta vahingon olevan yleensä helposti havaittavissa, mikä ei kuitenkaan merkitse, etteikö tappion määrä saattaisi olla hankalasti selvitettävä.⁵⁰ Varallisuusvahingoista esimerkiksi yksittäinen korjauskustannuksista aiheutunut menoerä tai velkojan tekemän katesopimuksen mukainen hinnanero voivat olla vahinkoja, joiden vahinko-ominaisuus ja suuruus ovat heti havaittavissa ilman tapahtumakulkujen erittelyn tarvetta.

⁴⁸ Ks. Klami, LM 1980 s. 930–931.

⁴⁹ Ks. Hellner, *Speciell avtalsrätt* II.2 s. 212. Vrt. Hellner, *ScStL* 1966 s. 68–69, jossa kirjoittaja kriittisestä perussäystä huolimatta pitää differenssioppia käyttökelpoisena tiettyissä tapauksissa. *Vinding Kruse, Erstatningsretten* s. 340 katsoo differenssiopilla olevan suuntaa-antavaa käyttöarvoa, mutta pitää sitä usein epäkäytännöllisenä.

⁵⁰ Hellner, *NFT* 1957 s. 249 esimerkein.

Vaikka suoritusvirheen ulkoinen ilmenemismuoto (esimerkiksi esineen virheellisyys) olisikin helposti nähtävissä, ei se silti aina merkitse, että siitä velkojalle aiheutuneet taloudelliset menetykset olisivat yhtä yksiselitteisesti ja helposti todettavissa. Vahingon ulkoisesta muodosta voi aiheutua selvityskustannuksia, korjausmenoja, tulon menetystä, arvonalennuksena ilmenevää vahinkoa tms. Vahinkotapahtumasta voi seurata velkojalle myös hyötyä. Kokonaisvahingon laajuuden selvittäminen voi olla hankalaa riippumatta siitä, että vahingon ulkoisten ilmentymien tunnistaminen ei vaadi erityistä harkintaa, minkä vuoksi differenssiopin mukainen vertailutapa voi olla tarpeen korvattavia vahinkoja määritettäessä.⁵¹

Yksinkertaisissa tilanteissa vahingon määrittäminen ei edellytä differenssivertailun käyttöä, vaan vahinko (ja sen määrä) voidaan välittömästi havaita tosiseikastoa tarkastelemalla. Tapahtumakulkujen erotuksen selvittäminen ei tällöin ole tarpeen, mutta differenssiopin soveltamisesta ei ole varsinaista haittaakaan, koska korjauskustannukset tms. vahingot voidaan joka tapauksessa määrittää tapahtumakulkujen erotuksena.

B. Suoritushäiriöstä riippumattomien muutosten vaikutus tapahtumakulkuun. Kahden tapahtumakulun vertailuun perustuvan vahinko-määritelmän ongelmana on, että tapahtumakulkujen sisältöön voivat vaikuttaa muutkin kuin suoritushäiriöön liittyvät tekijät. Differenssiopin mukainen erotus osoittaa velkojan taloudellisessa asemassa tietyllä aikavälillä tapahtuneen muutoksen, mutta tämä erotus ei sellaisenaan kohdistu yksin tietyn sopimussuhteen vaikutuksiin. Suoritushäiriöstä seuraavat muutokset eivät differenssivertailussa erotu muista velkojan toimintaympäristössä tapahtuvista muutoksista. Tosi-asiallisen tapahtumakulun perustaksi otettavaan velkojan taloudelliseen asemaan vaikuttavat myös hänen muiden sopimussuhteidensa ja taloudellisen toimintansa kehitys.

Differenssiopin hyödyntäminen päättelyssä edellyttää, että tapahtumakulkuja ei muodosteta velkojan koko varallisuudessa tapahtuneiden muutosten perusteella.⁵² Velkojan koko varallisuuden soveltumattomuus differenssiver-

⁵¹ Ks. esimerkiksi jaksossa 3.2.2.2. esitettyä KKO:n ratkaisua 1992:138, jossa vahingon ilmenemistapa (koiran katoaminen) oli selvä, mutta siitä aiheutuneiden erilaisten kustannusten ja säästöjen jälkeen korvattavaksi tullut vahinko oli vaikeammin määritettävissä.

⁵² Ks. Strahl, Skada och vinning s. 15. Saksassa differenssioppia on kritisoitu sen vuoksi, että opin on perinteisesti katsottu lähteneen vahingonkärsijän koko varallisuudessa tapahtuvien muutosten vertaamisesta. Ks. Keuk s. 20–24.

tailun perustaksi ilmenee esimerkiksi tilanteessa, jossa vahingonkärsijänä on suuryritys ja vahinkovaikutukset tapahtuvat pitkän ajan kuluessa. Jos vahingon määrittämisessä käytettäisiin apuna velkojan koko varallisuusasemaa, saattaisi sopimusrikkomuksella olla häviävän pieni vaikutus verrattuna muihin arviointiaikana tapahtuneisiin muutoksiin. Yksittäisen sopimussuhteen tarkastelu differenssivertailun avulla vaatiikin, että joitakin tapahtumakulkujen osia jätetään harkinnan ulkopuolelle niiden johtuessa sopimukseen liittymättömistä tekijöistä.

Vahingon määrittelyyn vaikuttavia seikkoja voidaan joutua muutenkin yksinkertaistamaan. Kun velkoja vaatii korvausta jälleenmyyntimahdollisuuden menettämisen takia saamatta jääneestä voitosta, ei velkojan ja hänen liikekumppaniensa suhteita kyetä rekonstruoimaan kaikkine asiaan vaikuttavine tekijöineen, vaan ratkaisu joudutaan tekemään arviointia yksinkertaistaen ja oikeussuhteiden erityispiirteitä sivuuttaen.

Sen erottaminen, mitkä taloudelliset muutokset ovat yhteydessä sopimusrikkomukseen ja mitkä ovat siitä riippumattomia ns. normaaliaustan⁵³ muutoksia, muistuttaa vahingon oikeudellisesti relevanttien syiden ja sen aiheutumiseen vaikuttaneiden muiden edellytysten erottamista.⁵⁴ Kyseessä on harkintakysymys, jonka ratkaisemisessa differenssiopin teknisluonteisesta taloudellisten kehityskulkujen vertaamisesta ei ole hyötyä. Tämä differenssiopin rajoitus on otettava huomioon sen mukaista laskentatapaa käytettäessä.

C. Vastuuperusteiden konkurrenssi. Differenssioppia on pidetty ongelmallisena, kun potentiaalisia vahingonkorvausvelvollisia on useita.⁵⁵ Arvostelu on osuvaa silloin, kun eri tahot ovat vaikuttaneet vahinkoon ilman, että jokaisen vaikutusta voidaan selvästi erottaa. Esimerkkinä voidaan ajatella, että rakennusurakoitsija kärsii vahinkoa urakan valmistumisen viivästyessä, ja että viivästykseen ovat vaikuttaneet sekä aliurakoitsijan tekemä työvirhe että rakennusmateriaalitoimituksen viivästyminen. Differenssiopin mukainen laskelma osoittaa vahinkojen kokonaismäärän, joka ei ole ratkaiseva velkojan ja velallisen oikeussuhteen kannalta. Lopullinen vastuunjako edellyttää kunkin vahinkoon vaikuttaneen tahon toiminnan seurausten erittelyä.

Vaikka differenssivertailu ei autakaan selvittämään vastuun jakamista useiden korvausvelvollisten välillä, ei vertailutavan käytännöllinen merki-

⁵³ Ks. normal background -käsitteestä Peczenik s. 345–346.

⁵⁴ Ks. causes – conditions -erottelusta Hart – Honoré s. 33–41.

⁵⁵ Ks. Hellner, TfR 1966 s. 342. Lange s. 179–180.

tys sopimukseen perustuvien korvauskysymysten selvittelyssä useinkaan heikkene: Velallinen ei yleensä voi sopimussuhteissa (ilman nimenomaisia sopimusehtoja) vapautua täytántöönpanoapulaisensa virhettä koskevasta vastuustaan, ja muu velallisesta riippumaton taho on harvoin myötävaikuttamassa vahinkoon.⁵⁶ Vahinkoon johtaneiden tapahtumien yksilöinti vahingon todella aiheuttaneen henkilön selvittämiseksi ei siksi aina ole velkojan ja velallisen välisen suhteen kannalta välttämätöntä.

Vahinkoon johtaneiden seikkojen erittely voi sopimussuhteissakin olla relevanttia, jos vahinkoon johtaneissa tapahtumissa on mukana sopimusvelkojan vastuupiiriin kuuluvien henkilöjen toimia tai vastuuvapausperusteiksi mahdollisesti kelpaavia seikkoja. Differenssiopin mukainen vahingon määritelmä ei kuitenkaan auta näiden kysymysten ratkaisemisessa.

Joissakin tapauksissa differenssiopin mukaisten tapahtumakulkujen arviointi saattaa selkeyttää tilannetta, kun tapahtumakulut muodostetaan kunkin vahinkoon vaikuttaneen syyn osalta erikseen. Aiemmin esitettyä esimerkkiä soveltaen voidaan arvioida, millaista vahinkoa velkojalle olisi aiheutunut, a) ellei aliurakoitsija olisi tehnyt työvirhettä ja b) ellei materiaalityö olisi viivästynyt. Erottelu lienee hyödyllinen etenkin, jos vahinkoon johtaneet syyt eivät ole merkittävästi vaikuttaneet toisiinsa. Jos syiden vaikutus on aidosti kumulatiivinen (aliurakoitsijan virheen seuraukset ovat velkojan kannalta tavallista pahempia sen vuoksi, että materiaalityön viivästyminen sattuu samaan aikaan), ei niiden seurauksia kyetä erottamaan differenssivertailuilla.

Kilpailevien vastuuperusteiden tapaus osoittaa pikemminkin differenssivertailun käyttöalan rajoja kuin sen teoreettisia puutteita. Vahingon määrittelytavat eivät muutenkaan voi auttaa useiden vastuuvollisten keskinäisten suhteiden selvittämisessä, vaan ongelmat on ratkaistava vahingonkorvausoikeudellisia syy-yhteysvaatimuksia ja yhteisvastuuta koskevien normien mukaan.

⁵⁶ Vahingonkärsijän oma myötävaikutus voi kaventaa velallisen korvausvastuuta. Differenssioppi ei voi perusmuodossaan toimia myötävaikutuksen määrän laskemisessa. Vertailutekniikan hyödyntäminen edellyttäisi uuden laskentatavan kehittämistä, jolla arvioitaisiin tapahtumakulkua, joka olisi toteutunut ilman vahingonkärsijän laiminlyöntiä. Joissakin tilanteissa myötävaikutuksen määrän selvittämistä voi helpottaa tällaisen tapahtumakulun ja velvoitteenmukaisen tapahtumakulun vertaaminen. Jos myötävaikutuksen määrä jää selvästi arvionvaraiseksi, eikä ylimääräinen vahinko ole todettavissa yhtenä esimerkiksi huolimattomasti tehdystä katesopimuksesta johtuvana eränä, ei differenssivertailusta ole mainittavaa hyötyä.

D. Eduntasoitus. Differenssiopin mukaisen vahingon määritelmän on katsottu soveltuvan huonosti niihin tilanteisiin, joissa sopimusrikkomuksesta on aiheutunut vahingonkärsijälle myös hyötyä.⁵⁷

Jos sopimusrikkomuksen vaikutukset ovat ehtineet tasaantua ja sopimusrikkomuksesta velkojalle vahinkojen lisäksi seuraava hyöty ilmetä, sisältää todellisen tapahtumakulun mukainen velkojan taloudellinen asema myös sopimusrikkomuksen vuoksi säästetyt kulut tai muun siitä seuranneen hyödyn.⁵⁸ Differenssivertailun mukainen laskentatapa voi tuoda kokonaisvahinkoa supistavat suoritushäiriöstä seuranneet velkojan säästöt tai muut edut selvemmin esille kuin tapahtuisi lähdetäessä selvittämään aiheutuneita vahinkoja vahinkoerä kerrallaan.⁵⁹ Differenssioppi ja eduntasoitus eivät näin ollen ole lähtökohtaisesti yhteen sovittamattomia, mutta tapahtumakulkujen muodostamisessa on syytä harkita sitä, ovatko kaikki sopimusrikkomuksen vaikutukset jo ehtineet aiheutua.

Kaikkien todelliseen tapahtumakulkuun vaikuttavien seikkojen tunnistaminen voi olla mahdotonta: Esimerkkinä voidaan ajatella kuluja, jotka velkoja on säästänyt, koska hän ei ole ryhtynyt toimenpiteisiin, joita hän velallisen suorituksen hyödyntämiseksi muiden tietämättä suunnittelei.⁶⁰

Differenssiopin ja eduntasoituksen suhdetta pulmallisena pitävissä käsityksissä on lähdetty siitä, että differenssiopin mukainen vahingon määritelmä merkitsisi eduntasoituksen täysimääräistä ja ehdotonta hyväksymistä, mikä ei kaikissa tilanteissa vastaa voimassa olevaa oikeutta ja reaalisia tarpeita.⁶¹ Nämä huomautukset viittaavat siihen, että differenssiopilla olisi katsottu olevan oikeusvaikutuksia. Differenssiopin mukaiselle vahingon määritelmälle ei kuitenkaan pidä antaa mitään normatiivista merkitystä. Differenssivertailun avulla saadaan esille ainoastaan juridiselle harkinnalle lähtökohdan tarjoava vahingon määritelmä. Lopulta korvattavan vahingon määräytyminen ei ole sidottu differenssivahingon rajoihin, vaan korvattava vahinko voi olla voimassa olevan oikeuden mukaisesti tätä laajempi tai suppeampi. Differenssiopin hyödyntämisestä ei siten seuraa eduntasoituksen liiallista painottumista, koska vertailun mukaan laskettu vahinko on ainoastaan teknisluonteinen lähtökohta vastuun laajuutta koskevien normien soveltamiselle.

⁵⁷ Ks. Vinding Kruse, Juristen 1958 s. 299. Hellner, TfR 1966 s. 342.

⁵⁸ Ks. Rodhe s. 476–477.

⁵⁹ Ks. Ekström s. 908.

⁶⁰ Ks. Huhtamäki s. 262.

⁶¹ Ks. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 57. Honsell, JuS 1973 s. 74. Medicus s. 73.

Voidaan kylläkin ajatella, että differenssiopin mukainen vertailutapa saattaa säädännäisen oikeuden ja selvien prejudikaattien vähäisyys huomioon ottaen saada käytännön ratkaisutilanteissa lisämerkitystä. Differenssivahingon käyttäminen voi olla ratkaisijalle helpompaa kuin siitä poikkeavien normien soveltaminen, jos poikkeamistarve on vaikeasti havaittavissa.

Vahingonkärsijälle sopimusrikkomuksesta koituvan hyödyn vähentäminen korvattavasta vahingosta on siinä määrin vahva pääsääntö, ettei differenssiopin mukaisesta vahingon määritelmästä juuri tarvitse poiketa liiallisen eduntasoituksen välttämiseksi. Mahdollisesti sellaisen sopimusrikkomuksesta velkojalle johtuvan hyödyn kohdalla, joka on sopimusrikkomukseen nähden ennalta arvaamattomassa yhteydessä, voidaan korvauksen supistamisesta luopua.⁶² Tällöin differenssivertailun mukaista vahingon määritelmää on täsmennettävä kiinnittämällä huomiota siihen, onko eduntasoituksen tekemiseen tarvetta.

E. Tapahtumakulkujen sisällön arvionvaraisuudesta. Differenssiajattelun käytännön soveltamisen ilmeisin hankaluus liittyy tapahtumakulkujen riittävän täsmälliseen määrittämiseen ja sitä seuraavaan rahalliseen arvostamiseen.⁶³ Hypoteettiseksi tapahtumakuluksi kutsuttu laskuperuste on nimensä mukaisesti oletus. Käytännössä myös tosiasiallisen tapahtumakulun selvittäminen voi pakottaa arviointiin.⁶⁴ Tällöin voidaan joutua operoimaan kahdella arviolla, mikäli differenssivertailuun halutaan turvautua.⁶⁵ Hypoteetti-

⁶² Ks. syy-yhteyden läheisyysvaatimuksesta osana eduntasoitussäännöstöä sopimustenulkoisessa vastuussa Hellner, Skadeståndsrätt s. 275. Ks. Cantzler, AcP 1957 s. 48–51, joka kritisoi näkemyksiä, joiden mukaan vain adekvaattisesti aiheutettu hyöty otetaan lukuun eduntasoituksessa.

Eduntasoituksen käytölle on muitakin rajoituksia. Esimerkiksi henkilövahingosta tuomittavaa korvausta ei kavenneta vapaaehtoisesta vakuutuksesta saadun korvauksen perusteella. Ks. Routamo – Hoppu s. 241. Ks. myös Jørgensen, Erstatningsret s. 221–222. Säännösten laajempi käsittely ei ole tutkimusaiheen kannalta tarpeen.

⁶³ Ks. Paaso s. 64.

⁶⁴ Ks. Saarnilehto, Huoneenvuokraoikeuden päättymisestä s. 174. Rodhe s. 468 toteaa todellisen tapahtumakulun jatkokehityksen olevan hypoteettisen silloin, kun vertailulaskelma tehdään varhaisessa vaiheessa niin, etteivät kaikki suoritushäiriön vahinkovaikutukset ole vielä ilmenneet tai ainakaan tasaantuneet. Bomgren, SvJT 1968 s. 355 huomauttaa itse tapahtumakulun jäävän periaatteessa tarkkailijan tavoittamattomiin ja ettei sitä ankarasti ottaen voida verifioida.

⁶⁵ Hellner, NFT 1957 s. 251 toteaa sekä hypoteettisen tapahtumakulun että todellisen tapahtumakulun tulevaisuuteen sijoittuvien osien koostuvan todennäköisyysarvioista. Ks. myös Agell, Orsaksrekvisit s. 12.

sen tapahtumakulun epävarmuuden ratkaisemiseen ei liene muuta keinoa kuin turvautua todennäköisimpinä pidettäviin oletuksiin tapahtumien kehityksestä ja asianosaisten toiminnasta.⁶⁶

Jos differenssiopin mukainen vertailu pakottaa käyttämään kahta arviota laskuperusteina, ovat vahinkolaskelman epävarmuustekijät huomattavia. Laskentatavan mukaisen erotuksen käyttäminen korvattavaa vahinkoa määritettäessä ei saa kätkeä lopputuloksen arvostuksenvaraisuutta. Vahingon laajuuden toteamiseen liittyvät vaikeudet on siten syytä ilmaista ratkaisussa avoimesti kontrollimahdollisuuden säilyttämiseksi. Samalla on aihetta julkistaa arviointiperusteina käytetyt seikat, esimerkiksi vertailukohtina käytetyt samankaltaiset sopimustilanteet tai kohtuusnäkökohdat (OK 17:6), joihin korvattava vahinko perustuu, ja jotka ovat lopulta ratkaisseet velkojan oikeus-suojan laajuuden.

Vahingoksi koettujen tapahtumien subjektiivisuus⁶⁷ ja vahinkojen rahamääräiseksi muuntamisen arvostuksenvaraisuus merkitsevät usein sitä, että ajatus täsmällisen vahinkomäärän olemassaolosta ja sen selvittämisen jälkeen (ellei rajoitusperiaatteiden soveltamistarvetta ole) tuomittavasta »oikeasta» korvausmäärästä on fiktio. Vahinkojen määrittämistä vaikeuttavat vahingonkorvausoikeudessa varsin yleiset näyttövaikeudet ja se, että monien vahinkojen rahallisen arvostamisen tueksi ei voida löytää objektiivisia kriteereitä. Näitä differenssivertailun soveltamiseen liittyviä ongelmia ei voida pitää osoituksina differenssiopin puutteista, koska vastaavat ongelmat koskisivat kaikkia muitakin ajateltavissa olevia vahinkojen määrittämistapoja.⁶⁸ Sen sijaan ne muistuttavat siitä, ettei differenssiopin »tekniinen» hyödyntäminen voi useinkaan johtaa lopulta maksettavaksi tuomittavaan korvaussummaan, vaan lopputulos edellyttää muita harkintavaiheita.⁶⁹

3.2.3.2. Differenssivertailusta korvauksen määrittämisen lähtökohtana

Differenssiopin perustana olevaa vertailutapaa vastaan ei ole esitettävissä sen virheelliseksi tai harhaanjohtavaksi osoittavaa kritiikkiä, vaikka differenssiopin mukainen määrittely ei edellä esitetyllä tavalla kykenekään kattamaan

⁶⁶ Ks. Rodhe s. 484.

⁶⁷ Ks. edellä 3.1.2.

⁶⁸ Ks. näistä myöhemmin 3.2.3.2.

⁶⁹ Näihin harkintavaiheisiin kuuluvat näyttö- ja arviointikysymysten ratkaiseminen sekä korvausvastuun laajuutta rajoittavan normiston soveltaminen.

kaikkia oikeudellisen vahinko-käsitteen nyansseja.⁷⁰ Teorialla ei tule pyrkiä yksittäistapauksessa korvattavan vahingon vahvistamiseen, vaan sen mukainen vahingon määritelmä tarjoaa korvauksen laskemiselle ainoastaan lähtökohdan, johon erilaisia oikeuspoliittisia tavoitteita palvelevia rajoitusperiaatteita (ennakoitavuusrajoitus, korvausmäärän kohtuullistaminen ym.) sovelletaan.⁷¹ Differenssioppiin kohdistettu kritiikki näyttää osittain perustuneen siihen, että teorian mukaista vertailua on pyritty pitämään normatiivisena ja sen avulla on etsitty lopullista korvattavan vahingon määritelmää.⁷²

Suhtautuminen differenssioppiin riippuu paljolti siitä, kuinka harkinta halutaan toteuttaa tai kuinka sitä halutaan kuvata. Korvausvastuuta rajoittavien normien soveltamisen perustaksi otettava vahinko voidaan monesti määrittää yhtä hyvin differenssiopin mukaisen vertailun avulla kuin vahinkoja yksitellen tarkastelemalla.⁷³ Vahingot ilmenevät joka tapauksessa kahden taloudellisen tilanteen välisenä erona, ja velkojan oikeus vahingonkorvaukseen riippuu lopulta siitä, millainen oikeus hänellä on kannaltaan edullisen taloudellisen kehityksen toteutumiseen. Määrittelytapojen ero jää vähäiseksi etenkin, kun differenssiharkinta kohdistetaan vahingonkärsijän koko omaisuuden sijasta vain niihin intresseihin, joihin sopimusrikkomus on voinut vaikuttaa.

Differenssiopin kaltaisten periaatteiden vaarana saattaa joissakin tapauksissa olla konstruktiviseen päättelyyn ajautuminen, jolloin teorian käyttö ja sen mukainen vahingon määrittely saavat ratkaisutoiminnassa itseisarvoa jättäen oikeuspoliittiset ja reaaliset argumentit sivuun.⁷⁴ On huomattava, että differenssilaskennalla pyritään vahingonkärsijälle aiheutuneen kokonaisva-

⁷⁰ Ks. Rodhe s. 468.

⁷¹ Jo Mommsenin teoriassa oli selvää, että intressin (differenssin) olemassaolo ja sitä koskevan korvausvaatimuksen perusteltavuus olivat eri asioita. Ks. Mommsen s. 6. Mommsen s. 27 piti myös ilmeisenä, että joissakin tapauksissa oli tarvetta rajoitetulle korvaukselle, joka ei käsittänyt koko intressiä.

⁷² Ks. Persson, Studier s. 120. Jørgensen, Erstatningsret s. 172.

⁷³ Differenssivertailun ja vahinkojen yksitellen selvittämisen voidaan ajatella olevan toistensa vaihtoehtoja, jos differenssivertailu toteutetaan pitäen silmällä kaikkia sopimussuhteen vaikutuksia velkojan taloudelliseen asemaan. Differenssivertailun kaltaista harkintaa voidaan käyttää kuitenkin harkittaessa esimerkiksi yhdenkin kuluerän vahingoksi luettavuutta, jolloin voidaan kysyä, olisiko kuluerä jäänyt syntymättä sopimuksen mukaisen tapahtumakulun seurauksena.

⁷⁴ Vinding Kruse, Juristen 1958 s. 299 on katsonut, ettei differenssiopin kaltainen apriorinen periaate ehdottomasti vastaa voimassa olevaa oikeutta. Toisaalla Vinding Kruse, Ejendomsrøbet s. 57 on valmis hylkäämään differenssiopin ja suosittaa todelliseksi lähtökohdiksi lainsäädäntöä, oikeuskäytäntöä ja reaalista harkintaa. Differenssiopilla ei kuitenkaan oikein hyödynnettynä ole normatiivisia vaikutuksia, vaan se toimii teknisenä apu-

hingon laajuuden selvittämiseen. Tähän harkintavaiheeseen ei vielä kuulu kummankaan osapuolen etujen huomioon ottamista tai tarkoituksenmukaisuuspunnintoja, jotka vaikuttavat vasta korvausvastuun laajuutta rajoittavia normeja sovellettaessa. Differenssivertailu ei näin ollen oikein käytettynä syrjäytä reaalista harkintaa, vaan tarjoaa ainoastaan lähtökohdan korvauksen laajuutta koskeville arvostuksille.

Jos haluttaisiin omaksua mahdollisimman suppea juridisten teorioiden ja niihin viittavien käsitteiden joukko,⁷⁵ voitaisiin differenssiopin hylkäämistä ehdottaa sillä perusteella, että sen ilmaisema negatiivinen muutos on monesti välittömästi havaittavissa. Jos differenssioppi katsottaisiin vain ylimääräiseksi teoreettiseksi nimikkeeksi, voitaisiin pitää selvempänä määrittää vahingot ilman differenssitekniikkaa. Vahingon määrittämiseen differenssivertailun mukana tuleva velkojan oikeusaseman korostaminen (millaiseen taloudelliseen asemaan velkoja olisi sopimuksen mukaisen suorituksen seurauksena päässyt) ei kuitenkaan ole syrjäytettävissä lähtemällä yksitellen selvittämään realisoituneita vahinkoja. Silloinkin joudutaan välttämättä jatkuvasti vertaamaan sopimusvelkojan taloudellista asemaa siihen, millaiseksi se olisi virheettömän suorituksen seurauksena muodostunut.

Vahingon aiheutuminen voidaan todeta vain suhteessa joihinkin taloudellisiin odotuksiin nähden. Nämä velkojan odotukset voivat kohdistua suorituksen arvoon tai seurausvahinkojen osalta esimerkiksi suorituksen hyödynttämisestä odotettavaan voittoon. Differenssivertailun esille nostamaa velallisen velvoitteiden (tai velkojan oikeuksien) sisällön selvittämistä ja niiden täyttämisen vaikutusten arviointia ei voida vahingon sisältöä ratkaistaessa ohittaa, joten differenssioppi on teoreettiselta rakenteeltaan kestävä, eikä sille ole löydettävissä kaikki tilanteet kattavaa vaihtoehtoa vahingon alustavaksi määritelmäksi.

Yleensäkin differenssiopin mukaisen määrittelytavan vaihtoehdot ovat varsin epäselviä. Helppoissa tapauksissa (esimerkiksi 1.000 markan arvoisen esineen tuhoutuessa ilman muita siihen liittyviä menetyksiä) vahingon laajuus voidaan todeta *prima facie* ilman erityisen analyysin tarvetta. Tällöinkin vahinko voidaan niin haluttaessa kuvata tapahtumakulkujen differenssinä. Toiseksi voidaan ajatella katesopimukseen

välineenä vahingonkorvauksen laajuuden määrittelyn alkuvaiheessa, joten sillä ei sivuuteta vakiintuneita oikeuslähteitä.

⁷⁵ Tavoitetta poistaa oikeustieteestä jokainen käsite, teoria tms., joka ei ole ajattelulle välttämätön, voitaisiin perustella ylimääräisiin entiteetteihin liittyvällä harkinnan mutkistumisen ja harhateille ajautumisen vaaralla. Käsite-ekonomian oletettaisiin siten olevan yhteydessä heuristiikan tehokkuuteen.

perustuvan hinnaneron korvaamista tilanteena, jossa differenssivertailua ei käytetä.⁷⁶ Differenssivertailun sivuuttamisen edellytyksenä on, että muita vahinkoja kuin hinnanero ei korvata, sillä esimerkiksi ylimääraisten kulujen korvaamista harkittaessa palataan jälleen tapahtumakulujen vertaamiseen.

Jos taas differenssioppi pyritäisiin hylkäämään harkintaa vaativassa tilanteessa, olisi vaikea ajatella, että tapahtumakulujen vertailun kaltaisista punninnosta voitaisiin kokonaan luopua. Mikäli ylimääraisia kuluja, saamatta jäänyttä hyötyä, säästettyjä kustannuksia ym. seikkoja yritettäisiin arvioida yksitellen ilman differenssiopin yleiskatsauksellisuutta, riippuisi kunkin erän vahinko- tai hyöty-ominaisuuden tunnistaminen kuitenkin viime kädessä siitä, millaisia tapahtumaodotuksia vasten sitä tarkasteltaisiin. Eroksi jäisikin ilmeisesti korkeintaan se, kuinka laajoja kokonaisuuksia tapahtumakulkuvertailussa kerralla arvioitaisiin (esimerkiksi kaikkia vahinkoja ja hyötyjä vertaamalla tai arvioimalla niitä yksittäisten erien osalta).

Etenkin sopimuksesta vetäytymisestä seuraavan korvauksen laskutavoiksi on esitetty vähennys- ja lisäysmenetelmiä. Vähennysmenetelmän mukaan velkojalle kuuluvasta vastasuorituksesta vähennetään hänen säästämänsä kulut ja toimintakapasiteetin vapautumisesta seuraava hyöty. Lisäysmenetelmän mukaan vahinkoerät määritellään yksitellen ja lasketaan yhteen.⁷⁷ Brunsvig on katsonut vähennysmenetelmän differenssiopin mukaiseksi,⁷⁸ jolloin lisäysmenetelmä merkitsisi siitä poikkeavaa laskutapaa. Laskutavat johtavat kuitenkin periaatteessa samaan tulokseen,⁷⁹ ja kun lisäysmenetelmän tarkoittamat yksittäiset vahingotkin voidaan määritellä tapahtumakulujen eroja vertaamalla, jää ero differenssiopin mukaiseen määrittelytapaan muodolliseksi.

Differenssivertailu on erityisen hyödyllinen lähtökohta vahingonkorvauksen laskemiselle sellaisissa tapauksissa, joissa sopimusvelkojalle aiheutuneiden vahinkojen määrän vahvistaminen edellyttää useiden sopimuksen taloudellisia vaikutuksia koskevien tekijöiden huomioon ottamista.⁸⁰ Myös

⁷⁶ Hinnaneroon perustuvasta abstraktista vahinkolaskelmasta »instituutiona» ks. Bardo s. 65–66, 72.

⁷⁷ Ks. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 228. Brunsvig s. 27–28. Ks. myös HE 93/1986 s. 124, jossa KL 52.2 §:n mukaiseen peruuttamiseen näytetään liitettävän lisäysmenetelmän mukainen korvauksen laskutapa.

⁷⁸ Ks. Brunsvig s. 27.

⁷⁹ Ks. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 281. Brunsvig s. 28.

⁸⁰ Ks. Lange s. 45, joka pitää differenssivertailua välttämättömänä välillisten varallisuusvahinkojen osalta. Ks. myös Larenz s. 482, jonka mukaan differenssiteoria on tarpeen yleisten varallisuusvahinkojen yhteydessä, jotka voivat ilmetä esimerkiksi velvoitteen syntymisenä vahingonkärsijälle tai voittomahdollisuuksien menettämisenä. Vrt. Honnell, JuS 1973 s. 71.

silloin kun sopimussuhteesta on aiheutunut velkojalle erilaisia kulueriä, voidaan differenssivertailun avulla selvittää sitä, mitkä kustannukset ovat johduneet sopimusrikkomuksesta ja mitkä olisivat syntyneet joka tapauksessa.⁸¹

Tapahtumakulkujen vertailu osoittaa enimmillään korvattavaksi tulevan maksimivahingon, joka määräytyy velkojan sopimukseen liittämien intressien perusteella. Kuvaustavan subjektiiviset korostukset voidaan yhdistää juuri velkojan yksilöllisille intresseille annettavaan suojaan.⁸² Lopulta maksettavaksi tuomittava korvaus voi kaventua tästä esimerkiksi ennakoitavuusperiaatteen,⁸³ vahingon rajoittamistoimien laiminlyönnin tai kohtuullistamisen kautta. Differenssilaskelma onkin ymmärrettävä rajoitusnormien avulla tapahtuvan korvauksen määrittämisen pohjaksi.⁸⁴

Differenssiopin mukainen laskutapa ei voi johtaa kaikissa tapauksissa suoraan oikeudellisen ratkaisun lopputulokseen, sillä laskukaava ei ota huomioon vahingonkorvauksen yhteiskunnallisia vaikutuksia.⁸⁵ Oikeudenmukaiseksi koettava ja toivottuja oikeuspoliittisia tavoitteita tyydyttävä vastuunjako vaatii muiden sopimus- ja vahingonkorvausoikeuden normien pohjalta tapahtuvaa korvausmäärän täsmentämistä. Myöskään syy-yhteyteen liittyvät ongelmat eivät tule esille differenssivertailussa,⁸⁶ joten erikseen on harkittava, onko vastuuperusteen ja vahingon välillä vaadittava kausaalisuhde,⁸⁷ ja onko vahinko riittävässä määrin ennakoitava tai muun kausaalisten vahin-

⁸¹ Ks. Hellner, ScStL 1966 s. 68.

⁸² Ks. Stoll s. 169–170. Stang s. 287, 290–296 vahingonkärsijän intressejä korostavan vahingon käsitteen kehityksestä vastakohtana objektiiviselle vahingon käsitteelle.

⁸³ Rodhe s. 484 sisällyttää vahinkojen ennakoitavuutta koskevat vaatimukset hypoteettisen tapahtumakulun muodostamiseen, jolloin differenssivertailussa voidaan ottaa huomioon vahinkojen ennakoitavuus korvausvastuun edellytyksenä. Jos kantaa on otettava usean vahinkotapahtuman ennakoitavuuteen, ei ennakoitavuusharkinnan tekeminen osana differenssivertailua ole heuristiikan kannalta yhtä selkeää kuin todettujen vahinkojen riittävän ennakoitavuuden erillinen arvostelu.

⁸⁴ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 268.

⁸⁵ Ks. Klami, JFT 1979 s. 131. Rodhe, Lärobok s. 207. Honsell, JuS 1973 s. 71–72.

⁸⁶ Peczenik, s. 129, 372–373 kritisoi radikaaliksi differenssiopiksi kutsumaansa pyrkimystä korvata kausaaliiteettikysymys vahinko-käsitteen määrittelyllä. Ks. Peczenik, s. 133: »For a person who lacks ability or intention to analyse the problem of causation in the law, the doctrine of difference provides a comfortable way of avoiding the intellectual effort.» Ks. myös Stoll s. 238. Ks. Jørgensen, SvJT 1986 s. 480 erilaisten vahingon määrittämistapojen yleiselle vahinko-käsitteen muodostamiselle asettamista rajoituksista.

⁸⁷ Hypoteettinen tapahtumakulku pitää tosin sisällään yhteyden sopimusvelvoitteisiin, mutta (kuten kohdassa 3.2.3.1.C on todettu) differenssivertailu ei auta erottelemaan velallisen ja muiden tahojen toiminnasta aiheutuneita vahinkoja.

kojen korvaamista rajoittavan periaatteen vaatimusten mukainen.⁸⁸ Tässä harkinnassa kutakin vahinkoerää on tarkasteltava erikseen, eikä laskennallinen tapahtumakulkujen lopputulosten erotus ratkaise vastuun ulottuvuutta.⁸⁹

Differenssiteorian mukaisen laskutavan käyttömahdollisuudet eivät ole yleisluontoisesti rajattavissa. Yksinkertaisissa tilanteissa tapahtumakulkujen vertailu voi olla tarpeetonta teoretisointia.⁹⁰ Kun vahingon määrä riippuu useista saamatta jääneistä eduista, ylimääraisistä kuluista ja vahingonkärsijälle tulleista hyödyistä, tarjoaa differenssiopin mukainen tapahtumakulkujen erittely yleensä vahingon määrittämistä selkeyttävää tukea.⁹¹ Toisaalta vahingon määrän arviointiin ja rahalliseen arvostamiseen liittyvät ongelmat eivät useinkaan ole laskutavasta johtuvia, vaan seuraavat näyttövaikeuksista tai menetysten subjektiivisuudesta. Tällöin tapahtumakulkujen eroja koskeva harkinta ei auta vaikeimpien kysymysten ratkaisemisessa, koska arviointiongelmat kytkeytyvät itse tapahtumakulkujen määrittämiseen.

Kun tutkimuksen 5.–8. luvuissa tarkastellaan korvausvastuuta rajoittavia normeja, voidaan niiden soveltamisen perustaksi ajatella differenssiopin mukainen vahingon määritelmä.

3.3. Yhteenveto

Vahingon määritelmien ongelmana on se, että muutosten kokeminen vahingoiksi voi riippua siitä, kenen näkökulmasta tapahtunutta arvioidaan. Tämän vuoksi vahingonkorvausoikeudessa yleinen täyden korvauksen käsite on ongelmallinen.

⁸⁸ Schmidt, SvJT 1954 s. 215 huomauttaa adekvaattisuusvaatimuksen tarkoittavan yksinkertaistettuna tiettyjen tapahtumakulkujen osien jättämistä oikeudellisen arvioinnin ulkopuolelle.

⁸⁹ Ks. Honsell – Harrer, JuS 1991 s. 442 differenssimääritelmän mukaisesta vahinko-määritelmästä abstraktina ja laskennallisena suurena.

⁹⁰ Ks. Larenz s. 481: »Der Autofahrer, der ein Hühn überfahren hat, ersetzt dem Hühnerhalter den Geldwert des Hühns; niemand fragt hier nach dem Gesamtwert des Vermögens des Geschädigten vor und nach dem Schadenereignis.« Ks. myös Persson, Studier s. 118–119, 122, joka huomauttaa, että sellaisetkin vahingot, joiden määrä on suoraan laskettavissa, voidaan esittää differenssiopin mukaan, joten differenssioppi ei osoittaudu näissäkään tapauksissa virheelliseksi. Honsell, JuS 1973 s. 71 huomauttaa, ettei tämä osoita differenssilaskelmia välttämättömiksi.

⁹¹ Ks. Routamo, Liikennevahinko s. 8. Ks. myös esimerkiksi aiemmin jaksossa 3.2.2.2. esitettyä astuttavana olleen koiran katoamista koskevaa ratkaisua KKO 1992:138.

Differenssioppi tarjoaa käyttökelpoisen tavan muodostaa vahingon määritelmä, johon korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavia normeja sovelletaan. Differenssioppi perustuu toteutuneen ja velvoitteenmukaisen eli hypoteettisen tapahtumakulun vertaamiseen toisiinsa. Vaikka vahinko voitaisiin havaita ilman analyysin tarvetta, voidaan se silti kuvata myös differenssivertailun avulla.

Differenssioppi soveltuu kuvaamaan vahingonkärsijälle tosiasiallisesti aiheutunutta taloudellista vahinkoa. Jos korvausvastuulla suojataan joitakin muita intressejä, ei differenssioppia voida käyttää korvattavien vahinkojen määrittämiseen. Differenssiopin mukainen vertailutapa ei myöskään auta ratkaisemaan korvausvastuun laajuutta, jos vahingon määrään on vaikuttanut suoritushäiriöstä riippumaton tekijä tai jos käsillä on useita vastuuvollisia. Jos eduntasoitusta ei ole aihetta tehdä täysimääräisenä, johtaa differenssilaskelma liian suppeaan vahingon määritelmään. Differenssiopin hyödyllisyyttä kaventavat myös aiheutuneiden vahinkojen laajuuteen liittyvät näyttövaikeudet, joiden ratkaisemisessa differenssiopista ei ole apua.

Kaikkiaan differenssiopin mukainen vahingon määritelmä soveltuu enimmillään korvattavaksi tulevan vahingon selvittämiseen. Tällä laskentatuloksella ei ole normatiivista merkitystä. Korvattavan vahingon laajuus määräytyy lopullisesti rajoitusperiaatteiden soveltamisen jälkeen, jolloin vastuunjakoon vaikuttavat sääntelytavoitteet ovat tulleet huomioon otetuiksi.

4. Negatiivinen ja positiivinen sopimusetu korvattavien vahinkojen määrittämisessä

4.1. Yleistä

Differenssiopin lisäksi toinen oikeustieteessä yleinen tapa määrittää korvattavia vahinkoja perustuu negatiivisen ja positiivisen sopimusedun käsitteisiin. Differenssiopin vertailutapa jättää avoimeksi kysymyksen siitä, miten hypoteettinen tapahtumakulku muodostetaan. Tähän on kaksi vaihtoehtoa, sillä hypoteettinen tapahtumakulku voidaan perustaa oletukseen siitä, miten velkojan taloudellinen asema olisi kehittynyt, 1) ellei sopimusta olisi lainkaan solmittu, tai 2) jos sopimuksen mukaiset velvoitteet olisi täytetty virheettömästi.

Kysymys voidaan esittää myös toisessa muodossa: otetaanko korvauksen laskemisperusteeksi velkojan sopimukseen perustama luottamus vai sopimukseen perustuvat odotukset tai toisin sanoen, korvataanko velkojalle negatiivinen sopimusetu eli luottamusintressi vai positiivinen sopimusetu eli täyttämisentressi?

Sopimusetujen käsitteet vastaavat rakenteeltaan differenssiopilla tarkoitettua vertailutapaa. Sekä sopimuseduilla että differenssiopilla tarkoitetaan tapahtuneen vertaamista oletukseen siitä, mitä olisi pitänyt tapahtua. Niiden mukaiset vahingon käsitteet ovat tältä osin yhdenmukaiset.¹ Sopimusetujen käsitteillä tarkennetaan differenssiopin mukaista vahingon määritelmää niin, että hypoteettisen tapahtumakulun muodoksi täsmentyy joko sopimuksen tekemättä jääminen tai sopimuksen virheetön täyttäminen.

¹ Positiivisen sopimusedun ja differenssiopin mukaisten vahingon käsitteiden yhdenmukaisuudesta ks. Jørgensen, Kontraktsret 2 s. 169. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 56. Gomard, Obligationsret 2 s. 179.

Differenssioppi ei teknisenä vahingon määritelmänä sisällä normatiivisia kannanottoja sen suhteen, mitä muutoksia pidetään juridisesti vahinkoina. Sopimusetujen käsitteillä tapahtuvassa vahingon määrittelyssä on sen sijaan mukana tämä normatiivinen elementti silloin, kun tietystä vastuuperusteesta sanotaan seuraavan positiivisen tai negatiivisen sopimusedun mukainen vastuu. Sopimusetujen käsitteisiin on tämän vuoksi aiheutta suhtautua pidättyvämmiin kuin differenssioppiin, johon ei liity samanlaista sisäänrakennettua normatiivisuutta.

Tässä luvussa käsitellään sopimuksen päättämiskustannusten ja sopimuksen täyttämiseen liittyvien intressien korvattavuutta. Erityisesti otetaan kantaa negatiivisen ja positiivisen sopimusedun käsitteiden käyttökelpoisuuteen juridisessa harkinnassa. Sopimusetujen käsitteet kuvaavat vastuun kohdistumista joko sopimuksen päättämiseen tai täyttämiseen liittyviin intresseihin. Samalla ne määrittävät sitä, mille kustannuksille ja odotuksille annetaan vahinko-kvaliteetti. Sopimuksen valmistelukuluihin suuntautuva negatiivinen sopimusetu rajoittaa sopimuksen mukaisen voiton vahingon käsitteen ja samalla korvausvastuun ulkopuolelle. Voittoa ym. odotuksia suojaava positiivinen sopimusetu tekee samoin valmistelukustannuksille.

4.2. Restituutio, negatiivinen sopimusetu ja positiivinen sopimusetu

4.2.1. Kolme erilaista intressien kuvaustapaa

Sopimusrikkomustilanteessa velkojalla olevien saamisoikeuksien sisältöä voidaan kuvata kolmijaolla restituutio, negatiivisen sopimusedun korvaaminen ja positiivisen sopimusedun korvaaminen. Näiden oikeusseuraamusten laajuus vaihtelee niin, että restituutio johtaa yleensä suppeimpaan hyvitykseen ja positiivisen sopimusedun korvaaminen laajimpaan.²

² Oikeusseuraamusten laajuuden vaihtelulla on angloamerikkalaisessa oikeudessa katsottu olevan se vaikutus, että restitutiota voidaan pitää helpoimmin käytettävissä olevana, kun taas positiivisen sopimusedun korvaamiselle on asetettava vaikeimmin täyttyvät edellytykset. Ks. Atiyah, An Introduction s. 471–472. Burrows, LQ Rev. 1983 s. 256 viittaa restitution korrektiiviseen luonteeseen ja sanoo yleensä olevan vähemmän ongelmallista palauttaa oikeudellisin keinoin aiemmin vallinnut asiantila kuin saattaa uusi voimaan. Ks. myös Collins, Contract and Legal Theory s. 146.

Restituutiolla tarkoitetaan seuraamuksen laajuudesta puhuttaessa³ sitä, että sopimuksen rikkonut velallinen on velvollinen palauttamaan saamansa vastasuorituksen tai muutoin luopumaan sopimuksen perusteella saamastaan hyödyistä.⁴ Kysymys ei ole varsinaisesta vahingonkorvauksesta, vaan sellaisen edun palauttamisesta, jonka pitämiseen velallisella ei ole oikeusperustetta. Restituution käsitteellä on kuvattu sopimusoikeudellisten oikeusseurauksien sisältöä etenkin angloamerikkalaisessa oikeudessa,⁵ mutta vastaava suorituksen tai muun hyödyn palauttaminen tunnetaan myös Suomen oikeudessa: sopimuksen purun yhteydessä osapuolet ovat velvollisia palauttamaan saamansa suoritukset,⁶ ja tällöin palauttamisen vaikutuksia voidaan kutsua restituutioksi.

Restituutiota on yleensä pidettävä velallisen kannalta varsinaisia vahingonkorvauksen muotoja lievempänä seuraamuksena:⁷ Velkoja ei saa hyvitystä sopimusrikkomuksen vuoksi aiheuttomiksi käyneistä kuluistaan eikä sopimukseen liittyneistä tuotto-odotuksistaan. Hän saa ainoastaan tekemänsä suorituksen takaisin ja hyvityksen siitä perusteettomasta edusta, jonka velallinen on velkojan suorituksesta saanut.⁸ Tilanteilla, joissa tällainen hyvitys tulee kysymykseen, on yhtymäkohtia myös perusteettoman edun palauttamiseen,⁹ ja joissakin tapauksissa velkoja voi esittää vaatimuksensa yhtä hyvin sopimuksen purkuun liittyvän suorituksen palauttamisen, vahingonkor-

³ Restituutiosta puhuttaessa tarkoitetaan seuraavassa ainoastaan oikeusseurauksien laajuutta. Niillä tilanteilla, joissa restituutioksi kutsuttava seuraamus voi tulla kysymykseen, ei ole mainittavaa merkitystä tutkimusaiheen kannalta, joten sen edellytysten tämentämiseen ei ryhdytä. Sen sijaan restituution mukaisen hyvityksen laajuuden vertaaminen negatiivisen ja positiivisen sopimusedun korvaamiseen havainnollistaa oikeuskeinojen kokonaisuutta.

⁴ Erilaisista tilanteista, joissa velalliselle saattaa syntyä saamansa edun palauttamisvelvollisuus ks. Krokeide, TfR 1982 s. 417–425.

⁵ Ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 54. Atiyah, An Introduction s. 471–472.

⁶ Ks. KL 64 §.

⁷ Lookofsky s. 132 huomauttaa, että Pohjoismaissa voidaan olla haluttomia kutsuaan restituutiota vahingonkorvaukseksi, koska vahingonkorvaukseen tavallisesti liitetään erityisen vastuuperusteen olemassaolo.

⁸ Ks. KL 65.1 §. Ks. myös KKO 1992:51, jossa kiinteistönkaupan purkamisen seurauksena ostaja veloitettiin maksamaan myyjälle korvausta saamastaan asumishyödyistä.

⁹ Aurejärvi s. 212 av. 9 toteaa sopimuksen purkuun liittyvästä suoritusten palauttamisesta: »Tilanne voidaan sijoittaa edunpalautussäännösten alaan, jolloin siis vastaanotetut suoritukset ovat »perusteetonta etua». Välttämätöntä tällainen teoretisointi ei kuitenkaan ole. Suomen oikeuskäytännössä ei olekaan tapana käyttää nimenomaista edunpalautusterminologiaa sopimuksen tehottomuuden yhteydessä.»

vauksen kuin perusteettoman edun palauttamisenkin muodossa.¹⁰ Restituutiovaatimuksen menestyminen ei ole sidottu vahingonkorvausvastuun edellytyksiin, eikä se varsinaisesti kuulu systematiikassa vahingonkorvauksen yhteyteen. Restituutiota onkin tässä käsitelty lyhyesti vain sen vuoksi, että velkoja voi saada laajuudeltaan sitä vastaavan hyvityksen myös esitettyään vaatimuksensa vahingonkorvauksen nimikkeellä.¹¹

Negatiivisen ja positiivisen sopimusedun käsitteillä kuvatut oikeusseuraamukset ovat sen sijaan epäilyksittä vahingonkorvaukseksi luettavia. Käsitteillä on traditionaalisesti erotettu kaksi erilaisten intressien suojaamiseen johtavaa korvauspiiriä.¹² Sekä positiivisen että negatiivisen sopimusedun sisältöä on oikeuskirjallisuudessa kuvattu kahdella eri tavalla.

Positiivisen edun korvaamisella on tarkoitettu velkojan saattamista vahingonkorvauksen avulla siihen taloudelliseen asemaan, johon hän olisi päässyt, jos sopimus olisi täytetty oikein.¹³ Toisena määritelmämuotona positiivisen sopimusedun on sanottu käsittävän vahingon, jonka velkoja on kärsinyt sen vuoksi, että sopimusta ei ole täytetty oikein.¹⁴

Negatiivisen sopimusedun korvaamisella tarkoitetaan velkojan saattamista siihen asemaan, jossa hän olisi ollut, ellei sopimusta olisi lainkaan tehty eikä myöskään ryhdytty valmistelemaan.¹⁵ Määritelmän toisen muodon mukaan

¹⁰ Jos ostaja on esimerkiksi maksanut kauppahinnan ennakoon, eikä hän lopultakaan saa myyjältä tavaraa, voitaneen hinnan palauttaminen nimetä yhtä hyvin sopimuksen purkuun kuuluvaksi suorituksen palauttamiseksi, vahingonkorvaukseksi kuin perusteettoman edun palauttamiseksikin. Ensin mainittu vaihtoehto on luonnollisin, mutta estettä muidenkaan lueteltujen oikeuskeinojen käyttämiseen ei ole. Oikeusseuraamuksen rubrisoinnin merkitystä näyttää käytännössä vähentävän se, että tuomioistuimet eivät aina maksusuoritukseen velvoittaessaan nimenomaisesti mainitse, mikä oikeuskeino on kyseessä.

¹¹ Edellä restituutioksi nimetty hyvitys voi luonnollisesti myös yhdistyä negatiiviseen tai positiiviseen sopimusetuun luettuja vahinkoja käsittävään vahingonkorvaukseen. Tällöin sopimuksen purkuun oikeuttavien perusteiden ohella on oltava käsillä myös vahingonkorvausperuste.

¹² Käsitteillä on viitattu korvattavan vahingon sisällön lisäksi myös korvausvastuun perusteisiin. Muukkonen, Muotosäännökset s. 124 puhuukin käsitteiden kaksoisfunktiosta.

¹³ Ks. Routamo, Kaupanvastuu s. 156. Aurejärvi s. 132.

¹⁴ Ks. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 279. Brækhus, Tfr 1947 s. 516. Ks. myös Owen, Oxf. J. Leg. Stud. 1984 s. 395 expectation damages -käsitteen formuloinnista: »the law compensates for any gains which the plaintiff expected to realize as a result of full performance but which he has been prevented from realizing by virtue of the defendant's breach.»

¹⁵ Ks. Muukkonen, Muotosäännökset s. 125. Routamo, Kaupanvastuu s. 156. Ämmälä, Negatiivisesta s. 547. KM 1990:20 s. 136, 255. Rodhe s. 481, 492. Ussing, Obligations-

negatiivisena sopimusetuna korvataan velkojalle vahinko, jonka tämä on kärsinyt luottaessaan sopimukseen.¹⁶

Teoriassa määrittelymuotojen piiriin kuuluvien vahinkojen voidaan sanoa eroavan. Brækhus mainitsee sopimusneuvotteluista aiheutuneet kustannukset esimerkkinä vahinkoerästä, joka ei tarkkaan ottaen ole velkojan sopimukseen perustuneesta luottamuksesta aiheutunut vahinko. Kustannuksethan ovat seuranneet velkojan halusta selvittää mahdollisuudet sopimuksen solmimiseen. Sen sijaan ne voidaan lukea siihen negatiivisen sopimusedun määritelmään, jonka mukaan vahingonkärсия pyritään saattamaan sellaiseen asemaan, missä hän olisi ollut ilman sopimuksen valmistelua. Toisena esimerkkinä Brækhus mainitsee sopimuksen kohteen vaarallisista ominaisuuksista aiheutuneet vahingot, joiden on myös vaikea katsoa johtuneen luottamuksesta sopimukseen.¹⁷

Kuvattua sopimusetu-käsitteiden määritelmien hienojakoisuutta ei ole aihetta pyrkiä pitämään yllä, sillä muuten käsitteellinen epätarkkuus vaikeuttaisi tarpeettomasti sopimusetuja koskevaa keskustelua. Erityisesti positiivisen sopimusedun määrittelytavoista voidaan kysyä, onko niillä esitetyissä muodoissaan muuta eroa kuin että toinen kuvaus perustuu kieltolauseeseen.

4.2.2. Sopimusetujen käsitteet ja vastuuperusteet

Negatiivista ja positiivista sopimusetua koskevan teorian keskeinen osa on niiden yhdistyminen erilaisiin korvausperusteisiin: Positiivisen sopimusedun korvaaminen on sitovan sopimuksen rikkomisen jälkeinen oikeuskeino. Negatiivisen sopimusedun korvaaminen puolestaan perustuu yleensä pätemättömyyteen sopimukseen¹⁸ tai tuottamukselliseen menettelyyn sopimusneuvotte-

retten s. 142, 154. Korvauksen tarkoituksena on Taxellin, Avtal och rättsskydd s. 391 mukaan sopimuksen eliminoiminen.

¹⁶ Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 516–517. BGB 307 I §. Owen, Oxf. J. Leg. Stud. 1984 s. 395–396. Ks. Burrows, LQ Rev. 1983 s. 219–220, joka esittää kritiikkiä reliance interest -käsitettä kohtaan ja haluaa korvata sen status quo interest -ilmaisulla.

¹⁷ Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 518, 522.

¹⁸ Se, että pätemättömyydestä sopimuksesta voi seurata vahingonkorvausvelvollisuus ei tee »pätemättömän sopimus» -kielikuvaa sisäisesti ristiriitaiseksi. Sopimuksen pätemättömyydellä tarkoitetaan sitä, että pätemättömäksi sopimukseksi kutsutusta seikastosta ei seuraa luontoissuoritusvelvollisuutta eikä sopimuksen mukaiset voitto-odotukset (positiivisen sopimusedun) käsittävää korvausvastuuta. Kuten Muukkonen, Esisopimus s. 107 huomauttaa, pätemättömyys ei merkitse olemattomuutta tai kaikkien oikeusvaikutusten puuttumista. Pätemättömyydestä sopimuksesta voidaan puhua silloinkin, kun sillä tarkoitettua seikastosta aiheutuu korvausvelvollisuus. (→)

luissa.¹⁹ Lisäksi negatiivisen sopimusedun korvaamista on toisinaan pidetty mahdollisena sopimuksen raukeamisen tai sopimuksesta vetäytymisen yhteydessä.²⁰ Kaikkiaan negatiivisen sopimusedun yhteydessä esitetyt korvauserusteet ovat toisiinsa verrattuna siinä määrin vaihtelevia, että käsitteen yhtenäisyyttä on jo varhain epäilty.²¹

Negatiivisen sopimusedun korvaamisen kanssa samankaltaista tarkoitusta palvelee käsiraha-instituuttiin liittyvä käsirahan vastaanottajan oikeus pitää käsiraha tai osa siitä korvauksena sopimuksen valmistelukustannuksista, jos sopimus jää tekemättä käsirahan antajasta johtuvasta syystä.²²

Positiivisen sopimusedun korvaaminen on sopimukseen perustuvan vastuun toteuttamismuoto,²³ ja sen korvaamiseen johtavat vastuuperusteet määräytyvät sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaan. Positiivisen sopimusedun korvaamista on velallisen viivästyksestä tai suorituksen virheellisyydestä aiheutuneiden vahinkojen, välittömien ja välillisten, kompensoiminen. Negatiivinen etu taas tulee useimmiten korvatuksi sellaisissa tilanteissa, joissa osapuolten välillä ei ole pätevää sopimusta, vaan esimerkiksi pelkkiä tuloksettomia sopimuksen valmistelutoimia tai pätemättömäksi osoittautuneita ilmaisuja.²⁴ Negatiiviseen ja positiiviseen sopimusetuun tavallisesti yhdistettyjen vastuuperusteiden asema sopimusvastuu – sopimuksenulkoinen vastuu -luokittelussa on siten erilainen.

Toinen pätemättömästä sopimuksesta korvauserusteena puhumiseen liittyvä ongelma on kyseisen ilmiön erottaminen sopimuksen valmistelutoimenpiteistä. Sopimusneuvottelujen keskeytymistä ja sellaisia ilmaisuja, jotka konstituivat pätemättömän sopimuksen, ei aina voida erottaa täsmällisin kriteerein. Toisaalta erottelulle ei ole välttämätöntä tarvettakaan, koska sekä katkenneisiin sopimusneuvotteluihin että pätemättömään sopimukseen perustuva vastuu seuraa samankaltaista oikeudellista arviointia, jossa kysytään, onko sopimukseen valmisteluun liittyviä velvoitteita laiminlyöty tuottamuksellisesti.

¹⁹ Ks. Aurejärvi s. 135.

²⁰ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 394. Ämmälä, Negatiivisesta s. 555–556. Fleischer s. 45. Krokeide, TfR 1979 s. 187–190. Ks. negatiiviseen etuun rajoittuvan vastuun mahdollisuudesta saamisen lahjoittamisen tai muun alivastikkeellisen oikeustoimen yhteydessä Kangas s. 133–134.

²¹ Ks. Munch-Petersen, TfR 1898 s. 24.

²² Ks. KKO 1955 II 21. 1956 II 38. 1971 II 51. 1993:47. AsKLE 3:3. HE 14/1994 s. 77.

²³ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 215: »avtalet skall förverkligas i ekonomiskt avseende.»

²⁴ Ks. Ämmälä, Negatiivisesta s. 550–551. Korvausta voi pätemättömän sopimuksen perusteella vaatia tilanteesta riippuen sekä pätemättömyyteen vetoava (esimerkiksi sopi-

Negatiiviseksi sopimusedun käsittävä korvausvastuu voi seurata esimerkiksi siitä, että sopimuksen pätemättömyys johtuu toisen osapuolen tuottamuksellaan aikaansaamasta syystä²⁵ tai että sopimusneuvottelujen osapuoli ei ole pyrkinytkään sopimuksen tekemiseen, vaan on näennäisellä neuvottelutarkoituksellaan aiheuttanut toiselle osapuolelle tarpeettomaksi jääneitä kustannuksia.²⁶

Negatiivisen sopimusedun korvaamiseen johtava vastuu ei voine yleensä perustua sopimusvastuuta koskeviin normeihin.²⁷ Normiperustaa koskeviksi vaihtoehtoiksi jäävät VahL ja näkemys, jonka mukaan negatiivisen sopimusedun korvaamiseen johtava vastuunormisto on lailla sääntelemätön²⁸ ja muihin oikeuslähteisiin perustuva.²⁹

mukseen petollisesti viety) että se, jota vastaan pätemättömyyteen vedotaan (esimerkiksi bona fide adressaatti, jolle vajaavaltainen on antanut vääriä tietoja oikeustoimikelpoisuuteensa vaikuttavista seikoista). Ks. Krokeide, TfR 1979 s. 160–161.

²⁵ Aurejärvi s. 135 katsoo, että osapuolella, joka vaatii sopimuksen julistamista pätemättömäksi OikTL 28–33 §:n perusteella, on oikeus saada samalla negatiivisen sopimusedun mukainen korvaus kuluistaan. Myös esimerkiksi muutovirhe tai viranomaisluvan puuttuminen voidaan hänen mukaansa joissakin tapauksissa lukea korvausvastuuseen johtavalla tavalla toisen osapuolen syyksi.

Kleineman s. 432 on katsonut sopimuksen valmisteluun liittyvän korvausvastuun edellyttävän vahingonaiheuttajan tuottamuksen lisäksi sitä, että vahingonkärsijällä on ollut perusteltu syy luottaa saamaansa informaatioon.

²⁶ Ks. von Hertzen s. 158.

²⁷ Ks. Ämmälä, Negatiivisesta s. 550: »Mikäli hyväksyttäisiin lähtökohdaksi se, että sopimosopuolilla on vahingonkorvauksen perustavia velvollisuuksia toisiaan kohtaan jo ennen sitovan sopimuksen syntymistä, negatiivinen sopimusetu kuuluu sopimusoikeuden piiriin.» Ks. myös Castronovo s. 285–286. Vastuun systeemiperustaa koskevan pohdinnan taustalla on paljolti Iheringin culpa in contrahendo -oppi, jonka yhtenä lähtökohtana oli, että sopimusneuvottelujen aloittaminen perustaa osapuolten välille erityisen velvoitepiirin. Ks. von Hertzen s. 158. Ks. sopimusteoriasta myös Karlgren, Spörsål s. 14–16. Krokeiden, TfR 1979 s. 161 mielestä teoreettisen lähtökohdan valinnalla ei ole juurikaan käytännön merkitystä.

²⁸ Oikeustoimilakitoimikunta on ehdottanut, että OikTL:in otettaisiin uusi 1a §, jossa säädettäisiin: »Osapuoli on velvollinen korvaamaan toiselle osapuolelle syntymättä jääneen sopimuksen valmistelusta aiheutuneet tai täyttämisestä aiheutuvista toimista turhaan aiheutuneet kulut, jos hän on tahallaan tai huolimattomuudellaan antanut vastapuolelle perusteltua aihetta ryhtyä kuluja aiheuttaviin toimenpiteisiin.» Hallituksen esityksessä uudeksi maakaareksi on säännös korvausvelvollisuudesta silloin, kun kiinteistönkaupasta on tehty muodoltaan virheellinen esisopimus. Tällaisellakin esisopimuksella on ehdotuksen 2:8:n mukaan se vaikutus, että »kaupan tekemisestä kieltäytyneen osapuolen on korvattava toiselle osapuolelle ilmoittelusta, kiinteistöön tutustumisesta ja muista kaupantekoon liittyvistä tarpeellisista toimista aiheutuneet kohtuulliset kustannukset.»

²⁹ Ks. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 289.

VahL:n käyttämiseen vastuunormistona vahingonaiheuttajan tuottamuksellisen neuvottelumenettelyn tai muun culpa in contrahendon³⁰ tapauksissa liittyy ongelmana varallisuusvahinkojen korvaamista rajoittava VahL 5:1:n säännös. Lainkohdan mukaan puhdas varallisuusvahinko (eli varallisuusvahinko, jolla ei ole yhteyttä henkilö- tai esinevahinkoon) korvataan ainoastaan, jos se on aiheutettu rangaistavaksi säädettyllä teolla, julkista valtaa käytettäessä tai korvaamiseen on muuten erittäin painavia syitä.

Tuottamuksellinen vahingon aiheuttaminen sopimuksen valmistelun yhteydessä voi merkitä rikostunnusmerkistön täyttymistä, jos vahingonaiheuttaja esimerkiksi johtaa vastapuolta tietoisesti harhaan niin, että petoksen RL 36:1:n mukainen tunnusmerkistö täyttyy.³¹ Ellei rangaistavuusedellytys täyty, jää velkojan korvausvaatimuksen menestyminen erittäin painavat syyt -kriteerin varaan. Edellytyksen tulkintaa on Suomen oikeuskirjallisuudessa käsitelty laajalti, mutta sopimuksen valmisteluun liittyvä tuottamus on jäänyt vähälle huomiolle. Koska tuottamuksellisiin sopimuksen valmistelutoimenpiteisiin puuttuminen on tarpeellista sopimuksentekijöiden suojaamiseksi väärinkäytöksiltä, joudutaan varallisuusvahinkojen korvaamista koskeva rajoitussäännös soveltamaan normistoon niin, ettei se liiaksi rajoita vahingonkorvauksen käyttömahdollisuuksia. Tähän on kaksi ajateltavissa olevaa tapaa.

Ensimmäinen lähestymistapa on verrata vahingonaiheuttajan ja -kärsijän välillä vallinnutta oikeussuhdetta pätevään sopimukseen. Mitä lähemmäs pätevää sopimusta heidän oikeussuhteensa on kehittynyt, sitä enemmän on yleensä aihetta lähentää heidän välillään vallitsevaa vastuunormistoa sopimusvastuun sääntöihin.³² Tämä voidaan toteuttaa katsoamalla, että oikeussuhteen sopimuksenkaltaiset piirteet ovat VahL

³⁰ Culpa in contrahendoa tarkoitetaan tässä yhteydessä sopimuksen valmisteluun liittyntä tuottamusta silloin, kun osapuolten välille ei ole syntynyt pätevää sopimussuhdetta. Vahingonkorvausvelvollisuuden perusteena oleva tuottamus voi sijoittua sopimuksen valmisteluvaiheeseen myös velallisen tehtyä suoritusvirheen pätevän sopimuksen täyttämiseksi. Ks. culpa in contrahendon ja contractun suhteista Kleineman s. 428–429. Ämmälä, Negatiivisesta s. 550 huomauttaa yleisesti culpa in contrahendo -käsitteen kehittyneen epämääräiseksi.

³¹ Ks. KM 1990:20 s. 138. VahL 5:1:n tarkoittama vahingon aiheuttaminen rangaistavaksi säädettyllä teolla ei edellytä, että asiassa esitetään rangaistusvaatimuksia. Myöskään rikoksen mahdollinen vanhentuminen ei estäne puhtaan varallisuusvahingon korvaamista. Lainkohta edellyttäne vain rangaistavuutta in abstracto. Ks. Routamo – Hoppu s. 195.

³² Ks. esimerkiksi kiinteistönvälittäjän ja toimeksisaajan vastapuolen välisestä oikeussuhteesta KKO 1993:38: »Kiinteistönvälittäjän ja vastapuolen välinen suhde on tällä perusteella sellainen, että välittäjän vahingonkorvausvelvollisuutta vastapuolelle on arvioitava vahingonkorvausta sopimussuhteesta koskevien oikeusohjeiden perusteella.» Ks. myös KKO 1992:89.

5:1:n tarkoittama erittäin painava syy varallisuusvahinkojen korvaamiseksi. Tällöin korvausvastuuta voidaan perustella suoraan VahL:n säännöksillä.³³

Toinen mahdollisuus on luopua VahL:n käyttämisestä normipohjana. Neuvottelutuottamusta koskevia normeja voidaan tällöin pitää lailla sääntelemättöminä vastuunormeina, joiden mukaan vahingon tuottamuksellisesta aiheuttamisesta sopimuksen valmistelun yhteydessä seuraa varallisuusvahingot käsittävä korvausvelvollisuus. Normistossa on tällöin sekä sopimusvastuun (varallisuusvahinkojen korvaaminen) että sopimuksenulkoisen vastuun (culpa-sääntö ilman todistustaakan kääntämistä)³⁴ piirteitä.³⁵ Sen vuoksi sopimusneuvotteluihin ja sopimuksen pätemättömyyteen liittyvä culpa in contrahendo -vastuu on toisinaan nähty sopimusvastuun ja sopimuksenulkoisen vastuun välimuotona.³⁶

Esitetyistä vaihtoehtoista kumpaakaan ei voida vahventaa viittamalla KKO:n käytäntöön. Valinta riippuukin muun muassa siitä, kuinka vahvasti vastuu halutaan sitoa kirjoitettuun lakiin. VahL:n käyttäminen vastuuperusteena pakottaa tulkitsemaan erittäin painavat syyt -kriteeriä tavalla, joka ei ole ollut ainakaan suoraan esillä lakia valmisteltaessa.³⁷ Etenkin kategorinen sääntö, jonka mukaan culpa in contrahendo olisi aina erittäin painava syy varallisuusvahinkojen korvaamiselle, on jossain määrin ristiriidassa VahL:n kokonaisuuden ja VahL 5:1:n

Kvasisopimuksesta sopimusvastuuseen johtavana fiktiona ks. Grönfors s. 98–100. Ks. myös J. Tolonen, Oikeudenvastaisuudesta s. 135. Ks. Castronovo s. 289: »It (sopimus) no longer means only the voluntary act by which consenting parties make a transaction, but also the relation in which someone has to operate in the interest of another.»

³³ Ks. von Hertzenin s. 276–277 näkemystä, jonka mukaan tuottamuksellisen menetelyn sijoittumista sopimusneuvotteluvaiheeseen voitaisiin pitää VahL 5:1:n tarkoittamana erittäin painavana syynä. Ks. myös Paaso s. 239.

³⁴ Ks. KM 1990:20 s. 136.

³⁵ Ks. Ämmälä, Negatiivisesta s. 549–550.

³⁶ Ks. KM 1990:20 s. 252, jossa oikeustoimilakitöimikunnan ehdottaman OikTL 1a §:n todetaan sijoittuvan »sopimusoikeudellisen ja sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvelvollisuuden välialueelle.» Ks. myös Huhtamäki s. 272. Aurejärven s. 134 mukaan: »Luottamusedun korvaus sijoittuu sopimusperusteisen korvausvastuun ja ulkokontrahdillisen korvausvastuun välimaastoon. Pohjana on tietynlainen tahdonilmaisukäyttäytyminen, mutta tarkoituksena ei ole painostaa kumpaakaan osapuolta sopimuksessa luvattuun suoritukseen.»

³⁷ Ks. kuitenkin Ylöstalo, LM 1975 s. 238–243, joka korostaa kilpailuoikeudellista hyvän tavan vastaisuutta VahL 5:1:n tarkoittamana erittäin painavana syynä elinkeinotoiminnassa aiheutuneiden varallisuusvahinkojen korvaamiseksi. Joissakin tapauksissa sopimuksen valmisteluvaiheeseen sijoittuva tuottamus voisi osoittaa samankaltaista hyvän tavan vastaisuutta.

tulkintakäytännön kanssa.³⁸ Yksi mahdollisuus olisi ajatella, että varallisuusvahingot voisivat joissakin tilanteissa tulla VahL 5:1:n tarkoitettujen erittäin painavien syiden perusteella korvatuiksi neuvottelutuotannuksen seurauksina, mutta että tällaista yleistä VahL 5:1:n tulkintäsääntöä ei asetettaisi. Tuottamuksellisiin sopimuksen valmistelutoimiin liittyvä korvausvastuu olisi tällöin lievennettyä niin, että tuottamus ei kaikissa tilanteissa johtaisi varallisuusvahinkojen korvaamiseen ilman muita niiden korvaamista puoltavia argumentteja.

Kaikkiaan VahL:n käyttäminen normiperustana culpa in contrahendo -tapauksissa johtaa siinä määrin halutusta oikeusseuraamuksesta lähtevään tulkintaan, että lieenee perustellumpaa omaksua kanta, jonka mukaan sopimuksen valmistelussa tapahtuvasta tuottamuksesta johtuva korvausvastuu ei ole VahL:n mukaista. Tämän kannan mukaan kysymyksessä on itsenäinen vastuunormisto, josta kirjoitetussa laissa ei toistaiseksi ole säännöksiä.

Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun yhdistäminen erilaisiin vastuuperusteisiin on johtanut kysymykseen, voidaanko näin syntyneistä pääsäännöistä poiketa korvaamalla negatiivinen sopimusetu sopimusrikkomustilanteessa. Jäljempänä (4.3.1.) ongelmaa lähestytään arvioimalla sopimusetukäsitteiden avulla esitetyn kysymyksenasettelun käyttökelpoisuutta. Reaalisen vastuunjakokysymyksenä käsitellään sitä, voidaanko sopimusrikkomustilanteessa korvata velkojalle sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyneitä kustannuksia.

4.2.3. Negatiiviseen ja positiiviseen sopimusetuun luetut vahinkoerät

Negatiivisen sopimusedun korvaamiseksi on kutsuttu hyvitystä, jolla velkoja pyritään saattamaan siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi ollut, ellei sopimusta olisi lainkaan ryhdytty valmistelemaan. Tavallisimmin tämä merkitsee, että velkoja saa korvauksen sellaisista kustannuksista, joita hänelle on syntynyt sopimuksen valmistelusta ja päättämisestä. Kustannukset voivat johtua esimerkiksi laskelmien tekemisestä, asiakirjojen hankkimisesta, matkoista, asiantuntija-avun käyttämisestä, leimaveroista tms. Kustannusten laatu ja määrä vaihtelevat suuresti sopimustyyppistä ja sopimuksen erityispiirteistä riippuen.

Negatiiviseen etuun luetaan myös kustannukset, jotka aiheutuvat sopimuksen täyttämisestä tai täyttämiseen valmistautumisesta. Sopimuksen täyttämiskustannuksia voi sopimuksen pätemättömyydestä huolimatta aiheutua,

³⁸ Ks. kuitenkin KKO:n vähemmistön ja esittelijän VahL 5:1:n merkityksen kaventamiseen viittaavia lausumia ratkaisussa 1992:66.

jos sopimuspuoli tekee suorituksen tietämättä toisen osapuolen tuottamuksesta johtuvasta pätemättömyysperusteesta. Tällöin korvattavaksi voi tulla esimerkiksi raaka-ainekustannuksia, työpalkkoja ja kuljetuskustannuksia.

Lisäksi negatiiviseen etuun voi sen perusmääritelmän mukaisesti kuulua vahinkoja, jotka ovat aiheutuneet, kun vahingonkärsijä on sopimuksen syntymiseen tai sopimuksen pätevyyyteen luottaen ryhtynyt solmimaan muita sopimuksia tai jättänyt niitä tekemättä: Koneiden jälleenmyyjä on esimerkiksi tehnyt maahantuojan kanssa sittemmin petollisen viettelyn vuoksi pätemättömäksi osoittautuvan sopimuksen tiettyjen koneiden toimittamisesta, ja jälleenmyyjä on sopimussakkoehtojen sitomana velvoittautunut toimittamaan koneet edelleen sopimuskumppaneilleen tai jättänyt tekemättä toisen maahantuojan kanssa voittoa tuottavan sopimuksen. Vahingonkärsijän saattaminen siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi ilman sopimuksen valmistelua ollut, edellyttää myös velkojan myöhemmistä toimista johtuneiden vahinkojen korvaamista. Vaikka negatiiviseen sopimusetuun ei kuulukaan sen sopimuksen, johon vastuuperuste liittyy, mukaista voittoa, voidaan siihen määritelmällisesti katsoa kuuluvaksi voitto, joka olisi seurannut toisesta (solmimatta jääneestä) sopimuksesta.³⁹ Tällaisten saamatta jääneiden voittojen korvaaminen merkitsee samalla positiivisen ja negatiivisen sopimusedun välisen eron kaventumista.⁴⁰

Brækhusin määritelmässä negatiiviseen etuun on luettu myös vahingot, jotka aiheutuvat sopimuksen kohteen vaarallisista ominaisuuksista.⁴¹ Tämä on johdonmukaista negatiivisen sopimusedun määritelmän kannalta, mutta käsite ei ole mitenkään tarpeellinen ko. vastuutilanteita arvioitaessa, koska vastuu käsittää normaalisti kyseiset vahingot sen perusteesta (culpa in contrahendo/sopimus) riippumatta.

Edellä täsmennetty negatiivisen sopimusedun sisältö on oikeustieteessä kehittynyt, eikä Suomen lainsäädännössä ole säännöksiä korvattavan vahin-

³⁹ Ks. Gillig s. 416. Grunsky s. 371. Eri asia on, kuinka laajalti tällaisia intressejä on perusteltua suojata. Jos negatiivisen sopimusedun korvaaminen halutaan pitää korvausvelvollisen kannalta olennaisesti vähäisempänä seurauksena kuin positiivisen sopimusedun korvaaminen, ei näiden välillisten vahinkojen korvaamisessa voida mennä kovin pitkälle.

⁴⁰ Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 525. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 74. Rodhe s. 492 toteaa, että negatiivinen ja positiivinen sopimusetu ovat identtisiä, jos negatiivisen edun laskemisen perusteeksi otetaan tapahtumakulku, jonka mukaan vahingonkärsijä olisi solminut samansisältöisen sopimuksen kolmannen osapuolen kanssa ja tämä sopimus olisi täytetty.

⁴¹ Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 522.

gon sisällöstä sopimusneuvotteluihin tai pätemättömään sopimukseen perustuvan vastuun osalta.⁴² Negatiivisen sopimusedun sisällön muotoutumiseen on vaikuttanut vahvasti negatiivisen edun korvaamisen tarkoitus (vahingonkäräjän saattaminen siihen taloudelliseen asemaan, missä hän olisi ilman sopimuksen valmistelua ollut). Korvauksen päämäärän lisäksi negatiiviseen sopimusetuun kuuluvien vahinkojen selvittämisessä tarvitaan differenssiopin mukaista vertailua, jolla pyritään osoittamaan, mitä yksittäisille kustannuksille ja muille vahingoille olisi vertailukohtana olevan oletuksen mukaan tapahtunut.⁴³

Positiivisen sopimusedun sisältö saa tukea myös lainsäädännöistä. KL 67.1 §:ssä säännellään niitä vahinkoja, joita velkojalle on aiheutunut sopimusrikkomuksen vuoksi.⁴⁴ KL 67.1 §:n mukaan korvattavaa vahinkoa ovat sopimusrikkomuksesta aiheutuneet kulut, katesopimuslaskelman mukainen hinnanero sekä muu välitön ja välillinen vahinko, »joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut.» KL 67 §:n mukaan korvattava vahinko ja positiiviselle sopimusedulle oikeustieteessä annettu sisältö vastaavat toisiaan, jos KL 67.1 §:n mukaisen »joka on sopimusrikkomuksesta aiheutunut» -kriteerin katsotaan merkitsevän sitä, että vahinkoa ei olisi sisältynyt (positiivisen sopimusedun määritelmän mukaiseen) velkojan taloudelliseen asemaan ilman sopimusrikkomusta. Kaikki lainsäädännön ja oikeuskäytännön mukaan korvattavat vahingot eivät kuitenkaan ole positiivisen sopimusedun määritelmän tarkoittamia vahinkoja.⁴⁵

Negatiivisen ja positiivisen sopimusedun sisältämien vahinkojen eroja voidaan tarkastella sopimussuhteen kehitysvaiheisiin nähden. Negatiivinen sopimusetu on positiivista laajempi siltä osin, että siihen kuuluvat sopimusneuvotteluista, sopimuksen muusta valmistelusta ja sopimuksen tekemisestä aiheutuneet kustannukset. Negatiivisen sopimusedun voidaan sanoa kohdistuvan sopimusprosessin aikaisempaan vaiheeseen kuin positiivisen. Tämä on seurausta negatiivisen sopimusedun määritelmän mukaisesta tavoitteesta

⁴² De lege ferenda ks. ehdotettu uusi maakaari 2:8.

⁴³ Differenssiopin mukaisen hypoteettisen tapahtumakulun tulos vastaa sitä taloudellista asemaa, jossa vahingonkäräjä olisi ollut, ellei sopimusta olisi lainkaan ryhdytty valmistelemaan.

⁴⁴ Ks. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 279. Hellner, TfR 1992 s. 14.

⁴⁵ Ks. edellä 3.2.2.1. ja 3.2.2.2. korvattavista vahingoista, joita ei voida differenssiopin mukaisella vertailulla havaita vahingoiksi. Differenssiopin ja positiivisen sopimusedun vertailutavat johtavat samaan tulokseen, kun differenssiopin hypoteettinen tapahtumakulku ja positiivisen sopimusedun mukainen asema, johon velkojan tulisi päästä, vastaavat toisiaan.

poistaa vahingonkärsijältä sopimuksen valmistelun ja tekemisen taloudelliset vaikutukset. Positiivinen sopimusetu on taas negatiivista laajempi ennen kaikkea siinä suhteessa, että siihen luetaan sopimuksen oikeasta täyttämisestä seuraava voitto.⁴⁶ Positiivisen edun korvaaminen käsittää näin loppuun asti toteutuneeseen sopimukseen liittyviä hyötyjä.

Korvattavien vahinkojen erilainen kohdistuminen johtuu vastuuperusteiden eroista ja niihin liittyvistä erilaisista kompensaatiotarpeista: Sopimuksen tekemisen yhteydessä tuottamuksellisesti aiheutettujen vahinkojen hyvittämiseen on katsottu yleensä riittävän, että sopimuksen valmistelusta seuranneet suoranaiset kulut korvataan. Vastuuta ei ole ulotettu esimerkiksi voittoon, joka velkojalle olisi kuulunut, jos sopimusneuvottelut olisivat johtaneet sopimukseen tai sopimus ei olisi ollut pätemätön. Jos taas osapuolten väliseen kanssakäymiseen perustuva velvoittavuus on kehittynyt sopimussidonnaisuuden asteelle, suojataan myös velkojan sopimukseen liittyviä voitto-odotuksia.⁴⁷

Sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyvien kulujen sisällymistä negatiiviseen sopimusetuun ja sopimuksen mukaisen voiton kuulumista positiiviseen sopimusetuun voidaan pitää sopimusetujen käsitteiden tärkeimpänä erona.⁴⁸ Muiden sopimusten tekemättä tai täyttämättä jäämisestä joh-

⁴⁶ Myös sivullisille maksetuista sopimussakoista tai vahingonkorvauksista ja tekemättä jääneistä voitollisista sopimuksista johtuvat välilliset vahingot voivat tulla laajemmin korvatuiksi positiivisen sopimusedun korvaustilanteissa. Tämä ei kuitenkaan liity kysymykseen positiivisen ja negatiivisen sopimusedun sisällöllisistä eroista. Syynä on se, että ne korvausperusteet, jotka johtavat positiivisen sopimusedun korvaamiseen, tekevät ko. välilliset vahingot käsittävän vastuun perustelluksi. Vastuun perustuessa neuvottelutuotantamukseen, jota pidetään negatiivisen sopimusedun yleisenä korvausperusteena, ei näin laajaa vastuuta pidetä yhtä usein tarkoituksenmukaisena.

⁴⁷ Artikkelissa Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 55 huomautetaan, ettei reliance interest – exception interest -jaottelu kuitenkaan vastaa jakoa *damnum emergens*iin ja *lucrum cessans*iin. Ks. myös Burrows, LQ Rev. 1983 s. 221–222. Jälkimmäinen käsitepari perustuu kaavamaisempaan vahinkojen jaotteluun, sillä sekä luottamusetuun että täyttämisetuun voi sisältyä niin velkojalle aiheutuneita ylimääräisiä kustannuksia kuin myös saamatta jäänyttä hyötyä. Ks. Enneccerus – Lehmann s. 62.

⁴⁸ Ks. Aurejärvi, LM 1983 s. 1154. Myös sopimuksen täyttämiseen ja siihen valmistautumiseen liittyviä kuluja on yleensä pidettävä yksinomaan negatiiviseen sopimusetuun kuuluvina. Jos sopimus osoittautuu pätemättömäksi, ovat nämä kustannukset olleet tarpeettomia ja niitä voidaan pitää vahinkona. Negatiivisen sopimusedun määritelmän mukaan voidaan sanoa, että kyseisiä kustannuksia ei olisi syntynyt vahingonkärsijälle, ellei sopimusta olisi edes ryhdytty valmistelemaan. Positiivisen sopimusedun tarkoittama velkojan saattaminen siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi ollut, jos sopimus olisi

tuvat vahingot samoin kuin vahinkotapahtuman selvittelyyn liittyvät kustannukset kuuluvat kummankin sopimusedun piiriin.⁴⁹

Sopimuksen mukainen voitto on tavallisesti suurempi kuin sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyvät kustannukset. Sen vuoksi positiivisen sopimusedun korvaaminen johtaa yleensä velkojan laajempaan hyvittämiseen kuin negatiivisen edun korvaaminen. Korvausmuodot onkin nähty osoituksina eri asteisesta velvoiteoikeudellisesta sidonnaisuudesta.⁵⁰ Samaan viittaavat myös edellä mainitut pohdinnat siitä, voitaisiinko joissakin pätevään sopimukseen perustuvissa (esimerkiksi sopimuksen raukeamiseksi, sopimuksesta vetäytymiseksi tai sopimuksen peruuttamiseksi nimetyissä) tilanteissa luopua positiivisen sopimusedun korvaamisesta ja lieventää velallisen vastuun käsittämään vain negatiivinen sopimusetu.⁵¹ Lisäksi seuraamusten asteero on johtanut seuraavaksi käsiteltävään kysymykseen siitä, millaiseen korvaukseen velkojalla on sopimusrikkomuksen jälkeen oikeus, jos negatiivinen sopimusetu onkin määrältään positiivista etua suurempi.

täytetty oikein, taas merkitsee, että velkojalle olisi aiheutunut sopimuksen täyttämiseen liittyvät kustannukset. Nämä hän olisi kattanut sopimuksesta saamallaan hyödyllä. Ks. Ämmälä, Negatiivisesta s. 559.

⁴⁹ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 220 av. 12.

⁵⁰ Ks. Pöyhösen s. 218–219 vastuuelementtien luokittelua.

⁵¹ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 394. Ämmälä, Negatiivisesta s. 555–556. Krokeide, TfR 1979 s. 187. Ks. Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 243, joiden mukaan oikeudellisesta virheestä kiinteistönkaupassa seuraa positiivisen sopimusedun mukainen vastuu vain, jos ostaja on ollut vilpittömässä mielessä. Muutoin vastuu rajoittuu negatiiviseen etuun.

KL 52.2 §:ssä säädetään tilanteesta, jossa ostaja peruuttaa sellaista tavaraa koskevan tilauksen, joka on erityisesti valmistettava tai hankittava ostajaa varten. Myyjä ei tällöin pääsääntöisesti saa jatkaa valmistusta tai valmisteluja tavarantoimitusta varten, millä pyritään vähentämään ostajan korvattavaksi tulevaa vahinkoa. Ostajan korvausvelvollisuus käsittää kuitenkin myyjän peruutuksen vuoksi menettämän voiton, joten mistään vastuun rajoittamisesta negatiivisen sopimusetuun ei ole kysymys. Ks. HE 93/1986 s. 107.

4.3. Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteiden käyttökelpoisuudesta

4.3.1. Negatiivinen sopimusetu sopimusrikkomustilanteessa

4.3.1.1. Kysymyksenasettelusta oikeuskirjallisuudessa

Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteiden käyttö on toisinaan saanut vahingonkorvausjuridiikassa tarpeettoman hallitsevan aseman reaalisten kysymysten sijasta. Niihin liittyvä teoria näyttää luoneen itsenäisiä ongelmia, jotka voivat olla vaikeammin ratkaistavia kuin niiden taustalla olevat todelliset vastuunjakokysymykset.⁵²

Pohjoismaisessa juridiikassa usein esitetty kysymys »voiko velkoja vaatia negatiivisen sopimusedun korvaamista sopimuksen ollessa sitova» on esimerkki sopimusetujen käsitteisiin liittyvistä ongelmista. Kuten edellä on todettu, erottuu negatiivinen sopimusetu positiivisesta niin, että siihen kuuluvat sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyvät matka-, neuvottelu-, asiantuntija-, leimavero- ym. kulut. Jos nämä valmistelukulut ovat määrältään suurempia kuin velkojan sopimuksen mukainen positiivinen sopimusetu, olisi velkojan kannalta edullista saada vastapuolen sopimusrikkomusta seuranneen sopimuksen purun⁵³ jälkeen vahingonkorvaus negatiivisen sopimusedun mukaisista vahingoista. Korvaustarve ilmenee käytännössä, kun sopimus on velkojalle tappiollinen esimerkiksi virhearvioinnin tai suhdannemuutosten vuoksi. Velkojan positiivinen sopimusetu on tällöin alle nol- lan. Samaan tulokseen voidaan päätyä myös silloin, kun velkoja on maksanut sopimuksen kohteesta tunnearvon tai vastaavan syyn vuoksi markkina- arvoa korkeamman hinnan.⁵⁴

⁵² Ks. Krüger s. 813: »Den tilsynelatende forenkling som nedfeller seg i sontringen mellom såkalt »positiv» og »negativ» kontraktsinteresse er efter min mening nettopp et eksempel på at relativt enkle prinsipper og regler er blitt gjort mer problematiske enn nødvendig.»

⁵³ Negatiivisen edun korvaaminen ei liene mahdollinen sopimusrikkomustilanteessa, ellei velkoja ole purkanut sopimusta. Ks. Taxell, Avtal och rättskydd s. 392–393, joka argumentoi sopimuksen sitovuuteen vetoamisen ja valmistelukulujen korvaamisvaatimuksen yhteen sopimattomuudella. Ks. Nørager-Nielsen – Theilgaard s. 394. Fleischer s. 52 huomauttaa, ettei negatiivisen sopimusedun korvaaminen tule purkuvaatimuksen vuoksi kysymykseen, jos sopimusrikkomus on niin vähäinen, etteivät purkuedellytykset täyty.

⁵⁴ Ks. Portin, Om köparens dröjsmål s. 97. Brækhus, TFR 1947 s. 524. Krokeide, TFR 1979 s. 210. Tunnearvojen merkityksestä vaihdannassa ks. Köndgen, AcP 1977 s. 11–12.

Velkojan oikeudesta valita tappiollisen sopimuksen tultua rikotuksi negatiivisen sopimusedun mukaan laskettu korvaus positiivisen sopimusedun sijasta on esitetty vaihtelevia näkemyksiä. Vallitsevana kantana näyttää olevan, että velkojalla on oikeus negatiiviseen sopimusetuun vähintäänkin joissakin erityisissä purkutilanteissa.⁵⁵ Esimerkiksi sitä, että velallisen tuottamus sijoittuu sopimuksen tekovaiheeseen (*culpa in contrahendo*) on pidetty valmistelukustannusten korvaamista puoltavana seikkana riippumatta siitä, että positiivinen sopimusetu on negatiivista etua pienempi.⁵⁶

Niiden syiden, joiden vuoksi sopimus on tappiollinen, on oikeuskirjallisuudessa katsottu vaikuttavan velkojan oikeuteen saada sopimusrikkomustilanteessa negatiivisen sopimusedun mukainen korvaus. Velkojalle, joka on tehnyt tappiollisen sopimuksen tavallisten liiketoiminnan riskien piiriin kuuluvasta syystä, ei ole haluttu antaa oikeutta negatiivisen sopimusedun mukaiseen korvaukseen. Tätä on perusteltu sillä, että sopimuksen tappiollisuus ei ole seurannut velallisen sopimusrikkomuksesta, ja sopimuksen valmistelukulujen korvaaminen merkitsisi velkojan perusteetonta hyötymistä.⁵⁷ Tunnearvon tms. erityisen intressin vuoksi tehtyyn tappiolliseen sopimukseen on puolestaan oltu halukkaampia yhdistämään negatiivisen sopimusedun kor-

⁵⁵ Velkojan valintaoikeutta puoltavat Routamo, Kaupan lait I s. 222. Rodhe s. 493–494. Ussing, *Obligationsretten* s. 155–157. Hov s. 95–96. Gomard, *Obligationsret* 2 s. 152. Nørager-Nielsen – Theilgaard s. 392–394. Ämmälä, Negatiivisesta s. 554–555 kannattaa negatiivisen sopimusedun korvaamista vain silloin, kun velkoja voi sopimusrikkomuksen sijasta vedota myös pätemättömyyteen. Ks. näistä tilanteista Krokeide, TfR 1979 s. 147–150, joka puoltaa sopimuksen purun ja pätemättömyyteen vetoamisen oikeusvaikutusten yhtenäistämistä silloin, kun molemmat oikeuskeinot ovat yhtä aikaa käsillä. Ks. myös Aaltonen II s. 200.

⁵⁶ Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 295, 340 asettaa velkojan valintaoikeudelle lisävaatimuksia, jotka edellyttävät sopimusrikkomuksen syyn liittymistä sopimuksentekovaiheen olosuhteisiin. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 392–394 suhtautuu kriittisesti valintamahdollisuuteen mainiten poikkeuksena *culpa in contrahendo* -tyyppisistä alkuperäisistä suoritushäiriöistä johtuvat vahingonkorvaustilanteet; hänen kantansa lienee kriittisemmästä ilmaisutavasta huolimatta lähellä Rudangon käsityksiä. Ks. myös Fleischer s. 48.

⁵⁷ Ks. Munch-Petersen, TfR 1898 s. 30. Brækhus, TfR 1947 s. 534 katsoo, ettei velkojan negatiivisen sopimusedun korvaamiselle ole perusteita sopimuksen ollessa tappiollinen, koska positiivisen sopimusedun mukainen korvaus riittää siihen, mitä velkojalla on ollut oikeus odottaa. Angloamerikkalaisessa oikeudessa velkojalla on oikeus saada *reliance interest* korvatuksi *expectation interestin* sijasta lukuun ottamatta tapauksia, joissa tämä merkitsisi velkojan hyötymistä sopimuksen tappiollisuuden vuoksi. Ks. Burrows s. 219–221.

vausmahdollisuus, koska positiivisen sopimusedun mukainen korvausvastuu ei näissä tilanteissa suojaa velkojaa tehokkaasti.⁵⁸

4.3.1.2. Toinen lähestymistapa

Kysymykseen sopimuksen valmisteluun liittyvien kulujen korvaamisesta sopimusrikkomustilanteissa ei tässä tutkimuksessa pyritä vastaamaan sopimus-
etujen käsitteitä käyttämällä. Ongelman tavanomainen esittämismuoto ja siihen liittynyt oikeustieteellinen keskustelu osoittavat, että määritettäessä korvausvastuun sisältöä sopimusetujen käsitteiden avulla ei voida vaikeuksitta tarjota oikeussuojaa sellaisille tarpeille, jotka eivät vastaa niitä tyyppitilanteita, joita silmällä pitäen määrittelytavat ovat aikanaan kehittyneet. Koska sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyvät kustannukset eivät kuulu positiiviseen sopimusetuun, joudutaan sopimusetujen käsitteitä käytettäessä kysymään, voidaanko velkojalle antaa oikeus vaatia korvausta negatiivisen sopimusedun mukaan laskettuna. Tämä on puolestaan johtanut edellä kuvattuun mielipiteiden kirjoon, ja yrityksiin täsmentää poikkeuksellisen negatiivisen sopimusedun korvaamisen edellytykset.

Sopimusetu-käsitteiden käyttäminen antaa vaikutelman, jonka mukaan samaan vastuuperusteena olevaan tosiseikastoon saattaisi liittyä kaksi vaihtoehtoista korvauksen määrittämistapaa.⁵⁹ Korvausvastuuta koskevan oikeusnormin oikeusseuraamuslause ei kuitenkaan käsitä kahta keskenään vaihtoehtoista seuraamusta, ja tosiseikaston täsmentäminen poistaa tämän loogisen ongelman.⁶⁰

Sopimuksen ollessa pätevä on sopimuksen valmistelusta ja päättämisestä aiheutuneiden kustannusten korvaamisen esteenä pidetty sitä, että näihin kustannuksiin kohdistuva korvausvaatimus tulisi kysymykseen vain sopimuksen ollessa velkojan kannalta tappiollinen tai positiivisen sopimusedun ollessa määrältään nolla.⁶¹ Jos velkoja saisi tällöin korvausta sopimuksen val-

⁵⁸ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 359–360. Brækhus, TfR 1947 s. 534–535. Arnholm s. 311. Hov s. 96.

⁵⁹ Ks. Krokeide, TfR 1979 s. 136.

⁶⁰ Normin ei ole aihetta ajatella olevan muodoltaan »sopimusrikkomus tosiseikkojen a, b, c läsnäollessa → positiivisen tai negatiivisen sopimusedun käsittävä vahingonkorvaus». Riittävän monien relevanttien tosiseikkojen huomioon ottaminen tekee mahdolliseksi kuvata ratkaisussa käytettävää normia muodossa, jossa oikeusvaikutus ei ole alternatiivinen.

⁶¹ Positiivinen sopimusetu on määrältään nolla sellaisissa käytännössä tavallisissa tilanteissa, joissa sopimuksen tarkoittama esine tai palvelu on saatavissa toiselta toimitta-

mistelukustannuksista, seuraisi velallisen sopimusrikkomuksesta, että velkoja vapautuisi epäedullisesta sopimuksesta ja saisi vielä hyvityksen kuluista, jotka olisivat sopimuksen tultua oikein täytetyksi jääneet hänen rasitukseksi. Tämä merkitsisi poikkeamista eduntasoitusta koskevista vahingonkorvausperiaatteista, joiden mukaan vahingonkärsijälle vahinkotapahtumasta koitunut hyöty pitää vähentää suoritettavasta vahingonkorvauksesta.⁶²

Sopimuksen valmistelukulujen korvauskysymyksessä on lähdettävä siitä, mitkä seikat voivat johtaa poikkeamiseen eduntasoitussäännöstä. Eduntasoituksen tekemättä jättäminen merkitsee, että velkojalle korvataan sopimusrikkomuksen seurauksena vahinkoja, jotka eivät ole aiheutuneet sopimusrikkomuksesta siinä mielessä, että velkoja olisi ilman sopimusrikkomusta ollut niiden osalta paremmassa asemassa.⁶³ Vastuun on siten perustuttava erilaisille tavoitteille kuin tavanomaisen sopimusrikkomustilanteissa esille tulevan vahingonkorvauksen, jolla pyritään turvaamaan velkojalle sopimuksen mukaisten taloudellisten etujen realisoituminen.

Sopimuksen valmisteluun ja päättämiseen liittyvien kulujen korvaaminen on sopimusrikkomustilanteissa ratkaistava lähtien siitä, millaisia tavoitteita vahingonkorvausseuraamukselle halutaan asettaa. Lainsäädäntö tai oikeuskäytäntö eivät sulje pois mahdollisuutta korvata sopimuksen valmisteluun liittyviä kuluja sopimusrikkomuksen jälkeen. KL:n esitöissä on päinvastoin selvästi puollettu puretuksi tulleen sopimuksen tekemisestä aiheutuneiden kulujen korvaamista.⁶⁴

jalta samalla hinnalla ilman ylimääräisiä kuluja tai välillisiä vahinkoja. Positiivisen sopimusedun korvaaminen ei siten tarjoa markkinahinnalla tehtyjen sopimusten yhteydessä suojaa kuin sopimusrikkomuksesta aiheutuneita kuluja ja välillisiä vahinkoja vastaan.

⁶² Ks. eduntasoituksen ja negatiivisen sopimusedun korvaamisen suhteesta Brækhus, TfR 1947 s. 533. Hän hylkää ongelman ratkaisuun esitetyn konstruktiivisen argumentin, jonka mukaan vastuu negatiivisesta sopimusedusta on deliktivastuuta ja vastuu positiivisesta sopimusedusta sopimusvastuusta ja vastuuperusteiden erilaisuus estää eduntasoitusnormien soveltamisen. Brækhus haluaa sen sijaan ratkaista kysymyksen reaalisista negatiivisen sopimusedun korvaamistarpeista lähtien.

⁶³ Jos sopimuksen tappiollisuus johtuu velallisen tuottamuksellisesta toiminnasta, esimerkiksi harhaanjohtavien tietojen antamisesta sopimusta valmisteltaessa, ei ole aihetta evätä velkojalta korvausta sopimuksen valmistelukustannuksista sillä perusteella, että sopimus on tappiollinen. Eduntasoitusta ei tehdä, jos sopimusrikkomuksesta koituva »etu» olisi ainoastaan velallisen tuottamuksellaan aikaansaaman tappion välttäminen. Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 534. Fleischer s. 43.

⁶⁴ KL 67.1 §:n mukaan »Sopimusrikkomuksen vuoksi suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen kuluista, ... sekä muusta välittömästä tai välillisestä vahingosta, joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut.» KL:n esitöissä säännöstä perustellaan perinteistä positiivista sopimusetua muistuttavin lausumin. Ks. HE 93/1986 s. 123. Esitöissä on kui-

Niissä tapauksissa, joissa velkoja on tietoisesti tehnyt objektiivisesti arvioiden tappiollisen sopimuksen, on ratkaistava, kuinka tunnearvoihin tms. erityisiin intresseihin suhtaudutaan.⁶⁵ Oikeuskirjallisuudessa tällaista muuta kuin taloudellista sopimuksentekomotiivia on pidetty seikkana, joka puoltaa korvausvastuun kohdistamista sopimuksen valmistelukuluihin.⁶⁶ Muuten velallinen voisi rikkoa velkojalle objektiivisesti arvioiden tappiollisen sopimuksen ilman korvausvelvollisuuden mahdollisuutta, ja sopimuksen valmistelusta velkojalle aiheutuneet kustannukset jäisivät velkojan tappioksi.⁶⁷

Valmistelukulujen korvaaminen perustuisi muiden kuin taloudellisten intressien tapauksissa lähinnä tarpeeseen vahvistaa sopimussidonnaisuutta jollakin oikeuskeinolla. Korvausvastuuta ei voida perustella kompensatiotavoitteella, koska sopimusrikkomus ei ole kokonaisvaikutuksiltaan velkojan kannalta tappiollinen. Voidaan tosin huomauttaa, että velkoja on ollut valmis maksamaan suorituksesta markkina-arvoa korkeamman hinnan ja kärsimään vahinkoa tässä merkityksessä, mutta että hän ei ole hyväksynyt sitä, että sopimuksen tekemiseen käytetyt kustannukset käyvät tarpeettomiksi. Tässä merkityksessä valmistelukustannustenkin korvaamisessa voitaisiin joskus nähdä reparatiivisia piirteitä.

Valmistelukulujen korvaamista on varsin usein pidetty perusteltuna, jos korvausvastuuseen (ja sopimuksen purkuun) johtanut velallisen tuottamussellinen menettely on tapahtunut ennen sitovan sopimuksen syntymistä.⁶⁸ Kantaa voidaan perustella sillä, että velallisen tuottamus on yhteydessä val-

tenkin myös aiempaan oikeustilaan nähden huomattavan selvä lausuma sopimuksen tekemiseen liittyvien kustannusten korvaamisesta. Ks. HE 93/1986 s. 42: »Välittömästi vahingosta suoritettavan korvauksen tulee myös käsittää sellaiset kulut ja muut kustannukset, joita vahinkoa kärsineelle sopijapuolelle on syntynyt sopimuksen johdosta, mutta jotka ovat sopimusrikkomuksen vuoksi käyneet hyödyttömiksi. Näihin kuuluvat esimerkiksi kustannukset, joita vahinkoa kärsineelle sopijapuolelle on aiheutunut sittemmin puretun sopimuksen tekemisestä ja sen täyttämisestä. Tällä perusteella on esimerkiksi korvattava tarjousten laatimisesta aiheutuneet kulut.» Ks. tästä Routamo, Kaupan lait I s. 222.

⁶⁵ Tappiollinenkin sopimus voi olla olosuhteisiin nähden taloudellisesti rationaalinen. Ks. Owenin, *Oxf. J. Leg. Stud.* 1984 s. 405–407 esimerkkejä tilanteista, joissa tappiollinen sopimus voidaan tehdä vielä suuremman tappion välttämiseksi tai tulevaisuudessa saatavien voittojen varmistamiseksi.

⁶⁶ Ks. Krokeide, *TfR* 1979 s. 220–221.

⁶⁷ Fleischerin s. 47 mukaan negatiivisen sopimusedun korvaamista puoltavat »både prevensjons- og gjenopprettelsehensyn», kun positiivinen etu on velkojan suoritukseen liittämien muiden kuin taloudellisten arvojen vuoksi merkityksetön.

⁶⁸ Ks. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 394. Rudanko, *Myötävaikutushäiriöistä* s. 292–296. Krokeide, *TfR* 1979 s. 223.

mistelukulujen aiheutumiseen: jos velkoja olisi tiennyt velallisen menettelystä, hän ei oletettavasti olisi ryhtynyt valmistelemaan sopimusta tämän kanssa.⁶⁹ Sopimuksentekovaiheeseen sijoittuva tuottamus on johtanut sopimuksen valmistelukulut käsittävään korvausvastuuseen yhdessä iäkkäässä KKO:n ratkaisussa. Tapauksessa 1939 II 3 kiinteistönostajalle tuomittiin 5.000 markan korvaus kiinteistönkauppaan liittyneistä katselmuksista, arvioinneista ja matkoista, kun ostaja oli purkanut kiinteistönkaupan havaittuaan myyjän antaneen hänelle vääriä tietoja kaupan kohteesta.⁷⁰

Mahdollisuutta saada korvausta negatiiviseen sopimusetuun luetuista vahingoista on oikeuskirjallisuudessa puollettu myös silloin, kun velallinen on ennen suoritusajankohtaa tiennyt, ettei hän kykene täyttämään velvoitettaan, mutta on tuottamuksellisesti jättänyt ilmoittamatta tästä velkojalle.⁷¹ Vastuuperuste sijoittuisi siten sopimuksen täyttämisvaiheeseen. Epäselvää on, olisiko tällä argumentilla merkitystä silloinkin, kun sopimusrikkomusta koskevan ennakoilmoituksen laiminlyönti ei vaikuta sopimuksen tappiollisuuteen.

Oikeusdogmaattista kantaa siihen, voidaanko sopimuksen valmistelu- ja päättämiskuluja korvata sitovan sopimuksen tultua rikotuksi, on vaikea esittää täsmällisessä muodossa. Yhtenä syynä tähän on oikeuskäytännön vähäisyys.⁷² KL:n esityölausumat ja oikeuskirjallisuuden yhä myönteisemmäksi

⁶⁹ Toisaalta se, sijoittuuko velallisen tuottamus sopimuksen tekemis- vai täyttämisvaiheeseen voi olla harkinnanvaraista. Sopimusrikkomus on esimerkiksi voinut johtua velallisen puutteellisista raaka-ainevarastoista, ja tilannetta voidaan tulkita joko niin, että velallisen olisi pitänyt sopimusta valmisteltaessa tietää raaka-aineupulan mahdollisuudesta tai että hän on sopimuksen solmimisen jälkeen laiminlyönyt riittävien täydennysten hankkimisen. Myöskään ei ole selvää, onko oikeudenmukaisen vastuunjaon kannalta välttämättä aiheellista kiinnittää huomiota culpa in contrahendo – culpa in contractu -jaotteleluun. Esimerkkiä soveltaen voidaan kysyä, miksi velkojaa olisi perusteltua suojata laajemmin silloin, kun raaka-aineen puuttumisen syy voidaan ajallisesti sijoittaa sopimuksentekovaiheeseen, jos tuottamuksen ilmenemistapa on muuten kuitenkin jokseenkin samanlainen eikä sopimussuhteessa voida havaita muitakaan ulkoisia eroja. Ongelma poistuu, jos valmistelukulujen korvaamisen kannalta relevanttina culpa in contrahendona pidetään ainoastaan OikTL:n pätemättömyysperusteiden kaltaisia väärinkäytöstilanteita.

⁷⁰ Sopimus ei ole välttämättä ollut tappiollinen, sillä kiinteistön kaltaisen yksilöllisen sopimusobjektin täsmällistä markkinahintaa on vaikea osoittaa. Jos kauppahinta vastaa käypää hintaa, ei sopimuksen valmistelu- ja päättämiskulujen korvaamiseen liity edunsaotusproblematiikkaa. Velkojalla on tällöin tarve saada korvausta kyseisistä kustannuksista, koska hinnaneroon perustuvaa (eikä yleensä muitakaan oikean suorituksen saamatta jäämisestä johtuvaa) vahinkoa ei ole aiheutunut.

⁷¹ Ks. Fleischer s. 49. Krokeide, TfR 1979 s. 221.

⁷² Ks. oikeuskäytännön niukuudesta myös Taxell, Avtal och rättsskydd s. 394, jonka kannanoton jälkeisenä aikanaan oikeuskäytäntö ei näytä selventäneen ongelmaa.

käyneet kannanotot puoltavat sitä, että velkojalla on ainakin joissakin sopimusrikkomustilanteissa oikeus saada korvaus sopimuksen tekemiseen liittyvistä kuluistaan. Tämän oikeuden tarkempi sisältö jää riippumaan, tosiseikastojen vaihtelu huomioon ottaen, niistä punninnosta, joita edellä on esitetty immateriaalisia arvoja, culpa in contrahendoa ja suoritushäiriöstä ilmoittamatta jättämistä koskien. Korvausvastuuta tukevia argumentteja on punnittava sitä vasten, johtaisiko tappiolliseen sopimussuhteeseen liittyvä korvaus sopimuksen valmistelukustannuksista siihen, että velkojan hintatason kehitystä ym. seikkoja koskeva normaali liikeriski siirtyisi velallisen kannettavaksi.

Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteisiin perustuva ajattelu johtaa osoitetulla tavalla tilanteisiin, joissa dikotomian ylläpitäminen saa aikaan kestäättömiä tuloksia ja siitä joudutaan poikkeamaan. Jaottelu onkin alkanut heikentyä samalla, kun sopimuksen purkutilanteissa on jouduttu myöntämään tarve korvata tiettyjä negatiivisen sopimusedun piiriin luettuja kustannuksia.⁷³

4.3.2. Sopimusetu-käsitteiden merkityksestä

Sopimusetujen käsitteet ovat juridiikan opetuksessa hyödyllisiä apuvälineitä, jotka auttavat hahmottamaan erilaisia korvaustilanteita.⁷⁴ Positiivinen ja negatiivinen sopimusetu kuvaavat ydinalueeltaan kahta erilaista vahingonkorvausvastuun muotoa, ja perustilanteissa (sopimusrikkomus/sopimuksen tekotuottamus) näillä käsitteillä voidaan tuoda esiin vastuuperusteiden ja niihin liittyvien korvattavien vahinkojen eroja.⁷⁵ Erityisesti niitä voidaan käyttää kuvattaessa yleisluontoisesti oikeustoimen velvoittavuuden sisältöä tavalla, joka havainnollistaa sitovuuden eri muotoja.⁷⁶

⁷³ Ks. Hellner, *Speciell avtalsrätt* II.2 s. 211.

⁷⁴ Ks. Havansi s. 41 siitä, miten alkeisopetuksessa hyödylliset käsitteelliset rajanvedot voivat varsinaisessa tutkimuksessa heikentää kykyä hahmottaa oikeudellisia ongelmia.

⁷⁵ Ks. Spleth, *UfR* 1962 B s. 213. Krokeide, *TfR* 1979 s. 227: »Det dreier seg om begreper som først og fremst vil tjene som hjelpemidler ved beskrivelsen av rettssystemet, og som vanligvis ikke vil inngå som noe element ved formuleringen av selve rettsreglene.»

⁷⁶ Ks. esimerkiksi Muukkosen, *Esisopimus* s. 37–39, 46–47, 49, 52–53 kuvaustapaa. Ks. myös Norjan Højesterettin tapaa argumentoida ratkaisuisissa *Nrt* 1981 s. 1047 ja 1984 s. 624. Ks. vertailukohtana Helin s. 306–307 siitä, millaisen merkityksen skandinaavisen realismin vaikutteita omaksunut oikeustiede oli valmis jättämään subjektiivisten oikeuksien käsitteille.

Sopimusetujen käsitteet johtavat kuitenkin vaikeuksiin, jos vahingonkorvauksen laskemisen lähtökohdat pyritään selvittämään niiden avulla kaikissa tilanteissa.⁷⁷ Yksittäinen vahinkoerä voi kuulua molempien sopimusetujen piiriin,⁷⁸ eikä vahingoista siten voida aina yksiselitteisesti sanoa, kuuluvatko ne negatiiviseen vai positiiviseen sopimusetuun.⁷⁹

Kohtuulliseen vastuunjakoon voidaan joissakin tilanteissa päätyä korvaamalla ainoastaan osa sopimusedun määritelmän piiriin kuuluvista vahingoista. Tämä voi merkitä esimerkiksi sitä, että sopimuksen valmistelukustannukset korvataan, mutta ei tekemättä jääneistä muista sopimuksista aiheutuneista menetyksistä.⁸⁰ Ratkaisu ei tarkoita korvausvastuun rajoittamista ennakoitavuusperiaatteen nojalla, vaan sitä että vastuuperusteen katsotaan vastuunjaon kohtuullisuutta koskevassa analyysissä »riittävän» suoranaisten kulujen korvaamiseen, mutta ei osaksi-kaan menetettyihin voittoihin. Samaan tulokseen voidaan päästä usein ennakoitavuusperiaatteen soveltamisella,⁸¹ mutta silti on mahdollista, että vastuujärjestelmässä on tarvetta sopimusetujen määritelmistä poikkeaville korvausmuodoille, esimerkiksi mainitulle kavennetulle negatiiviselle edulle.

Sopimusetujen käsittemääritelmien sijasta on aiheellista arvioida, mitä vastuuperusteena oleva tapahtuma on vaikuttanut vahingonkärsijän asemaan: mitkä hänen maksamansa kustannukset ovat seurausta sopimusrikkomuksesta tai neuvottelutuottamuksesta ja mitä odotettavissa olleita etuja hän on menettänyt.⁸² Lisäksi on kysyttävä, vaikuttavatko hintatason muutos tai velko-

⁷⁷ Rodhe s. 493 katsoo käsitteisiin liittyvien epäselvyyksien johtuvan siitä, että negatiivisella sopimusedulla on pyritty sekä positiivista sopimusetua lievempään oikeuskeinoon että erityistilanteissa velkojalle edullisempaan seuraamukseen. Myös Routamo, Kaupanvastuu s. 168 huomauttaa käsitesisältöjen epäselvyydestä katsoen sen vaikeuttavan kyseisten laskentaperiaatteiden tulosten arviointia. Ks. myös Muukkonen, Esisopimus s. 29.

⁷⁸ Ks. Nørager-Nielsen – Theilgaard s. 401, jossa mainitaan esimerkkeinä virheen toteutamisesta ja reklamaatiosta aiheutuvat kulut, sopimuksen kohteen palauttamisesta johtuvat kulut sekä velkojan sivullista kohtaan syntyvä korvausvastuu. Ks. myös Burrows, LQ Rev. 1983 s. 222–223. Gillig s. 395.

⁷⁹ Ks. Lvk 2/1925 s. 17. Muukkonen, Muotosäännökset s. 125. Almén – Eklund s. 326, jossa esimerkkinä mainitaan »avhämtnings- och andra kostnader i anledning av köpet». Ks. Routamo, Kaupanvastuu s. 164–165, 168 ongelmista, joita liittyy oikeuskäytännön tarkasteluun sopimusetujen käsitteiden pohjalta.

⁸⁰ Ks. Brækhus, TfR 1947 s. 532. Krokeide, TfR 1979 s. 187.

⁸¹ Ks. Krokeide, TfR 1979 s. 173.

⁸² Ks. Ämmälä, Negatiivisesta s. 560, jonka mukaan vahinkojen kuulumista negatiiviseen tai positiiviseen sopimusetuun ei voida ratkaista yksin sen perusteella, mihin ku-

jan valmius maksaa normaalia korkeampi hinta sopimuksen mukaiseen tulokseen. Lopulta ratkaisija joutuu vahingon määrittämisessä punnitsemaan vastakkain velallisen menettelystä seuraavaa vastuuta ja velkojan omalle vastuulle kuuluvia riskejä. Mikään arvostuksista riippumaton tapahtumakulujen vertailu ei kykene ratkaisemaan korvattavien vahinkojen määrää. Kun velkojalle aiheutuneiden vahinkojen sisältö on tällaisen harkinnan avulla täsmennetty, on seuraavaksi ratkaistava, korvataanko ko. vahingot täysimääräisinä vai seuraako korvausvastuun laajuutta rajoittavista periaatteista esteitä täysimääräiselle kompensatiolle.

Pohjoismaisista kirjoittajista Krokeide on selvimmin pyrkinyt eroon sopimusetujen käsitteistä korvauksen laskennan apuvälineinä. Hän on niiden sijasta ottanut lähtökohdaksi sen erittelemisen, mitä vahinkoja voidaan korvata vaatimuksen perustuessa sopimuksen pätemättömyyteen, sopimuksesta vetäytymiseen tai sopimusrikkomukseen.⁸³ Krokeiden esittämä kritiikki tuo esiin ongelmia, joita liittyy korvausvastuun laajuuden käsittelemiseen valintana positiivisen ja negatiivisen sopimusedun välillä.⁸⁴ Vaikka hänen tapansa luetella erilaisia tavallisesti korvattavaksi tulevia vahinkoja onkin useissa tapauksissa käyttökelpoinen, ei se vielä riitä osoittamaan positiivisen ja negatiivisen sopimusedun taustalla olevien tapahtumakulkuvertailujen hyödyttömyyttä. Tapahtuneen vertaaminen oletukseen siitä, mitä olisi tapahtunut, jos sopimusta ei olisi tehty tai se olisi täytetty oikein, voi selvittää korvattavien vahinkojen ja velkojan kannettavaksi jäävien kustannusten erottelua.⁸⁵ Sopimusetujen määritelmillä tapahtuvaa argumentaatiota koskeva kritiikki kohdistuuakin ennen kaikkea siihen, että määritelmiä ja niiden yhteyttä tiettyihin vastuuperusteisiin ei pidä ymmärtää niin sitovasti, että ne sulkisivat pois reaalisia korvaustarpeita koskevan harkinnan.

Sopimusetu-käsitteiden käyttökelpoisuutta juridisessa ratkaisuharkinnassa rajoittaa myös se, että käsitteiden avulla ei voida edetä vahingonkärsijälle aiheutunutta bruttovahinkoa pitemmälle. Rajoitusperiaatteita sovellettaessa joudutaan tarkastelemaan vahinkoja yksitellen. Esimerkiksi positiivisen sopimusedun piiriin kuuluvien erilaisten vahinkojen ennakoitavuus saattaa vaihdella ratkaisevasti: positiivinen sopimusetu sisältää määritelmällisesti yhtä lailla reklamaatiosta aiheutuneet vähäiset kulut kuin velkojan menettämän

luryhmään tietty vahinko kuuluu. Hän suosittaa korvausmäärän laskemista »ns. hypoteettisen kokeen avulla vertaamalla aiottua ja todellista tilannetta toisiinsa.»

⁸³ Ks. Krokeide, TfR 1979 s. 165–173, 197–219, 224–227.

⁸⁴ Ks. Krokeide, TfR 1979 s. 224–227

⁸⁵ Ks. differenssiopista edellä 3.2.3.2. lausuttua.

sopimuservoon nähden huomattavan suuren voitonkin.⁸⁶ Myös vahingonkarsijan myötävaikutus voi koskea vain yksittäistä vahinkoerää. Samoin vastuunrajoitusehdot voivat kaventaa positiivisen sopimusedun korvaamista esimerkiksi saamatta jääneen voiton osalta. Sopimusetu-käsitteiden avulla tapahtuva ajattelu johtaa laskelmaan kokonaisvahingosta ja jättää samalla nämä yksittäiset kysymyksenasettelut vaille huomiota.

Sopimusetujen erottelun jyrkkyys ja kaavamaisuus on kohdannut kritiikkiä,⁸⁷ eikä käsitteille olekaan syytä antaa harkintaa sitovaa merkitystä. Kysymys sopimusrikkomustapauksessa korvattavaksi tulevista vahingoista koskee sitä, mitä velkojan intressejä halutaan suojata vahingonkorvauksella. Velkojan tarpeet voivat sopimusrikkomustilanteiden moninaisuuden myötä olla hyvinkin vaihtelevia, eikä korvattavia vahinkoja voida sen vuoksi sitoa etukäteen mihinkään harkintakaavaan.⁸⁸ Positiivisen ja negatiivisen sopimusedun käsitteiden ei pidä antaa hämärtää reaalista ongelmaa siitä, miten velkojan oikeussuoja halutaan kohdistaa esimerkiksi velallisen rikkoman sopimuksen valmistelusta aiheutuneiden kustannusten suhteen. Varsinainen oikeusdogmaattinen analyysi tuleeikin paremmin toimeen ilman sopimusetujen käsitteitä, jolloin vastuunjakoa koskevien pohjimmaisten kysymysten sisältö ei uhkaa vääristyä.

4.4. Yhteenveto

Korvattavia vahinkoja on sopimussuhteissa usein kuvattu käsiteparilla positiivinen ja negatiivinen sopimusetu. Sopimusetujen käsitteillä pyritään differenssiopin tapaan päättämään lähtökohtaisten vahingon määritelmien muodostamiseen.

⁸⁶ Ks. Aurejärvi, LM 1983 s. 1154.

Jos positiivisen sopimusedun vertailumallia sovellettaisiin joustamattomasti, uhkai si se toisinaan johtaa myös liian suppeaan korvaukseen. Stoljar, LQ Rev. 1975 s. 70 mainitsee esimerkkinä tilanteen, jossa ostaja on maksanut tavarasta ennen luovutusajankoh taa hinnan 100. Myyjä rikkoo velvoitteensa, eikä toimita tavaraa. Jos tavarank markkina hinta on laskenut esimerkiksi 80:een, voitaisiin sanoa, että ostaja saatetaan siihen asemaan, jossa hän olisi ilman sopimusrikkomusta ollut, korvaamalla hänelle tämä alempi arvo.

⁸⁷ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjmsålsskador s. 221. Ämmälä, Negatiivisesta s. 560. Spleth, UfR 1962 B s. 213. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 57.

⁸⁸ Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 292 huomauttaa alku- ja jälkipäriset häiriöt toisiinsa rinnastavan ja vahingonkorvauksen mittapuun reaalisiin tarpeisiin perustavan näkemysten yleistyneen.

Käsitteitä käytettäessä reaaliset ongelmat ovat jääneet vähäiselle huomiolle. Kysymys negatiivisen sopimusedun korvaamismahdollisuuksista sopimuksen ollessa sitova on esimerkki tästä. Mainittua kysymystä on tutkimuksessa pyritty lähestymään tavalla, joka osoittaa, ettei sopimusetujen käsitteitä tarvita tilanteiden hallintaan.

Kaikkiaan sopimusetujen käsitteillä voi olla pedagogista merkitystä ja ne voivat joissakin tilanteissa selkeyttää harkintaa. Vaativaan oikeusdogmaattiseen analyysiin käsitteet eivät kuitenkaan vaikeuksitta sovellu, koska niitä käytettäessä reaalisilla ongelmilla ja niiden ratkaisemisessa tarvittavilla arvoargumenteilla on taipumus jäädä sivuun.

5. Ratkaisuvaihtoehtoja korvausvastuun rajoittamisnormeiksi

5.1. Hadley-tapaus johdantona seurausvahinko-ongelmaan

Sopimusrikkomuksen aiheuttamat seurausvahingot ovat saaneet osakseen runsasta huomiota angloamerikkalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Prejudikaatteihin klassisesti perustunut oikeusjärjestys lieene saanut teoriansakin keskitymään kuuluisissa ratkaisuissa käsiteltyihin oikeusongelmiin. Englannin analysoiduimpiin sopimusratkaisuihin kuuluu seurausvahinko-ongelmaa koskeva Hadley v. Baxendale vuodelta 1854.¹

Tapauksessa myllyn omistaja oli lähettänyt rikkoutuneen akselin mallikappaleeksi uuden valmistamista varten. Kuljetuksesta huolehtinut yhtiö viivästyi kuljetuksen suorittamisessa muutamia päiviä, minkä vuoksi myllyn toiminta oli tarkoitettua kauemmin pysähdyksissä. Omistaja vaati kuljetusyhtiöltä 300 punnan korvausta viivästyksen aikana menettämistään ansioista katsoen, että mylly oli joutunut vastaajan viivästyksen takia seisomaan viisi ylimääräistä päivää. Vastaaja kiisti kanteen pitäen vahinkoa liian etäisenä. Kanne hylättiin. Baron Aldersonin kirjoittamassa tuomiossa lausuttiin korvattavien vahinkojen laajuudesta, että sopimusrikkomuksen seurauksena korvataan vahingot, jotka »may fairly and reasonably be considered either as arising naturally, i. e. according to the usual course of things, from such

¹ Hadley-tapauksessa ilmaistun korvausvastuun rajoittamissäännön historiallista merkitystä kuvaa Gilmoren s. 83 lausuma: »Hadley v. Baxendale is still, and presumably always will be, a fixed star in the jurisprudential firmament.» Vrt. Danzigin, J. Leg. Stud. 1975 s. 274–283 huomautuksia tapauksen arvostuksen syistä ja Hadley-säännön osittaisesta vanhentuneisuutta koskevaa kritiikkiä. Ks. myös Cooke, Camb. LJ 1978 s. 288–290. Epstein, J. Leg. Stud. 1989 s. 132, 138. Ks. Hadley-säännön ranskalaisista vaikutteista König s. 78–84. Tapauksen yhteyksistä utilitaristisiin virtauksiin ks. Atiyah, The Rise and Fall s. 432.

breach of contract itself, or such as may reasonably be supposed to have been in the contemplation of both parties, at the time they made the contract, as the probable result of the breach of it.»²

Hadley-tapauksen perusongelma, sopimusrikkomuksesta aiheutuvien vahinkojen korvaamisen rajoittaminen velallisen suojaamiseksi liialliselta vastuulta, on reaalisena ongelmana samankaltainen kaikkialla, missä sopimukseen liitetään tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia ja niiden pohjalta suunnitellaan taloudellista toimintaa. Oikeudelliset ratkaisuvaihtoehdot ja käytetty argumentaatio muistuttavat toisiaan Pohjoismaissa, Saksassa ja angloamerikkalaisessa oikeuspiirissä siinä määrin, että terminologiset erot ovat usein näennäisiä.³ Vastuuta rajoittavaa normistoa on tilanteiden moninaisuuden vuoksi vaikea kuvata yhdenkään oikeusjärjestyksen sisällä kovin täsmällisin kriteerein. Kun yksittäistenkin Pohjoismaiden tutkijoiden piirissä esitetyt näkemykset rajoitusnormeista ovat vaihdelleet,⁴ on ajateltavissa, etteivät kuvaustapojen kansainväliset erot ole paljoakaan kansallista kirjoa suurempia. On tosin huomattava, että kansainvälinen yhtenäisyys koskee rajoitusperiaatteiden muotoa ja argumentaatiotapoja, mikä ei suinkaan merkitse sitä, että seurausvahinkoja korvattaisiin yhtä laajalti eri oikeusjärjestelmien piirissä.⁵

Hadley-tapauksen ei väitetä vastaavan Suomen oikeuden sisältöä.⁶ Kansainvälisesti tunnetuin seurausvahinko-ongelmaa koskeva ratkaisu onkin tässä

² Tapauksen on katsottu sisältävän kaksi sääntöä, joista jälkimmäinen or-sanana jälkeen lausuttu koskee seurausvahinkoja. Ks. Farnsworth s. 874. Eisenberg, Calif. L. Rev. 1992 s. 565.

³ Ks. esimerkiksi 5.3.1., 6.2.1.2. myöhempää argumentaatiota. Ks. myös Gomardin, UfR 1989 B s. 417 lausumaa Hadley-tapauksen sisältämistä säännöistä: »Indholdet af reglerne stemmer også overens med hovedindholdet af dansk ret om adækvans, således som dette er fremstillet i Julius Lassen's og Henry Ussing's klassiske værker.» Ks. Tiling, RabelZ 1968 s. 277–278 (ULIS 86 artiklan mukaisen) ennakoitavuusrajoituksen ja saksalaisen adekvaattisuusopin eroista.

⁴ Ks. myöhemmin 5.2.4.

⁵ Sen selvittäminen, miten korvausvastuun todellinen laajuus eri maissa vaihtelee, edellyttäisi varsin laajaa tuomioistuinkäytännön analysointia. Vertailun toteuttamista vaikeuttaisi ilmeisesti riittävän samankaltaisten oikeustapausten löytämisen ongelmallisuus ja kasuististen piirteiden vaikutus lopputuloksiin.

Vinding Kruse, Erstatningsansvarets grænser s. 798 katsoo oikeuskäytännön kehittäneen useissa maissa toisistaan riippumatta samankaltaisiin lähtökohtiin perustuvia korvausvastuun rajoitussääntöjä. Vinding Kruse kutsuu ilmiötä nimellä »naturgroet ret».

⁶ Säännön asema alkuperäisessä muodossaan on käynyt myös angloamerikkalaisissa maissa epävarmaksi. Ks. Cooke, Camb. LJ 1978 s. 288–290. Eisenberg, Calif. L. Rev.

esitetty ainoastaan problematiikkaa havainnollistavana johdantona korvausvastuun laajuutta rajoittavan normiston käsittelyyn. Hadley-tapaus on usein käytetty esimerkki juridisesti relevantin syy-yhteyden määrittämisestä muuallakin kuin angloamerikkalaisissa maissa.⁷ Tapauksella on antamisajankohdansa puolesta myös historiallista merkitystä, koska seurausvahinkojen yleistyminen liittyy teollistumisen myötä kehittyneisiin kaupankäynnin muotoihin.⁸ Hadley-säännön avulla pyrittiin parantamaan vahingonkorvausvastuun laajuuden ennustettavuutta ja rajoittamaan korvausvastuu normaaleja asiantiloja vastaavaksi.⁹

Seurausvahinkojen korvaamiskysymystä on kuvattu puhumalla kausaliiteetin katkaisemisesta.¹⁰ Ilmaisutapa kuvaa ongelman muotoa, mutta pelkällä kausaliiteetin etäisyyttä koskevalla harkinnalla ei vastuun laajuutta hallita, vaan esimerkiksi osapuolten sopimuksen sisältö on otettava huomioon. Lisäksi vastuun rajoittamistarve voi tulla esiin myös määrältään poikkeuksellisten suurten välittömien vahinkojen kohdalla. Vahinkoseurauksen etäisyys on ongelmallinen kielikuva osana normatiivista kuvausta, koska sopimusrikkomuksen ja sen vahinkoseurauksen välisen »etäisyyden» arvottamiseen sopivaa mittapuuta on vaikea muodostaa. Vertailukohdaksi tarvitaan normaaleina pidettäviä sopimustilanteita, sillä sopimusrikkomuksen ja vahingon välisen syy-yhteyden etäisyys (tai tavanomaisuus tai ennakoitavuus halutusta termistä riippuen) voi saada sisältönsä vain sopimussuhteisiin yleensä liittyviin intresseihin nähden.

Korvattavien vahinkojen rajoittamiseen on lainsäädännössä, oikeuskäytännössä ja -tieteessä käytetty varsin monia tapoja. Erilaisuuden vaikutelma johtuu kuitenkin osaksi kielenkäytön eroista, ja monet vaihtelevista ilmai-

1992 s. 609–613. Vahinkojen »remoteness test»:iä on täydennetty myöhemmin kolmella merkittävällä tapauksella, joita ovat *Victoria Laundry (Windsor) Ltd v. Newman Industries Ltd* (1949), *Koufos v. C. Czarnekov (The Heron II)* (1969) ja *Parsons v. Uttley Ingham* (1978). Ks. *Burrows* s. 43–44. Ks. myös *Whincup* s. 240–241. Kritiikistä huolimatta *Hadley* merkitystä lisää sen keskeinen asema oppikirjoissa. Ks. *Anson* s. 498–502. *Calamari* – *Perillo* s. 593–595. *Treitel* s. 744–745.

⁷ *Hadley*hyn on viitattu runsaasti myös pohjoismaisessa kirjallisuudessa. Ks. *Sisula-Tulokas*, *Dröjmsålsskador* s. 236. *Peczenik* s. 263. *Gomard*, *Obligationsret* 2 s. 185. *Hellner*, *Speciell avtalsrätt* II.2 s. 209.

⁸ Ks. *Danzig*, *J. Leg. Stud.* 1975 s. 259–260. Ranskan CC 1150 artiklassa oli samankaltainen sääntö ilmaistu jo 1800-luvun alussa.

⁹ Ks. *Danzig*, *J. Leg. Stud.* 1975 s. 277.

¹⁰ Ks. *Lookofsky* s. 168: »Adequate causation (adækvans) and foreseeability address the same kind of general problem, and both relate directly to the consequential issue: the *Hadley*-problem of »where do we stop?«»

sutavoista voidaan nähdä saman vahinkojen ennakoitavuutta korostavan periaatteen kuvauksina. Tässä luvussa tarkastellaan lainsäädännössä (5.2.1.–5.2.3.) ja doktriinissa (5.2.4.) esitettyjä erilaisia tapoja korvausvastuun laajuuden määrittämiseksi. Käsittelyn kohteena ovat ne periaatteet, joilla rajoitetaan korvattava vahinko siihen laajuuteen, joka tulee korvatuksi, ellei vastuuta ole tarpeen edelleen kaventaa eduntasoituksen,¹¹ vahingonkärsijän myötävaikutuksen, sovittelutarpeen tai vastuunrajoitusehtojen perusteella. Näitä viimeksi mainittuja rajoitustapoja ei käsitellä tässä luvussa.¹²

5.2. Korvausvastuun laajuuden rajoittamisessa käytettyjä sääntelytapoja

5.2.1. Kauppalain korvausvastuun laajuutta rajoittavat säännökset

Suomen lainsäädännössä on vain harvoja sopimusrikkomuksesta seuraavan korvausvastuun laajuutta koskevia säännöksiä. Laajimmin asiaa on säännelty KL:ssa. KL:n normistossa huomionarvoista on, että korvattavien vahinkojen laajuutta säännellään osaksi vastuuperusteiden erottelulla.

KL:ssa myyjän viivästykseen ja tavaran virheeseen liittyvää korvausvastuuta rajoitetaan ensinnäkin jakamalla vahingot KL 67 §:ssä välittömiin ja välillisiin, joiden korvaaminen riippuu erilaisista vastuuperusteista. Välittömien ja välillisten vahinkojen erottelu ei kuitenkaan koske oikeudellista virhettä eikä ostajan sopimusrikkomuksesta seuraavaa korvausvastuuta.¹³

Välittömät vahingot on korvattava ostajalle KL 27.1 ja 40.1 §:ssä säännellyn kontrollivastuuksi kutsutun vastuuperusteen mukaisesti. Kontrollivastuun mukaisista vastuusta vapautumisperusteista säädetään KL 27.1 §:ssä. Myyjä on säännöksen mukaan korvausvastuussa viivästyksen tai virheen aiheuttamista vahingoista, ellei hän osoita sopimusrikkomuksen johtuneen »hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen

¹¹ Jos rajoitusperiaatteiden soveltamisen lähtökohdaksi otetaan differenssiopin mukainen vahingon määritelmä, on eduntasoituksen vaikutus yleensä jo otettu siinä huomioon.

¹² Vastuunrajoitusehtoja käsitellään tutkimuksen 8. luvussa. Muita mainittuja rajoitussäännöstöjä ei tutkimuksessa käsitellä keskitetysti.

¹³ Ks. HE 93/1986 s. 123. Sevón – Wilhelmsson – Koskelo s. 141.

ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa.»¹⁴

Myyjän korvausvastuu käsittää myös välilliset vahingot KL 27.4 ja 40.3 §:n mukaan, jos viivästys tai virhe on johtunut myyjän huolimattomuudesta. KL 40.3 §:n mukaan tavaran virheen seurauksena ilmenneet välilliset vahingot korvataan lisäksi, jos tavara kaupantekohetkellä poikkesi siitä, mihin myyjä oli erityisesti sitoutunut. Säännökset osoittavat KL:n mukaiseksi pääperiaatteen, että välilliset vahingot kattava vastuu edellyttää vaikeammin täyttyvää vastuuperustetta kuin välittömän vahingon korvaaminen.

Korvausvastuuta kaventavat KL:n normiston mukaan vielä KL 70.1 §:ssä säännelty vahinkoa rajoittavien toimenpiteiden laiminlyönti ja KL 70.2 §:ssä säädetty mahdollisuus sovitella korvausvastuuta, »jos se on kohtuuton ottaen huomioon vahingonkorvausvelvollisen sopijapuolen mahdollisuudet ennakoida ja estää vahingon syntyminen sekä muut olosuhteet.»

KL:n valmisteluaineistosta ilmenee, että välittömän ja välillisen vahingon erottelulla pyrittiin lieventämään velallisen vahingonkorvausvastuuta, jonka katsottiin kontrollivastuuseen perustuvana muodostuvan muuten liian raskaaksi.¹⁵ Vastuuperuste-erotteluun liittyy siten korvausvastuun rajoittamistarkoitus, jonka katsottiin mukailevan yleisissä sopimusehdoissa omaksuttua tapaa rajoittaa välillisten vahinkojen korvaamista.¹⁶

KSL:n 1.7.1994 voimaan tullut uudistus merkitsi lain 5 luvun irtaimen kauppaa koskevien säännösten muuttamista. Kokonaan uusina sääntelykohteina lakiin tuli eräitä kuluttajapalveluksia koskeva 8 luku ja taloelementtien kauppaa ja rakennusurakkaa koskeva 9 luku. KSL 5:10.1:n mukaan myyjä vastaa viivästykseen aiheuttamista välittömistä vahingoista kontrollivastuun perusteella. Virheestä aiheutuneista välittömistä vahingoista myyjä on KSL 5:20.1:n mukaan aina vastuussa.¹⁷ Välillisten vahinkojen¹⁸ korvausvelvollisuus seuraa kuten KL:ssa myyjän puolella olevasta huolimattomuudesta tai virheen osalta erityisestä

¹⁴ Kontrollivastuun suhteesta CISG 79 artiklaan ja Saksassa esitettyyn Sphärentheorie-oppiin ks. Hellner, Kontrollansvaret s. 116–119.

¹⁵ Ks. HE 93/1986 s. 33, 41.

¹⁶ Ks. HE 93/1986 s. 29. Ks. myös Reg. Prop. 1988/89:76 s. 47. Ks. myös Ramberg, Den nya köplagen s. 279. Håstad s. 58 av. 33 huomauttaa, että lainvalmistelussa ei seurattu vakioehtojen kehitystä, joten esitöihin jäi virheellisiä käsityksiä vakioehtokäytännöstä.

¹⁷ Ks. HE 360/1992 s. 66–67.

¹⁸ KSL 5:10.3:ssa oleva välillisten vahinkojen määritelmä poikkeaa KL 67 §:n mukaisesta. Säännöksen mukaan: »Välillisenä vahinkona pidetään: 1) tulon menetystä, joka ostajalle aiheutuu sopimusrikkomuksen tai siitä johtuvien toimenpiteiden vuoksi; 2) va-

sitoutumisesta (KSL 5:10.3 ja 5:20.1).¹⁹ KSL:n laajempaan käsittelyyn ei ole aihetta ottaen huomioon tutkimuksen kohdentuminen liikesopimuksiin.

Vastaava sääntely on omaksuttu myös AsKLE:n uuden asunnon kauppaa koskevassa 4:11.1:ssä.

5.2.1.1. Vastuuperusteiden erottelu ja korvattavien vahinkojen rajoittaminen

KL:ssa velallisen vastuuta on pyritty kaventamaan välillisten vahinkojen kvalifioidulla vastuuperusteella.²⁰ Erilaisten vastuuperusteiden avulla tapahtuvan vastuun rajoittamisen tosiasiallinen tehokkuus riippuu siitä, miten välillisten vahinkojen korvaamisedellytyksenä olevaa huolimattomuus-vaatimusta (tai erityistä sitoutumista) tulkitaan. KL:n tekstistä ei ilmene, onko tuottamusarvioinnissa tarkoitus soveltaa velvoiteoikeudessa yleisenä vastuuperusteena pidettyä ekskulpaatiosääntöä, jonka mukaan myyjän tulee vastuun välttääkseen osoittaa menetelleensä huolellisesti, vai onko tuottamusta koskeva todistustaakka välillisten vahinkojen korvaamista vaativalla velkojalla. KL:a koskevassa hallituksen esityksessä käsitellään todistustaakan jakoa, mutta vaihtoehtoihin ei oteta selvää kantaa.²¹

Hallituksen esityksessä todetaan välillisen vahingon korvaamisen tuottamusvaatimuksesta, ettei todistustaakan tarkoiteta seuraavan mitään kaavamaista sääntöä, vaan sen sijaan tulee »kussakin tapauksessa harvinaista, mitä on pidettävä riittävänä näyttönä ja kummalle osapuolelle näyttövelvollisuus eri kysymysten osalta on tätä taustaa vasten asetettava ottaen huomioon osapuolten näyttömahdollisuudet ja muut seikat.»²²

hinkoa, joka johtuu muuhun sopimukseen perustuvasta velvoitteesta; ja 3) tavaran käyttöhyödyn olennaista menetystä, josta ei aiheudu suoranaista taloudellista vahinkoa, sekä muuta siihen rinnastettavaa haittaa, joka on olennainen.» AsKLE 4:11.3:n välillisen vahingon määritelmä on puolestaan erilainen sekä KL:n että KSL:n vastaaviin nähden. Ks. HE 14/1994 s. 89–90.

¹⁹ KSL 8 ja 9 lukujen mukainen vahingonkorvausnormisto on pääpiirteiltään samansisältöinen kuin 5 luvussa.

²⁰ Krüger, Norsk kjøpsrett s. 372 puhuu kvalifioidusta vastuuperusteesta.

²¹ Rudangon, LM 1988 s. 25 mukaan KL ilmentää tältä osin entistä vapaampaa suhtautumista todistustaakkakysymyksiin. Taxell, Köplagen s. 121 pitää sekä presumtiovas- tuuta että ostajan todistustaakkaa ongelmallisina ja suosittaa hallituksen esityksen tapaan suhteellisen vapaata todistusharkintaa.

²² Ks. HE 93/1986 s. 81.

Lainvalmistelussa ei ole pyritty asettamaan kiinteää todistustaakkaa. Tällainen valinta voi aiheuttaa asianosaisille vaikeuksia tarvittavan näytön arvioimisessa.²³ Samalla se tekee vastuuperuste-erottelun korvausvastuuta rajoittavan vaikutuksen epäselväksi.

Jos velalliselle asetetaan ekskulpaatiovelvollisuus KL 27.4 ja 40.3 §:n mukaisen huolimattomuuden suhteen, jää välittömiä vahinkoja koskevan kontrollivastuun ja välillisiä vahinkoja koskevan tuottamuvastuun ero vähäiseksi.²⁴ Velallisen ekskulpaatiodistelu vaatii yleensä selvitystä jostakin odottamattomasta suoritusta vaikeuttavasta seikasta. Tällöin lähennytään KL 27.1 §:n mukaista kontrollivastuuseen liittyvää näyttövaatimusta,²⁵ vaikkakaan ekskulpaationäyttö ei välttämättä vaadi, että suorituseste on velalliseen nähden ulkopuolinen KL:n tarkoittamassa mielessä,²⁶ tai että muutkaan mainitun lainkohdan esteelle asettamat edellytykset täyttyvät. Onkin mahdollista osoittaa tilanteita, joissa ekskulpaatio- ja kontrollivastuunormit johtavat toisistaan poikkeaviin tuloksiin,²⁷ mutta ekskulpaatiosäännön mukaisen tuottamuvastuun merkitys välillisiin vahinkoihin ulottuvan korvausvastuun

²³ Todistustaakan jakoa koskeva epävarmuus tulee esille velkojan esittäessä velallisen toiminnan huolimattomuutta koskevan väitteen ja velallisen kiistäessä tuottamuksen olemassaolon. Osapuolilla ei väitteiden jälkeen ole varmuutta siitä, kumman tulee esittää näyttöä väitteensä tueksi. Tarpeellisen näytön esittämättä jääminen voi johtaa oikeudenmenetyksiin. Todistustaakan epäselvyys voi myös saada todistustaakan edusta nauttivan sopimuspuolen esittämään tarpeetonta näyttöä.

²⁴ Honka s. 283 epäilee mahdollisuutta pitää lainkäytössä yllä eroa kontrolli- ja ekskulpaatiovastuun välillä. Ks. myös Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 89. Krüger s. 802. Hellner ja Ramberg s. 54 toteavat, että yksityishenkilöön kohdistuva kontrollivastuu on lähellä presumtiovastuuta, koska velallisella ei tällöin ole organisaatiota.

²⁵ Ks. Krüger, JV 1992 s. 346: »Hindringsansvaret er i praksis også et slags presumptionsansvar av »omvendt bevisbyrde»-typen, men det særegne er her at man uten å anvende en culpaterminologi efterspør hvorvidt en forringet, forsinket eller uteblitt prestasjon teknisk kan tilskrives en faktisk årsak som lar seg lokalisere innenfor ansvarssubjektets, d v s virksomhetens, »kontrollsfære».

²⁶ Ks. suoritusesteen kuulumisesta velallisen vastuupiiriin Hellner, Kontrollansvaret s. 121–126.

²⁷ Esimerkkinä voidaan ajatella velallisy yrityksessä suoritusvelvollisuuden täyttämisen kannalta avainasemassa olevan henkilön sairastumista. Yllättävä sairastuminen on yleensä ekskulpaatiosäännön nojalla vastuusta vapautumiseen oikeuttava peruste, ellei suorituksen jättämistä yhden henkilön toiminnasta riippuvaksi katsota tuottamukselliseksi. KL:n kontrollivastuusäännösten kannalta työntekijän sairastuminen ei sen sijaan liene velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella oleva este, koska kaikki yrityksen sisäiset syyt luetaan vastuupiiriin kuuluviksi. Ks. Taxell, Köplagen s. 104. Håstad s. 59. Myös teknisistä häiriöistä vapautuminen lienee vaikeampaa kontrollivastuun kuin eks-

rajoittamisessa on kuitenkin vähäinen.²⁸ On tosin huomattava, että tuottamussäännön tosiasialliset vaikutukset riippuvat viime kädessä siitä, millaisten kriteerien mukaan tuottamusarviointi tapahtuu. Ekskulpaatioperiaatteen noudattamisesta huolimatta kontrollivastuu ja tuottamusvastuu voivat erottua ankaruudeltaan olennaisesti eri asteisina, jos velalliselta vaadittavalle huolellisuusnäytölle asetetaan velallista suosivat alhaiset vaatimukset. Vastuusta vapautumiseen johtavalle ekskulpaationäytölle on kuitenkin yleensä asetettu velallisen kannalta verrattain ankarat vaatimukset, ja vastuusta vapautuminen on usein edellyttänyt selvitystä jostakin velallisesta riippumattomasta suoritusesteestä tms. yllättävästä tapahtumasta.²⁹

Korvattavien vahinkojen laajuutta koskevien KL:n säännösten tulkinta-ongelmiin on kolme ratkaisuvaihtoehtoa: 1) Todistustaakka välillisten vahinkojen korvaamisen edellytyksenä olevasta huolimattomuudesta jätetään korvausta vaativalle,³⁰ eikä tuottamusedellytyksiä aseteta liian alhaisiksi. Välittömien ja välillisten vahinkojen erottelu saa tällöin tosiasiallista merkitystä vastuuperusteiden aste-eron vuoksi. Lisäksi korvausvastuuta kaventavat KL 70 §:n säännökset vahingon rajoittamisvelvollisuudesta ja korvausvastuun sovittamisesta. 2) Välillisten vahinkojen osalta omaksutaan velallisen ekskulpaatiovelvollisuus. Samalla kontrollivastuun ja tuottamusvastuun soveltamistulokset tulevat lähelle toisiaan. Välittömien ja välillisten vahinkojen erottelulle jää vain vähäinen merkitys seurausvahinkojen korvattavuuden kannalta. Tämän vaihtoehdon mukaan ainoastaan KL 70 § on lain säännöksistä keskeinen korvausvastuun rajoittamisen kannalta. 3) Huolimattomuusarviointiin ei katsota seuraavan kiinteää todistustaakkaa, vaan näyttö-

kulpaatiovastuun vallitessa. Ks. myös Hellner, TFR 1991 s. 148–149. Ks. NU 1984:5F s. 250 tuottamusarvioinnin ja velallisen vaikutusmahdollisuuksien laajuutta koskevan harkinnan eroista. Ks. myös Krüger, JV 1992 s. 346–348.

²⁸ Krüger, JV 1992 s. 346–347 ei pidä kiistattomana sitä, että kontrollivastuu olisi tarkoitettu velallisen kannalta tuottamusvastuuta ankarammaksi vastuumuodoksi.

²⁹ Aurejärvi s. 145 on katsonut ekskulpaatiovastuun olevan »käytännössä hyvin usein miltei yhtä ankaraa kuin tuottamuksesta riippumaton vastuu.» Ks. myös Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 77: »Den säkraste exculpering sker när gäldenären förmår visa att avtalsbrottet beror på omständigheter utanför hans verkningskrets – åtgärder av tredje man, force majeure etc.»

³⁰ Ruotsin KöpL:n esitöissä on puолlettu tätä ratkaisua. Ks. Reg. prop. 1988/89:76 s. 48, 118, 141. Hellner – Ramberg s. 160. Hellner, TFR 1991 s. 163. Norjan KjøpsL:n esitöissä todistustaakan jaon on todettu ratkeavan yleisten oikeusperiaatteiden mukaan. Ks. Ot. prp. nr. 80 (1986–87) s. 76. Krüger, Norsk kjøpsrett s. 326 pitää lähtökohtana tuottamukseen vetoavan ostajan todistustaakkaa.

velvollisuus määräytyy tapauskohtaisten olosuhteiden perusteella. Tuottamusperusteen korvausvastuun laajuutta rajoittava vaikutus riippuu siitä, miten vastuumuodon kussakin tapauksessa saama sisältö eroaa kontrollivastuusta.

Riippumatta välittömän ja välillisen vahingon erottelun saamasta sisällöstä edellyttää korvausvastuun rajoittaminen irtaimen kaupassa vahinkojen ennakoitavuuteen perustuvaa rajoitusnormia.³¹ Kantajan tuottamusnäyttöä tarkoittavan 1-kohdan tapauksessa ennakoitavuuden merkitys jäisi vähäisemmäksi, koska vastuun rajoittaminen tapahtuisi osaksi välillisten vahinkojen erillisen korvausperusteen kautta. Jos taas välillisten vahinkojen korvaamisen tuottamusedellytystä arvioitaisiin ekskulpaatiosäännön perusteella 2-vaihtoehdon mukaisesti, nousisi korvausvastuun rajoittaminen vahinkojen ennakoitavuuden perusteella vastuun määräytymistä hallitsevaksi kriteeriksi. Vahinkojen ennakoitavuudella on joka tapauksessa paikkansa irtaimen kauppaa koskevassa vahingonkorvausnormistossa, mikä KL:a valmisteltaessa ilmaistiin puhumalla adekvaattisuusrajoituksesta.³²

5.2.1.2. Huolimattomuutta koskevan todistustaakan jaosta

KL:n säännösten yhdistäminen perinteisiin korvausvastuun rajoittamista koskeviin oppeihin ei ole ongelmatonta. Jos KL:n vahingonkorvaussäännöt pyrittäisiin muokkaamaan osaksi vallitsevana pidettyjä sopimusoikeuden periaatteita, joissa ekskulpaatiovastuulla on ollut pääsäännön asema, päädyttäisiin 2-vaihtoehdon mukaiseen tulkintaan. Vastuuperusteiden erityispiirteiden merkitys KL:ssa tulisi tulkinnallisesti kavennetuksi.

Lainsäätäjän kompetenssista seuraa, että lakien ei tarvitse soveltua aikaisempiin systemaattisiin kehyksiin.³³ Teorianmuodostuksen kannalta ongelmallista lakia ei voida todeta »virheelliseksi», jotta se voitaisiin sivuuttaa tai ainakin saattaa osaksi vallitsevaa normiston kuvaustapaa niin, että tarve kokonaiskuvan muuttamiseen vältettäisiin.³⁴ Systematiikan yksinkertaisena pitämisen kannalta on kuitenkin toivottavaa välttää sellaisia uusia lainsäädännöllisiä ratkaisuja, joiden suhde vallitsevaan normiston kuvaustapaan on

³¹ Ks. Sevón – Wilhelmsson – Koskelo s. 93, 164. Honka s. 237 huomauttaa KL:n säännösten lisäksi tarvittavan kausaliteettisääntöjen avulla tehtävää liian etäisten vahinkojen rajoittamista korvausvastuun ulkopuolelle.

³² Ks. NU 1984:5F s. 435. HE 93/1986 s. 123. Samoin Ruotsin KöpL:n osalta Reg. prop. 1988/89:76 s. 193, 207.

³³ Ks. Klami, Finalistinen s. 219.

³⁴ Ks. Helin s. 251.

ongelmallinen. Vaikka systematiikkaa korostava argumentti lähenee käsitteistä päättelyä, voidaan sitä käyttää yhtenä tulkinnan ohjenuorana lain sanamuodon ja esitöiden jättäessä sijaa harkinnalle. Samaan suuntaan vaikuttaa reaalisen argumenttina se muun muassa erehdysmahdollisuuksien vähenemisenä ilmenevä hyöty, joka lainsoveltajille ja muille normiadressaateille koituu totutun sääntelytavan ylläpitämisestä.

Status quo -lähtökohdan soveltaminen KL:ssa säänneltyyn välillisten vahinkojen korvaamiseen johtaa kysymään, onko riittävästi perusteita tulkinnalle, jonka mukaan välillisten vahinkojen korvaamisen edellytyksenä olevan tuottamuksen osalta on luovuttu sopimusoikeudessa muuten vallitsevasta tuottamuspresumtiosta.³⁵

KL:sta ilmenevää pyrkimystä kahden eri asteisen vastuuperusteen kehittämiseen³⁶ voidaan käyttää perusteluna sen puolesta, että velallisen huolimattomuutta koskeva todistustaakka olisi velkojalla. Ekskulpaatiosääntööhän ei voitaisi käyttää kontrollivastuuta olennaisesti lievemmän vastuun perusteena. Toisaalta on otettava huomioon, että KL:n valmistelun aikana vahingonkorvausta rajoittavat säännökset muuttuivat useaan kertaan.³⁷ Vuoden 1984 yhteispohjoismaisessa mietinnössä ei vielä ollut lakiin lopulta tullutta välittömän ja välillisen vahingon erottelua,³⁸ eikä mitään vastaavaa rajoitussäännöstöä ollut ehdotettu jo 1960-luvun alusta jatkuneen lainvalmistelun aiemmissa lakitekstiversioissa. KL:in lopulta tulleilla vahingonkorvaussäännöksillä ei ole perustanaan vastaavaa pitkäaikaista valmistelutyötä kuin lain monilla muilla osilla, vaan ne on otettu lakiin valmistelun loppuvaiheissa.

KL 67 §:n erottelu siihen liittyvine erilaisine vastuuperusteineen on sekä historiallisesti että kansainvälisesti vailla vertailukohtia.³⁹ Se poikkeaa myös lainvalmistelussa huomioon otetusta Wienin konventiosta, jonka merkitys oli

³⁵ Ekskulpaatiosääntöä yleisenä sopimusoikeudellisena vastuuperusteena on kannatettu, koska sen mukaisen presumtion on katsottu todennäköisesti vastaavan tapahtunutta: suoritushäiriötilanteessa on selvitetty sopimusvelvoitteen jääneen täyttämättä asianmukaisesti, mikä useimmiten johtuu siitä, että velallinen ei ole menetellyt vaadittavien huolellisuusstandardien mukaisesti. Ks. Halila, Todistustaakan jaosta s. 265–267.

³⁶ Ks. Taxell, Köplagen s. 121.

³⁷ Ks. lakitekstiehdotuksia lainvalmistelutöissä KM 1973:12, OJL 13/1977, NU 1984:5F ja HE 93/1986.

³⁸ Tällaista sääntelyä oli harkittu, mutta kauppalakityöryhmä katsoi lopulta, ettei jakoa eri vahinkotyypeihin voitu toteuttaa tyydyttävällä tavalla. Lisäksi jako uhkasi työryhmän mielestä tehdä lakitekstin liian monimutkaiseksi. Ks. NU 1984:5F s. 110–111.

³⁹ Honka s. 239 toteaa samantapaisen vastuuperuste-erottelun tulleen otetuksi lakiin Preussissa ja Itävallassa 1800-luvun alussa.

tosin muutenkin rajoitettu.⁴⁰ Sopimusoikeudessa vakiintuneen huolimattomuutta koskevan näyttövelvollisuuden jaon puolesta voidaan sanotun perusteella argumentoida vetoamalla siihen, ettei vakiintunutta ratkaisua ole syytä sivuuttaa lain ja sen valmisteluaineiston ollessa tulkinnanvaraista, kun vielä voidaan epäillä, ettei lainvalmistelu ole tältä osin perustunut yhtä huolelliseen harkintaan kuin KL:n valmistelu muuten.

KKO:n käytännössä ei ole toistaiseksi otettu kantaa näyttövelvollisuuden jakoon. Tapauksessa KKO 1992:86 veneen ostanut yksityishenkilö vaati myyjänä toimineelta toiselta yksityishenkilöltä vahingonkorvausta moottorissa olleen vian perusteella siitä, että hän oli virheen korjaamisen vuoksi ollut estynyt käyttämästä venettä kolmen kuukauden ajan. Tämä välillistä vahinkoa koskenut korvausvaatimus hylättiin toteamalla pelkästään, ettei virhe ollut johtunut myyjän huolimattomuudesta. Tapauksesta ei käy selville, katsoiko KKO velallisen onnistuneen ekskulpaatiodististelussaan vai oliko velkojan todistustaakka jäänyt täyttymättä. KKO:n ratkaisu saattaa viitata myös kolmanteen mahdollisuuteen, jonka mukaan KL 27.4 ja 40.3 §:n huolimattomuus-vaatimukseen ei liity kiinteää todistustaakkaa, vaan tuottamuseräilytön puuttumisen oikeusvaikutukset voivat esitöissä lausuttuun tapaan vaihdella tapauskohtaisesti.⁴¹

Kiinteitä todistustaakkasääntöjä on perinteisesti puollettu ennen kaikkea niiden oikeudenkäyttöä helpottavan ja soveltamistulosten ennustettavuutta lisäävän vaikutuksen takia.⁴² Kiinteiden todistustaakkanormien hyödyllisyyttä on saatettu liioitella, sillä todistustaakkaa ei ole syytä arvioida ottamatta huomioon siihen liittyvää näyttökynnystä.⁴³ Kun muistetaan näyttökynnyksen merkitys, huomataan todistustaakan jakoon perustuvien vastuun ankaruutta koskevien päätelmien vaikeutuvan: ekskulpaatiosääntö alhaisella vastuusta

⁴⁰ Ks. Wienin konvention merkityksestä lainvalmistelussa NU 1984:5F s. 53–56. HE 93/1986 s. 16–18, jossa pohjoismaista oikeusyhtenäisyyttä pidetään konvention seuraamista tärkeämpänä. Ks. myös Hellner, TfR 1992 s. 9, 14, jossa konvention vaikutus Pohjoismaiden kauppalakien vahingonkorvaussäännöksiin todetaan vähäiseksi.

⁴¹ Ratkaisun otsikossa ja perusteluissa ei lausuta mitään näyttövelvollisuuden jakoon viittavaa. Otsikossa todetaan: »kun virhe ei ollut johtunut myyjän huolimattomuudesta, hän ei ollut vahingonkorvausvastuussa siitä välillisestä vahingosta, ettei ostaja ollut voinut käyttää venettä.» Perusteluissa lausutaan: »Uitto myyjänä kuitenkin ei ilman tuottamustaan ole vahingonkorvausvastuussa tällaisesta välillisestä vahingosta pidettävästä vahingosta.»

⁴² Ks. Halila, Todistustaakan jaosta s. 67–68.

⁴³ Ks. Ekelöf s. 80: »Jag skulle vilja ifrågasätta om det överhuvudtaget är någon mening med att stadga om bevisbördan, såvida icke därav framgår hur stark bevisningen måste vara.» Ks. myös Håstad s. 68. (→)

vapauttavia seikkoja koskevalla näyttökynnyksellä ei liene velalliselle ainaakaan olennaisesti haitallisempi kuin kantajan todistustaakka matalalla näyttökynnyksellä.⁴⁴

Aineellisen oikeudenmukaisuuden tyydyttämiseen pyrkivä tapauksen erityispiirteet huomioon ottava sääntely saattaa edellyttää joustavaa suhtautumista todistustaakan jakoon. Tässä tutkimuksessa omaksuttu käsitys korvausvaatimusten ratkaisemisessa vaikuttavien tosiseikkojen runsaudesta sekä pyrkimyksestä sopimukseen liittyvien yksilöllisten tavoitteiden toteuttamiseen voidaan yhdistää näkemykseen, jonka mukaan ei ole tarpeen tehdä kategorista valintaa ekskulpaatiosäännön ja velkojan näyttövelvollisuuden välillä. Todistustaakan asettaminen voi näin jäädä tuomioistuimen tapauskohtaisesti ratkaistavaksi. Näin todistelua koskevan normiston suhteen luovutaan formaalisuudesta siinä määrin kuin tuomioistuimille harkintavaltaa jättävien joustavien normien katsotaan lisäävän oikeudenmukaisten ja oikeisiin faktapremisseihin perustuvien ratkaisujen todennäköisyyttä.

Edellä esitetyn perusteella päädytään seuraavaan tulokseen: Lainvalmistelussa ilmaistua periaatteessa joustavaa suhtautumista näyttövaatimuksiin on aihetta noudattaa, koska siihen liittyy hyväksyttäviä tavoitteita. Käytännössä tuottamuksen alkuperäistodennäköisyys on kuitenkin usein niin merkittävä, että tarve näytön esittämiseen on velallisella.⁴⁵ Pääsääntö ei siten vaikutuksiltaan ole kaukana ekskulpaatiovastuusta. Jos näyttömahdollisuudet ja muut todisteluvastuun jakoon vaikuttavat seikat sitä kuitenkin puoltavat, voi tarve tuottamusta koskevan näytön esittämiseen olla lähtökohtaisesti myös velkojalla.

Exskulpaatiovastuuta ei ole aiemmin muissakaan sopimustyypeissä puollettu ehdottomana sääntönä, vaan kunkin sopimussuhteen ja korvaustilanteen piirteiden on katsottu voivan vaikuttaa näyttövelvollisuuden jakoon.⁴⁶ KKO:n käytännössä ekskulpaatiosääntö on tosin jatkuvasti toiminut yleisenä sopimusoikeudellisena vastuunjako-sääntönä.⁴⁷

Näyttökynnys on merkityksetön ja todistustaakan jako ratkaisee lopputuloksen siinä harvinaisessa tilanteessa, että mitään näyttöä ei esitetä. Ks. Klami – Sorvettula – Hatakka, DL 1990 s. 1.

⁴⁴ Ks. Ekelöf s. 96 ankaran vastuun ja vahingonaiheuttajalle korkean todisteluvaatimuksen asettavan tuottamusvastuun suhteesta.

⁴⁵ Ks. Klami – Sorvettula – Hatakka, DL 1990 s. 14–16 alkuperäistodennäköisyydestä ja muista todistustaakan jakamiseen vaikuttavista argumenteista.

⁴⁶ Ks. Halila, Todistustaakan jaosta s. 268.

⁴⁷ Ks. esimerkkeinä kymmenistä tuottamuspresumtion perustuvista KKO:n ratkaisuista 1970 II 64, 1971 II 83, 1975 II 64, 1982 II 187, 1991:65 ja 1992:165

Riippumatta siitä, miten huolimattomuutta koskeva todistustaakka mis-säkin välillisten vahinkojen korvaustilanteessa määräytyy, joudutaan vahin-gonkorvausvastuun laajuutta rajoittamaan muiden normien tuella niissä ta-pauksissa, joissa (välittömien tai välillisisten) vahinkojen täysimääräinen korvaaminen ei niiden odottamattoman suuruuden vuoksi ole tarkoituksen-mukaista. Irtaimen kaupan yhteydessä tarvitaan siksi myös vahinkojen en-nakoitavuuteen perustuvia rajoitusnormeja lakiin nimenomaisesti kirjattujen sovittelu- ja myötävaikutusnormien lisäksi.

5.2.2. Muut sopimustyyppit

Muiden sopimustyyppien kuin irtaimen kaupan osalta Suomen oikeudessa ei juurikaan ole erityisiä vahingonkorvausvastuun laajuutta rajoittavia lain-säännöksiä kuljetus- ja työsopimuksia lukuun ottamatta.

Kuljetus- ja työsopimukset on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Ly-hyesti voidaan kuitenkin todeta kuljetusoikeudellisten kuljettajan kor-vausvelvollisuuden laajuutta koskevien säännösten tyypillisiksi piirteik-si lakisääteiset vastuun enimmäismäärät. Merikuljetusten osalta vas-tuun enimmäismäärä on vahvistettu kuljetettavana olevan kappaleta-varan osalta ML 13:30:ssä ja matkustajille aiheutuneiden vahinkojen osalta ML 15:15:ssä.⁴⁸ Vastuun enimmäismääriä laajemmasta vastuusta voidaan kuitenkin ML 15:16:n mukaisesti sopia.⁴⁹ Vastuurajojen puit-teissa korvataan sekä välittömät että välilliset vahingot. Lisäksi nou-datetaan yleisiä vahinkojen ennakoitavuutta, vahingonkärsijän myötä-vaikutusta ym. koskevia periaatteita.

TSL:n korvaussäännöksistä huomionarvoinen on perusteettomasta työ-sopimuksen päättämisestä työnantajalle syntyvää korvausvelvolli-suutta koskeva 47f §. Lainkohdan mukaan korvauksena on suoritetta-va vähintään kolmen ja enintään 24 kuukauden palkka. TSL 47f.2 §:ssä täsmennetään, että korvauksen suuruutta harkittaessa otetaan huomi-oon muun muassa työtä vaille jäämisen arvioitu kesto ja ansion mene-tys, työsuhteen kesto aika ja työntekijän mahdollisuudet saada ammat-tiaan vastaavaa työtä. TSL 47f §:n mukainen korvaus on nimenomai-sesti harkinnanvarainen, eikä sillä pyritä pelkästään todellisen vahin-gon kompensoimiseen, vaikka työntekijälle aiheutuneiden vahinkojen

⁴⁸ Muiden kuljetussopimusten osalta ks. IKSL 23.1–3 §. IKL 22.1–4 §. TKSL 32.2–3 §. RtkA 28.1 §, jonka mukainen rajoitus koskee vain matkatavaraa.

⁴⁹ Vrt. IKL 24 §. Ks. ML 13:30:n osalta HE 62/1994 s. 48, jossa sopimusvapaus tun-nustetaan tältäkin osin, mutta todetaan muun muassa laajemmasta vastuusta sopimisen harvinaisuuden vuoksi, ettei asiaa koskevan nimenomaisen säännöksen ottaminen lakiin ole tarpeellista.

laajuus vaikuttaakin säännöksessä mainittujen kriteerien kautta korvauksen laajuuteen. Sen sijaan TSL 51 §:n soveltamistilanteissa tavoitteena on vahingonkärsijälle tosiasiallisesti aiheutuneen vahingon korvaaminen.

Harvalukuiset vahingonkorvauksen laajuutta koskevat säännökset eivät juuri selvennä korvausvastuuta rajoittavien normien sisältöä. Useimmissa korvausvastuusäännöksissä säädetään ainoastaan korvausvastuun perusteesta, eikä korvausvelvollisuuden sisällöstä lausuta kuin että aiheutunut vahinko korvataan.⁵⁰

Vuoden 1734 lain säännöksistä KK 18:3:ssä (valtuutetun vilppi) ja MK 11:1:ssä (kiinteistökaupan oikeudellinen virhe) säädetään korvausvelvollisuudesta, joka käsittää »kaiken vahingon». Ainakaan MK 11:1:n osalta ei liene perusteita olettaa, että säännöksen mukainen korvausvelvollisuus olisi laajempi kuin sopimusoikeudessa yleensä.⁵¹ Säännösten kielellisellä ilmiällä ei voida argumentoida yleisten korvausvastuun rajoitusoppien hylkäämisen puolesta, koska rajoitusnormeja ei muutenkaan ole yleensä tavattu kirjoittaa lakiin.

HVL 93.1, 118.1-3 ja 119.1 §:ssä säädetään eräistä vahingoista, jotka vuokranantaja voi joutua korvaamaan irtisanomisen seurauksena. Säännökset laajentavat korvattavia vahinkoja differenssiopin mukaiseen vahingon käsitteeseen nähden, eikä niistä voida tehdä korvausvastuuta rajoittavia normeja koskevia päätelmiä.

Eräitä kuluttajapalvelussopimuksia ja rakennusurakkaa, jossa tilaajana on kuluttaja, koskevat KSL 8 ja 9 lukujen säännökset. Vahingonkorvausnormisto on rakenteeltaan samankaltainen kuin KL:ssa ja KSL 5 luvussa. Sen lähempi tarkastelu ei tutkimuksen rajaus ja KL:n edellä oleva analyysi huomioon ottaen ole aiheellista.

MK:n uudistusehdotuksen 2:32.1:n mukaan: »Vahingonkorvaus käsittää täyden korvauksen sopimusrikkomuksesta aiheutuneesta vahingosta.»⁵²

⁵⁰ Näitä säännöksiä ovat muun muassa KK 10:3-5, 10:7, 12:2-3. KedL 9.1, 26.1, 27 §. HVL 11.2, 13.3, 15.2-3, 20.1, 45.1-2, 51.3, 63 §. MVL 10.2, 11, 15.1-4, 21.3, 60 §. KsKväll 12.3 ja 13 §.

⁵¹ KK 18:3:n osalta voidaan sen sijaan periaatteessa ajatella, että lainkohdassa määritelty tuottamuksen laatu voisi puoltaa tavallista laajempaa korvausta.

⁵² Aiemmin komiteanmietinnössä 1989:53 ehdotettu MK 2:27 kuului: »(1 mom.) Sopimusrikkomuksen perusteella suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen vahingonkärsijälle aiheutuneista kustannuksista, hinnanerosta ja kiinteistöistä saamatta jääneestä tuotosta. (2. mom.) Vahingonkorvausta voidaan sovitella, jos se on kohtuuton ottaen huo-

Korvausvastuun laajuutta rajoittavien lainsäädännösten puuttuessa on sopimussuhteissa turvauduttu verraten epätasällisiksi jääneisiin vahinkojen ennakoitavuutta tai adekvaattisuutta painottaviin kriteereihin. Rajoitusperiaatteena ennakoitavuusvaatimus on joustava ja yksinkertaiselta näyttävä, mutta sen sisältöä on tarpeellista täsmentää oikeusvarmuuden lisäämiseksi.⁵³

Välittömien ja välillisten vahinkojen erottelulla ei ole merkitystä irtaimen kaupan ulkopuolella lukuun ottamatta välillisten vahinkojen korvaamista rajoittavia käytännössä tavallisia sopimusmääräyksiä.⁵⁴ Tahdonvaltaisten normien mukaan sekä välittömiä että välillisiä vahinkoja koskeva vastuu syntyy samalla perusteella, joka on normaalisti presumoitu tuottamus. De lege ferenda välittömän ja välillisen vahingon erottelu erilaisiin vastuuperusteisiin yhdistettynä saattaa yleistyä jo senkin vuoksi, että irtaimen kauppaa koskevaa sääntelyä saatetaan seurata sopimustyyppin keskeisyyden vuoksi.⁵⁵ Tällaista kehitystä ei voitaisi pitää KL:n normistoon liittyvät ongelmat⁵⁶ huomioon ottaen varauksitta sääntelyn selkeyden kannalta hyvänä.

mioon sopimusrikkomuksen syy, vahingonaiheuttajan mahdollisuus ehkäistä vahinko ja toisen sopijapuolen myötävaikutus vahinkoon sekä muut olosuhteet.» Komiteanmietinnön mukaan säännöksessä mainittu korvattava tuotto olisi käsittänyt esimerkiksi vuokratulon, mutta ostajan saamatta jäänyttä liikevoittoa ei olisi yleensä korvattu lainkaan. Ks. KM 1989:53 s. 121–122. Tämä epäselvyys välillisten vahinkojen korvauskelpoisuudesta on myöhemmin poistunut, sillä hallituksen esityksen mukaan myös liikevoiton menetys voidaan korvata. Ks. HE 120/1994 s. 63

⁵³ Tutkimuksen 6. luku keskittyykin tähän.

⁵⁴ KL:n vastuujärjestelmän analoginen soveltaminen on epätodennäköistä ainakin sellaisiin sopimustyypeihin nähden, jotka eivät ole (toisin kuin esimerkiksi irtaimen vuokra) sisällöltään lähellä irtaimen kauppaa. Ekskulpaatiovastuun korvaaminen kontrollivastuuanalogialla ei vielä vastuumuotojen samankaltaisuuden vuoksi olennaisesti muuttaisi aiempaa normistoa. Sen sijaan välittömän ja välillisen vahingon erottelun, jos sitä vielä tehostettaisiin ankaruudeltaan olennaisesti erilaisilla vastuuperusteilla, analoginen soveltaminen merkitsisi huomattavaa muutosta totuttuun oikeustilaan nähden lailla sääntelemättömien sopimustyyppien osalta.

⁵⁵ Viimeksi erottelu on otettu KSL:n uusiin säännöksiin ja AsKLE:n uuden asunnon kauppaa koskevaan lukuun. Ks. KSL 5:10, 5:20, 8:10, 8:20, 9:11 ja 9:20. AsKLE 4:11. Ks. myös KM 1989:47 s. 232. HE 360/1992 s. 54–55. MK:n uudistusehdotuksessa vastaavaa erottelua ei ole haluttu tehdä. Ks. KM 1989:53 s. 121. Ks. KöpL:n jälkeisestä kehityksestä Ruotsissa Bengtsson, Om civilrättens splitting s. 38–39. Kleinman, JT 1991–92 s. 89–90 epäilee KöpL:n mukaisten periaatteiden yleistymismahdollisuuksia.

⁵⁶ Ks. näistä edellä 5.2.1.1.–5.2.1.2.

5.2.3. Wienin konventio (CISG)

Kansainvälisen merkityksensä vuoksi huomionarvoisia säännöksiä korvattavien vahinkojen rajoittamisesta on Wienin konventioksi kutsutussa YK:n kansainvälistä tavarankuoppaa koskevista sopimuksista tehdystä yleissopimuksessa (CISG). Suomessa CISG on lukuun ottamatta sopimuksen syntymistä koskevaa II-osaa (artikloita 14–24) voimassa valtiosisäisenä oikeutena.⁵⁷ Konvention säännöksiä sovelletaan, kun suomalaisen myyjän tai ostajan ulkomaisella liikekumppanilla on liikepaikka konventioon liittyneessä valtiossa tai kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintasäännöt viittaavat siihen.⁵⁸

Konventiossa on nimenomainen säännös vahingonkorvausvelvollisuuden laajuudesta. CISG 74 artiklassa säädetään sekä myyjän että ostajan sopimusrikkomuksista seuraavan vahingonkorvauksen rajoittuvan niin, ettei korvaus voi olla suurempi kuin vahinko, joka sopimuksen rikkoneen osapuolen piti kyetä sopimuksen päättämishetkellä ennakoimaan sopimusrikkomuksen mahdolliseksi seuraukseksi niiden tosiseikkojen pohjalta, jotka hänen piti tuntea: »Damages for breach of contract by one party consist of a sum equal to the loss, including loss of profit, suffered by the other party as a consequence of the breach. Such damages may not exceed the loss which the party in breach foresaw or ought to have foreseen at the time of the conclusion of the contract, in the light of the facts and matters of which he then knew or ought to have known, as a possible consequence of the breach of contract.»⁵⁹

Säännöksen on nähty ilmentävän yhtä hyvin adekvaattisuusoppeja⁶⁰ kuin Hadley-säännönkin mukaista ajattelutapaa.⁶¹ Vaikka Pohjoismaissa ja Saksassa vallitsevana pidetyn adekvaattisuusrajoituksen ja Hadley-säännön erona

⁵⁷ L kansainvälistä tavarankuoppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (795/1988) ja A kansainvälistä tavarankuoppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (796/1988).

⁵⁸ Ks. CISG 1 artikla. HE 198/1986 s. 6–7.

⁵⁹ Edelleen Wienin konvention vahingonkorvauksen määräytymistä koskevissa artikloissa säädetään katesopimuksen käyttämisestä korvauksen laskuperusteena (75 artikla), markkinahinnan käyttämisestä korvauksen laskuperusteena (76 artikla) ja vahingonrajoittamistoimien laiminlyönnin vaikutuksesta (77 artikla).

⁶⁰ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 179. Bianca – Bonell s. 541. Ks. myös HE 198/1986 s. 37, jossa artiklan katsotaan merkitsevän vahingonkorvauksen rajoittumista normaaliin vahinkoon.

⁶¹ Ks. Farnsworth, Am. J. Comp. L. 1979 s. 253. von Caemmerer – Schlechtriem s. 610–611. Honnold s. 505–506. Hellner, Tfr 1992 s. 14 katsoo säännöksen muistutta-

on toisinaan pidetty adekvanssirajoituksen taipumusta johtaa laajempaan korvattavien vahinkojen joukkoon,⁶² osoittaa yhtäläisyyksien näkeminen rajoitustapojen teoreettiset eroavuudet vähäisiksi.⁶³ Vaikka CISG 74 artiklaa voidaan pitää muotoilultaan angloamerikkalaisen sopimusoikeuden traditioiden mukaisena, ei sen sisältämä sääntö ole ristiriidassa Suomen ja Ruotsin kauplakien kanssa, kun huomioon otetaan esitöissä mainittu adekvaattisuusrajoitus.⁶⁴

KL:n, muita sopimustyyppejä koskevan Suomen oikeuden ja Wienin konvention tavat rajoittaa korvattavien vahinkojen laajuutta ovat ytimeltään varsin lähellä toisiaan. Kaikissa kolmessa säännöstössä tulee keskeisesti esille kysymys vahinkojen ennakoitavuudesta. KL:ssa on lisäksi liitetty välillisten vahinkojen korvaaminen kvalifioituihin vastuuperusteisiin, minkä korvausvastuuta rajoittava vaikutus ei kuitenkaan välttämättä ole kovin merkittävää.

5.2.4. Oikeustieteessä omaksutuista ratkaisutavoista

Sopimusperusteisen ja sopimuksenulkaisen korvausvastuun rajoittamista on oikeustieteessä yleensä lähestytty syy-yhteysnäkökulmasta arvioimalla sitä, mitkä sopimusrikkomuksen kausaalisista seurauksista on aihetta jättää korvausvastuun ulkopuolelle. Kausaliteetin katkaisemisperiaatteille on tarjottu vaihtelevia kielellisiä formulaatioita.⁶⁵ Useimmiten rajoitusperiaatteiden kuvauksissa on painotettu vahinkojen ennakoitavuutta, jolla tässäkin tutkimuksessa kuvataan johtavaa rajoitusperiaatetta. Jokseenkin samaa tarkoittaen on

van ranskalaista ja angloamerikkalaista rajoitusperiaatetta eikä adekvaattisuusoppeja. König s. 87, 123–125 toteaa Hadley-tapaukseen perustuvien sääntöjen vaikuttaneen CISG 74 artiklaa edeltäneen asiallisesti samansisältöisen ULIS 82 artiklan muotoiluun.

⁶² Ks. Hellner, Oxf. J. Leg. Stud. 1981 s. 14. Rabel s. 491.

⁶³ Ks. 5.3.1.

⁶⁴ Ks. Hellner – Ramberg s. 243–244, jossa huomautetaan KöpL 67 §:n välittömän ja välillisen vahingon erottelun vaikeudesta ja katsotaan sen voivan johtaa CISG 74 artiklan mukaisen säännön omaksumiseen, jota kirjoittajat pitävät velalliselle edullisempana. CISG 74 artiklan edullisuus velalliselle KöpL:iin nähden edellyttää sitä, ettei KöpL 67 §:n välittömän ja välillisen vahingon erottelun katsota täydentyvän ennakoitavuusrajoituksella tai että ennakoitavuusrajoitus on vähintäänkin sisällöltään erilainen kuin CISG 74 artiklassa.

⁶⁵ Eörsi s. 256 toteaa adekvaatin kausaliteetin arvioinnissa käytetyn monia maagisia sanoja ratkaisujen legitimointiin. Ks. vaihtelevista muodoista myös Persson, Studier s. 70–71.

puhuttu adekvaateista vahingoista,⁶⁶ normin suojatarkoituksen piiriin kuuluvista vahingoista,⁶⁷ suojatusta intressistä,⁶⁸ vahinkojen vaaran suuntaisuudesta,⁶⁹ normaalin tapahtumakulun mukaisista vahingoista,⁷⁰ tyypillisistä vahingoista,⁷¹ riittävän läheisistä vahingoista,⁷² suoranaisista vahingoista⁷³ ym.

Peczenik on luetellut erityisesti sopimuksenukkoista vastuuta silmällä pitäen erilaisia rajoitusperiaatteiden kuvauksia: »There are many competing doctrines determining which causes are adequate in the given case. Thus an adequate cause of harm must consist in a human act or an extraordinary event, must be direct, proximate, immediate or typically foreseeable, must increase probability or risk of the harm or make the harm inevitable, must be typically apt to cause the harm, must consist in the dangerous properties of a negligent act, (or the harm must remain in reasonable connection with those dangerous properties), must lie in the »direction of the danger» caused by a negligent act, must initiate an »unbroken» chain of causation, leading to the harm, must be the main cause of the harm or must be such a cause of the harm that it is compatible with the purpose of the law of torts to make the tortfeasor liable for the harm.»⁷⁴

Erilaisten kielellisten ilmaisujen tarjoaminen vastuunrajoitusnormiston ytimeksi viittaa siihen, että kirjoittajilla on ollut mielessään keskeisiltä osil-

⁶⁶ Adekvaattisuus-käsite ja usein sen synonyyminä käytetty ennakoitavuus ovat yleisimmät rajoitusperiaatteiden kuvaukset. Ks. esimerkiksi Routamo – Hoppu s. 218. Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 283. Rodhe s. 302. Hellner, Speciell avtalsrätt II.2 s. 209. Krüger s. 820. Larenz s. 435. Medicus s. 34.

⁶⁷ Ks. Andersson s. 159–160. Hellner, Speciell avtalsrätt II.2 s. 209: »Skadeståndsskyldigheten omfattar inte skador som faller utanför det »skyddsintresse» som kännetecknar de ifrågavarande skadeståndsreglerna.» Vinding Kruse, Erstatningsretten s. 158. Ks. sopimuksenukkoisen vastuun osalta KKO 1992:131: »tulipalon sammutuskustannukset eivät miltään osalta muodosta kunnalle sellaista vahinkoa, joka kuuluisi murhapolttosäännöksellä suojattuihin etuihin.» Ks. myös Kämäräinen s. 184: »syntyneen vahingon tulee olla esimerkki niistä, joiden välttämiseksi käyttäytymisnormin sisältämä velvollisuus on säädetty.» Ks. myös Brox s. 196.

⁶⁸ Ks. NJA 1982 s. 307: »Företagets skada har ansetts drabba sådant intresse som skyddas av den handlingsnorm verket åsidosatt.» NJA 1991 s. 138.

⁶⁹ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 134–135, jossa tätä rajoituskriteeriä pidetään adekvaattisuusopin sisältönä.

⁷⁰ Ks. Reg. prop. 1988/89:76 s. 47. Nrt 1974 s. 269: »Tapspostene var nærliggende og normale følger av at hydratkalken var mangelfull».

⁷¹ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 178. SOU 1976:66 s. 162.

⁷² Ks. Hellner, Speciell avtalsrätt II.2 s. 209.

⁷³ Ks. Hakulinen s. 331–332.

⁷⁴ Peczenik s. 157–158 (viittaukset poistettu).

taan samansisältöinen periaate, joka on lausuttu julki vaihtelevin tavoin.⁷⁵ Kielellisten kuvausten runsauteen lienee vaikuttanut myös vastuuperusteiden erilaisuus. Esimerkiksi sitä, että toiminta lisää vahingon syntymisen vaaraa, voitaneen luontevimmin käyttää argumenttina korvausvastuun ulottuvuuden puolesta sopimuksenulkoisessa vastuussa.⁷⁶

Termien vaihtelu ja monien kirjoittajien halu valita oma ilmaisutapansa ei välttämättä ole haitallista,⁷⁷ ellei uusien kuvaustapojen taustalla ole käsitystä, jonka mukaan tutkijoiden tulisi tavoitella sellaista kielellistä formulaatiota, joka olisi olennaisesti muita parempi ja merkitsisi edistysaskelta vastuunrajoitusongelman ratkaisemisessa. Juridiikassa käytettävien kielellisten ilmaisujen valinta on pelkästään terminologinen kysymys silloin, kun ratkaistavana on vain se, mitä nimeä oikeudellisesta ilmiöstä käytetään. Seurausvahinkoja koskevan korvausvastuun laajuuden rajoittaminen on puolestaan pohjimmiltaan sopimuspuolten väliseen vastuunjakoon liittyvä oikeudellinen ja taloudellinen ongelma. Siksi rajoitusnormiston avainkäsitettä tärkeämpää on se, mitkä punnintatekijät vaikuttavat normien soveltamisessa ja miten vaikutus tapahtuu. Olennaisempaa kuin pohtia, puhutaanko ennakoitavuudesta, adekvaattisuudesta tai vaaran suuntaisuudesta, on kysyä, mitä näin kuvatun oikeudellisen ilmiön takana on.

Rajoitusperiaatteiden kielellisten kuvaustapojen jatkuva hienosäätö on tarpeetonta senkin vuoksi, että niiden erilaisten sanamuotojen ratkaisijaa ohjaava vaikutus ei liene kovin suuri.⁷⁸ Verrattaessa toisiinsa vastuun ulottuvuutta kuvattaessa käytettyjä ilmaisutapoja voidaan olettaa, että ratkaisutoiminnan sisältö tuskin kovinkaan paljon eriytyisi, vaikka ne perustuisivat lakitekstiin.⁷⁹ Jos siis laissa säädettäisiin, että vain »ennakoitavat», »normaalit» tai »vaaran suuntaiset» vahingot korvataan, ei ole aihetta olettaa, että

⁷⁵ Oikeudellisen ilmiön tunnusomaiset piirteet voidaan tavoittaa terminologisten erojen takaa, jolloin ilmiötä voidaan selittää näiden ydinominaisuuksien pohjalta. Ks. Aarnio, *Perillisen oikeusasemasta* s. 105–106.

⁷⁶ Ks. Saxén, *Adekvans och skada* s. 161. Sopimusoikeuden oikeussuojakeinoilla pyritään häiriöttömän vaihdannan turvaamiseen, ja useimpien sopimusrikkomuksesta aiheutuvien seurausvahinkojen voitaisiin siten katsoa olevan vaaran suunnassa. Vaaran suuntaisuus -periaate ei ilmeisesti rajoittaisi riittävästi sopimusvastuuta, vaikka se voikin soveltua sopimuksenulkoiseen vastuuseen, jossa tyydytään selvästi poikkeuksellisten vahinkojen erottamiseen. Ks. myöhemmin 6.2.3.

⁷⁷ Ks. kuitenkin edellä esitettyjä huomautuksia käsitteistön yksinkertaisuuden eduista 1.3.1.1.–1.3.1.2.

⁷⁸ Ks. OLJ 13/1977 s. 96.

⁷⁹ Ks. Jørgensen, *Erstatning for personskaide* s. 116. Ks. lakitekstin kielellisten vaihteiden merkityksestä Apala-Arlander s. 84.

termivalinta välttämättä näkyisi jollakin olennaisella tavalla oikeuskäytännössä. Kielellisten ilmaisumuotojen ohjausvaikutus lienee suurempi esimerkiksi silloin, kun samassa laissa käytetään termejä, joiden välinen aste-ero on havaittavissa. Esimerkkinä tästä voidaan mainita KsKvälL 12.3 §, jossa säädetään haittaan ja olennaiseen haittaan liittyvistä erilaisista oikeusvaikutuksista. Terminologia ei tosin tällöinkään osoita kuin kriteerien eri asteisuuden, sillä aste-eron suuruutta ei voida lukea käsitteistä suoraan. Haitan ja olennaisen haitan rajanveto jääkin oikeuskäytännössä tehtäväksi, eivätkä lainsäätäjän kielelliset valinnat voi ainakaan ilman täsmentäviä esimerkkejä tarjota harkintaa olennaisesti sitovaa tukea.

Kielen ohjausvaikutusta vähentää myös konfliktinratkaisussa aina vaikuttava intuitiivis-moralistinen näkemys kohtuullisesta ja oikeudenmukaisesta vastuunjaosta. Harkintaan vaikuttavat oikeuskulttuurissa elämisen kautta opitut arvot ja muu (osittain ehkä tiedostamatonkin) materiaali lienevät avoimen säännöksen tulkinnassa siinä määrin voimakkaita, ettei kielellinen hienosäätö kykene poistamaan niiden vaikutuksia. Siten esimerkiksi adekvaattinen, normaalin tapahtumakulun mukainen tai luonnollinen vahinko tuskin antavat käsitteinä soveltamisedellytyksistään juuri toisistaan poikkeavia mielikuvia.

Tässä tutkimuksessa ei varauksettomasti hyväksytä näkemystä, jonka mukaan CISG 74 artiklan säännös olisi voimakkaammin korvausta rajoittavana korvausvelvolliselle edullisempi kuin Suomen ja Ruotsin kauppalakien korvauksen laajuutta rajoittavat normit.⁸⁰ Yhteismitattomien kielellisten muotoilujen keskinäisten vertailun sijasta normiston todellinen vaikutus riippuu siitä, millaista soveltamiskäytäntö on. Wienin konvention 74 artiklan kielellinen muoto ei sellaisenaan saane aikaan eroja konvention ja Suomen KL:n (tai Ruotsin KöpL:n) soveltamistulosten välillä.⁸¹

Huomio on vastuun rajoja kuvattaessa käytettävän termin sijasta kohdistettava alastandardeiksi tai punnintatekijöiksi kutsuttaviin yksittäisiin harkintanäkökohtiin, jotka saavat tapausten erityispiirteiden mukaan vaihtelevan painoarvonsa perusteella merkitystä ratkaisutoiminnassa. Rajoitusperiaatteen lopullinen sisältö määräytyy sen mukaan, mitä vertailukohtia (esimerkiksi

⁸⁰ Ks. Honka s. 238–239. Ramberg, JT 1991–92 s. 104. Håstad s. 200. Mietinnössä SOU 1976:66 s. 162 pidettiin ranskalaista ja angloamerikkalaista rajoitustapaa pidemmälle menevinä kuin perinteistä adekvaattisuusrajoitusta ja puollettiin kumpaakin tapaa voimakkaammin vastuuta rajoittavan säännösten omaksumista.

⁸¹ Kannanotto edellyttää, ettei vertailukohtana pidetä ainoastaan kauppalakien lakitekstejä, vaan että niitä täydennetään ennakoitavuusrajoituksella.

sopimuksen mukaisen vastikkeen määrää, alan yleisiä tapoja tms.) ennakoitavuuden (tai esimerkiksi vahingon normaaliuden) sisällön vahvistamisessa käytetään hyödyksi ja kuinka niitä painotetaan.

5.3. Perinteisistä adekvaattisuusopeista

5.3.1. Adekvaattisuusopit ja vahinkojen ennakoitavuus

Adekvaattisuusoppien kehittyminen on ollut seurausta *conditio sine qua non*-teorian mukaisen rajoittamattoman korvausvastuun ilmeisestä kohtuuttomuudesta.⁸² Adekvaattisuusopit, joista tässä käytetään tarkoituksellisesti monikkomuotoa niiden eri kirjoittajilla vaihtelevan sisällön ja yleisesti hyväksytyn määritelmän puuttumisen vuoksi,⁸³ tähtäävät vahingonkorvausvastuun rajoittamiseen niin, että korvattavaksi tulevat vain tietyllä tavoin ennakoitavissa olevat tai vastaavilla kriteereillä määriteltävät seuraamukset.⁸⁴

Etenkin Saksassa adekvaattisuusoppien on toisinaan nähty hylkäävän vahinkojen ennakoitavuuden merkityksen vastuun rajoittamisessa ja painottavan sen sijaan sitä, missä määrin vastuuperusteena oleva toiminta on lisännyt arvioitavana olevan vahingon aiheutumisen todennäköisyyttä.⁸⁵ Tällä rajoitusperiaatteen kuvauksella on juurensa adekvaattisuusopin kehittäjiin kuuluneen von Kriesin teoriassa, jonka mukaan korvausvastuun laajuus oli yhteydessä vahinkoseuraamuksen todennäköisyyden lisääntymiseen.⁸⁶ Korvaus-

⁸² Ks. Sipilä s. 116. Andersen, TfR 1941 s. 303. Ks. Jørgensen, Erstatningsrettens udvikling s. 100 adekvaattisuusopeista luonnonoikeudellisten koko individuaalisen vahingon korvaamista puoltaneiden oppien merkityksen rajoittajana.

⁸³ Kaivolana, JFT 1989 s. 208 mukaan adekvaattisuusarviointi perustuu »på en hel samling av principer och regler, inte på en enda allmän regel.»

⁸⁴ Ks. Andersen, Skadefordelse og erstatning s. 63, joka katsoo adekvaattisuus-käsitteen sisällön laajentuneen alkuperäisestä ennakoitavuudesta viittaamaan myös vahingonaiheuttajan tuottamukseen ja aiheutetun vahingon taloudelliseen laajuuteen liittyviin seikkoihin. Andersson s. 31–32 katsoo adekvaattisuusoppien soveltamisalan laajentumisen johtuvan siitä, että adekvaattisuutta on alettu pitää yleisenä juridista syy-yhteyttä koskevana teoriana. Tämä on merkinnyt samalla muun muassa von Kriesin alunperin tar koittaman adekvaattisuusteorian suppean soveltamisalan unohtamista.

⁸⁵ Ks. Enneccerus – Lehmann s. 73. Larenz s. 436. Treitel, Remedies s. 162–164. Pohjoismaissa samaan tapaan muotoiltua kriteeriä on puoltanut etenkin Vinding Kruse. Ks. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 66. Ks. myös Hult, Perpetuatio s. 178. Todennäköisyyttä painottavan adekvaattisuusopin kritiikistä ks. Schack, JZ 1986 s. 306.

⁸⁶ Ks. von Kriesin opista Vinding Kruse, TfR 1951 s. 324–328. Lauri s. 15–17.

vastuun rajoitustapa, joka pitää vahingon tietyin kriteerein määriteltyä ennakoitavuutta ratkaisevana, voidaankin havaita sisällöltään erilaiseksi kuin toinen rajoitustapa, joka perustuu vastuuperusteena olevan tapahtuman seuraamuksen aiheutumistodennäköisyyttä lisääviin piirteisiin: Korvausvastuu saattaa jälkimmäisen kriteerin mukaan kattaa vahingon, jonka riski lisääntyy vastuuperusteen takia, vaikka aiheutumismahdollisuus ei olisikaan ollut ulkopuolisen ennakolta havaittavissa. Riippuen vahinkoriskin lisääntymiselle asetettavista vaatimuksista voi siihen perustuva korvaussäännöstö johtaa laajempaan korvausvastuuseen kuin ennakoitavuusrajoitus.

Vahinkojen aiheutumisriskin lisääntymistä ja vahinkojen ennakoitavuutta korostavien teorioiden suhde on herättänyt Saksassa melkoisesti keskustelua. Vallitseva kanta näyttää jättävän ennakoitavuuskriteerille sijaa vastuun rajoittamismormiston täydentäjänä silloinkin, kun ensi sijassa sovelletaan aiheutumistodennäköisyyttä koskevia teorioita.⁸⁷

Vahingon aiheutumisriskin lisääntymisellä on myös yhteyksiä ennakoitavuusrajoitukseen, sillä vahingon aiheutumistodennäköisyyden kasvaminen merkitsee yleensä vahingon suurempaa ennakoitavuutta, jos aiheutumisriskiä koskeva harkinta perustuu normaalihenkilön arviointikykyä lähellä oleviin kriteereihin (ja samaan harkinta-ajankohtaan kuin ennakoitavuusrajoitus). Vahinkoriskin kasvamista ja vahingon ennakoitavuutta koskevat teorat erottuvat toisistaan selvästi ainoastaan, jos korvausvelvollisuuden kannalta ratkaisevana pidetään vahingon aiheutumismahdollisuuksien lisääntymistä riippumatta siitä, onko riskin kasvu ollut velallisen tai kenenkään muunkaan ymmärrettävissä. Tähän tulokseen voitaisiin päätyä, jos harkinnassa annettaisiin merkitystä esimerkiksi sellaisille vahinkoriskeihin vaikuttaville seikoille, jotka ovat olleet yksin vahingonkärsijän tiedossa ja joita velallinen ei ole voinut havaita.

Ennakoitavuusrajoituksen ja saksalaisperäisen adekvaattisuussäännön eroavuus ei ole sopimusvastuun kannalta niin ratkaiseva, että niillä ei olisi yhteisiä piirteitä. Adekvaattisuusoikeissa, anglosaksisessa foreseeability-vaatimuksessa ja ennakoitavuusrajoituksessa on pohjimmiltaan kyse varsin samankaltaisin – vahinkojen tietyllä tavalla määriteltyä tavanomaisuutta koskevin – kriteerein tehtävästä harkinnasta.⁸⁸ Saksalaisperäinen vahingon ai-

⁸⁷ Ks. ennakoitavuudesta adekvaattisuusteorian osana Saksassa Bydlini s. 59. Mertens s. 249–250.

⁸⁸ Ks. Treitelin, Remedies s. 164–165 näkemystä saksalaisista kannanotoista, joilla on pyritty kiistämään ennakoitavuuden merkitys adekvaatin kausaliteetin osana. Ks. Zweigert – Kötz s. 31, jossa varoitetaan sitoutumasta oikeusvertailevassa esityksessä oman oi-

heutumistodennäköisyyden lisääntymistä korostava adekvaattisuussääntö, joka ennakoitavuusrajoituksesta erottuen johtaa tätä laajempaan korvausvastuuseen, soveltuu lisäksi parhaiten deliktivastuuseen.⁸⁹ Sopimusvastuun kannalta vahinkotodennäköisyyden lisääntyminen rajoitusperiaatteena merkitsisi, että vastuun laajuus ei olisi (ainakaan suoranaisesti) yhteydessä sopimuksen perustamiin velvoitteisiin ja sopimuspuolten huomioon ottamiin riskeihin.⁹⁰

Vahingonkorvauksen rajoitussääntöjen näennäinen vaihtelevuus johtuu osittain siitä, että sopimusperusteisen ja sopimuksenulkoisen vastuun rajoitusnormeja on pyritty tarkastelemaan yhdessä ja samaa käsitteistöä hyödyntäen. Korvauksen laajuutta määrittävä normisto ei voi vaihtelevien reaalisten tarpeiden vuoksi olla täysin yhtenäinen sen enempää kaikkien sopimusvastuun kuin deliktivastuunkaan piiriin kuuluvien moninaisten tilanteiden hallinnassa.⁹¹ Kummankin vastuumuodon tyyppitapauksia ja niiden mukaisia vastuuta rajoittavia normeja tavoitteineen voidaan käyttää osoittamaan vastuumuotojen keskinäisiä eroja. Esimerkkinä voidaan ajatella väkivaltarikoksella tai varomattomalla ampuma-aseen käsittelyllä aiheutettua henkilövahinkoa verrattuna tavaratoimituksen viivästyksestä tai tavaran virheestä aiheutuneeseen varallisuusvahinkoon: Eroja voi olla muun muassa vahingon tapahtumaympäristössä (arkielämä/kaupallinen vaihdanta), loukatussa intressissä (terveys/varallisuus), vahingonaiheuttajan menettelyn moitittavuudessa, vahingonkärsijän mahdollisuuksissa rajoittaa vahinkoa, korvausvelvollisen mahdollisuuksissa pulverisoida vahinko ja immateriaalisten vahinkojen merkityksessä.

Adekvaattisuutta koskevat vahingonkorvausoikeudelliset periaatteet ovat muodostuneet lähinnä sopimuksenulkoisen vastuun piirissä, minkä vuoksi niiden traditionaalisten muotojen toimivuutta sopimussuhteissa on epäilty.⁹² Sopimus oikeudessa korvausvastuun rajoittamisen tavoitteet ovat paljolti eri-

keusjärjestyksen käsitteistöön ja todetaan konkreetteihin ongelmiin keskittymisen vähentävän erilaisten käsitteistöjen hämärtävää vaikutusta.

⁸⁹ Sopimuksenulkoiset vastuutilanteet ovat olleet etusijalla niissä tapauksissa, joihin todennäköisyyteen perustuvaa rajoitustapaa on pyritty soveltamaan. Ks. Lauri s. 29. Mertens s. 253–263.

⁹⁰ Ks. Rabel s. 489: »Diese Theorie hat keinen Bezug auf die Tragweite der konkreten Obligation und sie hat daher auch keinen tauglichen Massstab, um unter den neuen Ergebnissen, die zur Tat hinzutreten, die dem Täter mit zuzurechnenden Ursachen zu unterscheiden.«

⁹¹ Ks. Schack, JZ 1976 s. 305 pitää keskeisenä erona sitä, että sopimussuhteisiin liittyvät riskit ovat yleisesti ottaen paremmin etukäteen havaittavissa kuin deliktitalanteissa.

⁹² Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 92.

laiset kuin deliktivastuussa, ja korvausvastuun rajoitusproblematiikka kääntyy usein sen punninnaksi, kumpi sopimuspuolista on osapuolten velvoitteet huomioon ottaen sopivampi vastuunkantaja ja kuinka pitkälle sopimusvelkoja voi suunnitella tulevaa toimintaansa sopimusvelallisen suoritukseen luottaen.⁹³ Kysymys on sopimussuhteesta seuraavien oikeuksien ja velvollisuuksien punninnasta. Sopimuksenulkoista vastuuta dominoivien adekvaattisuusoppien juuret taas ovat varsinaisesti rikosoikeudessa ja seuraamusten ennakoitavuuskysymys muistuttaa rakenteeltaan tuottamuksen ulottuvuutta koskevaa harkintaa.⁹⁴

5.3.2. Vertailua sopimuksenulkoiseen vastuuseen

Tässä tutkimuksessa valittu tapa kuvata vahingonkorvausvastuun laajuutta soveltuu ainoastaan sopimusvastuuseen.⁹⁵ Sopimuksenulkoisen korvausvastuun piiriin kuuluu heterogeeninen korvaustilanteiden ryhmä, mikä osaltaan selittää korvausvastuun rajoitusperiaatteita määritettäessä esitettyjen kuvausten runsautta: tilanteiden vaihtelevuus edellyttää pyrkimystä erilaisten rajoitussuhteiden muodostamiseen.

⁹³ Vrt. Saxén, Adekvans och skada s. 161, jossa sopimussuhteissa katsotaan vallitseviksi pääosin samat adekvaattisuussäännöt kuin sopimuksenulkoisissa tilanteissa. Saxénin mukaan eroavaisuuksia seuraa kuitenkin sopimusoikeudellisista erityissäännöksistä, sopimuksen sisällöstä ja sopimustyypeistä.

⁹⁴ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 45, jossa painotetaan adekvaattisuusopin rikosoikeudellisesta taustasta johtuvaa tarvetta erottaa adekvaattisuus- ja culpavaatimukset toisistaan. J. Tolonen, Oikeudenvastaisuudesta s. 132–133 katsoo adekvaattisuus-käsitteen olevan traditionaalisen systeemin yhteyden puitteissa »äärimmilleen abstrahoitu, ohennettu culpa». Hän toteaa samalla adekvaattisuus- ja tuottamus-käsitteillä olevan yhteisenä funktiona korvausvastuun rajoittamisen »tiettyihin järjellisiin puitteisiin». Tuottamussäännön ja adekvaattisuusarvioinnin yhteyttä korostavat yleisesti Routamo – Hoppu s. 213. Augdahl s. 235. Hellner, Skadeståndsrätt s. 165. Ussing, Obligationsretten s. 144. Teoksessa Nørgaard – Vagner s. 240 todetaan delikticulpan osalta luonnolliseksi, että tuottamusarvioinnin osana vaikuttava seuraamusten ennakoitavuus saa merkitystä myös adekvaattisuuskysymyksen suhteen. Platou s. 550–551, 556 puolestaan perustelee adekvaattisuusoppia sillä, että epäadekvaantit vahingot jäävät tapaturmina (casus) korvausvastuun ulkopuolelle.

⁹⁵ Sopimuksenulkoista korvausvastuuta koskeviin korvattavia vahinkoja rajoittaviin sääntöihin ei tässä tutkimuksessa oteta kantaa. On kuitenkin mahdollista, että tilanteiden vaihtelevuuden vuoksi useat erilaiset (esimerkiksi vahinkojen ennakoitavuuteen, normin suojatarkoitukseen tai vaaran lisääntymiseen perustuvat) rajoitussuhteet ovat tarpeen.

Esimerkiksi KKO:n ratkaisua 1992:131, jossa tulipalon murhapoltolla aiheuttaneen ei katsottu olleen velvollinen korvaamaan kunnalle sammutuskustannuksia, voidaan selittää normin suojatarkoituksella. Perusteluissa todettiin, etteivät sammutuskustannukset muodosta »sellaista vahinkoa, joka kuuluisi murhapolttosäännöksillä suojattuihin etuihin.» Samaa rajoitusta ei voida ajatella tehtäväksi ennakoitavuusperiaatteella, koska sammutuskustannukset ovat ehdottomasti tulipalon sytyttämisen odotettavia seurauksia.

Vertailukohtana nimenomaisesta vahinkojen ennakoitavuudella tapahtuvasta korvattavien vahinkojen rajoittamisesta sopimuksenulkoi-
sessa vastuussa voidaan mainita ratkaisu KKO 1981 II 73, jossa liikenneonnettomuudessa loukkaantunut lapsi oli joutunut pitkäaikaiseen sairaalahoitoon. Onnettomuuden tuottamuksellaan aiheuttaneelta autoilijalta vaadittiin korvausta muun muassa perheen toiselle lapselle äidin sairaalassakäyntien ajaksi järjestetyn kotihoidon aiheuttamista kustannuksista. KKO (ään. 4-1) hylkäsi vaatimuksen tältä osin toden perusteluissaan, että »liikennevahingon ja Marjo B:n hoidosta aiheutuneiden kustannusten välillä ei ollut sellaista ennalta-arvattavaa yhteyttä, että A olisi niistä vastuussa.»

Sopimus- ja deliktivastuun korvauksen laajuutta rajoittavien normien erilaisuutta voidaan sopimusoikeuden näkökulmasta selittää sillä, että sopimusvastuulla pyritään velkojan saamisoikeuksien ylläpitämiseen. Tässä harkinnassa on otettava huomioon velallisen velvoittautumisen sisältö ja edellytykset. Lisäksi tuottamuksen rooli on epäsuora toisin kuin sopimuksenulkoi-
sessa vastuussa. Tämä tavoite- ja arvopohjan erilaisuus johtaa rajoitussääntöjen eroihin. Korvaustarve voi myös vaihdella vahinkolajin ja vahingonkär-
sijän erityispiirteiden mukaan.

Sopimuksenulkoinen korvausvastuu on Pohjoismaissa, etenkin henkilö-
vahinkojen osalta, ulotettu vahinkoihin, joiden ennakoitavuus on ulkoisten kriteerien pohjalta jokseenkin mahdotonta.⁹⁶ Sopimusperusteisen ja sopimuksenulkoisen korvausvastuun rajoitussäännöt eroavatkin vastuumuotojen tyyppillisissä tilanteissa.⁹⁷ Sopimuksenulkoisessa vastuussa vahingonkär-
sijälle aiheutuneita menetyksiä on perusteltua korvata suhteellisesti laajemmin kuin sopimussuhteissa, koska sopimuksenulkoisessa vastuussa keskeisten henki-

⁹⁶ Ks. esimerkiksi teoksessa Routamo – Hoppu s. 218, 228–230 esitettyjä oikeustapauksia. Ks. myös Jørgensen, Erstatningsret s. 109. Peczenik s. 254–255. Hellner, Skadeståndsrätt s. 170. Nørgaard – Vagner s. 240.

⁹⁷ Vastuumuotojen erilaisuuden merkitys vastuun laajuutta rajoittavien sääntöjen kannalta vähenee, jos vastuumuodot ja vahinkolajit kombinoituvat pääsäännöstä (sopimuksenulkoinen vastuu → henkilö- ja esinevahingot; sopimusvastuu → varallisuusvahingot) poiketen, esimerkiksi korvattaessa henkilövahinkoja sopimusperusteella.

lövahinkojen samoin kuin joidenkin esinevahinkojen korvaussuojaan jäävät aukot aiheuttaisivat vahingonkärsijälle tämän normaalielämän kannalta vakavampia menetyksiä kuin sopimusvastuussa yleisten varallisuusvahinkojen täyden määrän alittava korvaaminen. Jako henkilö- ja esinevahinkoihin ja toisaalta varallisuusvahinkoihin ei ole yksin ratkaiseva vahingonkärsijän oikeussuojantarpeiden kannalta. Tärkeää on myös erottaa olemassa olevien etuuksien ja omaisuuden vahingoittuminen tulevaisuutta koskevien odotusten toteutumatta jäämisestä.⁹⁸

Sopimussuhteissa korvattavien varallisuusvahinkojen suhteellinen kapeus sopimuksenulkoisissa tilanteissa korvattaviin henkilö- ja esinevahinkoihin verrattuna on ymmärrettävissä parhaiten, kun kysymys on saamatta jääneen voiton kaltaisen odotuksen korvaamisesta. Vaikka velkoja ei saa täyttää korvausta realisoitumattomista odotuksistaan, ei hän kuitenkaan ulkoisesti katsoen menetä mitään varallisuudestaan. Sen sijaan henkilö- ja esinevahinkojen alikompensaatio merkitsee aiemmin vallinneen varallisuusaseman (ja elämänlaadun) heikentymistä.

Oikeudellinen suoja koskee tulevaisuuteen sijoittuvia varallisuusodotuksia heikommin kuin jo olemassa olevia varallisuusarvoja. Tähän vaikuttanee näkemys siitä, että olemassa olevan menettäminen on raskaampi ja korvaussuojaa enemmän tarvitseva vahinko kuin odotusten raukeaminen.⁹⁹ Toinen samaan suuntaan vaikuttava seikka on, että tulevaisuuteen sijoittuvien intressien laaja korvaaminen lisäisi vaihdantaan liittyviä piileviä vastuuriskejä tavalla, joka ei samassa määrin rasita henkilö- ja esinevahinkojen korvaamista.¹⁰⁰ Kolmanneksi voidaan huomauttaa velkojan mahdollisuudesta ilmoittaa erityisistä suunnitelmistaan velalliselle, mikä yleensä laajentaa velallisen vastuuta hänen tietoonsa tulleiden intressien suuntaan.¹⁰¹

⁹⁸ Ks. Burrows s. 48–51 angloamerikkalaista keskustelua siitä, eroavatko korvausvastuun rajoitusperiaatteet toisistaan contract/tort -jaon vai physical damage/loss of profit -erottelun mukaan.

⁹⁹ Tämä ei ole kaikissa tapauksissa sisällöllisesti kestävä perustelu. Velkojilla saat-
taa olla taloudellisia odotuksia, joiden toteutuminen on heille vähintään yhtä tärkeää kuin
olemassa olevan varallisuuden suojaaminen. Toisaalta odotusten erottaminen olemassa
olevasta on määritelmällinen kysymys, johon vaikuttaa se, millaisiin intresseihin oikeus-
suoja ulottuu: tehokkaasti suojattua intressiä on helppo pitää olemassa olevana varalli-
suutena.

¹⁰⁰ Posner s. 122 huomauttaa lisäksi, että odotusten laaja korvaaminen voisi saada
velkojan luottamaan liiaksi sopimusvelvoitteiden täyttämiseen. Tämä voisi merkitä va-
hinkoa rajoittavien toimenpiteiden (esimerkiksi riittävien raaka-ainevarastojen tai vara-
koneiden ylläpitämisen) jäämistä vähälle huomiolle.

¹⁰¹ Ks. Burrows s. 50.

Sopimuksenulkoisessa vastuussa henkilö- tai esinevahingon korvaamatta jääminen edellyttää yleensä siihen vaikuttaneiden tekijöiden huomattavaa epätavallisuutta. Henkilövahinkojen korvaamisessa tätä ilmentää muun muassa vallitseva kanta, jonka mukaan vahingonaiheuttaja ei voi vedota siihen, että vahinko on aiheutunut ennakoimattomalla tavalla vahingonkärsijän aieman ruumiinvamman tai muun erityisen herkkyyden vuoksi.¹⁰²

Sopimuksenulkoisen vastuun korvauspiirin laajemmuita voidaan selittää myös sillä, että deliktitalanteissa vahingonkärsijä on usein joutunut vahingon kohteeksi sattumalta ilman vapaaehtoista yhteistoimintaa vahingonaiheuttajan kanssa.¹⁰³ Sopimussuhteissa vahinkojen aiheutumismahdollisuus on yleensä velkojalle ennalta tunnistettava riski hänen ollessaan selvillä sopimukseen liittyvistä intresseistään ja kyetessään arvioimaan suoritushäiriöiden mahdollisia ilmenemismuotoja ja vaikutuksia. Sopimusvastuun rajoitussääntöjen edullisuus velallisen kannalta perustuneekin osaltaan myötävaikutussääntöjä muistuttaviin näkemyksiin velkojan mahdollisuudesta kaventaa vahinkoriskejä omalla toiminnallaan: Velkojan erityinen riskinotto, esimerkiksi tuotannon jatkumisen tai sivulliseen kohdistuvan sopimusvelvoitteen täyttämisen jättäminen velallisen suorituksesta riippuvaksi, ei saa oikeussuojaa korvausvastuun muodossa, elleivät ennakoitavuusrajoituksen mukaiset vahinkoriskin ulkoisen havaittavuuden edellytykset täyty.¹⁰⁴ Rajoitusta voidaan selittää myötävaikutusperusteella tai tietoisella riskinotolla, koska korvaamatta jäävien vahinkojen syntyminen on ainakin jossain määrin johtunut velkojan valitsemasta toimintatavasta. Sopimusvastuun suhteellisesti kapeampi korvattavien vahinkojen joukko saa tukea muistakin perusteista, kuten tarpeesta turvata taloudelliseen toimintaan liittyvien riskien hallittavuus ja pyrkimyksestä pitää sopimuspuolten keskinäistä velvoitesuhdetta muuttumattomana.¹⁰⁵

Normisto, jolla vahingonkorvauksen laajuutta rajoitetaan, on erilainen sopimusvastuussa ja sopimuksenulkoisessa vastuussa.¹⁰⁶ Yksi ero on sopi-

¹⁰² Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 143–145. Kaivola, JFT 1989 s. 208–220. Jørgensen, Erstatningsret s. 210. Nørgaard – Vagner s. 240. Andersson s. 490–498. Mertens s. 257–258.

¹⁰³ Ks. Treitel, Remedies s. 158. Ks. ratkaisun KKO 1993:114 perusteluja, joissa vahingonkärsijän vapaaehtoinen tiettyyn toimintaan liittyvien riskien ottaminen esitetään vastuunjakoon vaikuttavana seikkana.

¹⁰⁴ Ks. myöhemmin 6.3.2., 6.4.1.–6.4.4.

¹⁰⁵ Ks. myöhemmin 6.4.3.

¹⁰⁶ Voidaan huomauttaa, että vastuuta rajoittava normisto ei ole yhtenäinen kaikissa kummankaan vastuumuodon piiriin luettavissa tilanteissa. Esimerkiksi sopimusvastuusta

musvastuuseen kuuluvassa mahdollisuudessa sopia korvausvastuusta ennen vahingon aiheutumista. Sopimusvastuussa osapuolilla on periaatteellinen vapaus päättää haluamastaan vastuunjaosta. Vahingonkorvauksen laajuuskin on siten kontrahoitavissa, ja yleinen tapa tämän mahdollisuuden käyttämiseen on vastuunrajoitusehtojen sisällyttäminen sopimukseen. Myös varsinaiset lakiin perustuvat rajoitusperiaatteet ovat erilaisia. Ennakoitavuusperiaate kuuluu tässä tutkimuksessa esitettävässä muodossaan sopimusvastuuseen, jolloin sen tavoitteena on muun muassa suoritusvelvollisuuksien alkuperäisen suhteen ylläpitäminen. Myös sopimuksenulkoisessa vastuussa on perinteisesti käytetty vahinkojen ennakoitavuutta (tai sitä lähellä olevaa vahinkotodennäköisyyden lisääntymisvaatimusta) korvattavia vahinkoja rajoittavana periaatteena.¹⁰⁷ Koska oikeuspoliittisena tavoitteena etenkin henkilövahinkojen suhteen on turvata vahingonkärsijälle varsin laaja korvaus, joudutaan ennakoitavuuden sisällöllisiä vaatimuksia lieventämään sopimusvastuuseen verrattuna tai vaihtoehtoisesti tarvitaan muita korvattavan vahingon määrittelytapoja.¹⁰⁸ Jos sopimusvelkojalle aiheutuu velallisen sopimusvelvoitteen laiminlyönnistä henkilö- tai esinevahinkoja, määräytynee korvausvastuun laajuus samaan tapaan kuin sopimuksenulkoisissa henkilö- ja esinevahinkotilanteissa.¹⁰⁹

Korvausvelvollisen ja vahingonkärsijän välisen oikeussuhteen luokittelu sopimukseksi tai ulkokontrahdilliseksi relaatioksi ei keskeisestä systemaattisesta merkityksestään huolimatta ole aina yksinään korvausvastuun laajuuden kannalta ratkaisevaa.¹¹⁰ Lisäksi merkitystä on vahinkojen jaottelulla hen-

voidaan erityisryhmänä mainita kuljetussopimukset niihin liittyvine lakisääteisine vastuunrajoituksineen. Sopimuksenulkoisessa vastuussa kirjo lienee vielä suurempi. Esimerkiksi henkilövahinkojen ja puhtaiden varallisuusvahinkojen korvauskelpoisuuden rajoja harkittaessa voi olla tarvetta erilaisten rajoitusperiaatteiden käyttämiseen.

¹⁰⁷ Ks. Hoppu, Pääpiirteet s. 195. Saxén, Skadeståndsrätt s. 137. Lødrup s. 243–244. Andersson s. 95 viitteineen.

¹⁰⁸ Jos ennakoitavuusrajoitusta käytettäisiin laajennettaessa vastuuta sellaisiin seurauksiin, joiden aiheutumismahdollisuuden tunnistaminen ei käytännössä olisi mahdollista, jäisi rajoitusperiaatteen mukainen ennakoitavuus täysin fiktiiviseksi. Korvausvelvolliselle asetettaisiin tällöin toiminnan seurauksia koskeva tietämisvaatimus, jonka täyttäminen olisi mahdotonta.

¹⁰⁹ Ks. Routamo, Kaupan lait I s. 221, jossa viitataan myös VahL 5 luvun normien soveltuvuuteen. Ks. myös Stoll s. 11, 16.

¹¹⁰ Sopimusperusteisen ja sopimuksenulkoisen vastuun erottelulle ei yleensäkään pidä antaa liiallista merkitystä lopputulosten kannalta. Ks. Saxén, Adevkans och skada s. 170: »Skillnaden mellan delikt och kontrakt är bra som en systematisk indelningsgrund, men den bör ej infogas såsom en beståndsdel i rättsreglerna.» Ks. myös Gomard, Forholdet s. 394.

kilö- ja esinevahinkoihin ja toisaalta varallisuusvahinkoihin.¹¹¹ Rajoitusperiaatteet eriytyvät kummankin luokittelutavan mukaan.¹¹² Sopimussuhteessa aiheutunut henkilövahinko voitaneen ainakin joissakin tapauksissa korvata VahL:n ja sen sopimuksenulkoista vastuuta koskevien periaatteiden mukaisesti. Tällöin on tuskin syytä soveltaa sopimusvastuun pääsääntöisiä, varallisuusvahinkoja varten kehittyneitä rajoitusnormeja.

Silloin kun vahingonkärsijällä on mahdollisuus kannetta ajaessaan valita, kumpaan vastuuperusteeseen (sopimukseen vai deliktiin) hän vetoaa,¹¹³ jouduttaisiin ongelmalliseen tilanteeseen, jos rajoitusperiaatteiden sisältö vaihtelisi sen mukaan, ajetaanko kannetta sopimusvelvoitteiden rikkomisen vai VahL:n perusteella.¹¹⁴ Koska reaalisten oikeusongelmien lopputulosten ei yleensä ole tarkoituksenmukaista vaihdella sen mukaan, miten vaatimuksia muodollisesti perustellaan, on syytä hylätä erilaisten rajoitusnormien mahdollisuus.¹¹⁵ Tämä merkitsee, että sopimussuhteessa aiheutuneisiin henkilövahinkoihin on sovellettava samoja rajoitusperiaatteita kuin henkilövahinkoihin yleensä.¹¹⁶ Jos sopimussuhteen olemassaolosta kuitenkin joissakin ta-

¹¹¹ Sopimuksenulkoisessa vastuussa esine- ja varallisuusvahinkojen erottamisella on huomattava VahL 5:1:n ylläpitämä merkitys. Ks. vahinkolajien erottelutavoista ja niihin liittyvistä ongelmista Kleineman, JT 1993–94 s. 728–729.

¹¹² Tällä ei tarkoiteta, että rajoitusperiaatteen teoreettinen muoto välttämättä vaihtelisi, ja että henkilö- ja esinevahinkoihin sovellettaisiin esimerkiksi vaaran lisääntymistä koskevaa harkintatapaa ennakoitavuuden sijasta. Sen sijaan ilmeisen tarpeellista on, että rajoitusperiaatteiden todellinen sisältö (esimerkiksi seurauksen ennakoitavuuden laadulliset edellytykset) on erilainen.

¹¹³ Ks. vahingonkärsijän oikeudesta valita, kumpaan normistoon hän vaatimuksensa perustaa Hakulinen s. 241–242. Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I s. 246–276. Kirjoittajat huomauttavat siitä, että deliktivastuuseen vetoaminen ei kuitenkaan johda vastuun rajoitusehtojen syrjäytymiseen sopimuspuolten välisessä suhteessa.

Velkojan oikeutta vedota VahL:in vastuuperusteena sopimusvelvoitteen virheellisestä täyttämisestä aiheutuneen vahingon osalta on rajoitettu velallisen työntekijöihin nähden. KKO:n ratkaisut 1992:165 (ään. 12–8), 1992:166 (ään. 11–9) ja 1993:38 osoittavat KKO:n kannaksi, että velallisyhtiön työntekijällä ei ole VahL:n mukaista vastuuta velkojaa kohtaan sellaisten virheidensä perusteella, jotka ovat tapahtuneet työnantajan sopimusvelvoitteiden täyttämisessä.

¹¹⁴ Vahingonkärsijän asema riippuisi siitä, ymmärtäisikö hän vedota kannaltaan edullisempaan vastuumuotoon. Rajoitusnormien eroista tietämätöntä kantajaa uhkaksi oikeudenmenetys. Prosessuaalisena kysymyksenä tulisi esille, pitäisikö tuomarin prosessinjohtotoimena kysyä, haluaako kantaja vedota myös toiseen mahdolliseen vastuuperusteeseen.

¹¹⁵ Ks. Cane, RabelZ 1994 s. 431–432. Ks. myös Grönforsin s. 11–12 asiakas liikehuoneistossa -esimerkkiä.

¹¹⁶ Saxénin, Adekvans och skada s. 171 tavoin voidaan sopimus- ja deliktivastuun rajoitusperiaatteiden samastamiselle asettaa edellytykseksi se, että tilanne ja osapuolten

pauksissa seuraa tarvetta vastuun laajuuden määrittämiseen toisin kuin VahL:n mukaisessa vastuussa, ei silti ole perusteita noudattaa varallisuusvahinkoja silmällä pitäen kehittyneitä sopimusvastuun rajoitussääntöjä, vaan tällöin tulee esille erityisen (sopimussuhteessa aiheutettuja henkilövahinkoja koskevan) rajoitusnormiston tarve.

Esinevahinkojen osalta on katsottu, että joissakin tapauksissa sopimus-suhteen erityispiirteistä voi seurata tarve vahingonaiheuttajan kannalta tavallista edullisempien rajoitusnormien soveltamiseen. Saxén on maininnut esimerkkinä talletus- ja kuljetussopimukset, joissa velallinen on ottanut vastaan poikkeuksellisen arvokasta omaisuutta tietämättä sen todellista arvoa. Sopimusvelallisen vastuu on hänen mukaansa aihetta rajoittaa ennakoitavaan, normaaliin arvoon, vaikka sopimuksenulkoisessa suhteessa vahingon aiheuttavan vastuu voisikin ulottua pitemmälle.¹¹⁷

Edellä esitettyjä näkemyksiä oikeussuhteen ja vahinkojen lajin vaikutuksesta voidaan havainnollistaa seuraavalla nelikentällä.

Oikeussuhde: Vahinkolaji:	Sopimus	Sopimuksenulkoinen
Henkilö- tai esinevahinko	laaja korvaus ¹¹⁸ , talletusta tms. koskevissa sopimuksissa mahdollinen vastuun lievennys	laaja korvaus
Varallisuusvahinko	tämän tutkimuksen mukainen ennakoitavuusrajoitus	VahL 5:1 ja jokin syy-yhteyden laatua koskeva vaatimus ¹¹⁹

välinen suhde on kaikkiaan samankaltainen kuin sopimuksenulkoisissa relaatioissa. Jos sopimusvelvoitteista seuraa erityisiä huolenpito- tms. velvoitteita, saattaa olla, että sopimussuhteen erityispiirteiden korostuminen tekee rajoitusperiaatteiden erottamisen tarpeelliseksi. Ks. Madsen, TfR 1986 s. 614.

¹¹⁷ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 167. Toisaalta sopimukseen perustuvat huolenpitovelvoitteet ovat tavallisesti laajempia kuin sopimuksenulkoisissa suhteissa esiintyvät. Ks. Grönfors s. 57.

¹¹⁸ Laajalla korvauksella tarkoitetaan tässä ainoastaan sitä, että vastuu ulottuu suhteellisesti pitemmälle kuin varallisuusvahinkoja koskeva vastuu.

¹¹⁹ VahL 5:1 asettaa erityisiä edellytyksiä sille, että varallisuusvahingot voivat lainkaan tulla korvatuiksi. Sen lisäksi korvattavien vahinkojen laajuutta on rajoitettava joi-

5.3.3. Suhtautumisesta adekvaattisuusoppiin

Edellä (1.3.1.3. ja 5.3.1.) esitetyt kuvaukset juridiikassa perinteisesti vallinneesta tavasta määrittää korvattavan vahingon laajuutta adekvaattisuusoppien tuella osoittavat syitä, jotka pakottavat suhtautumaan traditionaalsiin lähestymistapoihin kriittisesti: Adekvaattisuus-käsitteen käyttö on eri tutkijoilla ollut epäyhtenäistä, vaikka monien kirjoittajien tapa käyttää käsitettä luo vaikutelman siitä, että adekvaattisuudella olisi jokin vakiintunut, yleisesti hyväksytty ja tunnettu merkityssisältö.

Yleisin käytötapa on ollut samastaa adekvaattisuuden käsite vahinkojen ennakoitavuuteen.¹²⁰ Toisinaan adekvaattisuudella on kuitenkin tarkoitettu kaikkia perusteita, joilla kausaalisten vahinkojen piiriä rajoitetaan korvattavaa vahinkoa määritettäessä.¹²¹ Joskus adekvaattisuus-terminologiaa on taas käytetty korvaukseen oikeutettujen henkilötahojen ja korvattavien vahinkolajien määrittämiseen sekä vahingonkärsijän myötävaikutuksen huomioon ottamiseen.¹²² Aina käsitteelle annettua merkitystä ei kykene asiayhteydestä selvittämään.¹²³ Määritelmiä kehitettäessä on päädytty vaihteleviin käsityksiin adekvaattisuusarvioinnin sisällöstä, vaikka samalla on monesti pyritty esittämään sangen täsmällisiä käsitteen sisältökuvauksia.¹²⁴

Kysymys siitä, halutaanko adekvaattisuusoppien piiriin lukea muitakin vahingonkorvausvastuuta rajoittavia normeja vahinkojen ennakoitavuuden

denkin rajoitusperiaatteiden mukaisesti. Henkilövahinkoja koskevat rajoitussäännöt johtaisivat liian laajaan korvaukseen. Sopimusvastuun ennakoitavuusrajoituksen kaltaiset rajoitusperiaatteet lienevät käyttökelpoisempia, vaikka onkin vaikea sanoa, kuinka suuri joukko varallisuusvahinkotapauksista voitaisiin hallita niiden tuella. Mahdollista on, että sopimuksenulkoisessa suhteessa aiheutuneita varallisuusvahinkoja varten tarvitaan aivan omat rajoitusperiaatteet.

¹²⁰ Ks. esimerkiksi Andersen, TfR 1941 s. 305. Gomard, Obligationsret 2 s. 184. Hultmark s. 74. Rodhe s. 302 toteaa adekvaattisuusopin nimikkeellä tarkoitettua useita variaatioita, joille yhteistä on syy-yhteyden arvioitavuuden (beräknelighet) korostaminen. Saxén, Adekvans och skada s. 45 huomauttaa termien »adekvans» ja »förutsebarhet» välisestä yhteydestä, mutta varoittaa pitämästä niitä samamerkityksisinä.

Routamo ja Hoppu s. 218 toteavat adekvaattisuus-käsitteen menettäneen erottuvuutensa erilaisten näkemysten ja käytötapojen vaihtelun vuoksi.

¹²¹ Ks. esimerkiksi Saxén, Skadeståndsrätt s. 134. Ks. Godenhielmin, JFT 1970 s. 46 kritiikkiä.

¹²² Ks. Jørgensen, UfR 1953 B s. 47.

¹²³ Ks. esimerkiksi NJA 1981 s. 1091.

¹²⁴ Peczenik s. 158 pitää adekvaattisuusoppien pääongelmina epäselvyyttä, niiden muotojen keskinäistä kilpailua ja adekvaattisuusoppien kilpailua ei-kausaalisten tekijöiden kanssa.

lisäksi, on terminologinen.¹²⁵ Epäselvyyksien välttämiseksi tässä tutkimuksessa käytetään adekvaaattisuus-termiä ja sen johdannaisia vain käsiteltäessä sellaista keskustelua, jossa ilmaisu on esiintynyt. Muuten johtavaa rajoitusperiaatetta kutsutaan vahinkojen ennakoitavuudeksi. Ratkaisu ei ilmaise pyrkimystä adekvaaattisuudella kuvatun ilmiön hävittämiseen, vaan sillä ainoastaan selvennetään kielenkäyttöä.

Adekvaaattisuuskysymyksiä koskevaa oikeustieteellistä kirjallisuutta on kertynyt runsaasti; vilkkainta oppien teoreettinen pohdinta lienee ollut 1900-luvun alkupuolella. Useiden erityistutkimusten käyttökelpoisuutta velvoiteoikeusdogmatiikassa vähentää se, että adekvaaattisuusopeilla on ollut taipumus muodostua omaksi syy-yhteysteoreettiseksi kysymysjoukokseen, jolloin liityntä juridiikkaan on jäänyt löyhäksi.¹²⁶ Sopimusrikkomuksesta aiheutuneiden vahinkojen korvattavuus on nähtävä sen punnintana, kummalle sopijapuolelle voidaan vastuunjaon vaikutukset huomioon ottaen perustellummin siirtää tietyn riskin kantaminen, eikä abstraktin adekvaaattisuuden soveltamisena seuraamusjoukkoon.¹²⁷

Adekvaaattisuus-terminologian korvaaminen ennakoitavuudella ei vähennä edellä käsiteltyjä laajasisältöisiin yleiskäsitteisiin liittyviä ongelmia,¹²⁸ ja tarkkuuden lisäämiseksi onkin syytä analysoida ennakoitavuusrajoitukseksi kutsuttavan vastuunrajoitusperiaatteen rakenteita. Täsmentämättömän kielenkäytön mukaan mikä tahansa vahinko voi olla ennakoitavissa, sillä olipa vahingon aiheutumistodennäköisyys kuinka pieni tahansa, ei se yleensä ole olematon, koska hyvinkin epätavallisia vahinkoja sattuu tunnetusti toisinaan.

Oikeustieteessä on esitetty erilaisia näkökantoja sen suhteen, mitä ajankohtaa silmällä pitäen ennakoitavuus ratkaistaan, kuinka suurta todennäköisyyttä seuraamukselta vaaditaan ja kenen näkökulmasta arviointi tapahtuu.

¹²⁵ Kaikkien korvausvastuuta rajoittavien normien kuvaamista adekvaaattisuus-käsitteellä voidaan tosin kritisoida sen vuoksi, että käsitteestä tulee tällöin pelkkä vahingonkorvausvastuun laajuutta rajoittavia normeja tarkoittava yleiskäsite. Lisäksi heterogeenisiä ilmiötä kuvaavan käsitteen sisältö voi olla väärinkäsitysten vaaraa lisäävällä tavalla vaikeasti ymmärrettävissä, minkä vuoksi on periaatteessa suositeltavampaa kuvata erillisiä oikeusilmiötä omilla käsitteillään.

¹²⁶ Etenkin Sipilän s. 68–108 tapaan käsitellä adekvaaattisuusopeja voidaan kohdistaa tämä huomautus.

¹²⁷ Ks. Bengtsson, TfR 1987 s. 131–132, jonka mukaan tiettyihin avainkäsitteisiin perustuvat oikeusjärjestyksen kuvaukset ja teoreettisen johdonmukaisuuden ylläpitäminen uhkaavat sivuuttaa lainsäädännön ja oikeuskäytännön taustalla olevat näkökohdat sekä pyrkimyksen konfliktien kohtuulliseen ratkaisemiseen.

¹²⁸ Ks. 1.3.1.1.–1.3.1.2.

Adekvaattisuusoppeja käsiteltäessä lähes kaikki peruskysymykset ovat jääneet vaille riidatonta sisältöä, mikä heijastuu kannanottojen kirjavuutena.¹²⁹ Teorioiden väljyys on auttanut niitä selviytymään lainsäännöksissä ja yhteiskunnallisissa arvostuksissa tapahtuneista muutoksista, mutta näin yleisluontoisten oppien tarpeellisuus voidaan saattaa kyseenalaiseksi.¹³⁰ Tutkimuksen 6. luvussa pyritään täsmentämään ennakoitavuuden juridista sisältöä ja siihen liittyviä arviointikriteerejä.

Sopimusoikeudelliset vastuunjakokysymykset eivät ratkea adekvaattisuuskäsitteen sisältöä koskevilla pohdinnoilla, vaan edellyttävät erilaisten korvausmäärään vaikuttavien seikkojen tunnistamista ja niiden painoarvojen selvittelyä.¹³¹ Näitä seikkoja kutsutaan jatkossa punnintatekijöiksi, mikä kielellisenä ilmaisuna pyrkii osaltaan viittamaan siihen, että punnintatekijöiden käyttö ja niiden keskinäisten suhteiden täsmentäminen on verrattain harkinnanvaraista. Punnintatekijät saavat merkityksensä ennakoitavuusrajoituksen yhteydessä niin, että ne vaikuttavat velalliselle asetettaviin vahinkojen ennakoitavuutta koskeviin vaatimuksiin.

Korvausvastuuta rajoittavien periaatteiden ja niiden täsmentämisessä vaikuttavien punnintatekijöiden joukkoa lienee mahdoton esittää kaikki oikeusjärjestelmämme puitteissa korvausmäärään mahdollisesti vaikuttavat seikat kattavasti. Sen vuoksi onkin syytä todeta, että tässä tutkimuksessa pyritään käsittelemään teorian ja käytännön kannalta tärkeimpiä tekijöitä kiistämättä lainkaan sitä, että muutkin seikat voivat saada harkinnassa merkitystä. Kaikkien ajateltavissa olevien harkinnassa käyttökelpoisten seikkojen esil-

¹²⁹ Kämäräisen s. 182 huoltajan tuottamusvastuuta käsitellessään esittämä kritiikki adekvanssin synonyymien mitäänsanomattomuudesta pätee yhtä lailla sopimusvastuun kysymyksissä: »Ongelmana ei ole suinkaan kysymys siitä, pitääkö seurauksen olla ennakolta-arvattavan, tyyppillisen jne., vaan se seikka, millä tavoin ennakolta-arvattavan, tyyppillisen jne. seurauksen on oltava.» Ks. myös Øvergaard s. 38.

¹³⁰ Saxén, Adekvans och skada s. 12 on katsonut useimpien adekvaattisuusteorioiden olevan niin yleisluontoisia, että niillä voidaan yhtä hyvin argumentoida kanteen hyväksymisen kuin hylkäämisenkin puolesta. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 319 toteaa: »Deras svaghet men samtidigt styrka ligger i att de är tämligen obestämda och så lunda flexibla.» Ks. myös Karlgren, TfR 1955 s. 365, jossa adekvaattisuusoppien parhaaksi puolustukseksi todetaan se, ettei niille ole tiedossa vaihtoehtoja. Adekvaattisuusoppien joustavuuden ongelmallisuudesta ks. Andersen, Skadeforvoldelse og erstatning s. 63. Ks. myös Gomard, TfR 1960 s. 125.

¹³¹ Ks. vertailukohtana Kleineman, JT 1993–94 s. 733, joka kritisoi (Ruotsin HD:n ratkaisuihin vaikuttaneeksi arvioimaansa) uskoa siihen, että lainsäätäjät ratkaisee lain sisältämillä (esine- ja varallisuusvahinkoja koskevilla) käsitelmääritelmillä vaikeita vahingonkorvausoikeuden klassisia ongelmia.

letuominen ei ole tarpeen ennakoitavuusrajoituksen rakenteen ja sisällön selvittämisen kannalta.

Jatkossa käsitellään vahingonkorvauksen laajuuteen vaikuttavia pääperiaatteita, joiden muodostama kokonaisuus vastaa joidenkin tutkijoiden kielenkäytön mukaista adekvaattisuutta. Korvausvastuun laajuutta rajoittavista periaatteista käsitellään ensin vahinkojen ennakoitavuuden merkitystä (6.1.–6.5.5.). Sen yhteydessä tulee tarkasteltavaksi ns. normaalikorvausajattelu (6.6.4.). Tuottamuksen merkitystä korvauksen laajuuteen arvioidaan 7. luvussa. Toisena sääntelytapana tulevat myöhemmin 8. luvussa esille sopimusehtoihin perustuvat korvausvastuun rajoitukset.

5.4. Yhteenveto

Korvattavia vahinkoja rajoitetaan sopimussuhteissa erilaisilla sääntelytavoilla.

KL:n mukaan välillisten vahinkojen korvaaminen edellyttää vaikeammin täyttyvää vastuuperustetta kuin välittömien vahinkojen korvaaminen. Kontrolli- ja tuottamusvastuulla ei kuitenkaan välttämättä ole suurta eroa vastuun ankaruuden suhteen. Lisäksi KL:n normiston mukaan korvattavia vahinkoja voidaan rajoittaa sovittelun ja lakiin nimenomaisesti kirjaamattoman ennakoitavuusvaatimuksen avulla.

Suomen muita sopimustyypppejä koskeva lainsäädäntö tarjoaa niukasti selvitystä rajoitusnormien sisällöstä.

Wienin konvention mukaan korvausvelvollisuus käsittää vahingot, jotka ovat olleet ennakoitavissa niiden seikkojen pohjalta, joista velallisella piti olla tieto sopimusta päätettäessä.

Oikeustieteessä on esitetty lukuisia terminologisia kuvauksia rajoitusnormeiksi. Kielelliset erot ovat paljolti näennäisiä. Vahinkojen ennakoitavuus ja aiheutumistodennäköisyyden lisääntyminen voidaan kuitenkin erottaa erilaisina rajoitustapoina.

Korvattavia vahinkoja koskeva kysymyksenasettelu on sopimussuhteissa ja sopimuksenulkoisissa suhteissa osaksi erilainen. Tämän vuoksi vastuumuotojen rajoitusperiaatteet voivat olla erilaisia. Myös vahinkolaji (henkilö-, esine- tai varallisuusvahinko) voi vaikuttaa rajoitusnormien saamaan sisältöön.

6. Vahinkojen ennakoitavuus rajoitusperiaatteena

6.1. Yleistä

Tutkimuksen perustana on tässä jaksossa perusteltava näkemys, jonka mukaan sopimusvastuun laajuutta rajoittavan normiston keskeinen kriteeri on vahingon ennakoitavuus. Sopimusvelallisen korvausvastuu ei tämän rajoitusperiaatteen mukaan käsitä sellaista vahinkoa tai vahingon osaa, jonka aiheutuminen ei ole ollut sopimusta solmittaessa (tai mahdollisena myöhemmänä arvioajankohtana) velalliselta vaadittava tietämys huomioon ottaen ennakoitavissa.¹ Ennakoitavuusrajoituksen painottaminen johtaa yhdessä valitun systematiikan kanssa siihen, että muita vastuuta rajoittavia normeja tarkastellaan lähinnä niiden ja ennakoitavuusarvioinnin suhteiden kannalta.²

Oikeuskirjallisuudessa käytetään seurausvahinkojen korvaamisen laajuutta rajoitettaessa vahingon ennakoitavuuden ohella ilmaisuja »vahingon tyyppilisyy», »vahingon etäisyys», »vahingon vaaran suuntaisuus» ym.³ Koska näitä ilmaisumuotoja on käytetty kuvattaessa samaa tarkoitusta, velallisen vastuun rajoittamista tämän tarpeet huomioon ottavalla ja odottamattomat seuraamukset torjuvalla tavalla, ei tässä tutkimuksessa katsota aiheelliseksi käyt-

¹ Tässä virkkeessä ilmaistun kannanoton oikeusdogmaattisista perusteista ks. 6.4.2.–6.4.4.

² Lähestymistapa merkitsee sitä, että vahinkojen ennakoitavuus on nostettu johtavaan asemaan systematiikan rakentamisessa. Kuten Wilhelmsson, SvJT 1989 s. 453 on todennut, yleisten oppien muodostaminen edellyttää arvovalintoja muun muassa normiaineksen heterogeenisyydestä legaalisen induktion käytölle aiheutuvien rajoitusten vuoksi. Ennakoitavuusrajoituksen valintaa systeemin ytimeksi voidaan tuskin pitää oikeuspoliittisena arvostuksena, mutta muuten systeemin kuvaus tästä näkökulmasta on epäilemättä osittain subjektiivinen valinta. Esimerkiksi kysymystä siitä, mitkä seikat ovat ennakoitavuuden sisältöön vaikuttavia punnintatekijöitä ja mitkä ennakoitavuusrajoituksen ohella vaikuttavia itsenäisiä rajoitusperiaatteita, voitaneen lähestyä erilaisten systematisointien pohjalta. Ks. 6.4.5.2., 6.6.1.–6.6.2.

³ Ks. edellä 5.2.4.

tää ilmiön kuvaamiseen koko termijoukkoa. Kaikki edellä mainitut kielelliset muotoilut ovat joustavia, eikä ilmaisukirjon säilyttäminen mitenkään parantaisi normiston kuvaamismahdollisuuksia.

Rodhe on esittänyt vahinkojen ennakoitavuutta korostaneeseen pohdintaan tarkennuksen. Hänen mukaansa vahingonkorvauksen rajoittaminen on tarpeen kahdessa erilaisessa tilanteessa: 1) vahinkojen ollessa liian etäisiä vastuuperusteeseen nähden, ja 2) vahinkojen ollessa läheisessä yhteydessä vastuuperusteeseen nähden mutta määrältään vaikeasti ennakoitavissa. Erottelu on Rodhen mukaan jäänyt huomiotta, kun adekvaattisuusteoriaan vedoten on pyritty ratkaisemaan korvauksen rajoittamiskysymyksiä ennakoitavuusnäkökohtien tuella.⁴

Rodhen jaottelu havainnollistaa ennakoitavuus-etäisyys -problematiikkaa ja osoittaa, kuinka vastuun rajoittamisen tarve tulee esille kahdessa tilanteessa. Ensinnäkin, kun tietyn vahingon aiheutumista sellaisenaan ei voida ennakoida, ja toiseksi kun vahingon rahamäärä on odottamattoman suuri. Sekä vahingon ja vastuun perustavan tapahtuman välisestä etäisyydestä johtuva seurauksen odottamattomuus että vahinkomäärän vaikea ennakoitavuus tuovat esille tarpeen rajoittaa velallisen vastuuta. Kummassakin tilanteessa on tarpeellista pyrkiä rajoittamaan korvausvastuu kattamaan vain sellaiset seuraukset, joiden riskin on tullut olla vahingonaiheuttajan havaittavissa.

Seuraavaksi tutkimuksessa pyritään täsmentämään, mihin väite ennakoitavuusrajoituksen positiivisoikeudellisesta voimassaolosta perustuu. Ennakoitavuusargumenttien ilmentymiä etsitään lainsäädännöstä, oikeuskäytännöstä ja tieteisopista.

6.2. Ennakoitavuusrajoituksen perusta Suomen oikeusjärjestyksessä

6.2.1. Ennakoitavuusperiaate ja kirjoitettu laki

6.2.1.1. Suomen lainsäädäntö

A. *Yleistä.* Sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun laajuutta koskevilla Suomen oikeuden vähälukuisissa ja hajanaisissa lainsäädännöksissä ei ole yleisesti ilmaistu vahinkojen ennakoitavuuden merkitystä korvausvastuun

⁴ Ks. Rodhe s. 303. Myös Godenhielm, JFT 1970 s. 52 huomauttaa vastuun rajoittamisen tarpeesta sellaisten vahinkojen osalta, jotka ovat »näralligande men alltför orimliga verkningar.»

rajoittamisessa.⁵ Poikkeuksena voidaan viitata edellä mainittuun CISG 74 artiklaan ja konvention asemaan Suomen valtiosisäisessä oikeudessa.⁶

Lainsäädännöllisen tuen vähäisyyttä ei kuitenkaan voida käyttää argumenttina ennakoitavuuden merkityksen kiistämiseksi, koska vahingonkorvauksen laajuutta ei yleensä ole sopimustyyppinä koskeissa erityislaeissa juuri säännelty.⁷ Myöskään sopimuksenulkoista vastuuta koskeissa laeissa ei ole säännöksiä korvausvastuun rajoittamisesta vahinkojen ennakoitavuuden tai vastaavan periaatteen nojalla, vaikka samankaltainen rajoitusperiaate tunnetaan myös sopimuksenulkoisessa vastuussa.

Irtaimen kauppa on tutkimuksen kohteena olevista sopimustyypeistä ainoa, jota koskevassa erityislaissa on vahingonkorvausvastuun laajuutta koskevia säännöksiä.⁸ Tämän vuoksi ennakoitavuusrajoituksen lainsäädännössä saamien ilmausten tarkastelu joudutaan perustamaan yksin KL:in.

B. KL 67 §. KL 67 § sisältää huomattavan yksityiskohtaisia määräyksiä korvattavasta vahingosta. KL 67.1 §:n mukaan: »Sopimusrikkomuksen vuoksi suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen kuluista, hinnanerosta, saamatta jääneestä voitosta sekä muusta välittömästä tai välillisestä vahingosta, joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut.» Lainkohdassa viitataan siten muutamia tyyppitapauksia mainiten (kaikkein) sopimusrikkomuksesta aiheutuneeseen vahinkoon ilman, että korvausvastuun rajoituksia tai aiheutumisen juridista sisältöä (johon ennakoitavuutta korostava rajoitus voidaan liittää) ilmaistaan eksplisiittisesti.

Kun KL 67.2,5 §:ssä säädetään välillisenä vahinkona pidettävän (ja vain kvalifioitujen vastuuperusteiden nojalla korvattavan) »muuta saman kaltaista, vaikeasti ennakoitavaa vahinkoa», voitaisiin lainkohdan muotoilua pyrkiä käyttämään argumenttina ennakoitavuusrajoituksen voimassaoloa vastaan. Säännöksessähän todetaan, että KL 67.2 §:n 1–4 -kohdissa eriteltyjen välillisten vahinkojen⁹ ohella välillisten vahinkojen korvaamista koskevan tuot-

⁵ Ks. Karlgren, Tfr 1955 s. 365, joka toteaa adekvaattisuussääntöä tarkoittavan lainkohdan puuttuvan Ruotsin oikeudesta: »Till all lycka för resten – det vore intressant att se hur en dylik lagbestämmelse skulle taga sig ut!»

⁶ Ks. 5.2.3.

⁷ Sopimusperusteista korvausvastuuta koskevien lainsäädännösten aukollisuudesta ks. Aurejärvi s. 129.

⁸ Muiden sopimusoikeudellisten lakien vähäisestä informaatioarvosta vastuun laajuuskysymysten yhteydessä on huomautettu edellä. Ks. 5.2.2.

⁹ Näitä ovat tuotannon tai liikevaihdon vähentyminen tai keskeytyminen, tavarantoimituksen käytön estymisestä aiheutunut vahinko, sivullisen kanssa solmitun sopimuksen

tamusedellytyksen tai tavarán laatua koskevan erityisen sitoutumisen (KL 27.4, 40.3 §) täyttyessä korvataan myös »vaikeasti ennakoitavia vahinkoja», kunhan ne ovat samankaltaisia momentissa aiemmin tyypiteltyjen vahinkojen kanssa. Lainkohtaa ei kuitenkaan voida pitää ilmauksena siitä, että korvausvastuu ulottuisi irtaimen kaupassa sopimusoikeuden pääsäännöistä poiketen ennakoimattomiin vahinkoihin tai että ennakoitavuusrajoitusta ei yleensä kukaan tunnettaisi sopimussuhteissa.¹⁰ KL 67.2,5 § on sen sijaan nähtävä momentissa aiemmin mainittujen välillisten vahinkojen yleislausekkeenomaisena täydennyksenä ja osoituksena siitä, että luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi.¹¹

KL 67 § on tutkimuksen piirissä olevista sopimusoikeudellisista vahingonkorvaussäännöksistä se, jossa korvattavien vahinkojen määrittämiseen on kiinnitetty eniten huomiota.¹² Koska sääntelyn kohteena on keskeisimpänä pidetty sopimustyyppi ja lainvalmisteluun on käytetty runsaasti voimavaroja,¹³ odottaisi KL:n vahingonkorvaussäännöksiltä selkeyttä. KL 67 § on kuitenkin osoittautunut varsin monia tulkintaongelmia sisältäväksi, ja sen oikeustilaa täsmentävä vaikutus on kyseenalainen.¹⁴ Monet KL:a käsitelleistä tutkijoista ovatkin kohdistaneet tähän vahingonkorvaussäännökseen ja sen taustalla olevaan vastuuperuste-erotteluun enemmän kritiikkiä kuin lain muihin osiin. Arvostelu on ennen kaikkea kohdistunut välittömien ja välillisten vahinkojen erottelun ongelmallisiin lopputuloksiin.¹⁵

raukeamisesta tai siinä ilmenneestä suoritushäiriöstä seurannut voiton menetys ja muun kuin myydyin omaisuuden vahingoittumisesta aiheutunut vahinko.

¹⁰ Routamo, Kaupan lait I s. 232 huomauttaa, ettei lainkohtaa voida lukea e contrario vaikeasti ennakoitavien välillisten vahinkojen korvaamisen puolesta. Ks. Lookofsky s. 200, Ramberg, JT 1991–92 s. 104 toteaa KöpL:n sisältävän kolme ennakoitavuusharkintatilannetta korvauksen laajuuden määrittelyssä: adekvaattisuusperiaatteen, KöpL 67.2,4 §:n (vastaa KL 67.2,5 §:ä) ja KöpL 70.2 §:n.

¹¹ Hoppu, LM 1988 s. 64–65 toteaa lainkohdan viime kädessä ratkaisevan välittömien ja välillisten vahinkojen rajanvedon.

¹² Rudanko, Myötävaikutushäiriöistä s. 279 pitää säännöstä pyrkimyksenä positiivisen sopimusedun sisällön määrittelemiseen lainsäädännössä.

¹³ KL 67 § sai lopullisen muotonsa monikymmenvuotisen lainvalmistelun loppuvaiheessa, ja esimerkiksi vuoden 1984 pohjoismaisen ehdotuksen (NU 1984:5) vahingonkorvauksen laajuutta koskeneet 71–74 § muistuttivat enemmän yleislausekkeitä, eikä niissä ollut eroteltu välittömiä ja välillisiä vahinkoja.

¹⁴ Ks. Ramberg, Den nya köplagen s. 282, joka ennakoi KöpL 67 §:n aiheuttavan oikeuskäytännössä lukuisia tulkintaongelmia. Ks. Kleineman, JT 1991–92 s. 89: »Regeln är mycket svårtolkad och än mer svårbedömbär.»

¹⁵ Ks. Hoppu, LM 1988 s. 53–63. Ks. Routamo, NJM 1987 s. 219–220, jossa esitetään esimerkki siitä, miten vahingon sijoittuminen välitön/välillinen -jaotteluun riippuu

C. *KL 67 §:n taustasta.* KL:a valmisteltaessa pidettiin kansainvälisinä tavoitteina pohjoismaisen harmonian ylläpitämistä samanaikaisen lainvalmistelutyön puitteissa ja toisaalta CISG:n lakitekniesten valintojen huomioon ottamista.¹⁶ CISG:n mukaisen vahingonkorvausnormiston omaksuminen olisi saattanut olla selkeämpi ratkaisu kuin välittömien ja välillisten vahinkojen ja niiden erilaisten vastuuperusteiden mutkikas erottelu.¹⁷ CISG:n seuraamiseen olisi tuskin ollut esteitä, sillä sen ja KL:n pohjimmaiset sääntelytavoitteet eivät mainittavasti poikkea toisistaan, etenkin jos välillisten vahinkojen tuottamusperusteen katsotaan seuraavan käännettä todistustaakkaa.¹⁸

KL:n valmistelun yhteydessä vahingonkorvauksen laajuutta koskevat säännökset muuttuivat useaan otteeseen. Kun tarkastellaan kaikkia Suomen ja Ruotsin¹⁹ moneen kertaan uusittuja säännösehdotuksia, havaitaan vahinkojen ennakoitavuuteen perustuvan nimenomaisen rajoituksen olleen esillä aiemmissa lakitekstiversioissa.

Kauppalakikomitean mietinnössä KM 1973:12 ehdotettiin 25.4 §:ä, jonka mukaan: »Korvausta on maksettava myös tappiosta, joka ostajalle muutoin aiheutuu viivästyksestä, siinä määrin kuin harkitaan kohtuulliseksi ottaen huomioon tappion suuruus verrattuna yleensä vastaavissa tapauksissa syntyvään vahinkoon, myyjän mahdollisuudet ennalta arvata ja estää tappio sekä muut sellaiset seikat.»

vahingonkärsijän mahdollisuuksista välttää vahinkoja, ja miten sattumanvaraisiin tuloksiin jaottelu voi johtaa sopimusvelkojan toimintamahdollisuuksien vaihdellessa. Ostajan mahdollisuuksista muuntaa uhkaavia välillisiä vahinkoja välittömiksi ks. Sevón – Wilhelmsson – Koskelo s. 96–97.

¹⁶ Routamo, Kaupan lait I s. 2–5 siitä, miten Wienin konvention huomioon ottaminen on tullut esille lähinnä säännösten järjestyksessä. Yhteistä systematiikkaa korostetaan myös mietinnössä NU 1984:5F s. 55–56. Ks. myös Ramberg, Den nya köplagen s. 262.

¹⁷ Routamo, NJM 1987 s. 220 huomauttaa välittömän ja välillisen vahingon erottelun olevan ennen kokeilemattoman ja vailla kansainvälisiä esikuvia. Erottelu ei myöskään vastaa mitään Pohjoismaissa vallitsevaa vakiosopimuskäytäntöä. Ks. Håstad s. 129–130 vakioehto-argumenteista lainvalmistelussa ja yleisten sopimusehtojen myöhemmässä kehityksestä.

¹⁸ Ramberg, JT 1991–92 s. 104 toteaa, ettei CISG:tä laadittaessa ole seurattu tunnettua saksalaista suositusta: »Warum so einfach wenn man es so herrlich komplizieren kann.» KL:n vahingonkorvaussäännöksiä valmisteltaessa saksalainen periaate näyttää valinneen vahvemmin.

¹⁹ Tanska oli mukana pohjoismaisessa valmistelutyössä, mutta ei säättänyt uutta kauppalakia 1980-luvun lopulla voimaan tulleiden uudistusten yhteydessä. Norjan Kjøl 67.1 §:än otettiin nimenomainen maininta vahinkojen ennakoitavuuden merkityksestä, minkä vuoksi Norjan lainvalmistelutoita ei ole tässä tarpeen käsitellä.

Seuraava lakitekstiehdotus oli oikeusministeriön julkaisussa OJL 13/1977. Lakiin ehdotettiin 12.1 §:ä: »Kun kaupan osapuoli on velvollinen maksamaan vahingonkorvausta, korvaus käsittää hyvityksen kaupan ja sopimusrikkomuksen aiheuttamista kustannuksista, hinnanerosta ja muusta menetyksestä, jonka korvausvelvollinen sopimusta tehdessään saattoi käsittää seuraavan laiminlyönnistään.»

Samoihin aikoihin Ruotsissa ilmestyi mietintö SOU 1976:66, jonka sisältämien Ruotsin ja Tanskan kauppalakiehdotusten 25.3, 30.3 ja 45.3 §:n mukaan vahingonkorvausta olisi voitu alentaa muun muassa vahingon ennakoitavuus huomioon ottaen.

CISG 74 artiklan (tai sitä edeltäneen ULIS 82 artiklan²⁰) suoranainen seuraaminen ei näytä olleen esillä missään lainvalmistelun vaiheessa. Tätä konvention kohtaa ei yleensäkaan pohjoismaisessa lainvalmistelussa juuri käsitelty, joten syyt korvausvastuuta vahinkojen ennakoitavuuden perusteella rajoittavan yleislausekkeen puuttumiseen Suomen ja Ruotsin kauppalaista ovat epäselvät.²¹

D. Ennakoitavuusrajoitus ja KL 70.2 §:n sovitteluperusteet. KL:n säännösten perusteella voitaisiin ennakoitavuusrajoituksen asema pyrkiä kyseenalaistamaan myös vetoamalla välittömien ja välillisten vahinkojen erotteluun ja KL 70.2 §:n merkitykseen korvausvastuun rajoittamisessa. KL 70.2 §:n mukaan »Vahingonkorvausta voidaan sovittaa, jos se on kohtuuton ottaen huomioon vahingonkorvausvelvollisen sopijapuolen mahdollisuudet ennakoita ja estää vahingon syntyminen sekä muut olosuhteet.»²² Vahingon ennakoitavuus on siten nimenomaisesti mainittu sovitteluun vaikuttavana seikkana. KL:n tekstistä saattaakin syntyä käsitys, jonka mukaan ennakoitavuudella olisi merkitystä ainoastaan sovitteluun vaikuttavana tekijänä: Korvattavan vahingon laajuutta rajoitetaan lakitekstin antaman kuvan mukaan ensisijaisesti välittömien ja välillisten vahinkojen erottelulla ja siihen liittyvillä vastuuperusteiden laatua koskevilla vaatimuksilla. Koska tämä rajoitus ei yksinään ole kovin tehokas, säädetään korvausvastuun sovittelusta erikseen tavalla, jossa vahinkojen ennakoitavuus otetaan huomioon.

²⁰ Wienin konventiota (CISG) edelsi kansainvälisenä kauppalakina vuoden 1964 Haagin konventio (ULIS), joka toimi pohjoismaisessa lainvalmistelussa vaikuttaneena kansainvälisenä esikuvana CISG:n vuonna 1980 tapahtuneeseen hyväksymiseen saakka. CISG 74 artikla vastaa ULIS 82 artiklaa eräitä kieliopillisia muutoksia lukuunottamatta.

²¹ Ks. Ramberg, JT 1991/92 s. 103–104, jossa todetaan: »Det återstår att se om den svenska – och i viss mån nordiska – »modellen» kommer att överleva inför trycket av den internationella rättsuppfattningen såsom den kommer till uttryck i CISG art 74.»

²² Ks. myös ASKLE 4:38.1 sekä hallituksen esitys uudeksi maakaareksi 2:32.3.

Irtaimen kaupassa on kuitenkin korvattavaa vahinkoa määritettäessä perusteltua soveltaa rakenteeltaan ja tehtäviltään vastaavaa ennakoitavuusrajoitusta kuin sopimusoikeudessa yleensäkin. Vakiintuneen periaatteen hylkääminen vaatisi selkeää tukea, mitä ei saada yhdellä useista mahdollisista KL:n korvaussäännösten sanamuotojen tulkinnoista. Lisäksi on erityisesti huomattava, että lakitekstissä vaille mainintaa jääneen ennakoitavuusperiaatteen asema osana KL:n normistoa on hyväksytty lain esitöissä.²³

KL:a koskevassa hallituksen esityksessä lähtökohdaksi todetaan täyden korvauksen periaate. Sen täysimääräistä toteutumista kaventaa adekvanssirajoitus, »jonka mukaan sopimusrikkomuksen hyvin etäiset, epätavalliset ja arvaamattomat seuraukset²⁴ jäävät vahingonkorvausvelvollisuuden ulkopuolelle. Yleisiä kriteereitä sen arvioimiseksi, mihin adekvaattisuusraja on asetettava, ei kuitenkaan ole mahdollista esittää, vaan kysymys on ratkaistava tapaus tapaukselta.»²⁵

Adekvaattisuuden ja ennakoitavuuden samastava kielenkäyttö ei jatku johdonmukaisena koko hallituksen esityksessä, vaan KL 70.2 §:n perusteluissa todetaan: »ennalta arvaamattomat välilliset vahingot, jotka ovat taloudellisesti merkittäviä, mutta kuitenkin adekvaattisuuden piirissä, ovat harvinaisempia ostajan sopimusrikkomuksen ... yhteydessä.»²⁶

Ellei ennakoitavuusrajoitusta sovellettaisi, korvattaisiin vastuuperusteiden täyttyessä odottamattomimmatkin vahingot sovittelusäännöksen sallimissa puitteissa. Sovittelu taas olisi ongelmallinen ainoana (vastuuperuste-erottelua täydentävänä) korvausvastuun rajoitustapana: Sovittelu ymmärretään perinteisesti poikkeusilmiöksi.²⁷ Se edellyttää seuraamuksen kohtuuttomuutta velalliselle ja johtaa vain harvoin seuraamuksen täysimääräiseen poistamiseen,²⁸ minkä vuoksi pelkkään vastuuperuste-erotteluun ja sovittelusäännöksen perustuva rajoitusnormisto merkitsisi, että KL:a sovellettaessa voitai-

²³ Ks. HE 93/1986 s. 43, 123 ja 132, jotka osoittavat ns. adekvanssirajoituksen halutun jäävän osaksi normistoa. Ks. myös Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 179. Gormard, UfR 1989 B s. 418.

²⁴ Sama määritelmä on omaksuttu myös maakaaren uudistusta valmisteltaessa. Ks. HE 120/1994 s. 63.

²⁵ Ks. HE 93/1986 s. 123.

²⁶ Ks. HE 93/1986 s. 132. Ks. myös NU 1984:5F s. 435 ja 454. Reg. prop. 1988/89:76 s. 207.

²⁷ Ks. Routamo – Hoppu s. 288.

²⁸ Ennakoitavuusrajoitukseen ei liity vastaavaa kohtuuttomuus-edellytystä, vaan sen mukaisesti voi korvausvastuun ulkopuolelle jäädä myös sellaisia odottamattomia, määrältään vähäisiä intressejä, joita koskeva korvausvastuu ei merkitsisi velalliselle kohtuuttonta räsitusta.

siin korvata ennakoimattomia vahinkoja. Tämä lisäisi velallisen vastuuri-
kejä ennakoitavuusperiaatteen vastuuta rajoittavan vaikutuksen jäädessä pois,
eikä velkojalla enää olisi tarvetta pyrkiä suojautumaan esimerkiksi toimin-
tajärjestelyin seurausvahinkoja vastaan, ellei hänellä olisi syytä olettaa niitä
koskevan vastuun tulevan sovitteluksi.²⁹

KL 70.2 §:ssä mainitaan sovitteluperusteina »vahingonkorvausvelvol-
lisen sopijapuolen mahdollisuudet ennakoida ja estää vahingon synty-
minen sekä muut olosuhteet». Näiden sovitteluperusteiden osalta voi-
daan kysyä, onko KL:ssa korvausvastuun sovittelulla tarkoitettu jota-
kin muuta kuin vahingonkorvausoikeudessa yleensä. Tavallisestihan
tärkeimpänä sovitteluperusteena on pidetty korvausvastuun liiallista
taloudellista rasittavuutta suoritusvelvollisen olosuhteisiin nähden.³⁰

KL:n valmistelutöissä luetellaan seikkoja, jotka voidaan ottaa so-
vitellussa huomioon. Korvausvastuun kohtuuton taloudellinen rasitta-
vuus velallisen kannalta on kuitenkin jätetty mainitsematta.³¹ KL:n so-
vittelessä säännöksen sanamuoto selittyy osittain sillä, ettei pelkkä suori-
tusvelvollisuuden rasittavuus ole sopimussuhteissa sovitteluun riittä-
vä perustelu, jos kysymys on velallisen olennaisista sopimusvelvoit-
teista.³² Useissa tapauksissahan velkojan voidaan katsoa omalla suori-
tuksellaan maksaneen velallisen suorituksesta.

²⁹ KL 70.2 §:n mukaan yksi sovitteluharkintaan nimenomaisesti vaikuttava seikka on vahingonkorvausvelvollisen osapuolen mahdollisuus estää vahingon syntyminen. Sen sijaan vahingonkärsijän toiminnan merkityksestä laissa ei ole mainintaa, lukuun ottamatta vahingonkärsijän myötävaikutusta ja vahinkoa rajoittavien toimenpiteiden laiminlyöntiä. Ks. KL 70.1 §. HE 93/1986 s. 131–132. Sellaiset vahingot, joiden aiheutumismahdolli-
suutta velkoja olisi etukäteen voinut pienentää toisenlaisilla toimintajärjestelyillään, saat-
tavat olla vahinkoja, joiden syntymistä velallisen on KL 70.2 §:n tarkoittamalla tavalla
vaikea estää. Jos tällainen tulkinta omaksutaan, saa velkojan toiminta välillistä merki-
tystä sovitteluharkinnassa.

³⁰ Harkinnassa on yleensä otettava huomioon myös vahingonkärsijän taloudellinen
asema. VahL 2:1.1:n mukaan sovittelu on mahdollista, »jos korvausvelvollisuus harki-
taan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsi-
neen varallisuusolot ja muut olosuhteet.» Ks. myös VahL 2:2 ja 2:3. Ks. myös HE 187/
1973 s. 13. Bengtsson, Om jämknig s. 254.

³¹ Ks. NU 1984:5F s. 453–455. HE 93/1986 s. 131–132. Ks. Sevón – Wilhelmsson –
Koskelo s. 98. KL 70.2 §:n ja VahL 2:1.2:n sovittelusäännösten eroista ks. Wilhelms-
son, Social civilrätt s. 113–114, jossa puolletaan korvausvastuun vaikutusta velallisen ta-
loudelliseen tilanteeseen sovitteluperusteena. Ks. myös Håstad s. 215. KSL 5:30.2 ja
AsKLE 4:38.1:n sovittelusäännöksissä mainitaan muun muassa sopimuspuolten varalli-
suusolot huomioon otettavana seikkana.

³² Ks. Bengtsson, Om jämknig s. 285–287, jossa suhtaudutaan varovaisesti mah-
dollisuuteen sovittaa velallisen suoritusvelvollisuuden keskeiseen sisältöön liittyvää vas-
tuuta. Bengtsson korostaa tässä yhteydessä pyrkimystä sopimuksella vahvistetun riskin-

KL:n esityöt viittaavat siihen, että kohtuuttomuutta ei ole tarkoitus arvioida ensisijaisesti velallisen taloudellisen aseman kannalta. Velallisen mahdollisuudet estää ja ennakoita vahingon syntyminen ovat sen sijaan harkinnassa etualalla.³³ Tällöin KL:n mukainen sovittelu eroaa VahL 2:1.2:n mukaisesta taloudellisen rasituksen kohtuuttomuuteen ja vastaaviin sosiaalisiin tekijöihin perustuvasta sovittelusta. Ottaen huomioon sopimusvastuun erityispiirteet ja KL:in liittyvät liiketaloudelliset korostukset ei ole mahdotonta ajatella, että sovitteluinstituutti on tällä tavoin haluttu määritellä erityisesti sopimusvastuun tarpeita silmällä pitäen. KL 70.2 §:n säännöstä voitaisiinkin ehdottaa tulkittavaksi myös niin, että siinä ilmaistaan vahingonkorvausvastuun ennakoitavuusrajoitus – tosin yllättävästi sovitteluinstituutin yhteydessä.³⁴

Johdonmukaisen systematiikan edellyttämä tunnusmerkistöiltään erilaisten sovitteluperusteiden ja muiden korvattavan vahingon rajoitusperiaatteiden pitäminen erillään on kuitenkin painava syy olla siirtämättä vahinkojen ennakoitavuuden merkitystä kokonaan sovitteluperusteiden yhteyteen. Siksi tässä tutkimuksessa puolletaan KL:n esitöiden mukaisesti irtaimen kaupan liittyvän korvausvastuun rajoittamista ensin vahinkojen ennakoitavuuden perusteella ja vasta sen jälkeen tarvittaessa sovittelusäännöksen avulla.³⁵ Instituutien sisällöt eivät kuitenkaan KL:n sovittelusäännös huomioon ottaen eroa jyrkästi toisistaan: vahinkojen ennakoitavuudella on merkitystä KL 70.2 §:n mukaisessa sovitteluharkinnassa³⁶ ja vastuunjaon kohtuullisuutta koskevat

jaon ylläpitämiseen. Ks. päävelvoitteisiin liittyvän korvausvastuun sovittelusta ennen nimenomaisia sopimusvastuuta koskevia sovittelusäännöksiä Godenhjelm, JFT 1975 s. 414.

³³ Ks. NU 1984:5F s. 453–454.

³⁴ KL:n esitöissä todetaan, että adekvanssiperiaatteen ja sovittelun välistä rajaa on usein vaikea vetää tarkasti, koska molemmissa vaikuttavat samankaltaiset näkökohdat. Ks. NU 1984:5F s. 455. Toisaalla lainvalmistelutöissä viitataan adekvaattisuus- ja sovittelukysymysten selvään erotteluun. Ks. NU 1984:5F s. 435: »Sovittelun avulla vahingonkorvausvelvollisuutta voidaan näiden ehdotusten mukaan siten rajoittaa yli sen, mitä adekvaattisuusperiaatteesta seuraa».

³⁵ Ks. Håstad s. 201, joka pyrkii pitämään adekvaattisuus- ja sovittelukysymykset erillään toteamalla: »Att en skada till sitt belopp varit svår att förutse räcker normalt inte för att den skall anses inadekvat; jämför jämningsregeln i 70 § andra stycket som eljest blivit i stort sett överflödig.»

³⁶ Ks. vahinkojen ennakoitavuuden vaikutuksesta Ruotsin KöpL 70.2 §:n tarkoittamaan sovitteluun Hultmark s. 76: »Jämningsbedömningen blir därmed en form av »extra adekvansbedömning». Det föreligger adekvat kausalitet, men det är fråga om »sekundär adekvans».

Ks. Norjan HR:n ratkaisua Nrt 1980 s. 1498: Kalastusalus paloi uutta moottoria asennettaessa. Korjausliikkeen korvausvastuuta soviteltiin, ja perusteluna todettiin, että va-

näkökohdat voivat puolestaan saada sijaa rajoitettaessa korvausvastuuta vahinkojen ennakoitavuuden perusteella.³⁷

6.2.1.2. *Ulkomaisia vertailukohtia*

Pohjoismaisen kauppalakiuudistuksen yhteydessä vain Norjan lakiin otettiin erityinen säännös korvausvastuun rajoittamisesta vahinkojen ennakoitavuuden perusteella. Norjan KjøpL 67.1 §:n mukaan »Erstatning for kontraktbrudd fra en parts side skal svare til det tap, herunder utlegg, prisdiskjell og tapt fortjeneste, som den annen part er påført ved kontraktbruddet. Dette gjelder likevel bare tap som en med rimelighet kunne ha forutsett som en mulig følge av kontraktbruddet.»³⁸ Yhteispohjoismaisen lainvalmistelun eri vaiheissa norjalaiset säädöstekstiesitykset erosivat jatkuvasti juuri ennakoitavuusrajoituksen selkeän ilmaisun vuoksi.³⁹

Varhaisimpana asiaa koskevana säännöksenä on Ranskan CC 1150:ssa korvausvastuun laajuus liitetty nimenomaisesti vahinkojen ennakoitavuuteen: »Le débiteur n'est tenu que des dommages et intérêts qui ont été prévus ou qu'on a pu prévoir lors du contrat, lorsque ce n'est point par son dol que l'obligation n'est point exécutée.»⁴⁰

Saksassa on saamatta jäänyttä voittoa koskevassa BGB 252 §:ssä säädetty korvausvastuun sisällöstä: »Der zu ersetzende Schaden umfasst auch den entgangenen Gewinn. Als entgangen gilt der Gewinn, welcher nach dem gewöhnlichen Laufe der Dinge oder nach den besonderen Umständen, insbesondere nach den getroffenen Anstalten und Vorkehrungen, mit Wahrscheinlichkeit erwartet werden konnte.»⁴¹ Sään-

hinko aiheutui suureksi osaksi syistä, joita oli pidettävä ennakoimattomina (upåregnelige) vahingonaiheuttajalle.

³⁷ Ks. myöhemmin 9.3.3.

³⁸ Krüger, Norsk kjøpsrett s. 370–371 toteaa säännöksen vastaavan ennen KjøpsL:ia vallinnutta oikeustilaa ja olevan yhdenmukainen adekvaattisuussääntöjen kanssa. Routamo, NJM 1987 s. 218 katsoo säännöksen olevan adekvaattisuuseriaa pitemmälle menevä korvausvastuun rajoitus.

³⁹ Ks. NOU 1976:34:ssä ehdotettu 25.4 §. Ks. myös NU 1984:5F, jossa Suomen ja Ruotsin sekä teknisesti erilainen Tanskan 71 § eivät viittaa ennakoitavuuteen toisin kuin Norjan 71 §, jossa ehdotettiin korvattavaksi vain vahinko, joka »med rimelighet kunne ha forutsett som følge av kontraktbruddet, hensett til forhold som parten kjente eller burde ha kjent til på avtaletiden.» Ks. Krüger s. 821 pohjoismaisista näkemyseroista lainvalmistelussa.

⁴⁰ Ks. säännöksen historiallisesta taustasta König s. 76–77.

⁴¹ Ks. BGB:n 249–255 §:n korvauksen laajuutta koskevien säännösten yhteydestä Mommsenin ajatuksiin Medicus s. 16. Palandt s. 247. Coing II s. 467.

nöksen ei kuitenkaan katsota sisältävän materiaalisia korvausvastuun rajoituksia, vaan lainkohdan viimeinen lause merkitsee ainoastaan näyttövaatimusten alentamista.⁴²

BGB:hen on ehdotettu lisättäväksi 281a §, jonka mukaan sopimusrikkomuksesta seuraava korvausvelvollisuus rajoittuisi muun muassa sen mukaan, kuinka ennakoitavia vahingot ovat sopimusvelalliselle olleet.⁴³

Angloamerikkalaisessa oikeuspiirissä vahinkojen ennakoitavuutta korostavalla rajoitusperiaatteella on johtava asema. Ennakoitavuusperiaate on selvästi ilmaistu UCC 2–715 (2):ssa, jonka mukaan myyjän sopimusrikkomuksen aiheuttamista seurausvahingoista maksettava korvaus käsittää »any loss resulting from general or particular requirements and needs of which the seller at the time of contracting had reason to know.» Englannin SGA 50.–(2):ssa säädetään ostajan korvausvastuusta: »The measure of damages is the estimated loss directly and naturally resulting, in the ordinary course of events, from the buyer's breach of contract.»⁴⁴

Huolimatta siitä, että periaatteen lainsäädännöllinen perusta Suomessa toisin kuin edellä mainituissa maissa puuttuu, on ennakoitavuus saanut oikeuskäytännössä vahvistuksensa useiden KKO:n ratkaisujen yhteydessä. Myös lainoissa sillä on pitkään ollut vakiintunut asema.

6.2.2. Ennakoitavuusrajoitus oikeuskäytännössä

6.2.2.1. Ennakoitavuusrajoituksen ilmentymistä KKO:n käytännössä

Suurimmassa osassa KKO:n vahingonkorvausratkaisuja ei ole erityisesti perusteltu korvattavan vahingon määrää. Keskeiset oikeuskysymykset ovat useimmiten liittyneet vastuuperusteisiin. Päätösten perustelutekniikassa muodostuneet tietyt käytänteet, joiden mukaan määräytyy, mitkä harkintaan vaikuttavat tekijät mainitaan nimenomaisesti perusteluissa muiden jäädessä tietoisesti tai tiedostamatta vaikuttamaan ratkaisun sisältöön ilman julkista ilmaisua. Vahinkojen ennakoitavuuden voidaan olettaa toimineen ratkaisutoiminnassa korvattavan vahingon määrää kontrolloivana periaatteena huomattavasti useammin kuin mitä sen nimenomaisista perustelumaininnoista voisi

⁴² Ks. Keuk s. 166–169. Brox s. 204. Bardo s. 125.

⁴³ Ks. Stoll s. 9–10.

⁴⁴ SGA 51.–(2):ssa on samansisältöinen säännös myyjän korvausvelvollisuudesta. Benjamin s. 770–771 pitää lainkohtia Hadley-sääntöä vastaavina.

päätellä: Jos korvattavaksi vaaditun vahingon ja vastuuperusteen välisen syy-yhteyden riittävä läheisyys on ilmeistä, ei ratkaisijalla yleensä ole tarvetta kirjoittaa perusteluihin ennakoitavuusharkinnan myönteistä tulosta. Se merkitsisi sellaista »yliperustelemista», joka ei ole ollut tapana KKO:n käytännössä.

Eksplisiittisen ilmauksena vahinkojen ennakoitavuus on saanut viimeksi kolmessa 1990-luvun ratkaisussa. Tapauksessa KKO 1991:42, joka koski asuntolainan myöntämistä koskevan sopimuksen rikkomista, todettiin perusteluina: »viivästyskorot ja oikeudenkäyntikulut ovat, samoin kuin Huuskojen muuttokustannukset ja ilmoituskulut uuden asunnon hankkimiseksi, olleet sellaista ennalta arvattavissa ollutta vahinkoa, josta Kansallis-Osake-Pankki luotonantosopimuksen rikkomisen johdosta on Jorma ja Seija Huuskolle vastuussa.» Vahinkojen ennalta arvattavuus mainittiin myös tapauksen otsikossa perusteluna korvausvastuun ulottuvuudelle.

Ratkaisussa KKO 1992:165 (ään. 12–8) notariaattitoimeksiantona laaditusta lahjakirjasta oli unohtunut lahjansaaajan puolison avio-oikeuden poisulkeva ehto.⁴⁵ Toimeksiannosta vastannut pankki velvoitettiin korvaamaan aiheutunut vahinko, josta KKO:n perusteluissa todettiin: »Kun Ritva Leimusalo ei ole osituksessa luopunut avio-oikeuteen perustuvista vaatimuksistaan, mikä on ehdon puuttuessa ollut ennalta arvattavissa, Kaj Leimusalo on joutunut maksamaan Ritva Leimusalolle lahjoitetun omaisuuden osalta lisätasinkoa 40.000 markkaa.»

Tapauksessa KKO 1994:37 (ään. 4–1) pankki oli oikeudettomasti veloittanut vahingonkäräjien tiliä sinne tehdyn maksun peruuttamiseksi. Pankin toiminnasta seurasi, että tilinhaltijana toimineella konkurssipesällä ei ollut varoja maksaa irtisanomiensa työntekijöiden palkkasaatavia, ja pesä joutui maksamaan työntekijöille odotusajan palkkoja. KKO:n enemmistö velvoitti pankin korvaamaan konkurssipesälle odotusajan palkoista aiheutuneena vahinkona 115.949,72 markkaa: »Nostaessaan yhtiön tililtä mainitun rahamäärän pankin on pitänyt tietää, että konkurssiuhan alainen yhtiö tai sen konkurssipesä eivät noston johdosta mahdollisesti kykene selviytymään maksuistaan.»⁴⁶

⁴⁵ Tämän täysistuntoratkaisun keskeinen kysymys oli työntekijän henkilökohtainen sopimusrikkomuksesta seuraava vastuu työnantajan sopimuskumppania kohtaan. Tapauksen prejudikaattiarvo ei siksi kohdistune korvattavan vahingon laajuuteen.

⁴⁶ Vähemmistöön jäänyt oikeusneuvos Lehtimaja oli vahinkojen ennakoitavuudesta eri mieltä: »Katson jääneen näyttämättä, että oikaisusiirrosta aiheutuneeksi väitetty vahinko olisi ollut pankin ennalta arvattavissa oikaisusiirron tapahtuessa.»

Aikaisempien vuosikymmenten praksiksesta ennakoitavuusrajoitukseen viittavia perusteluita löytyy sopimussasioissa tapausten kokonaismäärään nähden verraten niukasti. Ratkaisun KKO 1948 II 3 (ään. 3–2) perusteluissa todettiin: »KKO harkitsi oikeaksi ... siten hyväksyä yhtiön kanteen, että Väänänen, kun koneen hinnan oli näytetty olleen vain 11.300 markkaa eikä Väänäsen voitu katsoa saattaneen etukäteen arvata sen palauttamatta jättämisestä yhtiölle koituneen vahingon nousevan määrätyn sopimussakon suuruiseksi,⁴⁷ velvoitettiin vahingonkorvauksena maksamaan yhtiölle puolet sopimussakon määrästä eli 10.000 markkaa».⁴⁸

Tapauksessa KKO 1950 II 419 (ään. 3–2) vaadittiin korvausta turkiksi sisällyttäneen pakettin katoamisen aiheuttamasta vahingosta. Paketti oli jätetty säilytettäväksi hotellin ovenvartijalle, jonka tehtävänä oli asiakkaiden tavaroiden vastaanottaminen ja huoneisiin toimittaminen. KKO vahvisti RO:n ratkaisun, jossa hotellin vastuu perustui ekskulpaationäytön puuttumiseen, mutta korvausta tuomittiin vain puolet vahingon määrästä (vähemmistön kannattaessa täysimääräistä korvausta) perusteluin, jotka osoittavat vahingon määrän ennakoitavuuden saaneen merkitystä: »puuhkat ja nahat toisaalta olivat hotelliin tuotaessa olleet päällyksessä, josta ei ollut saattanut havaita paketin sisällön arvoa, ... eikä yhtiön henkilökunnalla, jolle ei ollut ilmoitettu lähetyksen suurta arvoa, siis ollut ollut riittävää aihetta käsitellä lähetystä sen arvoa vastaavalla huolellisuudella».⁴⁹

Tapauksessa KKO 1977 II 74 (ään. 4–1) A rikkoi tavaran toimittamista koskevan velvoitteensa asennusliike B:tä kohtaan, minkä seurauksena B joutui viivästyttyään suorituksessaan toista sopimuskumppaniaan kohtaan maksamaan tälle sopimussakkona 14.400 markkaa. Lisäksi B:lle aiheutui vahinkoa ylimääräisinä työpalkkoina 2.994,34 markkaa. KKO velvoitti A:n korvaamaan kyseiset vahingot täysimääräisinä. Ratkaisun otsikossa todettiin, että »A:n alan erikoisliikkeenä piti tietää, että B saattoi oman viivästymisensä

⁴⁷ Kantaja vaati korvattavaksi 20.000 markan määräistä sopimussakkoa, jonka se kirjoituskoneita myyvänä liikkeenä oli joutunut maksamaan kansanhuoltoministeriölle ministeriön kanssa tehdyn sopimuksen perusteella.

⁴⁸ Vähemmistö olisi jättänyt voimaan Turun HO:n ratkaisun, jossa todettiin, ettei vastaajan voitu katsoa aiheuttaneen kantajayhtiölle vahinkoa, koska vastaajan ei ollut näytetty olleen tietoinen sopimussakosta, jonka kantaja joutui maksamaan sivulliselle.

⁴⁹ Edellä olevassa tilanteessa samaan tulokseen voidaan päätyä perustelemalla lopputulosta joko korvausvastuun rajoittumisella vahinkojen ennakoitavuuden mukaan tai vahingonkärsijän myötävaikutuksella. Myötävaikutukseen viittaa siteeratun perusteluosan kaksi viimeistä lausetta.

varalta olla sidottu sopimussakkoon.»⁵⁰ Lisäksi ratkaisua perusteltiin sillä, ettei jutussa esitetyn selvityksen perusteella täyden korvauksen tuomitsemista viivästyksen B:lle aiheuttamasta vahingosta voitu pitää ilmeisesti kohtuuttomana.⁵¹

Tapauksessa KKO 1982 II 52 lankarullien valmistuskoneeseen tarkoitettun ruiskupuristusmuotin tilannut B vaati 120.000 markan korvausta A:lta siitä, että toimituksen laiminlyönnin vuoksi B ei ollut voinut tehdä saamansa ostotarjouksen mukaista lankarullatoimitusta X:lle. KKO:n ratkaisun keskeinen sisältö koski tilaussopimuksen viivästyssakkoehdon korvausvastuuta rajoittavaa vaikutusta, mistä päätösoitsikossa todettiin: »Asiassa ilmenneet seikat ja alalla tavallinen sopimuskäytäntö huomioon ottaen sopimusta tulkittiin siten, ettei valmistaja, joka ei ollut erikseen sitoutunut vastuuseen laitteen toimittamatta jäämisestä aiheutuvasta liike-tulon menetyksestä, ollut sopimuksen rikkomisen johdosta velvollinen suorittamaan korvausta välillisestä vahingosta yli viivästyssakon määrän.» Perusteluista ilmenee myös ansion menetyksen ennakoitavuuden merkitys: »Oy B ei kuitenkaan muotin valmistussopimusta tehtäessä ollut ottanut erikseen huomioon niitä vahinkoja, jotka sille ehkä aiheutuivat muotin jäämisestä toimittamatta. Oy A:n ei ollut näytetty puolestaan olleen selvillä ab X:n tilauksesta ja sen taloudellisesta merkityksestä oy B:lle, joskin oy A oli voinut ottaa huomioon, että oy B muotin valmistuttua ilmeisesti tulisi käyttämään sitä välittömästi teollisessa toiminnassaan.»

KKO:ssa ratkaistujen sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta koskevien tapausten lukumäärään nähden vahingon ennakoitavuuteen perustuva rajoitusperiaate on luettavissa varsin harvoista ratkaisuksista. Vuoden 1980 jälkeen, jolloin KKO:n rooli prejudikaattituomioistuimena on korostunut valituslupajärjestelmän uudistamisen seurauksena, näyttää vahingonkorvauksen laajuus olleen prejudikaatin kohteena vain harvoin verrattuna esimerkiksi vastuuperustetta koskeviin kysymyksiin.⁵² Toisaalta korvausvastuun rajoittamistarvetta lienevät esimerkiksi menetettyjen tulojen osalta vähentäneet

⁵⁰ Sama periaate, jonka mukaan velkojan sivulliselle maksaman sopimussakon korvaaminen riippuu siitä, onko velallisella »ollut aihetta edellyttää» velkojan sitoutuneen sopimussakkoon sivullista kohtaan, on ilmaistu jo ratkaisussa KKO 1927 II 446.

⁵¹ Eri mieltä ollut oikeusneuvos Hiltunen yhtyi muilta osin enemmistön perusteluihin, mutta katsoi 17.394,34 markan määräisen vahingonkorvausvelvollisuuden, huomioon ottaen A:n varallisuusasema ja se, että A:n toimittaman tavaramäärän arvo pakkauskuluineen oli vain 28.627 markkaa, ilmeisen kohtuuttomaksi alentaen korvauksen 7.000 markkaan.

⁵² Väittämää on vaikea dokumentoida lyhyesti, mutta sitä voidaan puolustaa sillä yleis-

näyttövaikeudet, joiden vuoksi tuomioistuin on päässyt (tai joutunut) OK 17:6:n tuella arvioimaan vahingon suuruuden sellaiseksi, ettei sen täysimääräiselle korvaamiselle ole ollut esteitä.

KKO:n käytännöstä ilmenevä vahinkojen ennakoitavuudelle annettu merkitys osoittaa korvausvastuun rajoitusperiaatteen olevan Suomessa lähempänä Hadley-säännön ilmentämää angloamerikkalaista ja CISG 74 artiklassa omaksuttua foreseeability-kriteeriä⁵³ kuin adekvaattisuusoppien (saksalaista) vahingon aiheutumistodennäköisyyden lisääntymistä korostavaa muotoa.⁵⁴ Jälkimmäistä rajoitusperiaateformulaatiota on edellä pidetty sopimussuhteisiin huonosti soveltuvana, eikä KKO:n käytännöstä ole (huolimatta pyrkimyksestä aineiston kattavaan läpikäymiseen) löytynyt siihen viittaavia sopimusvastuuta koskevia ratkaisuja.

6.2.2.2. Muiden Pohjoismaiden oikeuskäytäntöä

Ruotsin HD:n käytännössä sopimusperusteisen korvauksen rajoitussäännöt ovat jääneet vähälle huomiolle. Ennakoitavuusperiaate on ilmaistu tapauksessa NJA 1991 s. 217, jossa pankilta vaadittiin korvausta tililtä noston viivästymisen aiheuttamista vahingoista. HD:n perusteluissa todettiin: »En förutsättning för skadeståndsansvar är dock att den skada som uppkommit kan anses ha varit förutsebar.»⁵⁵

Tapauksessa NJA 1981 s. 1091 kantaja vaati luonnonsuojelulain mukaisessa korvausasiassa lakimiehenään toimineelta vastaajalta korvausta lakimiehen virheen vuoksi korvaamatta jääneestä inflaatiotappiosta. HD perusteli erästä vahinkoerää koskevan vaatimuksen hylkäämistä adekvaatin syy-

vaikutelmalla, jonka jo KKO:n sopimusasioissa antamien ratkaisujen otsikoiden ja asiansanojen silmäily antaa. Ks. edellä 1.4.1.2.

⁵³ Ks. Huhtamäki s. 279, joka pitää adekvaattisuus- ja foreseeability-vaatimuksia rinnakkaisina vastuunrajoitusperiaatteina.

⁵⁴ Ks. Treitel, Remedies s. 162–163, joka näkee tässä angloamerikkalaisten ja saksalaisten rajoitusperiaatteiden eron. Saksalaisten korvausvastuun rajoitusnormien samastaminen vahinkotodennäköisyyden lisääntymistä painottaviin adekvaattisuusoppiin on kuitenkin liiaksi yksinkertaistavaa. Saksassa adekvaattisuusperiaatteelle on tarjottu verrattain monia formulaatioita, ja sen lisäksi on haluttu soveltaa muina rajoitusperiaatteina oppia normin suojatarkoituksesta ja oikeudenvastaisuuden kohteesta. Ks. Lange s. 87–92, 101–113. Larenz s. 435–447. Mertens s. 251–252, 264–267. Vahinkojen ennakoitavuuden asema rajoitusperiaatteena ei kuitenkaan Saksassa ole yhtä keskeinen kuin Pohjoismaiden ja angloamerikkalaisten maiden oikeudessa.

⁵⁵ Ks. myös Kleinemanin, JT 1991–92 s. 87 viittauksia vuosisadan alun praksikseen.

yhteyden puuttumisella: »Det kan således inte mot LEAB:s bestridande anses ådagalagt att det råder ett adekvat orsakssamband mellan Johannes N:s försummelse och den inflationsförlust Rolf K anser sig ha lidit under tiden efter fastighetsdomstolens dom.» Adekvaattisuudelle ratkaisussa annettua sisältöä on vaikea selvittää. Sillä ei tapauksen tosiseikasto huomioon ottaen liene tarkoitettu pelkästään vahingon ennakoitavuutta, vaan vahingonkärsijän omille (valitusmahdollisuuden käyttämistä koskeville) valinnoille on saatettu antaa merkitystä. Perustelut osoittavat samalla, että Ruotsin HD:n praksiksessa ei suhtauduta oikeustieteen käsitteistöön yhtä pidättyvästi kuin KKO:n ratkaisuisissa.⁵⁶

Adekvaattisuuden asemaa yleisenä rajoitusperiaatteena samoin kuin sen sisältöä on täsmennetty ratkaisussa NJA 1993 s. 41. Tapauksessa oli kysymys tahallisella rikoksella surmatun henkilön omaisten oikeudesta saada korvausta henkisistä kärsimyksistä. Seikasto on siten etäällä sopimusvastuutilanteista, mutta HD:n perustelut viittaavat yleisen periaatteen vahvistamiseen: »En grundsats inom skadeståndsrätten är att det skall föreligga adekvat kausalitet mellan en handling och en inträffad skada för att skadestånd skall kunna utgå. Genom kravet på adekvat kausalitet förhindras att alltför oväntade och avlägsna skadeverkningar ersätts.»

Tanskan HR hylkäsi ratkaisussa UfR 1951.248H korvausvaatimuksen, joka perustui siihen, että veneen moottori oli tarpeettomasti vaihdettu korjauksen tehneen yrityksen virheellisen neuvon perusteella: »det tab, som måtte være tilføjet indstævnte derved, at han alene på grundlag af Hansens erklæring udskiftede motoren, findes at ligge ganske uden for, hvad der under de foreliggende omstændigheder kunne være grund til at regne med».

Tanskassa vahinkojen ennakoitavuuden merkitys on ilmaistu myös ratkaisussa UfR 1968.282H (ään. 4–3): »Idet det opståede tab findes langt at overstige, hvad der kunne påregnes som rimelig følge af de af Knud Hansen i forbindelse med transporten begåede fejl, stemmer de nævnte domme re for at begrænse erstatningsansvaret til et beløb af 50.000 kr.»

Perustelutekniikassa ei vahinkojen ennakoitavuudelle annetun merkityksen osalta näytä Pohjoismaissa olevan suuria eroja. Itse ennakoitavuuden si-

⁵⁶ Ks. myös NJA 1985 s. 178, jossa Ruotsin HD perusteli oikeustoimen pätemättömyyskysymyksessä ratkaisuaan nimenomaisesti edellytysopilla (förutsättningsläran). Suomessa KKO:lla voi sanoa olleen taipumus pitää vähintäänkin muodollista etäisyyttä oikeustieteeseen välttämällä sekä oikeustieteen luomia käsitteitä (joita on korkeintaan käytetty melkoisella viiveellä) että oikeustieteessä esitettyjen kannanottojen kirjoittamista perusteluihin.

sältö on oikeuskäytännössä jäänyt vähälle huomiolle, eikä ratkaisusta saa selvää kuvaa siitä, mitä ennakoitavuudella pohjimmiltaan on tarkoitettu ja mihin seikkoihin näkemys vahingon ennakoitavuudesta tai ennakoimattomuudesta on perustunut.⁵⁷ Kun jäljempänä ennakoitavuusrajoitusta täsmennetään erittelemällä ennakoitavuusarvioinnin näkökulmaa, ajankohtaa ja kohdetta sekä esittämällä sen tulkintaan vaikuttavia yksityiskohtaisia punnintatekijöitä, esitetään juuri sellaisia argumentteja, jotka näyttävät jääneen Pohjoismaiden oikeuskäytännössä vähälle huomiolle.

6.2.3. Hyväksyntä tieteisopissa

Sekä sopimusperusteista että sopimuksenulkoista vahingonkorvausvastuuta käsitelleet pohjoismaiset kirjoittajat ovat tavallisesti sisällyttäneet vahinkojen ennakoitavuuden korvausvastuun laajuutta rajoittavan säännösten osaksi.⁵⁸ Ainoastaan edellä mainittuja oppeja normin suojatarkoituksen piiriin kuuluvista intresseistä ja vahinkojen aiheutumisvaaran lisääntymisestä voidaan pitää nimenomaisina pyrkimyksinä muita näkökohtia korostavien rajoitusperiaatteiden muodostamiseen.⁵⁹

Korvausvastuun ulottuvuuden ratkaiseminen sen mukaan, katsotaanko korvausvelvollisuuden perustana olevan normin suojaavan sitä velkojan etuutta, jonka loukkaaminen on aiheuttanut vahingon tai sen mukaan, katsotaanko vahinkoon johtaneen tapahtuman lisännen kyseisen tyyppisen vahingon aiheutumismahdollisuutta, eroaa periaatteessa ennakoitavuusrajoituksesta.

⁵⁷ Selvästi eritellympää tapaa kuvata rajoitusperiaatteita edustaa Saksan BGH:n tärkeimpiin adekvaattisuusperiaatetta koskeviin ratkaisuihin kuuluva tapaus BGH 3, 261, jonka otsikko alkaa: »1. Eine Begebenheit ist adäquate Bedingung eines Erfolges, wenn sie die objektive Möglichkeit eines Erfolges von der Art des eingetretenen generell in nicht unerheblicher Weise erhöht hat. Bei der dahin zielenden Würdigung sind lediglich zu berücksichtigen

a) alle zur Zeit des Eintritts der Begebenheit dem optimalen Beobachter erkennbaren Umstände,

b) die dem Setzer der Bedingung noch darüber hinaus bekannten Umstände.

Diese Prüfung ist unter Heranziehung des gesamten im Zeitpunkt der Beurteilung zur Verfügung stehenden Erfahrungswissens vorzunehmen.»

⁵⁸ Ks. esimerkiksi Palmgren s. 254. Portin, Om köparens dröjsmål s. 91. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 178. Stang s. 74–75. Almén – Eklund s. 316–317. Ussing, Obligationsretten s. 144. Augdahl s. 235. Krüger s. 820. Gomard, Obligationsret 2 s. 184.

⁵⁹ Ks. Andersson s. 357–361, 460–467 adekvaattisuusopin ja suojatarkoituksen suhteesta. Anderssonin teoria ei korosta loukatun normin suojatarkoitusta, vaan vahingonkorvausoikeuteen kuuluvia arvostuksia ja tavoitteita yleisesti. Ks. Andersson s. 250.

Näiden teorioiden mukaan harkinnassa nousevat esille normin tarkoitaman oikeussuojan kohde tai vahingon aiheutumisen todennäköisyyden muutos ilman vaatimusta riskin havaittavuudesta. Vahingon ennakoitavuudella ei siksi ole näitä teorioita sovellettaessa suoranaista merkitystä.⁶⁰ Käytännössä ratkaisujen lopputuloksilla ei ilmeisesti useinkaan olisi eroja, vaan samoihin tuloksiin voitaisiin päätyä sekä normin suojatarkoitusta, vahingon aiheutumistodennäköisyyden lisääntymistä että ennakoitavuutta koskevilla perusteluilla.⁶¹

Normin suojatarkoitussoppi, jonka suosio on viime aikoina sopimusten ulkoisen korvausvastuun piirissä lisääntynyt etenkin Saksassa,⁶² ei sovellu vaikeuksitta sopimussuhteisiin.⁶³ Teorian tarkoittama »loukattu normi» olisi sopimusvastuutilanteissa normaalisti velallisen velvollisuus tehdä suoritus tiettyä ajankohtana tai velvollisuus tehdä laadultaan määrättyjen kriteerien mukainen suoritus. Tällaisen normin suojatarkoituksen ulottuvuutta on vaikea täsmentää menetettyihin tuloihin ym. seurausvahinkoihin nähden.⁶⁴ Suojatarkoituksen piiriin kuuluvat riskit määräytyisivät ilmeisesti väistämättä niiden havaittavuuden, tavanomaisuuden tms. ennakoitavuutta lähellä olevien kriteerien perus-

⁶⁰ Erottelun tekeminen korostaa adekvaattisuus-käsitteen käyttötavan epäyhtenäisyyttä. Alkuperäinen von Kriesin adekvaattisuus-määritelmä, jota lähellä etenkin Vinding Krusen käsitys on, painottaa juuri vahingon aiheutumisriskin lisääntymistä. Ks. edellä 5.3.1. Adekvaattisuus-käsitteen samastaminen ennakoitavuuteen johtaa siten tarkkaan ottaen erilaiseen rajoitustapaan.

⁶¹ Ks. Lange, JZ 1976 s. 202. Grunsky s. 371.

⁶² Ks. Medicus s. 38–39. Brox s. 196–197. Grunsky s. 369–371. Ks. pohjoismaisista kannanotoista Andersson, passim. Hellner, Speciell avtalsrätt II.2 s. 209. Ks. myös Cane s. 106. Vrt. Fikentscher s. 287–288, jonka mukaan suojatarkoitussoppi ei sovellu vastuun rajoittamiseen, vaan ainoastaan sen selvittämiseen, onko aiheutunut vahinko yleensäkään sellainen, että sen korvaaminen on muiden (esimerkiksi adekvaattisuutta koskevien) edellytysten täyttyessä mahdollista. Ks. Hellner, JT 1993–94 s. 849 av. 18 adekvaattisuuden ja normin suojatarkoituksen erilaisista tehtävistä: »Det är enligt min mening en fördel att göra en skillnad mellan adekvansbedömning och normskyddsbedömning. Skillnaden ser jag så, att genom den senare bestäms, huruvida en viss typ av skada är ersättningsgill, medan genom adekvansbedömningen bestäms om sambandet är tillräckligt nära i det särskilda fallet.» Opin kriittikistä ks. myös Keuk s. 225–236.

⁶³ Kleineman s. 288 huomauttaa normin suojatarkoitussopista yleisesti: »På samma sätt som fallet är beträffande andra »working tools», finns det ingen anledning tro att läran om skyddat intresse tillhandahåller någon slags trollformel varigenom olösliga skadeståndsproblem härigenom plötsligt kan analyseras på ett eljest omöjligt sätt.» Ks. myös Stoll s. 400–401.

⁶⁴ Kuten Lauri s. 30 toteaa, suojatarkoitusargumentaatio on ongelmallista, ellei loukattu normi täsmennä lainkaan korvattavien vahinkojen sisältöä. Ks. myös Larenz s. 445. Ks. Schackin, JZ 1976 s. 309–310 esittämiä esimerkkejä.

teella.⁶⁵ Suojatarkoituspilla voidaan selittää aiemmin mainittua murhapolttoa koskevaa KKO:n ratkaisua 1992:131,⁶⁶ ja esimerkiksi rangaistussäännökset tai viranomaisten toimivaltaa koskevat normit saatavat olla sellaisia, joiden »suojatarkoitus» on korvausvastuun laajuuden kannalta relevantti.⁶⁷ Sopimusvastuutilanteissa tämä ei useinkaan ole yhtä selvää.⁶⁸

Vahingon ennakoitavuutta painottavia rajoitusperiaatteita on esitetty eri muodoissa. Erilaisista kielellisistä formulaatioista huolimatta yhteisenä tavoitteena monilla rajoitusperiaatteiden kuvauksilla on odottamattoman suuria vahinkoja ja etäisiä seurausvahinkoja koskevan vastuukysymyksen ratkaiseminen samantapaisin kriteerein. Useat aiemmin tutkimuksessa luetuista adekvaattisuusoppien ja muiden rajoitusperiaatteiden kuvauksista⁶⁹ voidaan palauttaa pohjimmiltaan toistensa kaltaisiin arvostuksiin, sillä useimmat näistä kuvauksista merkitsevät korvausvastuun standardisointia tavanomaisina pidettäviin asiantiloihin nähden. Tämä taas merkitsee toisesta näkökulmasta tarkasteltuna vastuun rajoittamista ennakoitaviin seurauksiin.

Esimerkiksi »normaalin tapahtumakulun mukaiset vahingot» tai »tyypilliset vahingot» ovat normaalisti ennakoitavia, kun taas vahingon aiheutuminen normaalista poikkeavan tapahtumakulun seurauksena tai sen ei-tyypillisuus viittavat vahinkojen ennakoimattomuuteen. Kuvausten sisällöille voidaan löytää teoreettisia eroja: vahinko voi esimerkiksi aiheutua epätavallisen tapahtumakulun seurauksena, mutta olla silti seu-

⁶⁵ Ks. Larenz s. 442–443: »Hat aber ein Vertragsteil dem anderen wegen eines mangels an Sorgfalt bei der Erbringung seiner Leistung oder wegen der Verletzung einer vertraglichen Schutzpflicht aufzukommen, dann ist dieser Sorgfalts- oder Schutzpflicht häufig nicht zu entnehmen, inwieweit sich die Ersatzpflicht auch auf entferntere Schadensfolgen erstrecken soll. Sagt man, nur solche Schäden seien zu ersetzen, mit deren Eintritt als möglicher Folge einer derartigen Vertragsverletzung der Verpflichtete beim Abschluss des Vertrages noch hätte rechnen können, dann kommt man damit doch wieder in die Nähe der zuvor abgelehnten Adäquanztheorie.»

⁶⁶ Ks. 5.3.1.

⁶⁷ Ks. Kleineman, JT 1991–92 s. 82–85. Myös aineettomien vahinkojen korvauskelpoisuuden arviointi voi olla kysymys, jonka arvioinnissa suojatarkoituspunninnat saattavat olla avuksi. Ks. Lange s. 112–113.

⁶⁸ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 161–162. On tosin ilmeistä, että sopimuksen tarkoituksellakin voidaan selittää monia vastuutilanteita. Ks. Lange, JZ 1976 s. 200, 202–203. Medicus s. 39. Systematisointi on todetulla tavalla osittain arvostuksenvaaraista, ja tässä tutkimuksessa sopimuksen tarkoitusta lähestytään yhtenä ennakoitavuusvaatimukseen vaikuttavana seikkana. Ks. 6.4.5.2.A. Ks. myös Kleineman s. 288, jonka mukaan suojattu intressi voidaan ottaa huomioon myös tuottamus- tai adekvaattisuusargumentaation yhteydessä.

⁶⁹ Ks. 5.2.4.

raamuksena ennakoitava, koska sen olisi voitu odottaa aiheutuvan tavallisemman tapahtumakulun tuloksena. On silti kyseenalaista, voidaan-ko esimerkiksi »normaalin tapahtumakulun mukainen vahinko» -kuvauksella saavuttaa mitään hyötyä ennakoitavuusrajoitukseen nähden. Ennakoitavuusperiaatteella voitaneen jäsentää kaikki samat kysymyksenasettelut kuin sen rinnalle ehdotetuilla rajoitusperiaateformulatioilla.

Oikeustieteellisen argumentaation ennakoitavuusrajoitukselle tarjoamat perustelut vaihtelevat: Saxén on pitänyt luonnollisena, että suoritukseen velvoittautumiseen perustuva sopimusvastuu ei ulotu sellaisiin seurauksiin, joita velallinen ei ole voinut ennakoida.⁷⁰ Velvoittautumisen laajuudella argumentointi ilmaisee pyrkimystä pitää suoritusvelvoitteiden alkuperäistä suhdetta yllä myös sopimusrikkomuksen jälkeisessä tilanteessa. Sopimusvelallisen velvoitteiden rajat määräytyvät sopimusta päätettäessä, ja huolellinen harkinta antaa periaatteessa mahdollisuuden havaita, mihin korvausvelvollisuudeksi mahdollisesti muuttuva vastuu voi laajimmillaan ulottua.

Toisinaan epätavallisen ja epätodennäköisten vahinkojen korvaamatta jäämistä on perusteltu tuottamuskriteeriä lähestyen sillä, ettei huolellisesti menettelevän velallisen tarvitse ottaa tällaisia riskejä huomioon.⁷¹ Korvausvastuun rajoittuminen sopimusta päätettäessä ennakoitavissa oleviin vahinkoihin tarjoaa samalla suojaa velallisen taloudellisille arvioille sopimuksen kannattavuudesta, koska velallisen vastuupiiriin kuuluvien riskien joukkoon ei sisälly vahinkoja, joiden ennakoiminen on mahdotonta.⁷²

Pohjoismaissa etenkin Lundstedtin korostamasta preventiivisestä näkökulmasta arvioiden velallisen käsityksellä odotettavissa olevan korvausvastuun laajuudesta on hänen käyttäytymistään ohjaava vaikutus.⁷³ Kun ennakoitavien vahinkojen joukko voi laajentua velkojan antaessa sopimusta päätettäessä velalliselle tietoja sopimukseen liittyvistä intresseistään, saatetaan

⁷⁰ Ks. Saxén, *Adekvans och skada* s. 162.

⁷¹ Ks. Lassen s. 405. Almén – Eklund s. 316–317.

⁷² Tämä argumentti ei päde niissä tilanteissa, joissa ennakoitavuusvaatimusta käytetään vastuunjakokeinona niin, että vastuu ulotetaan seurauksiin, joiden ennakoiminen ei ole ollut tosiasiaa mahdollista velalliselle. Ks. tästä mahdollisuudesta 6.4.5.1.

⁷³ Ks. Lundstedt, *TfR* 1923 s. 113–114.

Jos velallisen vastuu olisi niin laaja, että se käsittäisi olennaisessa määrin myös ennakoimattomia vahinkoja, saattaisi myös tällaisen laajuudeltaan tuntemattoman korvausvastuun pelotusvaikutus toimia preventiivisesti. Näin laaja vastuu johtaisi kuitenkin todennäköisesti vastuunrajoitusehtojen ja muiden vastuun välttämiseksi tarkoitettujen toimenpiteiden ekspansioon ja heikentäisi yleisesti sopimusmuodossa tapahtuvan vaihdannan käyttökelpoisuutta.

vaihdannan tehokkuutta lisätä sillä, että velkojan suurista vahinkoriskeistä (ja ne käsittävästä vastuustaan) tietoinen velallinen varautuu erityisen huolellisesti sopimuksen täyttämiseen ja pyrkii tehokkaasti minimoimaan sopimuksen täyttämiseen liittyviä epävarmuustekijöitä.

Varsin monissa oikeustieteellisissä esityksissä ennakoitavuuden tai ilmeisesti (pitkälti) sen synonyymiksi tarkoitetun adekvaattisuuden käsitettä on käytetty esittämättä sille erityisiä perusteluja.⁷⁴ Tämä ennakoitavuusrajoituksen asemaa koskevan keskustelun vähäisyys kuvastaa osaltaan rajoitusperiaatteen vakiintuneisuutta. Etenkään Pohjoismaiden lainopissa ei ole paljontaan pohdittu sitä, mihin ennakoitavuusrajoituksen tarpeellisuus perustuu. Myös oikeusdogmaattinen kysymys, mitä ennakoitavuudella tarkkaan ottaen tarkoitetaan ja millaisen sisällön se soveltamistilanteissaan saa, on jäänyt yllättävän vähälle huomiolle.

Ennakoitavuusrajoituksen nimenomaista hylkäämistä ei Suomen tai Pohjoismaiden velvoiteoikeuden esityksistä juuri tapaa, varsinkaan jos rajoitusperiaate ymmärretään väljästi tarkoittaen sitä, että korvattavien vahinkojen laajuus riippuu jollakin tavalla siitä, onko vahinkojen aiheutumismahdollisuus etukäteen tunnistettavissa.⁷⁵ Tällöin myös esimerkiksi Saxénin ja Vinding Krusen kannattama vahinkoseuraamusten aiheutumisriskin lisääntymistä (ja vahingon yhteyttä vastuuperusteena olevan toiminnan ns. vaarallisiin ominaisuuksiin) ratkaisevana pitävä rajoitusperiaate⁷⁶ sekä normin suojatarkoitussoppi osoittautuvat osaksi samankaltaista oikeudellista ilmiötä kuin ennakoitavuusrajoituskin.

Normaalikorvausrajoitus,⁷⁷ jota on toisinaan pidetty ennakoitavuuteen perustuvasta rajoitusperiaatteesta eroavana,⁷⁸ pohjautuu sopimustyyppin ja samantapaisten sopimusrikkomustilanteiden avulla tehtävään arvioon tavanomaisesta vahinkomäärästä. Vaikka tällainen vertailu valittaisiin korvausvas-

⁷⁴ Ks. edellä alaviitteessä 58 mainitut lähteet.

⁷⁵ Ks. ennakoitavuusrajoituksen nimenomaisesta hylkäämisestä Hakulinen s. 333–339. Ks. myös Chydenius s. 194 talletusta koskevan KK 12:2:n osalta: »Ersättas bör hela skadan, både sakvärdet (damnum emergens) och vinst, som uteblivit (lucrum cessans), äfven om den ej kunnat förutses.»

⁷⁶ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 135. Saxén, Adekvans och skada s. 162–163, jossa viitataan ennakoitavuusrajoituksen omaksumiseen sopimussuhteissa. Vinding Kruse, Ejendoms København s. 66–67, jossa hän ulottaa tämän rajoitusperiaatteen nimenomaan sopimussuhteisiin.

⁷⁷ Ks. kappale 6.6.4.

⁷⁸ Taxell, Avtal och rättsskydd s. 367 haluaa nimenomaisesti erottaa adekvaattisuusarvioinnin ennakoitavuusvaatimuksineen normaalikorvauksesta, jonka hän katsoo käytettävien vertailukohtien tuella antavan varmemman perustan vastuun rajoittamiselle.

tuun rajoitustavaksi, olisi vastuun laajuus edelleen sidottu tekijöihin, joiden tuella enimmäisvastuuta voitaisiin etukäteen arvioida.

6.2.4. Seuraamuksen ennakoitavuus osana tuottamusvastuuta

Korvausvelvollisuuden perustuessa tuottamusvastuuseen vahingon ennakoitavuudella on merkitystä kahdessa suhteessa: Tuottamuksen olemassaolo vastuuperusteena edellyttää, että arvioitavana olevaan toimintaan liittyy ennakoitava vahinkomahdollisuus.⁷⁹ Toiseksi jokaisen tuottamuksella aiheutetun yksittäisen vahingon korvaaminen edellyttää, että kyseisen vahingon aiheutuminen on ollut ennakoitavissa.⁸⁰ Ennakoitavuutta ei arvioida saman mittapuun mukaan osana tuottamusvastuun ja vahingon korvauskelpoisuuden edellytyksiä, joten samankaltaisuutta voidaan pitää ainoastaan rakenteellisena.⁸¹

⁷⁹ Ks. Øvergaard s. 50–51. Rodhe s. 319. Palandt s. 322. Mertens s. 899. Ks. vahinkoriskin vähäisyydestä tuottamuksen poistavana seikkana KKO 1990:42 (otsikko): »Vaikka kuulon huononeminen saattoi johtua oksentelusta, tuo seuraus oli niin harvinainen, ettei B:n, laskiessaan lääkkeen liikkeelle, tarvinnut ottaa sitä huomioon.»

Myös tuottamuksesta riippumaton sopimuksenulkoisen korvausvastuu on ilmeisesti ajateltavissa vain silloin, kun toimintaan tiedetään liittyvän konkreetti vahingonvaara. Esimerkki ankan vastuun viimeaikaisesta laajenemisesta on Wilhelmssonin, Työnantajan korvausvastuu s. 461–465 puoltama koneita ja laitteita koskeva ns. puutteellisuusvastuu, joka on ainakin osittain tullut hyväksytyksi KKO:n ratkaisuihin 1990:55 ja 1991:156. Näissäkin tapauksissa korvausvelvollisella on mahdollisuus havaita, että hänen käyttämiinsä koneisiin ja laitteisiin liittyy (ainakin niiden ollessa turvalaitteiltaan tai muuten puutteellisia) tiettyjä vahinkoriskejä. Ks. vahinkoriskin tunnistettavuudesta ankan vastuun allokointitavoitteen osalta Schäfer – Ott s. 110. Vrt. jaksossa 6.3.4. tuotevastuuseen liittyvistä kehittyvähingoista lausuttuun.

⁸⁰ Saksassa erotteluun on kiinnitetty runsaasti huomiota ja sitä kuvataan puhumalla vastuun perustavasta ja vastuun täyttävästä kausaliteetista. Ks. Medicus s. 40: »Man unterscheidet zwischen *haftungsbegründender* und *haftungsausfüllender* Kausalität. Dabei bedeutet die *haftungsbegründende* Kausalität den Zusammenhang zwischen denjenigen Elementen, welche die Haftung dem Grunde nach ergeben. Dagegen gehört zur *haftungsausfüllenden* Kausalität die Verbindung dieses Haftungsgrundes mit dem ersten auf der Rechtsfolgenreite stehenden Schaden und dessen Zusammenhang mit weiteren Folgeschäden.» Ks. myös Enneccerus – Lehmann s. 63. Lange s. 77–78. Larenz s. 432.

⁸¹ Ks. culpan ja ennakoitavuusrajoituksen yhteyksistä Vinding Kruse, TfR 1951 s. 332–333, 352. Jørgensen, UfR 1953 B s. 35 toteaa adekvaattisuusopin, tuottamuskäsitteen ja oikeudenvastaisuusopin perustavan kaikkien samankaltaiselle ajatukselle siitä, olisiko vahinko pitänyt nähdä toiminnan mahdolliseksi seuraukseksi. Ks. tuottamuksen ja adekvanssin erotteluun liittyvistä ongelmista Andersson s. 111. Grunskyn s. 366 mielestä objektiivinen tuottamusarviointi ja adekvaattisuusvaatimus vastaavat toisiaan siinä määrin, että on yhdentekevää kumman perusteella vastuuta rajoitetaan.

Tuottamussääntö ja ennakoitavuusperiaate kiinnittävät molemmat huomion toiminnan odotettavissa oleviin, normaaleihin seurauksiin. Tuottamus on sisällöltään laajempi käsite siinä mielessä, että sen piiriin kuuluu vahinkoseuraamuksen ennakoitavuuden lisäksi oikeusjärjestyksen toimintaan kohdistama moite, jota on toisinaan kuvattu (objektiivisen) oikeudenvastaisuuden käsitteellä.⁸²

Jokaisen vahingon ei tarvitse voidakseen tulla korvatuksi olla sellaisessa suhteessa vastuuperusteeseen, että juuri tämän vahingon aiheutumismahdollisuus on tehnyt teon tuottamukselliseksi. Ennakoitavuusrajoituksen mukainen vahinkopiiri on siten laajempi suhteessa tuottamussäännön tarkoitamiin mahdollisiin seurauksiin.⁸³ Saxén onkin korvattavien vahinkojen osalta katsonut, ettei kysymyksenasettelun tule kohdistua siihen, kattaako vahingonaiheuttajan tuottamus syntyneen vahingon. Pikemminkin on kysymys siitä, vastaako tuottamuksellisesti menetellyt vahingosta, vaikka yksin sen syntymisvaara ei ole tehnyt hänen menettelyään tuottamukselliseksi.⁸⁴

Rakenteellisesta samankaltaisuudesta huolimatta tuottamuksen ja ennakoitavuusperiaatteen lopullinen suhde riippuu tietämis- ja ennakoisvaatimuksille annettavasta sisällöstä. Tuottamusta ja korvattavien vahinkojen ennakoitavuusrajoitusta ei ole syytä samastaa niiden erilaisten tavoitteiden (vastuuseen johtavien syiden/korvattavien vahinkojen vahvistaminen) takia.⁸⁵

Tuottamus voi etenkin sopimuksenulkoisissa tilanteissa puuttua vahinkoseuraamusten odottamattomuuden vuoksi: jos toiminnasta aiheutuvan vahingon riski ei ole kohtuudella ennakoitavissa, ei tekoa yleensä voida pitää moitittavana vahingonkorvausoikeudellisen tuottamusvaatimuksen tarkoittamassa mielessä.⁸⁶

⁸² Ks. Bonnevie s. 88. Objektiivisesta oikeudenvastaisuudesta ks. J. Tolonen, Oikeudenvastaisuudesta s. 130–133.

⁸³ Ks. J. Tolonen, Oikeudenvastaisuudesta s. 132. Schmidt s. 208, joka pitää mahdollisena, että adekvaattisuus edellyttää alhaisempaa vahingon todennäköisyyttä kuin tuottamus. Ero on yleensä ilmaistu toteamalla, että tuottamusarvostelu kohdistuu suppeampaan seuraamusjoukkoon kuin mitä pidetään adekvaatteina. Asian voi kuvata Vinding Krusen, TfR 1951 s. 373 tapaan sisäkkäisinä ympyröinä, joista sisempi kuvaa tuottamuksen ulottuvuutta vahinkoseuraamuksiin nähden ja laajempi vahinkojen adekvaattisuutta. Ks. von Caemmerer s. 398: »Man haftet also auch für unverschuldete Folgen schuldhafter Handlungen.»

⁸⁴ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 65. Ks. myös Rodhe s. 305.

⁸⁵ Saxén, Skadeståndsrätt s. 137 huomauttaa tuottamus- ja adekvaattisuusarvioinnin kohteina olevien vahinkoriskin ja konkreetin vahingon erilaisuudesta.

⁸⁶ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 9–13. Andersen, Skadeforvoldelse og erstatning s. 75–76. (→)

Vahinkoriskin ennakoitavuus ei ole sopimusperusteisen vastuun edellytyksenä olevan tuottamuksen kannalta yhtä olennainen, koska kysymys on yleensä suoritusvelvollisuuden täyttämättä jäämisestä seuraavien varallisuusvahinkojen korvaamisesta. Tuottamusarvointi perustuu tällöin lähinnä siihen, onko velallinen ryhtynyt riittäviin toimenpiteisiin sopimuksen mukaisen suorituksen tekemiseksi. Suoritusvelvoitteen laiminlyönnistä on normaalisti odotettavissa velkojalle vahinkoa, joten tuottamusarvointia ei tarvitse täydentää vahinko-odotuksia koskevilla kriteereillä. Ekskulpaatiosäännön vaatima näyttö onkin käytännössä lähellä vaatimusta suoritusesteoppien edellyttämien ulkopuolisten vaikeuksien selvittämisestä.⁸⁷

Sopimussuhteissa aiheutuvien henkilö- ja esinevahinkojen suhteen noudatetaan perinteisesti ekskulpaatiodistustaakkaa, ja tällaisen vahingon ennakoimattomuus tulee kysymykseen osana ekskulpaationäyttöä. Velallisen toiminta voi olla riittävän huolellista, vaikka se johtaakin vahinkoon, jos tämän vahingon riskiä ei voida vaatia velallisen toiminnassa huomioon otettavaksi.

Esimerkkeinä vahinkojen ennakoitavuudesta tuottamsvastuun edellytysten osana voidaan mainita kaksi tapausta, joissa urheilukilpailun katsoja on loukkaantunut ja tämän vuoksi vaatinut vahingonkorvausta tapahtuman järjestäjältä. Ratkaisussa KKO 1975 II 64 (ään. 3–2) jääkiekko-ottelun järjestänyt yhdistys veloitettiin korvaamaan henkilövahingot, jotka aiheutuivat katsomoon lentäneen kiekon osuttua katsojan suulle. KKO totesi vahingon olleen ennalta arvattavissa,⁸⁸ ja tuomitsi korvauksen. Ratkaisussa 1981 II 84 hylättiin korvausvaatimus, joka perustui lentopallo-ottelun alkuverryttelyn

Riskin ennakoitavuus on keskeisesti mukana myös tunnetussa amerikkalaisen tuomarin Learned Handin huolellisuusvaatimusmääritelmässä. Hän lausui tapauksessa *Conway v. O'Brien* (1940): »The degree of care demanded of a person by an occasion is the result of three factors: the likelihood that his conduct will injure others, taken with the seriousness of the injury if it happens and balanced against the interest which he must sacrifice to avoid the risk.» Ks. Learned Handin formulaatiosta ja sen ongelmista Cane s. 33–34. Schäfer – Ott s. 97–98.

⁸⁷ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 289. Aurejärvi s. 145.

⁸⁸ Enemmistö lausui: »vahinko oli syntynyt jääkiekkopelille tyypillisellä tavalla ja sitä voitiin pitää myös ennalta arvattavissa olevana». Vähemmistö muotoili kantansa hie-man eri tavoin: »vahinkoa jääkiekkoilun luonne huomioon ottaen vallinneissa olosuhteissa on pidettävä ennalta arvattavissa olevana». Äänestys koski vastuuperustetta: Enemmistö argumentoi ekskulpaationäytön puuttumisella. Vähemmistö puolestaan painotti kilpailun järjestäjän vastuuta turvata katsojat kilpailusta aiheutuvan sanotunlaisen vahingon varalta, mikä viittaa siihen, että vähemmistö ei pitänyt tuottamusrekvisiittaa merkityksellisenä asian kannalta, vaan puolsi tuottamuksesta riippumatonta vastuuta.

aikana katsomoon lentäneen pallon aiheuttamaan silmävamman. KKO totesi: »Lentopallopelissä käytettävän pelivälineen laatu, pelitapahtumien luonne ja olosuhteet lentopallo-otteluissa yleensä huomioon ottaen A:lle aiheutunut vamma oli ollut ennalta-arvaamaton.»⁸⁹

Molemmat tapaukset voidaan nähdä sopimusvastuutilanteina, sillä katsojat olivat maksaneet pääsymaksun saadakseen seurata urheilutapahtumaa.⁹⁰ Järjestäjän sopimusvelvoitteisiin kuuluu tällöin huolehtiminen siitä, että tilaisuuden normaali seuraaminen ei aiheuta vaaraa katsojille.⁹¹ Velvollisuus suojata katsojat loukkaantumiselta ei seuraa pelkästään (pääsymaksun perimiseen tukeutuvasta) sopimuskonstruktiosta ja sivuvelvoitteilla argumentoinnista, vaan on yhtä hyvin olemassa seurattaessa maksutonta yleisötilaisuutta, jolloin korvausvastuu perustuu pelkästään VahL:in.⁹² Esillä olevissa tapauksissa kanteita olisi ilmeisesti voitu ajaa sekä sopimusvastuun että RL:n/VahL:n perusteella.⁹³ Tapausten luokittelu sopimusvastuun tai sopimuksenulkoisen vastuun piiriin ei siten liene lopputuloksen kannalta ratkaisevaa. Vaatimusten perustaminen sopimukseen johtaa tosin klassisten oppien mukaan kantajalle edullisempaan näyttövelvollisuuden jakoon.⁹⁴

⁸⁹ Ks. myös ratkaisua KKO 1992:123, jonka otsikko kuuluu: »Sairaalassa hoidettavana ollut henkilö oli käynyt sairaalan parvekkeella. Sieltä poistuessaan hän oli tukea saadakseen tarttunut kädellään oven karmiin. Tällöin tuulenpuuska oli paiskannut parvekkeen oven kiinni, jolloin sormet olivat jääneet oven ja karmin väliin ja vammautuneet. Ovessa tai sen avautumismekanismeissa ei ollut ilmennyt vikaa. Sairaalan ylläpitäjällä ei katsottu olleen velvollisuutta varustaa ovea erityisillä turvalaitteilla tämän kaltaisen ennalta arvaamattoman vahingon varalta. Sairaalan ylläpitäjään kohdistettu korvauskanne hylättiin.» Ks. myös KKO 1994:1.

⁹⁰ Ks. Saxén, Tillägg s. 423.

⁹¹ Hiihtohissin pitäjän vastuuta koskevassa ratkaisussa KKO 1992:141 velvollisuus huolehtia palvelun käyttäjien turvallisuudesta on ilmaistu selvästi: »Yhtiö on siten vastuussa siitä, että A:n näin käyttämä hiihtohissi on täyttänyt sitä koskevat turvallisuusvaatimukset ja että rinteiden kunnossapidosta on riittävästi huolehdittu vahinkojen välttämiseksi.»

⁹² Ks. Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I s. 222–224 yleisötilojen turvallisuutta koskevasta vastuusta muita kuin sopimuskumppaneita kohtaan.

⁹³ Ks. delikti- ja sopimusperusteista tiettyihin palveluihin liittyvän korvausvastuun yhteydessä Gomard, Obligationsret 2 s. 143. Ks. myös Saxén, Adekvans och skada s. 169. Ks. vastuumuotojen rajanvedon ongelmallisuudesta vahingonkorvauslainsäädännön kannalta KM 1965:A4 s. 22. Paason, LM 1987 s. 573 mielestä sopimusnäkökohdat jäävät taka-alalle sivuvelvoitteiden laiminlyönnin yhteydessä, jolloin VahL:n periaatteiden soveltaminen helpottuu.

⁹⁴ KKO:n enemmistö perusteleekin ratkaisuaan tapauksessa 1975 II 64 ekskulpaatio-näytön puuttumisella. Ratkaisun KKO 1981 II 84 perustelut eivät sisällä yhtä selvää kan-

Ratkaisuparin tosiseikasto näyttää aluksi yhtenevältä, koska molemmissa on kysymys katsomoon lentäneen pelivälineen pallopelin katsojalle aiheuttamasta vammasta. Vuoden 1981 ratkaisu, jossa korvauskanne on hylätty, viittaa siihen, että vahingon ennakoimattomuuden vuoksi vastuuperustetta (tuottamusta) ei ollut olemassa. Erilaisiin lopputuloksiin johtaneita tosiseikastoja tarkastelemalla saadaan selkoa tuottamusvaatimuksen osana olevan seuraamuksen ennakoitavuusarvioinnin suorittamisesta KKO:ssa. Ratkaisuisissa tosiseikastojen erittely näytetään viedyn melko pitkälle. Huomiota lienee kiinnitetty siihen, että jääkiekossa peliväline lentää varsin helposti kaukalon ulkopuolelle ja aiheuttaa rakenteensa puolesta katsojaan osuessaan helposti ruumiinvammoja, minkä välttämiseksi katsojat normaalisti suojataan muovilasi- ja verkkorakentein, kun taas lentopallo lentää harvemmin suurella voimalla katsomoon eikä se myöskään ole yhtä vaarallinen katsojaan osuessaan.⁹⁵

Tosiseikastoa huolellisesti erittelevä ennakoitavuusarviointi onkin suositeltavampaa kuin tapauksen yleispiirteisiin pidätyvä harkinta. Pinnallisen tarkastelun jälkeen jääkiekko-ottelua koskevasta ratkaisusta olisi voitu etsiä normia, jonka mukaan pelivälineen osuminen urheilukilpailun katsojaan on järjestäjän ennakoitavissa oleva vahinko. Samantapaista hienopiirteisen harkinnan käyttöä voidaan suositella myös vastuun laajuutta koskevissa kysymyksissä, jolloin on syytä varovaisuuteen esimerkiksi sen tyyppisten sääntöjen muodostamisen suhteen kuin »rakennusurakassa aliurakoitsijan on tiedettävä, että hänen viivästyksensä voi aiheuttaa pääurakan viivästyksen kautta pääurakoitsijalle sopimussakon maksamisvelvollisuuden». Vaikka mainittu esimerkki pitäneen useimmissa tapauksissa paikkansa, voivat yksittäisen sopimussuhteen erityispiirteet (esimerkiksi aliurakoitsijan toiminnan satunnainen ja epäammattimainen luonne, aliurakan pienuus, pääurakan kiireettömältä näyttävä aikataulu tms.) johtaa toiseen tulokseen. Ennakoitavuusrajoituksen sisältöä täsmennettäessä on oltava varovainen kiinteiden sääntöjen muodostamisen suhteen. Lähinnä on tyydyttävä esittämään pääperiaatteita, kysymyksen tulevia poikkeuksia ja argumentaatiossa käyttökelpoisia punnintatekijöitä.

nanottoa todistustaakan jakoon, vaan katsomon sijoituksen todetaan vastanneen yleisön turvallisuudelle kohtuudella asetettavia vaatimuksia. Tämä viittaa siihen, että kannetta ei hylätty tuottamusnäytön puuttuessa vaan vastaajan menettelyn huolellisuutta koskevan selvityksen pohjalta.

⁹⁵ Ks. Saxén, Tillägg s. 389.

6.2.5. Ennakoimattomien vahinkojen korvaamistapauksista

6.2.5.1. *Casus mixtus cum culpa ja perpetuatio obligationis -tilanteet*

Vahingon ennakoitavuuden vaatimuksesta korvausvastuun edellytyksenä on sanottu ainakin osittain luovutun kahdessa erityistilanteessa, joita oikeustieteessä on kuvattu käsitteillä *casus mixtus cum culpa* ja *perpetuatio obligationis*.⁹⁶

*Casus mixtus*ksella on tarkoitettu tavallista ankarampaa sopimusvastuuta sellaisissa tilanteissa, joissa velallisen hallussa oleva velkojan omaisuus vahingoittuu ja velallinen on käsitelty omaisuutta sopimuksenvastaisesti.⁹⁷ Velallisen sopimuksenvastainen menettely voi ilmetä esimerkiksi käyttöoikeuden rajojen ylittämisenä tai kuljetuksen järjestämisenä sovitusta poikkeavalla tavalla.⁹⁸ Tällaisesta sopimusrikkomuksesta seuraavan korvausvastuun erityispiirteeksi on katsottu, että velallinen vastaa myös tapaturmaisesti (ilman hänen tuottamustaan) aiheutuvasta vahingosta, eikä velallinen voi tehokkaasti vedota siihen, että omaisuuden vahingoittuminen on johtunut esimerkiksi yllättävistä luonnonoloista tai sivullisen tekemästä rikoksesta.⁹⁹ Velallisen on katsottu vapautuvan vastuusta ainoastaan osoittamalla, että sama vahinko olisi aiheutunut myös sopimuksen mukaisen menettelyn seurauksena.¹⁰⁰

Velallisen viivästyksen suoritusvelvollisuutensa täyttämisessä on jo roomalaisessa oikeudessa katsottu johtavan korvausvastuuseen, jonka erityispiirteet ilmenevät suhtautumisessa vastuusta vapauttaviin myöhempiin tapahtumiin. Suorituksessaan viivästyneen velallisen on nimittäin katsottu olevan korvausvastuussa viivästyksen aiheuttamista vahingoista, vaikka suoritus esityisi viivästyksen kestäessä velallisesta riippumattomista syistä, jotka muutoin riittäisivät suoritusestenormiston tuella vapauttamaan velallisen korvaus-

⁹⁶ Ks. Christensen s. 324. Krüger s. 819–820. Kleineman, JT 1991–92 s. 75.

⁹⁷ Ks. Vihma, Suorituksen mahdollisuus s. 201. Saxén, Adevkans och skada s. 172. Karlgren, TFR 1955 s. 366–367. Ussing, Obligationsretten s. 119. Krüger s. 211, 819. Wacke, UfR 1993 B s. 414. BGB 848 §.

⁹⁸ Ks. Krügerin s. 820 esimerkkejä.

⁹⁹ Wacke, UfR 1993 B s. 414 perustelee sääntöä preventiivisillä tavoitteilla. Ankara vastuu on hänen mukaansa omiaan lisäämään velallisen kunnioitusta käyttöoikeuden rajoja kohtaan.

¹⁰⁰ Ks. Takki s. 185–186. Peczenik s. 91–92.

vastuusta.¹⁰¹ Näissä perpetuatioksi nimetyissä tilanteissa¹⁰² vastuuta ei usein esitetyn kannan mukaan kuitenkaan synny, jos velallinen näyttää, että vastaava vahinko olisi tapahtunut samasta syystä, vaikka hän ei olisi viivästynyt suorituksessaan.¹⁰³

Ennakoitavuusperiaatteen kannalta ilmiöt tekee kiinnostaviksi se, että casus mixtus ja perpetuatio -tilanteissa korvausvastuun on sanottu poikkeavan adekvaattisuusrajoituksesta.¹⁰⁴ Tämän vuoksi onkin epäilty, voivatko periaatteet olla voimassa ilman nimenomaisia lainsäädännöksiä.¹⁰⁵ Normeja on pidetty velallisille ankarina, minkä vuoksi on katsottu tarpeelliseksi noudattaa varovaisuutta niiden suhteen silloin, kun esimerkiksi luonnonkatastrofi on aiheuttanut vahingon.¹⁰⁶ Lisäksi on esitetty, että sopimusrikkomukselle tulisi asettaa sen olennaisuutta koskevia vaatimuksia.¹⁰⁷ Casus mixtus -vastuun osalta on myös pidetty mahdollisena kvalifioidun tuottamuksen asettamista tapaturmat käsittävän vastuun edellytykseksi.¹⁰⁸

Casus mixtus ja perpetuatio -periaatteet merkitsevät vain osittaista ennakoitavuusperiaatteen hylkäämistä. Sopimuksenvastaisesta käytöstä aiheutuneen esineen vahingoittumisen tai viivästyksen aikana ilmenneen suoritusesteen ennakoimattomuus ei poista velallisen vastuuta.¹⁰⁹ Tämä koskee kui-

¹⁰¹ Ks. NU 1984:5F s. 255. Saxén, Adekvans och skada s. 172. Karlgren, TfR 1955 s. 361. Ussing, Obligationsretten s. 119. Gomard, Obligationsret 2 s. 188. Håstad s. 60. Ks. BGB 287 §.

¹⁰² Hult, Perpetuatio s. 200 varoittaa sitoutumasta perpetuatio obligationis -käsitteestä seuraaviin mielikuviiin korvauskysymyksiä ratkaistaessa. Sen sijaan hän korostaa velallisen viivästyksen ja aiheutuneen vahingon syy-yhteyden adekvaattisuutta.

Perpetuatiota ei pidä sekoittaa vaaranvastuuseen, sillä perpetuatiolla tarkoitetaan velallisen vastuuta viivästyksen velkojalle aiheuttamista vahingoista, eikä kysymystä esineen- tai hinnanvaarasta. Ks. Almén – Eklund s. 195. Christensen s. 321. Bergem – Rognlien s. 79–80.

¹⁰³ Ks. KM 1973:12 s. 37. Vihma, Suorituksen mahdottomuus s. 86. Saxén, Adekvans och skada s. 172. Hult, Perpetuatio s. 192. Karlgren, TfR 1955 s. 361. Peczenik s. 90–91.

¹⁰⁴ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 172. Karlgren, TfR 1955 s. 363. Ussing, Obligationsretten s. 145. Krüger s. 819–820. Gomard, Obligationsret 2 s. 188.

¹⁰⁵ Ks. Karlgren, TfR 1955 s. 362 casus mixtuksesta. Almén – Eklund s. 197 perpetuatiosta vuoden 1905 KöpL:n kannalta. Ks. Kleineman, JT 1991–92 s. 75 KöpL:n kontrollivastuusta esimerkkinä perpetuatiosta.

¹⁰⁶ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 174.

¹⁰⁷ Ks. Karlgren, TfR 1955 s. 367.

¹⁰⁸ Ks. Gomard, Forholdet s. 448–454. Krüger s. 211. Vrt. Vinding Krusen, TfR 1951 s. 404 velkojamyönteisempään kantaan.

¹⁰⁹ Ks. Karlgren, TfR 1955 s. 366.

tenkin ainoastaan vastuuperusteeseen liittyvää eräiden tapahtumien ennakoitavuuden oikeudellista relevanssia. Casus mixtus ja perpetuatio -instituuteilla ei ole tarkoitettu puuttua korvattavien vahinkojen laajuuteen, eikä luopua niihin vaikuttavasta ennakoitavuusrajoituksesta. Jos velkojalle on aiheutunut hänen omaisuutensa sopimuksenvastaisesta käsittelystä tai velallisen viivästyksestä vahinkoja, sovelletaan niiden korvauskelpoista laajuutta harkittaessa normaalia vahinkojen ennakoitavuuteen perustuvaa rajoitusta.¹¹⁰

Näkemyks siitä, että casus mixtus ja perpetuatio -opeissa hylättäisiin ennakoitavuuden merkitys korvausvastuun rajoittamisessa ja poikettaisiin tältä osin velvoiteoikeuden yleisistä periaatteista, onkin liioiteltu. Ilmiöitä voidaan paremmin kuvata korostamalla casus mixtukseen liittyvää tuottamuvastuun muuttumista ankaraksi vastuuksi¹¹¹ ja perpetuatiosta seuraavaa suoritusesteisiin vetoamismahdollisuuden menettämistä. Casus mixtuksen ja perpetuation erityispiirteet sijoittuvat siten vastuuperusteiden tasolle, eivätkä ne merkitse poikkeamista ennakoitavuuden keskeisestä asemasta korvattavien vahinkojen laajuutta määritettäessä.

6.2.5.2. *Heikomman suoja laajemman korvauksen perusteena*

Heikomman sopimuspuolen ollessa korvauksensaajana voidaan hänen oikeusasemaansa periaatteessa vahvistaa muiden keinojen ohella myös laajentamalla korvattavien vahinkojen piiriä. Suomessa ei toistaiseksi näytä olevan viitteitä tällaisesta kehityksestä ainakaan lainsäädäntöteitse toteutettuna.

Heikomman sopimuspuolen hyväksi on poikettu muuten vallitsevista korvattavia vahinkoja koskevista säännöistä ainakin yhdessä tilanteessa. Seuramatkan ostajalle on tuomittu korvausta lomamatkan virkistysarvon vähenemisestä KKO:n ratkaisussa 1982 II 64. Poikkeus ei kuitenkaan liity ennakoitavuusrajoitukseen, vaan aineettomien vahinkojen korvaamiseen sopimussuhteissa. Korvausvastuun laajentamista on perusteltu sillä, että seuramatkoihin liittyvät asiakkaiden intressit ovat suurelta osin immateriaalisia, minkä vuoksi vain aineellisia vahinkoja koskeva korvausvastuu ei ulottuisi niihin.¹¹² Tämä korvausvastuun laajennus näyttää jäävän lyhytaikaiseksi, sillä ehdotetun valmismatkalain

¹¹⁰ Ks. Saxén, Adevkans och skada s. 172. Karlgren, TfR 1955 s. 366.

¹¹¹ Gomard, Forholdet s. 452–453 on katsonut lisäksi, että casus mixtus -vastuuta laajentaa tavallista suppeampi mahdollisuus vedota vahinkoon johtaneisiin väliintuleviin syihin.

¹¹² Ks. Koskelo, JFT 1982 s. 462–463. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 260–261. Saksassa menetetyt loma-ajan korvaamisesta on nimenomaisesti säädetty BGB 651f §:ssä.

23 § merkitsee näiden aineettomien vahinkojen korvaamisesta luopumista.¹¹³ Valmismatkalain 23.2 §:n mukaan olisi kuitenkin rajoitetusti mahdollista saada korvausta matkatavaroiden käytön estymisestä aiheutuneesta haitasta, jos matkatavaroiden perilletulo viivästyy.

KSL:n uudet säännökset (5:10.3, 8:10.3 ja 9:11.3) sekä AsKLE 4:11.3 mahdollistavat käyttöhyödyn menetyksen ja muun siihen rinnastettavan olennaisen haitan korvaamisen.¹¹⁴ Myös tällöin korvaus voi kohdistua muihin kuin pelkästään taloudellisiin intresseihin.

Ruotsissa konsumentköplagenin korvaussäännösten on katsottu voivan johtaa myös sellaisten vahinkojen korvaamiseen, joita on perinteisesti pidetty ei-adekvaattisina.¹¹⁵

Normaalia laajempaan vastuuseen johtava ennakoitavuusrajoituksen tulkinna tai siitä kokonaan luopuminen heikoman sopimuspuolen suojaamiseksi ei välttämättä vaikuttaisi käytännössä kovinkaan paljon. Etenkään kuluttajien tekemiin sopimuksiin ei useinkaan liity sellaisia intressejä (kuten esimerkiksi tuotantotoiminnan häiriöttömän jatkumisen turvaaminen), joiden korvattavaksi tuleminen on ennakoitavuusrajoituksen perusteella epävarmaa.

Esimerkiksi pienyrittäjien ja keskusliikkeeseen nähden alisteisessa asemassa olevien vähittäismyymälöiden kohdalla korvattavuudeltaan epäselvien seurausvahinkojen aiheutumismahdollisuus on suurempi kuin kuluttajasopimuksissa. Silti on kyseenalaista, löytyykö heikoman suoja -näkökohdan ohella riittävästi muita perusteita vastuun laajentamiseksi yli nykymuotoisen ennakoitavuusrajoituksen.

Heikoman suoja -näkökohta voidaan lisäksi ottaa huomioon ennakoitavuusrajoitukselle annettavassa sisällössä. Luontevin tapa tuoda sopimuspuolten aseman epätasapaino ennakoitavuusharkinnan yhteyteen, on käsitellä sitä yhtenä punnintatekijänä, joka vaikuttaa muiden argumenttien joukossa siihen, millainen sisältö ennakoitavuudelle annetaan soveltamistilanteessa.¹¹⁶ Tämä merkitsee, että vahvassa asemassa olevalle sopimuspuolelle voidaan asettaa tavallista laajemmat toisen osapuolen vahinkoriskejä koskevat ennakkoimisvaatimukset.¹¹⁷ Näin voidaan toteuttaa sopimusoikeuden viimeaikai-

Ks. markkina-arvon ja kuluttajien subjektiivisten arvostusten merkityksestä menetetyn virkistysarvon korvaamisen yhteydessä Harris – Ogus – Phillips, LQ Rev. 1979 s. 596.

¹¹³ Ks. HE 237/1992 s. 28.

¹¹⁴ Ks. HE 360/1992 s. 11. HE 14/1994 s. 89.

¹¹⁵ Ks. Agell, SvJT 1991 s. 406 av. 5.

¹¹⁶ Punnintatekijöistä ja niiden käytöstä ks. 6.4.5.2.–6.4.5.3.

¹¹⁷ Ks. Wilhelmsson, Social civilrätt s. 165–166 vahingonkärnsijän tarpeiden ja korvausvastuun yhteyksistä.

sen kehityksen mukaista tarvetta osapuolten sopimuksentekoasemien huomioon ottamiseen ilman, että ennakoitavuusrajoituksen yleistä soveltamisalaa joudutaan kyseenalaistamaan.

6.3. Ennakoitavuusrajoituksen teoreettisista perusteista

6.3.1. Yleistä

Edellä on selvitetty ennakoitavuusrajoituksen suhdetta lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön. Rajoitusperiaatteen käytön oikeutusta voidaan vielä tarkastella selvittämällä sen teoreettisia perusteita ja suhdetta sopimusoikeuden järjestelmän muihin elementteihin.

Ennakoitavuusperiaatetta käsitellään tässä nimenomaan sen sopimusperusteisen korvausvastuun laajuutta rajoittavan tehtävän osalta.

Ennakoitavuusharkinnalla on lisäksi merkitystä muidenkin korvausoi-
keudellisten ongelmien yhteydessä. Vinding Kruse on luetellut seitsemän tilannetta, joissa on käytetty påregneligheds-kriteeriä. Näitä ovat hänen mukaansa tuottamusarviointi, vahinkojen adekvaattisuuden arviointi, vahingosta seuranneen taloudellisen tappion adekvaattisuuden arviointi, sopimusperusteinen vastuu, ankara vastuu, korvaussäännösten suojan alaan kuuluvien intressien selvittäminen ja vahinkovakuutuksen kattavuuden ratkaiseminen.¹¹⁸

6.3.2. Ennakoitavuusrajoitus ja vastuun laskettavuus

Vahingonkorvausnormistolla pyritään karsimaan sopimussuhteista odottamattomiin kehityskulkuihin liittyviä riskejä. Ennustettavuuden tarve sopimussuhteissa on kaksipuolinen: yhtäältä velkojan näkökulmasta on aihetta vahvistaa hänen taloudellisten odotustensa toteutumista, mutta toisaalta sopimusvelalliselle ei tule asettaa kohtuutonta yllättävistä muutoksista seuraavien lisärasitusten riskiä.¹¹⁹ Rajoitusperiaatteiden tulisi kyetä tasapainottamaan näitä tavoitteita.¹²⁰

Ennakoitavuuskriteeri tuo vastuun rajoitusperiaatteena sopimussuhteisiin varmuutta, kun suoritukseen sitoutuva voi selvittää velvoitteensa täyttämi-

¹¹⁸ Ks. Vinding Kruse, NFT 1963 s. 23.

¹¹⁹ Lookofsky, Fault and No-fault s. 118 huomauttaa ennakoitavuuden ja mahdottomuusoppien yhteydestä.

¹²⁰ Ks. Farnsworth, Colum. L. Rev. 1970 s. 1207 foreseeability-kriteeristä riskinjaon välineenä.

sestä seuraavan taloudellisen rasituksen sekä konfliktitilanteiden varalta ainakin pääpiirteittäin arvioida, kuinka laaja korvausvastuu häntä voi enimmillään kohdata. Ennakoitavuusperiaate rajoittaa näin velallisen vastuuta pyrkien pitämään sen velallisen alunperin ottaman liikeriskin puitteissa.¹²¹ Vastuun todennäköistä laajuutta koskevat ennakkotiedot voivat myös opastaa vastuunrajoitusehtojen käyttämiseen tai saada velallisen kokonaan kieltäytymään sopimuksesta liiallisen riskin vuoksi.¹²²

Velkojalle ennakoitavuusrajoitus tarjoaa informaatiota sen suhteen, missä määrin hän voi suunnitella muuta sopimuksen toteutumista edellyttävää taloudellista toimintaansa niin, että siihen liittyvät riskit kuuluvat velallisen vastuupiiriin. Samalla hän voi arvioida tarvettaan suojautua toimintajärjestyin (esimerkiksi pitämällä riittävää varastoa, välttämällä lyhyisiin toimitusaikoihin sitoutumista tms.) sellaisia riskejä vastaan, jotka eivät ole velallisen vastuulla. Velkojalla on myös mahdollisuus laajentaa velallisen vastuuta informoimalla tätä ennen sopimuksen päättämistä siitä, mitä intressejä ja vahinkoriskejä sopimukseen velkojan kannalta liittyy.¹²³ Käsitys odotettavissa olevan korvauksen enimmäismäärästä tarjoaa velkojalle myös kannustimen tappioiden vähentämiseen, ellei vahinkojen täysimääräinen korvaus ole odotettavissa.¹²⁴

Rajoittamattoman korvausvastuun tai muun sellaisen vastuun, jonka laajuuden arvioimiseen velallisella ei olisi mahdollisuuksia, riski johtaisi sopimussuhteissa sattumanvaraisuuteen, joka heikentäisi sopimusinstrumentin toimintaa. Sopimus täyttää tehtävänsä varallisuus oikeudellisen vaihdannan välineenä sitä luotettavammin, mitä vähemmän epävarmuustekijöitä sopimus-suhteen tulevaan kehitykseen liittyy. Näin sopimusvelvoitteiden täyttämiseen liittyvän vastuun jonkinasteinen laskettavuus parantaa osaltaan mahdollisuuksia ylläpitää mittavaa vaihdantaa nykymuotoisella sopimusinstituutilla.

Erityisen tärkeää korvausvastuun rajoittaminen on sopimusvelallisen kannalta silloin, kun hän sitoutuu velvoitteeseen, jonka täyttämismahdollisuuksiin vaikuttavat sellaisetkin tekijät, joiden muutoksia hän ei kykene täysin kontrolloimaan.¹²⁵ Esimerkiksi sopimusvelvoitteet, joiden täyttäminen edellyttää aliurakoitsijan suoritusta, ulkomaista raaka-ainetoimitusta tai vastaa-

¹²¹ Ks. Lehtinen s. 74. Farnsworth s. 873.

¹²² Ks. Hart – Honoré s. 316. Bayles s. 198–199.

¹²³ Ks. 6.4.2.2.

¹²⁴ Ks. Epstein, J. Leg. Stud. 1989 s. 117

¹²⁵ Vaikka suoritushäiriön syyt kuuluisivatkin irtaimen kaupassa kontrollivastuun mukaiseen myyjän kontrollipiiriin tai eivät muiden sopimustyyppien kohdalla kelpaisi

vaa, ja joihin velallisen huolellisuudesta riippumatta liittyy tietty suoritushäiriön vaara, voisivat muuttua olennaisesti riskialttiimmiksi, ellei velvoitautuvalle sopimuspuolelle turvataisi mahdollisuutta arvioida ennakolta vastuunsa enimmäislaajuutta.

Vastuunrajoitusehdot ovat käyttökelpoinen sopimusperusteinen keino pyrittäessä sääntelemään velallisen vastuun enimmäislaajuutta tai sulkemaan pois korvausvastuun piiristä riskialtteiksi katsotut välilliset vahingot. Niiden käytännön merkityksestä huolimatta dispositiivisen normiston on vastattava sopimuskäytännön tarpeita. Muutoin erityisen raskas korvausvastuu kohtaisi sellaisia sopimusosapuolia, jotka eivät esimerkiksi vähäisen asiantuntemuksensa tai sopimuskumppanista riippuvan asemansa vuoksi kykene rajoittamaan vastuutaan nimenomaisin sopimusehdoin.

Sopimustyyppien erilaisista tehtävistä huolimatta miltei kaikille voidaan pitää tyypillisenä ennakoimattomien velvoitteiden välttämistä.¹²⁶ Atiyah on huomauttanut sopimustyyppien merkityksestä sopimusvastuun ulottuvuuden kannalta: epänormaalit ja ennakoimattomat vahingot kuuluvat vakuutusso-
pimuksella katettaviin riskeihin, kun taas muiden sopimustyyppien mukainen vastuu rajoittuu tavanomaisiin ja odotettavissa oleviin vahinkoihin.¹²⁷

ekskulpaatioperusteiksi, saattaa kontrollin mahdollisuus silti olla ainoastaan fiktio, johon velallisen tosiasiallisista vaikutusmahdollisuuksista riippumaton vastuu perustuu. Esimerkkinä velallisen kontrollipiiriin luettavista seikoista, joita koskevaa kehitystä hän ei voi vaikeuksista hallita, voidaan mainita seuraavat Hellnerin, Kontrollansvaret s. 121–122 esittämät tilanteet: »Normalt måste emellertid även sådant som kommer utifrån hänföras till säljarens kontrollsfär. Om säljaren erhåller dåliga råvaror för sin tillverkning, om en anlitad konsult har gjort en felaktig beräkning, om en anställd som har en nyckelposition i verksamheten skadas genom bilolycka, om det blir brist på energi och verksamheten därigenom fördröjs, eller om den maskinreparatör som lovade komma inte infinner sig och ingen annan står att uppbringa, kan inte detta anses ligga utanför kontrollsfären.»

¹²⁶ Ennakoitavuusargumentaatio esiintyy muun muassa yleispanntausta koskevan ratkaisun KKO 1989:106 otsikossa: »A ja B olivat pankin käyttämälle vakiolomakkeelle laaditulla yleispanntaussitoumuksella luovuttaneet pankille A:n omistamiin kiinteistöihin kiinnitetyn haltijavelkakirjan vakuudeksi kaikista niistä sitoumuksista ja velvoitteista, joista he tai toinen heistä nyt tai vastedes olivat pankille vastuussa. Tämän sitoumuksen perusteella pantin ei katsottu olevan vakuutena B:n myöhemmin tekemään rikokseen perustuvasta pankin vahingonkorvaussaatavasta, kun korvausvelvollisuus ei ollut liittynyt pankin ja A:n ja B:n välisiin pankkisuhteisiin ja kun pantin käsittäminen koskemaan myös B:n rikollisella toiminnalla aiheuttamaa vahinkoa olisi johtanut A:n kannalta sellaiseen tulokseen, jota hän sitoutuessaan vastuuseen ei ollut voinut ennakoida.»

¹²⁷ Ks. Atiyah, An Introduction s. 481. Ks. myös Routamo, Liikennevahinko s. 122. Ks. vakuutus- ja vahingonkorvausoikeuden rajoitusperiaatteiden erilaisuudesta Vinding Kruse, NFT 1963 s. 35–41. Schmidt s. 209–216.

Piilevien vastuuriskien mahdollisuus johtaisi sopimussuhteissa todennäköisesti lisääntyvään vastuuvakuutusjärjestelyjen tarpeeseen ja suoritusten hintojen kohoamiseen. Vakuutussuojamahdollisuudet ovat käytännössä melko vähäiset, sillä omasta sopimusrikkomuksesta johtuvan korvausvastuun vakuuttamiseen tarkoitettuja vakuutuksia on markkinoilla vain niukasti.¹²⁸ Vastuun määrän vaikea ennakoitavuus johtaisi myös vakuutusjärjestelyjen hankaloitumiseen, kun vakuutuksenantaja ei saisi todennäköisyyslaskelmiensa perustaksi riittävää materiaalia. Velallisen sitoumuksen hintaa korottaisi mahdollisten vakuutuskustannusten ohella se, että velallisen voidaan olettaa sitoutumisensa edellytyksenä olevaa vastasuoritusta laskiessaan lähtevän hänen omista velvoitteistaan johtuvien menojen määrästä.¹²⁹ Näitä kustannuksia koskevaan arvioon vaikuttavat sopimusrikkomuksen todennäköisyys sekä siitä aiheutuvan vastuun oletettu määrä.

Sopimusvelallisen tarpeella kyetä arvioimaan sopimuksesta seuraavan vastuun suuruusluokka ja suojautua odottamattomia vahinkoseuraamuksia koskevalta vastuulta on vastineena sopimusvelkojan oikeus luottaa sopimussuhteen mukaiseen kehitykseen ja järjestää muuta taloudellista toimintaansa sen mukaan.¹³⁰ Näin kummallakin osapuolella on perusteltuja syitä luottaa siihen, etteivät heidän sopimussuhteelle asettamansa odotukset myöhempien tapahtumien vuoksi järky.¹³¹ Ennakoitavuusrajoituksen perusjännite syntyy mahdollittomuudesta sovittaa nämä erilaiset odotukset ja eri suuntaiset luotta-

¹²⁸ Ks. Hoppu – Routamo s. 213. Vinding Kruse, Erstatningsansvarets grænser s. 801 näkee vakuutusmahdollisuuksien puuttumisessa keskeisen sopimusperusteista ja sopimussuhteista vastuuta erottavan tekijän.

Varallisuusvastuuvakuutuksen perusteella velallinen voi saada korvauksen varallisuusvahinkoja koskevasta vastuustaan, jos »vakuutuksenottaja on vakuutuskauden aikana tapahtuneen teon tai laiminlyönnin seurauksena voimassa olevan oikeuden mukaan korvausvastuussa vahingosta - - toimeksiantajalleen tämän kanssa tekemänsä sopimuksen perusteella.» Ks. varallisuusvastuuvakuutuksen yleiset vakuutusehdot kohta 3.1. Ehtojen kohdassa 3.2.6 vakuutussuoja suljetaan pois siltä osin, kun vakuutuksenottaja on ottanut itselleen enemmän vastuuta kuin hänellä olisi ollut ilman erityistä sopimusmääräystä. Varallisuusvastuuvakuutusten merkitystä kaventaa se, että näitä vakuutuksia myönnetään käytännössä lähinnä vain tilintarkastajille, lakimiehille, muille konsulttitoiminnan harjoittajille, yritysjohdolle ja vastaaville. Sen sijaan esimerkiksi irtaimen kaupan, kiinteistönkaupan, huoneenvuokraan, rakennusurakkaan ym. keskeisiin sopimustyypeihin liittyvää velallisen vastuuta ei voida normaalisti vakuuttaa.

¹²⁹ Ks. Atiyah, An Introduction s. 482.

¹³⁰ Ks. tällaisesta »luottamuksensuojasta» Palmgren s. 216.

¹³¹ Ks. Tiling, RabelZ 1968 s. 278. Ks. epävarmuuden minimoinnista sopimuskäytännön toteutamisessa sopimuspuolten rationaalisen utiliteetin osana Klami, Ihmisen säännöt s. 357.

musargumentit täysimääräisinä yhteen. Harkinnan olennaisiksi kysymyksiksi nousevat, kumman osapuolen suojantarve joutuu väistymään ja mitkä argumentit ohjaavat tätä harkintaa.¹³²

Ennakoitavuusrajoitusta voidaan sopimussuhteissa perustella myös sillä, ettei vahingonkorvauksen muodossa toteutuvan sopimusvastuun pidä ulottua laajemmalle kuin velvoittautuessa olisi pitänyt havaita maksimaaliseksi vastuuksi.¹³³ Sen enempää velallisen velvoittautumistahdon¹³⁴ kuin velkojan sopimukseen kohdistaman perustellun luottamuksenkaan ei katsota koskevan ennakoitavan tapahtumakulun ulkopuolelle jääviä seuraamuksia, eikä velallinen ole kummankaan selityspäätteen mukaan korvausvastuussa ennakoimattomista seurausvahingoista tai odottamattoman suuresta vahinkomäärästä.¹³⁵

Vahinkojen ennakoitavuusrajoitus saa justifikaationsa tarpeesta taata sopimusvelalliselle mahdollisuus arvioida vastuunsa pääpiirteittäinen laajuus siinäkin tapauksessa, ettei tämä onnistu täyttämään veloitteitaan virheettömästi.¹³⁶ Sopimusoikeudessa vahingonkorvausvastuun syntyperusteet ovat velallisen kannalta varsin ankarat. Tämän vuoksi velallista saattaa vastuuta rajoittavien säännösten puitteissa kohdata velkojalle aiheutuneita ylimäärisiä kuluja tai menetettyjä tuloja ym. koskeva vastuu silloinkin, kun suoritushäiriö on tapahtunut huolimatta velallisen sopimuksen solmimisajankohdan jälkeisestä huolellisesta pyrkimyksestä sopimusveloitteiden täyttämi-

¹³² Nygaard s. 313 huomauttaa syy-yhteyden rajoittamistarpeen yhteydestä tähän molemmipuoliseen suojantarpeeseen. Ks. Honnold s. 411 odottamattomia kehityskulkuja koskevan vastuujakokysymyksen keskeisestä asemasta sopimusoikeudessa.

¹³³ Ks. Saxén, Adevans och skada s. 162. Hart – Honoré s. 320.

¹³⁴ Ks. Stoll s. 7. Tiling, RabelZ 1968 s. 271 osapuolten tahtojen ja (ULIS 86 artiklan mukaisen) ennakoitavuusrajoituksen suhteesta.

¹³⁵ Ks. Pöyhönen s. 150, joka katsoo, että tahtomallin mukaisessa sopimuskuvassa korvausvastuun perustana on osapuolten vapaus, jonka pohjalta vastuu ulottuu toisen saamatta jääneeseen voittoon. Luottamusta korostavassa sopimusmallissa voidaan sen sijaan luopua velkojan odotusten täysimääräisestä korvaamisesta kaikissa tilanteissa ja kohdentaa tappiot rikkomatta kehittyneen työnjaon ylläpitämisen vaihdannan omia rakenteita rajoittamalla korvausvastuulla.

¹³⁶ Jørgensen, Erstatning for personskade s. 115 katsoo tämän vuoksi, että sopimusoikeudessa ennakoitavuusedellytystä voitaisiin pitää sisällöltään selvemmin psykologisenä kuin sopimuksenulkoisena vastuuna. Ennakoitavuusrajoituksen psykologisuus menettää kuitenkin merkitystään sen vuoksi, että harkinta ei perustu (eikä voi perustua) velallisen tosiasiaissa ennakoimiin tapahtumiin. Sen sijaan rajoitusperiaatteen ytimenä on normatiivista vastuunjakoja toteuttava velalliselta vaadittavan sopimusrikkomuksen seurauksia koskevan tietämyksen vahvistaminen. Ks. psykologispohjaisen ennakoitavuuskriteerin ongelmista Vinding Kruse, NFT 1963 s. 26.

seen. Ennakoitavuusrajoitus luo sopimussuhteisiin velallisen asemaa turvaavaa vakautta. Yleensäkin sopimusinstituutin kyky toimia vaihdannan muotona on yhteydessä siihen, sisältyykö velvoittautumiseen täysin odottamattomiin suoritushäiriön seurausvaikutuksiin ulottuvan vastuun mahdollisuus. Vastuun laajuuden ennakoitavuuteen perustuva rajoittaminen palautuu siten keskeisiltä osin taloudelliseen välttämättömyyteen.

6.3.3. Ennakoitavuusrajoitus ja juridinen kausaliteetti

Ennakoitavuusrajoitusta on toisinaan pidetty osana vahingonkorvausvastuun edellytyksenä olevaa normatiivista kausaliteettivaatimusta, jonka tuella vastuuperusteen ja etäisten vahinkojen välinen kausaaliketju katkaistaan siinä kohdassa, jossa velallisen korvausvastuu ei syy-yhteyden poikkeuksellisuuden vuoksi ole enää perusteltu. Vastuun rajoitusnormeja on kuitenkin tarpeetonta selittää erityisellä vain ennakoitaviin vahinkoihin (tai muihin kriteereihin) samastettavalla juridisen kausaliteetin käsitteellä.¹³⁷ Pelkkien syy-yhteyksysymysten sijasta vastuunjaossa korostuu näkemys siitä, mikä on oikeudenmukaista ja taloudellisesti tarkoituksenmukaista.¹³⁸ Näiden arvojen toteutuminen ei kaikissa tapauksissa ole suoraan riippuvainen syy-yhteyden etäisyydestä. Vastuunjaon selittäminen erityisen juridisen kausaliteetin katkeamisella ja tällaisen syy-yhteyden ominaispiirteiden määrittely johtavat hyödyttömiin pohdintoihin oikeudellisen syy-yhteyden sisällöstä. Rajoitusperiaatteissa on kysymys normeista, ei tapahtumien välisten vaikutussuhteiden selittämisestä.¹³⁹

¹³⁷ Ks. juridisesta kausaliteetista esimerkiksi Karlgren, Skadeståndsrätt s. 44. von Caemmerer s. 402, 410. Erityisestä juridisesta kausaliteetista puhumisen taustalla on erotelu, jonka mukaan syy-yhteysovit kuuluvat logiikan tai tieteenfilosofian piiriin, kun taas adekvaattisuusoppien kaltaiset rajoitusperiaatteet ovat oikeudellisia ilmiöitä. Ks. Stang s. 75. Arvioitavana olevien tapahtumien välisiä syy-yhteyksiä koskevan faktakysymyksen ja korvattavien vahinkojen laajuutta koskevan normatiivisen kysymyksen erottaminen toisistaan on tarpeen käsitteiden selkeyden vuoksi. Ks. Andersson s. 94. Vastuuta rajoittavaan normistoon kuuluvien arvostusten laatua ei kuitenkaan tule hämärtää käyttämällä syy-yhteysterminologiaa myös korvausvastuun normatiivisten rajoitusten kuvaamiseen.

¹³⁸ Juridisella kausaliteetilla operoiminen saattaisi johtaa siihen, että vastuun rajoittamisen todellisia perusteita ei ilmoiteta. Ks. Andersson s. 39.

¹³⁹ Ks. Persson, Studier s. 82–83, 100 kausaliteetin ja adekvaattisuuskysymyksen suhteesta. Persson pitää kausaliteettivaatimusta teknisenä esikysymyksenä, jonka jälkeen vasta tarvitaan seurausvahinkojen korvattavuutta koskevia rajoitusnormeja. Ks. Åqvist – Mullock s. 24: »As a rough generalization, it may be said that the more factual the theory,

Vahingon ja sopimusrikkomuksen välttämätöntä ja riittävää syy-yhteyttä koskeva vahingonkorvausvastuun perusvaatimus rajoittaa vastuuta silloin, kun vahingon ei katsota riittävällä varmuudella johtuvan sopimusrikkomuksesta. Esimerkkinä voidaan ajatella, että tulon menetystä koskeva vaatimus hylätään sen vuoksi, että sopimusrikkomuksen ei katsota estäneen tulon hankkimista, vaan vahinko on johtunut katesopimuksen tekemättä jäämisestä. Koska korvausvastuu jää syntymättä syy-yhteyden puuttumisen vuoksi, ei vahinkojen ennakoitavuusarviointia tarvita.¹⁴⁰

Syy-yhteyden etäisyys on kuitenkin tärkeä – vaikkakaan siis ei ainoa – vastuunjaossa esille tuleva tekijä. Suoritushäiriön ja vahingon välisen yhteyden ollessa tavanomaisten havaintomahdollisuuksien tavoittamattomissa, jää syy-yhteys käytännön elämälle vieraaksi, ja tällöin on tavallisesti perusteltua palata vahingonkorvausnormiston perustana olevaan näkemykseen siitä, että jokainen kärsii ensisijaisesti itse kohtaamansa vahingon.¹⁴¹ Vahingonkorvausvastuun eri muotojen kehittämisestä huolimatta on aina jäljellä myös sellaisia vahinkoja, jotka jäävät vahingonkärsijän kannettaviksi: esimerkeiksi kelpaavat vahingonkärsijän itsensä tai tuntemattoman tekijän aiheuttamat vahingot.¹⁴² Vahingonkärsijän on saadakseen korvausta kyettävä osoittamaan oikeusperuste, jonka nojalla lähtökohta vahinkojen jäämisestä hänen kärsittäväkseen syrjäytyy.¹⁴³ Sopimusoikeudessa tämä ilmenee niin, että velkojan on osoitettava vahingon yhteys velallisen sopimusrikkomukseen ja vastuu-

the more causal it is; and the more normative the theory, the less causal it is.» Ks. myös BGH 3, 261: »Bei dieser Prüfung auf Adäquanz handelt es sich nicht eigentlich um eine Frage der Kausalität, sondern um die Ermittlung der Grenze, bis zu der dem Setzer einer Bedingung eine Haftung für ihre Folgen billigerweise zugemutet werden kann.»

¹⁴⁰ Ks. Nørgaard – Vagner s. 233–234.

¹⁴¹ Lähtökohdan taustalla on ajatus, jonka mukaan suureen osaan tavanomaista ja hyväksyttävänä pidettävää toimintaa liittyy aina vahinkoriskejä. Vahingonkorvaussääntöjen tarkoituksena ei ole siirtää kaikkia yleisiä elämään liittyviä riskejä korvausvelvollisten kannettaviksi, vaan korvausvastuuseen päädytään vasta esimerkiksi vahingonaiheuttajan toiminnan moitittavuutta tai vaarallisuutta koskevan arvioinnin jälkeen. Ks. Mertens s. 256–257. Ks. yleisellä elämään kuuluvalla riskillä (allgemeines Lebensrisiko) argumentoinnista sopimusvastuussa Schack, JZ 1986 s. 312.

¹⁴² Itse aiheutettu vahinko voi tulla korvatuksi vakuutuksen kautta ja tuntemattoman tekijän aiheuttama vahinko vakuutuksen ohella eräissä tapauksissa rikosvahinkona valtion varoista. Erityiset korvausjärjestelmät osoittavatkin taipumusta laajeta käsittämään tilanteita, joissa perinteinen sopimusperusteinen tai sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuu ei johda tyydyttäviin tuloksiin.

¹⁴³ Ks. Kivimäki – Ylöstalo s. 450. Andersson s. 457 toteaa tämän lähtökohdan koskevan sekä vastuun syntymistä yleensä että yksittäisten vahinkojen korvattavuutta.

perusteiden on täyttyttävä. Näiden korvausvastuun edellytysten jälkeen ennakoitavuusrajoitus pitää vielä vahingonkärsijän oman vastuun periaatteilista ensisijaisuutta yllä: Riittäviä perusteita vastuun siirtämiseen velalliselle ei katsota olevan olemassa ennakoimattomien vahinkojen osalta.

6.3.4. Vertailua muihin oikeuskysymyksiin

Laajennettaessa perspektiiviä vahingonkorvauksen laajuudesta muihin oikeuskysymyksiin voidaan jokseenkin koko velvoiteoikeudellisen normiston sanoa perustuvan näkemykselle, jonka mukaan mistä tahansa toiminnasta seuraavien velvoitteiden tulee olla toiminta-ajankohtana ennakoitavissa.¹⁴⁴ Tämän mukaan ihminen vastaa ainoastaan sellaisista tekojensa (mukaan lukien laiminlyönnit ja passiviteetti) seurauksista, joiden aiheutumisen on pitänyt olla hänen ymmärrettävissään toimintahetkellä.¹⁴⁵ Sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuun tuottamussääntö sisältää tällaisia piirteitä.¹⁴⁶ Sopimus-oikeuden vastuuperusteita ja suoritusesteitä koskevat normit osoittavat, että tapahtumakulkujen ennakoimattomuudella on erityistä oikeudellista relevanssia.¹⁴⁷ Sopimuksen purkamiseen oikeuttavan sopimusrikkomuksen olennaisuuden arvioinnissa on joskus pidetty asiaan vaikuttavana mahdollisuuksia ennakoida sopimusrikkomuksen merkitys velkojalle.¹⁴⁸ Sopimusneuvottelujen käymiseen on eräissä tilanteissa haluttu liittää neuvottelut katkaisevan tahon korvausvastuu: argumentaatio on perustunut ylimääräisiä kuluja maksamaan joutuneen osapuolen sopimuksen syntymistä koskevaan luottamukseen sekä siihen, että luottamus on ollut neuvottelut katkaisseeseen tahon ennakoitavissa.¹⁴⁹

Vahingonkorvauksen edellytysten osalta Suomen lainsäädännössä on yksi nimenomainen poikkeus vahinkoriskin ennalta tunnistamista koskevasta vaa-

¹⁴⁴ Ks. Jørgensen, Erstatning for personskade s. 115–116 ennakoitavuudesta eri oikeuden aloilla.

¹⁴⁵ Ks. ennakoitavuuden ja syyksiluettavuuden yhteydestä Cantzler, AcP 1957 s. 46–47.

¹⁴⁶ Ks. edellä 6.2.4.

¹⁴⁷ Ks. Portin, Om köparens dröjsmål s. 91 adekvaattisuussäännön ja force majeureen yhteyksistä.

¹⁴⁸ Ks. Taxell, Avtalsbrott och påföljd s. 499. Bengtsson, Hävningsrätt s. 209–215 velkojan intressien havaittavuuden merkityksestä.

¹⁴⁹ Ks. von Herten s. 236–239, jonka mukaan luottamuksen ennakoitavuus saa merkityksensä osana tuottamusarvioinnin kriteerejä. Ks. myös Collins, The Law of Contract s. 40.

timuksesta: TuotevastuuL:n mukainen korvausvelvollisuus käsittää myös ns. kehittelyvahingot.¹⁵⁰ Korvausvelvollinen voi näin joutua vastuuseen tuotevahingosta, vaikka tuote on ollut sitä liikkeelle laskettaessa vallinneen parhaan asiantuntemuksen mukaan vaaraton. Tällöin vastuu voi syntyä ilman ennakoimismahdollisuutta.¹⁵¹

6.4. Ennakoitavuusarvioinnin sisältö

6.4.1. Yleistä

Edellä esitetyillä argumenteilla on pyritty osoittamaan, että vahinkojen ennakoitavuuden keskeinen merkitys korvausvastuun laajuudelle voidaan sopimussuhteissa realistisen voimassaolon osalta palauttaa oikeuskäytäntöön ja -kirjallisuuteen. Vahinkojen ennakoitavuusrajoitus vaatii kuitenkin analyttistä lähestymistä, jonka pohjalta tutkitaan, millaisesta näkökulmasta ennakoitavuutta arvioidaan, mihin sopimusprosessin ajalliseen vaiheeseen kuuluvia tietoja käytetään harkintaperusteena, ja mihin ennakoitavuusarviointi lopulta kohdistuu (konkreetteihin vahinkotapahtumiin, vahinkojen rahamäärään, vahinkojen aiheutumistapoihin tms.). Seuraavissa kappaleissa (6.4.2.–6.4.4.) tarkennetaan ennakoitavuusharkinnan toteuttamista mainittujen seikkojen osalta, jolloin saadaan täsmennetyksi ennakoitavuusrajoituksen sisältöä Suomen sopimusoikeudessa.

6.4.2. Kenen näkökulmasta vahinkojen ennakoitavuutta arvioidaan?

6.4.2.1. *Objektiivinen »piti tietää» -mittapuu*

A. Yleiset perustelut. Sopimusrikkomuksesta seuraavat vahingot, kuten esimerkiksi menetetty liike-tulo, toisen sopimussuhteen häiriöiden vuoksi sivullisille maksetut korvaukset tai katesuorituksen aiheuttamat lisämenot, voivat olla hyvinkin eri tavalla ennakoitavissa riippuen siitä, tarkastellaanko ta-

¹⁵⁰ Ks. Wilhelmsson – Rudanko s. 98, 179.

¹⁵¹ Suomenkin TuotevastuuL:n taustalla olevan EU:n tuotevastuudirektiivin (EC Product Liability Directive 25 July 1985, No 85/374/EEC) 7 artiklan e-kohdan mukaan vastuuta kehittelyvahingoista ei synny. Jäsenvaltioilla on kuitenkin 15.1.b -artiklan mukaan oikeus poiketa tästä direktiivin kohdasta vastuuta laajentavasti. Ks. kehittelyvahinkoja koskevan artiklan kritiikistä Howells s. 39–40.

pahtunutta velallisen vai velkojan näkökulmasta vai käytetäänkö objektivoituna mittapuuna yleistä tietämystä.¹⁵²

Kummankin sopimuspuolen edun mukaista olisi, että hänen näkökulmaansa käytettäisiin korvausvastuun rajoittamisen perusteena. Velkoja voisi tällöin saada vahingonkorvauksen avulla suojaa kaikille sopimukseen perustuville taloudellisesti merkityksellisille toimintasuunnitelmilleen, jotka voivat sopimusrikkomuksen vuoksi jäädä toteutumatta tai käydä hänen ennakkoodotuksiaan epäedullisemmiksi. Velallisen kannalta hänen oma näkökulmansa sulkisi pois laajuudeltaan yllättävän korvausvastuun riskin,¹⁵³ joka voisi olla erityisen ongelmallinen esimerkiksi alihankkijalle, joka toimittaa elektronisia komponentteja vaihteleviin tarkoituksiin. Tällaisen velallisen toimittamisissa halpahintaisissa komponenteissa oleva vika saattaa hänen tietämättään esimerkiksi pysäyttää teollisuuslaitoksen toiminnan ja aiheuttaa velallisen saamaan hyötyyn nähden tuhatkertaisen vahingon.

Velkojan ja velallisen sopimusobjektia ja sen hyödyntämissuunnitelmia koskevat tiedot voivat erota toisistaan huomattavasti. Valinta toisen vaihtoehdon eduksi merkitsisi toisen sopimuspuolen intressejä suosivaa ratkaisua. Osapuolten ennakoimismahdollisuuksien käyttökelpoisuutta ennakoitavuusarvionnin perusteena vähentää tämä vahinkoriskejä koskevan tietämyksen jyrkkä vaihtelu, johon mukautuminen merkitsisi kaikki tai ei mitään -asennetta vahingonkorvauskysymykseen. Velkojan tiedossa ovat yleensä jokseenkin kaikki hänen toimintaansa liittyvät vahinkoriskit, joten velkojan tietojen käyttäminen arviointiperusteena ei juuri rajoittaisi vastuuta. Velallisen tosiasialliset tiedot eivät taas sovellu perusteeksi, koska tällöin rajoitusnormisto suosisi tietämättömyyttä: mitä vähemmän velallinen olisi selvillä sopimukseen liittyvistä velkojan intresseistä, sitä kapeampi vastuu hänellä olisi. Kummankin sopimuspuolen faktisten tietojen toteennäyttäminen olisi lisäksi huomattavan vaikeaa. Näistä syistä korvausvastuun rajoittamisessa on perusteeksi valittava sellaiset tiedot, joita velalliselta voidaan vaatia.

Yhtenä osana luottamuksensuojan korostumista useissa siviilioikeudellisissa kysymyksissä on jo pitempään voitu havaita, että sopimussuhteen yksityiskohtia koskevan tietämyksen ollessa juridisesti relevanttia käytetään harkinnan mittapuuna objektiivista arviointia,¹⁵⁴ jossa osapuolten tosiasial-

¹⁵² Carlson, JFT 1938 s. 486 luettelee ennakoitavuuden muotoina tekijän subjektiivisen näkökulman tekohtekellä, yleisen tietämyksen tekohtekellä, kaiken mahdollisen tekohtekellä olemassa olleen tietämyksen ja kaiken arvosteluhetken tietämyksen.

¹⁵³ Ks. velallisen näkökulmaan perustuvan arvioinnin ongelmista KM 1973:12 s. 76.

¹⁵⁴ Esimerkkejä ovat ennen kaikkea tilanteet, joissa tahdonilmaisun sitovuus edel-

liset tiedot eivät yksin ole ratkaisevia. Kehityskulussa on kaksi piirrettä: toisaalta »piti tietää» -arviokriteerin yleistyminen,¹⁵⁵ ja toisaalta tämän arvioinnin tekeminen sopimuspuolten (kaikista) erityispiirteistä riippumatta objektiivisten kriteerien perusteella.¹⁵⁶ Vahingonkorvausoikeuden tuottamusarvioinnissa osapuolista ja heidän erityisominaisuuksistaan riippumattomana vertailukohteenä on jo roomalaisessa oikeudessa käytetty bonus pater familias -mittapuuta,¹⁵⁷ jonka ytimenä on ollut hypoteesi siitä, kuinka huolellisena pidettävä henkilö käyttäytyisi tuottamusarviointiin liittyvissä olosuhteissa.

Kun huolellisuusarviointia tekevä ratkaisija käyttää vertailumittana huolelliseksi määrittelemäänsä toimintatapaa, syntyy päätösharkintaan tarpeeton ratkaisutoiminnan loogisuutta muodollisesti ylläpitävä ja normatiivisia arvostuksia kätkevä kerros: Ensin ratkaisija toteaa, että menettely A täyttää huolelliselle toiminnalle asetettavat vaatimukset, minkä jälkeen hän vertaa, onko esillä olevaan tosiseikastoon kuuluva käyttäytymistapa B riittävissä määrin samankaltainen A:n kanssa vai ovatko eroavuudet huolimattomuuden toteamiseksi riittäviä. Kyseisen konstruktion sijasta ratkaisija voi keskittyä pelkästään käyttäytymistapa B:n huolellisuuden arviointiin muodostamatta tarpeetonta mittapuuta vertailua varten.

Kriteerien objektivituessa voidaan luopua fiktiivisten vertailukohtien käyttämisestä päättelyn apuvälineinä ja siirtyä tuottamusharkintaa esimerkkinä käyttäen suoraan sen arvioimiseen, onko vahingonaiheuttajan toiminta voimassa olevan lainsäädännön, muiden yhteiskunnassa vaadittavia menet-

lyttää adressaatin perusteltua vilpittöntä mieltä. Ks. OikTL 28–35 §. Myös väite- ja saantosuoja koskeissa säännöissä vastaava luottamuksen suojaaminen ilmenee selvästi.

¹⁵⁵ »Piti tietää» -kriteerin ja siihen liittyvän vilpittömän mielen suojaamisen yleistymisessä tärkeä vaihe oli OikTL:n säätäminen. Tahtoteorian heikentyminen ilmeni OikTL:n säätämisessä niin, että useiden säännösten voidaan katsoa mukailevan luottamusteorian nimissä esitettyjä näkemyksiä. Ks. taustalla olleista vaihdannan tarpeiden muutoksista af Hällström s. 47–56.

¹⁵⁶ Objektiivisten kriteerien eduista tuottamusarvioinnin kannalta ks. Cane s. 41. Ks. Jørgensen, SvJT 1986 s. 482 objektiivisen tuottamuksen käsitteen kehitykseen vaikuttaneista tekijöistä.

¹⁵⁷ Ks. Lassen s. 245. Ussing, Erstatningsret s. 29. Kritiikistä ks. Andersen, Skadeforvoldelse og erstatning s. 71–72. Nørgaard – Vagner s. 48–49. Esimerkin vertailun ilmenemisestä oikeuskäytännössä tarjoaa tapaus KKO 1990:116. KKO (ään. 3–2) vahvisti lisäksi Hyvinkään KO:n päätöksen perusteluineen, jossa lausuttiin: »Yhtiö oli ottaessaan lunastushinnan vastaan ollut velvollinen huolehtimaan siitä, kuten huolellinen mies huolehtii omastaan, ja maksutalletuslain periaatteiden mukaisesti tallettamaan rahat kasvamaan korkoa.»

telymuotoja kuvaavien ohjeistojen¹⁵⁸ ja lopultakin varsin vapaaharkintaiseksi jäävän tuomarin oman arvioinnin puitteissa moitittavaa.¹⁵⁹

Edellä esitetty arviointikriteerien kehitys koskee tuottamussääntöä, mutta soveltuu lähes sellaisenaan myös vahinkojen ennakoitavuutta koskevaan harkintaan, mikä samalla muistuttaa ennakoitavuus- ja tuottamuskysymysten samankaltaisuudesta.¹⁶⁰ Yhtäläisyydet eivät jää pelkästään muodolliseksi molempien taustalla vaikuttavan »piti tietää» -harkinnan perusteella, vaan molempiin kuuluu sisällöllisesti vahingonaiheuttajan tietoisuus hänen toimintaansa liittyvistä vahinkoriskeistä.¹⁶¹

Oikeuskäytännössä tuottamusarvioinnin kaltainen »piti tietää» -mittapuu on ulotettu korvauksen laajuutta rajoittavaan ennakoitavuusperiaatteeseen.¹⁶² Ennakoitavuusrajoituksen »piti tietää» -kriteeri on KKO:n käytännössä ilmaistu selvästi tapauksessa 1977 II 74, jossa korvausvastuuta perusteltiin sillä, että »A:n piti alan erikoisliikkeenä tietää, että B saattoi oman viivästyksensä varalta olla sidottu sopimussakkoon, eikä jutussa esitetyn selvityksen perusteella voitu pitää täyden korvauksen tuomitsemista viivästyksen aiheuttamasta vahingosta ilmeisesti kohtuuttomana». Myös ratkaisu KKO 1994:37 (ään. 4–1) sisältää vastaavan tietämisvelvollisuuden: »Nostaessaan yhtiön tililtä mainitun rahamäärän pankin on pitänyt tietää, että konkurssiuhan alainen yhtiö tai sen konkurssipesä eivät noston johdosta mahdollisesti kykene selviytymään maksuistaan.»

Tapauksissa KKO 1991:42 ja 1992:165 ennakoitavuusrajoitusta ei esitetä nimenomaisesti tietämisvaatimuksen muodossa, mutta tapausten perusteluista voidaan silti päätellä, että ennakoitavuuden katsotaan olevan yhteydessä pikemminkin yleiseen tietämykseen kuin velallisen tietoihin.

¹⁵⁸ Tällaisia kirjoitettuja ohjekokoelmia ovat esimerkiksi hyvää asianajotapaa koskevat ohjeet, hyvää tilintarkastustapaa koskevat ohjeet, rahoitustarkastuksen ja muiden valvontaviranomaisten suositukset ym.

¹⁵⁹ Ks. Persson, Studier s. 94–95. Ks. yleiseen tapaan perustuvan harkinnan rajoista Agell s. 71–73.

¹⁶⁰ Jørgensen, Juristen 1961 s. 195–196 rinnastaa toisiinsa adekvaattisuusopin ja objektiivisiin kriteereihin perustuvan harkinnan yleistymisen sopimussidonnaisuutta, sopimuksen tulkintaa ja tuottamusta koskevissa kysymyksissä. Strahl s. 329 huomauttaa, että adekvaattisuusharkinnan liittäminen optimaalisen tarkkailijan sijasta vähemmän kvalifioidun henkilön näkökulmaan lähentää adekvaattisuus- ja tuottamusharkintaa toisiinsa. Ks. myös Vinding Kruse, Tfr 1951 s. 352. Frense s. 74–75.

¹⁶¹ Ks. Hakulisen s. 335 kritiikkiä tietämisvaatimuksia asettavan ennakoitavuusharkinnan ja tuottamuksen suhteen sekoittumisesta.

¹⁶² KKO:n praksiksesta ainoastaan tapausta 1948 II 3 voidaan lukea osoituksena sub-

Luotonantosopimuksen rikkomista koskevan ratkaisun KKO 1991:42 sisältö on referoitu edellä.¹⁶³ Pankin asiakkaiden maksamien viivästyskorkojen, heille aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen sekä muutto- ja ilmoituskustannusten todettiin olleen »sellaista ennalta arvattavissa olutta vahinkoa, josta Kansallis-Osake-Pankki luotonantosopimuksen rikkomisen johdosta on Jorma ja Seija Huuskolle vastuussa.» Otsikon mukaan »vahinkojen katsottiin olleen pankin ennalta arvattavissa.»

Tapauksen KKO 1992:165 perustelut ovat samaan tapaan vailla täsmennettyä ennakoitavuusharkinnan subjektia: »Kun Ritva Leimusalo ei ole osituksessa luopunut avio-oikeuteen perustuvista vaatimuksistaan, mikä on ehdon puuttuessa ollut ennalta arvattavissa». Kun ennakoitavuutta ei ole perusteltu korvausvelvollisten tosiasiallisella tietämyksellä, voidaan ratkaisut luontevammin nähdä osoituksina argumentoinnista yleisesti tunnetuilla tekojen ja vahinkojen seuraussuhteilla. Tällaisen standardin ottaminen normiston osaksi johtaa »piti tietää»-arviointiin.

Ennakoitavuusharkinta on keskeinen sopimusperusteisen vahingonkorvauksen laajuuteen vaikuttava tekijä. Korvausvastuun lopullinen sisältö ja samalla velkojan mahdollisuudet sopimukseen perustuvien oikeuksiensa toteuttamiseen riippuvat siitä, millaiseksi velalliselle asetettava sopimusrikkomuksen mahdollisia seurauksia koskeva tietämisvaatimus asetetaan. Harkintakriteerien objektiivisuus osoittaa, ettei kysymys ole sopimusvelallisen tosiasiallisten odotusten psykologisesta arvioinnista, vaan vastuunjaon toteuttamisesta normatiivisesti määräytyvän ennakoitavuusvaatimuksen avulla.¹⁶⁴

B. Velallisen yksilöllisten piirteiden merkityksestä. Vastuunjaon toteuttamiseen liittyvä keskeinen kysymys on, otetaanko arvioinnissa huomioon velallisen yksilölliset erityispiirteet, kuten esimerkiksi vähäisestä alan kokemuksesta seuraava normaalia heikompi kyky ennakoida mahdollisia vahinkoja. Kokonaan objektiivinen velallisen asemaan yhdistetty ennakoitavuusharkinta lähtee velallisen erityispiirteet sivuuttaen siitä, millaiset tietämisvaatimuk-

jektiivisistä arvioinnista ilman tietämisvaatimuksia: »eikä Väänäsen voitu katsoa saattaneen etukäteen arvata sen palauttamatta jättämisestä yhtiölle koituneen vahingon nousuvan määrätyn sopimussakon suuruiseksi». Tosin »saattaa arvata» -lausuman tarkoitus tässä ratkaisussa ei välttämättä eroa »pitää arvata» -muotoilusta.

¹⁶³ Ks. 6.2.2.1.

¹⁶⁴ Karlgrenin, Culpa och samtycke s. 10 tuottamus-käsitettä koskevia ajatuksia muokailten voidaan olettaa, että ennakoitavuusharkinta johtaa helposti tiedostamattomien fiktioiden käyttöön, ellei ennakoitavuusrajoituksen nimenomaista asemaa vastuunjakoperiaatteena tunnisteta. Ks. myös Vinding Krusen, NFT 1963 s. 24 huomautusta ennakoitavuusfiktioista oikeuskäytännössä.

set sopimussuhteen osapuolelle voidaan asettaa muun muassa sopimuksen erityispiirteet ja alan liiketavat huomioon ottaen.¹⁶⁵

Kokonaan objektiivinen arviointitapa on etenkin liike-elämän sopimusten osalta käyttökelpoinen pääsääntö. Sopimuspuolten tavallista huonommalle vahinkoriskien tuntemukselle ei yleensä ole aihetta antaa merkitystä. Vaihdamman varmuus lisääntyy, kun sopimusvelallinen ei voi vastuunsa kaventamiseksi vedota siihen, että hän ei ole kokemattomuutensa tai muun subjektiivisen syyn vuoksi kyennyt ennakoimaan sopimusrikkomuksen seurauksia.¹⁶⁶ Sopimusvelallisen vastuuta ei ole yleensä syytä kaventaa sillä perusteella, että hän ei ole ymmärtänyt suoritusvirheestään voivan seurata sellaista vahinkoa, jonka aiheutuminen on tietyllä alalla tavallista.¹⁶⁷ Tällainen seurausten ymmärtämisvaatimus koskee ennen kaikkea liiketoiminnan harjoittajia, joiden puutteellista ammattitaitoa ei juurikaan voida pitää suojan tarpeen perusteena. Sopimussuhteissa on yleensä perusteltua lähteä siitä, että suoritusvelvollisuuteen sitoutuva kantaa itse riskin valinnastaan niin sopimuksen kannattavuuden kuin omia kykyjään koskevan harkinnankin osalta. Vaikka tutkimuksen peruslinjana on juridisesti vaikutuksellisten muuttujien runsauden hyväksyminen, on velallisen asiantuntemuksen osalta aihetta pyrkiä standardisoimaan arviointikriteerejä. Tämän kautta päädytään liiketoiminnan vakautta edistävään vähimmäisvaatimustasoon vahinkojen ennakoitavuuden suhteen.

Jos sopimusvelallisen kyvyt vahinkoriskien arviointiin jostakin syystä poikkeavat olennaisesti ennakoitavuusrajoituksen lähtökohtana olevasta normaalin elinkeinonharjoittajan tasosta, ja hänen korvausvastuunsa tehokkaampaa rajoittamista pidetään tämän vuoksi tavoiteltavana, voidaan siihen päätyä sovittelemalla korvausvastuun määrää. Esimerkiksi eräissä sellaisissa sopimustyypeissä, joissa velallinen tarjoaa konsultointityyppisiä palveluja, on tuottamusarvioinnissa katsottu ainakin joskus voitavan ottaa huomioon velallisen kokemus.¹⁶⁸ Vastaava velallisen korvausvastuun kaventaminen ei

¹⁶⁵ Krüger s. 820 toteaa, että adekvaattisuusoppi voidaan formuloida subjektiiviseksi teoriaksi siitä, mitä vahinkoriskejä velallisen pitää kyetä ennakoimaan. Toinen mahdollisuus on harkintaa objektivoiden lähteä siitä »hva kontrakten går ut på, hvilke forventninger skadelidte med rimelighet kan ha investert i prestasjonen – og hvilken risiko som reelt bør følge med mislighold av prestasjonsplikter i angjeldende vare- og tjenesteforhold.»

¹⁶⁶ Ks. KM 1973:12 s. 76.

¹⁶⁷ Ks. tapauksen KKO 1977 II 74 argumentaatiota: »kun A:n piti alan erikoisliikkeenä tietää».

¹⁶⁸ Ks. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 99. Ks. erityisesti asianajotoimeksiannon

korvausvastuun laajuuden osalta kuitenkin edellyttä, että vahinkojen ennakoitavuusharkinta tehdään perusteilla, jotka johtavat suppeampaan ennakoitavien vahinkojen joukkoon kuin samankaltaisissa sopimuksissa yleensä. Jos sopimusvelallisen henkilöön liittyville syille halutaan joissakin tapauksissa antaa korvausvastuuta kaventavaa merkitystä, on päätösharkinnan kannalta selkeämpää vahvistaa ensin ennakoitavuusrajoituksen mukaisen korvausvastuun määrä. Tämän jälkeen voidaan harkita sitä vastaavan korvausvastuun kohtuullisuutta. Sopimusvelallisen erityinen suojantarve on päätösheuristii-kan johdonmukaisuuden vuoksi perusteltua ottaa huomioon vain yhdessä vaiheessa, eikä kytkeä sitä jossakin muodossa myös vahinkojen ennakoitavuuteen.

On huomattava, ettei ennakoitavuusharkinta objektiivisen pääsäännönkään mukaan perustu täysin yksilöimättömään kuvaan sopimusvelallisesta, vaan hänen tietämisvelvollisuutensa seuraa vastaavassa sopimusasemassa oleville asetettavia vaatimuksia. Merkitystä vahinkojen ennakoitavuuden kannalta on esimerkiksi velallisen asemalla tavarantoimittajana, luotonantajapankkina, pääurakoitsijana suuressa rakennuskohteessa tai kokonaisuuteen nähden pienehköä urakkaa tekevänä aliurakoitsijana. Kaikki velallisen yksilölliset ominaisuudet huomioon ottava ennakoitavuusmahdollisuuksien erittely vähentäisi sopimusvelkojan oikeussuojan luotettavuutta. Velallisen korvausvastuun laajuus riippuisi seikoista, joita kaikkia olisi vaikea havaita ja arvioida sopimusta päätettäessä. Samalla heikkenisivät mahdollisuudet järjestää muuta taloudellista toimintaa ensimmäisen sopimuksen perusteella ja sopimussidonnaisuuteen kohdistuva luottamus kaventuisi. Velallisen vastuun lieventäminen hänen henkilöönään liittyvien piirteiden vuoksi vaikeuttaisi myös ratkaisutoimintaa, kun ennakoitavuusvaatimuksia ei voitaisi vahvistaa lähtien sopimuksen sisällöstä ja toiminnan lajista, joille yleensä löytyy vertailukohtia alan käytännöstä.

Velalliselta vaadittava objektiivisin kriteerein määräytyvä tietämys vaikuttaa ainoastaan ennakoitavien vahinkojen vähimmäislaajuuteen. Jos velallinen on erityisen asiantuntemuksensa perusteella kyennyt arvioimaan sopimussuhteeseen liittyviä velkojan vahinkoriskejä tavallista paremmin, on hänen vastuutaan yleensä aiheellista laajentaa yksilöllisen tietämysvaatimuksen mukaan. Seikat (esimerkiksi tietämättömyyden palkitseminen -argumentti), jotka puhuvat objektiivisen vaatimustason alittamista vastaan, eivät estä tätä laajempien tietämisvaatimusten asettamista. Lähinnä esille tuleva on-

kannalta Ylänkö s. 70. Vrt. Kivimäki s. 79, joka painottaa liiketoiminnan varmuuden tarpeita.

gelma voisi olla yleisen ja erityisen tietämisvaatimuksen erottelun hankaluus. Erottelua voidaan selkeyttää kysymällä, minkä viiteryhmän perusteella »piti tietää» -standardi muodostetaan. Vastuun vähimmäislaajuus voidaan liiketoiminnan sopimussuhteissa yhdistää ratkaisun KKO 1977 II 74 mukaisesti alan erikoisliikkeeltä vaadittavaan tietämykseen. Tätä pitemmälle menevä tietämisvaatimus voidaan asettaa, jos velallista arvioidaan alan johtaviin erikoisliikkeisiin kuuluvana tms. poikkeuksellista asiantuntemusta omaavana.¹⁶⁹ Tällainen velallisen kykyihin perustuva tietämisvaatimusten lisääminen on yleensä oikeudenmukaista, koska muuten erityisen asiantunteva velallinen saattaisi vapautua tuntemiaan vahinkoriskejä koskevasta korvausvelvollisuudesta. Vastuun laajentumisen on huomautettu merkitsevän tuottamuksen kaltaisten normien soveltamista.¹⁷⁰

Normaalia laajempi vastuu voi näin ollen seurata siitä, että velallisen on pitänyt osata ennakoita vahinkoseurauksia tavallista paremmin tai siitä, että hänellä on ollut tosiasiallisia tietoja velkojan vahinkoriskeistä. Seuraavassa kappaleessa käsitellään viimeksi mainittua tilannetta velkojan tiedonantomahdollisuuksien kannalta

6.4.2.2. *Velkojan informointimahdollisuus sopimuksentekovaiheessa*

Ennakoitavien vahinkojen määräytyessä velalliselta vaadittavan suoritushäiriön seurauksia koskevan tietämyksen perusteella laajentavat velallisella tosiasiasa olevat erityistiedot hänen vastuutaan.¹⁷¹ Velkoja vahvistaa asemaansa erityisten vahinkoriskien suhteen huolehtimalla siitä, että velallisen tietoon tulee sopimuksen päättämisen yhteydessä, mitä intressejä velkojalla liittyy sopimuksen mukaisen suorituksen saamiseen.¹⁷² Tällaisen sopimuksen pää-

¹⁶⁹ Saxén, Adekvans och skada s. 168 on esittänyt, että esimerkiksi hotellin vastuu talletetusta omaisuudesta riippuu osaksi hotellin laadusta ja luokituksesta. Tällöin luokituksessa korkealle sijoittuvan hotellin vastuu laajenisi samaan tapaan kuin erityisen asiantuntevan velallisen.

¹⁷⁰ Ks. Andersen, TfR 1941 s. 308.

¹⁷¹ Ks. Aaltonen II s. 204–206.

Saksan oikeudessa vahinkoriskejä koskevien tietojen antamista lähestytään myötävaikutussäännösten kautta. BGB 254.2 §:n mukaan kysymyksessä on vahingonkärsijän myötävaikuttava tuottamus, jos tämä laiminlyö »den Schuldner auf die Gefahr eines ungewöhnlich hohen Schadens aufmerksam zu machen, die der Schuldner weder kannte noch kennen musste». Ks. Schack, JZ 1986 s. 308. Ks. myötävaikutusargumentista myös Hellner, TfR 1966 s. 333–334.

¹⁷² Ks. Bergem – Rognlien s. 366.

täntäinformaation tuella velallisen ennakoitavissa olevien vahinkojen joukko laajentuu riippumatta siitä, että vahinkoriski ei olisi ollut ulkoisten seikkojen perusteella tunnistettavissa. Erityistapauksissa myös sopimusten päättämisen jälkeen velalliselle annetut tiedot voivat laajentaa vastuuta.¹⁷³

Esimerkin velallisen erityisten tietojen merkityksestä tarjoaa tanskalainen ratkaisu UfR 1990.374H, jossa telttakankaan ostaja oli ennen sopimuksentekoa ilmoittanut myyjälle, että ostajana toimineelle vastaperustetulle yhtiölle oli erittäin tärkeää saada suoritus ajoissa. Ostaja joutui kuitenkin purkamaan sopimuksen myyjän laiminlyötyä suorituksensa. Myyjä velvoitettiin sopimusrikkomuksensa perusteella korvaamaan muun muassa 100.000 kruunua arvionvaraisena korvauksena tuotantoon valmistautumisen aiheuttamista turhiksi käyneistä kustannuksista.

Myös ratkaisussa UfR 1970.340H Tanskan HR argumentoi velallisen faktisella tietämyksellä: »Idet det efter det oplyste stod entreprenørerne klart, at indstævnte ville berigtige mest muligt af byggesummen gennem optagelsen af kredit- og hypotekforeningslån, således at en væsentlig forsinkelse på grund af muligheden for kursfald ville medføre risiko for et ikke ubetydeligt tab, tiltrædes det, at de under de foreliggende omstændigheder, herunder byggeriets karakter og fejlens beskaffenhed, er anset erstatningsansvarlige.»

Jos sopimukseen velkojan puolella liittyy tavallista suurempia intressejä, merkitsee velalliselle välitettyjen tietojen korvausvastuuta lisäävä vaikutus, että velkojalla on peruste ilmaista ne sopimusta päätettäessä.¹⁷⁴ Velkojan intressien julkistaminen voi lisätä resurssienjaon optimaalisuutta esimerkiksi siten, ettei velallinen riko sopimusta sitoutuakseen toiseen, todellisuudessa kokonaisvaikutuksiltaan alempiarvoiseen sopimukseen.¹⁷⁵ Velkojalle saattaa toisaalta olla neuvottelustrategian kannalta edullista salata sopimuksen merkitys ja esiintyä kuin sen odotettavissa oleva arvo olisi todellista vä-

Velkojan intressien havaittavuus voi vaikuttaa myös esimerkiksi sopimuksen purkuoikeuden edellytyksenä olevaan sopimusrikkomuksen olennaisuuteen. Ks. Bengtsson, Hävningsrätt s. 213. Velkojan käytössä olevat oikeuskeinot tehostuvat tältäkin osin, jos hän sopimusta päätettäessä huolehtii siitä, että hänen tavoitteensa tulevat velallisen tietoon.

¹⁷³ Ks. jakso 6.4.3.2., jossa käsitellään poikkeuksia sitoutumishetken käyttämisestä ennakoitavuusarvioinnin ajankohtana. Ks. myös NJA 1991 s. 217.

¹⁷⁴ Hadley-sääntöä on luonnehdittu sanktiouhan sisältäväksi laiminlyöntinormiksi, joka painostaa velkojaa paljastamaan informaatiota, jonka tiedon haltija yleensä haluaisi pitää salassa. Ks. Johnston, Yale LJ 1990 s. 616.

¹⁷⁵ Ks. Danzig, J. Leg. Stud. 1975 s. 282. Ks. myös Eisenberg, Calif. L. Rev. 1992 s. 585–587, joka kritisoi näkemyksiä, joiden mukaan ennakoitavuusperiaate (Hadley-

häisempi, jotta toinen neuvotteluosapuoli ei osaisi käyttää hyväkseen velkojan tarvetta suorituksen saamiseen vaatimalla esimerkiksi korkeampaa hintaa.¹⁷⁶

Velallisen vastuun laajentaminen muuten ennakoimattomiksi katsottaviin vahinkoihin voi joissakin tilanteissa johtaa velallisen kannalta kohtuuttomiin tuloksiin, vaikka perusteena onkin velkojan ennen sopimuksen päättämistä tekemä vahinkoriskejä koskeva ilmoitus. Periaatteen suhteen on esitettävä eräitä varauksia. Velkojalle ei ensinnäkään tule antaa mahdollisuuksia siirtää spekulatiivisesti oman liiketoimintansa epävarmuustekijöitä velallisen kannettavaksi pelkällä suorituksen käyttötarkoitusta koskevalla ilmoituksella. Muuten velkoja voisi pyrkiä vahvistamaan asemaansa ylimalkaisella riskimahdollisuuden sisältävällä maininnalla, joka ei kuitenkaan aina saisi velallista harkitsemaan sitoumuksensa sisältöä ja käsillä olevia sopimusehtoja. Velalliselle välitettyjen erityistietojen huomioon ottaminen voi lisäksi olla sopimuksen täyttämisen yhteydessä hankalaa, jos velallisena on yritys, jossa informaation hyödyntäminen vaatii henkilökunnan kouluttamista ja tiedon käyttöä tehostavien menettelytapojen kehittämistä.¹⁷⁷ Velallisen voi myös etenkin massasopimustyyppisissä oikeussuhteissa olla vaikeaa ottaa huomioon yhteen sopimussuhteeseen liittyviä erityisiä tarpeita.¹⁷⁸

Vahinkoriskejä koskevan informaation muodolle on syytä varoa asettamasta liian alhaisia vaatimuksia. Kun yleisiin tietoihin perustuvan ennakoitavuusharkinnan mukaan vahingot kuuluisivat velkojan vastuupiiriin, tulee vastuunjaon muuttumiseen johtavalta riski-informaatiolta edellyttää sellaista selkeyttä, että velallisen on tullut sen perusteella ymmärtää ilmoitetun seikan olennaisuus velkojan taloudellisten odotusten kannalta.

Arvioitaessa sitä, millaiset vaatimukset vahinkoriskejä koskevalle informaatiolle on asetettava, jotta sen perusteella voidaan laajentaa ennakoitavien vahinkojen joukkoa, on vastuunjakovaihtoehtoja aiheellista tarkastella yleisesti. Sopimuksen päättämishetkellä voidaan pitää mahdollisena, että velalliselle ilmoitetaan sopimukseen liittyvistä vahinkoriskeistä ja velallinen suunnittelee toimintansa maksimaaliseen sopimuksen täyttämisvarmuuteen pyr-

säöntö) johtaisi sopimusvelvoitteiden laiminlyöntiin silloin, kun siitä saadaan suurempi kokonaishyöty kuin sopimuksen täyttämisestä. Eisenbergin mielestä tällainen tehokkuus edellyttäisi ennakoitavuusharkinnan tekemistä sopimusrikkomusajankohdan olosuhteiden pohjalta.

¹⁷⁶ Ks. Bishop, J. Leg. Stud. 1985 s. 313.

¹⁷⁷ Ks. Eisenberg, Calif. L. Rev. 1992 s. 592–593.

¹⁷⁸ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjmsålsskador s. 217 seuramatkojen osalta. Ks. myös Atiyah, The Rise and Fall s. 432–433.

kien, tai että velkoja pyrkii itse varautumaan suoritushäiriön vaaraan niin, että siitä aiheutuvat vahingot jäävät mahdollisimman pieniksi. Jos jälkimmäinen vaihtoehto on käyttökelpoisempi, ja velkoja voi esimerkiksi yksinkertaisesti riittävää varastoa ylläpitämällä tai muulla toimintajärjestelyllä suojautua seurausvahinkoriskiltä, voidaan tämä ottaa huomioon velalliselle annetun riski-informaation merkitystä punnittaessa. Velallisen vastuun lisäämisen epätarkoituksenmukaisuus puoltaa seurausvahinkoriskin jäämistä velkojan kannettavaksi. Olettama on sitä vahvempi, mitä poikkeuksellisempaa velallisen vastuun ensisijaisuus on, ja sitä enemmän riski-informaation sisällöltä voidaan vaatia oletettaman kumoamiseksi.

6.4.3. Arvioajankohta

6.4.3.1. Sopimuksen päättämisaikajankohta pääsääntönä

A. *Kysymyksenasettelu.* Ennakoitavissa olevien vahinkojen joukko voi sopimussuhteen kehittyessä muuttua, jos sopimusvelallinen saa esimerkiksi osapuolten välisen yhteistoiminnan myötä tarkempaa tietoa velkojan suunnitelmista. Kun sopimussuhde nähdään kehityskaarena, joka alkaa ensimmäisestä yhteydenotosta, jatkuu sopimusneuvotteluina ja päättyy sopimuksen solmimisvaihetta seuraavaan suoritukseen,¹⁷⁹ lieene verraten yleistä, että sopimusvelallisen mahdollisuudet ennakoida velkojalle aiheutuvia vahinkoja vaihtelevat sopimusprosessin eri vaiheissa. Tavallisinta on, että ennakoitavissa olevat vahingot laajenevat siirryttäessä ensimmäisistä yhteydenotoista kohti suoritusajankohtaa, mutta vastakkainenkin kehityssuunta on mahdollinen, jos velkojan myöhempi toimintasuunnitelmien muutos vähentää velallisen tietten vahinkoriskejä.

Käyttökelpoisina kiinnekohtina ennakoitavuusarvioinnille voidaan alustavasti ajatella velvoittautumisajankohdan, suoritusajankohdan ja vahingonkorvausasian ratkaisujan olosuhteita.¹⁸⁰ Suomen lainsäädännössä (lakien esi-

¹⁷⁹ Tämä kuvaus ei sellaisenaan sovellu läheskään kaikkiin sopimuksiin. Monesti sopimuspuolten ensimmäinen yhteydenotto merkitsee jo sopimuksen solmimista, ja sopimusvelvoitteetkin saatetaan täyttää samalla. Vastaavasti läheskään kaikkia sopimuksia ei täytetä määrähetkeen ajoittuvalla yhdellä suorituksella, vaan kestovelkasuhteissa täyttämistoimet toistuvat määrätyn ajoin. Lisäksi osapuolten välille voi jäädä sopimussuhdetta ylläpitäviä velvoitteita, jos esimerkiksi myyjä on sitoutunut huolto- ja varaosapalvelujen turvaamiseen.

¹⁸⁰ Kaikkia näitä harkinta-ajankohtia on oikeuskirjallisuudessa puollettu. Ks. myö-

työt mukaan lukien) ja oikeuskäytännössä ei ole kiinnitetty huomiota harkinta-ajankohdan täsmentämiseen.¹⁸¹ Reaalinen argumentaatio nousee siksi keskeiseen asemaan. Ajankohdan valinta riippuu siitä, mitä tavoitteita korvausvastuun määräytymisperiaatteilla halutaan edistää.

Vahingonkorvausvastuun laajuuden kytkeminen sopimuksen solmimisvaiheessa havaittavissa oleviin vahinkoriskeihin pitää yllä sitoutumisvaiheessa vallinnutta vastuunjaon suhdetta myöhemmistä muutoksista riippumatta. Samalla suojataan niitä osapuolten edellytyksiä, joille sopimuksen päättämisen voidaan olettaa perustuvan.

Suoritusajankohdan perusteella tehtävä arvio siirtää velalliselle riskin sellaisista velvoittautumisajankohdan jälkeen tapahtuvista muutoksista, jotka lisäävät suorituksen tärkeyttä velkojalle.¹⁸² Tämä merkitsee, että velallinen joutuu eräänlaiseen vakuuttajan rooliin.¹⁸³ Ratkaisua voitaisiin pyrkiä perustelemaan sillä, että veloitteen täyttämisaikana tiedossa olevat suoritushäiriöstä seuraavat vahingot olisivat vielä velallisen sopimuksen mukaisella toiminnalla estettävissä. Velallinen saisi kantaa vastuun niistä vahingoista, joiden aiheutumismahdollisuuden on pitänyt olla hänen tiedossaan suoritusajankohdalla, mutta joiden riski ei silti ole saanut häntä toimimaan sopimuksen mukaisesti. Tuottamusta muistuttava argumentaatio perustuisi kuitenkin ainakin joissakin tapauksissa velallisen toimintamahdollisuuksien yliarviointiin. Sopimusrikkomukset eivät aina johdu velallisen huolimattomasta toiminnasta, eikä moitteeton menettely sopimuksen täyttämisaikana aina riitä korjaamaan tapahtumien kehitystä.

Vahingonkorvausasian ratkaisuaikajankohdan tietämyksellä ei ole kiinnnekohdtaa sopimuspuolten sitoumusten sisältöön tai heidän menettelyynsä, joten vahinkojen ennakoitavuutta ei tule arvioida ratkaisuhetkellä havaittavissa olevien seurausmahdollisuuksien pohjalta. Hakulinen on sopimuksenulkoista vastuuta käsitellessään pitänyt tekohetken todennäköisyysarvioinnin sijasta ratkaisevana tuomarin jälkiarviota. Ennakkoarvio on hänen mukaansa rele-

hemmät alaviitteet 184, 186 ja 201. Lisäksi oikeustieteessä on sopimuksenulkoista vastuuta silmällä pitäen esitetty, että yleisiä vahinkoriskejä (nomologista tietämystä) voitaisiin arvioida tuomitsemishetken ja tapauksen erityispiirteisiin liittyviä riskejä (ontologista tietämystä) toimintahetken perusteella. Ks. Bonnevie s. 18. Øvergaard s. 40–41.

¹⁸¹ Edellä käsitellyissä (6.2.2.1.) ennakoitavuudella perustelluissa ratkaisuissa ennakoitavuus on mahdollisesti ollut KKO:n jäsenten mielestä ilmeistä riippumatta siitä, minkä sopimusvaiheen kannalta sitä arvioidaan.

¹⁸² Saksan oikeudessa adekvaattisuuden arviointi on kytketty yleensä sopimusrikkomushetken tietämykseen. Ks. Larenz s. 436. Treitel, Remedies s. 166.

¹⁸³ Ks. Owen, Oxf. J. Leg. Stud. 1984 s. 407 av. 79.

vantti vain tuottamusarvioinnin kannalta.¹⁸⁴ Sopimuksenulkoista vastuuta koskevaa kannanottoa ei ole tässä yhteydessä syytä yleistää sopimusvastuuseen, koska sopimusvastuun erityispiirteenä on sitoutumisen ja sen perusteena olevien (muun muassa korvausvastuuta koskevien) tahdonilmaisujen ja edellytysten merkitys.

Jälkiarvio voitaisiin sopimusvastuussakin hyväksyä, jos ennakoitavuus riippuisi vain syy-yhteyden tavanomaisuudesta ja ratkaisevana pidettäisiin sitä, onko teon ja vahinkoseuraamuksen suhde ollut yleisen (harkinnan subjektista ja ajankohdasta riippumattoman) tietämyksen perusteella ennakoitava. Kun arvioinnissa kuitenkin toisaalla esitettävällä tavalla otetaan huomioon sekä velallisen erityistietoja että seikkoja, joiden havaittavuus vaihtelee sopimussuhteen eri vaiheissa,¹⁸⁵ ei tällainen täsmentämätön ennakoitavuuskriteeri riitä. Lisäksi jälkiarvio laajentaisi velallisen vastuuta siitä, mitä sitoutumishetkellä on pitänyt ymmärtää mahdolliseksi. Velallisen sitoumukseen liittyisi siten piilevä vahingonkorvausvastuun mahdollisuus, jota vastaan velallinen ei voisi varautua ennen kuin riski olisi tunnistettavissa.

B. Sopimuksen solmimishetkeä puoltavat argumentit. Perustelluin harkinta-ajankohta ennakoitavuusarvioinnille on yleensä – ainakin tuottamuksettomien sopimusrikkomusten yhteydessä – sopimuksen solmimishetki.¹⁸⁶ Kontrahointivaiheessa sopimuspuolet ovat lopullisesti päättäneet sitoutua oikeustoimeen, ja heillä on tätä ennen ollut perinteisen tahtojattelukorostama mahdollisuus punnita velvoittautumisen vaikutuksia asemaansa. Sopimuksen solmimishetkellä ennakoitava vastuu on voinut olla yksi sitoutumisharkinnan kannalta merkittävä seikka, jota pidemmälle menevään vastuuseen velallinen ei ole tarkoittanut sitoutua.¹⁸⁷ Velallisen sopimuksen päättäjäedellytyksiä on perusteltua suojata ja olla ulottamatta vastuuta sellaisiin vahinkoriskeihin, joita hän ei sitoutuessaan havainnut ja joita hänen ei pitänytkään havaita.

¹⁸⁴ Ks. Hakulinen s. 332–334. Ks. myös Saxén, Adekvans och skada s. 52. Schmidt s. 214: »den efterklokes förklaring».

¹⁸⁵ Ks. 6.4.2.2., 6.4.3.2.

¹⁸⁶ Ks. Palmgren s. 254. Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I s. 24. Ussing, Obligationens retten s. 144 pitää sopimuksen solmimishetkeä ratkaisevana vain silloin, kun velallisen vastuu on tuottamuksesta riippumatonta. Tuottamusvastuussa hän kannattaa vahinkojen ennakoitavuuden määrittämistä korvausvastuuseen johtaneen teon ajankohtaa silmällä pitäen. Ks. myös jäljempänä av. 201.

¹⁸⁷ Käytännön sopimustoiminnan kannalta on tosin ilmeistä, että velalliset eivät läheskään kaikkien sopimusten osalta erityisesti kiinnitä huomiota mahdolliseen vahingonkorvausvastuuseensa. Ks. Klami, Ihmisen säännöt s. 361 perinteisestä sääntelynäkemys-

Sopimuksen päättämisvaiheessa on määrätty velalliselle tulevan vastasuorituksen arvo. Ennakoitavuusarvioinnin kohdentumista sitoutumisajankohtaan voidaankin perustella myös sillä, että tällöin odotettavissa oleva korvausvastuun määrä vaikuttaa velallisen sitoutumisensa edellytyksenä pitämään vastasuoritukseen.¹⁸⁸ Argumentaatio perustuu oletukseen oikeustoimen taloudellisia vaikutuksia koskevan harkinnan huolellisuudesta. Tällainen sopimuskontekstivaiheen seuraamuspunninta on epäilemättä usein – etenkin massasopimuksissa – käytännölle vieras.¹⁸⁹ Äärimmilleen vietynä se perustuu talusteoreettisille oletuksille, joiden mukaan yhtä sopimussuhdetta koskevaa harkintaa eivät rajoittaisi käytettävissä oleva aika, velallisen puutteelliset tiedot olosuhteista tai velallisen harkintakyvyn vajavaisuus.

Ennakoitavuusrajoituksen taloudellisina perusteluina on näin ollen oletuksia, jotka eivät sopimuskäytännössä useinkaan toteudu täysimääräisinä.¹⁹⁰ Tästä huolimatta taloudellista rationaalisuutta korostavalle ideaalille voidaan jättää sijaa: jos velallinen tekee sitoutumista koskevan taloudellisen harkintansa huolellisesti, on perusteltua suojata oikeudellisesti tätä toimintatapaa. Vastuuharkinta-argumentin käytännön merkitystä lisää se, että mittavien seurausvahinkojen aiheutumismahdollisuus lieenee enimmillään sellaisten suuriarvoisten sopimusten yhteydessä, joihin sitouduttaessa sopimuksen taloudellisia vaikutuksia arvioidaan perusteellisesti. Vaikka velallisen ja ratkaisijan arviot ennakoitavien vahinkojen rajoittamisesta eivät olisikaan täysin samat, seuraa heidän käyttämistään yhteisistä harkintakriteereistä yhtenevyyttä, joka merkitsee velallisen vastuun pysymistä joksikin ennalta odotetussa

sestä, jonka mukaan konfliktinratkaisusäännöillä on huomattava vaikutus sopimuskäyttöön, ja sen vaikeasta todistettavuudesta.

¹⁸⁸ Ks. Harris – Ogus – Phillips, LQ Rev. 1979 s. 599. Ennakoitavuusrajoituksen toiminta sopimusehtoja ja velvoitteiden keskinäistä suhdetta ohjaavana tekijänä edellyttää laajaa tosiasiallista sopimusvapautta. Johnston, Yale LJ 1990 s. 636–637 on todennut Hadley-säännön perustuvan »menu of contracts» -ajatukseen, jonka mukaan sopimusta solmittaessa tarjolla olisi vaihtelevin hinnoin erilaisen vastuun sisältäviä sopimuksia.

¹⁸⁹ Bomgren, SvJT 1968 s. 356 pitää liiallista individuaalis-subjektiivista asennetta ennakoitavuutta koskevan keskustelun heikkoutena. Ks. myös Farnsworth, Colum. L. Rev. 1970 s. 1210 av. 276.

¹⁹⁰ Ks. Calamari – Perillo s. 594–595. Williston s. 3808: »The fiction here criticized is a manifestation of the broader fiction that parties contract for whatever obligations or consequences the law may impose upon them.» Treitel, Remedies s. 160 toteaa, että argumentaatiota, joka on painottanut vahingonkorvausvastuun ennakoitavuuden vaikutusta velallisen sitoutumishalukkuuteen, on sanottu epärealistiseksi. Treitelin mielestä tämä kritiikki on kuitenkin yhtä spekulatiivista kuin ennakoitavuuden perustaminen oletettuun rationaliteettiin.

laajuudessa. Valittu ennakoitavuusarvioinnin ajankohta suojaa näin – sopimuksenteon taloudellista rationaliteettia painottaen – toimintaa, joka pyrkii mahdollisia tapahtumakulkuja ennakoimalla ottamaan huomioon myös ei-toivotun kehityksen.

Vastuu vahingoista, jotka eivät ole ennakoitavia sopimusta päätettäessä ja jotka aiheutuvat esimerkiksi velkojan sopimuksen solmimisen jälkeen sopimuksen mukaiseen kehitykseen luottaen tekemistä muista sitoumuksista, on yleensä perusteltua jättää velkojan itsensä kannettavaksi. Lisäännytyn vahinkoriski on seurannut hänen omasta toiminnastaan, jolla hän on jälkikäteen lisännyt velallisen sopimusrikkomuksesta seuraavien vahinkojen mahdollisuutta. Jos ennakoitavat vahingot määräytyisivät suoritushetken olojen mukaan, pääsisi velkoja muuttamaan alkuperäistä sopimusvelvoitteiden suhdetta ilmoittamalla nimenomaisesti velalliselle uudesta vahinkoriskistä, joka uhkaa velkojaa, ellei velallisen suoritus ole oikea-aikainen ja virheetön.¹⁹¹ Kun velallisen oletetaan sopimusta tehtäessä määrittäneen velvoittautumiselleen asettamansa ehdot nähtävillä olleiden riskitekijöiden perusteella, ei hän olisi valmis vastaamaan mahdollisista velkojaa kohtaavista laajemmista vahingoista alkuperäisellä kauppahinnalla tms. vastasuorituksella.¹⁹²

6.4.3.2. Sopimusrikkomushetki arvioajankohtana

A. Yleistä. Pääsääntö, jonka mukaan ennakoitavuusarviointi tapahtuu rikotuksi tulleen sopimuksen päättämisaikajankohdan olosuhteiden perusteella, käy esimerkiksi yleisluontoisten normisuositusten välttämättömästä varauksellisuudesta. Siitä joudutaan poikkeamaan, kun erityiset olosuhteet tekevät laajempaan vastuuseen johtavan arviointitavan perustelluksi vastuunjaon hyväksyttävyyden kannalta.¹⁹³

¹⁹¹ Ks. Ramberg, JT 1991–92 s. 102.

¹⁹² Bengtsson, Om ansvarsförsäkring I s. 25 epäilee potentiaalisen korvausvelvollisuuden korkeammalla hintavaatimuksella tapahtuvan kompensoimisen käytännön merkitystä.

¹⁹³ Ks. Ramberg, JT 1991–92 s. 103 joustavasta suhtautumista arviointiajankohdan valintaan Ruotsissa. Ks. Hellner, ScStL 1966 s. 73–74: »It follows that in the opinion of the present writer it is too simple and too rigid a solution to let the limits of damages depend on what a party did know or should have known at the time of the conclusion of the contract. The same applies to rules which hold the defendant liable for all loss that he should have foreseen at the time of the breach and to rules which impose liability for all but the most unforeseeable consequences of the breach. The wish to provide a clear-cut solution of the whole problem must not close our eyes to the desirability of taking

Jos virheettömän suorituksen merkitys velkojalle lisääntyy sopimuksen päättämisen jälkeen ja velkoja ilmoittaa tästä velalliselle, saattaa korvausvaatimuksen hylkääminen sillä perusteella, ettei vahinkojen syntyminen ole ollut ennakoitavaa kontrahointivaiheessa, olla velkojan kannalta kohtuutonta.¹⁹⁴ Velallisen vastuun lisääminen sopimuksen päättämisen jälkeen ei kuitenkaan voi perustua pelkkään velkojan ilmoitukseen vahinkoriskeistään.¹⁹⁵

Sopimuksen merkityksen ja vahinkoriskien lisääntyminen kuuluu sopimuksen päättämisen jälkeen ensisijaisesti velkojan omaan vastuupiiriin, eikä hän voi vedota virhearviointiinsa tai huomaamattomuuteensa velallisen vastuun kasvattamiseksi.¹⁹⁶ Muuten velkojalle jäisi mahdollisuus vastuunormiston väärinkäyttöön: hän voisi sopimusta päätettäessä salata vahinkoriskinsä suuruuden, jotta velallinen suostuisi velkojan kannalta edullisiin sopimusehtoihin, ja laajentaa myöhemmin velallisen vastuuta ilmoittamalla tälle erityisistä intresseistään. Tämän vuoksi on syytä asettaa velallisen vastuun lisäämisen perusedellytykseksi, että suorituksen tärkeys velkojalle on lisääntynyt sopimuksen päättämisen jälkeen.¹⁹⁷

Muita perusteita ennakoitavuusharkinnan tekemiselle sopimuksen päättämisaikankohdalla myöhempien olosuhteiden perusteella voidaan etsiä kahtaalta: velallisen sopimuksen tekemisen jälkeen antamista erityisistä sopimuksen virheetöntä täyttämistä koskevista lupauksista ja velallisen tuottamuksen laadusta.

B. Velkojan ilmoitus velalliselle vahinkoriskin lisääntymisestä. Kun velkoja ilmoittaa sopimuksen päättämisen jälkeen velalliselle suorituksen lisää-

into account both what the seller knew or should have known at the time of the conclusion and what he learned later.»

¹⁹⁴ Kauppalakikomitea piti mahdollisena, että myyjän vastuu laajenee sopimuksen päättämisen jälkeen hänen tietoonsa tulleiden ostajan vahinkoriskien perusteella, jos myyjä voi vielä tiedon saatuaan sopeuttaa toimintansa vahinkojen välttämiseksi vaadittavalla tavalla. Ks. KM 1973:12 s. 78–79. Ks. Grönfors s. 34, joka korostaa tarvetta pitää erillään kysymykset siitä, milloin sidonnaisuus syntyy ja milloin sopimuksen sisältö kaikilta osin määräytyy.

¹⁹⁵ Ramberg, JT 1991–92 s. 103 varoittaa tekemästä velkojan ilmoitusmahdollisuudesta tätä liiaksi suosivaa.

¹⁹⁶ Vrt. Hoppu – Routamo s. 69 vakuutusopimuksiin liittyvään vahingonvaaran ja vakuutusmaksun tasapainoajatukseen ja vakuutusosoikeudellisiin vaaran lisääntymistä koskeviin normeihin.

¹⁹⁷ Lisäksi voitaneen vaatia, etteivät suorituksen tärkeyttä lisäävät myöhemmät tapahtumat johdu velkojan omista valinnoista tai että velkojalla ei ole ollut mahdollisuutta muunlaiseseen toimintaan.

tyneestä tärkeydestä, voidaan velallisen vastuun laajentamiselle asettaa vaatimukseksi vähintään tietynlainen sopimuksen täyttämistä koskeva varmentava lupaus, jolla velallinen myöntyy toimimaan velkojan ilmoittamasta lisäriskistä tietoisena.¹⁹⁸ Velallisella ei ole velvollisuutta suostua korvausvastuuriskinsä laajentamiseen sopimuksen päättämisen jälkeen, eikä pelkälle velkojan vahinkoriskejä koskevalle ilmoitukselle ole syytä antaa velallisen vastuuta lisäävää vaikutusta, koska se merkitsisi velkojan yksipuolista mahdollisuutta vastuusuhteiden muuttamiseen. Samasta syystä velkojalta vahinkoriskejä koskevaa informaatiota saaneen velallisen passiviteettiä ei yleensä voitane pitää riittävänä suostumuksena toimimaan lisääntyneestä riskistä vastaten.¹⁹⁹

Velallisen saaman vastikkeen lisääntymistä ei liene aihetta asettaa vastuun lisäämisen edellytykseksi, vaikka laajempaan vastuuseen suostuminen heikentääkin vastuuriski huomioon ottaen sopimuksen arvoa velalliselle. Lisävastiketta koskeva vaatimus saattaisi angloamerikkalaisen consideration-opin tapaan johtaa sängen teoreettisiin pohdintoihin siitä, onko velallisen sopimuksesta saama hyöty jossakin muodossa lisääntynyt.²⁰⁰ Velallisen vastuun laajentuminen hänen myöntyessään toimimaan velkojan myöhemmin ilmoittamien riskien välttämiseksi perustuukin varsinaisen vastuusta disponoimisen sijasta siihen luottamukseen, joka velkojalle on sopimuspuolten myöhempien yhteydenottojen vuoksi syntynyt.

Velallisen vastuuta lisäävän suostumuksen kriteerejä on vaikea pyrkiä ilmaisemaan täsmällisesti. Ratkaisevaa onkin ensi sijassa vastuunjakoharkin-

¹⁹⁸ Velallisen vastuun laajentaminen tietynlaisten suorituksen virheettömyyttä koskevien vakuuttelujen perusteella saattaa tuoda mieleen opit garantoituihin sopimusvelvoitteisiin liittyvästä normaalia ankarammasta vastuusta. Ks. Erma s. 327–341. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 462–465. Wetterstein s. 61–73. André s. 274–275. Bengtsson, TfR 1987 s. 156–157. Ks. myös Aurejärven, Irtaimen kaupan takuuehdot s. 36–41 kriittistä esitystä. Erona on kuitenkin se, ettei kysymys ole sopimukseen johtaneen tahdonilmaisun sisällön luokittelemisesta garantoiduksi tai garantoimattomaksi vaan velallisen myöhemmän varmentavan ilmoituksen merkityksestä riskinjakoa koskevassa kokonaisharkinnassa.

¹⁹⁹ Passiviteettivaikutus merkitsisi, että velalliselle asetettaisiin reklamaatiovelvollisuus sen varalta, että hän ei suostu vastuunsa laajentamiseen velkojan riskin lisääntymistä koskevan ilmoituksen perusteella. Tällainen velvollisuus olisi ongelmallinen siihen liittyvien velkojan spekulatiomahdollisuuksien vuoksi. Ks. Cervin s. 226–227, 241. Ks. passiviteetin oikeudellisen merkityksen suhteesta tahto- ja sanktioajatteluun Grönfors s. 54–55.

²⁰⁰ Ks. esimerkiksi Calamari – Perillo s. 184–245. Atiyah, An Introduction s. 124–160.

ta, joka lähtee siitä, kumpi sopimuspuoli on riskin lisääntyminen, sopimuspuolten yhteydenotot ja sopimuksen muut piirteet (esimerkiksi kauppalaki-komitean toiminnan sopeuttamismahdollisuus -argumentti) huomioon ottaen perustellumpi vahingonkantaja. Harkinnassa on varottava laajentamasta velallisen vastuuta sopimusta päätettäessä selvillä olleiden olosuhteiden mukaisesta vastuupiiristä liian kevyin perustein. Presumtio lieenee aiheellista asettaa niin, että lähtökohtaisesti velallisen sopimuksen päättämistä seuranneiden lausumien ei katsota laajentavan hänen vastuutaan. Velkojan suojaamiseen on perusteita lähinnä silloin, kun sopimuspuolten myöhempi toiminta ja heidän keskinäinen yhteydenpitonsa osoittavat, että velkojalla on ollut aihetta luottaa velallisen lupaukseen sopimuksen täyttämisen varmuudesta, ja velkoja on tämän vuoksi ollut ryhtymättä vahinkoriskiä pienentäviin varmuustoimenpiteisiin tai sellaiset eivät ole olleet mahdollisia.

C. Velallisen tuottamuksen merkitys. Pohjoismaiden lainopissa on yleisesti puollettu sopimusrikkomushetken mukaista ennakoitavuusrajoitusta vastuun perustuessa velallisen tuottamukseen ja sopimuksentekohetken mukaista vahinkojen ennakoitavuusrajoitusta velallisen ollessa korvausvastuussa muulla perusteella.²⁰¹

Esitetyn säännön soveltaminen olisi ongelmallista sen vuoksi, että sopimusvastuu ei yleensä edellytä näyttöä velallisen tuottamuksesta. Jos korvausvelvollisuutta laajennetaan harkinta-ajankohtaa muuttamalla silloin, kun vastuu perustuu ekskulpaationäytön puuttumiseen ilman selvitystä velallisen tuottamuksesta, jää tuottamuksen todellinen merkitys vastuun lisäämisen kannalta kyseenalaiseksi. KL:n kontrollivastuusäännöksillä pyrittiin puolestaan siihen, että korvausvastuukysymykset voitaisiin selvittää ilman tarvetta arvioida velallisen toiminnan tuottamuksellisuutta. Tuottamuksen relevanssi arvioajankohdan valinnassa uhkaisi osaltaan estää pyrkimystä vastuunormiston objektiivisuuteen toteutumasta. Voidaan tosin huomauttaa, että tuottamuksella on mainitun lainopissa esitetyn säännön mukaan merkitystä vain,

²⁰¹ Ks. Palmgren s. 216. Saxén, Adevkans och skada s. 165–166. Lassen s. 407–408. Sindballe, UfR 1948 B s. 263. Ot. prp. nr. 80 (1986–87) s. 123. Bergem – Rognlien s. 366. Gomard, Obligationsret 2 s. 184. Vinding Kruse, TfR 1951 s. 408 rajoittaa vastuuta sopimuksentekohetken mukaan, kun sopimusvastuu ei perustu tuottamukseen, mutta puoltaa tuotevastuun kaltaisten tilanteiden (ansvar for en genstands farlige egenskaber) osalta laajempaa vastuuta. Saksan oikeudessa syy-yhteyden riittävyttä arvioidaan sopimusrikkomushetken perusteella, minkä katsotaan johtuvan vastuun tuottamusedellytyksestä. Ks. Tiling, RabelZ 1968 s. 277.

jos velkoja vaatii laajempaa korvausta kuin mikä seuraa sopimuksentekohetken mukaisesta ennakoitavuusarvioinnista. Yleisimmissä vahinkotilanteissa ratkaisu voitaisiin edelleen tehdä ilman tuottamusharkintaa.

Sopimusrikkomushetken käyttämistä arvioperusteena voidaan, velallisen rikottua sopimuksen tuottamuksellisesti, puoltaa ainakin niissä tilanteissa, joissa velkoja on ilmoittanut velalliselle sopimuksen solmimisen jälkeen lisääntyneestä vahinkoriskistä. Vahinkoriskin lisääntymisestä velalliselle ilmoitaneella velkojalla on perusteltua syytä odottaa, että velallinen ottaa velvoitteidensa täyttämässä huomioon velkojan erityiset tarpeet. Jos velallinen tästä huolimatta tuottamuksellisesti laiminlyö velvoitteensa, ei hän ole toiminnassaan ottanut riittävästi huomioon sopimuskumppaninsa etuja, ja häntä voidaan pitää soveliaampana vastuunkantajana vahinkoriskin lisääntymisen osalta. Sääntöä ei voitane pitää ehdottomana, vaan tuottamuksen ilmenemistapa²⁰² ja aste (lievyys) voivat vaikuttaa vastuunjakoharkinnassa, sillä velallisella ei aina ole mahdollisuutta eliminoida kaikkia tuottamukselliseksi katsottavan sopimusrikkomuksen riskejä.²⁰³

Selvä peruste harkinta-ajankohdan muuttamiselle on tilanne, jossa velallinen laiminlyö suorituksensa tahallisesti saatuaan selville tästä aiheutuvan velkojalle poikkeuksellisen suuria vahinkoja.²⁰⁴ Esimerkkinä voidaan ajatella, että luotonantosopimukseen sitoutunut pankki saa ennen varojen luovuttamista tietää toisena osapuolena olevan yrityksen ajautuvan konkurssiin ilman tarkoitettua luottoa, ja että pankki päättää rikkoa sopimusvelvoitteensa parantaakseen samalla alalla toimivan (pankin sidosryhmään kuuluvan) yrityksen kilpailuasemaa. Tarve pitää yllä tyydyttävää sopimusmoraalia ja vahvistaa sopimusinstituutin varmuutta vaihdannan välineenä tukevat korvausvastuun laajentamista yli pääsääntöisten vastuuperiaatteiden, jotka on muodostettu paljon virhelaskelmista, tuotantohäiriöistä ym. liiketoimintaan välttämättä kuuluvista häiriöistä johtuvia sopimusrikkomuksia silmällä pitäen.

Korvausvastuun laajentaminen ei tahallisuustilanteessa tapahdu yksin sen pääasiallisen tavoitteen, velkojan sopimukseen liittämien taloudellisten odo-

²⁰² Yksi periaatteeseen liittyvä ongelma on se, seuraako arvioajankohdan muuttuminen vain velallisen vai myös hänen täytäntöönpanoapulaistensa tuottamuksesta. Saxén, *Adekvans och skada* s. 166 puoltaa varauksin kantaa, jonka mukaan arvioajankohdan muuttaminen edellyttää nimenomaan velallisen itsensä tuottamusta.

²⁰³ Ks. Gomard, *UfR* 1989 B s. 420.

²⁰⁴ Ramberg, *JT* 1991–92 s. 102 perustelee sopimuksen tekemisen jälkeen ennakoitavien riskien huomioon ottamista lojaliteettinäkökohdilla ja velkojan oikeutettujen toimivomusten suojaamisella katsoen ainakin shikaaninomaisiin sopimusrikkomuksiin puuttumisen tarpeelliseksi.

tusten suojaamisen vuoksi. Vastuunjaossa on myös muistettava, millaista sopimuskäyttäytymistä vahingonkorvausnormeilla halutaan edistää. Hylkäävä asenne kvalifioituun tuottamukseen edellyttää, että sitä käytetään harkintatilanteissa perusteena, joka puoltaa velallisen vastuun lisäämistä.²⁰⁵ Argumentti ei ole pelkästään moraalinen, vaan sillä on myös taloudellinen puolensa: Sopimusrikkomukset aiheuttavat usein esimerkiksi näyttövaikeuksien takia kompensoimatta jääviä vahinkoja. Lisäksi ne johtavat selvittelykustannuksiin, ja jos sopimus puretaan, menevät siihen sitoutuneet voimavarat hukkaan. Sopimusrikkomusten välttäminen on mainituista syistä puolustettava yleinen päämäärä, minkä vuoksi on syytä pyrkiä karsimaan etenkin velallisen selvästi hylättävänä pidettävästä menettelystä johtuvia sopimusrikkomuksia.

Myöhemmin (7.2.–7.3.) käsitellään sopimuksen rikkoneen osapuolen tuottamustason vaikutusta korvausvastuun laajuuteen ennakoitavuusarvioinnin ollessa rajatapaus. Sen ohella toinen tilanne, jossa tuottamus voi saada vahingonkorvausvastuuta laajentavan merkityksen, on edellä kuvattu vahinkojen ennakoitavuuden arviointi sopimuksen päättämisen jälkeen velallisen tietoon (tai tietämisvaatimusten piiriin) tulleet seikat huomioon ottaen.

D. Sopimuksenteon jälkeinen vahinkoriskiä koskeva ilmoitus korvausvastuun edellytyksenä. Joissakin erityistapauksissa velkojan korvausoikeuden edellytykseksi voidaan asettaa seurausvahinkoriskistä ilmoittaminen sopimuksenteon jälkeen, vaikka vahinko onkin sopimustyyppiin nähden ennakoitava. Tiedonantovaatimus on paikallaan, jos velallisen on muuten vaikea tunnistaa konkreettista vahinkomahdollisuutta, ja sitä koskeva ilmoitus on helposti tehtävissä.

Esimerkin yleisen vahinkoriskin ja konkreetin vahinkomahdollisuuden erottelusta tarjoaa Ruotsin HD:n ratkaisussa NJA 1991 s. 217 esillä ollut tilanne: A:n piti nostaa erään yrityksen pankkitililtä 79.000 kruunua toisaalla tehtävää kiinteistönkauppaa varten. A ilmoitti pankissa asioidessaan varojen käyttötarkoituksesta ja noston kiireellisyydestä, mutta pankin viivästyksen vuoksi A sai rahansa vasta 1,5 – 2 tunnin odotuksen jälkeen. Kiinteistönkauppa jäi viivästyksen takia tekemättä, mistä tilinhaltija-yritykselle aiheutui vahinkoa muun muassa tulon menetyksenä ja ylimääräisinä lainakustannuksina. Pankki velvoitettiin korvaamaan näitä vahinkoja yhteensä 69.097 kruunua. HD:n perusteluissa vahinkojen todettiin olleen ennakoitavissa kiin-

²⁰⁵ Ks. myöhemmin 7.2.–7.3.

nittäen huomiota juuri A:n nostoyrityksen yhteydessä pankille antamiin tietoihin.²⁰⁶

Sopimuksen päättämishetken mukaisten tietämisvaatimusten perusteella on ilmeistä, että viivästymisen liikeyrityksen pankkitilillä olevien varojen nostamisessa voi aiheuttaa tyypiltään ja laajuudeltaan tapauksessa esillä olleen kaltaisia vahinkoja. Tästä huolimatta korvausvaatimuksen hylkääminen olisi ollut aiheellista, ellei pankille olisi erikseen ilmoitettu noston kiireellisyydestä ja varojen käyttötarkoituksesta. Informaatiovaatimusta voidaan perustella tilisuhteeseen liittyvien nostojen tavanomaisuudella ja toistuvuudella, minkä vuoksi vahinkoriskin olemassaolo yksittäisen noston yhteydessä ei ole pankin havaittavissa. Jokaisen tilinkäyttötoimen tehostaminen laajalla korvausvastuulla lisäisi kohtuuttomasti pankin korvausvastuuriskiä ja vaatisi siltä mittavia lisäjärjestelyjä varmuuden parantamiseksi. Tämä olisi siitä aiheutuvat kustannukset huomioon ottaen tehotonta, koska velkoja voi informoida velallista varojen nostoon liittyvistä erityisistä intresseistään, minkä jälkeen velallisen toiminnalle ja vahinkoriskejä koskevalle tietämykselle voidaan asettaa tavallista suuremmat vaatimukset.

Tiedonantovaatimusta korvausvastuun edellytyksenä tukee lisäksi myötävaikutusargumentti: velkojan pidättäminen vahinkoriskin selvittämisestä ei anna velalliselle mahdollisuutta riskin edellyttämään tavallista huolellisempaan sopimusvelvoitteiden täyttämiseen. Vahinkomahdollisuuksista tietämättömän velallinen ei osaa ryhtyä esimerkiksi sopimusrikkomuksen todennäköisyyttä pienentäviin varotoimenpiteisiin.

6.4.4. Kohdistuuko ennakoitavuusharkinta konkreetteihin vahinkotapahtumiin vai vahinkojen rahamäärään?

Ennakoitavuusarvioinnin tarkentamiseksi voidaan kysyä, edellyttääkö vahingonkorvausvastuun syntyminen, että velallisen pitää kyetä ennakoimaan juuri ne vahinkotapahtumat, jotka velkojalle sopimusrikkomuksesta aiheutuvat vai riittääkö, että velkojalle aiheutuvien vahinkojen rahamäärä on tavanomainen ja velallisen ennakoitavissa oleva.²⁰⁷ Lisäksi voidaan kysyä, edellyttääkö kor-

²⁰⁶ Ramberg, JT 1991–92 s. 103 katsoo tapauksen tosiseikaston erityispiirteisiin viitaten, ettei ratkaisua ole syytä pitää harkinta-ajankohtaa koskevana yleisenä sääntönä.

²⁰⁷ Samankaltainen tulkintaongelma koskee KL 67.2,5 §:ä, jossa välillisenä vahinkona säädetään pidettävän »muuta saman kaltaista, vaikeasti ennakoitavaa vahinkoa». Lainkohta saa kysymään, tarkoitetaanko sillä vahinkotapahtumien vai vahinkojen laajuuden vaikeaa ennakoitavuutta. Ks. Ruotsin KöpL:n vastaavan säännöksen osalta Ramberg, Den nya köplagen s. 281. Åslund s. 39. Håstad s. 209.

vausvastuu, että myös vahingon aiheutumistavan yksityiskohdat ovat olleet velallisen tietämismahdollisuuksien piirissä.²⁰⁸

Vahinkotapahtuma (esimerkiksi tulon menetys tai sivullista kohtaan syntynyt korvausvelvollisuus) ja vahinkojen rahamäärä voivat ennakoitavuusharkinnassa yhdistyä neljällä tavalla: 1) molemmat ovat ennakoitavia, 2) kumpikaan ei ole ennakoitava, 3) vahinkotapahtuma on ennakoitava, mutta vahingon rahallinen suuruus ei ole, ja 4) vahinkotapahtuma ei ole ennakoitava, mutta vahingon rahallinen suuruus on sopimussuhteeseen nähden odotettavissa oleva.

Jos sekä vahinkotapahtuma että sen rahallinen suuruus ovat molemmat joko ennakoitavia tai ennakoimattomia, on korvausvastuun rajoittaminen ongelmaton. Vahinkotapahtuman ollessa ennakoitava, mutta sen määrän odottamattoman suuri (tilanne nro 3), on korvausvastuu rajoitettava kattamaan se vahinkomäärä, jonka katsotaan olevan riittävässä määrin ennakoitava.²⁰⁹ Vahinkotapahtumalle ei tule antaa sellaista merkitystä, että sen taloudelliset seuraukset voitaisiin vain joko kokonaan korvata tai jättää täysin vastuun ulkopuolelle. Mitään perustetta vastuuta rajoittavasta pääsäännöstä poikkeamiseen ei ole, vaan ennakoitavuusperiaatteen tausta-arvot ovat yhtä päteviä sekä rajoitettaessa sopimusrikkomuksen seurausten korvaamista yleisesti että ennakoitavaksi katsotun vahinkotapahtuman aiheuttaman rahallisen tappion korvaamista. Samaan lopputulokseen voitaisiin päätyä myös sovittelemalla korvausvastuun määrää. Koska keskeinen sovitteluperuste olisi kuitenkin vahinkomäärän odottamattomasta suuruudesta johtuva vastuun kohtuuttomuus, on normisysteemin selkeyden kannalta suotavampaa rajoittaa vastuuta suoraan ennakoitavuusperusteella.²¹⁰

Jos vahinkotapahtuma on ennakoimaton, mutta vahingon rahallinen määrä on olosuhteisiin nähden tavanomainen (tilanne nro 4), ei korvausvastuuta

²⁰⁸ Strahl s. 331 toteaa adekvaattisuuskysymyksen ratkaisun riippuvan suuresti siitä, kuinka seuraamus kuvataan harkinnan yhteydessä. Ks. myös Andersson s. 109. Cane s. 36.

²⁰⁹ Kannanoton perusteena voidaan viitata edellä (6.2.2.1.) käsiteltyyn KKO:n ratkaisuun 1950 II 419, jossa hotelli veloitettiin korvaamaan puolet hävinneen turkkisia sisältäneen paketin arvosta: Vaikka vahinkotapahtuma (paketin katoaminen ja siitä johtunut paketin sisällön arvon menetys) oli säilytystoimintaan nähden tyypillinen ja ennakoitavissa oleva, ei sisällön erityisestä arvokkuudesta johtunut vahingon rahamäärä sitä ollut.

²¹⁰ Jos KL 70.2 §:n mukaiset sovitteluperusteet laajenevat sopimusoikeudellisen sovittelun yleisiksi periaateiksi, voidaan vastuun rajoittaminen toteuttaa myös sovittelulla. Ks. edellä 6.2.1.1.D.

yleensä synny. Pääsääntöisesti ei ole perusteita tarjota suojaa sellaisille velkojan epätavallisille intresseille, jotka eivät ole velallisen tietämisvaatimusten piirissä, vaikka niistä seurannut vahinko olisikin määrältään ennakoitava siihen nähden, mitä vahinkoja sopimussuhteessa olisi voitu odottaa aiheutuvan. Kannanotto edellyttää perustelujen analyysiä, koska vastakkainenkin näkemys on esitetty²¹¹ ja myös sitä voidaan tukea tietyillä argumenteilla.

Tilanteet, joissa sopimusvelkojalle aiheutuu rahamäärältään odotettavissa olevia menetyksiä, joiden ilmenemistapa on kuitenkin ennakoimaton, lienevät varsin harvinaisia. Esimerkkinä voidaan ajatella sopimussuhdetta, jossa velkojalla on yleisen tietämyksen mukaan tietty tulon menetyksen riski, mutta niiden sijasta korvausta vaaditaan tarpeettomiksi käyneistä markkinointikustannuksista, (jotka ovat tapauksen erityispiirteet huomioon ottaen vähemmän ennakoitavia kuin menetetyt tulot). Vahingonkärsijän näkökulmasta tällaiset vahingot kattava korvaussuoja tehostaisi sopimuksen toimintaa vaihdannan välineenä ja lisäksi mahdollisuuksia aktiiviseen elinkeinotoimintaan: sopimussuhteista katoaisi yksi epävarmuustekijä, joka saattaisi aktualisoitua esimerkiksi uuden ja innovatiivisen järjestelyn tuloksena, kun sopimukseen liittyisi yleisistä tottumuksista poikkeavia suunnitelmia.

Määrältään tavanomaisten mutta vahinkotapahtumina ennakoimattomien vahinkojen korvaamista tukee lievästi se, että sopimussuhteissa on usein perusteltua omaksua rajatapauksissa sellainen tulkinta-asettelu, joka painottaa asianmukaisesti menetelleen sopimusvelkojan intressien suojaamista. Kun vahinkojen ennakoitavuuteen perustuvalla korvausvelvollisuuden rajoittamisella pyritään ennen kaikkea välttämään velallisen kannalta liiallinen vahingonkorvausvastuu, on aihetta ottaa tämän velallista suosivan rajoitusperiaatteen soveltamisessa huomioon myös sopimusvelkojan edut, jotka ovat samansuuntaiset sopimussidonnaisuuden ylläpitämisen kanssa.

Ennakoimattomien vahinkojen korvaamista voidaan vahinkomäärän tavanomaisuudesta huolimatta vastustaa lähtemällä siitä, että velkojan oikeusuoja kohdistuu vain määrättyihin intresseihin, joiden aiheutumismahdollisuus on riskien tavanomaisuuden vuoksi tunnettu, ja niihin erityisiin intresseihin, joiden yhteys sopimukseen velallisen on pitänyt tietää.²¹² Muista velkojaa kohtaavista vahinkotapahtumista ei seuraa korvausvastuuta, vaikka

²¹¹ Ks. Stang s. 84–88. Sindballe, UfR 1948 B s. 255–256. Hult, *Perpetuatio obligationis* s. 181. Näkemykset, joiden mukaan vahinkomäärän adekvaattisuus riittäisi korvausvastuun syntymiseen, ovat verraten iäkkäitä. Lisäksi ne on esitetty sopimuksenulkoista vastuuta silmällä pitäen.

²¹² Angloamerikkalaisen oikeuden foreseeability-kriteeri on johtanut samantapaiseen

vahinkojen rahamäärä olisikin ennakoitava sopimussuhteeseen nähden. Tätä rajoitusta voidaan perustella samoilla syillä kuin ennakoitavuusrajoitusta yleensäkin: Osapuolilla tulee olla mahdollisuus arvioida sopimusta päätettäessä siitä seuraavan vastuun laajuus. Jos ennakoitavuusrajoituksen sisältö määräytyisi vahinkojen rahamäärän perusteella kiinnittämättä huomiota yksittäisten vahinkotapahtumien ennakoitavuuteen, laajenisi velallisen vastuu useampien vahinkojen tullessa korvaussuojan piiriin, vaikka korvausvastuun enimmäismäärä ei muuttuisikaan.²¹³

Jos odotettavissa olevan vahinkomäärän puitteisiin mahtuvat vahingot korvattaisiin riippumatta niiden ilmenemismuotojen ennakoitavuudesta, merkitsisi se näin määritellyn enimmäisvahinkomäärän puitteissa rajoituksetonta vastuuta sellaisistakin menetyksistä, joihin liittyvä velkojan oikeussuojan tarve ei olisi ollut ennalta tunnistettavissa. Tämä lisäisi velallisen vastuuriikkejä erityisesti silloin, kun vahinkojen ennakoitavissa oleva enimmäismäärä on suuri.

Tilanne, jossa sopimusrikkomuksesta aiheutuu ennakoimattomia vahinkotapahtumia, joiden seuraukset ovat kuitenkin rahamäärältään sopimustyyppiin, suoritusten arvoon ja muihin yksittäisen sopimussuhteen piirteisiin nähden määrältään tavanomaisia, ei liene ollut esillä KKO:n julkaistussa praksiksessa. Edellä esitettyjen seikkojen ohella oikeustieteen perinteinen vahinkotapahtuman ennakoitavuutta painottava kanta tukee korvausvaatimusten hylkäämistä, ja vahingon konkreetin ilmenemismuodon asemaa arvioinnin kohteena.²¹⁴

Ennakoitavuusarvioinnin kohteena on esitetyillä perusteilla pidettävä vahingon ilmenemistapaa. Tätä vaativampia kriteereitä ei ennakoitavuudelle ole syytä asettaa, jotta mahdollisuudet korvauksen saamiseen eivät liiaksi kavennu. Vahingon aiheutumiseen johtavan tapahtumaketjun yksityiskohtien ei esimerkiksi tarvitse olla velallisen tiedossa.²¹⁵ Korvausvastuun syntymiseksi riittää, että velallisen piti tietää, että hänen sopimusrikkomuksestaan voi

general damages/special damages -erotteluun. Ks. Williston s. 3775–3776. Treitel s. 764–765, joka katsoo erottelulla olevan merkitystä etenkin rahavelkojen yhteydessä. Ks. vastaavasta erottelusta myös Rabel s. 496.

²¹³ Strahl s. 333 toteaa seuraamuksen ilmenemismahdollisuuden olevan sitä suurempi mitä abstraktimpi ja vähemmän yksityiskohtainen seuraamuksen kuvaus on.

²¹⁴ Ks. Persson s. 59–60. Rodhe s. 307. Gomard, UfR 1989 B s. 421.

²¹⁵ Ks. Bergem – Rognlien s. 366. Eörsi s. 257–258. Ks. Peczenik s. 210: »Adequacy presupposes typical *harm*, maybe also a typical kind of *injured person* or typical *damaged property* but, it does *not* presuppose, at least not as a rule, a typical *course of events*». Anson s. 500 toteaa, että vahinkotyyppin ennakoitavuus riittää.

seurata velkojalle liiketulon menetystä. Vastuuta ei poista se, että velallinen ei ole voinut tietää, kenen kanssa tehdyn sopimuksen peruuntuminen on johtanut tulon menetyksiin. Yksityiskohtia koskevaa tietämisvaatimusta ei useinkaan voitaisi asettaa ilman ilmeisiin fiktioihin ajautumista. Syy-yhteyden detaljien tuntemista koskeva vastuun edellytys tarjoaisi lisäksi velalliselle keinon vastuun välttämiseen ilman, että hänellä olisi tähän mitään oikeus-suojaa ansaitsevaa tarvetta.

6.4.5. Ennakoitavuusratkaisun vertailukohtia

Edellä on perusteltu vahinkojen ennakoitavuuden keskeistä merkitystä korvausvastuun laajuuden rajoittamisessa. Lisäksi on täsmennetty ennakoitavuuden mittapuita harkintasubjektin, harkinta-ajankohdan ja harkinnan kohteen osalta. Ennakoitavuuden sisällöllistä täsmentämistä voidaan vielä jatkaa, jolloin esille tulee kysymys siitä, millaisten vertailukohtien nojalla vahingon ennakoitavuutta voidaan arvioida.

Vahinkojen ennakoitavuuden ratkaiseminen edellyttää kausaalisuhteen normatiivista, pakostakin varsin harkinnanvaraista arvottamista. Punninnan sisältöä voidaan täsmentää kahdesta näkökulmasta: Millainen vahingon aiheutumisen todennäköisyys tekee vahingosta ennakoitavan rajoitusperiaatteen tarkoittamalla tavalla? Mitkä sopimussuhteeseen liittyvät seikat vaikuttavat harkittaessa velalliselta vaadittavaa vahinkojen ennakoitavuutta? Ensimmäistä kysymystä tarkastellaan jaksossa 6.4.5.1 ja jälkimmäistä jaksossa 6.4.5.2.

6.4.5.1. Ennakoitavuusperiaatteen yleisen muodon täsmentämisongelma

Vahingonkorvausvastuun edellytyksenä olevaa vahingon ennakoitavuutta voidaan niin haluttaessa pyrkiä kuvaamaan esittämällä riittävä aiheutumistodennäköisyys prosenttilukuina tai lainaamalla Vinding Krusen terminologista »nødvendig, øvervejende, sandsynlig, rimelig, mulig» -luokittelua.²¹⁶ Vaikka tällaisten kriteerien muodosta ajateltaisiinkin voitavan saavuttaa yk-

²¹⁶ Ks. Vinding Kruse, TfR 1951 s. 376. Vrt. Ekelöf s. 31, joka käyttää ilmaisuja »uppenbart, styrkt/visat, sannolikt, antagligt» kuvaamaan riittävän näytön astetta, jonka perusteella oikeustositseikka voidaan katsoa näytetyksi. Ks. myös Eisenbergin, Calif. L. Rev. 1992 s. 566–567 kuvaustapaa. Ks. Benjamin s. 772–773 erilaisista ennakoitavuuden astetta koskeneista formulaatioista tapauksessa Koufos v. C. Czarnikov Ltd. (1969).

simielisyys (esimerkiksi: vahinko on ennakoitava, jos se aiheutuu vähintään 60 %:n todennäköisyydellä tai sen aiheutuminen on »oletettava«),²¹⁷ jää silti jäljelle tyypillinen normin soveltamisiongelma. Prosenttiluvuilla tai kielellisillä todennäköisyysasteiden luokitteluilla ei ole täsmällisiä vastineita sopimustodellisuudessa. Tapahtumien ja normikuvauksen vastaavuus riippuu edelleen suurelta osin ratkaisijan harkinnasta.²¹⁸

Numeeriset todennäköisyyskuvaukset saattavat olla havainnollisia todistusharkinnassa,²¹⁹ mutta ennakoitavuusperiaatteen osana lukuarvot johtaisivat virheelliseen (arvostusten roolin kätkevään) eksaktiuden vaikutelmaan. Ennakoitavuuden sisältöä ei ole aiheellista pyrkiä määrittämään sen enempää lukuarvoina kuin adjektiivijoukollakaan. Vahinkojen ennakoitavuutta koskeva korvausvastuun edellytys ei muutenkaan ole – tapausten vaihtelevuus huomioon ottaen – ulottuvuudeltaan sillä tavalla kiinteä, että vastuun voitaisiin ajatella ulottuvan kaikissa sopimussuhteissa »yhtä etäälle» sopimusrikkomuksesta.

Ennakoitavuusrajoitus on seurausvahinkoja ja määrältään suuria välittömiä vahinkoja koskevan vastuunjaon toteuttamismuoto. Vahingon ennakoitavuus ei ole todennäköisyyslaskennallinen faktinen suure,²²⁰ vaan sisällöltään pitkälti yksittäistapauksen vastuunjakoa koskevien tarpeiden pohjalta määräytyvä normatiivinen tekijä.²²¹ Ennakoitavuusperiaatteen avulla tehtävään tarkoituksenmukaisuusharkintaan voivat vaikuttaa useat tekijät. Velalliselle asetettavat ennakoimisvaatimukset eivät siksi voi täsmällisesti vastata velallisen tosiasiallisia psykologisia mahdollisuuksia ottaa huomioon tulevaan tapahtumakulkuun vaikuttavia tekijöitä.²²² Samasta syystä ei ole pe-

²¹⁷ Ks. vertailukohtana KKO:n käytäntöä rikosoikeudellisen todennäköisyystahallisuuden kuvauksissa 1985 II 172 »hyvinkin todennäköinen puukotuksen seuraus», 1988:8, 1988:21 ja 1993:5 »varsin todennäköinen seuraus».

²¹⁸ Ks. Routamo, LM 1979 s. 45–47 KL:n valmisteluun liittyneestä enakkoviivästykseen perustuvan sopimuksen purkuoikeuden edellytysten kuvaamisesta.

²¹⁹ Ks. näyttökynnyksen ja asiassa esitetyn näytön numeerisesta kuvaamisesta Klami, DL 1991 s. 307–312.

²²⁰ Sindballe, UfR 1948 B s. 253 huomauttaa vahinkotodennäköisyyden olevan vain harvoin jollakin varmuudella todettavissa. Ks. myös Lauri s. 19. Cane s. 35.

²²¹ Ks. König s. 127.

Peczenik s. 158 toteaa adekvaattisuusoppien olevan osin syy-yhteyden käsitettä selettäviä ja osin vastuun määräytymistä koskevia sääntöjä. Niissä on siten sekä deskriptiivinen että normatiivinen puolensa. Saxén, Skadeståndsrätt s. 140 huomauttaa varhaisemman tavan yhdistää adekvaattisuus suoraan teon ja vahingon väliseen syy-yhteyteen johon taneen käsitykseen adekvaattisuusarvioinnin eksaktiudesta.

²²² Ks. Vinding Kruse, NFT 1963 s. 24, joka katsoo Tanskan tuomioistuinkäytän-

rusteltua pyrkiä täsmentämään ennakoitavuusrajoituksen yleistä muotoa vahinkoseuraamuksen todennäköisyyttä kuvaavilla lukuarvoilla tai adjektiiveilla.

Vahinkojen ennakoitavuus vastuun rajoittamisperiaatteena ei ole sattumanvaraisen ratkaisun näennäisjustifikaatio, vaikka ennakoitavuusvaatimuksen sisältöä vahvistettaessa vaikuttavat tekijät voivatkin vaihdella yksittäistapauksen tarpeiden mukaan. Sen sijaan ennakoitavuusharkinta on vastuun rajoittamisessa johtavaksi ratkaisuperiaatteeksi käyttökelpoinen systemaattinen ydin, jonka kautta erilaiset harkintatekijät pääsevät vaikuttamaan.²²³ Vahingonkorvausvastuun ulottuvuus, jota on perinteisesti pyritty määrittelemään adekvaattisuusoppien avulla, ei saa sisältöään syy-yhteysmääritelmistä, vaan kääntyy lopulta useissa tapauksissa kysymykseksi siitä, mitä sopimussuhteeseen liittyviä velkojan intressejä suojataan ja mitä tällä suojaamisella tavoitellaan. Oikeussuojan haluttu laajuus toteutetaan asettamalla velalliselle sen mukainen vahinkoseuraamuksia koskeva tietämisvaatimus.

Intressipunninnan merkityksen selvittäminen on askel karsittaessa juriidikasta käsitelmäärittelyihin liittyvää teoreettisuutta ja siihen liittyvää kvasitieteellisyttä.²²⁴ Vastuun laajuusproblematiikan selvittely on suurelta osalta pakostakin verrattain tapauskohtaisia ratkaisuja ohjaavien punnintatekijöiden täsmentämistä. Nämä reaaliset argumentit määräävät pohjimmiltaan sen, millaiset vahinkojen ennakoimisvaatimukset velalliselle on konkreettissa tapauksessa asetettava.

6.4.5.2. Ennakoitavuusrajoitukseen vaikuttavista punnintatekijöistä

Ennakoitavuusrajoituksen lähtökohtana voidaan pitää yleiseen elämänkokeemukseen ja liike-elämän käytäntöjen tuntemukseen perustuvaa käsitystä siitä, mitä ja kuinka laajoja vahinkoja sopimuksen rikkominen voi velkojalle aiheuttaa.²²⁵ Yleisluonteinen käsitys ennakoitavuuden sisällöstä on käyttökelpoinen yksinkertaisissa tapauksissa: Jos taksikäytössä olevan auton huolto viivästyy muutamalla päivällä, on korjaajalle ennakoitavaa, että käytön esty-

nössä päregnelig-käsitettä käytetyn ilman mitään sen taustalla olevaa psykologista realiteettia, mitä hän pitää osoituksena ennakoitavuusfiktioin käytöstä vastuun rajoittamisessa.

²²³ Ks. Andersson s. 181–182, 214–216, joka arvioi suojatarkoitussoppia samaan tapaan metodina tai toimintaohjelmalla, jonka avulla vastuun laajuutta koskevia kysymyksiä ratkaistaan.

²²⁴ Ks. Takki, Lainkäyttäjä s. 177 intressipunninnasta ratkaisutoiminnassa.

²²⁵ Ks. Kivimäki – Ylöstalo s. 480.

minen johtaa tulon menetyksiin. Jos taas sama syy aiheuttaisi taksiyhtiön konkurssin, ei tämä seuraus olisi ilman erityistietoja ennakoitavissa. Vaikeasti ratkaistavissa tapauksissa vastuunjaon vaikutuksia koskevat punninnat ovat kuitenkin tarpeellisia. Velalliselle asetettavien tietämisvaatimusten täsmen-täminen edellyttää tällöin yksittäisten punnintatekijöiden painoarvojen ver-taamista.²²⁶

Harkintavallan laajuutta ei voida kokonaan poistaa ennakoitavuusharkin-nassa käyttökelpoisia punnintatekijöitä täsmentämällä, mutta niistä seuraa argumentaatiota sitovia suuntaviivoja ratkaisuille. Kaikkia seikkoja, joille voidaan tarvittaessa antaa merkitystä ennakoitavuusharkinnassa, ei ole aiheel-lista yrittää luetella tyhjentävästi. Lukuisat sopimussuhteen yksityiskohdat voivat vaikuttaa siihen, mitä pidetään oikeudenmukaisena vastuunjakona. Pöyhönen on sopimuksen kohtuullistamista käsitellessään puhunut mikrokos-mosideasta: »jokainen sopimusoikeudellisesti relevantti argumentti, jonka perusteella harkitaan esimerkiksi kysymyksiä sopimuksen synnystä, sisällöstä, tulkinnasta ja pätemättömyydestä, on potentiaalisesti merkittävä myös sovit-telussa.»²²⁷ Samaan tapaan voidaan vahingonkorvauksen muodossa toteutu-vaa vastuunjakoa ratkaistaessa hyödyntää useita sellaisia argumentteja, jot-ka yleensä vaikuttavat sopimukseen perustuvien velvoitteiden sisältöön.

Seuraavassa esitetään muutamia punnintatekijöitä, jotka eivät välttämät-tä ole kaikissa sopimussuhteissa merkittäviä, mutta jotka ovat verrattain usein huomionarvoisia vahvistettaessa, millaista sopimusrikkomuksesta johtuneiden vahinkojen ennakoimista velalliselta voidaan vaatia.

A. Sopimuksen tarkoitus. Sopimuksen tarkoituksen turvaaminen on tärkeä näkökohta harkittaessa vahinkojen ennakoitavuutta.²²⁸ Velkojan oikeussuo-jatarpeiden huomioon ottamiseksi on perusteltua selvittää, millaisia talou-dellisesti merkityksellisiä päämääriä velkojalla liittyy sopimuksen mukaisen suorituksen saamiseen.²²⁹

²²⁶ Ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 85, jossa ajatus foreseeability-testin yksin-kertaisuudesta ja kattavuudesta todetaan illusioksi. Kriteerin todetaan olevan »less a de-finite test itself than a cover for a developing set of tests». Ks. myös Bayles s. 202.

²²⁷ Ks. Pöyhönen, Sopimuksen kohtuuttomuus s. 209.

²²⁸ Ks. Frense s. 74.

²²⁹ Sopimustyyppijaottelu ei suoranaisesti ratkaise sitä, mitä vahingonkorvausvastuun jaon kannalta relevantteja tavoitteita sopimukseen liittyy. Esimerkiksi irtaimen kauppa voi pitää sisällään yhtä hyvin tuotantokoneen kuin varastohyllynkin kaupan. Gomard, UfR 1989 B s. 419 pitääkin korvausvastuun laajuuden kannalta olennaisena muuttujana sopi-muksen lajia (kontraktens art).

Velalliselta vaadittavaa vahinkojen ennakoimista vahvistettaessa on otettava huomioon se, mitkä vahinkoriskit ovat yhteydessä velkojan sopimukseen kohdistamiin tarkoituksiin. Samalla on kysyttävä, ovatko nämä velkojan päämäärät yleisesti ottaen tavanomaisia ko. vaihdannassa, ja onko vahinkoriskien liityntä niihin luonnollinen. Jos vastaukset ovat myönteisiä, voidaan ennakoitavuuden ulottumista kyseisiin vahinkoihin puoltaa sillä, että suppeampi korvausvelvollisuus ei suojaisi velkojan sopimukseen liittämiä päämääriä, joiden on pitänyt olla velallisen tiedossa.

Kun esimerkiksi urakointiliikkeelle myydään rakennuselementtejä, voidaan sopimuksen luonnollisena tavoitteena ostajan näkökulmasta pitää rakennustyön aikataulunmukaisen edistymisen kannalta tarpeellisten elementtitoimitusten turvaamista. Ostajalla on intressi saada rakennusurakkaa koskevat sopimusvelvoitteensa täytettyä virheettömästi, jotta hän saa urakkahinnan ja välttää korvaus- ja sopimussakkovelvoitteet. Tämä sopimukseen liittyvä tarkoitus on tavanomaisuutensa vuoksi ammattimaiselle myyjälle tunnettu, ja velkojan intressejä suojataan pitämällä toimituksen viivästyemisestä (urakan viivästymisen kautta) aiheutuvia korvausvelvoitteita ennakoitavina.

Toisena esimerkkinä erilaisen sopimustyyppin alueelta voidaan mainita, että matkakuljetusten myöhästyminen johtaa yleensä vain välillisiin vahinkoihin, kuten työansioden menetyksiin tai etukäteen järjestetyistä liityntävuoroista myöhästymisiin. Velkojan sopimukseen liittyviä tavoitteita ovat tällöin muun muassa ansiotoiminnan häiriöttömyys ja muiden kuljetusten suunniteltu toteutuminen. Jos näitä intressejä koskevat vahingot suljettaisiin korvauspiirin ulkopuolelle, kävisi koko sopimusvastuu merkityksettömäksi.²³⁰ Koska velkojan tarkoitukset ovat varsin tavallisia, voidaan niiden häiriintymisestä aiheutuneita vahinkoja pitää ennakoitavina.

B. Alan käytäntö. Sopimuksen tarkoitusta lähellä oleva seikka, jonka mukaan vahinkoriskien ennakoitavuutta voidaan arvioida, on velkojan toiminta-alan käytäntö.²³¹ Joissakin tapauksissa suorituksen saamiseen voi liittyä intressejä, jotka ovat ennakoitavia silloin, kun liiketoiminnan alalla yleiset toimintatavat otetaan huomioon. Esimerkiksi edellä sopimuksen tarkoituksen yhteydessä mainittu rakennusurakkasopimukseen liittyvä urakoitsijan sitoutuminen sopimussakkovelvoittein urakan aikatauluun on rakennusalan

²³⁰ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 317 ja s. 327, jossa työansion menetystä pidetään adekvaattina vahinkona, kun se on aiheutunut matkakuljetuksen viivästymisestä.

²³¹ Ks. KKO 1977 II 74. Ks. Anson s. 500: »Damages will not be too remote if they flow from the normal business position of the parties.»

käytännön perusteella ennakoitavaa, vaikka samantyyppinen riski voisikin olla jossakin toisessa sopimussuhteessa ennakoimaton. Myös esimerkiksi velkojan jälleenmyyntimahdollisuus poikkeuksellisen korkealla katteella voi olla intressi, jota ei voida pitää ennakoitavana, ellei kyseinen katteen suuruus ole alalle tyypillinen.

Alan käytäntö laajentaa velallisen ennakoimisvaatimuksia sillä edellytyksellä, että velallinen kuuluu saman alan elinkeinonharjoittajiin velkojan kanssa. Jos esimerkiksi joidenkin tietokoneohjelmien jälleenmyyntiin liittyisi poikkeuksellisen suuria voitto-odotuksia, tulisi ohjelmien valmistajan ja maahan-tuojan olla näistä intresseistä selvillä, mutta esimerkiksi kuljetusliikkeen vastuun laajentamista ei voitaisi perustella alan käytännön tuntemuksella.

C. Vastuunrajoitusehtojen tavanomaisuus. Sopimuskäytännössä hyödynnetään eräillä aloilla yleisesti vakioehtoja, joilla tietyt vahinkolajit (esimerkiksi tulon menetykset) suljetaan korvausvastuun ulkopuolelle. Kun prosessin kohteeksi tulee samankaltainen sopimus, jota ei kuitenkaan ole tehty vakioehtoja hyödyntäen ja jossa ei ole käytännössä tavallista vastuunrajoitusta, voidaan kysyä, rajoittuvatko ennakoitavat vahingot alan käytännön perusteella niin, että yleensä vastuunrajoituksen kohteeksi otetut vahingot jäävät vastuun ulkopuolelle.²³²

Jos vastuunrajoitusehtojen yleisyys perustuu vastuunjaon tarkoituksenmukaisuuteen, esimerkiksi velkojan voidessa tehokkaasti kaventaa seurausvahinkojen riskiä ilman velallisen vastaavaa mahdollisuutta, saadaan vastuunrajoitusehtoja seuraavalle ennakoitavien vahinkojen määrittämiselle rationaalinen perustelu.²³³ Formaali argumentaatiotapa, jonka mukaan vastuunrajoitusehdoissa tavallisesti määrätyn vastuun katsottaisiin osoittavan sen, mitä laajemmalle velallisen ei tarvitse ennakoida vahinkojen voivan ulottua, on yksinään riittämätön vastuunrajoitusehtojen suosiessa yleensä voittopuolisesti velallisten etuja.²³⁴

²³² Kauppalakikomitea piti tällaista käytännön normialuovaa merkitystä mahdollisena. Ks. KM 1973:12 s. 137. Ks. myös Lindholm, JFT 1983 s. 438. Tässä sivuutetaan mahdollisuus vedota kauppatapan sopimuksen tulkinnassa ja tarkastellaan vain vakiintuneen käytännön merkitystä ennakoitavuusarvioinnille.

²³³ Ks. argumentaatiota tapauksessa KKO 1982 II 52.

²³⁴ Jos sopimussuhteessa ei ole käytetty tavanomaisia vakioehtoja, merkitsee se usein, että myyjä (tai vastaava velallistaho) ei ole erityisen vahvassa sopimuksentekoaasemassa. Heikomman suoja -argumentti voisi tällöin puoltaa vastuunrajoituskäytännön huomioon ottamista, jos toinen sopimuspuoli on taloudellisilta resursseiltaan olennaisesti vahvempi.

Tavanmukaisen ehdon puuttuminen sopimuksesta viittaa usein sopimuspuolten tavoittelemaan erityisjärjestelyyn, joten yleisen vastuunrajoituskäytännön mukainen ennakoitavuusrajoitus vaikeuttaisi disponointivallan käyttöä.²³⁵ Vastuunrajoituskäytännön merkitystä ennakoitavuusrajoitukselle ei pidä korostaa liiaksi niin, että osapuolten tulisi erityisesti ilmaista pyrkimyksensä pitäytyä sopimuskäytännöstä poikkeavassa normistossa. Siksi vastuunrajoituskäytännöstä ei ole aihetta tehdä suoria päätelmiä ennakoitavuusrajoitukselle annettavan sisällön suhteen, mutta käytännön taustalla olevat vastuunjakoperusteet voivat olla hyödyllisiä vahingonkorvausvastuun ulottuvuutta harkittaessa.

D. Velallisen saaman vastikkeen määrä. Siihen, kuinka laajoja vahinkoja velallisen pitää osata ennakoida sopimusrikkomuksesta voivan seurata, voi vaikuttaa myös hänen saamansa kauppahinnan tai muun vastasuorituksen määrä. Velallisen saaman vastikkeen määrää voidaan pitää myös itsenäisenä korvausvastuun laajuuteen vaikuttavana seikkana, jota käsitellään myöhemmin (kappale 6.6.1.). Lisäksi vastikkeen määrä voidaan ottaa huomioon tietämisvelvollisuuksia määritettäessä. Mitä pienempi velallisen saama vastike on, sitä pienempiä sopimukseen liittyvät intressit yleensä hänen näkökulmastaan ovat ja sitä vähäisempää vahinkomahdollisuuksien tuntemista häneltä voidaan vaatia.²³⁶

6.4.5.3. Punnintatekijöiden yhdistämisestä

Molempien sopimuspuolten etujen täysimääräinen yhteensovittaminen ei vahingonkorvausvastuun yhteydessä tavallisesti onnistu, sillä vahingon aiheutuminen merkitsee osapuolten yhteisen hyödyn vähenemistä. Syntynyt tappio on jaettava sopimuspuolten kesken, ellei jokin sivullistaho ole vastuussa vahingosta. Mahdottomuus suojata molempien osapuolten etuja täysimääräisesti pakottaa harkitsemaan, jätetäänkö menetys yksin toisen kannettavaksi, vai jaetaanko vastuuta tinkimällä molempien tavoittelemasta omasta maksimihyödystä. Vastuunjakoharkinta vastuunjaon vaikutuksia koskevin teleolo-

²³⁵ Koska edellä tarkoitetaan tilanteita, joissa dispositiivisen normiston sisältö sivuutetaan sopimuskäytännössä yleisesti, merkitsee dispositiivisten normien voimaan jättäminen tavanomaiseen käytäntöön nähden poikkeuksellista menettelyä.

²³⁶ Vastikkeen määrän korvausvastuuta rajoittavaa vaikutusta perustellaan myöhemmin kappaleessa 6.6.1. Näitä argumentteja ei toiston välttämiseksi mainita tässä.

gisin perustein voi monesti puoltaa ratkaisua, jossa kummankin vastattavaksi jää osa menetyksestä.²³⁷

Ennakoitavuusharkintaa ei tarvitse välttämättä toteuttaa siten, että jokaisen vahinkotapahtuman todettaisiin olevan joko ennakoitava tai ennakoimaton, vaan välittävänä ratkaisuna voidaan jättää vahinko tietyn markkamäärän ylittävältä osalta korvaamatta sen ennakoimattoman laajuuden vuoksi. Tällainen lähestymistapa korostaa entisestäänkin ennakoitavuusrajoituksen toimintaa vastuunjakoharkinnan systemaattisena kehyksenä.

KKO:n käytännössä avoimia vastuunjaon vaikutuksia koskevia perusteluja ei useinkaan esitetä.

Tapauksessa KKO 1982 II 52 riskinjakoharkintaa on perusteltu poikkeuksellisen selvästi reaalilla argumenteilla. KKO hylkäsi teolliseen käyttöön tarkoitettun laitteen tilaajan tulon menetystä koskeneen korvausvaatimuksen viivästyssakon ylittäneeltä osalta. Tätä KKO perusteli myyjän puutteellisella tietoisuudella vahinkoriskistä, tilatun esineen hinnalla siitä odotettavissa olleeseen hyötyyn nähden ja alan sopimuskäytännön mukaisilla vastuunrajoituksilla. Perustelut päättyivät riskinjakoon vaikuttavien tekijöiden monipuolisuutta korostavaan lausumaan: »Ottaen huomioon myös muotin suunnitteluun ja valmistamiseen liittyneet riskit KKO näin ollen katsoi, ettei oy A ilman nimenomaista sitoutumista ollut vastuussa oy B:n liiketulon menetyksestä yli viivästyssakon määrän.»

KKO on perinteisesti ollut haluton ilmaisemaan eri suuntiin vaikuttavia argumentteja.²³⁸ Niitä voi kuitenkin olla vaikea välttää oikeudenmukaiseen vastuunjakoon tähtäävässä harkinnassa, jossa avainkysymykseksi nousee, miksi toisen vaihtoehdon puolesta esitettävät perustelut katsotaan painavamiksi normipohjan ollessa tulkinnalle avoin.

²³⁷ Ks. esimerkkinä tällaisesta argumentaatiosta Tanskan HR:n ratkaisua UfR 1980.42H (ään. 4–3), jossa yksinmyyntisopimuksen irtisanomisen jälkeen tavaran myyjälle tarpeettomiksi käyneistä esitteistä ja muusta materiaalista aiheutunut vahinko tuomittiin korvattavaksi riskinjaon tarkoituksenmukaisuuteen ja kohtuullisuuteen viittavin perusteluin: »Som anført i dommen har det været et rimeligt led i markedsføringen af appellantens produkter og i begge parter interesse, at indstævnte har udfærdiget kataloger og andet materiale med appellants navn og har opretholdt et vist varelager. Som følge heraf findes indstævne ikke alene at burde bære tabet ved, at tryksagerne blev uanvendelige efter eneforhandlingens udløb. Idet den ved dommen derfor tilkendte erstatning findes passende ...».

²³⁸ Ks. Linna, LM 1993 s. 147–149. Ks. pro- ja contra-argumentaatiosta dialogimuotoisessa ja oikeustieteellistä metodia mukailevassa ratkaisutoiminnassa Peczenik, Rätten och förnuftet s. 251.

Ennakoitavuusharkinnan kannalta olennaiset punnintatekijät voivat osoittaa vastakkaisiin suuntiin. Tietty seurausvahinko voi olla sopimuksen tarkoitus ja alan käytäntö huomioon ottaen tavallinen, mutta velallisen saama vahingon määrään nähden vähäinen vastike saattaa puoltaa ennakoitavien vahinkojen joukon kaventamista. Tällaisissa punninnissa tosiseikastojen erilaisuudesta seuraa, että ennalta sanellut ratkaisut eivät voi johtaa materiaalisesti tyydyttäviin tuloksiin. Tilanteita ei siksi voidakaan pyrkiä hallitsemaan esimerkiksi harkintatekijöiden keskinäisiä voimasuhteita koskein ehdottomin kriteerein.²³⁹

Analyysin syventyminen ja harkintatekijöiden yksityiskohtaisuuden lisääntyminen merkitsevät vasta ratkaisutilanteen täsmentymistä. Kun käyttökelpoiset argumentit on selvitetty, on tuomarilla jäljellä varsinainen tehtävänsä: käyttää harkintavaltaansa sen vahvistamiseksi, millainen painoarvo erilaisille seikoille on syytä antaa. Ennakoitavuusrajoituksen sisällön täsmentämisen jälkeen käsillä oleva harkinnan avoimuus muistuttaa osaltaan klassisista sääntelyn ja argumentaation ongelmista: materiaallisen ja formaalin oikeuden jännitteestä sekä ehdottomasti oikeiden (tai parhaiden) ratkaisujen arvorelativismista johtuvasta mahdollisuudesta.²⁴⁰

Ratkaisutoimintaan kuuluva liikkumavara on usein lopputuloksen kannalta keskeisessä asemassa. Materiaalisesti tyydyttävää sääntelyä ei sen kohteiden vaihtelevuuden vuoksi olisi mahdollista toteuttaa lainsäädäntötasolla niin, että harkintavalta olennaisesti supistuisi.²⁴¹ Eksegeettinen näkemys tuomarista lainsäätäjän tahdon julkilausujana onkin erityisen epärealistinen silloin, kun sääntelykohteena ovat sopimusten kaltaiset mutkikkaat ja osapuolten tahdon mukaan alati muuttuvat oikeussuhteet.

²³⁹ Ks. Andersson s. 224 yleisesti korvausvastuun laajuuteen vaikuttavien kriteerien suhteista.

²⁴⁰ Ks. näistä kysymyksistä Pöyhönen s. 374–378. Aarnio, Laintulkinnan teoria s. 277–278. Taxell, JFT 1962 s. 367 näkee oikeusvarmuuden ja yksittäistapauksen harkinnan toisiaan vaativina tekijöinä, joiden tasapainon kautta voidaan välttää ratkaisun liiallinen muodollisuus ja liiallinen subjektiivisuus.

²⁴¹ Ks. Cederbergin s. 50 vuonna 1919 velvoiteoikeuden kodifioimishanketta vastaan esittämiä epäilyksiä, joiden pohjimmainen ajankohtaisuus osoittaa samalla harkintavalan laajuutta koskevan problematiikan ajattomuutta: »Tämän tehtävän täyttää tuomari epäilemättä paremmin kuin lainsäätäjä. Edellisellä on edessään koko tapaus kaikkine asiaan vaikuttavine seikkoineen ja vivahduksineen. - - - Hankalampi on, jos vaikeasti määriteltävät oikeussuhteet, kuten velvoiteoikeudelliset yleensä ovat, tulevat tarkoin säännöstellyiksi. Kun nimittäin lainsäätäjän tulee antaa yleinen sääntö, jota on sovellettava keskenään hyvinkin erilaatuisiin tapauksiin, estyy sellainen yksityis- ja henkilökohtainen harkintamahdollisuus, joka sanotunlaisissa oikeussuhteissa on hyvinkin suurimerkityksellinen.»

6.5. Ennakoitavuusrajoituksesta keskeisten vahinkolajien kannalta

Vahinkojen ennakoitavuuden arviointi normatiivisena vaatimuksena on si-doksissa yksittäisen sopimussuhteen oikeudellisesti merkityksellisiin piirtei-siin. Kaikkia ratkaisutoiminnassa mahdollisesti painoarvoa saavia seikkoja ei voida kuvata tyhjentävästi, sillä harkinnan kohteita ei ole aihetta rajoittaa etukäteen ehdottomilla kriteereillä. Muutamien keskeisten vahinkolajien osalta voidaan kuitenkin selvittää niiden ratkaisutapoja. Seuraavassa käydään läpi tyyppillisten vahinkolajien korvaamiseen liittyvää ennakoitavuusharkintaa ja siinä esille tulevia painotuksia.²⁴²

6.5.1. Tarpeettomiksi käyneet kustannukset

Velkoja saattaa – valmistellessaan sopimusobjektin hyväksikäyttöä tai teh-dessään muita suunnitelmia velallisen suoritukseen luottaen – ryhtyä kustan-nuksia vaativiin toimenpiteisiin, jotka käyvät tarpeettomiksi, kun sopimus-rikkomus estää velkojan odottaman kehityksen. Tarpeettomiksi käyneitä kus-tannuksia koskevia tuomioistuinratkaisuja on melko runsaasti:

Ratkaisussa KKO 1961 II 79 oli kysymys määräalan kaupasta. Mää-räalan myyjä myi koko tilan myöhemmin sivulliselle ja velkoi tilakau-pan hinnan pakkohuutokaupalla, jossa määräalan ostajan oikeus rau-kesi. KKO katsoi, että myyjän olisi tullut sallia määräalaan kohdistu-vien oikeuksien pidättäminen pakkohuutokaupassa ja velvoitti myyjän korvaamaan määräalan ostajalle tämän maksaman 115.000 markan määräalan kauppahinnan. Sen sijaan lainhuudon hakemisesta aiheutu-neita 28.000 markan kuluja koskeva vaatimus hylättiin, koska ostajan katsottiin aiheuttaneen kulut omalla toiminnallaan hakemalla lainhuu-toa vasta oikeutensa menetettyään. Tapahtunutta voidaan luonnehtia vahingonkärsijän virheelliseksi suojautumisyriytykseksi. Myös 11.800 markan määräinen alueen erottamiskustannuksia koskeva korvausvaa-timus hylättiin, koska niiden maksaminen oli tuomioistuimen mukaan ollut joka tapauksessa ostajan asiana. Lisäksi KKO hylkäsi ostajan mat-kakuluja koskevan korvausvaatimuksen selvittämättömänä.

Ratkaisussa KKO 1966 II 15 huolitsija oli lähettänyt tilaajalle väärää raaka-ainetta, josta ryhdyttiin valmistamaan muoviputkia. Putkista tuli kuitenkin käyttökelvottomia. KKO velvoitti huolitsijan korvaamaan

²⁴² Kranz s. 213 pitää mahdollisena, että ennakoitavuusharkinta voi yhdenmukaistaa vahinkolajien sisällä. Hellner, ScStL 1966 s. 62 on yleisesti sillä kannalla, että rajoitus-periaatteiden vaikutukset vaihtelevat vahinkolajien mukaan.

käyttökelvottomaksi käyneet muoviputket 11.132,30 markalla sekä putkien valmistuksessa hukkaan menneen työn vaatimuksen mukaisesti (225 tuntia á 2,22 markkaa) 499,50 markalla.

Vuokranantaja joutui korvausvelvolliseksi tapauksessa 1970 II 20, kun kauneushoitolaksi tarkoitettua huoneistoa ei saatukaan käyttää kuin asumistarkoitukseen. Vuokralaiselle tuomittiin korvausta vesi- ja sähköjohtojen asennustyöstä 1.950,77 markkaa, maalaustöistä 3.697 markkaa, työntekijän palkkaamiseksi tilatusta lehti-ilmoituksesta 128,75 markkaa ja työntekijälle maksetusta palkasta 900 markkaa.

Virheellisen hirsitalopaketin myyjä tuomittiin tapauksessa KKO 1973 II 1 korvaamaan ostajalle 400 markkaa kuljetuskustannuksista, jotka olivat aiheutuneet ostajan kuljettaessa hirsiä luovutuspaikasta rakennuspaikalle.

Tapauksessa KKO 1978 II 39 ostajalle toimitetut minkinnahat olivat virheellisiä, koska ne eivät kestäneet ostajan kolmannella osapuolella teettämää muokkausta. Ostaja vaati myyjältä vahingonkorvauksena maksamaansa kauppahintaa 3.500 markkaa, 297,50 markkaa muokkauspalkkiosta ja 1.139 markkaa saamatta jääneestä kauppavoihosta. KKO velvoitti myyjän suorittamaan korvauksena ostajan virheellisistä minkinnahoista maksaman kauppahinnan, mutta hylkäsi perusteluitta muut korvausvaatimukset.

Kiinteistön myyjä veloitettiin ratkaisussa KKO 1992:51 korvaamaan virheen vuoksi kaupan purkaneelle ostajalle lainhuudatus- ja kiinnityskulut 2.104,60 markalla sekä asumiskelpoisuuden kannalta tarpeelliseksi katsotut kalustohankinnat, korjaukset ja parannukset 12.846,80 markalla.

Lukuun ottamatta tapauksia KKO 1961 II 79 ja 1978 II 39 oikeuskäytäntö on tarjonnut verraten laajaa suojaa velkojalle tämän ryhdyttyä sopimuksen perusteella kustannuksia aiheuttaviin toimenpiteisiin. Jotta sopimusintituutti toimisi tehokkaasti vaihdannan välineenä, onkin paikallaan kehittää suojanormistoa siihen suuntaan, että velkojan tarve järjestää muuta taloudellista toimintaansa sopimuksen toteutumiseen luottaen tulee turvatuksi. KKO:n ratkaisukäytännössä voidaan tämänkaltaisen luottamuksensuojan havaita saaneen vahvistusta. Etenkin kauneushoitolaksi tarkoitettua huoneiston vuokraa koskevassa ratkaisussa KKO 1970 II 20 korvattavien vahinkojen piiri on ollut kattava ja korvauksella on tyydytetty vähintäänkin kaikki tavanomaiseen liiketoiminnan aloittamiseen liittyvät kustannukset.²⁴³

²⁴³ Saarnilehto, Huoneenvuokraoikeuden päättymisestä s. 183 katsoo tapauksessa korvatun lähinnä negatiivisen edun ja pitää tätä asianmukaisena »vain silloin, kun vuokralainen ei ole käyttänyt huoneistoa sovittuun tarkoitukseen, vaan ainoastaan ryhtynyt valmistelemaan sen käyttöä».

Korvattavien vahinkojen laajuutta harkittaessa on otettava huomioon velkojan sopimuksen sitovuudelle asettamat vaatimukset, mutta vahinkoja ei tule korvata niin laajalti, että velallinen joutuisi kohtuuttomaan vastuuseen sellaisista velkojan investoinneista, joista hän ei ole ollut selvillä. Ennakoitavuusrajoituksen avulla voidaan vastuun ulkopuolelle jättää poikkeuksellisista toimenpiteistä aiheutuneet kustannukset.

Oikeuskäytännössä esillä olleet vahingot ovat usein olleet suorituksen käyttötarkoitus huomioon ottaen läheisessä yhteydessä sopimussuhteeseen, ja kun vaatimukset eivät määrältäänkään ole olleet epätavallisen suuria, on korvaus voitu tuomita (KKO 1966 II 15, 1970 II 20, 1973 II 1, 1992:51).

Lisäksi voidaan vaatia, jotta velallisen sopimusrikkomuksen vuoksi tarpeettomaksi käyneitä kustannuksia voidaan pitää korvattavana vahinkona, ettei velkojalle syntynyt menoerä koidu toisella tavalla hänen hyödykseen: Jos esimerkiksi kauneushoitola-tapauksessa vuokralainen olisi heti saanut hankittua toisen huoneiston ja aloittanut toimintansa siinä, eivät työntekijän palkkaamista koskeneen lehti-ilmoituksen hinta ja työntekijän palkka (kuin todellisen viivästyksen ajalta) olisi olleet ylimääräisinä kustannuksina korvattavia vahinkoja.

6.5.2. Katesopimuksen mukainen hinnanerotkorvaus

Korvattavan vahingon perustuessa velkojan tekemään katesopimukseen ei vahinkojen ennakoitavuus ole tyypillinen ongelma.²⁴⁴ Velkojan tekemän katesopimuksen käyttämiselle korvauksen laskemisperusteena on asetettu joukko edellytyksiä, jotka pitävät yllä vaatimusta suoritusten ekvivalenssista niin, että katesopimuksen kohteen tulee vastata mahdollisimman tarkoin alkupeleistä.²⁴⁵ Katesopimukselle asetetuilla vaatimuksilla pyritään lisäksi minimoimaan vahingon kokonaismäärää ja katesopimusta solmittaessa on siten vältettävä tarpeettomia kustannuksia.²⁴⁶ Jos katesopimusta ei ole tehty, ja laskuperusteena käytetään arviota vastaavan suorituksen arvosta sopimuksen täyttämisajankohtana, tulevat samat näkökohdat otetuiksi huomioon tämän vertailumittapuun muodostamisessa. KL 68–69 §:n katesopimuksen solmittapaa ja sisältöä sekä abstraktin hinnaneron määrittämistä koskevia vaatimuksia voidaan pitkälti soveltaa muihinkin sopimustyyppeihin, sillä vahin-

²⁴⁴ Ks. Hellner, TfR 1966 s. 320. Farnsworth s. 878.

²⁴⁵ Ks. KL:n säännösten osalta HE 93/1986 s. 130.

²⁴⁶ Ks. NU 1984:5F s. 443–444.

gon rajoittamista koskevilla tavoitteilla on yleinen velvoiteoikeudellinen merkityksensä.

Vahinkojen ennakoitavuusproblematiikka tulee katesopimuksen yhteydessä esille lähinnä tilanteissa, joissa myös katesopimuksen sisällölliset vaatimukset voivat saada merkitystä. Kun sopimusvelallinen on laiminlyönyt velvoitteensa, saattaa velkojalle olla välttämätöntä hankkia vastaava suoritus muualta olennaisesti korkeammalla hinnalla, jota hankinnan kiireellisyys voi vielä nostaa. Ennakoitavuusperiaate ja katesopimusta koskevat sisällölliset vaatimukset voivat ohjata ratkaisua eri suuntiin, jos katesuorituksen katsotaan olevan niin poikkeuksellisen kallis, ettei velallisen ole tarvinnut ennakoita sopimusta solmiessaan siitä johtunutta vahinkoa, mutta velkoja on toisaalta toiminut katesopimuksen tehdessään rationaalisesti välttääkseen esimerkiksi yritystoiminnan keskeytymisen ja siitä seuraavat vielä suuremmat vahingot.

KL:n säännöksistä ainoastaan 68 §:ssä oleva »toimenpide on suoritettu huolella» -vaatimus viittaa korvausvastuun kaventamismahdollisuuteen. Käte-myynnin tai -oston huolellisuudella on perinteisesti tarkoitettu korvausvelvollisen kannalta kohtuuttoman epäedullisen (markkinahinnasta olennaisesti poikkeavan) hinnan välttämistä vertailukohtana, eikä lainkohdalla ole tarkoitettu rajoittaa katesopimuksesta johtuvien vaikeasti ennakoitavien vahinkojen kompensointia.²⁴⁷

Oikeus solmia katesopimus ja saada sen perusteella määräytyvä korvaus ei kuitenkaan ole ennakoitavuusrajoituksen kokonaan mitätöivä velkojan oikeus. Jos katesopimukseen perustuva korvauslaskelma osoittaa ennakoitamattoman suurta vahinkomäärää, ei tilannetta tarvitse pyrkiä ratkaisemaan toisen laskutavan ehdottomalla syrjäyttämällä. Harkinnassa voidaan pyrkiä ottamaan huomioon sekä hinnanerotlaskelman että ennakoitavuusrajoituksen mukaisia tavoitteita mahdollisimman suurella määrällä.²⁴⁸ Katesopimukseen perustuvan korvausoikeuden mukainen pyrkimys sopimussidonnaisuuden tehokkaaseen ylläpitämiseen ja virheettömän suorituksen nopeaan turvaami-

²⁴⁷ CISG:n hinnanerotkorvausta koskevien 75–76 artiklojen mukaisen korvauksen rajoittamista 74 artiklan ennakoitavuusrajoituksen mukaan on toisinaan pidetty säännösten tavoitteena, vaikka sitä ei ole suoraan konventiossa ilmaistu. Ks. Herber – Czerwenka s. 335. Asiasta on kuitenkin esitetty erilaisia mielipiteitä. von Caemmerer ja Schlechtriem s. 621 katsovat vastuun rajoittumisen mahdolliseksi poikkeustapauksissa. Biancan ja Bonellin s. 539 mukaan 74 artiklan säännös on »a subsidiary rule concerning damages in addition to those which can be calculated under article 75 or 76.»

²⁴⁸ Ratkaisu muistuttaa oikeusperiaatteiden kollision käsittelyä, jossa eri suuntaisista periaatteista toista ei tarvitse todeta kokonaan tehottomaksi *lex posterior* -maksiimin

seen velkojalle on yhdistettävä ennakoitavuusrajoituksen perusarvoon, velallisen tarpeeseen kyettä sitoutumisvaiheessa arvioimaan velvoittautumisensa seurausten laajuus.

Velallisen tarve saada suojaa odottamatonta korvausvastuuta vastaan lieenee yleensä syytä arvostaa painavammaksi kuin poikkeuksellisen kalliiksi käyneeseen katesopimukseen liittyvien intressien suojaaminen.²⁴⁹ Katesopimuksen perusteella tehdyn hinnanerotlaskelman ennakoimaton tulos on seurausta suoritukseen liittyvien velkojan intressien erityislaadusta, jotka ovat saaneet velkojan tekemään katesopimuksen huolimatta esimerkiksi markkinahintojen poikkeuksellisesta noususta tai hyödykkeen vaikeasta saatavuudesta johtuvasta kalleudesta. Tällaisten poikkeuksellisten ja ulkoisesti havaitsemattomien intressien suojaamiseen ei ole rajoittamatonta tarvetta sopimusjärjestelmässä, joka pyrkii yksinkertaistamaan vaihdantaa keskittymällä tunnettujen intressien suojaamiseen.

Ennakoitavuusrajoituksen joustavuus vähentää mahdollisuuksia, että se ja huolellisesti tehty katesopimus johtaisivat korvausvastuun laajuuden osalta ristiriitaan. Kun vahinkojen ennakoitavuusharkinta perustuu punnintatekijöihin, joita ovat muun muassa sopimuksen tarkoitus ja velallisen saaman vastikkeen määrä, on myös vahingon perustuminen oikein tehtyyn katesopimukseen argumentti sen ennakoitavuuden puolesta.²⁵⁰ Ennakoitavien vahinkojen joukko laajenee näin katesopimuksen mukaisen hinnaneron suuntaan, elleivät muut harkinnassa vaikuttavat tekijät johda toiseen tulokseen. Tästä huolimatta korvauksen määrittämistapojen ristiriita on mahdollinen, ja näissä tapauksissa lieenee yleensä perusteltua jättää ennakoimaton vahinko korvaamatta, vaikka se onkin seurausta katesopimuksesta, jota solmittaessa on noudatettu siihen liittyviä menettelyllisiä vaatimuksia.

tapaan. Ks. Pöyhönen s. 23–25. Oikeusperiaatteiden keskinäisten painoarvojen vertailua muistuttaen voidaan katesopimukseen perustuvan laskentatavan ja ennakoitavuusperiaatteen tavoitteita verrata toisiinsa harkittaessa, kumpia on missäkin tapauksessa pidettävä painavampina.

²⁴⁹ Katesopimuksen tekemisen erityinen kiireellisyys on esimerkki seikasta, joka voisi puoltaa korvausvastuun ulottamista myös poikkeuksellisen suuriin vahinkoihin. Ks. Andersen, Kjøpsrett s. 154. Bardo s. 105. Tällaisen argumentin huomioon ottaminen merkitsisi ennakoitavuusperiaatteeseen liittymätöntä harkinnassa vaikuttavaa tekijää. Kiireellisuuden korvausvastuuta laajentavaa vaikutusta voitaisiin perustella ennakoitavuusnäkökohdilla vain, jos velallisella on pitänyt olla tieto kiireellisuuden aikaansaavista intresseistä.

²⁵⁰ Ks. von Caemmerer – Schlechtriem s. 621, 630.

Katesopimuksen ja ennakoitavuusrajoituksen yhteyksiä voidaan myös tarkastella kysymällä, mikä merkitys katesopimuksen tekemättä jäämisellä on aiheutuneiden vahinkojen ennakoitavuuden kannalta. Katesopimuksen tekeminen on erityisen tarpeellista, jos se estää esimerkiksi liiketoiminnan keskeytymisestä johtuvien seurausvahinkojen laajenemisen. Mittavien seurausvahinkojen uhatessa on vahingon rajoittamista koskevien vaatimusten perusteella edellytettävä, että velkoja ryhtyy toimiin korvaavan suorituksen hankkimiseksi.²⁵¹ Osapuolten kokonaisedun kannalta tarkoituksenmukainen katehankinta voi kuitenkin estyä, ellei vastaavaa suoritusta ole saatavissa toiselta toimittajalta tai ellei velkojalla ole taloudellisia mahdollisuuksia siihen.²⁵²

Jos katesopimus jää tekemättä ja sopimusrikkomuksesta aiheutuu olennaisia seurausvahinkoja, saattaa katesopimuksen estyminen käydä argumentiksi seurausvahinkojen ennakoimattomuuden puolesta. Velallinen ei ole voinut pitää esimerkiksi tuotannon keskeytysvahinkojen riskiä olennaisena, koska hänen näkökulmastaan velkojalla on pitänyt olla mahdollisuuksia korvaavan suorituksen hankkimiseen (esimerkiksi tilaamalla raaka-aine muualta). Aina ei kuitenkaan ole kohtuullista vastuunjakoa jättää seurausvahingot sopimukseen luottaneen velkojan kannettaviksi. Korvausvelvollisuuden tarve tulee esille etenkin, jos katesopimuksen tekemisen epävarmuuden tai poikkeuksellisten kustannusten on pitänyt olla velallisen tiedossa, jolloin ainakaan katesopimusmahdollisuus ei ole etukäteen arvioiden poistanut vahinkoriskiä.²⁵³

6.5.3. Velkojan sivulliselle maksama sopimussakko tai vahingonkorvaus

Vahinkojen ennakoitavuutta koskevassa teoriassa paljon käytetty esimerkki on tilanne, jossa velkoja joutuu velallisen suoritushäiriön vuoksi rikkomaan sopimusvelvoitteensa sivullista kohtaan ja maksamaan sen vuoksi vahingonkorvausta, hinnanalennusta tai sopimussakkoa.

²⁵¹ Esimerkiksi vahinkojen rajoittamisesta katesopimusten avulla soveltuu ratkaisu KKO 1953 II 61, jossa velallinen oli varannut kaikki hotellin huoneet, joita hän ei ollut kuitenkaan käyttänyt. Hotellinpitäjä, jolle peruutuksesta ilmoitettiin noin kolme viikkoa ennen sovittua vuokra-ajan alkamista, sai osan huoneista vuokrattua uudelleen. Muilta osin saamatta jääneet majoitusmaksut tuomittiin korvattavaksi. Ellei hotellinpitäjä olisi käyttänyt mahdollisuuttaan vahingon vähentämiseen, olisi korvausmäärästä tullut vähentää summa, joka hänen olisi katsottu voineen saada vuokraamalla huoneita muille asiakkaille.

²⁵² Ks. sopimuspuolten taloudellisen aseman vaikutuksesta vahingon rajoittamisvelvollisuuteen KKO 1990:30. Ks. Hellner – Ramberg s. 247, jossa myös puolletaan tosiasiallisten rahoitusmahdollisuuksien huomioon ottamista.

²⁵³ Ks. Farnsworth s. 878–879.

Näiden velkojan edelleen maksamien hyvitysten osalta on erotettava kaksi tapausryhmää. Velkojan vastuu sivulliselle voi syntyä ensinnäkin niin, että hän myy velalliselta saamansa virheellisen tavarahan eteenpäin, ja joutuu virheen selvittyä hyvittämään sen. Velkoja voi tällöin kohdistaa maksamaansa korvausta vastaavan vaatimuksen edelleen velalliseen. Vahinko on välitön,²⁵⁴ eikä sen korvaamiseen yleensä liity erityistä tarvetta rajoittaa vastuuta.

Oikeudellisesti problemaattisempi tilanne, johon jatkossa keskitytään, on se, että velkoja joutuu velallisen sopimusrikkomuksen vuoksi vastuuseen sivullista kohtaan muusta kuin edelleen myymänsä tavarahan virheestä. Velallinen voi esimerkiksi laiminlyödä raaka-ainetoimituksen, toimittaa virheellisen koneen, aiheuttaa kuljetuksen viivästymisen tms. niin, että velkoja ei kykene valmistamaan sivulliselle tarkoitettua tavaraa tai että velkojan suoritus ei tule ajoissa perille. Näin aiheutuvat vahingot ovat KL:n ja yleisten periaatteiden mukaan välillisiä²⁵⁵ ja niiden yhteydessä velallisen korvausvastuun rajoittamistarve voi tulla esille.

Sopimuspuolten suojantarpeita on sivullisille maksettujen korvausten tapauksissa yleensä mahdoton sovittaa täysimääräisinä yhteen: Velallisen intressissä on ennakoitavuusharkinnan tausta-arvojen tapaan välttyminen korvausvastuulta, jota hän ei ole sopimukseen sitoutuessaan ottanut huomioon ja joka saattaisi olla määrältään huomattava hänen sopimuksesta saamaansa hyötyyn nähden. Velkojan etu taas vaatisi sopimussidonnaisuuden ylläpitämistä laajan korvausvastuun avulla, jotta velkoja voisi pitää olemassa olevien sopimusten mukaisia tapahtumakulkuja turvattuina ja keskittyä muuhun taloudelliseen toimintaansa aiemmin tekemiensä sopimusten toteutumiseen luottaen.

Ennakoitavuusharkinnassa vaikuttavista tekijöistä korostuvat velkojan muihin sopimussuhteisiin vaikuttavien häiriöiden yhteydessä ainakin alan käytäntö ja velallisen tiedossa olevat velkojan toimintasuunnitelmat.²⁵⁶ Toiminta-alalla vaikuttavien käytäntöjen merkitys on saanut ilmaisunsa ratkaisussa KKO 1977 II 74 (ään. 4–1), jossa asennusliikkeelle tehtävään tavarantoimitukseen sitoutunut ja suorituksessaan viivästynyt erikoisliike veloitettiin korvaamaan täysimääräisenä asennusliikkeen sivulliselle maksama 14.400 markan määräinen sopimussakko. Perusteluissa todettiin, että »A:n piti alan erikoisliikkeenä tietää, että B saattoi oman viivästymisensä varalta olla si-

²⁵⁴ Ks. KL:n kannalta HE 93/1986 s. 127. Åslund s. 40–41, 47. Håstad s. 209. Ks. KL:n esitoissa tältä osin olevista epäselvyyksistä Hoppu, LM 1988 s. 57–58.

²⁵⁵ Ks. HE 93/1986 s. 127.

²⁵⁶ Ks. Palmgren s. 259. Tiling, RabelZ 1968 s. 273.

dottu sopimussakkoon» ja ettei täyden korvauksen tuomitsemista voitu pitää ilmeisesti kohtuuttomana.²⁵⁷

Jos sopimussakkoa koskeva ehto on poikkeuksellisen ankara, ei velallisen korvausvastuu ulotu sitä koskevaan maksuvelvollisuuteen siltä osin kuin sopimussakon katsotaan ylittävän alan tavan perusteella odotettavissa olleen määrän. Vastuu poikkeuksellisen ehdon mukaisesta sopimussakosta syntyy kuitenkin, jos velallisen on pitänyt tietää tästä erityisjärjestelystä, mikä tavallisimmin perustuu velkojan ilmoitukseen riskistään.²⁵⁸ Ellei velkoja sopimuksenteon yhteydessä ilmoita velalliselle, että tämän suorituksen virheelisyys tai viivästyminen uhkaa johtaa sivullisen kanssa tehdyn sopimuksen takia epätavallisen laajoihin vahinkoihin, voidaan velkojan menettelyä arvioida myös myötävaikuttavana tuottamuksena. Vaikka velalliselta voidaankin edellyttää huolellista toimintaa sopimusvelvoitteiden täyttämiseksi, lisää erityisiä riskejä koskevien tietojen antaminen velallisen mahdollisuuksia arvioida suoritusta turvaavien järjestelyjen tarvetta.

Rodhe on painottanut tertiukselle maksettavan vahingonkorvauksen ja sopimussakon osalta sitä, onko korvauksen perusteena oleva velkojan sivullisen kanssa tekemä sopimus ollut adekvanssin puitteissa.²⁵⁹ Jos sopimusvelallisen on pitänyt ymmärtää, että velkoja saattaa solmia sivullisen kanssa sopimuksen, jonka oikea täyttäminen edellyttää ensimmäistä sopimusta, onkin yleensä aiheutta ulottaa velallisen vastuu velkojalle syntyneeseen korvausvelvollisuuteen: luontoissuoritusta täydentävät tai sen tilalle tulevat oikeuskeinot ovat normaalisti yhtä ennakoitavia kuin itse sopimuskin.

Sivullisen kanssa solmitun sopimuksen ennakoitavuus ei kuitenkaan aina merkitse siitä seuraavan korvausvastuun tai sopimussakon täysimääräistä kuulumista velallisen vastuupiiriin. Tästä on poikettava, jos sivulliselle maksettava korvaus on olennaisesti suurempi kuin sopimussuhdetta ulkopuolelta tarkastellen olisi voinut arvioida sopimuksesta voivan seurata. Vaikka si-

²⁵⁷ Vähemmistöön jäänyt ylimääräinen oikeusneuvos Hiltunen piti 17.394,34 markan määräistä korvausvelvollisuutta ilmeisen kohtuuttomana siihen nähden, että velallisen toimittaman tavaraerän arvo oli vain 28.627 markkaa ja alensi korvauksen kohtuulliseksi katsomaansa 7.000 markkaan.

²⁵⁸ Yksi sopimussakkoehdon poikkeuksellisuuden mittapuu on vertailu vahingonkorvausvelvollisuuden laajuuteen. Alménin ja Eklundin vuoden 1905 KöpL:n kommentaarissa s. 318 todetaan vastuun ulottuvan sivulliselle maksettuun, vahingonkorvausta selvästi korkeampaan sopimussakkoon vain, jos velallisen piti tietää velvoittautumisesta. Rodhen s. 513 mielestä adekvanssin piiriin kuuluvat sellaiset sopimussakot, jotka eivät määrältään olennaisesti poikkea normaalista vahingonkorvauksesta.

²⁵⁹ Ks. Rodhe s. 513.

vulliselle maksettu sopimussakko ja vahingonkorvaus ovat velallisen vastuun osalta lähtökohtaisesti samassa asemassa, voi seuraamuksen ennakoitavuus olla helpommin ongelmallista ylikompensatoristen sopimussakkojen kohdalla, sillä sopimussakon määrä ja laskentaperusteet eivät yleisiä vakiosopimuskäytäntöjä lukuun ottamatta ole sivullisen havaittavissa.

Esimerkin sivulliselle maksetun sopimussakon jäämisestä korvaamatta siltä osin kuin sitä ei voida pitää ennakoitavana tarjoaa tapaus KKO 1948 II 3 (ään. 3–2). Kirjoituskoneen myyjä oli sopimuksen mukaan velvollinen maksamaan kansanhuoltoministeriölle 20.000 markkaa sopimussakkoa, kun kirjoituskoneen ostaja ei ollut saanut ministeriöltä ostolupaa ja oli luovuttanut koneen eteenpäin niin, ettei myyjä voinut palauttaa sitä ministeriölle sopimuksen edellyttämällä tavalla. Ostaja velvoitettiin korvaamaan myyjälle puolet sopimussakon määrästä eli 10.000 markkaa, sillä KKO:n mukaan ostaja ei ollut voinut arvata koneen palauttamisesta yhtiölle koituvan vahingon kohoavan mainitun sopimussakon suuruiseksi, kun koneen kauppahintakin oli ollut vain 11.300 markkaa. Vähemmistö olisi jättänyt voimaan Turun HO:n päätöksen, jolla kanne hylättiin katsoen, että ostajan ei ollut näytetty tienneen sopimussakon uhasta.

Sivulliselle maksetun korvauksen perusteella on myös merkitystä ennakoitavuusharkinnassa. Vaikka korvaus perustuisi lainvoimaiseen tuomioon, voidaan sitä kuitenkin pitää ennakoimattomana, jos korvausvelvollisuuden katsotaan perustuvan virheelliseen ja samalla odottamattomaan lainsoveltamiseen.

Pankin luotonantosopimuksen rikkomista koskevassa KKO:n ratkaisussa 1991:42 kantajat vaativat pankilta muun muassa 2.250 markan korvausta tilapäisrahoituskuluista, jotka kantajat oli lainvoimaisella päätöksellä velvoitettu korvaamaan asunnon myyjille kantajien rikottua asuntokauppasopimuksen. Kantajien maksettavaksi tuomittu korvaus koski rahoituskuluja, jotka olivat aiheutuneet asunnon myyjien 12.1.1987 ottamasta lainasta. Lainan ottaminen oli ollut tarpeen, koska myyjät eivät olleet sopimusrikkomuksen vuoksi kysyneet täyttämään uuden asuntonsa hankkimisesta johtunutta maksuvelvollisuuttaan. Kantajat oli samalla päätöksellä velvoitettu suorittamaan 4.532 markkaa viivästyskorkoa maksamattomalle kauppahinnalle ajalta 6.1–22.2.1987.

KKO hylkäsi pankkia vastaan ajetun kantajien vaatimuksen tilapäisrahoituskuluja koskevan korvausvastuun osalta perusteluin, jotka osoittavat, että KKO ei pitänyt korvausvastuuratkaisua tältä osin oikeana:²⁶⁰ »Vahingonkor-

²⁶⁰ Ks. Huhtamäki s. 308.

vaus ja viivästyskorot ovat näin ollen merkinneet hyvitystä osakkeiden myyjille koituneesta tappiosta siitä, ettei näillä ole ollut oikeassa ajassa 6.1.1987 mennessä käytettävänä osakkeiden kauppahintaa. Viivästyskorko on kirjoitettuun lakiin eli korkolakiin perustuva seuraamus rahavelan maksun viivästyessä. Sen mukaisesti määrätty 4.532 markan korvaus on lisäksi ollut suurempi kuin rahoituskuluista vahingonkorvauksena maksettavaksi tuomittu 2.250 markan määrä. Näin ollen osakkeiden myyjillä ei ole ollut oikeutta saada Huuskojen maksun laiminlyömisestä johdosta viivästyskorkojen lisäksi eri korvausta tilapäisrahoituksesta johtuneista kuluista. Huuskoille määrätty korvausvelvollisuus näistä kuluista ei siten ole ollut sellainen heidän sopimusrikkomukseensa perustunut vahinko, josta Kansallis-Osake-Pankki vuorostaan olisi heille vastuussa oman sopimusrikkomuksensa johdosta.»

Korvausvelvollisuuden perustaneen tuomion oikeellisuus voi esitetyllä tavalla tulla arvioituksi prosessissa, jossa ratkaistaan velallisen vastuu velkojan sivulliselle maksamasta korvauksesta.

Esimerkkinä voidaan mainita myös tanskalainen ratkaisu UfR 1964.74H, jossa HR velvoitti kemikaalitoimituksen laiminlyöneen myyjän korvaamaan ostajalle summan, jonka ostaja joutui hollantilaisen tuomioistuimen päätöksellä maksamaan omalle sopimuskumppanilleen rikottuaan jälleenmyyntisopimuksen. HR totesi nimenomaisesti hollantilaisen korvaustuomion oikeaksi ottaessaan sen korvauksen laskenta-perusteeksi.

Ellei velkojan korvausvelvollisuutta sivullista kohtaan ole vahvistettu tuomiolla, riippuu velallisen vastuu velkojaa kohtaan siitä, katsotaanko sivulliselle maksetun korvauksen perustuvan riittävän selvästi lakiin. Velkojan ei voida edellyttää aina riittävän sivullisen vahingonkorvausvaatimusta, koska se aiheuttaa vaatimuksen menestymisen ollessa todennäköistä tarpeettomia oikeudenkäynti- ja korkomenoja, joihin velallisen korvausvastuu ei välttämättä ulotu vahingonrajoittamisvelvollisuuden laiminlyönnin takia.²⁶¹ Sovintoon perustuvan korvauksen osalta velallisen korvausvastuun ulottuvuus on ratkaistava arvioimalla, kuinka todennäköisesti sivullinen olisi saanut tuomioistuinteitse vastaavan korvauksen. Tuomioistuinratkaisun konstruointi on vaikeaa erityisesti silloin, kun sivulliselle maksettu vahingonkorvaus on määrältään arvionvarainen.

²⁶¹ Velallinen on lähtökohtaisesti velvollinen korvaamaan velkojalle kustannukset, jotka aiheutuvat velkojan ja tämän sopimuskumppanin välisestä prosessista, jos oikeudenkäynnin kohteena oleva suoritusvirhe on johtunut velallisen sopimusrikkomuksesta. Ks. KKO 1983 II 92.

6.5.4. Menetetty liiketulo

Mahdollisuus saada korvausta menetetyistä tuloista on kohdannut kritiikkiä sen vuoksi, että tällaisen korvausvastuuriskin on epäilty vähentävän halukkuutta sopimuksentekoon.²⁶² Lisäksi velkojan on katsottu voivan usein suojautua tulon menetyksiä vastaan velallista vähäisemmin kustannuksin, koska velkojalla on yleensä esimerkiksi mahdollisuus käyttää vanhoja koneitaan suunniteltua pidempään tai sopia suoritusaikataulusta niin, että viivästys ei heti johda seurausvahinkoihin tms.²⁶³

Kriittisellä suhtautumisella saamatta jääneen voiton korvaamiseen on historialliset juurensa jo keskiajalla alkaneessa roomalaisperäisten *damnum emergens* ja *lucrum cessans* -korvausmuotojen suhdetta koskeneessa keskustelussa. *Lucrum cessans* eli saamatta jääneen varallisuuden lisäyksen korvaamisen katsottiin aiheuttavan esteitä omaisuuden hankkimiselle ja hyödyntämiselle.²⁶⁴ Pyrkimyksellä rajoittaa *lucrum cessans* korvaamista on nykyaikaan asti heijastuvia ilmauksia korvaussäännöstoissä,²⁶⁵ vaikka erottelun merkitys keskeisenä rajoitussääntönä onkin Pohjoismaissa jo pitempään torjuttu.²⁶⁶

Menetetyn voiton korvaamisen perusedellytyksenä on pidetty sitä, että sopimusvelallisen on tullut tietää suorituksen käyttötarkoituksesta tai muusta erityisestä arvosta.²⁶⁷ Tulon menetys ei yleensä ole vahinkolajina odottamaton liiketoimintaan kuuluvissa sopimussuhteissa, sillä velallisten edellytetään tietävän, että heidän sopimusrikkomuksestaan, jos suoritusvelvollisuudella on jokin liittynyt velkojan myynti- tai valmistustoimintaan, saattaa aiheutua velkojalle jonkinasteista tulojen vähenemistä.²⁶⁸ Vahinkolajin tavanomaisuus ei kuitenkaan vielä merkitse vahinkojen täysimääräistä korvaamista, vaikka voidaankin todeta, että ainakin osa lajiltaan tyypillisenä pidettävästä vahingosta on riittävässä määrin ennakoitavaa tullakseen korvatuksi. Ratkaisevaa on, kuinka täsmällistä tietoa velkojan voitonhankkimismahdollisuuk-

²⁶² Ks. Collins, *The Law of Contract* s. 182, jossa mainitaan esimerkkinä mittavia tulon menetyksiä aiheuttava viivästynyt tietokoneen kuljetus, josta kuljetusyhtiö saa vahinkoon näiden vähäisen vastikkeen.

²⁶³ Ks. Hellner, *Oxf. J. Leg. Stud.* 1981 s. 29.

²⁶⁴ Ks. H. Tolonen, *Korko* s. 166–167.

²⁶⁵ KL:n mukainen välillisten vahinkojen erityinen korvausperuste muistuttaa tätä traditiota, vaikka ratkaisun perustelut onkin modernisoitu.

²⁶⁶ Ks. Platou s. 571–580.

²⁶⁷ Ks. Saxén, *Adekvans och skada* s. 164. Steindorff, *AcP* 1959 s. 444.

²⁶⁸ Ks. Tiling, *RabelZ* 1968 s. 272. Calamari – Perillo s. 625. Kranzin s. 215 mielestä tulon menetyksen määrä voi kuitenkin olla etukäteen vaikeasti arvioitavissa.

sista (esimerkiksi velkojan muiden sopimusten katteen suuruudesta) korvausvastuu edellyttää.

Saamatta jääneen tulon korvaamiseen vaikuttavat keskeisesti myös katesopimuksen tekemistä koskevat vaatimukset. Jälleenmyyntimahdollisuuden menettämisen yhteydessä on harkittava, onko velkojalla ollut mahdollisuuksia vahingon estävään katehankintaan. Jos kateosto olisi ollut mahdollinen, mutta velkoja on jättänyt sen tekemättä ilman hyväksyttäviä perusteita, tulee korvatuksi vain sopimuksen mukaisen hinnan ja markkinahinnan erotus.²⁶⁹ Menetettyä tuloa koskeva vaatimus menestyy ainoastaan, jos katehankinta ei ole ollut mahdollinen tai velkojalla on ollut (esimerkiksi rahoitustilanteesta tms. seikasta johtuva) perusteltu syy olla tekemättä sitä. Samoin tuotannon keskeytymisestä tms. syystä aiheutunut välillinen vahinko voi tulla korvatuksi ainoastaan siltä osin kuin sitä ei olisi voinut katesopimuksella välttää. Vasta katesopimuksen tekemismahdollisuuksia koskevan harkinnan jälkeen on aihetta ottaa kantaa vahinkojen ennakoitavuuteen.²⁷⁰

Ennakoitavuusrajoituksen sisältöön vaikuttavat punnintatekijät tarjoavat vastauksen kritiikkiin, jonka mukaan ennakoitavuusrajoituksen merkitys olisi heikentynyt sen vuoksi, että tuotantoyrityksiin tavaraa tarjoavan ja niiden tuotantokäytöstä tietävän myyjän tulee ymmärtää virheellisten tavaroiden aiheuttavan tuotantohäiriöitä ja niiden seurauksena tulon menetyksiä.²⁷¹ Pelkkä velalliselta vaadittava tietämys tulon menetyksen mahdollisuudesta ei nimittäin takaa täysimääräistä korvausta, vaan vastuun lopullisessa rajauksessa on otettava huomioon useita sopimussuhteen erityispiirteisiin liittyviä muuttujia.

Tulon menetyksen ennakoitavuutta arvioitaessa olennaisia huomion kohteita ovat velallisen suoritusvelvollisuuden sisältö ja alan käytäntö. Jälleenmyyntiin tarkoitettujen tavarain tai valmistuskäyttöön myydyin raaka-aineiden tapauksissa menetetyt voiton mahdollisuus on ilmeinen. Yhteys suoritushäiriön ja tulon menetyksen välillä on epäselvä silloin, kun velkoja käyttää velallisen suoritusta tulonhankkimiseen harvinaisemmalla tavalla. Ellei velallisen suoritusta voida yleisesti tunnetulla tavalla käyttää ansioiden hankkimiseen, ei hänen korvausvastuutaan ole syytä ulottaa tällaisen käyttötarkoi-

²⁶⁹ Velkoja on tällöin laiminlyönyt velvollisuutensa vahingon rajoittamiseen. Ks. irtaimen kaupan osalta KL 70.1 §. HE 93/1986 s. 129. Hinnanerotkorvauskin voi tarjota hyvitystä menetetyistä voitosta, jos voitollinen myyntimahdollisuus perustuu markkinahintojen nousuun, joka tulee otetuksi huomioon hinnanerotlaskelmassa. Ks. NU 1984:5F s. 436. Ks. myös Bardo s. 133.

²⁷⁰ Ks. Hellner, Tfr 1966 s. 332–333.

²⁷¹ Ks. Danzig, J. Leg. Stud. 1975 s. 280.

tuksen estymisestä seuranneisiin vahinkoihin.²⁷² Samaan tulokseen päädytään, kun velallisen suoritusvelvollisuudella (esimerkiksi kopiokoneen toimittaminen tai siivouspalvelu) on merkitystä velkojan toiminnan yleisen sujuvuuden kannalta, mutta suorituksen yhteys tulojen hankkimiseen on korkeintaan välillinen eikä suoritus ole minkään konkreetin hankkeen edellytyksenä.²⁷³

Velkojan kannalta paras keino intressiensä turvaamiseen on sopimussakkoehdosta sopiminen tai huolehtiminen siitä, että velallinen tulee sopimuksen solmimisen yhteydessä riittävässä määrin tietämään, mitä taloudellisia intressejä velkojalla sopimussuhteeseen liittyy. Sen näyttäminen, että velalliselle on annettu velkojan suunnitelmia koskevia tietoja, saattaa kuitenkin käytännössä olla vaikeaa.²⁷⁴

Ennakoitavuusrajoitus johtaa velallisen havaittavissa olevia velkojan intressejä suojatessaan siihen, että esimerkiksi velkojan liikesalaisuuksinaan pitämiin suorituksen hyödyntämistapoihin liittyy suppea vahingonkorvaussuoja.²⁷⁵ Tämä on ongelmallinen suojantarpeiden kollisio, sillä velkojan sallassapitämät suunnitelmat uusien toimintatapojen käyttämiseksi ansaitsisivat periaatteessa yhtä laajaa oikeussuojaa kuin ulkopuolisen havaittavissa olevat toimintamuodot, ja vahingonkorvaussuojan kapeus voi heikentää halua uusien hankkeiden käynnistämiseen.²⁷⁶ Toisaalta velallisen etu vaatii tässäkin tapauksessa, että hänen sitoumuksestaan seuraavan vastuun määrä ei ko-
ho- odottamattoman suureksi.

²⁷² Ks. Tiling, RabelZ 1968 s. 272–273: »Der Vertragszweck deckt dagegen nicht einen ganz ungewöhnlichen Gewinn, welcher sich aus einer ausserordentlichen Geschäftstüchtigkeit des Käufers ergeben hätte.»

²⁷³ Tällöin voi olla, että velallisen suoritusvirheen ja velkojan tulon menetyksen välillä ei ole oikeudellisesti arvioiden syy-yhteyttä. Vaatimusten hylkääminen voitaisiin tilanteesta riippuen perustaa siten joko syy-yhteyden puuttumiseen tai vahingon ennakoimattomuuteen.

²⁷⁴ Monesti on epäkäytännöllistä ajatella, että sopimusasiakirjaan merkittäisiin yksityiskohtaisia selvityksiä siitä, mihin sopimuspuolet aikovat suorituksia käyttää. Ks. tästä Whincup s. 241. Kun osapuolet kiinnittävät huomiota sopimusvastuuta koskeviin tarpeisiin, päädyttäneen yleisemmin nimenomaiseen seuraamusten sisällöstä (sopimussakko, vastuunrajoitus) sopimiseen.

²⁷⁵ Posner s. 128 huomauttaa Hadley-rajoituksen heikentävän yleensäkin taitavan sopimusneuvottelijan asemaa, koska korvausvastuu edellyttäisi häneltä sellaisten tietojen antamista, mikä estäisi häntä hyödyntämästä tietojaan tai kykyjään.

²⁷⁶ Johnston, Yale LJ 1990 s. 644–646 on kahden angloamerikkalaisen oikeustapauksen (Laidlaw v. Organ ja Hadley v. Baxendale) pohjalta pitänyt ongelmallisena sitä, että markkinahintojen muutosten avulla voittoa tavoitteleva velkoja on yleensä suojattu menetetyt voiton osalta ilman erityistä tiedonantoa, kun taas uusia liikeideoita kokeile-

Lisäargumenttina, joka johtaa pääsääntöisesti liikesalaisuuttaan suojelevan velkojan etujen väistymiseen, täytyy ottaa huomioon, että järjestelyä luottaessa velkojalla on suurempi toimintavapaus: Hän voi pyrkiä siihen, että vastuunjako järjestetään erityisin sopimusehdoin, vaikka siihenkin voi liittyä hankkeiden julkitulemisen vaara. Toisaalta velkoja voi valita sopimus-kumppaninsa mahdollisimman tarkoin, selvittää käyttökelpoisia vahingon minimointitapoja suoritushäiriön varalta ja yleensäkin pyrkiä järjestämään sopimuksen toimintasuunnitelmilleen aiheuttamat riskit mahdollisimman pieniksi. Velallisen suojantarve sopimusrikkomuksen yhteydessä on painavampien vuoksi, että hän ei kykene suhtautumaan sopimusvelvoitteisiinsa mitenkään tavallisesta poiketen, ellei hän ole selvillä siitä, että sopimukseen liittyy toisen osapuolen kannalta muitakin kuin yleisesti tiedossa olevia tavoitteita. Velallisen vastuu salassapidon takia hänelle ilmoittamatta jätetyistä ja vaikeasti ennakoitavista riskeistä merkitsisi sitä, että velkojan uusien toimintatapojen suojaaminen hyväksyttäisiin perusteeksi, jonka nojalla velallisen velvoitteesta johtuvaa vastuuta voitaisiin laajentaa yli alunperin tarkoitetun, jota silmällä pitäen velallinen on päättänyt omasta sitoutumisestaan ja hyväksymistään sopimusehdoista.

6.5.5. Rahavelkaan liittyvän vastuun erityispiirteistä

Rahasuorituksessaan viivästynyt velallinen ei yleensä joudu laiminlyönnin-sä perusteella maksamaan viivästyskoron ylittävää vahingonkorvausta sen vuoksi,²⁷⁷ että velkoja on menettänyt tuloja, joita hän olisi voinut saada investoimalla velkasumman suunnittelemaansa tarkoitukseen.²⁷⁸ Velallisen vastuu ei myöskään yleensä ulotu vahingonkorvaukseen tai sopimussakkoon, jonka velkoja on joutunut maksamaan sivulliselle oltuaan varojen puutteen vuoksi kyvytön täyttämään sopimusvelvoitteitaan. Maksuviivästyksestä seuraa tosin vahingonkorvausvastuu, joka on tyypiltään irtaimen kaupassa KL 57.1 §:n²⁷⁹ ja muuten yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaisesti

van velkojan oikeussuoja edellyttäisi hänen suunnitelmiensa tiedottamista velalliselle, elleivät ne ole ulkoisin kriteerein havaittavissa.

²⁷⁷ Jos velkoja purkaa sopimuksen maksuviivästyksen vuoksi, on hänellä luonnollisesti oikeus sopimuksen mukaisen voiton käsittävään korvaukseen riippumatta sen suhteesta viivästyskoron määrään. Ks. Routamo, Kaupan lait I s. 182.

²⁷⁸ Ks. OJL 13/1977 s. 97. Hultmark s. 58.

²⁷⁹ Välittömien ja välillisten vahinkojen erottelulla ei ole merkitystä KL 57.1 §:n tarkoittamassa vastuussa. Ks. Rudanko, LM 1988 s. 40. Routamo, Kaupan lait I s. 182.

ankaraa,²⁸⁰ mutta korvattavat vahingot eivät useinkaan voi ylittää viivästyskoron määrää. Rahavelan erityisasema johtuu ennakoitavuusrajoituksesta, sillä velkojan rahankäyttösuunnitelmat ja rahoitusmahdollisuudet eivät normaalisti kuulu velalliselta vaadittavan tietämyksen piiriin.

Velkojan katsotaan kantavan itse pääasiallisen vastuun maksuvalmiudestaan sivullisia kohtaan,²⁸¹ ellei velallisen suoritus nimenomaisesti liity velkojan maksukyvyyn ylläpitämiseen.²⁸² Jos sopimusvelallisen velvoitteena on rahalainan antaminen, on tavallisesti perusteltua, että hän vastaa luotonottajan menettämistä tuloista ja muista vahingoista, jotka ovat johtuneet lainan-antosopimuksen rikkomisesta. Vastuu riippuu normaaliin tapaan vahinkojen ennakoitavuudesta, jonka arviointiin vaikuttavat luotonantoon sitoutuneelta sopimuspuolelta vaadittavat tiedot luoton käyttötarkoituksesta. Luotonantajan tietämisvaatimukset eivät aina edellytä luotonottajalta yksityiskohtaista selvitystä varojen käyttösuunnitelmista, vaan esimerkiksi luotonottajan liiketoiminnan laatu tai aiemmat luottosuhteet saattavat antaa riittävää tukea tulon menetysten tms. seurausvahinkojen ennakoitavuudelle.

Velallinen voi muutenkin kuin luotonantosopimusten yhteydessä joutua vastaamaan rahasuorituksen laiminlyönnin aiheuttamista seurausvahingoista, jos sopimussuhteen nimenomaisena tavoitteena on ollut velkojan toiminnan rahoittaminen tai velallisen on pitänyt ennalta tietää oikea-aikaisen suorituksen erityisestä merkityksestä.²⁸³ Samoin pankin vastuu tilisuhteiden ja maksuvälineiden toiminnasta on perusteltua ulottaa tavanomaisiin varojen käytön estymisestä seuraaviin vahinkoihin, koska oikeussuhteen keskeinen sisältö on juuri turvata pankin asiakkaan maksuvalmius.²⁸⁴

Rahavelan laiminlyönnistä seuraava vahingonkorvausvelvollisuus on käytännössä kapeampi kuin muunlaisten suoritusten yhteydessä. Oman maksukyvyttömyyden aiheuttamien vahinkojen jääminen Geld muss man haben

²⁸⁰ Ks. Rudanko, LM 1988 s. 40. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 91–92.

²⁸¹ Ks. NU 1984:5F s. 439.

²⁸² Toinen maksuvalmiuden merkitystä korostava piirre sopimusoikeuden seuraamusnormistossa on, että velallinen ei yleensä voi vedota sopimuksen täyttämiseen tarvittavien varojen puutteeseen suoritusesteenä, joka vapauttaisi hänet vastuusta. Ks. HE 93/1986 s. 75. Augdahl s. 226. Krüger s. 798. Gomard, Obligationsret 2 s. 175.

²⁸³ Ks. Wilhelmsson, Avtal om fastighetsförmedling s. 198 av. 9 kiinteistönvälittäjän vastuusta, kun toimeksiantajalle välittäjän passiivisuudesta johtuvat rahoitusvaikeudet ovat odotettavia.

²⁸⁴ Ks. KKO 1989:98 ja 1994:37. NJA 1991 s. 217. Vastuuta saatetaan käytännössä pyrkiä kaventamaan välillisiä vahinkoja koskevilla vastuunrajoitusehdoilla. Ks. maksu- ja välityksen yleiset ehdot kohta 13.

-maksimiin tapaan vahingonkärsijän tappioksi johtaisi kuitenkin eräissä tilanteissa kestäättömiin tuloksiin, kun vahingonkorvaussuoja ei enää kykenisi kattamaan reaalisia tarpeita. Edellä onkin esitetty joukko poikkeuksia, joissa rahasuorituksen laiminlyövä joutuu korvausvelvolliseksi, vaikka myös velkojan muiden rahoitusmahdollisuuksien puutteen voidaan sanoa vaikuttaneen vahinkoon.

Rahavelan ei tarvitse katsoa olevan velvoitteen lajin vuoksi erityisasemassa siihen liittyvän korvausvastuun laajuuden suhteen. Rahavelan laiminlyönnistä seuraavaa korvausvastuuta rajoittavat samat normit kuin muissakin suoritusvelvollisuuksissa. Tietynlainen eriytyminen seuraa siitä, että rahamaksun viivästymisen aiheuttamaa velkojan likviditeetin puutetta ja sen seurausvaikutuksia ei yleensä ole aihetta pitää ennakoitavina, ellei sopimusvelallisella ole pitänyt olla verrattain täsmällistä tietoa velkojan rahoitustilanteesta.²⁸⁵ Vastuuta ratkaistaessa voi olla tarpeen selvittää myös velkojan muut rahoitusmahdollisuudet, sillä rahasuorituksen laiminlyöneen sopimuspuolen vastuu seurausvahingoista tulee kysymykseen vain, ellei vahinkoa olisi voitu välttää muista rahoituslähteistä saatavissa olleilla varoilla.²⁸⁶

6.6. Ennakoitavuusrajoituksen rinnalla vaikuttavia rajoitusperiaatteita

Ennakoitavuusrajoituksen ohella vastuun rajoittuminen voi perustua velallisen saaman vastikkeen vähäiseen määrään (6.6.1), ns. soveliasta vastuunkantajaa koskevaan argumentaatioon (6.6.2) tai vahingonkärsijällä olevaan vakuuttamisvelvollisuuteen (6.6.3). Lisäksi oikeuskirjallisuudessa on ennakoitavuusrajoituksen rinnalle ehdotettu normaalikorvausrajoitusta (6.6.4).

6.6.1. Suorituksen hinnan korvausvastuuta rajoittavasta vaikutuksesta

Sopimusvelvoitteiden alkuperäisen tasapainon ylläpitämistavoitteesta johtuu, että sopimusrikkomuksesta seuraava vahingonkorvausvastuu ei saa olla laa-

²⁸⁵ Ks. Sevón – Wilhelmsson – Koskela s. 164–165. Nørager – Nielsen – Theilgaard s. 598–599.

²⁸⁶ Ks. Sevón – Wilhelmsson – Koskela s. 165. Krüger s. 777.

juudeltaan suhteeton velalliselle tulevaan vastikkeeseen nähden.²⁸⁷ Velallisen suorituksestaan perimää hintaa voidaan arvioida sekä absoluuttisena määränä että suhteessa saman alan yleiseen hintatasoon.

Ensin mainitun vertailun avulla voidaan arvioida esimerkiksi tilannetta, jossa 1.000 markan arvoinen virheellinen komponentti aiheuttaa 1.000.000 markan keskeytysvahingon. Suorituksen hinta merkitsee viitteenomaista osoitusta sopimukseen liittyvien arvojen suuruudesta ja saattaa vaikuttaa myös siihen, kuinka huolellisesti velallinen paneutuu epävarmuustekijöiden eliminointiin. Velallisen pääpiirteittäinen käsitys oikeustoimeen liittyvien varallisuusarvojen suuruusluokasta ansaitsee oikeussuojaa odottamatonta korvausvastuuta vastaan.²⁸⁸ Velkojan suojantarve ei ole esteenä, koska velallisen vastuupiiriä voidaan laajentaa sopimalla erityisestä vastuujärjestelystä tai tiedottamalla velalliselle sopimukseen liittyvistä vahinkoriskeistä ennen sopimuksen päättämistä.

Hinnan vaikutuksesta sopimusperusteisen vastuun laajuuteen on viitettä ratkaisussa KKO 1982 II 52, jossa KKO totesi yhtenä perusteluna viivästyssakon korvausvastuuta rajoittavan vaikutuksen puolesta: »Tilatun muotin hinta oli ollut pieni siihen hyötyyn verrattuna, joka oy B:llä esitetyn laskelmansa mukaan oli ollut saavutettavissa tilattuja lankarullia valmistamalla.» Tapaus koskee sopimussakon ylittävän vahingonkorvausvastuun mahdollisuutta, joten se ei suoraan osoita, että vastikkeen määrällä on yleinen korvausvastuuta rajoittava vaikutus.

Velallisen suorituksestaan saaman hinnan ja sopimusrikkomuksen oikeusseuraamusten keskinäisen epäsuhteen välttämistä voidaan kuitenkin pitää sopimus oikeudellisille seuraamuksille yleisenä tavoitteena. Sitoutuminen poikkeuksellisen laajaan vastuuseen ilman tasapainottavia erityisehtoja viittaa joko velallisen erehdykseen (tai tietämättömyyteen) tai siihen, että velkoja on saamassa kohtuuttoman edun vastuujärjestelyjen suhteen: Epäkohtien välttämi-

²⁸⁷ Angloamerikkalaisten vastuunrajoitusperiaatteiden yhtenä ongelmana on pidetty sitä, etteivät ne ota huomioon velallisen saaman vastikkeen arvoa, vaan voivat johtaa velallisen kannalta raskaaseen vastuuseen. Ks. Burrows s. 51–52. Ks. myös Farnsworth, Colum. L. Rev. 1970 s. 1205–1209. Stoljar, LQ Rev. 1975 s. 71 katsoo ongelman liittyvän nimenomaan määrittelytapaan, joka korostaa velkojan saattamista siihen taloudelliseen asemaan, missä hän olisi ilman sopimusrikkomusta ollut.

²⁸⁸ Suoja kohdistunee yleensä sellaisiin velallisiin, joiden sopimuksentekoasema ei ole ainakaan erityisen vahva. Jos velallinen käyttää olennaista päätösvaltaa sopimusehtojen sisällöstä, johtaa se yleensä hänen asemaansa turvaavan vastuunrajoitusehdon ottamiseen sopimuksen osaksi.

seksi velallisen perimä hinta ja velallisen vastuu on syytä pitää tietyllä tavalla toisiinsa suhteutettuna.²⁸⁹

Velallisen suorituksestaan saaman vastikkeen määrä voidaan toisinaan ottaa huomioon myös sen poiketessa olennaisesti samanlaisten suoritusten yleisestä hintatasosta. Jos velallinen on tehnyt suorituksensa olennaisesti normaalia alemmalla hinnalla, saattaa tämä sopimuksen alivastikkeellisuus puoltaa korvausvastuun kaventamista. Etenkin jos oikeustoimessa on alhaisen hinnan ja muiden seikkojen perusteella lahjanomaisia piirteitä, voivat lahjaioikeustoimeen liittyvää normaalia suppeampaa korvausvastuuta puoltavat perusteet olla vastuunjaon kannalta relevantteja.²⁹⁰ On kuitenkin huomattava, että normaalissa hintakilpailussa edullisimmin myyvää ei ole aihetta suosia velkojien kustannuksella tavallista kapeammalla korvausvastuulla.²⁹¹

6.6.2. Sovelias vastuunkantaja

Suomen velvoiteoikeudessa etenkin Taxell on korostanut ratkaisijalle harkintavaltaa jättävissä tilanteissa punnintaa, jossa otetaan huomioon, mitä vaikutuksia vahingon jättämisellä kummankin osapuolen kannettavaksi olisi ja kuinka hyväksyttävänä vastuunjakovaihtoehtoja on pidettävä.²⁹² Vaihtoehtoja arvottavan punninnan jälkeen voidaan harkita, kumman vaihtoehdon seurauksia voidaan pitää toivottavampina, ja sen perusteella valita, kumpi sopimuspuolista on soveliaampi kärsimään suoritushäiriöstä seuraavan vahingon.

Soveliaamman vastuunkantajan valinta on periaatteessa käyttökelpoinen reaalin argumentti, mutta sen ongelmana on käsitesisällön epäselvyys. Vastuunjaon tavoitelluksi kokeminen voi merkitä esimerkiksi edullisia kansantaloudellisia vaikutuksia, heikomman osapuolen suojaamista, vakuutusmahdollisuuksien huomioon ottamista tai vastuun jättämistä sen kannettavak-

²⁸⁹ Ks. Saxén, Adevkans och skada s. 162. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 365: »I många fall kan det vara skäl att överväga om inte ersättningen borde begränsas till avtalsobjektets värde.» Calamari – Perillo s. 599.

²⁹⁰ Ks. lahjanantajan korvausvastuusta Kangas s. 132–134.

²⁹¹ Tällöinhän velallisen perimä hinta ei aina tosiasiaa olisi edullinen, kun sillä saatua vastasuoritusta arvioitaessa otettaisiin huomioon kapea vastuu.

²⁹² Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 90–91, 309–310, 346–347 ja 363–364. Ks. mts. 347: »I den prövning, som sålunda måste ske när ersättningsansvaret in casu skall klarläggas, är rättsskyddsproblematiken den centrala: vilken av parterna bör framom den andra parten erhålla rättsordningens skydd?»

si, joka olisi voinut paremmin välttää vahinkoriskin toimintansa toisenlaisella organisoinnilla.²⁹³

Sovelias vastuunkantaja -käsite onkin itse asiassa useiden punnintatekijöiden yleisnimike,²⁹⁴ jonka käyttäminen edellyttää perusteluketjun jatkamista, jotta argumentaation avoimuutta koskevat vaatimukset tulevat täytetyiksi. Soveliaaksi harkittua vastuunjakoa voidaan täsmentää esimerkiksi vetoamalla sopimuspuolten vakuutusmahdollisuuksiin. Tämän argumentin analyysi avaa puolestaan yhä uusia harkinnanvaraa jättäviä kriteereitä.²⁹⁵ Vastuunjaon hyväksyttävyyttä ei voida ratkaista abstraktilla tavalla, vaan ainoastaan suhteessa yksittäisiin reaalisiin argumentteihin. Niiden erittelyn jälkeen voidaan Taxellin tapaan kysyä, mitä vaikutuksia vastuunjakovaihtoehtoilla on ja kumman sopimuspuolen voidaan katsoa paremmin ansaitsevan oikeusjärjestyksen suojaa.

Sovelias vastuunkantaja -argumentaatiota ei ilmeisesti useinkaan voida käyttää suoraan korvattavia vahinkoja rajoittavana periaatteena. Sen sijaan sillä tarkoitettua harkintaa voidaan käyttää monien muiden rajoitusnormien yhteydessä. Esimerkiksi ennakoitavuusrajoituksen tai velallisen saaman vastikkeen merkitystä harkittaessa on aiheellista punnita vastuunjaon vaikutuksia sopimuspuolten asemiin, ja verrata niitä esimerkiksi osapuolten toimintaa ja toimintamahdollisuuksia koskeviin seikkoihin, jotka voivat vaikuttaa hyväksyttävään vastuunjakoon.

²⁹³ Ks. Krüger, Norsk kjøpsrett s. 263 lähimmällä vastuunkantajalla argumentoinnista ja sitä lähellä olevista riskinjakoharkintaan vaikuttavista tekijöistä. Ks. myös Nygaard s. 329. Madsen, Tfr 1986 s. 624. Ks. taloudellisista argumenteista (vahingon pulverisointi, itsevakuuttajana toimiminen ja »deep pocket approach») vastuunkantajan valinnassa Schäfer – Ott s. 262–265.

²⁹⁴ Systematiikka voidaan muotoilla joko niin, että eräät seikat otetaan huomioon sovelias vastuunkantaja -argumentin sisältöön vaikuttavina tai niin, että kaikkia harkintaan mahdollisesti vaikuttavia näkökohtia pidetään systemaattisesti samanarvoisina itsenäisinä rajoitusperiaatteina. Tärkeämpää kuin kannanotto mainittuun erotteluun on sen varmistaminen, että tulokseen vaikuttavat seikat tulevat avoimesti ja yksilöidysti esille tuomioistuinratkaisun perusteluissa.

²⁹⁵ Esille tulevia kysymyksiä ovat muun muassa velkojan ja velallisen mahdollisuudet vakuuttaa vahinkoriski, tarjolla olevien vakuutusten sopivuus osapuolten vakuutustarpeisiin nähden, vakuutuskustannukset, kyseisen riskin vakuuttamisen tavanomaisuus ja oikeus luottaa toisen sopimuspuolen järjestämään vakuutusturvaan.

6.6.3. Vahingonkärsijän vakuuttamisvelvollisuus

Velallisen sopimusrikkomuksesta voi aiheutua velkojalle vahinkoa, joka olisi voitu välttää, jos velkoja olisi vakuuttanut loukatun intressin. Vakuutusmahdollisuus tulee kysymykseen lähinnä esinevahinkojen yhteydessä, koska esimerkiksi menetettyjen voittojen kaltaisia seurausvahinkoriskejä ei voida yleisesti saatavilla olevilla vakuutuksilla suojata.

Jos velkojalla on osapuolten väliseen sopimukseen perustuva velvollisuus vakuuttaa tietty etuus, mutta vakuutusta ei ole otettu, ei velallinen ole vastuussa niistä sopimusrikkomuksensa aiheuttamista vahingoista, jotka vakuutus olisi korvannut. Tapauksessa KKO 1982 II 139 kuljetuksen tilannut yhtiö oli ennen kuljetuksen aloittamista ilmoittanut rahdinottajalle, että kuljetettavana oleva epäkeskopuristin oli vakuutettu kuljetusvahingon varalta. Kuljetusvakuutus ei kuitenkaan myöhemmin havaitulla tavalla koskenut yhtiön käyttöomaisuutta, josta oli kysymys. KKO hylkäsi rahdinottajaa vastaan ajettun korvausvaatimuksen. Otsikossa todettiin: »Rahdinottajaa ei velvoitettu korvaamaan puristimen vahingoittumista, koska se olisi korvattu yhtiön tai, jollei yhtiö olisi erheellisesti ilmoittanut vakuutuksen olemassaolosta, rahdinottajan ottamasta vakuutuksesta.»

Sama vakuuttamisvelvollisuuden korvausvastuuta rajoittava vaikutus on vahvistettu myös ratkaisussa KKO 1994:5. Urakointiliikkeen työntekijä oli huolimattomuudellaan aiheuttanut tulipalon työn tilaajan rakennuksessa. Palovahinkoja koskenut urakointiliikettä vastaan ajettu kanne hylättiin, koska työn tilaaja oli laiminlyönyt sopimuksen mukaisen velvollisuutensa palovakuuttaa työn kohde. Vakuuttamisvelvollisuutta koskeva ehto sisältyi urakoitsijan toimitusehtoihin. Vakioehtoa ei pidetty yllättävänä eikä ankarana, ja sen sitovuutta perusteltiin sillä, että katonkorjauslalla oli esitetty olevan epätavallista, että työn suorittaja palovakuuttaa työn kohteen.

Vakuuttamisvelvollisuuden laiminlyönti kaventaa velallisen vastuuta sillä määrällä, joka olisi korvattu vakuutuksesta. Vakuuttamisvelvollisuuden laiminlyöntiä voitaisiin myös lähestyä myötävaikutussääntöjen kautta. Tässä sitä on kuitenkin pidetty itsenäisenä rajoitusperiaatteena. Joissakin tapauksissa vakuutustilannetta koskevat seikat voivat lisäksi vaikuttaa ennakoitavien vahinkojen määräytymiseen: Jos velkojalla ei ole tavanomaista vakuutusta, ja vakuutuksen puuttuminen on velalliselle odottamatonta, saattaa vahingon jääminen sopimuspuolten kannettavaksi olla ennakoimatonta. Silloin kun vakuuttamisvelvollisuudesta on nimenomaisesti sovittu, on kuitenkin selkeintä lähestyä sitä itsenäisenä rajoitusperiaatteena, eikä argumentoida tarpeettomasti vakuutuksen puuttumisen vaikutuksella vahinkojen ennakoitavuuteen.

6.6.4. Normaalikorvaus ja sen suhde ennakoitavuusrajoitukseen

6.6.4.1. Normaalikorvauksen käsitteestä

Vahinkojen ennakoitavuusrajoituksen rinnalle vastaavaa korvausvelvollisuuden rajoittamistarkoitusta palvelemaan on oikeustieteessä esitetty normaali-korvaus-instituuttia. Sillä on tarkoitettu korvausvastuun rajoittamista normaali-na pidettäviin vahinkoihin sen mukaan, mitkä vahingot ovat sopimustyy-pin ja sopimusrikkomuksen laadun perusteella sopimusrikkomuksen tavan-omaisia seurauksia.²⁹⁶ Yksittäisen sopimussuhteen erityispiirteet jäävät täs-sä harkinnassa huomiotta.

Suomessa merkittävimmän puheenvuoron normaalikorvauksen puolesta on esittänyt Taxell,²⁹⁷ joka on määritellyt täyden korvauksen periaatteesta poikkeavan normaalikorvauksen seuraavasti: »Ersättningen är normal när den begränsas till vanliga följder av avtal och avtalsbrott. I överensstämmelse härmed beaktar man vid bestämmandet av det hypotetiska händelseförloppet blott de intäkter som ett avtal av ifrågavarande slag i regel ger borgenä-ren.»²⁹⁸ Muuten tämä Pohjoismaiden oikeuskirjallisuudessa jo pitkään vai-kuttanut korvauksen rajoittamistapa on saanut Suomessa osakseen vain vä-häistä huomiota.²⁹⁹

Samankaltaisten sopimusten tyyppillisten piirteiden perusteella standardi-soitu korvaus olisi ilmeisesti käyttökelpoisimmillaan sellaisissa massasopi-muksissa,³⁰⁰ joita solmittaessa sopimuspuolilla ei ole juuri mitään tietoja so-pimuskumppaninsa intresseistä. Ennakoitavuusrajoituksen soveltaminen mas-

²⁹⁶ Ks. normaalikorvausta koskevista myönteisistä kannanotoista Godenhielm, JFT 1970 s. 53. KM 1973:12 s. 76–77. Jørgensen, Kontraktsret 2 s. 175–176. SOU 1976:66 s. 259. Nygaard s. 86. Vinding Kruse, Ejendoms køb s. 67–68. Platou s. 583–584 ja Las-sen s. 404–409 kyseenalaistavat ajattelutavan. Ussing, Obligationsretten s. 145 analysoi Evaldsenin esittämään oppia, jonka ytimenä on, että »kun det normale tab skulle erstat-tes». Ussing päätyy katsomaan, ettei normaalikorvausrajoitus ole yleisenä sääntönä läpi-vietyissä. Gomard, Forholdet s. 354 esittää kritiikkiä, mutta päätyy toteamukseen, jon-ka mukaan tämän abstraktin teorian eri yhteyksissä vaatimat modifikaatiot eivät vielä ole syy sen hylkäämiseen.

Toisenlainen vahingonkorvauksen normalisointipyrkimys on havaittavissa henkilö-vahinkojen korvaamisessa, jossa immateriaaliset haitat muutetaan rahalliseksi arvioiksi käyttämällä laskentataulukoiden standardisoituja arvoja.

²⁹⁷ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 365–369.

²⁹⁸ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 367. Korostus lisätty, alkuperäinen poistettu.

²⁹⁹ Ks. kuitenkin Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 238–240. Honka s. 235

³⁰⁰ Massasopimuksen käsitteestä ks. esimerkiksi Grönfors s. 47.

sasopimuksiin johtanee siihen, että ennakoitavien vahinkojen rajoittaminen riippuu samankaltaisista kriteereistä, joilla Taxell on kuvannut normaalikorvausta.³⁰¹ Oikeuskirjallisuudessa normaalikorvausta ei kuitenkaan ole kohdistettu vain näihin sopimuksiin, vaan sitä kannattaneet kirjoittajat ovat katsooneet kyseessä olevan yleisen korvausvastuun rajoitusperiaatteen.

Olennaisinta normaalikorvaus-rajoituksessa on se, että sopimuskäytännötä vertailemalla muodostettu normaalikorvauksen määrä on vahingonkorvauksen yläraja, jota suurempaa korvausta ei tuomita, vaikka aiheutuneen vahingon osoitettaisiinkin olevan tätä suurempi.³⁰² Tällaista normaalikorvausta laajemman vastuun poissulkemista kutsutaan tässä tutkimuksessa *korvausvastuuta rajoittavaksi normaalikorvaukseksi*.

Normaalikorvauksesta on joskus puhuttu toisessakin merkityksessä. *Todistusteknisenä normaalikorvauksena* voidaan ajatella käsitteen käyttöä laskentateknisenä ja todistusoikeudellisena lähtökohtana: Sopimusrikkomuksen perusteella tuomittaisiin suuruudeltaan sellainen korvaus, jonka katsottaisiin vastaavan oletettavaa vahinkoa.³⁰³ Normaalikorvaus osoittaisi tällöin korvauslaskennan lähtökohdaksi käyvän presumoidun vahinkomäärän, jota suurempi korvaus voitaisiin kuitenkin tuomita asiassa esitetyn näytön perusteella.

Korvausvastuuta rajoittavaan normaalikorvaukseen liittyy keskeisenä kysymyksenä se, missä laajuudessa tällainen korvauksen rajoitusperiaate voisi tulla käytettäväksi. Kaikkiin sopimuksiin soveltuvaksi säännöksi sitä ei useinkaan voida ajatella, koska muutoin vahingonkorvaussuoja ei koskisi sopimusten individuaalisia piirteitä. Todistustekninen normaalikorvaus jää puolestaan lähinnä ratkaisijan apuvälineeksi, jonka avulla voidaan hahmottaa vahingon määrää eri näkökulmista ennen lopulta tuomittavaan korvausmäärään päätymistä. Mistään varsinaisesta sopimusvastuun laajuuden rajoitusperiaatteesta ei sen sijaan ole kysymys.

³⁰¹ Ks. foreseeability-kriteeristä massasopimusten kannalta Danzig, J. Leg. Stud. 1975 s. 281.

³⁰² Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 365. Todellisen vahingon on esitetty tulevan korvatuksi sen ollessa normaalivahinkoa pienempi. Ks. Taxell, mts. 368.

³⁰³ Normaalikorvaus-käsitettä on käytetty myös tarkoitettaessa OK 17:6:n arviointisäännöksen perusteella, ilman velkojalle aiheutuneita konkreetteja vahinkoja koskevaa selvitystä, korvattavaksi tuomittavaa vahinkomäärää. Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 39. Saxén, Skadeståndsrätt s. 270.

6.6.4.2. Korvausvastuuta rajoittavan normaalikorvauksen suhde ennakoitavuusharkintaan

A. Johdanto rajoitustapojen erotteluun. Jotta korvausvastuuta rajoittavaa normaalikorvausta voitaisiin pitää tarpeellisenä ja itsenäisenä oikeusinstituutina, on se voitava erottaa jollakin relevantilla tavalla ennakoitavuusrajoituksesta. Käsitteiden päällekkäisyys johtaisi epätarkoituksenmukaiseen ajatteluvälineiden lisääntymiseen, mikä voisi vaikeuttaa systeemin elementtien keskinäisten suhteiden ymmärtämistä ja heikentää ratkaisuharkinnan tehokkuutta.

Vastuuta rajoittavan normaalikorvauksen mukaista korvausvastuun laajuuden määrittelyä ei juuri löydy kirjoitetusta lainsäädännöstä.³⁰⁴ Esimerkkinä normaalikorvaussäännöksestä on usein mainittu vuoden 1939 merilain 120.1 § (1.10.1994 voimaantulleessa merilaissa on vastaava säännös 13:29:ssä),³⁰⁵ jonka mukaan rahdinottajan tavaravastuun määrä perustuu kuljetettavana olleen tavarán sijasta samanlaisen tavarán arvoon.³⁰⁶ Lainsäädännössä olevien ilmausten vähäisyyttä ei kuitenkaan voida käyttää argumenttina normaalikorvauksen hylkäämisen puolesta, koska lainsäädännössä on KL 67–69 §:ä lukuun ottamatta niukasti täsmennetty sopimussuhteissa korvattavan vahingon laajuutta.³⁰⁷

Korvausvastuuta rajoittavaa normaalikorvausta voidaan Taxellin mielestä käyttää, kun velallisen intressit sitä vaativat. Esimerkkinä tästä hän esittää kaksi täyden korvauksen periaatteesta poikkeamiseen oikeuttavaa syytä: sopimusrikkomuksen aiheuttamat sopimusarvoon (avtalsvärdet) nähden suhteetoman suuret vahingot ja vahingot, jotka ovat lajiltaan tai laajuudeltaan sellaisia, ettei niitä tavallisesti ole syytä ottaa huomioon.³⁰⁸ Velkojan kannalta

³⁰⁴ Normaalikorvaukselle annettu määrittely poikkeaa lakisääteisistä vastuun enimmäismääristä, joita tavataan kuljetussopimuksia koskevassa lainsäädännössä. Esimerkiksi TKSL 32.2–3 §, ML 9:5, 13:30, 15:15, IKSL 23.1–3 § ja IKL 22.1–4 §:n säännökset eivät vastaa lainopissa kuvattua normaalikorvausrajoitusta.

³⁰⁵ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 240, jossa viitataan (av. 36) myös näemyksiin, joiden mukaan säännös johtaa samaan tulokseen kuin adekvaattisuussääntö. Ks. myös Krüger s. 821 ja Gomard, Obligationsret 2 s. 188 viittauksin maiden vastaavaan säännökseen.

³⁰⁶ Vrt. TKSL 32.1 §, joka perustuu samankaltaiselle arvonmäärittelylle kuin vuoden 1939 merilain 120.1 §, mutta jossa ei ole samanlainen-sanaa.

³⁰⁷ Gomard, Obligationsret 2 s. 190 av. 82 pitää pohjoismaisten kauppalakien 67 §:ä erikoislaatuksena normaalivahinko-opin lähi-ilmionä, jonka mukaan tuottamuvastuu kattaa koko individuaalisen vahingon, mutta kontrollivastuu vain adekvaattiset vahingot.

³⁰⁸ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 366, jossa kannanoton perusteluna koroste-

täyden korvauksen tavoitteesta luopuva riskinjako on Taxellin mukaan hyväksyttävää, koska sopimuksen tekemisen jälkeistä tulevaisuuden suunnitteluun liittyvää taloudellista riskiä ei tule rajoituksetta siirtää velallisen kannettavaksi.³⁰⁹ Taxellin normaalikorvauksen perusteluina esittämät sääntelytavoitteet voidaan kuitenkin yhtä hyvin toteuttaa rajoittamalla korvaus ennakoitaviin vahinkoihin ja kehittämällä ennakoitavuusharkinnassa vaikuttavia kriteerejä.³¹⁰

B. Normaalikorvauksen ilmentymät oikeuskäytännössä. Vastuun rajoittamista koskevat teoreettiset argumentit eivät yksin osoita, että sopimusvastuussa tarvitaan ennakoitavuusperiaatteen rinnalle (tai tilalle) korvausvastuuta rajoittavaa normaalikorvaus-instituuttia. Keskeisin väite normaalikorvausta vastaan on, ettei se oikeudellisenä ilmiönä eroa ennakoitavuusrajoituksesta siinä määrin, että näiden kahden rajoitusperiaatteen kuvaaminen erillisinä instituutteina olisi tarpeen. Seuraavaksi voidaan tarkastella, onko oikeuskäytännössä erityisiä normaalikorvausratkaisuja, jotka osoittaisivat tämän rajoitusperiaatteen välttämättömäksi.

Normaalikorvauksen tarpeellisuus edellyttäisi ratkaisuja, joita ei voida tyydyttävästi selittää muilla korvausvastuun rajoittamistavoilla. Tällaisia olisivat tapaukset, joissa sopimussuhteen erityispiirteet huomioon ottaen ennakoitavat vahingot käsittävän korvauksen sijasta on tuomittu suppeampi korvaus sen perusteella, mitkä vahingot ovat olleet sopimustyyppin mukaisen »keskivertosopimuksen» pohjalta tavallisia. Jotta normaalikorvaus erottuisi ennakoitavuuteen perustuvasta rajoituksesta, on edellytettävä, ettei ratkaisua voida yhtä hyvin ymmärtää ennakoitavuusrajoituksen soveltamisena.

taan samankaltaista velvoittautumisen ulottuvuuden ennakoitavuutta, mitä tässä tutkimuksessa on pidetty ennakoitavuusrajoituksen justifikaatioperusteena: »Gäldenären har, när han ingått avtal, tagit på sig vissa risker i fråga om avtalets fullgörande. Risktagandet kan likväl inte sträckas huru långt som helst.»

³⁰⁹ Taxell, Avtal och rättsskydd s. 366.

³¹⁰ Taxell on uudessa tuotannossaan todennut normaalikorvauksen ja adekvaattisuusrajoituksen suhteen läheiseksi. Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 179: »En begränsning och samtidigt en standardisering framträder i principen om normal ersättning, ansvar för typiska skadan. Den ligger nära och går delvis in i adekvanskriteriet.» Sen sijaan normaalikorvauksen käsittely Avtal och rättsskydd -teoksessa (ks. etenkin s. 367) antaa kuvan siitä, että rajoitusperiaatteella on tarkoitus korvata adekvaattisuusrajoitus. Ks. myös Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 178–179, jossa adekvaattisuutta käsitellään toisena yleisenä korvausvastuun rajoituskriteerinä normaalikorvauksen lisäksi.

Taxell esittää esimerkkinä normaalikorvauksesta ratkaisun KKO 1927 II 446.³¹¹ Tapauksessa A oli laiminlyönyt sopimuksen mukaisen velvoitteensa myydä tietty viljamäärä B:lle, joka puolestaan oli sitoutunut myymään viljan edelleen C:lle. A:n sopimusrikkomuksen vuoksi B joutui maksamaan C:lle sopimussakkoa. Tätä koskenut B:n A:ta vastaan ajama korvauskanne hylättiin, kun ei ollut osoitettu A:n pitäneen edellyttää, että B oli sopimussakon uhalla sitoutunut täyttämään A:n suorituksesta riippuvan velvoitteensa C:tä kohtaan. Korvausvaatimuksen hylkäämisen perusteluja voidaan kuitenkin pitää esimerkkinä ennakoitavuusrajoituksesta. Korvausvaatimus on hylätty soveltaen edellyttää-sanalla ilmaistua ennakoitavuusrajoitusta ja tähän liittyvää velalliselle asetettua »piti tietää» -vaatimusta.

Saxénin mukaan edellä esitetty (6.2.2.1.) hotellin vastaanotossa säilytetäväksi otettua arvokasta turkispakettia koskeva ratkaisu KKO 1950 II 419 osoittaa, ettei sopimussuhteissa suoriteta täyttä korvausta, kun velallisen säilytettävänä oleva hänen kannaltaan odottamattoman arvokas omaisuus vahingoittuu. Korvattavaksi tulee hänen mukaansa ainoastaan tavanomainen, normaali arvo.³¹² Tapauksessa käsitellessään Saxén päätyy kuitenkin kannanottoon, joka vastaa vähintään yhtä luontevasti vahinkojen ennakoitavuutta korostavaa vahingonkorvausvastuun rajoitusta: »Å andra sidan talades det i domen – – – om begränsning av ersättningsskyldigheten, vilket är förenligt med den ovan anförda tanken om att ansvaret endast gäller ett »normalt» värde, en skade som hotellet skäligen kunnat räkna med.»³¹³

Trolle esittää normaalikorvauksen ilmentyminä Tanskan oikeuskäytännössä kaksi tuomioistuinratkaisua, joissa oikeuskysymyksenä on ratkaisu KKO 1950 II 419 tavoin tavaraa säilyttävän sopimuspuolen vastuu ulkoisesti havaitsemattomalla tavalla erityisen arvokkaan esineen katoamisesta. Tapauksessa UfR 1920.445Ø hyväksyttiin vain kolmasosa kadonneesta käsilaukussa olleita arvokkaita koruja koskeneesta korvausvaatimuksesta, ja tapauksessa UfR 1930.774Ø ei korvattu täysimääräisenä kirjeen poikkeuksellisen arvokasta sisältöä. Trollen mukaan nämä korvausvastuun rajoitukset ovat esimerkkejä normaalikorvauksesta.³¹⁴

Myös Trollen esitys osoittaa, kuinka lähellä toisiaan normaalikorvaus ja ennakoitavuusrajoitus ovat. Kummassakin tapauksessa voitaisiin yhtä hyvin sanoa ratkaisun perustuneen ennakoitavuusperiaatteeseen, sillä velallisilta on

³¹¹ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 368.

³¹² Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 110–111.

³¹³ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 111.

³¹⁴ Ks. Trolle s. 360–361 viittauksin muihinkin samankaltaisiin tapauksiin.

tuskin voitu vaatia mitään sellaista erityistietoa, jonka perusteella he olisivat voineet olla selvillä esineen todellisesta arvosta.³¹⁵ Kun yksinkertaisissa säilytystoimeksiannossa käydään harvoin osapuolten välillä keskustelua oikeussuhteen erityispiirteistä, joudutaan ennakoitavuusharkinta perustamaan samankaltaisissa sopimussuhteissa ulkoisesti katsoen tyypillisiin vahinkoihin, joihin myös normaalikorvaus rajoituskriteerinä perustuu.

Korvausvastuuta rajoittavalla normaalikorvauksella ja ennakoitavuusarvioinnilla ei liene mitään eroa silloin, kun ennakoitavuusarviointi tehdään ilman sopimussuhteen yksilöllisten piirteiden korostamista,³¹⁶ mikä lienee käytännössä yleistä. Näissä tilanteissa voidaan yhtä hyvin operoida normaalivahinkorajoituksella kuin ennakoitavuusperiaatteellakin,³¹⁷ ja molempien joustavuuden vuoksi niille ratkaisutoiminnassa annettava sisältö nousee keskeiseen asemaan.

C. Rajoitustapojen erottamisen tarpeellisuudesta. Rajoitustapojen periaatteellinen ero on huomattava. Korvausvastuuta rajoittava normaalikorvaus merkitsee, että velallisen tiedossa olevat tavanomaisesta tai ulkoisesti havaittavasta poikkeavat sopimukseen liittyvät velkojan intressit eivät vaikuta korvausvastuun laajuuteen.³¹⁸ Tämä on samalla korvausvastuuta rajoittavan nor-

³¹⁵ Trollen mainitseman ensimmäisen tapauksen perusteluissa painotetaan sitä, ettei korujen omistaja voinut perustellusti edellyttää niiden kuljettamisesta huolehtineen velallisen ottaneen kantaakseen esineisiin liittynyttä riskiä, koska omistaja ei ollut selvittänyt tälle käsilaukun sisältöä. Myös kirjekuoren osalta todettiin, ettei sen sisällön voitu edellyttää olleen niin arvokas. Ratkaisuihin on piirteitä edellytysargumentaation kautta tapahtuvasta velvoitteen sisällön (sidonnaisuuden laajuuden) määrittämisestä. Tämä sopii yhteen ennakoitavuusarvioinnin kanssa, koska myös ennakoitavuusrajoitus perustuu tarpeeseen suojata velallista alkuperäisen sitoumuksen odottamatonta laajentumista vastaan.

³¹⁶ Krüger s. 819 rinnastaa arviointikriteereiltään objektivoidun vahinkojen ennakoitavuusarvioinnin normalisoituun vahingonkorvaukseen.

³¹⁷ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 239. Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 67–68 katsoo Hadley-säännön osoittavan normaalikorvausajattelun hyväksyntää brittiläisessä oikeudessa. Hänen lausumansa osoittaa rajoitusperiaatteiden erojen vähäisyyttä ja riippuvuutta tarkastelunäkökulmasta.

³¹⁸ Jos normaalikorvauksen korvausvastuuta rajoittava vaikutus riippuisi tapauksen erityispiirteistä ja sitä laajempikin korvaus olisi tarvittaessa mahdollinen, häviäisi sen ja ennakoitavuusrajoituksen ero miltei täysin. Tällöin voitaisiin vielä sanoa, että normaalikorvaus-arvostelu perustuu erilaiseen sopimussuhteen arvottamiseen (vahinkojen tavanomaisuus sopimustyyppiin ja sopimusrikkomukseen nähden) kuin ennakoitavuusrajoitus, ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 368–369, mutta tätä eroa ei käytännössä ilmeisesti pystyttäisi juuri ylläpitämään.

maalikorvauksen ongelma sopimussuhteissa: sillä pyritään individuaalisten piirteiden sivuuttamiseen ja tarjotaan oikeussuojaa vain standardisoiduille menettelymuodoille.³¹⁹ Tällaiselle tavoitteelle ei löydy riittävää oikeuslähdeopillista tukea.

Jos velallisen suoritushäiriöön liittyy velkojalle aiheutuvan tavanomaisista suuremman vahingon vaara, ja sopimus päätetään tästä selvillä olevien osapuolten kesken (velallisen mahdollisesti saadessa normaalia korkeamman hinnan suorituksesta), on sopimusjärjestelmän luotettavuuden kannalta välttämätöntä, että vastuunormistolla on kyky ottaa huomioon tapauksen erityispiirteet.³²⁰ Vastuuta rajoittava normaalikorvaus ei tähän kykene. Sen sijaan ennakoitavuusrajoituksella voidaan saavuttaa paitsi tapausten erityispiirteiden vaatima joustavuus pitkälti myös ne oikeusvarmuuteen ja ratkaisutoiminnan yksinkertaisuuteen liittyvät edut, joilla normaalikorvausta on perusteltu.³²¹

Ennakoitavuusrajoituksen (joka monesti samastetaan ns. adekvanssiin) ja korvausvastuuta rajoittavan normaalikorvauksen erottelu perustuu liian vähäisiin instituuttien hyödyllisyyttä ja itsenäisyyttä koskeviin vaatimuksiin. Toisesta rajoitustavasta on siten syytä luopua: Valinta riippuu osittain terminologisista korostuksista, sillä periaatteiden sisältöjen peittäessä pääosin toisensa voitaneen kumpi tahansa määritellä kattamaan hylättävällä rajoitustavalla aiemmin kuvatut painotukset.³²²

³¹⁹ Normaalikorvauksen vastuuta rajoittavaa merkitystä puoltaneen Taxellin kanta näyttää hänen uudessa teoksessaan lievemältä. Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 179: »Generellt sett kan principen om normal ersättning uppfattas som en *standard* vilken kan över- eller underskridas när särskilda omständigheter så kräver.» Tosin myös teoksessa Avtal och rättsskydd (s. 365–367) huomautetaan mahdollisuudesta poiketa normaalikorvauksesta täyden korvauksen eduksi, mutta normaalikorvauksen vastuuta rajoittava ja yksilöllisten intressien suojaa kaventava linja korostuu (s. 366–367): »Det finns goda skäl för att i allt vidare omfattning uppmjuka principen om full ersättning till förmån för normal ersättning. Grundsatsen om normal ersättning kan uppfattas som en allmän riktlinje.»

³²⁰ Steindorff, AcP 1959 s. 448 liittyy vahingonkorvauksen reparaatitavoitteeseen tarpeen ottaa huomioon suoritukseen liittyvät subjektiiviset arvot.

³²¹ Näistä eduista ks. Gomard, Obligationsret 2 s. 189: »Ved at fastsætte erstatningen af opfyldelsesinteressen til eller højst til normaltabet (prisdifferencen, godsets værdi efter markedspris) opnås det at undgå bevistvivl og usikkerhed, at lette og fremskynde behandlingen af erstatningskrav, at skabe grundlag for en rationel prispolitik, fordi priserne ikke behøver at indeholde afdækning af et uvist, men måske kostbar ansvar, og at kunder, der er udsat for at lide store skader og derfor er interesseret i en højere dækning, henvises til selv at sikre sig den ansvarsdækning, de ønsker».

³²² Jos normaalikorvauksen määritelmään sisällytetään poikkeamismahdollisuus, joka

Normaalikorvauksen käsitteellä argumentointi katsotaan tarpeettomaksi. Ennakoitavuusrajoituksesta luopuminen olisi hankalampaa ensinnäkin oikeustieteessä omaksuttujen tottumusten vuoksi, koska vahingonkorvauksen laajuuden määrittelyssä usein käytetty adekvaattisuus-terminologia viittaa vahvemmin ennakoitavuusharkintaan kuin normaalikorvaukseen. Ratkaiseva on kuitenkin sisällöllinen perustelu. Ennakoitavuus- ja normaalikorvausrajoitusten käytössä voidaan havaita keskeinen ero: Ennakoitavuusrajoituksen mukaan vastuun laajuuden määrää se, mitä sopimusrikkomuksen seurauksia velallisen tuli sopimusta solmittaessa kyetä havaittavissa olleet erityispiirteet huomioon ottaen tunnistamaan. Normaalikorvauksen päämääränä on harvempien muuttujien perusteella esittää objektivoitu arvio siitä, mitä vahinkoja normaalisti seuraa samantyyppisen sopimuksen rikkomisesta, jolloin velallisen mahdollisuuksilla havaita vahinkoriski etukäteen ei ole vastaavaa merkitystä kuin ennakoitavuusrajoitusta sovellettaessa. Korvausvastuuta rajoittavan normaalikorvauksen hylkääminen itsenäisenä vastuun rajoitusperiaatteena on tarpeen, jotta normistonkuvauksella ei hämää sitä, että sopimukseen liittyvät yleiseen käytäntöön nähden tavallista laajemmat intressit voivat nauttia oikeussuojaa.³²³

6.6.4.3. Todistustekninen normaalikorvaus

Todistusteknisellä normaalikorvauksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa vahingonkorvauksen laskusääntöjä, jotka antavat korvattavan vahingon laajuudelle sopimukseen nähden tavanomaisiin vahinkoihin perustuvan lähtökohdan. Näin määrittelystä normaalikorvauksesta voidaan jutussa esitettävän selvityksen perusteella poiketa määrällisesti sekä ylöspäin että alaspäin. Koska todistusteknisen normaalikorvauksen merkitys on prosessuaalisia lähtökohdita kuvaava ja laskentatekninen, ei näitä tilanteita tarvitse kuvata erityisellä käsitteellä. Normaalikorvauksen käsitteen käyttö tässä merkityksessä ei olekaan suositeltavaa. Tässä tutkimuksessa todistusteknisestä normaalikorvauksesta puhutaan ainoastaan aiemman normaalikorvausta koskevan kielenkäytön selkeyttämiseksi: Normaalikorvaukseksi tieteisopissa kutsutut ilmiöt ovat

sallii laajemman korvauksen sopimuksen erityispiirteiden perusteella, voidaan näin määritellyllä normaalikorvauksella ilmeisesti kuvata kaikki ennakoitavuusrajoituksen soveltamistilanteet.

³²³ Ennakoitavuusrajoitus saa lisäksi aiemmin (6.2.1.1., 6.2.2.1.) selvitettyllä tavalla tukea KKO:n käytännöstä ja KL:n esitöistä. Normaalikorvausrajoituksella ei ole vastavaa oikeuslähdeopillista perustaa.

vaihdelleet, eikä aina ole selvää, viitataanko normaalikorvauksella korvausvastuun enimmäismäärää koskevaan rajoitukseen vai samankaltaisten tilanteiden ottamiseen korvauksen laskemisen lähtökohdiksi.³²⁴

Todistusteknisen normaalikorvauksen piiriin voidaan, jos käsitettä halutaan käyttää, lukea eräitä korvauksen laskemiselle perustan tarjoavia legaalilormeja. Esimerkiksi KL 69.1 §:n mukainen vahingonkorvauksen laskeminen kaupan tultua puretuksi tilanteessa, jossa katesopimusta ei ole tehty, perustuu sopimuksessa tarkoitetun tavaran purkuajankohdan mukaiselle käyvälle hinnalle. Säännös osoittaa lähtökohdan korvausvastuun sisällölle, joten sitä voidaan pitää eräänlaisena normaalikorvauksena. Säännöksen tarkoittama hinnaneron laskemistapa ei kuitenkaan ole normaalikorvauksen ilmenemismuoto siinä merkityksessä, että normaalikorvauksen ylittäviä (esimerkiksi välillisiä) vahinkoja ei voitaisi lainkaan korvata.³²⁵

Normaalikorvauksen käsitteellä kuvatun ilmiöjoukon laajuutta osoittaa se, että myös viivästyskorkoa on pidetty standardisoituna vahingonkorvauksena.³²⁶

Viivästyskorko ei kuitenkaan ole normaalikorvausta korvausvastuuta rajoittavassa mielessä, sillä lakisääteisen viivästyskoron ylittävä velkojan menetys voidaan hyvittää vahingonkorvauksella.³²⁷ Korvaus voi kohdistua esimerkiksi velkojalle viivästyksestä aiheutuneisiin erityisiin

³²⁴ Tilanteet, joissa korvausvastuun laajuus on todellisen vahingon määrästä riippumaton, ovat vielä yksi lähi-ilmiöiden joukko. Aurejärvi s. 139–140 on lukenut näihin summakorvaukseksi tai taksoitetuksi korvaukseksi nimeämiinsä tilanteisiin viivästyskoron, KSL 6:8:n tarkoittaman kymmenesosan tavaran kauppahinnasta, eräät työsopimuksen päättymiseen liittyvät korvaukset, sopimussakon, käsirahan ja rikkojaisrahan.

³²⁵ Ks. HE 93/1986 s. 43–44, 123 täyden korvauksen periaatteen painottamisesta.

Myös vuosisadan alun pohjoismaisissa kauppalaissa nähtiin normaalikorvauksen ilmentymiä. Ks. Øvergaard s. 322. Arnholm s. 307. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 365 nimeää Ruotsin vuoden 1905 KöpL 25 §:ssä ilmaistun »ett slag av normal (abstrakt) ersättning». Lainkohdassa säädettiin viivästyksen vuoksi tapahtuvan purun perusteella maksettavan korvauksen, ellei vahinkoa koskevaa muuta selvitystä esitetty, määräytyvän »till belopp, varmed vid den tid, då avlämnandet bort ske, priset å sådant gods, som köpet avser, må hava överstigit köpeskillingen.» Sisula-Tulokkaan, Dröjsmålsskador s. 241 mielestä lainkohta sisälsi useita rajoitusperusteita: »dels skälighetsbedömning i förhållande till skada som i allmänhet uppstår, grunder som kommer nära den s.k. normalersättningen och dels grunder som påminner om det i vissa senare förslag omfattade förutsebarhets-kriteriet.»

³²⁶ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 273. Arnholm s. 307.

³²⁷ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 388–390. Rudanko, LM 1988 s. 40. Kuten jaksossa 6.5.5. todettiin, voi ennakoitavuusperiaate kuitenkin rajoittaa varojen käyttömahdollisuuden estymisestä seuranneiden vahinkojen korvattavuutta.

kustannuksiin. Viivästyskorkosäännökset palvelevatkin ensi sijassa velkojan intressejä taatessaan menetetystä varojen käyttömahdollisuudesta tietyn vähimmäiskorvauksen ilman, että velkojan tarvitsee näyttää kärsineensä maksuviivästyksen vuoksi vahinkoa.

Normaalikorvauksen presumtiivisuus korvauksen laskemisessa voidaan ilmaista Saxénin tavoin sanomalla, että tällainen korvaus voi tulla kysymykseen vähäisemmällä näytöllä kuin normaalikorvauksen ylittävä korvausvelvollisuus edellyttää.³²⁸ Vahinkomäärän tavanomaisuus sopimustilanteen kannalta, jonka merkitystä normaalikorvauksesta puhuttaessa on painotettu, on yleensä myös vahingon ennakoitavuutta puoltava seikka.³²⁹ Normaalikorvauksen käsitteellä tarkoitettulla sopimustyyppiin ja sopimusrikkomuksen laatuun nähden tavanomaisia seuraamuksia koskevalla arvioinnilla on näin presumtiivista vaikutusta myös harkittaessa vahingon ennakoitavuutta.

6.7. Yhteenveto

Tutkimuksen perustana on näkemys, jonka mukaan vastuun rajoittuminen ennakoitaviin vahinkoihin on keskeinen korvattavan vahingon laajuutta rajoittava periaate.

Suomen kirjoitetussa lainsäädännössä ei ole vahinkojen ennakoitavuutta koskevia normeja. Korvattavien vahinkojen laajuutta koskevan lainsäädännön aukollisuus huomioon ottaen tästä ei voida tehdä päätelmiä ennakoitavuusrajoituksen merkitystä vastaan. KL:n esitöissä on lisäksi nimenomaisesti puollettu ennakoitavuusrajoituksen omaksumista. KKO:n käytännössä ennakoitavuuden merkitys on ilmaistu verraten säännöllisesti eri aikoina.

Ennakoitavuusrajoituksella on tieteisopissa laaja tuki. Ennakoitavuusrajoituksen tarve perustuu siihen, että sen avulla sopimussuhteiden kehityksen ennustettavuus lisääntyy. Sopimusvastuun kannalta olennaista on vastuun perustuminen velallisen sitoumukseen. Sitoutuminen on tapahtunut sopimusta päätettäessä tiedossa olleiden olosuhteiden perusteella. Ennakoitavuusrajoitus antaa mahdollisuuden luottaa odotettavissa olevaa vastuuta koskeviin laskelmiin.

³²⁸ Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 270.

³²⁹ Ks. Bergem – Rognlien s. 360.

Vahinkojen ennakoitavuutta on arvioitava sen mukaan, mitä velallisen piti tietää mahdollisista sopimusrikkomuksesta seuraavista vahingoista sopimusta päätettäessä. Liike-elämän sopimusten osalta on lähdettävä ala ja sopimustyyppi ym. tekijät huomioon ottaen vaadittavasta tietämyksen tasosta. Velallisen asiantuntemattomuutta ei ole aihetta suojata. Velkoja voi varmistaa tärkeiden intressiensä suojan ilmoittamalla niistä velalliselle sopimusta solmittaessa. Arviointi perustuu sopimuksen päättämisvaiheen tietoihin, koska sitoutumisesta on päätetty näiden tietojen perusteella. Eräissä tapauksissa myöhemminkin velallisen tietoon tulleet seikat voivat vaikuttaa vastuun laajuuteen.

Vastuun syntyminen edellyttää, että konkreetti vahinkotapahtuma on ollut ennakoitavissa. Pelkkä vahinkojen määrän ennakoitavuus ei riitä. Jos vahinkotapahtuma on ollut ennakoitavissa, mutta vahinkojen määrä on odottamattoman suuri, ulottuu vastuu vain ennakoitavaksi katsottavaan määrään.

Velalliselta vaadittavaa tietämystä määritettäessä voidaan ottaa huomioon muun muassa sopimuksen tarkoitus, alan käytäntö, velallisen suorituksestaan saaman vastikkeen määrä ja eräissä tilanteissa vastuunrajoitusehtokäytäntö. Tämä harkinta on aihetta toteuttaa avoimesti argumentoiden.

Ennakoitavuusrajoituksen lisäksi on olemassa eräitä muita itsenäisiä korvausvastuun laajuuteen vaikuttavia periaatteita: Vahingonkorvauksen ei tule olla kohtuuttoman suuri suhteessa velallisen suorituksestaan saamaan vastikkeeseen nähden. Ns. sovelias vastuunkantaja -argumentaatio voi myös saada itsenäistä merkitystä vastuun laajuutta harkittaessa. Myös osapuolten vakuutusjärjestelyjä koskevat sopimuksen ehdot voivat vaikuttaa korvausvastuuta rajoittavasti.

Ennakoitavuusrajoituksen kilpailijaksi on ehdotettu normaalikorvaus-instituuttia. Normaalikorvaus ei kuitenkaan suojaa velkojan yksilöllisiä intressejä, vaan standardisoi vastuuta sopimustyyppiin ja sopimusrikkomuksen lajiin nähden. Koska voimassa olevan oikeuden mukainen oikeussuoja ulottuu lähtökohtaisesti myös velkojan erityisiin intresseihin, on ennakoitavuusrajoitus katsottu normaalikorvausta paremmaksi tavaksi kuvata rajoitusnormistoa.

7. Sopimusvelallisen tuottamuksen vaikutus korvauksen laajuuteen

7.1 Tuottamuksen merkityksestä sopimussuhteissa

Sekä sopimusvastuun että deliktivastuun ajatellaan yleensä lähtökohtaisesti olevan vastuuperusteeltaan tuottamusvastuuta.¹ Sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuu edellyttää ankaran vastuun tilanteita lukuun ottamatta tuottamusnäyttöä. Vahingonkärsijän on näytettävä, että hänelle aiheutunut vahinko on johtunut vastaajan tahallisuudesta tai huolimattomasta menettelystä. Korvausvastuun edellytyksenä on siten selvitys, joka osoittaa vahingonaiheuttajan toimineen yleisistä huolellisuusvaatimuksista poiketen.² Sopimussuhteissa vahingonkorvauksen primääri merkitys on varallisuusetujen turvaaminen sopimussidonnaisuutta ylläpitämällä.³ Tämä vaikutus heikkenisi, jos tuottamusvaatimus olisi todistustaakka huomioon ottaen yhtä olennainen osa korvausvastuun edellytyksiä kuin VahL:n mukaisessa vastuussa.⁴

Tuottamuksen sisältö on vastuumuodoissa varsin erilainen. Puuttumatta sopimuksenulkoisen tuottamuksen sisältöä koskevaan laajaan keskusteluun enempää voidaan todeta, että delikticulpa liittyy yleensä hyväksytyistä ja valitsevista toimintatavoista poikkeamiseen ja liiallisena pidettävien vahinko-

¹ Tuottamuksella ei ole sijaa vastuuperusteen osana ankarassa vastuussa, jota tunnetaan sekä sopimusvastuun että sopimuksenulkoisen vastuun piirissä. Toinen keskeinen poikkeus on KL:ssa omaksuttu kontrollivastuu, jonka suhteen tuottamuksella ei myöskään ole merkitystä. Ks. HE 93/1986 s. 75.

² Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 93. Jørgensen, Erstatningsret s. 67. Hagstrøm s. 16.

³ Ks. Krüger s. 737: »oppretholde kontraktens økonomiske realitet».

⁴ Tuottamusvastuun ongelmista ja objektiivisen vastuuperusteen eduista sopimussuhteissa ks. Arnholm s. 297–299.

riskien ottamiseen.⁵ Sopimussuhteissa tuottamus on yleensä – eräitä henkilö- ja esinevahinkotilanteita lukuun ottamatta – suoritusesteoppien lähimuoto.⁶ Korvausvastuun syntyminen riippuu suoritusvelvollisuuden laiminlyönnin jälkeen tavallisesti siitä, voiko velallinen tehokkaasti vedota *force majeure* -seikkoihin tai samantapaisiin suoritusta vaikeuttaviin tapahtumiin.⁷ Jos tällainen suorituseste on käsillä, vapautuu velallinen korvausvastuun lisäksi koko suoritusvelvollisuudestaan,⁸ joka tulee kuitenkin voimaan suoritusesteen poistuttua, ellei sopimussuhde ole sitä ennen lakannut olemasta voimassa.

Kun vahingonkorvauksen laajuutta määritetään etäisiin vahinkoseuraamuksiin nähden, on kysymyksenasettelu sopimuksenulkoisen ja sopimusperusteisen korvausvastuun osalta erilainen: Sopimuksenulkoisissa tilanteissa painottuu kysymys siitä, mitkä kaikki vahinkoseuraamukset voidaan vastuuperusteen tuella siirtää vahingonaiheuttajan kannettavaksi. Sopimussuhteissa taas arvioidaan sopimusvelallisen velvoittautumiseen perustuvan vastuun ulottumista sopimusrikkomuksen vaikutuksiin. Tässä harkinnassa otetaan huomioon sopimukseen perustuva velkojan luottamus, ja kaikkiaan avainasemassa on suoritusvelvollisuudelle annettava merkitys.⁹ Deliktitilanteista poiketen vahingonkorvausvastuu syntyy sopimussuhteissa pääsääntöisesti ilman velallisen menettelyn arvottamista tuottamukselliseksi.¹⁰ Sopimusrikko-

⁵ Ks. Karlgren, Skadeståndsrätt s. 79–82. Nygaard, Aktløysevurderinga s. 89–90, 144. Hagstrøm s. 26, 29–30.

⁶ Ks. tuottamuksen ja mahdollisuusoppien eroista Jørgensen, Afhandling s. 133. Ks. myös av. 43 jaksossa 1.2.3.2.

⁷ Tuottamusarviointi puolestaan vaikuttaa suorituseste- ja mahdollisuusoppien yhteydessä siinä muodossa, että vastuusta vapautuminen edellyttää, ettei velallisen ole pitänyt osata ennakoida tai voittaa estettä. Ks. Lookofsky, Fault and No-fault s. 116. Kontrollivastuun esteelle asettamien KL 27.1 §:n mukaisten vaatimusten kaltaiset edellytykset voivatkin olla relevantteja myös silloin, kun ekskulpaatioperusteena vedotaan suoritusta vaikeuttavaan tapahtumaan.

Velallinen välttää suoritusvelvollisuuden laiminlyönnistä johtuvan vastuun myös, jos suoritushäiriö on johtunut velkojan toiminnasta. Velkoja ei esimerkiksi ole täyttänyt omaa suoritusvelvollisuuttaan oikeaan aikaan.

⁸ Ks. Jørgensen, Afhandling s. 22–23, jonka mielestä ei ole järkevää pitää yllä periaatteellista luontoissuoritusvelvollisuutta, ellei sen laiminlyönnistä seuraa korvausvastuuta.

⁹ Ks. riskinjaon eroista sopimusvastuussa ja sopimuksenulkoisessa vastuussa Jørgensen, Erstatningsret s. 22–24. Nørgaard – Vagner s. 19–20.

¹⁰ Ks. tuottamuksen roolista deliktivastuussa Schäfer – Ott s. 96, jotka huomauttavat, että tuottamuksella moraalisen moitittavuuden merkityksessä ei ole kovin keskeistä sijaa vahingonkorvausoikeudessa. Vastuu voi korvausvelvolliseen kohdistuvan moitteen sijasta syntyä vaarantamisvastuun, objektiivisen tuottamuskriteerin tai isännänvastuun perusteella.

musta koskevassa prosessissa ei tuottamuskysymykseen tarvitse useinkaan ottaa kantaa vastuuperusteen olemassaoloa ratkaistaessa.¹¹ Ekskulpaatiovastuun tai kontrollivastuun mukaisia vastuusta vapauttavia syitä koskevan näytön puuttuminen ei osoita velallisen menetelleen tuottamuksellisesti.¹²

Tuottamusnäytön merkitys vahingonkorvausvastuun syntyedellytyksenä on kaikkiaan sopimussuhteissa vähäinen. Velallisen menettelyn huolellisuutta koskevalla ekskulpaationäytöllä on sen sijaan huomattava merkitys osana sopimusoikeuden keskeistä vastuusääntöä, josta nimenomaisesti poiketaan vain KL:ssa.

KL 27.1 §:n mukainen kontrollivastuu on velalliselle ekskulpaatiovastuuta ankarampi vastuuperuste silloin, kun sopimusrikkomus johtuu sellaisesta yllättävästä tekijästä, jota huolellisuusvaatimukset täyttävä toiminta ei estä, ja joka esimerkiksi yrityksen sisäisenä kuuluu velallisen kontrollipiiriin.¹³

Kontrollivastuu perustuu näkemykseen oikeushenkilömuotoisesta velallisesta, joka vastaa organisaatiossaan ilmenevistä suoritusesteistä riippumatta niiden mahdollisesti ylivoimaisista syistä. Jos tällainen »yrittäjävastuunormi» katsotaan perustelluksi laajemminkin oikeushenkilön vastatessa suoritusvelvollisuuden täyttämisestä, saatetaan sille löytää analogista käyttöalaa muidenkin kuin irtaimen kauppaa koskevien sopimusten yhteydessä.

Koska ekskulpaatiosäännön asema yleisenä vastuuperusteena ei useimpien sopimustyyppien osalta perustu lainsäädäntöön, ei voida pitää mahdollisena sitä, että KL saisi analogista merkitystä muissakin sopimussuhteissa. Tällöin yleinen vastuuperuste kehittyisi objektiiviseen suuntaan niin, että tuottamuksella ei olisi enää epäsuoraakaan merkitystä vastuuvapausnäytön kannalta. Toistaiseksi tällaisesta kehityksestä ei (KSL 5, 8 ja 9 lukujen uusia säännöksiä lukuun ottamatta) ole havaittavissa merkkejä.¹⁴

¹¹ Tuottamusnäyttöä ei vaadita ekskulpaatiovastuun mukaan määräytyvissä vastuutiilanteissa, eikä myöskään KL:n kontrollivastuutapauksissa. Lähinnä velkojan tuottamusnäyttövaatimusta voidaan ajatella KL:n välillisten vahinkojen tuottamuskriteerin yhteydessä. Edellä (5.2.1.2.) on päädytty tältäkin osin puoltamaan pääsääntöisesti käännettyä todistustaakkaa.

¹² Vinding Kruse, Ejendomskeb s. 68 huomauttaa ekskulpaatiodistustaakasta johtuvan, että korvausvastuu voi todistelun puuttuessa syntyä ilman tuottamusta. Ks. Castonovo s. 274: »In tort, culpa is a necessary component; in contract it is ... only an eventual one (as absence of an exculpatory cause of the impossibility of performance...)».

¹³ Ks. Krüger, JV 1992 s. 344. Ks. myös Wilhelmsson, Ny ansvarsgrund s. 409–411.

¹⁴ Ks. kuitenkin hevosen säilyttämiseen ottaneen tallinpitäjän vastuuta koskevaa ratkaisua KKO 1991:65, jonka otsikko viittaa kontrollivastuun kaltaiseen vastuunormiin. Tapauksen merkityksestä ks. Sisula-Tulokas, DL 1991 (oikeustapausosasto) s. 73–74.

Vahingonkorvausoikeuden yleisissä opeissa on yhteyksiä rikosoikeuden syyksiluettavuuskysymykseen. Kuvattaessa vahingonkorvaus- ja rikosvastuun ulottuvuutta syy-yhteyksketjuun nähden on käytetty rakenteeltaan samankaltaisia adekvaattisuusteorioita. Yhteyksiin lienee vaikuttanut se, että vahingonkorvauksen muotoutuminen rikosoikeudellisesta rangaistuksesta erilliseksi seuraamukseksi on tapahtunut vähittäisenä prosessina ja selventynyt vasta liberalismiin myötä.¹⁵ Vahingonkorvauksen historiallisesta taustasta muistuttaa se, että tuottamusperusteisesta korvausvastuusta säädettiin RL:ssä aina VahL:n voimaantuloon saakka. RL 9:1.1:n sanamuoto viittasi siihen, että vahingonkorvausvastuu olisi seurannut ainoastaan rikollisesta teosta, mutta kriminalisoimatontakin huolimattomuutta pidettiin tähän säännökseen viitaten vakiintuneesti vahingonkorvausvastuun yleisenä perusteena jo ennen VahL:a.¹⁶

Adekvaattisuusteorioilla on rikosoikeudessa kuvattu syyksiluettavuutta eli sitä, mihin teon seurauksiin tekijän syyllisyys ulottuu.¹⁷ Kun myös vahingonkorvausoikeudessa, sekä sopimuksenulkoisia että sopimusperusteisia korvaustilanteita silmällä pitäen, on omaksuttu (vahinkojen ennakoitavuutta lä-

¹⁵ Ks. vahingonkorvauksen ja rangaistuksen eriytymisestä Jørgensen, Erstatningsretens udvikling s. 86–87. Coing I s. 503–507.

Eriytymiskehitystä ei voida tämentää tiettyyn ajankohtaan senkään vuoksi, että seuraamusten erityispiirteissä tapahtui lukuisia muutoksia, jotka lopulta johtivat kahden instituutin muodostumiseen. Muutoksia tapahtui muun muassa prosessimuodossa, vastuun periytyvyydessä, valtion roolissa ja sakon jakamisessa. Ks. eräistä varhaisista virstanpylväistä vahingonkorvauksen institutionalisoitumisesta Kivivuori s. 91, 177 ja 188. Ks. Forsmanin s. 1–2 ja 138–139 näkemyksiä rangaistuksen ja vahingonkorvauksen erottamisen tarpeellisuudesta. Instituuttien erottamista ilmentävät Forsmanilla myös hänen kannanottonsa tuottamuksen laadun vähäisestä merkityksestä korvauksen laajuudelle. Ks. Forsman s. 142–150.

¹⁶ RL 9:1.1:n säännös kuului: »Rikoksen kautta toiselle saatettu vahinko on syyllisen korvattava, olkoonpa rikos tahallinen taikka tuottamuksesta tapahtunut.» Ks. yleisestä tuottamussäännöstä ennen VahL:a Kivimäki – Ylöstalo s. 457–458. Wilhelmsson, Oikeus 1986 s. 113–115. Rikosoikeudellisen ja siviilioikeudellisen tuottamusarvioinnin yhteisestä lainsäädännöllisestä taustasta huolimatta on perinteisesti erotettu rikosoikeuden tekijän tietoisuuteen kohdistuva subjektiivinen ja siviilioikeuden yleisiin huolellisuusvaatimuksiin perustuva objektiivinen vertailutapa. Ks. Ek s. 72–73, 125–129.

¹⁷ Ks. tästä rikosoikeuden adekvaattisuusopin kannalta Roxin s. 229–230, jossa korostetaan, että adekvaattisuusoppi on syyksiluettavuutta eikä kausaliteettia koskeva teoria. Ks. myös Nuotio s. 315. Ks. vahingonkorvausoikeudesta Agellin, Orsaksrekvisit s. 6 esittämä adekvaattia kausaliteettia tarkoittava kuvaus »inre sambandet med det culpösa momentet i en skadegörelse». Myös korvausvastuun rajoittaminen ennakoitaviin seurauksiin palautuu historiallisesti tahallisuuden ja tuottamuksen liittämiseen vapaan tahdon mukaisen toiminnan havaittaviin seurauksiin. Ks. Jørgensen, Erstatningsret s. 206 av. 24.

hellä oleva) adekvaattisuuden käsite,¹⁸ on varottava syylisyysperustaisia päätelmiä, joissa seuraamusten syyksiluettavuus olisi keskeinen vahingonkorvauksen laajuutta rajoittava periaate. Vahingonkorvausoikeudessa voi olla oikeudenmukaisen vastuunjaon kannalta tarpeellista ulottaa vastuu myös sellaisiin seurauksiin, joiden aiheutumista ei voida lukea velallisen syyksi rikosoikeudelliseen syylisyys-käsitteeseen rinnastettavalla tavalla.¹⁹ Vahingonkorvaus ei ole rangaistus,²⁰ vaan velvoiteoikeudellinen seuraamus, jonka käyttämisessä kompensaatiotavoitteet ovat etualalla. Vastuupunninta edellyttää tällöin useampia arvostuksia. Jos vahingonkorvaus määräytyisi velallisen (subjektiivisen) syylisyyden ulottuvuutta koskevan harkinnan perusteella, keskittyisi normisto yksipuolisesti vain vahingonaiheuttajan toimintaa koskeviin seikkoihin, eikä esimerkiksi velkojan oikeussuojantarpeita voitaisi ottaa huomioon.²¹

7.2. Tuottamusasteen yhteydestä korvausvastuun laajuuteen

Vastuun syntyperusteiden ohella toinen tuottamusta koskeva kysymys on, miten velallisen tuottamusaste (lievä, tavallinen tai törkeä huolimattomuus tai tahallisuus) vaikuttaa vahingonkorvauksen laajuuteen. Tuottamusaste tulee esille vahingonkorvauksen määräytymisen yhteydessä useilla tavoilla: Velallinen menettää tavallisesti mahdollisuutensa vedota vastuunrajoitusehtoihin törkeän huolimattomuuden ja tahallisuuden yhteydessä.²² Vahingonkorvausmäärän sovittelu tulee helpoimmin kysymykseen tuottamuksen ollessa lievä.

Velallisen lievällä tuottamuksella²³ on nykyisissä oikeusjärjestyksissä yleensä systemaattinen paikkansa osana korvausvastuun sovittelun edellytyksiä. KL 70.2 §:ssä ei mainita suoraan tuottamuksen lievyyttä sovitteluperusteena, mutta KL:n esitöistä ilmenee, että tuottamusastetta

¹⁸ Vahingonkorvausoikeuden adekvaattisuusoppeihin vaikuttanut von Kriesin teoria koski alunperin rikosoikeutta ja nimenomaan seurausvastuurikoksia. Ks. von Caemmerer s. 401.

¹⁹ Ks. edellä 6.2.4. ennakoitavuusrajoituksen ja tuottamuksen suhteesta.

²⁰ Ks. vahingonkorvauksen puutteista rangaistuksena Ekelöf, Straffet s. 102.

²¹ Ks. Andersson s. 317.

²² Ks. myöhemmin 8.6.1.

²³ Velallisen lievänä tuottamuksena voidaan pitää esimerkiksi tilannetta, jossa velallisen suoritusta vaikeuttaa hänestä riippumaton suorituseste, joka ei kuitenkaan vapautaa

on lakia valmisteltaessa pidetty yhtenä sovitteluharkintaan vaikuttavana tekijänä.²⁴ Lievän tuottamuksen merkitys sovitteluperusteena on kuitenkin sopimussuhteissa vähäisempi kuin sopimuksenulkoisessa vastuussa, jossa tuottamusasteeseen liittyy muutenkin useita oikeusvaikutuksia.²⁵ Sopimusvastuun laajuuden yleinen kaventaminen velallisen lievän tuottamuksen perusteella olisi ongelmallista sen vuoksi, että korvauksen alentaminen velallisen kannalta kohtuulliseksi merkitsisi velkojan sopimukseen perustuvien oikeuksien kaventamista, ja näiden oikeuksien syntyminen on seurannut velallisen sitoutumisesta siihen liittyvine vastikkeineen.²⁶

Tämän tutkimuksen kannalta tärkein kysymys koskee velallisen tuottamusasteen vaikutusta ennakoitavuusperiaatteen soveltamiseen: määritetäänkö ennakoitavien vahinkojen joukko normaalia laajemmaksi tai suppeammaksi, jos velallisen tuottamus on törkeää tai lievää?

Sopimusvelallisen suoritushäiriöön johtaneen tuottamuksen laatu on toisinaan haluttu nähdä vastuun ulottuvuuteen vaikuttavana tekijänä.²⁷ Etenkin tahallisesti veloitteensa laiminlyövä on oikeustieteessä katsottu joutuvan korvaamaan pitemmälle kausaaliketjussa sijoittuvia vahinkoja kuin lievemmällä tuottamuksella sopimuksen rikkovan.²⁸

velallista ekskulpaatio- tai kontrollivastuusta, koska velallisella katsotaan olleen tiettyjä mahdollisuuksia varautua suoritusasteeseen ennalta tai kyetä siitä huolimatta veloitteen täyttämiseen.

²⁴ Ks. NU 1984:5F s. 454. HE 93/1986 s. 44–45, 131. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 193.

²⁵ Ks. työntekijän vastuuta koskeva VahL 4:1.1, jonka mukaan lievällä tuottamuksella aiheutetusta vahingosta ei synny korvausvastuuta, ja VahL 4:1.2, jonka mukaan työntekijän tahallisesti aiheuttamasta vahingosta seuraa pääsääntöisesti täysi vastuu. Samantyyppinen tuottamusasteen vaikutus ulottunee esimerkiksi alaikäisten VahL 2:2:n mukaiseen korvausvastuuseen. Ks. erityiskysymyksenä Sisula-Tulokas, JFT 1994 s. 394–401 siitä, tulisiko tahallisiin henkirikoksiin liittyä tavallista laajempi sivullisten henkiset kärsimykset käsittävä korvausvelvollisuus.

²⁶ Ks. edellä 6.2.1.1.D.

²⁷ ALR:ssä ja ABGB:ssä vahingonkorvauksen laajuus liitettiin tuottamusasteeseen siten, ettei korvausvastuu ulottunut etäisiin vahinkoihin, jos korvausvelvollinen oli menetellyt vain lievän tuottamuksellisesti tai vastasi tuottamuksesta riippumattoman vastuun perusteella. Lakien taustalla on ollut vahva rikosoikeudellinen ajattelutapa, jota ei voida pitää enää vahingonkorvausoikeuteen soveltuvana. Ks. Hellner, TFR 1966 s. 296–297.

²⁸ Ks. Portin, JFT 1971 s. 44, joka puoltaa sopimuksenrikkojan tietoisien asenteen vaikutusta adekvaattisuusratkaisuun. Hän pitää kuitenkin mahdottomana yleisesti täsmentää tahallisuuden merkitystä eri sopimustilanteissa. Augdahl s. 235 toteaa varovaisesti subjektiivisen syyllisyyden vaikuttavan jossain määrin vastuun laajuuteen vaikeasti ennakoitavien ja etäisten vahinkojen osalta. Ks. myös Krüger s. 820. (→)

Sopimuksenulkaisen vastuun osalta Routamo on esittänyt arvioksi nimeämässä kannanoton, jonka mukaan teon eettillisen moitittavuuden lisääntyminen vähentää mahdollisuuksia siihen, että vastuuta rajoitettaisiin tapahtumaketjun poikkeuksellisuuden vuoksi.²⁹ Saxén on puolestaan perustellut tuottamusasteen vaikutusta adekvaattisuuspiirin määrittelyssä sillä, että myös kohtuusnäkökohdille on annettava ratkaisussa sijaa. Tuottamus saa kuitenkin hänen mielestään merkitystä vain poikkeustapauksissa. Saxénin kannanoton taustalla on osittain hänen tutkimusaikanaan vallinnut näkemys, jonka mukaan tuottamuksen laatu ei yleensä vaikuttanut korvausmäärän kohtuullistamiseen.³⁰ Korvausvastuun sovitteluperiaatteet olivat ennen Vahl:n voimaantuloa vasta kehittymässä ja niiden sisältöön liittyi epäselvyyksiä.³¹ Tämä tausta lienee vaikuttanut Saxénin tapaan ratkaista kohtuuttoman vastuun ongelma yhdistämällä tuottamusaste ja adekvaattisuuskysymys.

Lainsäännöksiä tahallisuuden tai törkeän huolimattomuuden korvausvastuun enimmäismäärää laajentavasta vaikutuksesta ei Suomessa eikä muissa Skandinavian maissa ole.³² Itävallan ABGB 1324 § on kansainvälisesti vertaillen harvinainen esimerkki sääntelystä, jossa korvausvastuun määrittämistapa on nimenomaisesti kytketty tuottamuksen laatuun.³³ Ranskassa CC

Sopimuksenulkoista vastuuta tarkastellut Ståhlberg s. 246 pitää mahdollisena, että moitittavuuden aste vaikuttaa tuottamusvastuussa syy-yhteyttä koskeviin näyttövaatimuksiin. Etenkin tahallisesti aiheutettuja vahinkoja koskevan syy-yhteyksinäytön edellytykset voisivat olla tavallista lievemmit.

²⁹ Ks. Routamo – Hoppu s. 220.

³⁰ Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 61.

³¹ Ks. HE 187/1973 s. 7, 13. Kivimäki – Ylöstalo s. 495–496. Bengtsson, Om jämknings s. 15–16.

³² Taxell, JFT 1979 s. 493–494 katsoo, että moraalisten periaatteiden oikeussäännöksiä suuremman dynaamisuuden vuoksi lainsäätäjän ei voida odottaakaan muotoilevan täsmällisiä moraalivaatimuksia. Lainsäätäjän tehtävänä on pikemminkin laatia sellaisia säännöksiä, joiden soveltamisessa on mahdollista tai välttämätöntä ottaa huomioon moraalisia näkökohtia.

Ks. Huhtamäki s. 287–289 Tanskassa ja Ruotsissa 1930–1950 -lukuilla harkitusta sääntelystä, jonka mukaan korvauksen suuruus olisi voitu määrätä korvausvelvollisen syyllisyyden ja vastuuperusteena olevan teon törkeyden perusteella.

³³ ABGB 1324 § kuuluu: »In dem Falle eines aus böser Absicht, oder aus einer auffallenden Sorglosigkeit verursachten Schadens ist der Beschädigte volle Genugtuung; in den übrigen Fällen aber nur die eigentliche Schadloshaltung zu fordern berechtigt.» Säännös ilmentää 1700–1800 -lukujen taitteen eurooppalaista oikeuskehitystä, jossa korvauksen määrän suhteuttaminen syyllisyyden asteeseen pyrki sivuuttamaan täyden korvauksen periaatteen perinteisessä muodossaan. Ks. Kivivuori s. 195–196.

1150:n korvausvastuun laajuutta rajoittava säännös ei lain sanamuodon mukaan koske tahallisia vahinkoja.³⁴

Vahingonkorvauksen yleisiä edellytyksiä koskee Suomen lainsäädännön mukaan se KL 33 ja 39.2 §:ssä ilmaistu sääntö, että ostaja ei menetä virhe-tilanteessa oikeuksiaan reklamaation tai purkuilmoituksen viivästymisen vuoksi, jos myyjä on menetellyt törkeän huolimattomasti tai kunnianvastaisesti ja arvottomasti.³⁵ Säännökset viittaavat osaltaan siihen, että velkojan käytössä olevien oikeuskeinojen on katsottu voivan tehostua velallisen kvalifioituneen tuottamuksen jälkeen.

KKO:n sopimusasioita koskevissa ratkaisuissa ei useinkaan viitata millään tavoin tuottamukseen. Edes ekskulpaationäytön puuttumista ei aina mainita vastuuperusteena.³⁶ Vastuun laajuutta ei liene perusteltu tuottamusasteella yhdessäkään julkaistussa tapauksessa – lukuun ottamatta vastuunrajoitusehdoja ja vastuun sovittelua koskevia tapauksia. Tuottamusasteen vaikutusta korvauksen laajuuteen koskevia kannanottoja onkin vaikea yhdistää KKO:n ratkaisuihin. Jäljempänä esitettäviä näkemyksiä ei siksi voida perustella KKO:n käytännöllä, vaan teoria on oikeustieteen ja reaalisten argumenttien varassa. Oikeuskäytännön tuen puuttumista ei voida pitää osoituksena esitettävien käsitysten virheellisyydestä voimassa olevan oikeuden kannalta, koska KKO:n ratkaisuja ei voida lukea niin, että kaikki mainitsematta jäävät seikat olisivat perusteluina merkityksettömiä.³⁷ KKO:n vahinkojen ennakoitavuutta koskevien sopimusvastuutapausten joukossa ei välttämättä myöskään ole sellaisia seikastoja, joiden yhteydessä velallisen tuottamuksen olisi voitu antaa vaikuttaa vastuun laajuuteen.

7.3. Tuottamusaste ja ennakoitavuusperiaate

Vahingon ennakoitavuus korvauksen laajuuden rajoitusperiaatteen osana on normatiivinen käsite. Ennakoitavuudella ei siten tarkoiteta pelkästään pyr-

³⁴ Ks. König s. 78. Törkeä tuottamus (faute lourde) on yleensä rinnastettu tahallisuuteen. Ks. Treitel, Remedies s. 146.

³⁵ Ks. HE 93/1986 s. 85, 91, jonka mukaan yleiset passiviteettia koskevat periaatteet voivat kuitenkin johtaa oikeudenmenetykseen.

³⁶ Tuottamukseen viittavia tekijöitä ei mainita esimerkiksi seuraavissa KKO:n ratkaisuihin, joissa on tuomittu vahingonkorvausta sopimusrikkomuksen perusteella: 1986 II 143, 1989:98 (jossa tosin ekskulpaationäytön epäonnistumisen lähi-ilmiönä viitataan ylivoimaista estettä koskevan väitteen hylkäämiseen), 1990:30 ja 1990:74.

³⁷ Ks. Linna, LM 1993 s. 147.

kimystä arvioida velallisen faktisia yksilöpsykologisia mahdollisuuksia ottaa huomioon tiettyjen seuraamusten todennäköisyys. Rajoitusperiaatteen normatiivisesta »piti tietää» -muodosta huolimatta velallisen menettelyn moitittavuus ei voine vaikuttaa siihen, mitä vahinkoseuraamuksia hänen piti sopimusta solmittaessa osata ennakoita.³⁸

Velallisen tuottamuksen laadun huomioon ottaminen voi kuitenkin olla tarpeen korvattavien vahinkojen enimmäislaajuutta³⁹ määritettäessä. Koska vahinkojen ennakoitavuus on esitetyn systematiikan mukaan johtava kriteeri korvattavan vahingon enimmäislaajuutta ratkaistaessa, on tarkoituksenmukaista täsmentää tuottamuskäsitteen suhdetta tähän rajoitusperiaatteeseen.

Sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun tavoitteita ei ole perusteltu nähdä sanktionluonteisena, vaan reparatiiviset päämäärät ovat etusijalla. Silti voidaan jo vallitsevien moraalikäsitteiden nojalla pitää ilmeisenä, ettei sopimusvelvoitteensa tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella rikkovan vastuuta pidä aina rajoittaa samaan laajuuteen kuin sen, joka joutuu vastuuseen ekskulpaationnormin tai kontrollivastuussäännöksen perusteella ilman menettelyynsä kohdistuvaa moitetta.⁴⁰ Myös pyrkimys sopimusrikkomusten preventioon puoltaa sitä, että tuottamuksen laatu vaikuttaa sopimusrikkomusten seurauksiin.⁴¹

Kvalifioidun tuottamuksen merkitystä voidaan tarkastella myös sopimuspuolten välisiä lojaliteettivelvollisuuksia koskevan keskustelun pohjalta. Lainopissa lojaliteetista on puhuttu tarkoitettaessa normeja, jotka jollakin tavalla

³⁸ Nygaard s. 331 huomauttaa tuottamuskäsitteen mukaan määräytyvän ennakoitavuusrajoituksen fiktiivisyydestä.

³⁹ Korvauksen enimmäislaajuudella tarkoitetaan korvausmäärää, joka on velkojan taloudellisten menetysten suuruinen tai tätä pienempi, mutta jota voidaan edelleen kaventaa esimerkiksi vahingonkärsijän myötävaikutuksen tai sovittelun kautta. Termin tarkoitus on puhtaasti esitystekninen ja se on sidoksissa tämän tutkimuksen tapaan systematisoida korvauksen määräytymisnormistoa.

⁴⁰ Vallitsevien moraalikäsitteiden suuntaa koskevan oletuksen todistaminen ei asiaa koskevien tutkimusten puuttuessa ole mahdollista. Erityisesti Linzer, Colum. L. Rev. 1981 s. 112, 131 on puolustanut velvoitteiden täyttämisen moraalista merkitystä ja tämän vuoksi kannattanut (s. 134–139) luontoissuoritusvelvollisuuden (specific performance) käytön lisäämistä taloudellisia näkökohtia korostavan korvaussäännösten antaman riittämättömän suojan vuoksi. Ks. Taxell, JFT 1979 s. 495–496 yleisistä moraalikäsitteistä ja sopimustoiminnan eettisistä vaatimuksista. Ks. Takki, Lainkäyttäjä s. 199–200 yleisestä oikeusvakaumuksesta aukkotilanteissa. Bengtsson, Hävningsrätt s. 234 katsoo suuren yleisön keskuudessa vallitsevaksi oikeuskäsitteeksi, »att gäldenären borde bedömas milt vid kontraktsbrott som han icke rår för.»

⁴¹ Ks. Bengtsson, Hävningsrätt s. 234 purkuoikeuden kannalta.

velvoittavat ottamaan sopimuskumppanin edut huomioon.⁴² Taustalla on näkemys siitä, ettei omien etujen yksipuolinen ajaminen ole kaikissa tilanteissa sopimuskäyttäytymiselle asetettavien vaatimusten mukaista.⁴³ Lojaliteetin merkitystä on korostettu etenkin kestovelkasuhteiden ja muiden osapuolten pitkäaikaiseen yhteistoimintaan johtavien sopimusten yhteydessä.⁴⁴

Yleinen lojaliteetilla argumentointi ratkaisun perusteena on ongelmallista ilmaisun väljyyden ja oikeuslähdeopillisten lähtökohtien epäselvyyden vuoksi.⁴⁵ Ratkaisut on syytä perustella niin, että normit ja arvostukset tulevat täsmällisemmin esille.⁴⁶ Sopimusten yhteistoiminnallisten tavoitteiden korostamista on myös varottava liioittelemasta, koska sopimuksia käytetään kuitenkin sopimuspuolten näkökulmasta ensisijaisesti omien tavoitteiden saavuttamiseen ja liiketoiminnassa erityisesti voiton tavoitteluun.⁴⁷

⁴² Ks. Muukkonen, LM 1993 s. 1046. Ämmälä, Lojaliteettiperiaatteesta s. 3–6. Lojaliteetista suoritushäiriötilanteissa ks. Taxell, DL 1977 s. 148–154. Hellner ja Ramberg s. 18 toteavat jo vuoden 1905 KöpL:n perustuneen ajatukselle, jonka mukaan sopimuksen osapuolia tulee tarkastella yhteistyökumppaneina. Rudanko, Vastuusta grynderirakentamisessa s. 184 on pitänyt mahdollisena, että lojaliteettivaatimukset voisivat ensi sijassa liittyä sellaisiin velvoitteisiin, jotka eivät ole ns. tyypinmukaisia. Ks. myös Huhtamäki s. 38–40.

Ks. toisen sopimuspuolen etujen huomioon ottamisesta sopimuksen valmisteluvaiheessa ratkaisun KKO 1993:130 perustelut: »Vaikka tämä sopimusehtojen kohta koskee otsikkonsa mukaisesti urakoitsijan suoritusajasta vastuuta, siinä määrättyä huomautusentekovelvollisuutta on niin sanotun lojaliteettiperiaatteen mukaisesti noudatettava myös jo sopimusta valmisteltaessa.»

⁴³ Taxell, DL 1977 s. 151 puoltaa näin ymmärretyn lojaliteetin ulottamista myös sopimusrikkomustilanteisiin, joissa sopimuspuolten ei pidä hänen mukaansa käyttää oikeuskeinoja toisen osapuolen edusta piittaamatta: »Rädde vad som räddas kan är likväl inte alltid den riktiga maximen.»

⁴⁴ Ks. Wilhelmsson, Oikeus 1985 s. 170. Ks. myös välitystuomio 85/1989 Werner Kühn – Pellometalli Oy (prof. P. J. Muukkonen): »asianosaisten ja diplomi-insinööri Pekka Lanton välillä on vallinnut eräänlainen yhteistoiminnallinen oikeussuhde, jossa on toimittava joustavasti ja otettava huomioon toisen osapuolen kohtuulliset intressit.»

⁴⁵ Ks. Aurejärvi, LM 1989 s. 1173–1174. Taxell, JFT 1994 s. 320.

⁴⁶ Lojaliteetin piiriin on luettu muun muassa reklamaatiovelvoitteita, vahingon rajoittamisvelvoitteita ja erinäisiä tiedonantovelvoitteita. Ks. Muukkonen, LM 1993 s. 1045–1046 ja Ämmälän, Lojaliteettiperiaatteesta s. 9 esityksiä erilaisten lojaalisuusvelvollisuuksien jaottelusta.

⁴⁷ Ks. Andersen, Kjøpsrett s. 29. Ks. Farnsworthin, Yale LJ 1985 s. 1360 kritiikkiä, jonka kohteena on Ungerin tapa rinnastaa sopimukset yleisesti joint venture -hankkeisiin. Farnsworth pitää osapuolten intressien vastakkaisuutta sopimuksille luonteenomaisena. Ks. myös Fried s. 72–73, jossa sopimusta käsitellään osapuolten vapaaehtoisena yhteisyrityksenä, ja tämän perusteella puolletaan vahinkojen jakamista.

Lojaliteettikeskustelu ja sen yhteydessä tehdyt havainnot voimassa olevan oikeuden mukaisista velvollisuuksista ottaa toisen osapuolen intressejä toiminnassa huomioon osoittavat, että sopimusoikeuden arvovaatimuksissa on merkkejä siitä, että sopimuspuolen menettelyn oikeudelliseen arviointiin voi vaikuttaa se, miten hänen katsotaan suhtautuneen sopimuskumppaninsa etuihin. Tahallinen tai törkeästä huolimattomuudesta johtuva sopimusrikkomus merkitsee olennaista piittaamattomuutta toisen sopimuspuolen tarpeista. Yleensä velalliselle on selvää, että sopimusrikkomus aiheuttaa ainakin joitakin vahinkoja velkojalle. Jos tästä selvillä oleva velallinen kvalifioitunut tuottamuksellisesti laiminlyö velvoitteensa, merkitsee se vastapuolen etujen tietoista sivuuttamista. Tällaisella velallisen menettelyllä saattaa olla vaikutusta siihen, millainen vastuunjako katsotaan oikeudenmukaiseksi.

Lähdettäessä siitä, että tuottamusasteella voi ainakin joissakin tapauksissa olla vaikutusta vahingonkorvausvelvollisuuden laajuuteen, voidaan kysyä, onko tuottamusastetta pidettävä ennakoitavuusharkinnan rinnalla vaikuttavana samanarvoisena korvattavan enimmäisvahingon laajuutta sääntelevänä periaatteena. Samanarvoisuus merkitsisi, että ratkaisutilanteissa näiden periaatteiden tavoitteita pyrittäisiin sovittamaan yhteen niitä tasa-arvoisina pitäen. Ennakoitavuusperiaatteen avulla pyrittäisiin korvausvastuun tehokkaaseen rajoittamiseen, mutta samalla sopimusrikkomuksen johtuminen törkeästä huolimattomuudesta puoltaisi sopimussidonnaisuutta ylläpitävää ja syytöntä osapuolta hyvittävää korvausvastuun laajentamista.

Tuottamusastetta ei tässä tutkimuksessa pidetä samantasoisena korvausvastuun laajuuteen vaikuttavana periaatteena kuin ennakoitavuusrajoitusta. Tuottamuksen nimenomainen huomioon ottaminen vaikuttaa sopimusperusteisen korvausvastuun määrään lähinnä poikkeustilanteissa. Vahinkojen ennakoitavuutta koskevien arvioiden voidaan ajatella sijoittuvan spektrinkaltaiselle asteikolle, joka ulottuu ehdottomasti ennakoitavista täysin odottamattomiin vahinkoihin juuri-ja-juuri -tapausten sijoittuessa harkinnanvaraiselle rajalle. Kysymys ei ole jyrkkärajaisesta ennakoitava/ennakoimaton -dikotomiasta.⁴⁸ Ennakoitavuusharkinnan kannalta selvissä tapauksissa tuottamuksella ei ole merkitystä: kun vastuuperuste on olemassa, korvataan kiistatta ennakoitava vahinko, vaikka velallinen osoittaisikin olevansa kontrollivastuun mukaisen korvausperusteen olemassaolosta huolimatta »syytön» vahinkoon, ja toisaalta vahinko, jonka ennakoiminen sopimusta päätettäessä on mahdotonta, jäänee yleensä korvaamatta tahallisissakin sopimusrikkomusta-

⁴⁸ Ks. Karlgren, Skadeståndsrätt s. 48. Bydlinski s. 61.

pauksissa. Kiperissä tapauksissa,⁴⁹ joissa tuomari on valmis myöntämään harkinnan vaikeuden, voidaan etenkin kvalifioitu tuottamusaste ottaa huomioon ongelmallista vahinkoa koskevaan vastuunjakoon vaikuttavana seikkana.⁵⁰

Vaikka tuottamusasteen liittäminen vastuunjakoon saattaa sopimussuhdeiden taloudellista luonnetta korostavassa vastuujärjestelmässä vaikuttaa normistoon soveltumattomalta, on sillä kuitenkin hyväksyttävä käyttönsä vaikeiden harkintatilanteiden viimeisenä argumenttina.⁵¹ Tätä voidaan valaista olettamalla tilanne, jossa tuomari asiaa perinpohjaisesti harkittuaan luokittelee mielessään perusteluja vahingon ennakoitavuutta tukeviin ja vastustaviin ilman, että hän voi katsoa kummankaan vaihtoehdon tuekseen keräämien perustelujen saavan ylivoimaa. Ratkaisijan tultua ennakoitavuusharkinnassa tilanteeseen, jossa argumentit on käytetty ilman lopputuloksen selkiintymistä, voitaisiin tapaus ratkaista todistustaakkanormin mukaisesti (ilmeisesti aiheutuneista vahingoista näyttövelvollisuuden kantavan velkojan vahingoksi). Myös OK 17:6:n nojalla määrältään kohtuulliseksi arvioitu korvaus saattaisi johtaa hyväksyttävään lopputulokseen. Todistustaakkaan perustuva ratkaisu on kuitenkin luonteeltaan formaali, ja tulos riippuu tällöin kantajalle epäedullisella tavalla osapuolten prosessuaalisista asemista. Kohtuusharkintaan perustuva ratkaisu taas merkitsee toivotun lopputuloksen oikeuttamista kvasiperusteluin, jos vahingon arvioituun määrään vaikuttavat haluttua vastuunjakoa koskevat näkökohdat. Argumentit eivät siten ilmaise todellisia ratkaisuperusteita. Tuottamusharkinta tarjoaa kuitenkin vielä yhden materiaallisen perusteen, jonka merkitystä ongelmatapauksessa voidaan harkita.

Yleisten sopimustoimintaan kohdistuvien arvostusten⁵² valossa olisi yllättävää, ellei kiperää tapautta, jossa vahinkojen ennakoitavuutta harkittaessa sekä korvauksen määräämisen että vaatimuksen hylkäämisen vaikutukset tuntuisivat jyrkiltä, voitaisi ratkaista ottamalla huomioon keskimääräisole-

⁴⁹ Kiperä tapaus -käsitteestä ks. Pöyhönen s. 55–56, joka tarkoittaa sillä tapauksia, joita ei voida ratkaista oikeussääntöjen avulla, vaan joiden yhteydessä ratkaisu on perustettava oikeusperiaatteisiin. Tässä tutkimuksessa kiperä tapaus -käsitettä käytetään osuvana ilmaisuna kuvattaessa sellaisia ennakoitavuusharkintatilanteita, joissa molempiin suuntiin vaikuttavilla argumenteilla on verraten samansuuruinen painoarvo.

⁵⁰ Ks. Bydlini s. 62.

⁵¹ Taxell, JFT 1979 s. 488 katsoo, että sopimuspuolille asetettavat eettiset vaatimukset ovat perusteltavissa erityisesti, jos sopimus nähdään osapuolten yhteistoiminnan oikeudellisena muotona, eikä pelkästään formaalina tahdonilmaisujen yhtymisenä.

⁵² Argumentaatio vallitseviksi oletetuilla arvostuksilla on ongelmallista väittämän todistamattomuuden vuoksi. Haettaessa aukkotilanteessa tai väljäisäältäöisen säännöksen tul-

tuksesta poikkeava tuottamusaste. Antamalla velallisen toiminnan moitittavuudelle merkitystä voidaan välttää kaavamaisia ratkaisuja esimerkiksi tapauksissa, joissa törkeästä huolimattomuudesta tai tahallisuudesta johtuva sopimusrikkomus aiheuttaa velkojalle seurausvahinkoja, joiden korvaaminen ennakoitavuusperiaatteen näkökulmasta on epäselvää.

Esitetyt näkemykset eivät ole ristiriidassa sopimusoikeuden vastuuperusteiden objektivoitumisen ja suoran tuottamuksen⁵³ vähäisen merkityksen kanssa. Tuottamusasteelle jää vastuun laajuuden rajoittamisessa lopultakin verraten niukka rooli, joka ilmenee vasta, kun ennakoitavuusharkinnassa päädytään vaikeasti ratkaistavaan rajatapaukseen.⁵⁴ Tällainen (normaalista poikkeavan) tuottamusasteen kapeahko rooli on yhteydessä liike-elämän sopimusten painottumiseen. Kuluttajansuojalainsäädännössä on laajempia viitteitä siitä, että kuluttajaan kohdistuvien sopimusperusteisten seuraamusten ankaruus riippuu hänen sopimusrikkomuksensa syistä ja hänen menettelyynsä kohdistuvasta moitteesta. Vastuu lievenee, jos sopimusrikkomus, esimerkiksi maksusuorituksen viivästyminen, johtuu sairauden tai työttömyyden kaltaisista syistä.⁵⁵

Edellä on puollettu kantaa, jonka mukaan korvattavien vahinkojen laajuutta rajoitetaan ensin vahinkojen ennakoitavuusarvioinnin perusteella. Sen johtaessa kiperään tilanteeseen voidaan kiinnittää huomiota siihen, puoltaako sopimusvelallisen tuottamuksen laatu jotakin kysymykseen tulevista ratkaisuvaihtoehdoista. Näitä ratkaisukriteerejä vastaan voidaan huomauttaa, että tulos perustuu lopulta kaksinkertaisiin harkinnanvaraisiin seikastoihin: Ellei sisällöltään verraten vapaaharkintainen ennakoitavuusarviointi johda toisen lopputuloksen (ennakoitava/ennakoimaton) valintaan, johtuu se ainoastaan

kinnassa apua rationaalisten ihmisten konsensuksesta, jonka tuella normistoa auktoritaatiivisempien oikeuslähteiden tuen puuttuessa on perusteltua kehittää, ei empiiristen selvitysten vähäisyyden vuoksi voida yleensä käyttää kuin maallikkokäsitystä yleisten arvostusten suunnasta. Ks. »folkliga rättsmedvetandet» -argumentin ongelmista Lundstedt, Grundlinjer s. 20–21.

Ks. Nygaard s. 330, joka perustelee yleisillä oikeuskäsityksillä sopimuksenulkoista vastuuta koskevaa näkemystään, jonka mukaan eettisesti moitittavasta toiminnasta seuraa ankarampi korvausvastuu.

⁵³ Suoralla tuottamuksella tarkoitetaan Taxellin, Avtal och rättsskydd s. 284 tapaan kantajalle näyttövelvollisuuden jättävää tuottamussääntöä.

⁵⁴ Jos moraalisisille arvostuksille annettaisiin keskeinen rooli sopimusten oikeudellisessa arvioinnissa, heikkenisi ratkaisujen ennustettavuus liiaksi ja sopimustoiminnan tehokkuuden ja sujuvuuden vaatimukset jäisivät täyttymättä. Ks. Taxell, JFT 1979 s. 489.

⁵⁵ Ks. KSL 7:16. KorkoL 11 §. AsKLE 4:38.2. Wilhelmsson, Social civilrätt s. 181–182, 200–201. HE 14/1994 s. 121.

ratkaisijan pidättyvyydestä, sillä esimerkiksi oikeustositseikkoja koskevat lisäselvitykset eivät aina merkitsisi päätöksenteon helpottumista.⁵⁶ Tuottamusteelle vaikeissa tapauksissa annettava vaikutus pakottaa jälleen arvottamaan tapahtunutta sisällöltään avoimen normin pohjalta ratkaisijan harkintavaltaa korostaen.

Etuna on kuitenkin molempien kriteerien (ennakoitavuus, tuottamuste) arvostuksenvaraisuudesta huolimatta se, että tuottamuksen huomioon ottaminen tuo ratkaisijan käyttöön uuden argumenttijoukon ja myös siihen liittyvä kysymyksenasettelu on ennakoitavuusharkintaan nähden toisenlainen. Vaikeassa tilanteessa ei enää pakotauduta valitsemaan vahingon ennakoitavuuden tai ennakoinnattomuuden välillä, vaan tuottamusteiden vaikutus hyväksyttävään vastuunjakoon otetaan mukaan ratkaisuperusteeksi. Vaikka ennakoitavuusrajoituksella onkin keskeinen asema korvausvastuun enimmäislaajuutta määritettäessä, ei sitä ole syytä painottaa niin voimakkaasti, että kaikki tilanteet ratkaistaisiin ehdottomasti yksin sen perusteella.

Ennakoitavuusharkinnan teoreettinen rakenne ja ilmeisesti vielä enemmän siihen perustuva ratkaisukäytäntö eivät voi parhaimmillaankaan muotoutua kovin täsmällisiksi, minkä vuoksi ennakoitavuusrajoituksen pitäminen erillään muista korvausvastuun laajuuteen vaikuttavista oikeudellisista ilmiöistä on vaikeaa.⁵⁷ Siksi onkin perusteltua luopua yrityksistä soveltaa aina yksinomaan ennakoitavuusrajoitusta, ja sallia vaikeassa tilanteessa tuottamusteiden huomioon ottaminen. Tätä voidaan pitää rajoitetussa laajuudessa arvoperustaltaan sopimusvastuun sääntöihin soveltuvana huolimatta korvausvastuun taloudellisen tehtävän korostumisesta ja vastuunormiston objektiivisista piirteistä. Tuottamuksen tosiasiallista merkitystä korvausvastuun laajuudelle voidaan säädellä sen mukaan, kuinka usein ennakoitavuusharkinta katsotaan siinä määrin vaikeaksi, että tuottamusargumentin käyttökelpoisuus tutkitaan. Mitä alemmas ennakoitavuusharkinnan kiperyyden raja lisäargumenttien tarpeen osalta lasketaan, sitä enemmän tuottamus saa merkitystä sopimusoikeuden vastuujärjestelmässä.

⁵⁶ Ennakoitavuusharkinnan ongelmallisuus ei useinkaan johdu tapauksen faktoja koskevan tietämyksen puutteista, vaan siitä, että tälle normatiiviselle käsitteelle *annettava* sisältö vaatii sekä arviota sopimusta solmittaessa velallisen näköpiirissä olleista seikoista että velalliselta vaadittavan tietämyksen ulottuvuutta koskevaa kannanottoa. Ongelma on yleensä siinä, kuinka laajaa tietämisvaatimusta pidetään perusteltuna.

⁵⁷ Tuottamuksen oikeudellisen merkityksen lisäksi myös korvausmäärän sovittelulla ja ennakoitavuusperiaatteella on siinä määrin yhteisiä piirteitä, että niiden pitäminen erillään voi ratkaisutoiminnassa olla joskus hankalaa.

Kun tuottamus sijoitetaan korvausvastuun laajuutta säätelevän normiston systematiikassa kiperän ennakoitavuusharkinnan apukriteeriksi,⁵⁸ merkitsee se, että tuottamusaste vaikuttaa joissakin tapauksissa enimmillään korvattavan vahingon määrään. Koska tällaisella enimmäisvahingolla ei ole mitään faktista, vahinkotilanteissa riidattomasti havaittavaa vastinetta, on moitittavuusarvion vaikutus enimmäisvastuun määrittelyyn mahdollinen. Korvauksen enimmäismäärä riippuu normatiivisista, eikä laskennallisista kriteereistä, ja sen laajuutta koskeva peruskysymys on, kuinka laajaa oikeussuojaa vahingonkorvausoikeuden normit eri tilanteissa antavat.

Koska ennakoitavuusarvioinnissa voidaan ottaa huomioon useita erilaisia punnintatekijöiksi kutsuttuja sopimussuhteeseen liittyviä seikkoja, voidaan olettaa, että tuottamuksella – sen asteen poiketessa tavanomaisista tilanteista – olisi joka tapauksessa vaikutusta vähintäänkin ratkaisijan intuitiivisiin arvostuksiin.⁵⁹ Tuottamuksen merkitystä ei siten välttämättä voitaisi poistaa normistosta, vaikka siihen pyrittäisiinkin. Tämänkin vuoksi on aiheellista saattaa tuottamusharkinta sille soveliaaksi katsotulle paikalle normijärjestelmässä, jolloin sen käyttöä päätöksenteossa voidaan kontrolloida paremmin kuin jos se jäisi julkilausumattomaksi ja ehkä osin tiedostamattomaksikin vaikuttimeksi.

Vahinkojen ennakoitavuuden ja velallisen tuottamusasteen keskinäinen suhde merkitsee edellä esitetystä muodostaan tietynlaista kriteerien yhteenkietoutumista ja luopumista instituuttien ehdottomasta erillään pitämisestä. Niiden tehtävät ja asema normisysteemeissä ovat erilaisia. Rajanvedon lieventämistä puoltaa kuitenkin se, että velallisen menettelyn moitittavuuden voidaan olettaa vaikuttavan oikeudenmukaisuuskäsitysten kautta siihen, millaista vastuunjakoa pidetään hyväksyttävänä. Tuottamuksen tosiasiallista vaikutusta olisi luultavasti vaikea rajata kokonaan pois, vaikka ratkaisut haluttaisiinkin nimellisesti perustaa pelkästään vahinkojen ennakoitavuuteen.

7.4. Tuottamusargumentin käytöstä

Tuottamusasteelle ei ole edellä pyritty antamaan merkitystä kaikissa ennakoitavuusrajoituksen soveltamistilanteissa. Ensisijaisesti on pyrittävä velal-

⁵⁸ Tuottamuksella on edellä todetulla tavalla merkitystä myös systematiikan muiden osien yhteydessä, varsinkin korvausvastuun sovittelussa ja vastuunrajoitusehtojen sijoitusarvioinnissa

⁵⁹ Ks. Andersson s. 349.

liselta vaadittavan vahinkoriskien ennakoinnisen täsmentämiseen velvoittautumishetken olosuhteiden pohjalta, eikä sopimussuhteen myöhempi kehitys pääsääntöisesti vaikuta vastuun laajuuteen velallisen tuottamukseenkautta.

Tuottamusasteen käyttöarvoon ei yleensä vaikuttane se, sijoittuuko tahallinen tai huolimaton menettely sopimuksenteko- vai täyttämisvaiheeseen. Esimerkkinä sopimuksentekoon liittyvästä korvattavan vahingon laajuuden kannalta mahdollisesti merkityksellisestä tuottamuksesta voidaan mainita velallisen petollinen pyrkimys johtaa velkojaa harhaan suorituksensa sisällöstä. Sopimussuhteen myöhemmässä vaiheessa, esimerkiksi velkojan ilmoitettua velalliselle suorituksen tärkeyden lisääntymisestä, ilmenevä kvalifioitu tuottamus voi niin ikään merkitä normaalia laajempaa vastuuta velallisen vastuuta lisäävien perusteiden kumuloituessa.⁶⁰

Ennakoitavuusharkinnan rajatapauksissa vastuunjaon kannalta ratkaiseva materiaallinen perustelu voi löytyä selvitetäessä velallisen menettelyn tuottamuksellisuutta. Oikeusinstituuttien sisällön kannalta olisi harhaanjohtavaa perustella korvausvastuun laajuutta sillä, että velallisen olisi tullut – ottaen huomioon hänen törkeä huolimattomuutensa sopimuksen valmistelun tai täyttämisen yhteydessä – ennakoida tietyn vahingon voivan seurata sopimusrikkomuksesta. Tuottamuksen arvottaminen vastuun laajuuteen vaikuttavana perusteena liittyy suoritushäiriön aiheuttamia vahinkoja koskevan toivotuna pidetyn vastuunjaon toteuttamiseen.⁶¹ Argumentaatio lähteekin siitä, että aiheutuneet vahingot ovat velalliselle asetettavien ennakoitavuusvaatimusten kannalta vaikea tapaus, mutta ratkaistavana olevassa tilanteessa velallisen törkeä tuottamus tekee oikeudenmukaiseksi siirtää vahingon hänen kannettavakseen.

Jotta tuottamusaste ratkaisisi vahingon korvattavuuden, on kahden edellytyksen täytyttävä: Sen ratkaisemisen, kuuluuko vahinko tai sen osa ennakoitavien vahinkojen joukkoon varsinaisten ennakoitavuusharkinnassa painotettavien kriteerien pohjalta, tulee olla ongelmallista. Toiseksi velallisen tuottamusasteen on oltava törkeää (selvimmillään tahallisuutta). Myös tuot-

⁶⁰ Ks. edellä 6.4.3.2.

⁶¹ Yleensä vastuu on jaettava nollasummapelin tapaan sopimuspuolten kesken niin, että toinen hyötyy (vähintäänkin hänen kärsimiensä vahinkojen määrän kaventumisena) vastapuolen kannettavaksi jäävällä määrällä. Joissakin tapauksissa vastuu voi siirtyä ulkopuoliselle taholle, vakuutusyhtiölle tai suoritushäiriöön vahingonkorvausvastuun edellytykset täyttävällä teolla vaikuttaneelle henkilölle, jolloin vastuunjaossa ei ole enää kysymys pelkästään sopimuspuolten keskinäisen vastuun määrittämisestä. Ks. lainsäätäjän ja tuomarin strategioista ja niiden taustalla olevista arvoista sopimuksen nollasummapeli-piirteiden kannalta Klami, JFT 1984 s. 206–207.

tamuksen lievyys (tai puuttuminen) voi olla käyttökelpoinen argumentti korvausvastuun kaventamiseksi. Lievän tuottamuksen vaikutus (muun muassa sovitteluharkintaa edeltävään) korvauksen enimmäislaajuuteen on kuitenkin jäljempänä käsiteltävällä tavalla ongelmallisempi kuin kvalifioidun tuottamuksen. Käytännössä tuottamusharkintaan on kaikkiaan tarvetta turvautua vain poikkeusluonteisissa tilanteissa.

Tuottamusasteen huomioon ottamista harkinnassa vaikeuttanee käytännössä se, että vastuuperusteiden antaessa tuottamukselle lähinnä epäsuoraa merkitystä ei prosessissa useinkaan ole tarvetta pyrkiä esittämään tuottamuksen laatua koskevan arvioinnin perusteeksi käyvää näyttöä. Jos edellä puollettu normisto omaksutaan avoimesti kiperien tilanteiden ratkaisemisessa sovellettavaksi, merkitsee se myös riitapuoliin kohdistuvaa informaatiota siitä, että tuottamusastetta koskeva näyttö saattaa olla relevanttia.

Kun tuottamusaste vaikuttaa ratkaisutoiminnassa korvauksen laajuuteen, on perustelu syytä tuoda avoimesti julki. Argumentaatiota, jonka mukaan velallisen toiminnan moitittavuus vaikuttaisi korvauksen laajuuteen, ei Suomen oikeuskäytännöstä löydy juuri lainkaan. Silti voidaan olettaa, että tuottamusaste on ainakin jossain määrin vaikuttanut piilotasolla ilman, että sen merkitystä on julkisesti myönnetty.⁶² Tämä käytäntö ei välttämättä merkitse perustelujen tietoista salassapitämistä, vaan se voi olla yhteydessä vahingonkorvausoikeudessamme yleiseen tapaan perustella korvauksen laajuutta koskevia ratkaisuja suppeasti. Perustelujen yleiseen niukkuuteen saattavat vaikuttaa näkemys korvausmäärän perustumisesta tuomioistuimen kohtuusharkintaan, asiassa usein esillä olevat näyttökysymykset ja tottumattomuus näyttöä koskevien ratkaisujen perustelemiseen.

Edellä velallisen tuottamukselle on katsottu voitavan antaa merkitystä vain, kun sen aste poikkeaa »normaalista» tuottamuksesta. Ratkaisija käyttää näin tuottamusargumenttia kriteerinä, jolla hän ratkaisee ennakoitavuusharkinnasta seuranneen pattitilanteen. Kyseessä ei ole enää ennakoitavuusrajoituksen mukainen valinta, vaan sen avoin myöntäminen, että vahingon ennakoitavuutta koskeva harkinta on osoittautunut ilmeisen vaikeaksi.

Päätöksen perusteluina avointa perustelutapaa soveltaen tämä kuulostaisi esimerkiksi seuraavalta: »On vaikea ratkaista, voidaanko velalliselta vaatia, että hänen olisi sopimusta päätettäessä pitänyt ymmärtää suoritushäiriöstä saattavan aiheutua korvattavaksi vaadittua vahinkoa. Kun otetaan huomioon se, että sopimusrikkomus johtuu velallisen törkeäksi huolimattomuudeksi katsottavasta laiminlyönnistä, ja että tämän

⁶² Ks. Saxén, Adekvans och skada s. 61.

vuoksi on annettava suojaa pikemminkin velkojan kuin velallisen eduille, velvoitetaan velallinen korvaamaan tarkoitettu vahinko.»⁶³

Vaikeasti ratkaistavissa vastuutilanteissa voidaan sopimusoikeuden yleisistä tausta-arvoista hakea apua. Velallisen törkeä huolimattomuus suoritusvelvollisuutensa täyttämässä on näkökohta, jonka vuoksi on perusteltua suojata mieluummin moitteettomasti menetelleen velkojan intressejä ilman erityistä tarvetta pyrkiä vastuun jakamiseen. Sopimuksen yhteistoiminnallisuuden ja molempien sopimuspuolten intressien mahdollisimman laajan yhteensovittamisen voidaan katsoa heikkenevän vastuunjakotavoitteina, jos velallinen aiheuttaa sopimusrikkomuksen tahallaan tai törkeällä huolimattomuudellaan.⁶⁴

Tuottamuksen vähäisyys tai olemattomuus voi periaatteessa puoltaa sitä, että velallisen vastuuta kavennettaisiin tuottamusolettaman pohjalta muodostetusta pääsäännöstä. Tuottamuksen vähäisyyteen kiperän ennakoitavuusharkinnan kääntävänä tekijänä on kuitenkin suhtauduttava varovaisemmin kuin törkeään tuottamukseen velallisen vastuun laajentamista puoltavana seikkana. Vaikka käsillä olisikin velallisen vastuun kaventamista tukeva lievä tuottamus -argumentti, ei sitä täydennä mikään velkojan riskin lisäämistä puoltava velkojasta johtuva syy.⁶⁵ Lähinnä voitaisiin ajatella, että velkojan mahdollisuuksia suojautua itse seurausvahinkojen riskejä vastaan korostettaisiin korvauksen supistamisen puolesta vaikuttavana näkökohtana, kun velallinen joutuu korvausvelvolliseksi ilman tuottamusta tai tuottamus on lievää.

Tuottamuksen lievyys vaikuttaa myös korvauksen sovitteluharkinnassa. Tämän vuoksi ei ole tarpeellista antaa tuottamuksen vähäisyydelle itsenäistä merkitystä enimmillään korvattavaksi tulevan vahingon määrittelyssä, kun lievä tuottamus voidaan joka tapauksessa ottaa huomioon sovitteluharkinnassa ennen lopulta tuomittavaan korvaukseen päätymistä.⁶⁶ Systematiikan muodostaminen on tältä osin arvostuksenvaraista. Lievän tuottamuksen sijoitta-

⁶³ Perusteluesimerkki on tyyliltään avoimempi kuin tuomioistuintraditiossamme on tapana. Ks. perustelutekniikan avoimuudesta Linna, LM 1993 s. 138–140, 158–159.

⁶⁴ Velallisen törkeä tuottamus tai sopimusoikeuden yhteistoiminnan luonnetta loukkaava epärehellisyys voi saada merkitystä myös sopimuksen purkuoikeuden syntymisen kannalta. Ks. Portin, JFT 1971 s. 42–43. Aurejärvi s. 102. Bengtsson, Hävningsrätt s. 238–239.

⁶⁵ Ks. reparaatiotavoitteen ja tuottamuksesta riippuvan korvausmäärän yhteensovittamisen vaikeudesta Ekelöf, Straffet s. 106–107.

⁶⁶ Ks. Vinding Kruse, Tfr 1951 s. 412, joka sopimuksenulkoista vastuuta käsitellessään puoltaa tuottamuksen lievyuden oikeudellisen merkityksen liittämistä sovitteluun mieluummin kuin adekvaattisuusharkintaan.

minen sekä kiperän ennakoitavuusharkinnan että sovittelun yhteyteen johtaisi tarpeettomasti siihen, että samaa punnintaa tehtäisiin päätösheuristiikan kahdessa vaiheessa, joten on perusteltua luopua lievän tuottamuksen huomioon ottamisesta ennakoitavuusrajoituksen yhteydessä. Muutoin päädyttäisiin tilanteeseen, jossa lievä tuottamus voisi kaventaa lopullisen korvauksen määrittämisessä apuvälineenä toimivan enimmäiskorvauksen määrää ja johtaa vielä sovittelun kautta siihen, ettei näin määriteltäviä vahinkoa korvattaisi kokonaan. Törkeän tuottamuksen ja vaikeiden ennakoitavuustilanteiden suhteeseen ei liity vastaavaa ongelmaa, koska törkeä tuottamus vaikuttaa enimmäiskorvauksen määrää lisäävästi, eikä se ole samalla osana muita vastuuta rajoittavia normeja.

Sopimusvelallisen tuottamusasteella ei ole merkitystä niissä pääsääntöisissä tilanteissa, joissa ennakoitavuusrajoituksen soveltaminen ei tuota erityisiä vaikeuksia tai joissa tuottamusasteen tavanomaisuus ei puolla kummankaan sopimuspuolen intressien erityistä huomioon ottamista. Kysymys siitä, milloin ennakoitavuusharkinta muodostuu niin vaikeaksi, että on aihetta turvautua tuottamusasteesta mahdollisesti saatavaan apuun korvattavan vahingon laajuuden vahvistamisessa, on myös harkinnanvaraista. Vahinkojen ennakoitavuuden arviointi ei ole joko helposti ratkaistavaa tai kiperään tilanteeseen johtavaa, vaan kuten useimpiin oikeudellisiin rajanvetoihin, liittyy tähänkin erotteluun harmaa vyöhyke. Esitetty normiston rakenne voi siten joustavasti soveltua muutoksiin, jotka joko lisäävät tai vähentävät tuottamusasteen merkitystä korvausvastuun laajuudelle. Oikeuskehityksen mukanaan tuoma moraalisten seikkojen korostaminen tai vastuunormiston lisääntyvä objektiivisuus voidaan näin ottaa huomioon ennakoitavuusharkinnan kiperyyden sisältöä muuntelemalla.

7.5. Velallisen tahallinen sopimusrikkomus

Sopimus oikeuden vastuunormisto on kehittynyt paljolti pitäen silmällä tilanteita, joissa velallisesta riippumattomat ulkopuoliset tekijät tai olosuhteiden muutokset vaikeuttavat velvoitteiden täyttämistä ja vähintäänkin myötävaikuttavat sopimusrikkomukseen. Vastuusäännöt ja korvauksen rajoittuminen ennakoitaviin vahinkoihin ovat muodostuneet tavoiteltaessa sopimuspuolten intressien välillä kompromissia, joka ottaa myös velallisen oikeussuojatarpeet huomioon.⁶⁷

⁶⁷ Ks. suoritusesteiden vaikutuksesta riskinjakoon Godenhielm, Om säljarens bundenhet s. 99–108. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 321–323.

Vahingonkorvausnormeilla pyritään monesti jakamaan sopimuspuolia kohdanneet vahingot niin, etteivät kaikki vahingot jää velallisen vastuulle, eikä velkoja saa täysimääräistä hyvitystä kaikista sopimusrikkomuksesta johduneista vahingoistaan. Korvausvastuun rajoittaminen ennakoitaviin vahinkoihin palvelee juuri tätä tavoitetta jättäen vahinkoja velkojan kannettavaksi sitä laajemmin, mitä suppeammaksi ennakoitavien vahinkojen joukko katsotaan. Seuraavassa tarkastellaan kysymystä, vaikuttaako vastuunjakoa koskevien periaatteiden saamaan sisältöön se, että velallinen on rikkonut sopimuksen tahallisesti.

Velallinen voi jättää tahallisesti sopimusvelvoitteensa täyttämättä taloudellisin perustein havaittuaan oikeustoimen tappiolliseksi tai solmittuaan sivullisen kanssa edullisemman sopimuksen tilanteessa, jossa vain toisen sopimuksen täyttäminen on mahdollista. Lisäksi tahallinen sopimusrikkomus voi johtua esimerkiksi velallisen tarkoituksesta aiheuttaa velkojalle vahinkoa, velallisen täydellisestä piittaamattomuudesta sopimuksen suhteen tai vastaavista motiiveista.

7.5.1. Taloudellisiin syihin perustuva sopimusrikkomus

7.5.1.1. *Tehokasta sopimusrikkomusta koskeva teoria*

Kun velallinen on tahallisesti rikkonut sopimuksen taloudellisen edun saavuttamiseksi, saattaa velallisen asennoituminen sopimusrikkomukseen vaikuttaa korvausvastuun laajuuteen. Voidaan ajatella, että tahallisuutta ja taloudellisen edun tavoittelua pidettäisiin korvausvastuuta laajentavina seikkoina. Toisaalta taloudellisiin syihin perustuvien sopimusrikkomusten yhteydessä on kysytty, tulisiko normiston pyrkiä suosimaan sellaisia sopimusrikkomuksia, jotka ovat taloudellisilta kokonaisvaikutuksiltaan kannattavia.⁶⁸

Velallisen tiedossa oleva vahinkoriskin suuruus vaikuttaa periaatteessa hänen toimintansa huolellisuuteen sopimuksen täyttämisympäristössä samoin kuin siihen, kuinka tehokkaasti hän pyrkii välttämään velvoitteidensa täyttämiseen liittyviä epävarmuustekijöitä. Näkemys korostuu etenkin painotettaessa sopimuksen taloudellista funktiota sekä taloudellisen rationaliteetin ja sopimusoikeuden vastuujärjestelmän yhteistoimintaa: velallisen voidaan olettaa täyttävän sopimuksen – ellei se ole hänestä riippumattomista syistä mahdotonta – aina, kun täyttämisestä seuraava taloudellinen tulos (vastikkeen ja velvoitteen täyttämisen aiheuttamien kustannusten erotus) on hänelle kan-

⁶⁸ Ks. Collins, *The Law of Contract* s. 183. Friedmann, *J. Leg. Stud.* 1989 s. 2–3.

nattavampi kuin sopimusrikkomuksesta seuraava tulos (vastike – (suorituskustannukset + vahingonkorvaus tai muu seuraamus)).⁶⁹ Käytännössä laskentamahdollisuuksia tosin heikentää se, ettei velallinen voi olla aina varma siitä, pystyykö hän lisäkustannuksia uhraten tekemään sopimuksen mukaisen suorituksen tai kuinka suuri vahingonkorvausvelvollisuus sopimusrikkomuksesta tarkkaan ottaen seuraisi.

Etenkin amerikkalaisessa oikeuskirjallisuudessa on usein pohdittu seuraavaa tehokkaaksi sopimusrikkomukseksi (efficient breach) nimettyä tilannetta: A on sitoutunut myymään tavaran 1.000:lla B:lle, jolle esineen arvo on 1.200 (B:n odotusarvo⁷⁰ on 200). Sivullinen C, jolle esineen arvo on 1.600, tarjoaa kuitenkin siitä A:lle 1.400, ja A rikkoo B:n kanssa tekemänsä sopimuksen myyden tavaran C:lle. Jos A tämän jälkeen maksaa B:lle vahingonkorvauksena B:n menettämän odotusarvon 200, ei kukaan kärsi A:n sopimusrikkomuksesta vahinkoa, mutta A ja C hyötyvät verrattuna siihen, mitä A:n ja B:n välisen sopimuksen täyttämisestä olisi seurannut.⁷¹

Tehokkaan sopimusrikkomuksen hyödyllisyys, jolla voidaan minimissään tarkoittaa sitä, että yksi intressentti hyötyy muiden aseman pysyessä muuttumattomana, perustuu pelkästään sopimuspuolten taloudellisten asemien arviointiin. Esimerkiksi tilauksen peruutus teollisuusyritykselle maksettua vahingonkorvausta vastaan voi johtaa tuotannon pysähtymistä seuraaviin työntekijöiden irtisanomisiin ja lomautuksiin. Sopimusrikkomus on tällöin työntekijöihin ja julkiseen talouteen kohdistuvat vaikutukset huomioon ottaen selvästi vahingollinen, vaikka se efficient breach -oppien näkökulmasta voikin olla kannattava.

⁶⁹ Kun sopimuksen täyttäminen on velalliselle korvausvelvollisuuteen verrattuna edullista, on korvausvastuulla sopimusrikkomuksia ehkäisevä preventiivinen vaikutus. Ks. Tulokas s. 318 prevention perustumisesta korvausvelvollisen suorittamalle differenssi-teorian kaltaiselle vertailulle. Suorituskustannuksia pienempi korvausvelvollisuus puolestaan kannustaa periaatteessa sopimusrikkomukseen.

⁷⁰ Odotusarvolla tarkoitetaan sitä suorituksen hinnan ylittävää varallisuusarvoa, jota suoritus velkojalle edustaa. Siihen vaikuttavat esineen tai muun sopimusobjektin jälleenmyyntiarvo, tuottoarvoa koskevat odotukset, tunnearvo ym. Velkojen erilaiset odotusarvot perustuvat siihen, että heidän tapansa hyödyntää suorituksia ovat erilaisia ja johtavat toisistaan poikkeaviin tuloksiin.

⁷¹ Kuten Farnsworth, Yale LJ 1985 s. 1342 av. 6 huomauttaa, velkojan (B:n) odotusarvoon ei yleensä lasketa sitä lisähyötyä, mikä seuraisi, jos B myisi sopimuksen kohteen C:lle. Jos C:n tarjoama lisähinta luettaisiin B:n eduksi, ei kaikkien kannalta edullinen sopimusrikkomus olisi mahdollinen. Efficient breach -keskustelun olennainen kysymys onkin C:n tarjoaman korkeamman vastikkeen jakaminen A:n ja B:n kesken. Ks. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 5.

Yksi tehokkaita sopimusrikkomuksia koskevan teorian ongelma on vaikeus ottaa kaikki asiaan vaikuttavat liiketoimintakustannukset huomioon sopimusrikkomuksen lopputulosta arvioitaessa. A:n ja B:n sekä A:n ja C:n välillä tarjottujen hintojen vertailu sivuuttaa kustannukset, jotka liittyvät A:n sopimusrikkomuksesta johtuvan korvausvelvollisuuden selvittämiseen ja toimeenpanoon.⁷² Sopimusrikkomuksen edullisuutta vähentävät myös ne kustannukset, jotka johtuvat A:n ja C:n välisen sopimuksen valmisteleminen. Lisäksi sopimusrikkomuksen edullisuus edellyttää, etteivät tietyt riskit toteudu: A ei saa erehtyä sopimusrikkomuksen kannattavuutta koskevissa laskelmissaan, eikä C saa laiminlyödä omaa velvoitettaan.⁷³

7.5.1.2. Taloudellisin perustein tehty sopimusrikkomus ja korvausvastuun rajoittaminen

Velallisen tietoinen sopimusrikkomus soveltuu huonosti sitoumusten velvoittavuutta korostavaan moraaliin, vaikka yksittäisten vaihdantatoimien taloudelliset kokonaisvaikutukset voisivatkin olla sopimusrikkomusta puoltavia.⁷⁴ Siksi onkin kysyttävä, onko velkojalla tällöin oikeus muuhun kuin ennakoitavuusperiaatteen rajoittamaan korvaukseen, ratkaistaanko kiperä ennakoitavuusharkintatilanne velkojan eduksi vai tulisiko korvausvastuuta päinvastoin supistaa yleisistä periaatteista tehokkuuden lisäämiseksi.

Pohjimmiltaan tehokasta sopimusrikkomusta koskevassa teoriassa on kysymys siitä, millaisin kriteerein velkojan oikeussuojaa arvioidaan, ja kuinka hänen etuihinsa suhtaudutaan seuraamusnormiston taloudellista tehokkuutta koskeviin tavoitteisiin verrattuna.⁷⁵ Taloudellisen kokonaishyödyn⁷⁶ maksimointi edellyttäisi vapaata mahdollisuutta laiminlyödä suoritus odotusarvon korvaamista vastaan,⁷⁷ eikä tahallisuuden tulisi tällöin vaikuttaa korvausvastuun laajuuteen. Taloudellisena vasta-argumenttina voidaan huomauttaa sopimukseen liittyvien arvojen määrittämisen vaikeudesta ja virhearviointien

⁷² Ks. Macneil, Va. L. Rev. 1982 s. 956–958. Farnsworth, Yale LJ 1985 s. 1352–1353. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 6–7.

⁷³ Ks. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 12.

⁷⁴ Ks. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 12–13.

⁷⁵ Macneil, Va. L. Rev. 1982 s. 966–967 huomauttaa, että tehokasta sopimusrikkomusta koskevalla kysymyksillä on myös yhteyksiä omistusoikeuden siirtymisilmiöön.

⁷⁶ Sopimuksesta seuraava kokonaishyöty voidaan määrittää Schwartzin, Yale LJ 1990 s. 374 esittämällä tavalla: kokonaishyöty = $p - c + v - p$, jossa p = tavaran hinta, c = velallisen suorituskustannukset ja v = velkojan sopimuksesta saama hyöty.

⁷⁷ Ks. Bayles s. 148.

mahdollisuudesta.⁷⁸ Tehokkaita sopimusrikkomuksia suosiva vastuunormisto johtaisi todennäköisesti myös kokonaisvaikutuksiltaan haitallisiin tuloksiin, sillä velkojaa on vaikea suojata sellaisilta vahingoilta, joiden arvostaminen on osittain arvionvaraista. Sopimusrikkomuksen näennäisesti positiivinen kokonaistulos saattaisi johtua siitä, että velkoja ei saa hyvitystä kaikista vahingoistaan.

Velkojan riskien lisäämistä vastaan voidaan huomauttaa, että velallisen pyrkimys taloudellisesti tehokkaaseen sopimusrikkomukseen merkitsee omien etujen yksipuolista edistämistä, vaikkakin velallisen toimintaan vaikuttaa oletus, jonka mukaan velkoja voidaan laskelmassa huomioon otetulla korvauksella saattaa sopimuksen tarkoittamaan asemaan. Ennakoitavuusrajoitus jättää kuitenkin velkojan kärsittäväksi vahinkoja, joiden riski ei ole ollut etukäteen ulkoisesti havaittavissa. Tämä merkitsee, että velkoja kärsii vahinkoa velallisen pyrkimyksestä omien etujensa maksimointiin. Toisaalta tällöin on kysymys sellaisista velkojan intresseistä, joita velallisen ei ole tarvinnut tuntea niiden tavanomaisuuden perusteella ja joista velkoja ei ole erityisesti ilmoittanut velalliselle. Ennakoitavuusrajoituksen perusteluksi soveltuvista argumenteista vaikuttaa tällöin se, että velkoja on ottanut riskin rhytymässään velallista informoimatta vahinkomahdollisuuksia lisääviin toimenpiteisiin.

Pääsääntöisesti lienee syytä korostaa velkojan oikeussuojaa tavalla, jota aiemmin käsiteltiin esitettäessä näkemys tuottamuksen laatua koskevasta argumentista kiperän ennakoitavuusharkinnan ratkaisijana.⁷⁹ Tätä puoltaa velallisen menettelyn yksipuolisuus ja se, että velkoja ei ole yleensä mitenkään antanut ymmärtää hyväksyvänsä velallisen pyrkimystä voiton maksimoimiseen. Lisäksi on muistettava edellä käsitelty sopimusrikkomuksen tehokkuusarvioon liittyvä virhearvioinnin mahdollisuus.

Ajatus siitä, että taloudellinen tehokkuus nostettaisiin johtavaksi tavoitteeksi, jonka nimissä kaikenlaista omankädenoikeutta suosittaisiin, on muutenkin kyseenalainen. Kuten Friedmann toteaa, liittyy markkinatalouden kaupankäyntiprosessiin aina sisäänrakennettua tehottomuutta. Tämän poistaminen toisten sopimusperusteisiin oikeuksiin kajoamalla olisi ristiriidassa valitsevien oikeussuojakäsitysten kanssa. Lisäksi sopimusrikkomusten suosiminen voisi tehdä tarpeettomaksi oikeuksien haltijoiden kanssa neuvottelemisen, kun heidän oikeutensa voitaisiin kaupankäynnin sijasta suoraan si-

⁷⁸ Linzer, Colum. L. Rev. 1981 s. 116 huomauttaa arvostusongelmista tilanteissa, joissa hyödykkeellä ei ole tavanomaisia markkinoita.

⁷⁹ Ks. edellä 7.3.–7.4.

vuuttaa tehokkuusperusteella. Tällöin vaihdantajärjestelmän toimivuus vaarantuisi.⁸⁰

Esitetyin perustein voidaan ennakoitavuusharkinnan rajatapausten ratkaisemista velkojan eduksi puoltaa, vaikka sopimusrikkomus onkin johtunut siitä, että velallinen on arvioinut sen kokonaisvaikutuksiltaan edulliseksi.

7.5.2. Muita tahallisuustilanteita

Taloudellisen hyödyn maksimointitavoitteen ohella velallinen voi rikkoa sopimuksen tahallisesti menetettyään halunsa kaikkeen yhteistoimintaan velkojan kanssa, aiheuttaakseen velkojalle vahinkoa tai muusta hyväksyttävänä pidettävän sopimuskäytännön vastaisesta syystä. Suorituksensa virheellisyydestä selvillä oleva velallinen voi myös pyrkiä salaamaan virheen välttyäkseen sopimusrikkomuksen seuraamuksilta.

Tarve laajentaa vahingonkorvausvastuuta tahallisten sopimusrikkomusten yhteydessä aiheutuu siitä, että sopimusvastuun pääsäännöt on muodostettu pitäen silmällä riskinjaon yhteisvastuullisuutta ja kummankin osapuolen tarvetta kyetä ennakoimaan sitoumuksensa merkitys myös yllättävissä tilanteissa. Sopimuksen tahallinen laiminlyönti, johon voitaneen rinnastaa ainakin joitakin törkeän huolimattomuuden muotoja, merkitsee piittaamattomuutta sopimusoikeuden suojaamista arvoista.

Tahallisten sopimusrikkomusten kannalta olennainen kysymys on, laajentuuko velallisen korvausvastuu hänen erityisen moitittavan menettelynsä perusteella. Aiemmin esitetyn mukaisesti on aihetta ulottaa sopimusvelvoitteensa tahallisesti rikkovan vastuu vahinkoihin, joiden ennakoitavuus olisi vaikeasti ratkaistavissa, ellei tuottamuksen laatua käytettäisi lisäargumenttina. Tahallisten sopimusrikkomusten osalta on lisäksi kysyttävä, voisiko koko ennakoitavuusrajoitus syrjäytyä niin, että vastuu ulottuisi kaikkiin velkojan kärsimiin vahinkoihin, jotka voidaan osoittaa sopimusrikkomuksen seurauksiksi.⁸¹

⁸⁰ Ks. Friedmann, J. Leg. Stud. 1989 s. 8, 13–14.

⁸¹ Ks. Lange, AcP 1957 s. 132, joka puoltaa vastuun laajentamista yli adekvaattisuuden rajojen velallisen tahallisen tai tietoisien sopimusrikkomuksen seurauksena. Ks. myös Tiling, RabelZ 1968 s. 279, joka argumentoi sillä, että kukaan ei osaa ottaa toisen sopimuspuolen tahallista vahingoittamistarkoitusta huomioon laskelmissaan. Medicus s. 41 toteaa, että tarkoituksellisesti aiheutettujen seurausten osalta vahingonaiheuttajalla ei ole suojarantarvetta. Vaikka sopimusrikkomus olisikin tahallinen, ei velallisen tahallisuus kuitenkaan aina kohdistu kaikkien sopimusrikkomuksen seurausvaikutusten aikaansaamiseen, joten vastuun rajoittamista koskeva kysymys voi tällöinkin olla relevantti.

KKO:n käytännöstä ei ole löydettävissä ratkaisuja, joissa olisi käsitelty tahallisesta sopimusrikkomuksesta seuraavan korvausvastuun erityispiirteitä. Lähtökohtaisesti lienee aihetta pitäytyä korvattavien vahinkojen rajoittamiseen niiden ennakoitavuuden mukaan.⁸² Tahallisiin sopimusrikkomuksiin johtaneet erilaiset motiivit voivat kuitenkin tehdä erilaiset ratkaisut tarkoituksenmukaisiksi. Esimerkiksi edellä käsitelty velallisen sopimusrikkomus toisen hänen kannaltaan edullisemman sopimuksen tekemiseksi ei voine olla riittävä syy rajoituksen täydelliseksi hylkäämiseksi, etenkin kun velkoja olisi voinut suojata intressejään saattamalla vahinkoriskin ja sopimuksen tärkeyden velallisen tietoon.

Jos taas sopimusrikkomukseen liittyy nimenomainen pyrkimys velkojan vahingoittamiseen, mikä lienee sekä harvinaista että vaikeasti toteennäytettävissä, on ennakoitavuusrajoituksesta luopuminen (tai sen sisällön uudelleenmäärittely) paremmin perusteltavissa.⁸³ Vastaava tarve voi olla olemassa, jos velallinen on sopimusta solmittaessa menetellyt petollisesti pyrkien johtamaan velkojaa harhaan tarjoamansa suorituksen sisällön osalta. Velallisen toimittua sopimussuhteissa edellytettävästä moraalista karkeasti poiketen, voitaisiin ajatella, ettei velkojan käytössä olevia oikeussuojakeinoja tule rajoittaa sellaisten sääntöjen mukaan, jotka perustuvat näkemykseen sopimuksesta taloudellisen yhteistoiminnan välineenä.⁸⁴ Tämä merkitsisi moraalista korostusta sopimusoikeuden vastuujärjestelmässä. Ratkaisusuosituksia on vaikea esittää etukäteen, koska esille tuleva problematiikka on poikkeuksellista ja tapauskohtaista.

Vaikka ennakoitavuusrajoitusta ei kokonaan hylättäisikään tahallisesti aiheutettujen vahinkojen yhteydessä, laajentuu vahingonaiheuttajan korvausvastuu lievemmän tuottamuksen tilanteisiin verrattuna monien normien yhteisvaikutuksen kautta: Ennakoitavuusharkinta tehdään rajatapauksissa velkojan eduksi.⁸⁵ Ennakoitavuusharkinnassa arvioidaan velkojan vahinkoriskejä sopimuksen täyttämisaikojen näkökulmasta, jos se johtaa laajempaan

⁸² CISG 74 artiklan rajoitussäännön on katsottu koskevan myös tahallisen sopimusrikkomuksen seurauksia. Ks. Bianca – Bonell s. 543. Sopimuksenulkoisesta vastuusta ks. Lødrup s. 247, joka on valmis tahallisuuden perusteella laajentamaan vastuuta, mutta: »Skadevolderen skal ikke betale erstatning for skader som er såpass fjerne at de ikke bør belastes ham, men ansees som hendelige uhell.» Ks. myös Lange s. 99. Grunsky s. 366.

⁸³ Rodhe s. 323 katsoo tällöin käsillä olevan aivan erityisen moitittavan toiminnan.

⁸⁴ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 96 tahallisuuden vaikutuksesta osapuolten oikeussuojatarpeiden vertailevaan punnintaan.

⁸⁵ Ks. 7.3.–7.4.

korvaukseen kuin sopimuksen päättämishetken käyttäminen arvioajankoh-
tana.⁸⁶ Vahingonaiheuttaja ei voi vedota vastuunrajoitusehtoihin.⁸⁷ Vahingon-
korvauksen kohtuullistaminen korvausvelvollisen eduksi ei juurikaan ole
mahdollista.

Mainitut vastuuta laajentavat periaatteet parantavat velkojan korvauksen-
saantimahdollisuuksia niin, että ennakoitavuusrajoituksen täydellinen hylkää-
minen ei ilmeisesti useinkaan olisi velkojan etujen kannalta tarpeellista riit-
tävän laajan korvaussuojan takaamiseksi.

7.6. Yhteenveto

Vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää sopimussuhteissa vain
harvoin näyttöä velallisen menettelyn tuottamuksellisuudesta.

Tahallinen tai törkeästä huolimattomuudesta johtuva sopimusrikkomus
on vastoin sopimussuhteen osapuolille asetettavia moraalisia vaatimuksia. Jos
tietyn vahingon ennakoitavuus on vaikeasti ratkaistavissa, voidaan tutkia,
puoltaako velallisen tuottamusaste jotakin vastuunjakovaihtoehtoa. Kysymys
ei ole enää vahinkojen ennakoitavuuden arvioimisesta, vaan siitä, että ve-
lallisen tuottamuksen laatu otetaan harkinnassa vaikuttavaksi uudeksi ratkai-
sukriteeriksi.

Jos sopimusrikkomus on johtunut kvalifioidusta huolimattomuudesta, on
vaikea ennakoitavuusharkintatilanne yleensä aihetta ratkaista velkojan eduksi.
Tuottamuksen lievyydelle ei ole syytä antaa vastaavaa vaikutusta ennakoit-
tavuusrajoituksen soveltamisen yhteydessä, vaan se voidaan ottaa huomioon
osana korvausvelvollisuuden sovitteluedellytyksiä.

Sopimusrikkomuksen ollessa tahallinen voi normaalin ennakoitavuusra-
joituksen mukaista laajempi vastuu olla perusteltu. Sopimusrikkomuksen syy
(esimerkiksi oletettu tehokas sopimusrikkomus tai nimenomainen vahingoit-
tamistarkoitus) saattaa myös vaikuttaa harkinnassa. Tahallisuustilanteet ovat
siinä määrin harvinaisia, että yleisiä ohjeita vastuun rajoittamisesta on vai-
kea esittää.

⁸⁶ Ks. 6.4.3.2.C.

⁸⁷ Ks. 8.6.1.

8. Korvausvastuun laajuutta rajoittavista sopimusehdoista

8.1. Yleistä

Sopiminen velallisen vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta kuuluu normaalisti osapuolten sopimusvapauteen. Sopimusperusteisilla järjestelyillä voidaan joko muuttaa vastuun syntyedellytyksiä dispositiivisen oikeuden mukaisista tai jättää tietyt vahingot korvausvastuun ulkopuolelle. Vastuun rajoittaminen on lailla kielletty muutamissa kuljetusoikeuden piiriin kuuluvissa tilanteissa.¹ Myös heikomman sopimuspuolen suojaamiseksi on säädetty pakottavia säännöksiä vahingonkorvausvastuusta.²

Vastuunrajoituksilla voidaan toteuttaa osapuolten kannalta tarpeellisia ja yleisesti hyväksyttäviä päämääriä. Sopimalla esimerkiksi siitä, että välillisiä vahinkoja ei korvata, selvennetään sopimuspuolten vastuunjako. Sopimukseen liittyvien riskien arviointi helpottuu, kun vastuunjako ei riipu siitä, minkä kannan tuomioistuin omaksuu sisällöltään joustavien rajoitusnor-

¹ Ks. esimerkiksi ML 15:21. TKSL 5 § ja 4 luku. IKSL 25 §. IKL 23 §.

² Ks. esimerkiksi HVL 11, 13, 14, 15, 20, 24, 93, 118, 119 ja 121 §. KSL 5:2, 10, 20–22, 8:2, 10, 20–22, 9:2, 11, 20–22. KsKvälL 3 ja 12 §. Vaikka useimmissa mainituista säännöksissä ei puututa korvattavien vahinkojen sisältöön, on niitä vahingonkärsijän suojatarkoitus huomioon ottaen tulkittava niin, että ne estävät myös korvattavien vahinkojen lajia tai enimmäismäärää koskevat vastuunrajoitukset. Ks. myös hallituksen maa-kaariesityksen 2:9.2, jossa ehdotetaan säädettäväksi, että ostajan luvussa myöhemmin määriteltäviä oikeuksia »voidaan rajoittaa vain sopimalla yksilöidysti siitä, millä tavalla hänen asemansa poikkeaa laissa säädetystä.» Ks. HE 120/1994 s. 45. Ehdotettu sääntely ilmentää ajatusta, jonka mukaan velallisen vastuun kaventaminen voidaan hyväksyä parantamalla velkojan mahdollisuuksia ymmärtää tulevan oikeusasemansa sisältö sopimusta solmittaessa. Ehdotuksen 2:9.2:n mukaista vastuunrajoitusmahdollisuutta ei kuitenkaan olisi, jos myyjä on ehdotuksen 2:10:n tarkoittama elinkeinonharjoittaja ja kaupan kohde on ostettu asumis- tai vapaa-ajan käyttöön.

mien tulkinnessa. Vastuunjaon täsmentyminen helpottaa sen harkitsemista, mihin toimenpiteisiin sopimuspuolten on aihetta ryhtyä sopimusrikkomuksen varalta. Velkojalla on syytä suojautua tehokkaammin esimerkiksi tuotantotoiminnan keskeytymisvaaraa vastaan, jos hän tietää, ettei tästä aiheutuvia vahinkoja korvata. Vastuunrajoitusehdoilla voidaan myös pyrkiä kohdistamaan vahinkoriskejä niin, että vastuun kantaa sopimuspuoli, joka voi helpommin ja edullisemmin suojautua vahingoilta toimintajärjestelyin, vakuutuksin tms. keinoin.³

Joissakin tapauksissa velallisen sitoumuksesta johtuva vastuu uhkaisi hänen vastuukantokykyään, ellei vastuuta rajoitettaisi sopimusehdoilla. Näin on etenkin, jos velallisen sopimusvelvoitteiden täyttämiseen liittyviä virhemahdollisuuksia lisäävät lukuisat itsenäiset täytäntöönpanoapulaiset tai suorituksen tekninen mutkikkuus. Vastuunrajoitusten mahdollisena etuna voidaan vielä mainita, että ne velallisen vastuuriskiä vähentämällä periaatteessa alentavat velallisen tarjoamien suoritusten hintoja. Vastuunrajoitusten vaikutusta hintatasoon lieenee käytännössä vaikea selvittää, mutta ellei niitä käytettäisi, joutuisivat velalliset pulverisoimaan korvausvastuusta seuraavat kustannukset perimiinsä hintoihin.⁴

Vaikka vastuunrajoitusehtojen käyttö saattaa tyydyttää yleiseltä kannalta tavoiteltavina pidettäviä päämääriä, otetaan ne kuitenkin sopimukseen yleensä toisen sopimuspuolen aloitteesta. Vastuunrajoitukset sisältyvät usein vahvemman sopimuspuolen tai tietyn alan yrittäjien muotoilemiin vakioehtoihin. Sopimusvelkojalla ei läheskään aina ole todellista mahdollisuutta vaikuttaa vahingonkorvausvastuuta koskeviin sopimusehtoihin. Velallinen saattaa olla monopoliasemassa ja kieltäytyä tekemästä sopimuksia muilla kuin yleisesti käyttämillään ehdoilla. Mahdollista on myös, että kaikki samalla alalla toimivat yritykset käyttävät yhteisiä vakioehtoja.⁵

³ Ks. erikoistapauksena Schelin, JT 1993–94 s. 136–146 muun muassa Norjan offshore-teollisuuden käyttämästä sopimusperusteisesta vastuujärjestelystä (knock for knock-periaate), jolla urakoitsijoiden ja tilaajien välisessä suhteessa vahingonkorvausvastuu on suljettu täydellisesti pois. Järjestelyn tärkeimpiin päämääriin kuuluu vakuutuskustannusten yhteismäärän alentaminen.

⁴ Ks. vastuunrajoituksiin liittyvistä eduista yleisesti Hellner, Oxf. J. Leg. Stud. 1981 s. 29. Kötz, SvJT 1987 s. 474–475 mainitsee mahdollisena vakioehtoihin sisältyvien vastuunrajoitusten etuna myös sen, että niiden avulla vältetään kustannuksia aiheuttavat riskinjakoa koskevat neuvottelut sopimuksen valmistelun yhteydessä.

⁵ Ks. tyypillisistä vastuunrajoitusehtojen käyttämiseen vaikuttavista tekijöistä Hole s. 7. Petersen s. 19.

Vastuunrajoitusehtoihin liittyy esitetyistä syistä yksipuolisuuden mahdollisuus: velallinen voi pyrkiä kaventamaan sitoumukseensa liittyvää vastuuta enemmän kuin sopimusoikeudessa voidaan pitää hyväksyttävänä. Tämän vuoksi vastuunrajoitusehtojen sitovuudelle joudutaan asettamaan erityisiä vaatimuksia, joita on aihetta tarkastella lähemmin, jotta vastuunrajoitusehtoihin liittyvän oikeudellisen problematiikan eri puolet tulevat esille. Tässä luvussa käsitellään vastuunrajoitusehtojen tulemistä sopimuksen osaksi (8.3) ja sitä, miten tulkintaperiaatteet vaikuttavat vastuunrajoitusehtojen merkitykseen (8.4). Kohtuuserviointi on myös tärkeä sitovuuskontrollin muoto (8.5). Kohtuuserviointiin liittyvänä erityiskysymyksenä tarkastellaan tahallisuuden ja törkeän huolimattomuuden vaikutusta vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen (8.6).

Ennakoitavuusrajoituksen ja vastuunrajoitusehtojen suhteesta esitetään myös havaintoja (8.7). Lisäksi arvioidaan sitä, onko sopimussakkolausekkeilla vastuuta rajoittavaa vaikutusta (8.8). Koko 8. luku keskittyy korvattavan vahingon laajuutta koskeviin määrällisiin vastuunrajoituksiin. Aluksi selvitetään kuitenkin, mitä vastuunrajoitusehdoilla kaikkiaan tarkoitetaan.

8.2. Erilaisista vastuunrajoitusehdoista

Vahingonkorvausvastuuta koskevat sopimusehdot voivat kohdistua sekä korvausvastuun syntyedellytyksiin että korvattavan vahingon sisältöön. Molempia sopimusehtotyyppejä voidaan kutsua vastuunrajoitusehdoiksi.⁶ Sopimuskäytännössä molemmat vastuunrajoitustavat ovat yleisiä. Korvattavan vahingon laajuutta koskevan tutkimusaiheen vuoksi huomio kohdistuu jatkossa ainoastaan sopimusehtoihin, joilla säännellään korvattavaa vahinkoa.

Korvausvastuun syntyedellytyksiin puuttuvilla vastuunrajoitusehdoilla selvennetään yleensä vastuuvapauteen johtavien suoritusesteiden sisältöä. Esimerkkinä voidaan mainita Pohjoismaiset koneiden sekä mekaanisten ja sähkölaitteiden yleiset toimitusehdot NL 92, joiden

⁶ Ks. eri tyyppisten vastuunrajoitusehtojen luokittelusta Hoppu, Vastuun rajoitusehdoista s. 86–88. Klæstad s. 4. SOU 1974:83 s. 174–175.

Osapuolet voivat luonnollisesti myös lisätä velallisen vastuuta sopimalla esimerkiksi siitä, että tietyt suoritusesteet eivät vapauta velallista vastuusta, tai että velallinen sitoutuu korvaamaan sopimusrikkomuksestaan aiheutuvat velkojan tulon menetykset. Näiden korvausvastuuta laajentavien (tai selventävien) ehtojen käytännön merkitys on vastuunrajoitusehtoja vähäisempi, mikä puoltaa niiden jättämistä vähälle huomiolle. Sopimussakkoehdot on sen sijaan tyypillinen tapa laajentaa velallisen vastuuta.

37.-kohdassa määritellään ylivoimainen este: »Seuraavia seikkoja on pidettävä ylivoimaisena esteenä, mikäli ne estävät sopimuksen täyttämisen tai tekevät sen kohtuuttoman vaikeaksi: työselkkaus ja kaikki muut sellaiset seikat, joihin osapuolet itse eivät voi vaikuttaa, kuten tulipalo, sota, liikekannallepano tai vastaavanlaajuiset odottamattomat sotilaskutsunnat, pakko-otto, takavarikko, valuuttarajoitukset, kapina ja meteli, kuljetuskaluston puute, yleinen tavarankiukkuus, käyttövoiman saannin rajoitukset sekä tässä kohdassa mainituista syistä johtuvat alihankkijan toimitusvirheet ja -viivästykset.»⁷

Korvattavia vahinkoja voidaan sopimuksella rajoittaa eri tavoin. Tavallista on, että velallinen vapautetaan korvaamasta tiettyjä vahinkolajeja. Rajoitus voi koskea yleisesti välillisiä tai epäsuoria vahinkoja tai esimerkiksi liikevoiton menetystä. Toinen käytännössä tavallinen tapa rajoittaa korvattavia vahinkoja on sopia korvauksen enimmäismäärästä, joka voidaan vahvistaa esimerkiksi kiinteänä markkamääränä tai prosenttiosuutena velalliselle sopimuksen mukaan tulevasta hinnasta. Rajoitustapoja voidaan myös yhdistellä.

Korvattavien vahinkojen lajeja koskee esimerkiksi Valtion yleisten hankintaehtojen kohta 16: »Myyjällä ei ole oikeutta saada ostajalta korvausta sopimusrikkomuksesta aiheutuneista välillisistä kuluista ja vahingoista. Myyjällä on kuitenkin oikeus saada korvaus välittömistä kuluista ja vahingoista, mikäli ne aiheutuvat ostajan tuottamuksesta, ei kuitenkaan enempää kuin sopimusrikkomuksen kohteena olevan tavarankorvaushinta.»

Rakennustarvikkeiden yleisten hankintaehtojen 12.5-kohdan mukaan myyjän välillisiä vahinkoja koskeva korvausvastuu voi olla korkeintaan toimituksen arvon määräinen. Sopimusehdon loppuosa täsmentää välillisten vahinkojen korvaamista niin, että käytännössä tavallisimmat välilliset vahingot jäävät kuitenkin korvaamatta: »Korvattavana välillisenä vahinkona ei pidetä vahinkoa, joka johtuu tuotannon tai liikevaihdon vähentymisestä tai keskeytymisestä, sekä voittoa, joka on jäänyt saamatta sen vuoksi, että sopimus sivullisen kanssa on rauennut tai jäänyt täyttämättä oikein.»

Kirje- ja tavarankuljetuspalvelujen yleisillä toimitusehdoilla toteutetaan edellisen kaltaista mutta yksityiskohdiltaan erilaista järjestelyä.

⁷ Ks. esimerkkeinä muista velallisen vastuuvapauden edellytyksiä koskevista yleisistä sopimusehdoista YSE 1983 21–24 §, Valtion yleiset hankintaehdot kohta 11.1, NLG 81 kohta 41, Rakennustarvikkeiden yleiset hankintaehdot kohta 14.1, Maksujen välityksen yleiset ehdot kohta 12 ja Kirje- ja tavarankuljetuspalvelujen yleiset toimitusehdot kohta 7.2.

Ks. force majeure -ehdoista yleisesti Godenhielm, Om säljarens bundenhet s. 117–140.

Ehtojen kohdan 7.3 mukaan: »Korvausta maksetaan esinevahingoista ja vahingosta aiheutuneista kuluista. — — — Korkoa, ansion tai tuoton menetystä, saamatta jäänyttä voittoa tai muuta vastaavaa taloudellista vahinkoa ei korvata.» Lisäksi korvausvastuun enimmäismäärää rajoitetaan ehtojen kohdissa 7.5–7.7 niin, että esimerkiksi postilähetyksen katoaminen korvataan aiheutuneen vahingon mukaan mutta kuitenkin enintään seuraaviin määriin saakka: postivakuutettu lähetys vakuutusarvoon saakka, tavallinen kirje enintään 500 markkaan saakka ja muut postilähetykset enintään 2.000 markkaan saakka lähetyksen tai lähetyskerän osalta.

NL 92 -ehdot perustuvat korvausvastuun enimmäismäärän rajoittamiseen. Myyjän viivästyksen varalta sopimusehtojen 13-kohdassa on sopimussakkoehdot, jonka mukainen sopimussakko on enintään 7,5 % viivästyksen kohteena olevan laitteenosan hinnasta. Kohdan 14 mukaan ostajalla on oikeus saada sopimuksen purkaessaan sopimussakon enimmäismäärän lisäksi korvaus myyjän viivästyksen aiheuttamasta vahingosta. Korvauksen määrä rajoitetaan sopimusehdossa enintään 7,5 %:ksi sen laitteenosan hinnasta, jota purkaminen koskee. Myyjän korjaamatta jättämää laitteen vikaa koskevassa sopimusehtojen 31-kohdassa ostajalle annetaan oikeus vaatia hinnanalennusta enintään 15 % kauppahinnasta. Jos vika on olennainen, on ostajalla oikeus purkaa sopimus ja saada korvausta vahingosta enintään 15 % kauppahinnasta.

8.3. Vastuunrajoitusehdon tuleminen sopimuksen osaksi

8.3.1. Yleistä

Jos vastuunrajoituksesta on sovittu yksilöllisesti, ei sen sopimuksen osaksi tulemiseen liity erityistä problematiikkaa.⁸ Vastuunrajoituksen sitovuus riippuu tällöin tulkintatuloksesta ja mahdollisesta kohtuullisuusarvioinnista. Vastuunrajoitukset sisältyvät kuitenkin usein vakioehtoihin,⁹ joiden sitovuudelle on asetettu erityisiä vaatimuksia. Nämä normit perustuvat tarpeeseen suojata sitä sopimuspuolta, joka ei ole osallistunut ehtojen laatimiseen, epäta-

⁸ Käytännössä ei ole aina helppo selvittää, onko ehdoista sovittu yksilöllisesti vai ovatko kyseessä toisen sopimuspuolen vakioehdot. Tekstinkäsittelylaitteistot tekevät helpoksi valmiiden sopimusehtokokeloimien käyttämisen niin, että joitakin ehtojen yksityiskohtia voidaan tarkistaa kussakin sopimussuhteessa halutulla tavalla. Ks. Lookofsky s. 211. Bernitz s. 13.

⁹ Lähes kaikkiin yleisessä käytössä oleviin vakioehtoihin sisältyy ainakin joitakin vastuunrajoituksiksi katsottavia ehtoja. Ks. Hole s. 3, joka teki saman huomautuksen jo 1950-luvulla.

sapainolta, joka voi seurata ehdot laatineen sopimuspuolen pyrkimyksestä omien etujensa edistämiseen.¹⁰ Jos vakioehdot ovat sopimuspuolten tai heitä edustavien yhteenliittymien yhteisesti laatimat, vähenevät ehtojen sitovuu-delle asetettavat erityiset vaatimukset.¹¹

Kaikki vakioehdot eivät useinkaan sisälly varsinaiseen yksilöllisillä tiedoilla täydennettävään (ja allekirjoitettavaan) sopimusasiakirjaan. Jotta muut vakioehdot tulisivat sopimuksen osaksi, vaaditaan että niiden noudattamisesta sopimussuhteessa on sovittu. Usein tämä vaatimus täyttyy sen kautta, että sopimusasiakirjassa, tarjouksessa tai vastauksessa, tilauslomakkeessa tai muussa valmisteluasiakirjassa mainitaan sopimuksessa noudatettavan alan yleisiä sopimusehtoja tai muulla tavalla täsmennettyjä vakioehtoja.¹²

Pelkän vakioehtoihin viittaamisen ei vielä katsota tekevän niistä sopimuksen osaa, vaan molemmilla sopimuspuolilla on lisäksi oltava riittävä tieto (tai ainakin tiedonsaantimahdollisuus) sopimusehtojen sisällöstä.¹³ Tämän vuoksi vaaditaan, että vakioehtoihin vetoava sopimuspuoli on antanut kyseiset ehdot sopimuskumppanilleen tai että ehdot ovat ainakin olleet vaikeuksitta saatavissa.¹⁴ Jos vakioehtojen käyttäminen on elinkeinonharjoittajien välisessä

¹⁰ Ks. Ramberg, *Methodological Changes* s. 157 vakioehtojen käyttöön liittyvästä ehtojen laatijan pyrkimyksestä suojautua riskeiltä.

¹¹ Agreed documents -ehdotkaan eivät tosin ole välttämättä tasapuoliset, vaan ehdot yhdessä laatineiden osapuolten voimasuhteet ovat voineet olla epätasapainoiset. Ks. Bernitz s. 13–14.

¹² Ks. KKO:n tältä osin hyväksymiä Helsingin HO:n perusteluja ratkaisussa KKO 1994:5. Perusteluissa viitataan muun muassa reklamaation puuttumisen kautta tapahtuvaan toisen aiemmin toimittamien vakioehtojen hyväksymiseen.

Ks. Hellner, JFT 1979 s. 292–295 kysymyksistä, joita liittyy siihen, että vakioehtoihin viitataan vasta tarjoukseen annetussa vastauksessa tai vahvistuskirjeessä.

¹³ Ks. KKO 1984 II 57 (ään. perusteluista 3–2), jossa oli kysymys eräiden sanomalehtialan ja mainosalan yhdistysten jäsenilleen antaman suosituksen mukaisesta vastuunrajoitusehdosta, johon oli viitattu asiakas B:n kustantaja A:lta saamassa ilmoitushinnastossa. KKO ei soveltanut vastuunrajoitusta, koska ratkaisuoitsikon mukaan »jutussa ei ollut näytetty, että B olisi ennen ilmoituksen lehteen antamista tuntenut vastuunrajoituslausekkeen sisällön, eikä lauseke ollut yksinomaan sillä perusteella, että hinnastossa oli siihen viitattu sen koko sisältöä ilmoittamatta, tullut A:n ja B:n välisen sopimussuhteen osaksi». Ks. myös KKO 1994:13 (ään. perusteluista 3–2), jossa oli kysymys samankaltaisesta sanomalehden jokaisessa numerossa julkaistusta vastuunrajoituksesta. Ratkaisuoitsikossa todettiin: »Ohjelmatoimisto, joka oli toiminnassaan jatkuvasti käyttänyt sanomalehti-ilmoituksia, oli tiennyt tai sen olisi ainakin pitänyt tietää vastuunrajoitusehdosta, joka siten oli tullut sopimussuhteen osaksi.»

¹⁴ Ks. KKO 1993:45 (ään. 4–1), jonka otsikossa todetaan: »Koska yleiset sopimusehdot eivät olleet olleet käsillä sopimusta tehtäessä eikä ollut selvitetty ostajan voineen

suhteessa alan yleisenä tapana,¹⁵ niitä on käytetty samojen sopimuspuolten välillä aiemminkin¹⁶ tai ehtojen käyttäjän vastapuolella on muuten riittävä tieto niiden sisällöstä,¹⁷ täyttyvät ehtojen tuntemista koskevat vaatimukset.¹⁸

8.3.2. Vakioehtoihin sisältyvät ankarat ja yllättävät ehdot

Vakioehtoihin sisältyvien vastuunrajoitusten sitovuuden kannalta tärkeitä ovat ne vakioehtojen sitovuutta sääntelevät normit, joita on kutsuttu opiksi ankarista ja yllättävistä ehdoista. Opin keskeinen sisältö voidaan kuvata seuraavasti: Jos vakioehtoihin sisältyy sellaisia ehtoja, jotka vähentävät olennaisesti toisen sopimuspuolen oikeuksia dispositiivisen normiston mukaisesta tasosta, edellyttää ehtojen sitovuus, että niitä käyttävä sopimuspuoli huomauttaa sopimusta päätettäessä toiselle osapuolelle näiden ankarien ehtojen sisällöstä, ellei tämän tulisi olla niistä muutenkin tietoinen.¹⁹

Ankarien ja yllättävien vakioehtojen sitovuudelle asetettuja lisävaatimuksia voidaan Wilhelmssonin tapaan perustella sillä, että vakioehtojen sitovuuden perustana on normaalistikin »suhteellisen ohut osapuolitahto».²⁰ Ellei sopimuspuoli ole itse osallistunut vakioehtojen laadintaan, ei hänellä useinkaan ole sopimuksen sitoutuessaan täsmällistä kuvaa kaikista ehtojen yksityiskohdista, ja esimerkiksi vakioehtoihin sisältyvä vastuunrajoitus saattaa jäädä kokonaan vaille huomiota sopimuksen päättämisvaiheessa. Tällöin toisen osapuolen sitoutumistahdon ei voida sanoa kohdistuvan kovinkaan vahvana ainakaan kaikkiin ehtoihin. Tätä korostaa vielä sekin, että vakioehtojen liittynyt sopimukseen on usein viittauksen varassa. Kun jo vakioehtojen

muutoinkaan ennen sopimusta tutustua niihin, omistuksenpidätysehto ei ollut tullut sopimussuhteen ehdoksi.»

¹⁵ Ks. Hellner, JFT 1979 s. 290.

¹⁶ Ks. Hoppu, Vastuun rajoitusehdoista s. 86.

¹⁷ Ks. ratkaisu KKO 1977 II 103, jossa auton ostaja oli saanut erehdyksessä myyjälle tarkoitetun sopimuskappaleen, johon ei ollut painettu vastuunrajoitusehtoa. Vakioehtojen sitovuutta perusteltiin kuitenkin muun muassa sillä, että »auton tilaaja oli autovuokraamotoiminnasta ja siihen liittyvästä autojen hankinnasta pitkäaikaista kokemusta omaava henkilö.»

¹⁸ Ks. yleisesti vakioehtojen sopimuksen osaksi tulemisesta de lege lata KM 1990:20 s. 311–317. De lege ferenda ks. oikeustoimilakitoimikunnan ehdottama laki vakioehdoista 2 § ja KM 1990:20 s. 329–335. Ks. myös Saksan AGBG 2 §.

¹⁹ Ks. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 62–63. Oikeustoimilakitoimikunnan ehdottama laki vakioehdoista 5 §.

²⁰ Ks. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 62. Grönfors s. 95: »en uttunnad form av avtalsslut».

tuleminen sopimuksen osaksi merkitsee lievennystä sitoutumistahdon laadullisiin edellytyksiin, ei ole perusteltua ulottaa sidonnaisuutta sellaisiin ehtoihin, joita voidaan pitää vakioehtojen yksityiskohtia tuntemattoman sopimuspuolen kannalta ankarina tai yllättävinä.²¹

Vakioehdon ankaruudelle ja yllättävyydelle on annettu eksplisiittistä merkitystä ratkaisussa KKO 1977 II 103 (ään. 4–1):²² Auton tilaussopimuksen mukaisen velvoitteensa laiminlyönyt myyjä vetosi painettuun tilaussopimuslomakkeeseen sisältyneeseen ehtoon, jonka mukaan myyjä oli vapaa kaikesta vastuusta, jos sopimuksen täyttämättä jääminen johtui siitä, että autoa valmistava tehdas tai maahantuoja eivät täyttäneet toimitusvelvollisuuttaan. Tapauksen yhtenä ongelmana oli, että ostaja oli erehdyksessä saanut sopimussenteon yhteydessä myyjälle tarkoitetun sopimuskappaleen, johon kyseistä autoalalla käytettyihin yleisiin myyntiehtoihin kuulunutta vastuunrajoituslausketta ei ollut painettu. Auton tilaajalla todettiin olleen autovuokraamotoinnasta ja siihen liittyvästä autojen hankinnassa pitkäaikaista kokemusta. KKO kiinnitti huomiota ostajan kokemukseen ja päätyi ehdon sitovuuden osalta seuraavan otsikkolausumaan: »Ehto, joka ei ollut sisällöltään yllättävä eikä ostajaa kohtaan erityisen ankara, sitoi ostajaa, vaikka hänen sopimussentekotilaisuudessa haltuunsa saamaan, myyjälle jääväksi tarkoitettuun sopimuskappaleeseen ei sitä ollut painettu.»

Vastuunrajoitusehtoja on pidetty tyypillisinä ankarina ehtoina.²³ Vastuunrajoitusten ankaruus korostuu, jos niiden piiriin luetaan kaikki ehdot, joilla

²¹ Ks. Telaranta s. 190, joka toteaa vakioehtojen tulemisesta sopimuksen osaksi yleensä: »Ne tulevat voimaan toisen sopijapuolen summittaisesti tai, kuten Flume asian ilmaisee, globaalisesti antaman hyväksymisilmaisun perusteella. - - Sen, joka antaa kokonaisvaltaisen hyväksymisilmaisun, täytyy voida luottaa siihen, että hänelle esitetyt ehdot pysyvät niissä puitteissa, kuin kyseisen luontoisen sopimuksen osalta kaikki asianhaarat huomioon ottaen normaalisti voidaan odottaa.»

²² Ks. myös KKO 1991:75. KKO 1994:5. Ks. lisäksi Tanskan HR:n ratkaisua UfR 1980.96H: Pohjoismaisen Speditööriin yleisiin sopimusehtoihin kuulunutta määrällistä vastuunrajoitusta ei sovellettu huolitsijan eduksi, vaikka ehtoihin oli tämän laskussa viitattu, kun huolitsija ei ollut »særligt nævnt klausulen om ansvarsbegrænsning.» Ks. myös UfR 1986.654H, jossa HR ei pitänyt sitovana valmistuskäyttöön tarkoitettua koneen myyjän käyttämiin vakioehtoihin kuulunutta vastuunrajoitusta, jonka mukaan keskeytysvahinkoja ei korvattu. Ratkaisussa otettiin huomioon myös myyjän sopimuksen mukaisen korjausoikeuden vaikutus: »I alt fald da T (myyjä) ikke trods afhjælpningsforsøg gennem mere end 1/2 år havde formået at bringe værktøjet i anvendelig stand, fandtes T ikke at kunne fritages for erstatningsansvar ved garanti- og ansvarsfraskrivelserne, som i øvrigt ikke havde været omtalt under salgsforhandlingerne og ikke var R (ostaja) bekendt.»

²³ Ks. Bernitz s. 36.

velallisen vastuuta suoritushäiriöstä lievennetään. Aiemmin lueteltujen erilaisten vastuunrajoitusehtojen ohella tällöin tulevat esille muun muassa virheeseen vetoamisaikaa rajoittavat ehdot ja tavarán laatua koskevat »sellaisena kuin se on» -ehdot.

Korvattavan vahingon enimmäismäärää rajoittavat ehdot eivät yleensä merkitse yhtä jyrkkää poikkeamista velkojan dispositiivisen normiston mukaisista oikeuksista kuin sellaiset sopimusmääräykset, joilla suoritusrvirheeseen vetoamisen mahdollisuus pyritään kokonaan estämään.²⁴ Vakioehtoja käyttävän sopimuspuolen velvollisuus korostaa sopimuskumppanilleen ehtoja, joiden mukaan esimerkiksi suoritushäiriöstä aiheutuvia välillisiä vahinkoja tai tulon menetyksiä ei korvata, ei ole kaikissa tapauksissa riidatonta.²⁵ Tällaiset ehdot eivät useinkaan ole yllättäviä elinkeinonharjoittajille, koska vastaavia ehtoja käytetään runsaasti eri alojen vakiosopimuksissa.²⁶ Sopimuskumppanilla voi siksi olla perusteltu syy ottaa huomioon, että sopimukseen liitettäviin vakioehtoihin saattaa sisältyä korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavia ehtoja. Jos rajoitusehto on kuitenkin pyritty laatimaan esimerkiksi painoasultaan tai sijoittelultaan huomaamattomaksi, saattaa tällä perusteella olla aihetta pitää ehtoa yllättävänä.²⁷

Sopimusehdon ankaruus ja yllättävyys merkitsevät kahta erilaista kriteeriä, joiden mukaan vakioehdon sitovuutta koskevat vaatimukset määräytyvät. Yllättävän ehdon tuleminen sopimuksen osaksi edellyttää sen nimenomaista korostamista, vaikka ehto ei poikkeaisikaan dispositiivisesta oikeudesta niin paljon, että sitä pidettäisiin ankarana. Näin vakioehtojen laatijalle ei jää mahdollisuutta hankkia itselleen vähäisiä käään sopimusehtoihin liittyviä etuja ehtojen vaikeasti havaittavalla sijoittelulla tms. keinolla.

²⁴ Ks. erottelusta ja siihen liittyvistä ongelmista Atiyah, *The Sale of Goods* s. 208–209. Benjamin s. 564–565.

²⁵ Ks. KKO 1994:5, jossa urakkasopimukseen sisällynyttä urakoitsijan vastuuta rajoittavaksi tulkittua ehtoa, jonka mukaan urakan tilaajan oli pidettävä työn kohde riittävästä määrästä palovakuutettuna, ei pidetty yllättävänä eikä ankarana. KKO:n perusteluissa todettiin, että katonkorjauslalla on epätavallista, että urakoitsija vakuuttaa työn kohteen. Näin ehdon voimassa pitäminen johti vallitsevan käytännön mukaiseen ja ilmeisestikin vastuunjaon kannalta tarkoituksenmukaiseksi katsottuun tulokseen.

²⁶ Hoppu, *Vastuun rajoitusehdoista* s. 85 huomauttaa lisäksi liike-elämän sopimussuhteissa osapuolilta voitavan vaatia, että he todella tutustuvat ehtoihin kokonaisuudessaan.

²⁷ Ks. Hoppu, *Vastuun rajoitusehdoista* s. 85. Wilhelmsson, *Vakiosopimus* s. 62–63. *Vastuunrajoitusehto* voi olla vaikeasti havaittavissa esimerkiksi silloin, kun se on sijoitettu takuuehtojen yhteyteen, mikä on käytännössä verraten tavallista. Ks. Wetterstein s. 229. Astola s. 18–19.

Korvattavia vahinkoja rajoittavien sopimusehtojen ankaruus joudutaan ratkaisemaan tapauskohtaisesti. Harkinnassa vaikuttavat samankaltaiset argumentit kuin ehdon kohtuullisuutta arvioitaessa.²⁸ Silti on huomattava, että vakioehdon ankaruutta ja kohtuullisuutta koskevat kysymykset ovat olennaisilta osin erilaisia ja niihin liittyvät erilaiset oikeusvaikutukset.²⁹ Tärkein arviointikriteeri, vertailu dispositiivisen oikeuden sisältöön, on kuitenkin molemmille kysymyksille yhteinen. Ehdon ankaruus edellyttää, että se poikkeaa tahdonvaltaisesta normistosta toisen sopimuspuolen oikeusasemaa olennaisesti heikentävään suuntaan.³⁰ Korvattavia vahinkoja rajoittavat sopimusedot merkitsevät velkojan oikeuksien kaventumista, joten ratkaisevaksi vastuunrajoitusten korostamisvaatimuksen kannalta muodostuu, kuinka olennaisena velkojan oikeuskeinoiniin puuttumista pidetään.³¹

Verrattaessa sopimusehtoa, jonka mukaan sopimusrikkomuksesta seuraavia välillisiä vahinkoja ei korvata, tahdonvaltaiseen oikeuteen voidaan havaita, että välillisten vahinkojen korvattavaksi tuleminen on toisinaan dispositiivisenkin normiston mukaan epävarmaa: Välilliset vahingot saattavat jäädä ennakoimattomina vastuun ulkopuolelle. Niitä koskeva vastuu voi tulla helpommin sovitelluksi kuin välittömiä vahinkoja koskeva.³² KL:ssa välillisten vahinkojen korvaaminen on myös sidottu tavallista vaativampiin vastuuperusteisiin. Näitä tahdonvaltaisessa oikeudessa omaksuttuja tapoja kaventaa välillisten vahinkojen korvaamista voidaan käyttää argumenttina sen puolesta, että sopimusehto, jonka mukaan sopimusrikkomuksesta johtuvia välillisiä vahinkoja ei korvata, ei ole ilman muuta ankara ja yllättävä.

Välilliset vahingot velallisen vastuun ulkopuolelle rajaava vakioehto voi joissakin tapauksissa olla vakioehto-oikeudellisessa mielessä ankara. Tätä ratkaisua voivat puoltaa ensinnäkin sopimuspuolten asiantuntemuksen ja taloudellisen aseman epätasapainoon liittyvät seikat. Jos vakioehtoja käytävällä sopimuspuolella on olennaisesti vahvempi sopimuksentekoasema, ja hän on käyttänyt asemaansa itselleen edullisten sopimusehtojen muotoilemiseen, saatetaan informointivelvollisuuden perustavan sopimusedon ankaruuden ja

²⁸ Ks. myöhemmin 8.5.

²⁹ Yksi erotteluperuste on, että vakioehdon ankaruutta ja yllättävyyttä voidaan arvioida lähinnä ehtojen käyttäjän vastapuolen näkökulmasta, kun taas kohtuullisuusharkinnassa joudutaan ottamaan laajemmin huomioon molempien osapuolten intressejä.

³⁰ Ks. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 62.

³¹ Ks. Hole s. 18. Gomard, Obligationsret 2 s. 227. Lookofsky s. 211: »the greater the gap between private and public legislation, the more difficult the incorporation, the more narrow the interpretation.»

³² Ks. KL 70.2 §:n kannalta HE 93/1986 s. 132.

yllättävyyden kriteerejä arvioida laajempaan tiedonantovastuuseen johtavalla tavalla. Erityisesti näin on, jos toinen sopimusosapuoli on kuluttaja tai pienyrittäjä, jonka sopimusoikeudellinen asiantuntemus on vähäistä.³³ Lisäksi välillisten vahinkojen korvaamista rajoittavan vakioehdon ankaruutta voidaan perustella sopimusvelkojan intresseillä etenkin sellaisissa sopimussuhteissa, joissa suoritushäiriöön liittyy olennainen velkojalle aiheutuvien välillisten vahinkojen vaara.

Korvattavia vahinkoja rajoittavissa ehdoissa saatetaan vastuun ylärajaksi sopia tietty rahamäärä tai velallisen saama kauppahinta tai prosentuaalinen osuus siitä.³⁴ Tällaisten rajoitusehtojen, jotka eivät erottele välittömiä ja välillisiä vahinkoja, ankaruutta on yleensä arvioitava suhteessa siihen, kuinka suuria vahinkoja sopimusrikkomuksesta voidaan ennalta odottaa aiheutuvan. Ainakin jos vastuu on rajoitettu niin alhaiseksi, että se ei käsitä edes tavanomaisia vahingon selvittelystä ja suorituksen sopimuksen mukaista alemmasta arvosta johtuvia vahinkoja, voidaan vastuunrajoitusehtoa pitää ankarana. Muiden vahinkojen osalta voidaan yhtenä arviointimittapuuna pitää sitä, kuinka todennäköisesti vahingot tulisivat korvatuiksi tahdonvaltaisen normiston tuella.

Jos vakioehtoihin sisältyvä vastuunrajoitusehto katsotaan yllättäväksi tai ankaraksi, ei kyseinen ehto tule sopimuksen osaksi, ellei vakioehtoja käyttänyt osapuoli ole erityisesti korostanut sitä sopimusta päätettäessä.³⁵ Ellei

³³ Oppi ankarista ja yllättävistä ehdoista ja sen mukainen vakioehtoja käyttävän sopimuspuolen velvollisuus korostaa ankarina pidettäviä ehtoja niiden sitomattomuuden uhalla on yleislausekkeenkaltainen väline, jolla kontrolloidaan vakioehtojen tuleamista sopimuksen osaksi. Arvioinnin ei tarvitse keskittyä suppeassa mielessä siihen, onko ehto yleisesti ottaen ankara, vaan ankaruuden kynnyistä harkittaessa voidaan ottaa huomioon muun muassa sopimuspuolten rooli ja asiantuntemus. Ks. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 63. Bernitz s. 38.

³⁴ Ks. kriittisestä suhtautumisesta tällaisiin ehtoihin SOU 1974:83 s. 184.

³⁵ Käytännössä vakioehdon korostamisvaatimukseen voi liittyä merkittäviä näyttöongelmia. Vakioehdoissa saattaa olla allekirjoituksen yhteydessä painettu lause, jonka mukaan allekirjoittaja on tutustunut sopimusehtojen sisältöön. Tällainen vakioehtojen sisältämä lausuma on yksinään näyttöarvoltaan heikko. Yleensä todistelu edellyttäisi henkilötodistajia, joita ei useinkaan ole saatavissa, jos sopimuksen allekirjoittajat ovat asianosaisina esteellisiä. Todistajien hankkiminen paikalle sopimusten päättämisen yhteydessä vaikeuttaisi vaihdantaa ja lisäksi kustannuksia. Näyttövelvollisuus vakioehtojen sopimuksen osaksi tuleamista koskeissa kysymyksissä on yleensä sillä, joka ehtoihin vetoaa. Näyttöongelmat heikentävät jossain määrin vakioehtojen edullisuutta laatijan kannalta, ja vakioehtojen käyttäjän järjestettäväksi jää todistettavista toimenpiteistä huolehtiminen sopimuksen päättämisen yhteydessä.

vakioehtoja katsota sopimuksen osaksi, noudatetaan niiden sijasta dispositiivisen oikeuden normeja.

8.4. Vastuunrajoitusehtojen tulkintaperiaatteiden merkityksestä

8.4.1. Yleistä vastuunrajoitusehtojen tulkinnasta

Sopimuksen osaksi tulneiden vastuunrajoitusehtojen merkitys voi kaventua sopimuksen tulkintaa koskevien periaatteiden kautta.³⁶ Useat tulkintaperiaatteet vaikuttavat vastuunrajoitusehtojen tehokkuutta heikentävästi.

Vakioehtoihin sisältyvä vastuunrajoitus syrjäytyy tulkinnassa, jos se on ristiriidassa sopimukseen otetun osapuolten yksilöllisesti laatiman ehdon kanssa.³⁷ Individuaalisten ehtojen etusijaperiaate ei käytännössä saane kovin suurta merkitystä vastuunrajoitusehtojen yhteydessä. Esimerkkinä voidaan ajatella, että yksilöllisesti laaditussa sopimusasiakirjassa on vahingonkorvausvelvollisuutta koskevia ehtoja ja viittaus vastuunrajoituksen sisältäviin vakioehtoihin. Jos ehtojen välillä on ristiriitaa, vakioehdot väistyvät.

Epäselvyyssääntö on usein vastuunrajoitusehtojen kannalta merkittävä tulkintaperiaate. Epäselvyyssäännön mukaan sopimusehtoja tulkitaan epäselvissä tapauksissa sen sopimuspuolen vahingoksi, joka on ehdot laatinut (in dubio contra stipulatorem).³⁸

Huser on esittänyt epäselvyyssäännön soveltamisalan tarkoituksellisesti perinteistä käsitystä laajempaan. Hänen mukaansa sopimusta on tulkittava sen osapuolen vahingoksi, jolla on suurempi vastuu epäselvyydestä. Tällä hän tarkoittaa ennen kaikkea sitä, kummalla sopimuspuolella on ollut asiantuntemuksensa, käyttämiensä avustajien ym. seik-

³⁶ Tulkintaa tarvitaan luonnollisesti myös ehdon ankaruutta ja yllättävyyttä arvioitaessa.

³⁷ Ks. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 60–61. KM 1990:20 s. 318–319 ja ehdotettu laki vakioehdoista 7.1 §. Telaranta s. 191.

³⁸ Epäselvyyssäännöstä ks. KKO 1978 II 126. Hieman erilainen perustelutapa on ratkaisussa KKO 1974 II 7: »eikä ollut perustetta tulkita mainittuja vakuutusyhtiöiden laatimia vakuutusehtoja laajentavasti yhtiön eduksi». Ks. myös Aho s. 257–261. KM 1990:20 s. 319. Epäselvyyssääntö kuten muutkin sopimuksen tulkintaperiaatteet on Suomessa vailla lainsäädännöllistä perustaa. De lege ferenda ks. ehdotettu laki vakioehdoista 8 §. Saksan yleisiä sopimusehtoja koskevassa laissa on asiaa koskeva säännös. AGBG 5 §:n mukaan: »Zweifel bei der Auslegung Allgemeiner Geschäftsbedingungen gehen zu Lasten des Verwenders.»

kojen perusteella paremmat mahdollisuudet välttää epäselvän ehdon ottaminen sopimukseen.³⁹

Samoilla linjoilla on KKO:n ratkaisu 1993:137 (ään. 3–1–1), jonka perusteluissa lausutaan: »Kun yhtiö on laatinut vakuutus sopimuksen ja siihen liittyvät yleiset vakuutusehdot eikä ole pyrkinyt poistamaan tulkinnanvaraisuutta toteamuksella, ettei indeksisidonnaisuus koske vakuutustapahtuman johdosta maksettavaa vuotuista korvausta ja A puolestaan perustellusti on voinut päätyä siihen, että sopimus vastaa hänen tarkoitustaan myös korvauksen sitomisesta indeksiin, yhtiön sopimusvastuu määräytyy tämän sopimussisällön perusteella.»

Epäselvyyssääntö soveltuu erityisesti vakioehtoihin agreed documents -tyyppisiä ehtoja lukuun ottamatta, mutta myös yksilöllistä vastuunrajoitusehtoa tulkitaan sen mukaisesti, jos toisen sopimuspuolen katsotaan vaikuttaneen niin määräävästi ehdon ottamiseen sopimuksen osaksi, että häntä voidaan pitää sen laatijana. Huomattava osa vastuunrajoitusehdoista on käytännössä in dubio contra stipulatorem -tulkinnan piirissä.⁴⁰

Korvausvastuun määrää rajoittavien sopimusehtojen tulkinnassa olennaista on, kuinka selvästi vastuun yläraja tai korvaamatta jäävät vahingot on ilmaistu. Vastuun rajoittaminen tiettyyn rahamäärään tai osuuteen kauppahinnasta ei yleensä ole tulkinnanvaraista. Jos erimielisyyttä on esimerkiksi sen suhteen, mitä ostajan maksamia eriä luetaan kauppahintaan, ja myyjän korvausvelvollisuus on hänen laatimillaan ehdoilla rajoitettu 15 %:in kauppahinnasta, tulkitaan ehtoa mahdollisimman laajan korvaukseen johtavasti. Myös vastuunrajoitusehdon sisältämä välillisen tai epäsuoran vahingon käsite voi tulla tulkituksi epäselvyyssäännön tarkoittamalla tavalla.⁴¹

Epäselvyyssäännön lisäksi vastuunrajoitusehtoihin on esitetty sovellettavaksi yleistä suppean tulkinnan periaatetta.⁴² KKO on ratkaisunsa 1992:178 (ään. 4–1) perusteluissa todennut: »Yleisenä tulkintaperiaatteena on, että vastuuvapautumislausekkeita on tulkittava suppeasti, etenkin jos ne on yksipuolisesti laadittuja ja sisällöltään epäselviä tai ylimalkaisia.» On kyseenalaista, erottuuko periaate juurikaan in dubio contra stipulatorem -periaatteesta, sillä suppeaa tulkintaa on perusteltu tarpeella suojata heikompa sopimus-

³⁹ Ks. Huser s. 553–562.

⁴⁰ Ks. Telaranta s. 192. Ks. myös Huser s. 558, joka pitää tyypillisimpinä epäselvyyssäännön soveltamiskohteina vastuunrajoitusehtoja ja vakuutusehtoja. Godenhielm, Om säljarens bundenhet s. 201–204 on suhtautunut varauksellisesti force majeure -ehtojen supistavaan tulkintaan ja korostanut ehtojen tarkoituksen ja sopimuksen kokonaisuuden merkitystä tulkinnassa.

⁴¹ Ks. myöhemmin 8.4.2.

⁴² Ks. Petersen s. 131–133.

puolta vahvemman ylivaltaa vastaan.⁴³ Suppean tulkinnan erona epäselvyyssääntöön nähden onkin lähinnä se, että suppean tulkinnan kannalta sopimusehdon laatijalla ei ole välitöntä merkitystä. Koska tulkintaperiaatteiden suojatarkoitus on samankaltainen, ei jatkossa ole tarvetta ottaa huomioon suppean tulkinnan periaatetta erikseen.

Edellä esitettyjen tulkintaperiaatteiden vaikutus vastuunrajoitusehtojen yhteydessä on yleensä vastuunrajoitusten merkitystä kaventava. Niihin nähden lähtökohtaisesti toiseen suuntaan vaikuttava tulkintaperiaate on ns. minimisääntö, jonka mukaan oikeustointa tulee epäselvissä tapauksissa tulkita velvoittautuneen eduksi.⁴⁴ Tällöin on valittava se tulkintavaihtoehto, joka on velallisen kannalta vähiten rasittava.⁴⁵ Minimisäännön yksi heikkous on, että se voi vaikuttaa yksipuolisesti toisen sopimuskumppanin eduksi molemminpuolisesti velvoittavissa oikeustoimissa, jos se, jonka velvoitteen sisältö on epähuomiossa tms. syystä muotoiltu epäselvästi, saa tulkintasäännön mukanaan tuoman edun hyväkseen. Minimisäännön käyttäminen vastuunrajoitusehtojen tulkinnassa johtaisi ilmeisesti vastuunrajoitusten laajentavaan tulkintaan, joka olisi vahingonkorvausvelvollisen kannalta edullisempi. Minimisäännön merkitys jää kuitenkin vastuunrajoitusten yhteydessä vähäiseksi, koska epäselvyyssääntöä pidetään minimisääntöä vahvempana tulkintaperiaatteena.⁴⁶ Tätä etusijajärjestystä voidaan perustella tulkintaperiaatteiden tavoitteilla: epäselvyyssäännön mukainen sopimusehdon laadintaan osallistumattoman ja sopimuksen sisältöön heikommin vaikuttaneen sopimuspuolen suojaaminen on tärkeämpi tavoite kuin yleisluontoinen velvoitteiden suppea tulkinta.

8.4.2. Välillisiä vahinkoja koskeva vastuunrajoitusehto

Yleisin korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavan ehdon tulkintaongelma lienee se, mitä käytännössä aiheutuneita vahinkoja tarkoitetaan ehdolla, jolla suljetaan pois korvauksen piiristä välilliset tai epäsuorat vahingot. Joissakin vakioehdoissa saatetaan näiden käsitteiden sisältöä tarkentaa, esimerkiksi

⁴³ Ks. Vahlén s. 277.

⁴⁴ Ks. Aho s. 254. Vahlén s. 272 pitää minimisääntöä tärkeimpänä yleisenä tulkintasääntönä.

⁴⁵ Ks. Huser s. 568.

⁴⁶ Ks. Aho s. 260. Huser s. 572 ja av. 692, josta ilmenee, että tulkintasääntöjen voimasuhteet eivät ole välttämättä samat kaikissa Pohjoismaissa.

NL 92 ehtojen 35-kohdan mukaan myyjä ei vastaa »virheen ostajalle aiheuttamista tuotantotappioista, saamatta jääneestä voitosta eikä muusta välillisestä vahingosta», mutta tulkinnanvaraisuus ei tällöinkään kokonaan poistu.

Sopimuspuolten tahdonvallan piiriin kuuluu myös sen määrittelemisen, mikä on sopimusehdon tarkoittamaa välillistä tai epäsuoraa vahinkoa. Ilmaisu tulkittaessa onkin lähdettävä siitä, mitä osapuolet ovat käsitteellä tarkoittaneet. Jos heidän voidaan perustellusti olettaa pitäneen silmällä tiettyjä vahinkoja ja tarkoittaneen niiden jäävän korvaamatta, tulee rajoitusehtoa tulkita tämän tarkoituksen mukaisesti. Tulkinta voi saada tukea sopimuksen valmisteluun liittyvästä materiaalista, tarjousluonnoksista, kustannuslaskelmista tms., joiden merkitys sopimuksen tulkinnalle lisääntyy, jos molempien sopimuspuolten selvitetään osallistuneen asiakirjojen laaditaan ja jos ei ole syytä olettaa osapuolten tarkoituksen muuttuneen sopimusneuvottelujen myöhemmässä vaiheessa.⁴⁷

Ellei vastuunrajoitusehdossa ole tarkennettu korvaamatta jääviksi tarkoitettujen vahinkojen sisältöä, joudutaan lähtemään siitä, mitä välillisillä vahingoilla yleensä tarkoitetaan. Välittömien ja välillisten tai suorien ja epäsuorien vahinkojen erottelulla on pitkäaikainen historiallinen tausta. Jo antiikin lähteissä ilmaistu ja uuden ajan kodifikaatioihin päätyntä vahinkojen jaottelu *damnum emergens* ja *lucrum cessans* -nimillä tunnettuihin ryhmiin on kuvannut samankaltaista erottelua kuin nykyisin käytössä olevat käsitteet.⁴⁸ *Damnum emergens*illä on tarkoitettu olemassa olevan varallisuuden menettämisestä aiheutunutta vahinkoa ja *lucrum cessans*illa varallisuuden lisäyksen saamatta jäämisestä johtunutta vahinkoa.⁴⁹ Erottelu on liittynyt aikanaan vallinneisiin pyrkimyksiin rajoittaa *lucrum cessans*in korvaamista.⁵⁰ *Damnum emergens* – *lucrum cessans* -jaottelulla on ollut näkyvä merkitys välittömän ja välillisen vahingon erottelulle tämän vuosisadan skandinaavisessa lainopissa.⁵¹

Välittömän ja välillisen vahingon (tai suoran ja epäsuoran vahingon tai seurausvahingon) käsitteiden määrittelyyn on vaikuttanut useita erotteluperusteita. Tavallisimmin määritelmillä on ilmeisesti haluttu kuvata syy-yhteysketjun pituutta. Ajatustavan mukaan esimerkiksi vahingon selvittelykustan-

⁴⁷ Ks. Aho s. 221–223. Huser s. 581.

⁴⁸ Ks. Lange s. 61 av. 48.

⁴⁹ Ks. Ekström s. 916. Aaltonen II s. 187. Platou s. 571. Stang s. 302–303 huomauttaa erottelun ongelmista.

⁵⁰ Ks. Stang s. 302.

⁵¹ Ks. Hakulinen s. 51. Kivimäki – Ylöstalo s. 487. Øvergaard s. 300. Almén – Eklund s. 316.

nusten voidaan katsoa olevan välittömämmässä suhteessa sopimusrikkomukseen kuin esimerkiksi tuotantokatkoksesta aiheutuneiden tulon menetysten. Tämä näkemys seuraa siitä, että välillisten vahinkojen aiheutuminen on yhteydessä velkojan yksilöllisiin piirteisiin, kuten toimintasuunnitelmiin, raaka-ainevarastoihin, sivullisiin kohdistuviin velvoitteisiin tms.⁵² Välittömät vahingot taas sisältävät sopimusrikkomuksen selvittelystä ja korvaavan suorituksen hankkimisesta johtuvia kuluja,⁵³ joiden syntymisessä velkojan henkilöllä on yleensä vähemmän merkitystä.

Toisinaan määrittelyssä on kiinnitetty huomiota vahinkojen ajalliseen etäisyyteen, jolloin myöhemmin ilmenneitä vahinkoja on kutsuttu välillisiksi.⁵⁴ Samankaltaisilla termeillä on vielä voitu kuvata vahingonkärsijöiden piiriä: esimerkiksi henkilövahinkojen yhteydessä välittömiksi vahingoiksi on kutsuttu loukkaantuneen henkilön kärsimiä vahinkoja ja välillisiksi vahingoiksi muita henkilöitä kohdanneita vahinkoja, kuten hautauskuluja ja tarpeellista elatusta vaille jäämistä.⁵⁵

Sopimusperusteisessa vastuussa voidaan erilaisista määritelmistä huolimatta löytää tiettyjä vahinkoja, joita on vakiintuneesti pidetty välillisinä. Vastuunrajoitusehdoissa tarkoitettujen välillisten vahinkojen piiriin luetaan yleensä ainakin keskeytysvahingot, tulon menetykset ja sivullisille maksettut korvaukset.⁵⁶ Käsitteen täsmentämistä on kuitenkin pidetty vaikeana.⁵⁷ KL:n voimaantulon jälkeen tulkinta-apua voidaan hakea KL 67.2–3 §:ssä olevasta välillisten vahinkojen määritelmästä.

Lainkohtien mukaan: »Välillisenä vahinkona pidetään:

- 1) vahinkoa, joka johtuu tuotannon tai liikevaihdon vähentymisestä tai keskeytymisestä;
- 2) muuta vahinkoa, joka johtuu siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitettulla tavalla;
- 3) voittoa, joka on jäänyt saamatta sen vuoksi, että sopimus sivullisen kanssa on rauennut tai jäänyt täyttämättä oikein;
- 4) vahinkoa, joka johtuu muun omaisuuden kuin myydyin tavarain vahingoittumisesta; sekä
- 5) muuta saman kaltaista, vaikeasti ennakoitavaa vahinkoa.

⁵² Ks. SOU 1976:66 s. 162–163.

⁵³ Ks. Hästad s. 212–213.

⁵⁴ Ks. Mertens s. 224.

⁵⁵ Ks. Routamo – Hoppu s. 183. Vrt. Saxén, Skadeståndsrätt s. 61–63.

⁵⁶ Ks. Nørager-Nielsen – Theilgaard s. 403.

⁵⁷ Ks. Sisula-Tulokas, Dröjsmålsskador s. 305–306. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 182.

Välillisenä vahinkona ei kuitenkaan pidetä sellaista vahinkoa, joka vahingon kärsineelle sopijapuolelle on aiheutunut muun kuin 2 momentissa tarkoitetun vahingon rajoittamisesta.»

Vastuunrajoitusehtojen tulkintaongelmat vähenisivät, jos KL 67 §:n mukaisen välillisen vahingon määritelmän katsottaisiin vastaavan vastuunrajoitusehdoissa käytettyä välillisen vahingon käsitettä sopimustyyppistä riippumatta. Sitä vastaan, että KL 67 §:n määritelmä korotettaisiin välillisen vahingon yleiseksi sopimusoikeudelliseksi legaalimääritelmäksi, voidaan kuitenkin esittää varteenotettavia huomautuksia.

KL:n mukainen välittömän ja välillisen vahingon rajanveto on yhteydessä laissa omaksuttuun vastuuperusteiden jaotteluun velallisen kannalta ankarampaan kontrollivastuuseen ja ainakin jonkin verran lievempään⁵⁸ tuottamukseen tai erityiseen sitoutumiseen perustuvaan vastuuseen. KL:n vahinkomääritelmät on laadittu tätä erottelua ja siihen liittyviä vastuun ulottuvuutta koskevia tavoitteita silmällä pitäen. Lainvalmisteluaineistosta ilmenee, että kontrollivastuun omaksumisen edellytyksenä pidettiin sitä, että velallisen vastuuta lievennetään välillisten vahinkojen osalta.⁵⁹ Välillisten vahinkojen määritelmä KL:ssä on varsin laajasisältöinen, koska siihen kuuluvat yleisesti välillisinä pidettyjen vahinkojen lisäksi 67.2,4-kohdan omaisuuden vahingoittumistapaukset sekä 67.2,5-kohdan yleislausekkeenomainen lisäys. Siksi on mahdollista, että KL 67 § johtaa niin laajaan välillisten vahinkojen määritelmään, ettei se korvausvastuuta liiaksi rajoittavana sovellu ainakaan kaikkien vastuunrajoitusehtojen tulkintaan edes irtaimen kaupassa, muista sopimustyypeistä puhumattakaan.

Erityisesti Routamo on esittänyt kritiikkiä KL:n välittömien ja välillisten vahinkojen määritelmiä samoin kuin niiden taustalla olevaa vastuuperuste-erottelua kohtaan. Hänen arvostelunsa lähtökohtana on, että sovellettaessa KL:n määritelmiä vahinkojen välillisyyys voi riippua velkojan toiminnasta sopimusrikkomuksen jälkeisessä tilanteessa. Routamo on kuvannut tätä esimerkillä, jossa automaattisorvien valmistaja on sopinut A:n, B:n ja C:n kanssa toimittavansa kullekin sorvin määräpäivänä. Laitteet on tarkoitettu ostajien tuotantokäyttöön. Toimitus viivästyy, ja ostajat ovat jo ehtineet sopia asiakkaidensa kanssa töistä, joiden suorittamiseen konetta tarvitaan. Ostajat ryhtyvät kukin erilaisiin toimenpiteisiin: A teettää työn vanhoilla koneillaan yli-

⁵⁸ Tällä viitataan aiemmin (5.2.1.1.) esitettyyn, jonka mukaan ekskulpaatiosäännön mukaisen todistustaakan jaon omaksuminen tuottamusvaatimuksen soveltamisessa kaventaisi vastuuperusteiden eron varsin niukaksi.

⁵⁹ Ks. HE 93/1986 s. 33, 41.

työnä, joten hänelle syntyy vahinkoa ylityökorvauksista. B vuokraa vastaavan sorvin, jolloin vuokratustannukset ovat hänelle aiheutunutta vahinkoa. C ei onnistu vuokraamaan tarvittavaa konetta eikä voi teettää työtä ylityönä vanhoilla koneillaan, joten hän joutuu maksamaan asiakkailleen sopimussakkoa, minkä lisäksi hän menettää asiakkaidensa kanssa tehtyjen sopimusten mukaiset voitot.⁶⁰

A:n ja B:n kärsimien vahinkojen sijoittuminen KL:n mukaiseen luokitteluun ei ole pelkän lakitekstin perusteella selvää.⁶¹ Voidaan kysyä, ovatko A:n maksamat ylityökustannukset ja B:n vuokratustannukset KL 67.2,2 §:n tarkoittamaa muuta vahinkoa, joka johtuu siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitetulla tavalla? Vai ovatko ne KL 67.1 §:n tarkoittamia sopimusrikkomuksen aiheuttamia kuluja, joita ei myöhemmin pykälässä ole määritelty välilliseksi vahingoiksi?⁶² KL:a koskevassa hallituksen esityksessä välittömän vahingon sisältöä täsmennetään toteamalla muun muassa, että myyjän viivästyksen vaikutusten korvaamiseksi tarpeellisista ylitöistä tai korvaavan tavaran vuokraamisesta aiheutuvat kulut ovat välitöntä vahinkoa.⁶³ C:n sopimuskumppaneilleen maksamat sopimussakot ja hänen tulon menetyksensä ovat sen sijaan KL:n systematiikassa välillistä vahinkoa.⁶⁴ Vahinkojen välittömyyteen tai välillisyyteen vaikuttaa siten olennaisesti velkojan mahdollisuus ryhtyä vahinkoja rajoittaviin toimenpiteisiin.⁶⁵

⁶⁰ Ks. Routamo, NJM 1987 s. 219.

⁶¹ Ks. Lindholm, JFT 1983 s. 434 kyseisten vahinkojen ja välillisten vahinkojen määritelmien suhteesta yleensä.

⁶² Vahingot, joita ei KL 67 §:n 2 ja 3 momenttien mukaan ole pidettävä välillisinä, ovat välittömiä. Ks. HE 93/1986 s. 123. Hoppu, LM 1988 s. 56.

⁶³ Ks. HE 93/1986 s. 126.

Vrt. esimerkkinä ylimääräisiin palkkakustannuksiin suhtautumisesta välimiesoikeuksissa välitystuomio 49/1985 Yhteistyö Oy ja Finn Business Machines Inc. – Konttorikoneiteollisuus Oy (AA Mikko Tulokas, AA Matti Toppola, AA Martti Timgren). Tapauksessa kantajalle oli aiheutunut ylimääräisiä palkkakustannuksia, kun postituslaitteen automaatioaste oli jäänyt alhaisemmaksi kuin sopimuksen perusteella voitiin odottaa. Kantaja oli joutunut korvaamaan puutteen käyttämällä lisätyövoimaa. Myyjä ei sopimuksen mukaan vastannut välillisistä vahingoista. Välimiesoikeus katsoi, että »ylimääräisistä palkkakustannuksista vaadittu korvaus tarkoittaa toteutumatta jäänyttä kustannussäästöä, jota on pidettävä saamatta jääneeseen voittoon verrattavana välillisenä vahinkona.» Perusteluissa viitattiin myös aiempaan pääosin samansisältöiseen välitystuomiokäytäntöön.

⁶⁴ Ks. HE 93/1986 s. 127.

⁶⁵ Tätä määritelmien vaikutusta voidaan kritisoida sen vuoksi, että velkojan korvausoikeuden laajuus riippuu vain hänen omista toimintamahdollisuuksistaan, eikä esimerkiksi velallisen menettely vaikuta siihen. Lisäksi vahingonkärsijän kannalta on edullista

Toisessa yhteydessä Routamo on huomauttanut muun omaisuuden kuin myydyn tavarahan vahingoittumista koskevan KL 67.2,4 §:n johtavan tietyissä tapauksissa epätarkoituksenmukaisiin tuloksiin. Jos esimerkiksi kirjapainokoneen viallisuudesta johtuu, että se koneen koekäytön yhteydessä tuhoaa suuren määrän ostajan paperia, on kyseessä KL:n mukaan välillinen vahinko.⁶⁶ Koska paperin käyttäminen on ollut koneen käytön kannalta välttämättöntä, on vahinko kuitenkin varsin luonnollisessa ja läheisessä suhteessa koneen virheellisyyteen.⁶⁷

Routamon kritiikki osoittaa, ettei KL:n välillisen vahingon määritelmän soveltaminen vastuunrajoitusehtoihin johda välttämättä tarkoituksenmukaisiin tuloksiin edes irtaimen kaupassa muista sopimustyypeistä puhumattakaan. Vakioehtokäytännössä ei ainakaan vielä näytetä yleisesti viitattavan KL 67 §:n määritelmään. Välillisten vahinkojen määrittelyssä on siten sijaa tulkinnanvaraisuudelle, jonka ratkaisemisessa voidaan harkita epäselvyyssäännön merkitystä.

Epäselvyyssäännön mukaisesti lähtökohtana on, että vastuunrajoitusehdon tarkoittamia välillisiä vahinkoja tulkitaan suppeasti, jos velallinen on laatinut sitä koskevan sopimusehdon.⁶⁸ KL 67 §:n määritelmästä voitaisiin siten poiketa laajempaan korvaukseen johtavalla tavalla, ellei olisi perusteltua olettaa, että sopimusosapuolet ovat tarkoittaneet välillisillä vahingoilla KL 67 §:n mukaisia vahinkoja. Edellistä esimerkkiä soveltaen voitaisiin kirjapainokoneen virheellisyyden aiheuttamasta paperin pilalle menemisestä johtunut vahinko katsoa välittömäksi, kun myyjä on vapauttanut itsensä vä-

pyrkii muuttamaan välillisiä vahinkoja toiseen muotoon riippumatta siihen liittyvistä kustannuksista. Ks. Routamo, NJM 1987 s. 220–221.

⁶⁶ Ks. Routamo, Kaupan lait I s. 231, jossa huomautetaan Norjan KjøpL:n sanamuodon eroavan tältä osin Suomen laista niin, että kyseinen vahinko on Norjan lain mukaan välitön vahinko.

⁶⁷ KSL:n uudistuksen yhteydessä päädyttiin siihen, että muun omaisuuden kuin myydyn tavarahan vahingoittumisesta johtuvat vahingot ovat välittömiä, jos »vahinko kohdistuu omaisuuteen, jolla on välitön käyttöyhteys myytyyn tavarahan». Ks. HE 360/1992 s. 11.

⁶⁸ Välitystuomiossa 16/1990 Plan-Sell Oy – ARI-sahat Oy (AA Mikko Tulokas, DI Viljo Komulainen, AA Pentti Suojanen) vastuunrajoitusehdon merkitystä on kavennettu mielenkiintoisella tulkinnalla. Välimiesoikeus katsoi, ettei NL 79 sopimusehtoihin sisältynyt välillisten vahinkojen korvaamatta jäämistä koskeva ehto koskenut myyjän antaman takuun rikkomisen aiheuttamia vahinkoja. Takuuseen liittyvien vastuusääntöjen todettiin perinteisesti katsotun eroavan yleisistä tavarahan virhettä koskevista periaatteista. Tämän vuoksi vastaaja veloitettiin korvaamaan särmäyssahojen toimitussopimuksen rikkomisen perusteella sekä välittömät että välilliset vahingot.

lillisiä vahinkoja koskevasta vastuusta. Samoin epäselvyyssäännön tavoin painotettu tulkinta johtaisi siihen, ettei KL 67.2,5 §:n kaltainen yleislauseke vaikuttaisi välillisten vahinkojen sisältöä laajentavasti.

KL 67 §:n määritelmän ja välillisiä tai epäsuoria vahinkoja koskevan vastuunrajoitusehdon suhteeseen ei voida ottaa ehdotonta kantaa. KL 67.2 §:n välillisten vahinkojen määritelmän on edellä osoitettu olevan ongelmallinen, minkä vuoksi sen yleistettävyyttä ei voida varauksitta puoltaa. Epäselvyyssäännöllä voidaan perustella vastuunrajoitusehdoissa tarkoitettujen välillisten vahinkojen supistamista KL 67 §:n määritelmän mukaisista. KL 67.2 § kattaa kuitenkin myös yleisesti riidattomina pidetyt välillisten vahinkojen tapaukset, kuten menetetyn tuotannon, saamatta jääneen voiton ja sivulliselle maksetun vahingonkorvauksen.⁶⁹ Niiden osalta KL:n määritelmä ei ole ongelmallinen.

KL 67 §:n määritelmä tarjonnee usein sopimuksen tulkitsijaa houkuttelevan kiinnekohdan lainsäädännössä, minkä vuoksi säännöksen merkitys saat-
taa laajentua irtaimen kaupan ulkopuolellekin.⁷⁰ Irtaimen kauppaa koskevia vastuunrajoitusehtoja tulkittaessa puolestaan lieene pitkälti syytä seurata KL:n määritelmää, ellei erityisiä vastasyitä ole,⁷¹ sillä sopimuspuolten voidaan yleensä olettaa tarkoittavan sopimuksessa olevalla käsitteellä samaa kuin sopimustyyppiä koskeva erityislaki, vaikkakin sopimuspuolten ilmaisulle antama erityismerkitys sivuuttaa lain sisältämän määritelmän.⁷² Muiden sopimustyyppien osalta säännöstä ei sen sijaan tule pitää yleisenä välillisten vahinkojen legaalisenä määritelmänä, vaan siitä poikkeamisen on oltava mahdollista, jos muun tulkintatuloksen voidaan olettaa paremmin vastaavan sopimuspuolten tarkoitusta ja edistävän hyväksyttävää riskinjakoa.

⁶⁹ Ks. HE 14/1994 s. 89–90, jossa AsKLE:n osalta todetaan, että asunnon ostajan sivullista kohtaan syntyvä korvausvelvollisuus on välitöntä vahinkoa, kun korvausvelvollisuus johtuu esimerkiksi siitä, että ostajan entisen asunnon luovutus uudelle ostajalle viivästyy poismuuton viivästyessä.

⁷⁰ Voidaan olettaa, että välillisten vahinkojen määrittelyongelmaan törmäävä tuomari etsii mielellään tukea lainsäädännöksestä, jossa vastaavaa käsitettä määritellään.

⁷¹ Ks. Hellner, *Speciell avtalsrätt* II.2 s. 225, joka viittaa siihen, että välillisiä vahinkoja koskevia rajoitusehtoja on ollut jo pitkään ennen nykyistä KöpL:ia. Hellnerin mukaan on epäselvää, tuleeko näitä vanhoja sopimusehtoja tulkita KöpL 67 §:n määritelmän mukaisesti.

⁷² Ks. Åslund s. 46.

8.5. Vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuusarviointi

Sopimuksen osaksi tulemista koskevien normien ja tulkintaperiaatteiden soveltamisen jälkeen vastuunrajoituksen sitovuus saattaa vielä riippua siitä, selviääkö ehto OikTL 36 §:n mukaisesta kohtuusarvioinnista.⁷³ Tässä yhteydessä ei ole aihetta ryhtyä selvittämään oikeustoimen kohtuullistamisen yleisiä periaatteita, vaan tarkastelu rajoitetaan vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuutta koskeviin erityisiin huomioihin.

Vastuunrajoitusehtoihin liittyy verraten huomattava kohtuuttomuuden mahdollisuus, koska ehdot ovat usein tavoitteiltaan yksipuolisesti velallista suojaavia ja suojaaminen tapahtuu velkojan käytössä olevia oikeuskeinoja rajoittaen. Oikeuskäytännössä on toistuvasti puututtu etenkin sopimusehtoihin, joilla velallisen vastuun edellytykseksi on pyritty asettamaan kvalifioitu tuottamus.

Ennen OikTL 36 §:n voimaantuloa ratkaistussa tapauksessa KKO 1982 II 195 oli kysymys asunto-osakeyhtiön ja grynderin väliseen sopimukseen sisältyneestä vastuunrajoituksesta. Sopimuksen mukaan rakennustoimisto vastasi vuoden takuuajan jälkeen vain törkeästä laiminlyönnistä johtuneista virheistä, joita ei ollut voitu havaita vastaanottotarkastuksessa tai takuuaikana. KKO (ään. perusteluista 4–1) totesi vastuunrajoituksen olevan »tämänlaatuisessa tilanteessa hankintasopimuksella rakennuksen tilanneen ja siten rakennustyön suorittamiseen kokonaan puuttumattoman sopimuskumppanin kannalta ilmeisen kohtuuton» ja jätti sen soveltamatta.

Tapauksessa KKO 1983 II 91 oli kysymys asiamiehen vastuusta asiakasta kohtaan, kun asiamiehelle jätetty V5-ravivetosite, joka olisi muuten oikeuttanut voittoon, oli jäänyt saapumatta viranomaisten valvontaan. Ravivedon pelikupongeissa mainittiin pelissä noudatettavan yleisiä osallistumisehtoja, joiden mukaan asiamies vastasi ainoastaan tahallisesti pelaajalle aiheuttamastaan vahingosta. KKO (ään. 3–1–1) piti ehtoa OikTL 36 §:n perusteella kohtuuttomana siltä osin kuin se käsitti törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot.⁷⁴

⁷³ Kohtuuttomien vastuunrajoitusehtojen käyttämiselle voidaan antaa myös yleinen kielto 1.1.1994 voimaantulleen elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annetun lain 1 §:n nojalla. Aiemmin yleinen sopimusehdon käyttämiskielto voitiin antaa vain kuluttajasuhteissa KSL 3 luvun nojalla. Ruotsissa kieltomahdollisuus on tunnettu myös elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa jo pitempään. Ks. Lag (1984:292) om avtalsvillkor mellan näringsidkare.

⁷⁴ Ks. Tulokas, Sovittelun ongelmia s. 499–500 kyseisen vastuunrajoitusehdon kansainvälisestä taustasta ja pyrkimyksestä vähentää sen avulla asiamiehen ja pelaajan yhteisen väärinkäytöksen mahdollisuutta. Tulokas huomauttaa, että nämä argumentit eivät ole saaneet ratkaisussa osakseen huomiota.

Esitetyissä tapauksissa on ollut kysymys sopimusehdoista, joilla on pyritty rajoittamaan vastuuta sellaisista vahingoista, jotka ovat välittömyytensä ja tyyppinsä puolesta olleet velallisen sopimusrikkomuksen tavanomaisia seurauksia.⁷⁵ Jos sopimusehdot olisivat sitoneet, ei velkojilla olisi ollut mahdollisuuksia saada lainkaan vahingonkorvausta. Tällaisten vastuunrajoitusehtojen kohdalla kohtuuttomuuden mahdollisuutta voidaan pitää suurempana kuin korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavien ehtojen tapauksissa. Seuraavassa tarkastellaan pelkästään viimeksi mainittuja ehtoja.

Vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuutta arvioitaessa ensimmäisen lähtökohdan tarjoaa edellä vakioehtojen ankaruutta käsiteltäessä mainittu vertailu dispositiivisen oikeuden sisältöön.⁷⁶ Vastuunrajoituksen vaikutuksia voidaan tarkastella sitä vasten, millainen korvausoikeus velkojalla olisi ilman kyseistä sopimusehtoa. Mitä vähemmän vastuunrajoitusehto kaventaa velallisella tahdonvaltaisen oikeuden mukaan olevaa korvausvelvollisuutta, sitä enemmän lisäargumentteja kohtuuttomuusväite edellyttää.

Jos vastuunrajoitusehto poikkeaa olennaisesti tahdonvaltaisesta oikeudesta, ehto esimerkiksi sulkee välillisten vahinkojen korvaamisen pois tai vahvistaa korvattaville vahingoille enimmäismäärän, riippuu sen kohtuullisuus harkinnasta, jossa sopimuksen koko sisältö otetaan huomioon. Korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavat ehdot eivät yleensä liene tyyppikohtuuttomia, ellei niillä pyritä vaikuttamaan välittömiä vahinkoja koskevaan vastuuseen.⁷⁷ Vastuunrajoitusehdon kohtuullisuutta harkittaessa joudutaan siten ottamaan huomioon lukuisia sopimuksen tasapainoisuuteen mahdollisesti vaikuttavia

⁷⁵ Ks. myös KKO 1974 II 16. Tapauksessa ei ollut kysymys vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta, vaan velvoitteen voimassaoloajan rajoittamisesta. Arpalipussa olleen ehdon mukaan voitot oli perittävä määräpäivään mennessä, minkä jälkeen ne katsottiin lahjoitetuiksi järjestäjille. Pääpalkintona olleen henkilöauton voittanut A oli kadottanut arpalippunsa. Hän oli ilmoittanut arpalipun katoamisesta järjestäjälle ennen määräpäivää ja pannut kohtuullisessa ajassa vireille oikeudenkäynnin, jossa hän esitti löytämänsä arpalipun. KKO (ään. 4–1) piti arpalipussa ollutta voittojen perimisaikaa koskenutta ehtoa VKL 8 §:n säännökseen viitaten ilmeisen kohtuuttomana ja velvoitti järjestäjän luovuttamaan auton A:lle.

⁷⁶ Ks. Aurejärvi, LM 1979 s. 737–738. HE 247/81 s. 13–14. Ks. myös Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 90–91, jossa huomautetaan, että osa dispositiivisesta lainsäädännössä on teknisluonteista ja vain osa sisältää kohtuusharkinnan mittapuuksi soveltuvia kannanottoja suositeltavana pidettävistä normeista. Wilhelmsson toteaa edelleen, että tahdonvaltaisen lainsäädännön lisäksi kohtuusharkinta voi samalla tavalla saada tukea tahdonvaltaisista yleisistä oikeusperiaatteista. Ks. myös Telaranta s. 387.

⁷⁷ Tyyppikohtuuttomuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa sopimusehdon kohtuuttomuutta ei voida tasapainottaa sopimuksen muulla sisällöllä. Se, että sopimus kokonai-

tekijöitä. Tämän tutkimuksen kannalta on aihetta kiinnittää huomiota vain sellaisiin näkökohtiin, joilla on merkitystä erityisesti korvattavan vahingon laajuutta rajoittavien sopimusehtojen suhteen.

Yksi vastuunrajoitusten kohtuullisuuteen vaikuttava seikka on velallisen suorituksesta saaman vastikkeen määrä. Määrää voidaan arvioida sekä suhteessa mahdollisen vahingonkorvausvastuun suuruuteen että muiden samankaltaisia suorituksia tarjoavien yritysten hintatasoon nähden.⁷⁸ Molemmissa tapauksissa vastikkeen alhaisuus puoltaa vastuunrajoituksen hyväksyttävyyttä. Ei ole yleensä kohtuutonta, jos esimerkiksi muutaman sadan markan arvoisen koneenosan myyjä ei halua ottaa vastuuta mahdollisesti huomattavan suuriksi kohoavista tuotannon keskeytysvahingoista.⁷⁹ Sama koskee vertailua yleiseen hintatasoon. Jos velallisen suorituksistaan perimät hinnat ovat alemmat kuin kilpailijoilla, on hänen yleensä pyrittävä vähentämään suorituksiinsa liittyviä kustannuksia.⁸⁰ Yksi mahdollinen tapa on kaventaa vastuuta välillisten vahinkojen osalta.⁸¹ Markkinatilanne, jossa suoritusten hintataso ja velallisten välillisiä vahinkoja koskevan vastuun laajuus vaihtelevat, on normaalisti velkojien kannalta edullinen, edellyttäen että he ovat selvillä hinnanerojen syistä ja osaavat arvioida tarpeensa.⁸²

suudessaan on edullinen kohtuuttomuuteen vetoavan osapuolen kannalta, ei tällöin ole pätevä argumentti kohtuuttomuusväitettä vastaan. Tyypikohtuuttomuuden vaikutukset muistuttavat OikTL 3 luvun pätemättömyysperusteiden mukaista tehottomuutta. Ks. Pöyhönen s. 359–364.

Korvausvastuun syntyedellytyksiä rajoittavat sopimusehdot saattavat olla usein tyypikohtuuttomia. Esimerkiksi edellä käsitellyssä tapauksessa KKO 1983 II 91 pidettiin sopimusehtoa, joka rajoitti asiamiehen vastuun vain tahallisen menettelyn seurauksiin, kohtuuttomana ilman että sopimuksen kokonaisuuteen kiinnitettiin huomiota. Ks. Pöyhönen s. 359–360.

⁷⁸ Ks. edellä 6.6.1. vastike-argumentaatiosta tahdonvaltaiseen oikeuteen kuuluvana rajoitusperiaatteena.

⁷⁹ Ks. Vinding Kruse, Ansvarsfraskrivelse s. 281.

⁸⁰ Ks. Hole s. 7. Petersen s. 40–42 toteaa tärkeimpänä vastuunrajoitusehtojen käyttöä puoltavana seikkana pidetyn niiden velallisen perimää vastiketta alentavaa vaikutusta. Hän esittää kuitenkin vastuun ja vastikkeen yhteyttä koskevia varauksia, joita voidaan pitää käytännön kannalta relevantteina. Epäselvää on, missä määrin yritykset ottavat kustannuslaskelmissaan huomioon yksittäisiä sopimuksia koskevat vastuun muutokset. Vakiopimuskäytännön vakiintuneisuus voi myös estää hinnan ja vastuun suhteen yksilöllisen valinnan.

⁸¹ Välillistä vahinkoa koskevat vahingonkorvaukset eivät liene useinkaan sellaisia toistuvia kulueria, että niiden poistuminen merkitsisi varsinaista kustannussäästöä. Sen sijaan niitä koskevalla vastuunrajoituksella voidaan olennaisesti kaventaa vaikeasti arvioitavia vastuuriskejä.

⁸² Käytännössä viimeksi mainittujen edellytysten täyttyminen voi olla epävarmaa esi-

Toiseksi vastuunrajoitusehdon kohtuullisuutta voidaan arvioida sitä vasten, millaiset mahdollisuudet sopimusosapuolilla on vahinkojen välttämiseen tai niitä koskevan vastuun kanavoimiseen.⁸³ Jos vastuunrajoitusehto koskee esimerkiksi velkojalle tuotannon keskeytymisestä aiheutuvia vahinkoja, ja velkoja voi välttää seisokin riittävää varastoa ylläpitämällä, on tätä pidettävä ehdon kohtuullisuuden puolesta vaikuttavana seikkana. Samoin vastuunrajoituksen sitovuutta puoltaa se, että sopimuspuoli, jonka kannettavaksi tietty vahinkoriski on jäänyt, voi suojautua sitä vastaan vakuutuksella.⁸⁴ Sopimussuhteissa argumentin oikeudellista merkitystä kaventavat välillisten vahinkojen heikot vakuutusmahdollisuudet.⁸⁵ Sopimusvelkoja ei juurikaan voi suojautua markkinoilta yleisesti saatavissa olevilla vakuutuksilla esimerkiksi suoritushäiriöstä johtuvaa tuotannon keskeytymistä, myyntitulon menetystä tai sivulliselle maksettavaa vahingonkorvausta vastaan.⁸⁶

Vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuuteen saattaa myös vaikuttaa se, mitä sopimuksessa on sovittu muista oikeusseuraamuksista. Esimerkiksi irtaimen kauppaa koskevissa sopimusehdoissa on varsin tavallista, että myyjän oikeutta korjata virheellinen suoritus painotetaan ja samalla rajoitetaan määrällisesti myyjän virhevastuuta.⁸⁷ Korjausoikeuden priorisointi ja välillisten vahinko-

merkiksi silloin, kun sopimusehtoihin ei tutustuta riittävän huolellisesti. Sisällöltään erilaisia suorituksia ja valinnanmahdollisuutta koskeva argumentti ei siksi kokonaan poista kohtuuttomuuden mahdollisuutta. Jaksossa 6.6.1. esitettiin, ettei edullisimmin myyvää tule kilpailutilanteessa suosia tavallista suppeammalla korvausvelvollisuudella. Sen sijaan vastuunrajoitusehtojen sitovuusharkinnassa hintatasolla voi olla merkitystä, ja markkinatilanteen (tarjolla olevien suoritus – vastuu -yhdistelmien) havaittavuus voi poistaa kohtuullistamistarpeen.

⁸³ Kötz, SvJT 1987 s. 477–480 korostaa sitä, kumpi sopimuspuoli voi vähemmän kustannuksin suojautua vahinkoa vastaan. Tämän taloudellisen argumentin mukaan kohtuus-harkinnassa vaikuttaa se, ohjaako vastuunrajoitus riskin osapuolelle, joka voi suojautua siltä edullisemmin. Ks. myös Fuchs, AcP 1991 s. 342.

⁸⁴ Ks. NJA 1979 s. 483. Ks. Fuchs, AcP 1991 s. 339–340 argumenteista, jotka vaikuttavat vakuutusmahdollisuuksien huomioon ottamiseen. Cheapest insurer -argumentista ks. Schäfer – Ott s. 256–257.

⁸⁵ Ks. SOU 1974:83 s. 183. Hellner, Oxf. J. Leg. Stud. 1981 s. 45–48.

⁸⁶ Esimerkiksi konekeskeytysvakuutukset, jotka korvaavat konerikon aiheuttamasta seisokista johtuvat vahingot, eivät kata irtaimen kaupan virheeksi katsottavista tapahtumista seuraavia toiminnan keskeytymisiä. Ks. Pohjolan palo-/konekeskeytysvakuutusedot kohta 3.1.1KK. Yrittäjäsampo ehto 245.1 kohta 4.7.

⁸⁷ Ks. esimerkiksi NL 92 kohdat 21–35. Rakennustarvikkeiden yleiset hankintaehdot kohdat 12.2–12.5. Vaikka myyjän korjausoikeudella on vahva asema KL:n seuraamusjärjestelmässä, ovat korjausoikeutta koskevat sopimusehdot tarpeellisia myös irtaimen kaupassa virheen oikaisemiseen liittyvien yksityiskohtien sääntelemiseksi. (→)

jen korvaamisen rajoittaminen korjausajalta on normaalisti hyväksyttävää. Järjestely on tarkoituksenmukainen esimerkiksi sellaisten koneiden ja laitteiden kaupassa, joiden käyttöönottoon liittyy tavallista suurempi toimintahäiriöiden vaara. Jos ostajan oikeutta muihin oikeuskeinoihin rajoitetaan myyjän korjausoikeuden vuoksi, eivätkä korjausyritykset johda kohtuullisessa ajassa tulokseen, saattaa sopimuksella perustettu seuraamusnormisto kuitenkin käydä ostajan kannalta kohtuuttomaksi. Sopimuksen vaikutukset voivat olla yksipuolisia esimerkiksi silloin, kun ostaja joutuu odottamaan myyjän epäonnistuneiksi osoittautuvia korjaustoimenpiteitä kärsien samalla tuotannon alentumisesta johtuvia välillisiä vahinkoja.

Sopimusrikkomuksen tyypillä (esimerkiksi irtaimen kaupassa viivästys tai sivuvelvoitteen rikkominen) ja kvantitatiivisilla piirteillä (viivästyksen kesto) voi olla välillinen vaikutus vastuunrajoituksen kohtuullisuuteen. Pohjoismaissa on toisinaan puollettu brittiläisen *fundamental breach of contract* -opin kaltaisia näkemyksiä, joiden mukaan vastuunrajoitusehto ei sido, jos sopimusrikkomus on olennainen.⁸⁸ Vaikka sopimusrikkomuksen sisällön ja vastuunrajoituksen sitovuuden suhdetta ei voitaneen pukea tällaiseen yksinkertaiseen, sopimuksen purkuedellytyksiä muistuttavaan muotoon, ovat tarkoitetut näkökohdat usein huomionarvoisia. Mitä keskeisemmästä sopimusvelvoitteesta on kysymys ja mitä laajemmassa määrin se on jäänyt täyttämättä, sitä todennäköisemmin rajoitetun vastuun vaikutukset voivat olla velkojalle kohtuuttomia. Toisaalta on muistettava, että vastuunrajoitukset ovat monesti hyväksyttäviä (ja sitovia) silloinkin, kun sopimusrikkomus kohdistuu juuri velallisen päävelvoitteeseen ja oikeuttaa vaikutustensa puolesta velkojan purkamaan sopimuksen. Sopimusrikkomuksen sisältö voidaan ottaa huomioon yhtenä punnintatekijänä vastuunrajoitusehdon kohtuullisuusharkinnassa, mutta kovin suoraviivaisia päätelmiä ei sen perusteella ole syytä tehdä.

Edellä mainittuja seikkoja voidaan käyttää hyväksi harkittaessa sitä, onko vastuunrajoituksen sisältävä sopimus epätasapainoinen. Jos näin on, voi ehdon sovittelu tulla kysymykseen edellyttäen, että epätasapainon katsotaan

Vastuunrajoitusten ja korjausoikeuden suhteista ks. Astola s. 59–63. Hellner, Oxf. J. Leg. Stud. 1981 s. 33.

⁸⁸ Ks. Krügerin s. 784 viittauksia. *Fundamental breach of contract* -oppi on nykyisin menettänyt asemaansa brittiläisessä oikeudessa vastuunrajoitusten sitovuuden kontrollikeinona. Tähän on vaikuttanut muun muassa *Unfair Contract Terms Actin* voimaantulo. Ko. opista ks. Anson s. 149–152. Treitel s. 174–191. Atiyah, *The Sale of Goods* s. 213–215. Ks. *Kardinalpflichten* ja »wesentliche Rechte und Pflichten» -argumenteista *Saksassa* Frense s. 103, 146–152.

johtuvan sopimuksenulkoisesta tekijästä.⁸⁹ Sovitteluperusteeksi kelpaava epätasapainon syy voi olla esimerkiksi se, että vahvempi sopimuspuoli on sopimusta päätettäessä käyttänyt asemaansa hyväkseen saadakseen omalta kannaltaan poikkeuksellisen edulliset sopimusehdot tai että sopimusta valmisteltaessa ei ole osattu ottaa huomioon kaikkia myöhemmin tärkeiksi osoittautuvia seikkoja.

Kun korvattavia vahinkoja rajoittavan sopimusehdon kohtuullisuutta arvioitaessa on tarpeen ottaa huomioon OikTL 36 §:n mukaisesti sopimuksen sisältö kokonaisuudessaan, joudutaan sopimussuhdetta usein tarkastelemaan kysymällä, miten sopimuksen sisältö on tosiasiaassa muodostunut ja mitkä motiivit siihen ovat vaikuttaneet.⁹⁰ Vastuunrajoitusehdon olennainen epätasapainoisuus velkojan vahingoksi ja velallisen vahvempi sopimuksentekoa asema viittaavat yhdessä siihen, että velallinen on pyrkinyt heikentämään sitonaisuuttaan pidättämällä itselleen poikkeuksellisen laajan vastuuvapauden.⁹¹ Sovitteluun on aiheellista turvautua yleensä sellaisissa tilanteissa, joissa sopimusehtojen epätasapainoisuus on selvä ja sen voidaan olettaa seuranneen siitä, että sopimuspuolten asemassa ja asiantuntemuksessa on ollut huomattava ero. Jos epätasapaino selittyy hyväksyttävällä syyllä, velallisen vastuunkantokyky ei esimerkiksi olisi mahdollistanut sitoutumista välilliset vahingot käsittävään vastuuseen, tai osapuolten vastuunjaon voidaan muuten olettaa yhteisestä, järkevästä tarkoituksesta muotoutuneen vastuunrajoitusehdon mukaiseksi, ei sovittelutarvetta ole.⁹²

⁸⁹ Ks. epätasapainosta ja sen sopimuksenulkoisesta syystä sovittelun perusteina Aurejärvi, LM 1979 s. 731–743. Pöyhönen s. 286–295.

⁹⁰ Ks. argumentaatiota Ruotsin HD:n ratkaisussa NJA 1979 s. 483, joka koski välillisen vahingon korvaamista rajoittavan ehdon sitovuutta: »Helhetsbilden av avtalsrelationen är mot den nu angivna bakgrunden, att en fördelning av riskerna mellan parterna på det sätt som avtalet och garantivillkoren i IM 72 förutsatte inte innebar någon snedbelastning.»

⁹¹ OikTL 36 §:n valmistelutöissä mainitaan voivan usein olla syytä sovitella myös lievää huolimattomuutta koskevia vastuunrajoitusehtoja silloin, kun »sopimuspuoli on asemaansa hyväksikäyttäen pyrkinyt lieventämään vastuutaan omasta suorituksestaan.» Ks. HE 247/1981 s. 15.

⁹² Oikeustoimilakitoimikunnan ehdotuksessa laiksi vakioehdoista on vakioehtojen sitovuuden sisällöllisiä edellytyksiä koskeva 4 §, jonka mukaan vakioehtojen sitovuus voi edellyttää perusteltujen syiden esittämistä vakioehdon käytölle. Lakiehdotus koskisi tältä osin vain kuluttajasopimuksia. Ehdotettu 4.1 § kuuluu: »Sellaiset vakioehdot, jotka huomattavasti vähentäisivät vastapuolen oikeuksia tai lisäisivät hänen velvollisuuksiaan verrattuna niihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, joita hänellä muutoin olisi, eivät sido vastapuolena olevaa kuluttajaa, ellei 1) asianomaisten ehtojen käytölle voida esittää sopimuk-

Välitystuomio 12/1988 Etelä-Suomen Laiva Oy – Valmet Oy – Helsingin Telakka (prof. Esko Hoppu) tarjoaa esimerkin vastuunrajoitusehdon kohtuullisuutta koskevassa harkinnassa käytetystä monipuolisesta argumentaatiosta. Tapauksessa kantaja vaati 238.977 markan vahingonkorvausta ansion menetyksestä, joka oli aiheutunut korjattavana olleen aluksen vahingoittumisesta. Vastaaja vetosi vastuunrajoitusehtoon, jonka mukaan välillisiä vahinkoja ei korvata. Kantaja esitti väitteen rajoitusehdon kohtuuttomuudesta.

Välimiesoikeus katsoi, ettei kohtuullistamiseen ollut aihetta seuraavilla perusteilla: Vastuunrajoitukset olivat säännönmukaisia alusten rakentamis- ja korjaussopimuksissa. Välillisten vahinkojen määrän arvioiminen on vaikeaa, minkä vuoksi niihin liittyvää taloudellista riskiä ei voida ottaa täsmällisesti huomioon tarjouksissa. Välilliset vahingot saattavat olla ennalta arvaamattomia. Alusten omistajien pitäisi olla tietoisia vastuunrajoitusehdoista ja heillä on mahdollisuus varautua tilanteeseen muilla käytettävissä olevilla keinoilla. Sopimuspuolet olivat elinkeinoelämän yrityksiä. Aiheutunut vahinko ei ollut sellainen, että se aiheuttaisi kohtalokkaita seurauksia kantajan toiminnalle. Korvausvaatimuksen ei näytetty perustuvan tietyn yksilöidyn rahtausopimuksen tuottojen menetykseen, vaan se oli laskettu keskikatteen pohjalta.

Vastuunrajoitusehtojen yhteydessä kohtuullistamissäännöstö toimii usein keinona, jolla määrätään rajat vahvemman sopimuspuolen mahdollisuudelle sanella sopimusehdot. Esimerkiksi edellä käsiteltyjä KKO:n ratkaisuja 1982 II 195 ja 1983 II 91 voidaan luonnehtia niin, että vahvemmassa sopimuskentekoasemassa olleet osapuolet (asunto-osaakeyhtiön perustajaurakoitsija ja monopolina toiminut pelinjärjestäjä) pyrkivät vapauttamaan itsensä sopimukseen liittyvästä vastuusta laajemmin kuin voitiin pitää hyväksyttävänä.

Kun vastuunrajoitusta sovitellaan, tulevat sopimussuhteessa tältä osin noudatettaviksi dispositiivisen oikeuden normit. Mahdollista vaikkakin käytännössä ilmeisesti harvinaisempaa on lieventää vastuunrajoituksen sisältöä niin, että saavutetaan kohtuullinen tulos, mutta jättää se osittain voimaan.⁹³

sen luonteeseen, osapuolten väliseen tarkoituksenmukaiseen riskinjakoon tai muuhun vastaavaan seikkaan liittyviä perusteltuja syitä, tai 2) kysymys ole yhteisesti laadituista ehdoista.»

Ks. de lege lata asiallisten materiaalien syiden vaatimuksesta dispositiivisesta oikeudesta poikkeavien ehtojen yhteydessä Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 68.

⁹³ Ks. Lindholm, JFT 1983 s. 443. Wilhelmsson, Vakiosopimus s. 74. Käytännössä ei liene kovin usein mahdollista päätyä hyväksyttävään tulokseen vain lieventämällä vastuunrajoituksen sisältöä.

8.6 Tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot

8.6.1. Velallisen oma kvalifioitu huolimattomuus

Yksi vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen liittyvä kysymys on, mitä arvioitiin vaikuttaa se, että velallinen rikkoo velvoitteensa tahallisesti tai törkeän huolimattomasti.⁹⁴ Ennen yleisten sovittelusäännösten voimaantuloa kysymystä lähestyttiin Pohjoismaissa oikeustoimiopillisten pätemättömyysperusteiden ja hyvä tapa -kriteerin tuella. Nykyisin kvalifioitua culpaa koskevien vastuunrajoitusten sitovuutta voidaan kontrolloida OikTL 36 §:n nojalla.⁹⁵

Vakiintuneen kannan mukaan velallinen ei voi vapautua itse tahallisesti aiheuttamiaan vahinkoja koskevasta vastuustaan sopimuksella, joka on tehty ennen vahinkojen syntymistä.⁹⁶ Kantaa voidaan perustella samoilla syillä, joita myöhemmin käsitellään törkeän huolimattomuuden yhteydessä. Argumentit, jotka puoltavat törkeällä huolimattomuudella aiheutettuja vahinkoja koskevien vastuunrajoitusehtojen sitomattomuutta, soveltuvat tahallisesti aiheutettuihin vahinkoihin sitäkin suuremmalla syyllä (argumentum a minore ad maius).

⁹⁴ Kuljetusoikeudelliset lakiin perustuvat vastuunrajoitukset eivät yleensä päde näissä kvalifioitun tuottamuksen tapauksissa. Ks. TKSL 38.1 §. IKSL 26 §. ML 9:4, 13:33, 15:17. IKSL:n ja ML:n säännösten mukaan vastuuta rajoittavat säännökset eivät päde sen hyväksi, joka on itse aiheuttanut vahingon tahallisesti tai törkeästi tuottamuksesta ja tietoisena siitä, että vahinko todennäköisesti syntyy. Ks. vahinkotodennäköisyyttä koskevan tietoisuuden vaikutuksesta vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen KKO:n vahvistamia Turun HO:n perusteluja tapauksessa KKO 1993:166. Ks. IKL 22 §:n vastuunrajoituksesta Hoppu, Kuljetuskauppa s. 84–85, jonka mukaan vastuunrajoitus pätee IKL 24 §:n mukaan myös kvalifioitun tuottamuksen tapauksissa. Ks. Wetterstein, LM 1994 s. 533–534 siitä, voitaisiinko vastuunrajoituksen sitovuuteen puuttua tällöin yleisten periaatteiden tuella.

⁹⁵ Myös törkeää huolimattomuutta lievemman tuottamuksen seuraamuksista vapauttava vastuunrajoitusehto voi olla kohtuuton. Esimerkin tarjoaa edellä selostettu tapaus KKO 1982 II 195. Kvalifioimatonta culpaa koskevien vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuutta ei tässä tutkimuksessa tarkastella erikseen. Harkinnassa on noudatettava edellä kappaleessa 8.5. selvitettyjä yleisiä periaatteita.

⁹⁶ Ks. Portin, JFT 1971 s. 48. Hoppu, Vastuun rajoitusehdoista s. 90–91. Godenhielm s. 87. Petersen s. 45–47. Gomard, Obligationsret 2 s. 228. Schelin, JT 1993–94 s. 146–147 pitää mahdollisena, että Norjan offshore-teollisuuden käyttämiä myös tahalliset vahingot korvausvastuun ulkopuolelle rajoittavia sopimusehtoja voitaisiin pitää hyväksyttävänä niihin liittyvien erityisten taloudellisten päämäärien vuoksi.

Vastuunrajoitusehtojen vaikutuksesta törkeällä huolimattomuudella aiheutettujen vahinkojen korvaamiseen on esitetty erilaisia kannanottoja. Yleislinjana on ollut torjuva suhtautuminen vastuuvapauden mahdollisuuteen.⁹⁷ KKO on ratkaisussaan 1993:166 katsonut kyseessä olevan yleisen sopimusoikeudellisen periaatteen.⁹⁸ Sen sijaan useammin on hyväksytty mahdollisuus vapauttaa itsensä korvausvelvollisuudesta täytäntöönpanoapulaisten kvalifioidusta tuottamuksesta johtuvan vahingon yhteydessä.⁹⁹ Esillä olevan tutkimusaiheen kannalta ei ole aihetta paneutua yleiseen kysymykseen vastuunrajoitusten sitovuudesta kvalifioidun tuottamuksen tapauksissa, vaan korvausvastuun laajuutta silmällä pitäen on kysyttävä, vaikuttaako tahallinen tai törkeä huolimattomuus korvattavan vahingon määrää koskevien rajoitusehtojen sitovuuteen.

Korvausvastuun syntyperusteisiin ja vastuun laajuuteen kohdistuvien vastuunrajoitusehtojen sitovuuden ei tarvitse aina seurata samoja sääntöjä.¹⁰⁰ Aiemmin on jo todettu, että ensin mainitut rajoitusehdot kaventavat useammin velkojan oikeuksia olennaisesti. Virhevastuun täydellinen poissulkeminen tai reklamaatioajan lyhentäminen merkitsevät suurempaa poikkeamista velkojalla tahdonvaltaisten normien perusteella olevista oikeuksista kuin vahingonkorvauksen laajuuden rajoittaminen. Sopimusehto, jonka mukaan välillisiä vahinkoja ei korvata tai jonka mukaan vahingonkorvauksen enimmäismäärä on 15 % kauppahinnasta, ei useinkaan edes heikennä velkojan asemaa. Verraten suuri osa sopimusrikkomuksista on oletettavasti sellaisia, joissa velkojalle ei aiheudu lainkaan välillisiä vahinkoja tai joissa kokonaisvahingot mahtuvat määrällisen rajoituksen puitteisiin. Siksi onkin kysyttävä, noudatetaanko myös korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavien sopimuseh-

⁹⁷ Ks. edellisessä viitteessä mainitut lähteet. Ks. myös BGB 276 (2) §.

Myös yleisissä sopimusehdoissa on asiaan kiinnitetty huomiota: NL 92 ehtojen 35-kohdan mukaan siinä määriteltyjä korvausvastuun laajuutta koskevia rajoituksia ei sovelleta, jos myyjä on syyllistynyt törkeään huolimattomuuteen. YSE 1983 20 §:n mukaan rakennuttajalla ei ole oikeutta viivästyssakon lisäksi muuhun korvaukseen viivästyksen aiheuttamasta vahingosta, ellei urakoitsija ole menetellyt tahallisesti tai törkeän huolimattomasti.

⁹⁸ Tapaus koski rahdinottajan tavaravastuuta aluksen puuttuvasta merikelpoisuudesta johtuneen lastin tuhoutumisen yhteydessä. KKO:n ratkaisuosiosikossa lausuttiin: »Kun rahdinottaja oli laiminlyönyt aluksen saattamisen merikelpoiseen kuntoon ennen matkan alkamista ja näin aiheuttanut vahingon törkeällä huolimattomuudellaan, hän oli yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan menettänyt oikeutensa vedota kansilastia koskevaan vastuuvapauslausekkeeseen.»

⁹⁹ Ks. 8.6.2.

¹⁰⁰ Ks. Hole s. 3–4.

tojen suhteen periaatetta, jonka mukaan tahallisesti tai törkeän huolimattomasti menetellyt velallinen ei voi niihin vedota.

Vastuunrajoitusehtoja, jotka vapauttavat velallisen hänen oman kvalifioidun culpansa seurauksista, on pidetty ongelmallisina sopimusoikeudellista hyvää tapaa koskevien vaatimusten kannalta.¹⁰¹ Jos ne hyväksyttäisiin, jäisi velalliselle laaja vapaus valita, miten hän sopimuksen täyttämävaiheessa suhtautuu velvoitteisiinsa.¹⁰² Sopimusrikkomus voisi johtua mistä tahansa syystä riippumatta siitä, kuinka hylättävänä sitä pidetään sopimusoikeudessa vaikuttavien arvojen kannalta. Samalla vastuunrajoitusehdot merkitsivät sitä, että velallisella ei olisi markkinahintojen muutoksia ja muita sopimuksen kannattavuuteen vaikuttavia seikkoja koskevia riskejä, vaan hän voisi ilman laajan korvausvelvollisuuden uhkaa jättää velvoitteensa täyttämättä aina, kun sopimus ei osoittautuisi riittävän kannattavaksi.¹⁰³ Tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella aiheutettua vahinkoa koskevasta vastuusta vapauttavat ehdot olisivat siten monin tavoin ristiriidassa niiden käyttäytymisvaatimusten kanssa, joita on tarkoitettu puhuttaessa sopimusoikeudellisesta lojaliteetista.

Pacta sunt servanda -periaatteen näkökulmasta voidaan huomauttaa, että kvalifioidusta tuottamuksesta vapautumisen mahdollisuus merkitsi ilmeisesti sopimusrikkomuskynnyksen alentumista. Tämä perustelu, kuten myös edellisessä kappaleessa esitetyt argumentit, korostuu erityisesti vastuun syntyedellytyksiä koskevien rajoitusehtojen kohdalla. Silti myös vastuun määrällinen rajoitus vaikuttaa samaan suuntaan. Esimerkkinä voidaan ajatella tilannetta, jossa velallinen myy yleisesti saatavilla olevia hyödykkeitä markkinahinnalla ja rajoittaa vastuunsa välittömiin vahinkoihin. Kun velkojalla on aina mahdollisuus tehdä katesopimus samalla hinnalla, eivät velallisen vastuulle jää kuin korkeintaan sopimusrikkomuksesta ja katesopimuksen tekemisestä aiheutuvat ylimääräiset kulut. Nämä taas ovat yleensä niin vähäisiä, ettei velkoja todennäköisesti vaivaudu vaatimaan niitä prosessiteitse. Velallisen sidonnaisuuden voitaisiin tällöin sanoa olevan käytännössä var-

¹⁰¹ Ks. Kivimäki – Ylöstalo s. 394.

¹⁰² Godenhielm, *Om säljarens bundenhet* s. 113 ilmaisee asian sanomalla, että vastuunrajoitusehtoa käyttävä myyjä saisi päättää, velvoittaako sopimus häntä. OikTL 36 §:n esitöissä esitettiin yleisenä esimerkkinä tyyppikohtuuttomuudesta ehto, joka jättää sopimuksen sisältöön olennaisesti vaikuttavan seikan yksin toisen sopimuspuolen päätettäväksi. Ks. HE 247/1981 s. 14.

¹⁰³ Ks. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 456. Ks. Petersenin s. 44–45 konstruktivistisista argumentaatiota, jonka mukaan tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella aiheutettua sopimusrikkomusta koskeva vastuunrajoitus on vastoin velvoittautumisen luontoa.

sin heikkoa, koska häneen ei sopimusrikkomustilanteessa kohdistuisi (ainakaan merkittävää) taloudellisten seuraamusten uhkaa.

Sopimussidonnaisuusargumentilla on myös taloudellisia ulottuvuuksia. Jos velallisen vastuu rajoittuisi sopimuksessa mainittuun määrään törkeästä tuotamuksesta huolimatta, merkitsisi se sopimuspuolten keskinäisessä suhteessa sen hyväksymistä, että velkojan riski joutua kärsimään vahinkoja ilman kompensatiomahdollisuutta lisääntyisi. Makrotasolla oletettava vaikutus olisi sopimusrikkomusten yleistyminen. Sopimusrikkomukset taas merkitsevät sopimusten tekemiseen ja täyttämismuutoksiin sitoutuvien voimavarojen hukkaamista.¹⁰⁴ Sopimusrikkomuksiin liittyy lisäksi välillisten vahinkojen yhteydessä esille tuleva taloudellisen toiminnan kyseistä sopimussuhdetta laajemman häiriintymisen riski: sopimusrikkomuksen vaikutukset eivät aina ilmene pelkästään sopimuspuolten keskinäisessä suhteessa, vaan seurauksena voi olla esimerkiksi kokonaistaloudellisesti vahingollinen tuotantokatkos tai rakennusurakan viivästyminen.

Yksi vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävänä pidettävä tarkoitus on velallisen suojaaminen sellaiselta korvausvastuulta, joka on hänen vastuunkantokykynsä nähden liiallinen ja tekee sopimuksen riskialttiimmaksi kuin velalliselle on taloudellisesti järkevää. Velallisen suojantarve kohdistuu odotamattomiin ja vaikeasti havaittaviin vahingoriskeihin, joita ennakoitavuuteen perustuvasta yleisestä rajoitusperiaatteesta huolimatta voi tulla korvatuksi, koska velallisen tosiasiallinen arviointikyky ja ennakoitavuusrajoituksen mukaan määräytyvä vastuu ulottuvuus eivät aina täsmällisesti vastaa toisiaan. Nämä perustelut eivät kuitenkaan puolla vastuunrajoitusten sitovuutta velallisen kvalifioituneen tuotannon yhteydessä.¹⁰⁵ Tahallisesti aiheutetut vahingot ovat luonnollisesti olleet vahingonaiheuttajan vältettävissä. Sama pätee jokseenkin poikkeuksetta törkeään huolimattomuuteen, jonka piiriin luettava menettely on yleensä lähellä tahallisuutta.¹⁰⁶ Törkeäksi huolimattomuudeksi katsottava toiminta merkitsee tavallisesti tietoisia piittaamattomuutta vahingon välttämiseksi tarpeellisista huolellisuusvaatimuksista,¹⁰⁷ joten

¹⁰⁴ Ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 61–62 sopimusten noudattamisen merkityksestä työnjaon tehokkuuden, hyödykkeiden oikean suuntautumisen ja yleisen taloudellisen aktiviteetin kannalta.

¹⁰⁵ Ks. Gomard, Obligationsret 2 s. 228.

¹⁰⁶ Ks. Rodhe s. 323: »såsom exempel på grov vårdslöshet brukar man nämna fall då omständigheterna äro sådana att en misstanke om uppsåt kan hysas men bevisning härom ej föreligger.»

¹⁰⁷ Ks. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 101. Ks. myös NJA 1992 s. 130: »På skadestånds- och försäkringsrättens område gäller enligt vedertagen uppfattning att en vårdslös-

siihen liittyvä korvausvastuu ei juurikaan uhkaa aiheutua huomaamattomuudesta tai tavanomaisesta arviointivirheestä.

Sopimusvapauden rajoitukset perustuvat yleensä joko tarpeeseen estää vahvempaa sopimuspuolta käyttämästä asemaansa kohtuuttomasti hyväkseen tai tarpeeseen kieltää muulla tavoin hyvän tavan vastaiset sopimusehdot. Sopimuspuolilla on myös vastuunrajoitusehtojen suhteen lähtökohtainen oikeus toteuttaa haluamiaan järjestelyjä, eikä sopimusvapauden rajoituksia ole syytä ulottaa niin pitkälle, että tasapuoliset sopimuskumppanit eivät voisi säännellä keskinäistä vastuutaan tarpeitaan vastaavalla tavalla. Vastuunrajoitusehtojen sitovuutta voidaan kvalifioidusta tuottamuksesta huolimatta puoltaa sellaisissa tilanteissa, joissa on molempien sopimuspuolten kannalta tarkoituksenmukaista perustaa velallista tällä tavoin heikosti velvoittava sopimus. Velallinen ei esimerkiksi katso voivansa muuten sitoutua sopimukseen sen täyttämismahdollisuuksiin liittyvien mittavien epävarmuustekijöiden vuoksi. Vastaava oikeustila voidaan ehkä toteuttaa paremmin sopimalla esimerkiksi laajasta vetäytymisoikeudesta. Jos järjestely kuitenkin tehdään vastuunrajoitusehdon muodossa, ei ole syytä ehdottomasti kieltää vastuunrajoituksen sitovuutta. On kuitenkin ilmeistä, että sopimusehdon kohtuullisuudelle tulee asettaa pitkälle menevät osapuolten asemien tasavertaisuutta ja ehtoon liittyvien tavoitteiden hyväksyttävyyttä koskevat vaatimukset.

Pääsääntöisesti korvattavien vahinkojen laajuutta koskevia vastuunrajoitusehtoja on pidettävä sitomattomina, jos niihin vedotaan törkeällä huolimattomuudella aiheutettua vahinkoa koskevan vastuun kaventamiseksi.¹⁰⁸ Ehtojen sitovuuteen puuttuminen tapahtuu yleensä parhaiten OikTL 36 §:n avulla. Vastuunrajoitusehdon soveltaminen johtaisi OikTL 36 §:n tarkoittamalla tavalla kohtuuttomuuteen, koska velalliselle jäisi sopimusehdon mukaan mahdollisuus rikottuaan sopimuksen törkeällä huolimattomuudella kieltäytyä vastaamasta näin syntyneistä vahingoista. Tämän vuoksi sovittelutarve on yleensä olemassa.

het måste vara av mycket allvarligt slag för att den skall kunna betecknas som grov; vanligen är det fråga om ett handlande som ligger på gränsen till uppsåtligt förfarande, dvs som vittnar om en betydande hänsynslöshet eller nonchalans och som medför en avsevärd risk för skada.»

¹⁰⁸ Vrt. Lindholm, JFT 1983 s. 441–442, joka pitää sääntöä liian kaavamaisena. Lindholm perustelee kantaansa muun muassa sillä, että hänen mielestään törkeän huolimattomuuden piiriin luettavien tekojen moitittavuudessa on selviä eroja: törkeä huolimattomuus rajoittuu toisaalla tahallisuuteen ja toisaalla tavalliseen huolimattomuuteen. Hellner, Speciell avtalsrätt II.2 s. 226 pitää vastuunrajoituksen sitovuutta mahdollisena huolimatta törkeästä huolimattomuudesta, jos velkoja voi saada korvauksen vakuutuksen perusteella tai toiselta korvausvelvolliselta.

(→)

OikTL 36 §:n ohella toinen mahdollinen lähtökohta samoihin tuloksiin päätyville ratkaisuille on katsoa vastuunrajoituksiin vetoaminen sopimusoi-keudellisen hyvän tavan vastaiseksi, kun vahinko on aiheutettu kvalifioidulla tuottamuksella. Hyvä tapa -argumentaatiota on käytetty vastuunrajoitus-ehjojen sitovuuden kontrollointiin etenkin ennen yleisten sovittelusäännös-ten voimaantuloa.¹⁰⁹ Hyvä tapa -vaatimusta lähellä oleva OikTL 33 §:n sään-nös oikeustoimeen vetoamisen kunnianvastaisuudesta ja arvottomuudesta ei sen sijaan yleensä sovellu vastuunrajoitusehjojen syrjäyttämiseen, koska sään-nöksen sanamuodon mukainen tulkinta johtaa koko oikeustoimen pätemät-tömyyteen.¹¹⁰ OikTL 36 §:n soveltamista kontrollikeinona voidaan perustel-la hyvä tapa -kriteeriin nähden sillä, että harkinnan lainsäädännöllinen pe-rusta on tällöin selvempi ja perustelut voidaan palauttaa velvoittavuusasteel-taan mahdollisimman korkealle sijoittuvaan oikeuslähteeseen.

8.6.2. Täytäntöönpanoapulaisten kvalifioitu tuottamus

Kun velallisen on edellä todettu vastaavan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheuttamistaan vahingoista niin, ettei hän voi varsin poikkeuk-sellisia tapauksia lukuun ottamatta vedota korvattavia vahinkoja rajoittaviin ehtoihin, on seuraavaksi täsmennettävä, päteekö sama rajoitus velallisen käyt-tämien täytäntöönpanoapulaisten törkeään tuottamukseen. Täytäntöönpano-apulaisilla tarkoitetaan tässä työntekijöitä¹¹¹ ja itsenäisiä oikeushenkilöitä (esi-

Törkeän huolimattomuuden saama sisältö riippuu siitä, millaisin edellytyksin tuotta-musarvionnissa siirrytään tavallisesta huolimattomuudesta törkeään. Törkeän huolimattomuuden edellytyksiä ei kuitenkaan voitane pitää niin helposti täyttyvinä, että sen vuoksi joitakin käsitteen piiriin kuuluvia tilanteita tulisi arvioida vahingonaiheuttajan kannalta lievemmin. Törkeäksi huolimattomuudeksi luokiteltava käyttäytyminen on ilmeisesti lä-hes poikkeuksetta tietoista siinä mielessä, että vahingonaiheuttaja on selvillä siitä, että hänellä on oikeudellinen velvollisuus olla ryhtymättä niin riskialttiiseen toimintaan kuin tapahtuu tai toimia tehokkaammin velvoitteidensa täyttämiseksi. Raja tahallisuuteen on usein näyttövaikeuksienkin vuoksi vähäinen. Ks. Saxén, Skadeståndsrätt s. 39.

¹⁰⁹ Ks. Erma s. 326 av. 22. Hoppu, Vastuun rajoitusehdoista s. 90–91. Klæstad s. 111.

¹¹⁰ Ks. HE 247/1981 s. 11. Pöyhönen s. 356. Ks. osapätemättömyydestä yleisesti Muukkonen, Muotosäännökset s. 148–149.

Ks. OikTL 33 §:n ja 36 §:n suhteesta Pöyhönen s. 351–353.

¹¹¹ Eräiden yrityksen johtoon kuuluvien henkilöiden toimintaa arvioidaan yrityksen omana toimintana samastusta koskevien periaatteiden mukaan. Ks. HE 187/1973 s. 5. HE 62/1994 s. 49. Nygaard, Aktløysevurderinga s. 138. Hellner, Skadeståndsrätt s. 116. Näiden henkilöiden kvalifioitua tuottamusta arvioidaan siten jaksossa 8.6.1. käsitellyllä tavalla.

merkiksi aliurakoitsijoita tai kuljetusyhtiöitä), joiden kanssa velallinen on tehnyt velvoitteidensa täyttämismahdollisuuksiin vaikuttavia sopimuksia.¹¹²

Velallinen vastaa tahdonvaltaisen oikeuden mukaan pääsääntöisesti täytäntöönpanoapulaistensa virheistä.¹¹³ Kontrolli- tai ekskulpaatiovastuusta vapauttavaksi perusteeksi ei ilman erityisiä edellytyksiä kelpaa se, että työntekijä tai velallisen apunaan käyttämä itsenäinen elinkeinonharjoittaja on virheellään aiheuttanut sopimusrikkomuksen. KL 27.2 §:n mukaan myyjä vapautuu kuitenkin kontrollivastuusta, jos lain 27.1 §:ssä täsmennetyt vapautumisperusteet ovat koskeneet paitsi myyjää myös täytäntöönpanoapulaista.¹¹⁴ Ekskulpaatiovastuuseen kuuluu vastaava täytäntöönpanoapulaista koskevien vapautumisperusteiden vaatimus. Velallinen vapautuu korvausvastuusta osoittamalla oman huolellisuutensa lisäksi, että sopimuksen täyttämättä jääminen on johtunut täytäntöönpanoapulaisesta ja että täytäntöönpanoapulainen ei ole menetellyt tuottamuksellisesti, vaan että hänen toimintansa on esimerkiksi estynyt ylivoimaisen tapahtuman vuoksi.¹¹⁵

Täytäntöönpanoapulaisia koskeva velallisen laaja vastuu on johtanut vastuunrajoitusehtojen tarpeeseen. Esimerkiksi yleisissä sopimusehtoissa NL 92 (kohta 37.) ja NLM 84 (kohta 70.) alihankkijoiden toimitusten virheellisyys ja viivästyminen on luettu ylivoimaisiin esteisiin. Tämän tutkimusaiheen kannalta on kuitenkin jälleen aihetta keskittyä korvattavaa vahinkoa rajoittavien sopimusehtojen sitovuuteen.

Täytäntöönpanoapulaisten virheitä koskeviin vastuunrajoitusehtoihin on yleensä suhtauduttu hyväksyvämmiin kuin velallisen omaa toimintaa koskeviin.¹¹⁶ Velallisen on katsottu voivan vapautua myös täytäntöönpanoapulaisten tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheuttaman vahingon korvaamisesta.¹¹⁷ Edellytyksenä on tosin pidetty sitä, että velallinen ei ole itse

¹¹² Ks. erilaista täytäntöönpanoapulaisista Taxell, Avtal och rättsskydd s. 110–111.

¹¹³ Ks. Taxell, Skadestånd vid avtalsbrott s. 73–74.

¹¹⁴ Uusissa skandinaavisissa kauppalaissa velallisen vastuu ulottuu yhtäläisesti omiin työntekijöihin, kyseisen sopimuksen täyttämiseen osallistuviin sopimuskumppaneihin ja yleisiin alihankkijoihin. Ks. Håstad s. 62–63, joka pohjoismaisen sääntelyn ankaruutta korostaen huomauttaa, ettei CISG 79.2 artiklan mukainen vastuu sen sijaan välttämättä ulotu yleisiin alihankkijoihin.

¹¹⁵ Ks. KKO 1960 II 62. KKO 1970 II 64.

¹¹⁶ Ks. Laine s. 233. Hov s. 105. Krüger s. 785. Gomard, Obligationsret 2 s. 228.

¹¹⁷ Vrt. Tanskan HR:n ratkaisua UfR 1970.81H. Saksassa AGBG 11 § 7-kohdassa säädetään, että vakioehtoihin sisältyvät vastuunrajoitusehdot ovat sitomattomia, jos sopimusrikkomus on johtunut vakioehtoja käyttäneen sopimuspuolen, tämän laillisen edustajan tai apulaisten törkeästä tuottamuksesta. Säännös ei kuitenkaan sovellu silloin, kun

menetellyt tuottamuksellisesti apulaisen valinnassa, opastamisessa tai valvonnassa.¹¹⁸ Aiemmin käsitellyssä ravivetokupongin katoamista koskevassa tapauksessa KKO 1983 II 91 (ään. 3–1–1) vastuunrajoitusehtoa, jonka mukaan järjestäjä ei vastannut veikkausasiamiehen tai tämän apulaisen vedonlyöjälle aiheuttamasta vahingosta ja asiamies vastasi vain tahallisesti aiheuttamastaan vahingosta, pidettiin kuitenkin kohtuuttomana siltä osin kuin ehto käsittelee törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot.

Ratkaisu KKO 1983 II 91 näyttäisi asettavan säännön, jonka mukaan velallinen ei voi vastuunrajoitusehdon avulla vapautua vastaamasta täytäntöönpanoapulaisen kvalifioidulla tuottamuksella aiheuttamasta vahingosta. KKO:n ratkaisun yleistämistä liikesuhteisiin on kuitenkin syytä varoa sen vuoksi, että tapauksessa on ollut kysymys yksityishenkilön ja ravivetoa järjestävän Suomen Hippos ry:n välisestä kuluttajasuhteesta. Pelaajan mahdollisuus vaikuttaa sopimusehtoihin on ollut olematon. Ravivetoa ei ole voinut pelata kuin yleisesti käytössä olevilla ehdoilla. Lisäksi pelinjärjestäjällä on ollut monopolit. Asiamiessuhde on ollut jatkuva ja asiamies on ollut päämieheen nähden alisteisessa asemassa. Vastuunrajoitusehto ei ole ainoastaan rajoittanut korvattavien vahinkojen määrää, vaan on pyrkinyt estämään vastuun syntymisen. Tosiseikastojen erilaisuuden vuoksi ei ole aihetta ulottaa KKO:n ratkaisun prejudikaattiarvoa tilanteisiin, joissa osapuolten tasavertaisuus on suurempi, kysymys on liikesuhteesta ja täytäntöönpanoapulaisen toiminta on itsenäistä. Seuraavaksi arvioidaankin täytäntöönpanoapulaisten törkeän tuottamuksen vaikutusta vastuunrajoitusehtojen kohtuullisuuteen niissä tapauksissa, joissa ratkaisun KKO 1983 II 91 normivaikutusta ei voida pitää suoraan lopputuloksen sanelevana.¹¹⁹

Jos velallinen on valinnut etukäteen arvioiden riittävän luotettavana pidetyn täytäntöönpanoapulaisen ja muutenkin täyttänyt apulaisen käyttämi-

vakioehtojen käyttäjän sopimuskumppani on elinkeinonharjoittaja tai oikeushenkilö eräin AGBG 24 §:ssä tarkemmin määritellyin edellytyksin.

Kuljetusoikeudelliset lakiin perustuvat vastuunrajoitukset eivät ML:n vastuunrajoituksia lukuun ottamatta päde vahingonaiheuttajan eduksi silloinkaan, kun vahinko on johdettu apulaisen kvalifioidusta tuottamuksesta. Ks. TKSL 10 ja 38.2 §. IKSL 26 §. Hoppu, Kuljetuskauppa s. 112. Ks. ML:n osalta ML 13:33, 15:17. HE 62/1994 s. 48 viitauksin aiempaan oikeustilaan. Ks. tästä Sisula-Tulokas, Transporträttens grunder s. 91.

¹¹⁸ Ks. Vinding Kruse, Ansvarsfraskrivelse s. 284.

¹¹⁹ Ks. Laine s. 233, jonka mukaan ratkaisu KKO 1983 II 91 »sisältää sen yleisen oikeusohjeen, ettei kuluttajia koskevassa elinkeinonharjoittajan yksipuolisesti laatimissa vakioehdoissa ole sallittua vapauttaa itseään täytäntöönpanoapulaistenkaan törkeällä tuottamuksella aiheuttaman vahingon korvaamisesta.»

seen liittyvät huolellisuusvaatimukset, muistuttaa täytäntöönpanoapulaisten kvalifioidulla tuottamuksella aikaansaama velallisen sopimusrikkomus yllättävien suoritusesteiden tilanteita. Sopimuksen rikkomisen syy ei tosin ole perinteisten *force majeure* -määritelmien tapaan sopimukseen nähden ulkopuolinen,¹²⁰ mutta kuitenkin samalla tavoin odottamaton ja velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle jäävä. Tällaisten riskien, joiden ilmenemismahdollisuus on molempien sopimuspuolten vaikeasti arvioitavissa ja joihin kummallakaan ei ole suoranaista vaikutusmahdollisuutta,¹²¹ suhteen vastuunrajoittamista on yleensä pidetty hyväksyttävänä.¹²² Ylivoimaista estettä ja *force majeure* koskevien tavanomaisten vastuuvapauslausekkeiden koh-
tuullisuutta ei ole yleensä epäilty.¹²³

Kun vielä otetaan huomioon aiemmin esitetty näkemys, jonka mukaan korvattavien vahinkojen laajuutta rajoittavat ehdot ovat velkojan kannalta yleensä lievempiä kuin vastuun syntyedellytyksiä koskevat vastuunrajoitusehdot, voidaan ensin mainittuja rajoitusehtoja pitää monesti sitovina silloinkin, kun sopimusrikkomus johtuu täytäntöönpanoapulaisten kvalifioidusta tuottamuksesta. KKO:n ratkaisu 1983 II 91, heikomman sopimuspuolen suojaa koskevat näkökohdat ja yleisten sopimusehtojen osalta vakiosopimuksia koskevat periaatteet asettavat kuitenkin OikTL 36 §:n tulkinnassa huomioon otettavia rajoja ehtojen sitovuudelle. Täytäntöönpanoapulaisten suhde velalliseen lienee myös usein huomionarvoinen: oman työntekijän kvalifioidun tuottamuksen seurauksista vapautuminen lienee rajoitetummin mahdollista kuin täytäntöönpanoapulaisten toimineen itsenäisen oikeushenkilön aikaansaamista vahingoista.

¹²⁰ Ks. esimerkiksi Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 120: »Det som konstituerar omöjligheten av typen *force majeure* är prestationshindrets orsak. Denna skall vara en övermäktig tilldragelse, en utifrån kommande sällan inträffande händelse av osedvanlig art.»

¹²¹ Velallisen kontrollimahdollisuus on yleensä sitä vähäisempää mitä itsenäisemmin täytäntöönpanoapulaisten toimii. Esimerkiksi työntekijä on normaalisti muun muassa työoikeudellisen direktiovallan kautta velallisen vaikutusmahdollisuuksien piirissä, kun taas esimerkiksi ulkomaisen alihankkijan toimintaa ei useinkaan voida valvoa ennen sovittua toimitusaikaa.

¹²² Ks. Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 342 vastuusta täytäntöönpanoapulaisten epäta-
vallisen ja odottamattoman toiminnan yhteydessä.

¹²³ Ks. Godenhielmin, *Om säljarens bundenhet* s. 99–108 ja 245–247 riskiteoriaa.

8.7. Vastuunrajoitusehdot ja ennakoitavuusperiaate

Korvattavia vahinkoja rajoittavien sopimusehtojen ja vastuuta yleisenä dispositiivisena normina rajoittavan ennakoitavuusperiaatteen suhde määräytyy niin, että vahingon on tullakseen korvatuksi oltava sekä vastuunrajoitusehdon mukaan korvattavien vahinkojen piirissä että riittävässä määrin ennakoitava. Kaikkia määrällisen vastuunrajoituksen piiriin kuuluvia vahinkoja ei korvata automaattisesti, vaan kunkin yksittäisen vahingon korvaaminen edellyttää sen ennakoitavuutta. Toisaalta ennakoitavina pidettäviä vahinkoja ei korvata laajemmin kuin sitovan vastuunrajoituksen mukaiseen enimmäismäärään saakka.

Vastuunrajoitusehdoilla ja ennakoitavuusrajoituksella on selvästi erilaiset tehtävät korvattavien vahinkojen määrittämisessä. Silti niillä on yhteyksiä. Sovellettaessa vastuunrajoituksen sitovuuskontrollin yhteydessä vakioehto-oikeudellista oppia ankarista ja yllättävistä ehdoista tai OikTL 36 §:n kohtuullistamissäännöstä voidaan vastuunrajoitusehdon tarkoittamien vahinkojen ennakoitavuus ottaa huomioon merkityksellisenä punnintatekijänä. Tahdonvaltainen normistohan on yleensäkin tärkeä mittapuu arvioitaessa sopimusehdon ankaruutta tai kohtuullisuutta.¹²⁴

Mitä vähemmän odotettavasta vahingosta on kysymys, sitä harvemmin on tarvetta puuttua sen korvaamista rajoittavan sopimusehdon sitovuuteen.¹²⁵ Jos taas vastuunrajoitus supistaa korvattavia vahinkoja niin, että pelkän ennakoitavuusrajoituksen perusteella vahvistettu korvaus olisi olennaisesti suurempi, korostuu vastuunrajoituksen hyväksyttävyyttä koskevan kontrollin tarve. Tällaisissa tapauksissa, joissa vastuunrajoitus selvästi muuttaa sopimuspuolten välistä oikeussuhdetta dispositiivisen oikeuden mukaisesta, on perusteltua vaatia osapuolten sitoutumiselta enemmän. Ankaran vakioehdon korostamista koskevalla vaatimuksella pyritään lisäämään velkojan sitoutumiseen liittyvää tietoisuutta sopimuksen sisällöstä. Myös vastuunrajoitusehdon kohtuullistaminen voi tulla kysymykseen, jos muut sovitteluharkinnan kannalta relevantit seikat puoltavat sitä.

Sopimuksentekijöiden kannalta sääntelymuotojen keskeinen ero on siinä, että vastuunrajoitusehdoilla velallisen vastuun määrä voidaan ennalta määrittää täsmällisemmin kuin lakimääräisen normiston mukaan. Erityisesti vastuun enimmäismäärän sitominen velallisen saaman vastikkeen arvoon tai markkamääräisestä vastuukatosta sopiminen tekee velallisen enimmäisriskistä

¹²⁴ Ks. edellä 8.3.2., 8.5.

¹²⁵ Ks. vähemmistön mielipidettä ratkaisussa KKO 1994:13 (ään. 3–2 perusteluista).

tarkkaan laskettavan. Välillisten tai epäsuorien vahinkojen sulkeminen vastuun ulkopuolelle merkitsee myös sitä, että velallinen voi yleensä luottaa siihen, ettei sopimusrikkomuksesta seuraava enimmäisvastuu ole hänen vastuunkantokykynsä nähden liiallinen, vaikka vastuun markkamääräiset rajat jäävätkin tällöin vähemmän täsmällisiksi.

Ennakoitavuusrajoituksella ei voida päästä yhtä suureen ennustettavuuteen kuin vastuunrajoitusehdoilla, koska sen soveltaminen edellyttää harkintaa, jonka täsmällistä tulosta ei useinkaan voida etukäteen tietää. Toisaalta myös vastuunrajoitusehtojen sitovuus voi olla hankalasti arvioitavissa, koska sitovuuskontrollissa vaikuttaa joukko joustavia kriteereitä (ankara ja yllättävä ehto, kohtuullisuus, törkeä huolimattomuus) ja ehtojen laatijan kannalta epäedullinen tulkintasääntö. Siten täysin varmaa keinoa vastuun laajuuden etukäteisarviointiin ei ole.

8.8. Sopimussakon korvausvastuuta rajoittavasta vaikutuksesta

Tässä luvussa on käsitelty ainoastaan sellaisia sopimusehtoja, jotka rajoittavat vahingonkorvauksen laajuutta dispositiivisen oikeuden mukaisesta enimmäismäärästä. Velallisen vastuun laajentamisesta voidaan sopia samankaltaisten sopimusehdon sitovuutta kontrolloivien normien sallimissa rajoissa kuin, mitkä koskevat vastuunrajoitusehtoja. Velallisen vastuuta voidaan lisätä sopimalla korvattavan vahingon sisällöstä esimerkiksi niin, että velallinen on velvollinen korvaamaan hänen viivästyksestään johtuvat velkojan tulon menetykset. Samansuuntaisesti vaikuttaa se, että osapuolet sopimusta päättäessä nimenomaisesti vahvistavat pitävänsä tiettyjä vahinkoriskejä ennakoitavina.

Käytännössä tavallisin tapa laajentaa velallisen vastuuta on sopimussakosta sopiminen. Sopimussakolla ei tosin aina pyritä velallisen vastuun laajentamiseen, vaan sen tavoitteena voi olla myös vastuun selkeyttäminen. Sopimussakkoehto ankaroittaa velallisen vastuuta ennen kaikkea vastuun syn-typerusteiden osalta: Sopimussakon maksamisvelvollisuus ei riipu tuottamuksesta, ja sen maksamisesta voi vapautua vain ulkopuolisen suoritusesteen perusteella.¹²⁶ Velvollisuus maksaa sopimussakkoa ei myöskään riipu siitä,

¹²⁶ Ks. Caselius, DL 1929 s. 375. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 444. Olsen s. 202–207. Ks. esimerkkinä sopimussakon maksamisvelvollisuudesta vapautumisesta yllättävien suoritusesteiden vuoksi KKO 1944 II 7. (→)

onko velkoja kärsinyt vahinkoa.¹²⁷ Sopimussakon määrä ei sen sijaan aina ole vahingonkorvausta suurempi. Esimerkiksi monissa suuriarvoisissa sopimuksissa, kuten rakennusurakassa ja konetoimituksissa, sopimussakko määrätään usein viivästyksen varalta niin, että velallinen on velvollinen maksamaan sopimussakkona tietyn osuuden sopimushinnasta kutakin viivästyksen aikayksikköä kohti. Samalla välilliset vahingot käsittävä vastuu suljetaan tavallisesti pois.¹²⁸

Vahingonkorvauksen laajuutta rajoittavien periaatteiden ollessa tutkimuksen kohteena on sopimussakon osalta aihetta paneutua kysymykseen, voiko velkoja saada vahingonkorvausta kärsimästään vahingosta, joka ylittää sopimussakon määrän. Kysymys voidaan esittää myös muodossa, toimiiko sopimussakkoehdo samalla vastuunrajoituksena tutkimuksessa aiemmin esitettyjen periaatteiden mukaisesti.

Koska sopimuspuolilla on lähtökohtainen vapaus päättää heidän keskinäistä oikeussuhdettaan koskevan sopimusoikeudellisen seuraamusjärjestelmän yksityiskohdista, riippuu sopimussakon korvausvastuuta rajoittava vaikutus ensisijaisesti sakkoehdon sisällöstä.¹²⁹ Jos sopimussakko on tarkoitettu korvausvastuun ylärajaksi, ei sen ylimenevää vahinkoa voida tuomita vahingonkorvauksena kompensoitavaksi, ellei ehtoa katsota esimerkiksi kohtuuttomuuden vuoksi sitomattomaksi. Jos taas sopimuspuolet ovat halunneet ottaa sopimussakon käyttöön vahingonkorvausta yksinkertaisempaan seuraamukseksi ilman, että sillä on lopullisesti tarkoitettu ratkaista osapuolten välistä vastuunjakoa, voidaan sen lisäksi tai sen sijasta käyttää vahingonkorvausseuraamusta.¹³⁰

Sopimussakon vastuuta rajoittavaa vaikutusta koskeva ongelma tulee yleensä esille silloin, kun sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhteesta ei

Vahingonkorvauksen ja sopimussakon maksamisvelvollisuuteen johtavien perusteiden eroa kaventaa se, että myös vahingonkorvausvastuusta vapauttava ekskulpaatiotodistelu edellyttää usein jonkin ulkopuolisen suoritusesteen osoittamista. Ks. edellä 5.2.1.1.

¹²⁷ Ks. Hoppu, Pääpiirteet s. 204.

¹²⁸ Näin esimerkiksi NL 92 13–14 kohdat. NLM 84 48–50 kohdat. YSE 1983 20 §. Rakennustarvikkeiden yleiset hankintaehdot 13.4 kohta.

¹²⁹ Ks. Kivimäki – Ylöstalo s. 400. Olsen s. 140–141. Ks. sopimussakon tarkoituksella argumentoinnista sopimussakkoehdon kohtuullistamista koskevassa asiassa KKO 1983 II 78.

¹³⁰ Velkoja voinee tällöin yhtä hyvin joko vaatia sopimussakkoa ja sen ylimenevältä osalta vahingonkorvausta tai luopua kokonaan vetoamasta sopimussakkoehdoton ja vaatia sen sijasta vahingonkorvausta. Ensin mainittu vaihtoehto on velkojalle edullisempi siinä mielessä, että sopimussakkoa koskeva vaatimuksen osa edellyttää menestyäkseen helpommin täyttyvää tosiseikastoa.

ole nimenomaisesti sovittu.¹³¹ Osapuolten tarkoituksen selvittäminen voi olla vaikeaa, sillä sopimussakkoehdot käytetään varsin erilaisiin tarkoituksiin. Niillä voidaan esimerkiksi pyrkiä ratkaisemaan velallisen olevan vastuun sisältö lopullisesti vahingonkorvausseuraamus sivuuttaen, sopimaan presumtiivisesta korvausmäärästä, josta voidaan poiketa ylös- tai alaspäin aiheutuneen vahingon mukaan tai takaamaan velkojalle tietty vähimmäiskorvaus, jonka saamiseksi velkojan ei tarvitse esittää näyttöä kärsimästään vahingosta.¹³²

Yhdeksi pohjoismaisen velvoiteoikeuden klassiseksi kysymykseksi on muodostunut se, onko sopimussakkoa in dubio pidettävä vahingonkorvauksen ylärajana.¹³³ Mielipiteet siitä, kuinka tilanne on ratkaistava, ellei osapuolten tarkoituksesta ole mitään selvitystä, ovat vaihdelleet.¹³⁴ KKO:n käytännöstä ei ole saatavissa yksiselitteistä vastausta kysymykseen: Vihman sopimussakkoa koskevassa tutkimuksessaan esittämissä ratkaisuissa KKO 1922 I 35 (hankintasopimus), 1929 II 408 (esiintymissopimus) ja 1940 II 219 (hankintasopimus) sopimussakon ylittävät vahingonkorvausvaatimukset on hylätty. Tapauksessa KKO 1925 II 479 (kiinteistönkaupan tekemistä koskeva sitoumus) vaatimus on hyväksytty.¹³⁵ Myöhemmistä tapauksista kaksi, KKO 1951 I 16 (metsänhakkuusopimus) ja 1954 II 35 (hankintasopimus), viittaa-

¹³¹ Vakioehdoissa kysymykseen on kiinnitetty usein huomiota. YSE 1983 ehtojen 20 §:n mukaan urakan täyttämässä viivästynyt rakennusurakoitsija on velvollinen suorittamaan kultakin täydeltä viikolta sopimussakkoa 0,25 % urakkahinnasta. Rakennuttajalla ei ole ehdon mukaan oikeutta muuhun korvaukseen, ellei urakoitsija ole menetellyt tahallisesti tai törkeän tuottamuksellisesti. Ks. myös NL 92 kohta 14. NLM 84 kohta 50. Rakennustarvikkeiden yleiset hankintaehdot kohta 13.4.

¹³² Ks. erilaisista sopimussakkoon liitettyistä tarkoituksista Caselius, DL 1929 s. 357–361. Palmgren, JFT 1937 s. 766–767. Vihma, Sopimussakko s. 46–48. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 442.

¹³³ Laaja yksimielisyys on saavutettu siitä, että sopimussakkoa ja vahingonkorvausta ei niiden kohdistuessa samaan sopimusrikkomukseen kumuloida niin, että velkojalla olisi oikeus vaatia molempia täysimääräisenä. Ks. Vihma, Sopimussakko s. 275–278. Rodhe s. 520. Olsen s. 136–137. Kumulaatiosta sopimiseen ei luonnollisesti ole muita esteitä kuin kohtuullistamismahdollisuus.

¹³⁴ Sopimussakon ylittävää vahingonkorvausta ovat pitäneet mahdollisena Palmgren, JFT 1937 s. 778–781. Vihma, Sopimussakko s. 264. Hakulinen s. 209. Godenhielm s. 98. Hoppu, Pääpiirteet s. 204–205. Augdahl s. 296. Saksassa asiasta on nimenomainen säännös. Ks. BGB 340.2 §. Sopimussakon ovat katsoneet vahingonkorvauksen ylärajaksi Caselius, DL 1929 s. 364–365. Aro, DL 1971 s. 337–338. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 452. Olsen s. 143. Krüger s. 786.

¹³⁵ Ks. Vihma, Sopimussakko s. 249–251. Jälkimmäisen ratkaisun tuella Vihma (s. 264) esittää oikeuskäytännön merkitystä korostavaan metodiin tottunutta hämmästy-

vat siihen, ettei sopimussakon ylittävän vahingonkorvauksen tuomitsemiselle ole ehdottomia esteitä.¹³⁶ Ratkaisussa KKO 1982 II 52 (valmistuskäyttöön tarkoitettun koneen kauppa) ei taas ole myönnetty vahingonkorvausta viivästystä koskeneen sopimussakon ylittäneestä liiketulon menetyksestä.

Mielipide-erot ja oikeuskäytännön epäyhtenäiseltä vaikuttava linja selittyvät osaksi kysymyksenasettelun tarkentamisen tarpeella. Ajatus, jonka mukaan voitaisiin löytää yksi presumtiivinen lähtökohta sen ratkaisemiseen, voidaanko sopimussakon ylittävää vahingonkorvausta tuomita, on ongelmallinen. Sopimussakkoehdotta käytetään erilaisissa sopimuksissa (esimerkiksi irtaimen kauppa, rakennusurakka ja kilpailukieltosopimus) ja ne ovat keskenään eri tyyppisiä (esimerkiksi määrältään kiinteitä tai viivästykseen keskeisiin tai suoritusvirheen määrään sidottuja).¹³⁷ Presumtio sääntö ei myöskään yleensä ole välttämätön, koska sopimuksen sisällöstä voidaan tavallisesti löytää kiinnekohtia harkinnalle, jolla pyritään selvittämään, mikä sopimuspuolten tarkoitus todennäköisimmin on ollut. Mahdollista on kuitenkin, että sopimuspuolet eivät ole lainkaan havainneet kysymystä sopimussakon ylittävästä korvausvastuusta.¹³⁸ Tällöin on turvauduttava (presumtioista riippumattomaan) reaaliin argumentteihin perustuvaan vastuunjakoharkintaan,

tävän huomautuksen: »Oikeuskäytäntömmekään ei ole mitenkään yksimielisesti käsityskantaani vastustavalla kannalla».

¹³⁶ KKO 1951 I 16: »Kun ei ollut näytetty metsänhakkuusopimuksen täyttämättä jäämisestä aiheutuneen vahinkoa, jota sopimussakko ei riittänyt peittämään, tuomittiin vain sopimussakko maksettavaksi.»

KKO 1954 II 35: »Sopimussakkoa, jonka hankkija oli sitoutunut maksamaan siinä tapauksessa, että hankinta jäisi täyttämättä, ei ollut ilman muuta pidettävä sopimuksen rikkomisesta suoritettavan vahingonkorvauksen enimmäismääränä.»

¹³⁷ Ks. Aro, DL 1971 s. 324, joka huomauttaa sopimustyyppierojen merkityksestä. Ks. myös Olsen s. 24.

Taloudellisilta tarkoituksiltaan varsin erilaisina sopimussakkoehdot on pidettävä esimerkiksi valmistuskäyttöön tarkoitettun koneen kaupassa käytettävää ehtoa, jonka mukaan suorituksessaan viivästyneen myyjän on maksettava 0,5 % kauppahinnasta sopimussakkona jokaista viivästysviikkoa kohti, ja kilpailukieltosopimukseen otettua ehtoa, jonka mukaan sopimuksen rikkomisesta seuraa tietty kiinteämääräinen sopimussakko. Sopimussakkoehdot tarkoitus ja sopimusten muu sisältö voivatkin olla niin erilaisia, ettei tyydyttäviä ratkaisuja voida ilman muuta saavuttaa kiinteillä säännöillä.

¹³⁸ Sopimuspuolten dissenssi on myös mahdollinen: heillä ei ole ollut yhteistä tarkoitusta sopimussakon oikeusvaikutusten suhteen, vaan kumpikin on mieltänyt ehdon merkityksen eri tavalla luullen toisen osapuolen tarkoittavan samaa. Ks. Klami, Ihmisen säännöt s. 353 siitä, miten osapuolten sopimukseen kohdistamat suoritusodotukset voivat yleensäkin poiketa toisistaan. Sopimuksen näkeminen tahtojen yhtymisenä on tällöin harhaanjohtavaa.

jonka nojalla voidaan valita, millainen vaikutus sopimussakkoehdolle annetaan.

Yksi käyttökelpoinen harkinnan lähtökohta on vertailu dispositiiviseen normistoon. Jos sopimussakko on määrältään olennaisesti pienempi kuin sopimusta päätettäessä odotettavissa ollut velallisen dispositiivisen normiston mukainen vahingonkorvausvastuu, ei sitä tule pitää korvausvastuuta rajoittavana ilman lisäselvitystä osapuolten tarkoituksesta. Jos sopimuspuolet pyrkivät korvausvastuun selvään rajoittamiseen lakimääräisestä, voidaan pitää todennäköisenä, että he käyttävät tähän tarkoitukseen nimenomaista vastuunrajoitusehtoa. Yleensä ei ole uskottavaa, että vastuun rajoittaminen pyrittiin toteuttamaan sopimussakkoehdon oheisvaikutuksena.

Sopimussakon ylittävän korvausvastuun mahdollisuus vahvenee, jos sopimussakkoehdon katsotaan päätyneen sopimukseen velkojan edun vuoksi.¹³⁹ Vaikka sopimussakko ei kompensoisikaan kaikkia sopimusrikkomuksesta mahdollisesti seuraavia vahinkoja, on se kuitenkin velkojalle vahingonkorvausta yksinkertaisempaan seuraamukseksi edullinen niissä tapauksissa, joissa ei aiheudu sopimussakon määrän ylittäviä vahinkoja. Jos voidaan päätellä, että velkojan tarve saada käyttöönsä vaivaton oikeuskeino on vaikuttanut sopimussakkoehdon ottamiseen sopimuksen osaksi, ei yleensä voida pitää todennäköisenä, että ehdon olisi tarkoitettu toimivan vahingonkorvauksen ylärajana.

Jos sopimussakon määrä vastaa suuruusluokaltaan sopimusta päätettäessä odotettavissa olleita vahinkoja tai on niitä suurempi, voidaan usein olettaa, että sopimuspuolten tarkoituksena on ollut ratkaista velallisen sopimusvastuukysymys lopullisesti.¹⁴⁰ Sopimussakkoehdon käyttöön liittyvistä eduista korostuu tällöin se, että vahingon määrää koskeva todistelu ei ole tarpeen, eikä korvauksen sisältö riipu tuomioistuimen arvioinnista. Sopimussakkoehdolla on pyritty edistämään sujuvaa konfliktinratkaisua.¹⁴¹ Sopimussakon ottamista vastuun ylärajaksi voi kuitenkin mutkistaa velkojalle aiheutuvien vahinkojen vaikea arvioitavuus sopimusta päätettäessä. Etenkin monien välillisten vahinkojen aiheutumisriski ja määrä ovat usein ennalta hankalasti täs-

¹³⁹ Ks. Aro, DL 1971 s. 333.

¹⁴⁰ Ks. KKO 1954 II 35, jossa sopimussakkoehdon tarkoituksena katsottiin olleen, että puunhankintaa koskevaan sopimukseen sisältynyt sopimussakko käsitti korvauksen kaikesta siitä vahingosta, joka ostajalle voi sopimuksen täyttämättä jäämisestä aiheutua. Ratkaisua perusteltiin sillä, että sopimussakko oli tavanomaista määrää huomattavasti suurempi.

¹⁴¹ Ks. Olsen s. 30, 36.

mennettävissä. Näillä arviointimahdollisuuksilla voi olla merkitystä harkittaessa, onko sopimussakkoa pidettävä vahingonkorvausvastuun ylärajana.¹⁴²

Kaikkiaan ratkaisu edellyttää varsin laajaa sopimuksen sisällön kokonaisarviointia. Presumtioilla ei siinä voine olla mainittavaa merkitystä. Yhden esimerkin harkinnan toteuttamisesta tarjoaa KKO:n ratkaisu 1982 II 52.

Ratkaisun otsikko kuuluu: »Sopimukseen, joka koski teollisuuslaitoksen koneeseen tarvittavan erikoislaitteen suunnittelua ja valmistamista ja joka oli tehty tilaajan määrittelemien ehdoin, oli otettu toimituksen viivästymistä koskeva sopimussakkoehdot. Laitteen valmistuksen epäonnistuttua sopimus oli purettu. Asiassa ilmenneet seikat ja alalla tavallinen sopimuskäytäntö huomioon ottaen sopimusta tulkittiin siten, ettei valmistaja, joka ei ollut erikseen sitoutunut vastuuseen laitteen toimittamatta jäämisestä aiheutuvasta liiketulon menetyksestä, ollut sopimuksen rikkomisen johdosta velvollinen suorittamaan korvausta välillisestä vahingosta yli viivästyssakon määrän.»

Argumentaation moninaisuus ilmenee vielä selvemmin ratkaisun perusteluista. Perusteluissa todetaan ensin, että sopimuksen ehdot oli alkujaan määritelty ostajan lähettämässä tilauskirjeessä. Koneen myyjä oli ne myöhemmin kirjallisesti vahvistanut. Sopimusehtoihin sisältyi »viivästymissakkoa» koskeva ehto. Ostaja oli ennen tilauksen tekemistä saanut sivulliselta tarjouksen 3–5 miljoonan lankarullan kaupasta, ja ostajan oli ollut tarkoitus käyttää tilaamaansa ruiskupuristusmuottia näiden lankarullien valmistukseen. Hän ei ollut kuitenkaan sopimusta tehtäessä ottanut erikseen huomioon muotin toimittamatta jäämisestä itselleen mahdollisesti aiheutuvia vahinkoja. Myyjän taas ei näytetty olleen selvillä sivullisen tekemästä tilauksesta. Edelleen KKO huomautti, että muotin hinta oli pieni siihen hyötyyn nähden, joka sen käyttämisestä oli odotettavissa. Vielä huomiota kiinnitettiin siihen, että koneiden ja laitteiden toimittamista koskevissa sopimuksissa oli tapana rajoittaa myyjän vastuuta välillisistä vahingoista.

Ostaja sai tapauksessa sopimussakon lisäksi korvausta sellaisista välittömistä vahingoistaan, jotka aiheutuivat koneen virheellisyyden selvittelystä. Ostaja sai 600 markan korvauksen kuluista, jotka olivat aiheutuneet opastuskäynnistä myyjän tehtaalle ja 1.000 markan korvauksen muotin tarkastamisesta. Näiden kulujen korvaamiseen ei vaikuttanut se, että sopimussakkoa tuomittiin sopimusehtojen mukaisesti viivästyksen kestoajan perusteella yhteensä 3.334,30 markkaa. Sopimus-

¹⁴² Taxell, Avtal och rättsskydd s. 453 huomauttaa sopimussakon ylittävän vahingonkorvauksen voivan olla perusteltu, jos sopimusrikkomus aiheuttaa muuttuneiden olosuhteiden takia suurempia vahinkoja kuin sopimusta päätettäessä otettiin lukuun.

sakon tulkittiin näin koskevan vain viivästysvahinkoa, minkä vuoksi koneen virheestä johtunut vahinko oli aihetta korvata erikseen, eikä sopimussakkoehdoista rajoittanut sitä koskevaa vastuuta. Ratkaisu ei siksi merkinnyt sopimussakon ja vahingonkorvauksen kumuloimista, vaan seuraamukset kohdistuivat eri vahinkoihin.¹⁴³

Sopimussakon vaikutus sitä korkeamman vahingonkorvauksen mahdollisuuteen riippuu ensisijaisesti sopimuspuolten tarkoituksesta. Ellei siitä saada selvitystä, joudutaan turvautumaan harkintaan, jossa voidaan ottaa huomioon ainakin sopimustyyppi, sopimussakon määräytymisperuste, alalla tavalinen sopimuskäytäntö, odotettavissa olleiden ja aiheutuneiden vahinkojen määrä sekä sopimuksen muu sisältö. Tällöin on kysymys vastuunjakoarkinnasta, jota ei ole syytä pyrkiä perustelemaan osapuolten oletetulla tarkoituksella argumentaation fiktiivisyyden vuoksi. Harkinta on toteutettava kohtuullista ja tarkoituksenmukaista vastuunjakoa tavoitellen rakenteellisesti samantapaisin punninnoin kuin ennakoitavuusrajoituksen soveltaminen. Sopimussakkoehdon korvausvastuuta rajoittavan vaikutuksen suhteen ei ole syytä pyrkiä tarkkoihin sääntöihin, vaan sopimuksen yksityiskohtien huomioon ottamiselle on tarpeen jättää sijaa.

8.9. Yhteenveto

Vastuunrajoitusehdoilla on käytännössä keskeinen merkitys vahingonkorvausvastuun laajuutta rajoittavana normilähteenä. Niihin liittyy mahdollisuus, että vahvempi osapuoli pyrkii käyttämään sopimuksentekoaasemaansa hyväkseen kaventaakseen siten omaa sopimusvastuutaan enemmän kuin voidaan pitää hyväksyttävänä. Tämän vuoksi vastuunrajoitusehtojen sitovuutta joudutaan kontrolloimaan useilla periaatteilla.

Jos vakioehtoihin sisältyy vastuunrajoitusta pidetään ankarana tai yllättävänä ehtona, edellyttää sen sopimuksen osaksi tuleminen, että ehtoa korostetaan sopimusta päätettäessä. Määrällinen vastuunrajoitus ei ole automaattisesti ankara ehto, vaan sopimuksen kokonaisuutta koskeva harkinta on tarpeen korostamisvelvollisuuden selvittämiseksi.

¹⁴³ Ks. Vihma, Sopimussakko s. 276. Ks. myös KKO 1986 II 97, jossa A oli rikkonut sekä sopimussakolla vahvennetun velvoitteensa olla myymättä muita kuin B:n maa-hantuomia hammaslääkärintuoleja että sopimuksen mukaisen velvoitteensa tilata B:ltä vähintään 100 hammaslääkärintuolia vuodessa. A velvoitettiin maksamaan sopimussakon lisäksi vahingonkorvausta tilausvelvoitteensa laiminlyönnistä.

Sopimusten tulkintaperiaatteista epäselvyyssääntö kaventaa vastuunrajoitusehtojen merkitystä velallisen ollessa ehtojen laatija. Vastuunrajoitusehdoissa yleinen välillisen vahingon käsite voi aiheuttaa tulkintaongelmia, eikä KL 67 §:n välillisten vahinkojen määritelmään ole syytä poikkeuksettomasti sitoutua vastuunrajoitusehtoja tulkittaessa.

Vastuunrajoitusehto saattaa menettää merkityksensä myös kohtuullistamisen kautta. Vastuunrajoituksen kohtuullisuutta harkittaessa on huomioon otettava muun muassa velallisen saama vastike, osapuolten mahdollisuudet välttää vahinkoja ja suojautua niiltä, velkojan käytössä olevien oikeuskeinojen muodostama kokonaisuus ja sopimusrikkomuksen sisältö.

Tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella sopimuksen rikkonut menettää lähes poikkeuksetta mahdollisuutensa vedota vastuutaan rajoittaviin ehtoihin. Täytäntöönpanoapulaisen kvalifioidusta tuottamuksesta vapautuminen on laajemmin mahdollista, etenkin tämä tulee kysymykseen tasavertaisten sopimuspuolten välillä.

Myös sopimussakkoehdo voi toimia vastuuta rajoittavana sopimusmääräyksenä. Sopimussakkoa suuremman vahingonkorvauksen mahdollisuus riippuu osapuolten tarkoituksesta. Ellei tästä ole selvitystä, voidaan arvioinnissa lähteä sopimukseen ja sopimussakkoehdoton muuten liittyvistä tarkoituksista ja riskinjakoargumenteista.

9. Kokoavia näkökohtia

9.1. Luvun sisällöstä

Kappaleessa 9.2. esille tuleva uusi näkökulma on vahingonkorvauksen asema muiden sopimusrikkomukseen liittyvien velkojan oikeussuojakeinojen joukossa. Vahingonkorvausta tarkastellaan suhteessa hinnanalennukseen (9.2.1.) ja luontoissuorituspakkoon (9.2.2.). Olennainen kysymys korvausvastuun laajuutta koskevan tutkimuksen kannalta on, miten vahingonkorvausvastuuta rajoittavat normit vaikuttavat siihen, mikä oikeusseuraamus johtaa velkojan kannalta parhaaseen tulokseen.

Lopuksi kappaleessa 9.3. tehdään yhteenvedonomaaisesti yleisiä huomioita sopimukseen liittyvien intressien nauttiman oikeussuojan määräytymisestä.

9.2. Vahingonkorvaus ja muut sopimusrikkomuksen oikeusseuraamukset

Sopimusoikeuden oikeussuojakeinojen järjestelmä on Suomessa etenkin ennen KSL:n ja KL:n säätämistä kehittynyt paljolti oikeuskäytännön ja oikeustieteen tuella. Kehitystä on sen vuoksi leimannut osittainen suunnittelemattomuus, joka heijastuu muun muassa siinä, etteivät oikeussuojakeinojen keskinäiset suhteet ole kaikilta osin täsmentyneet johdonmukaisiksi. Vahingonkorvaus ei ole ainoa sopimussuhteissa tapahtuvan riskinjaon väline, vaan se saa merkityksensä osana oikeussuojakeinojen systeemiä.¹ Oikeussuojakeinot ovat vuorovaikutussuhteessa toisiinsa niin, että yhden käyttökelpoisuuteen vaikuttavan muutoksen (esimerkiksi korvattavien vahinkojen supistaminen/

¹ Ks. Jørgensen, Afhandlinger s. 116–117.

laajentaminen, vastuuperusteiden kiristäminen/lieventäminen) voidaan olettaa heijastuvan muiden käyttötärpeeseen.

Seuraavassa arvioidaan vahingonkorvauksen suhdetta kahteen muuhun seuraamukseen, joiden tavoitteena on vahingonkorvauksen tavoin turvata velkojalle sopimuksen mukainen hyöty. Vertailukohteina ovat hinnanalennus ja luontoissuoritusvelvollisuus. Tarkoituksena on tehdä havaintoja sen suhteen, miten vahingonkorvauksen määrää koskeva normisto vaikuttaa siihen, mikä oikeusseuraamus kulloinkin antaa velkojalle parhaan tuloksen.

9.2.1. Vahingonkorvaus ja hinnanalennus

Hinnanalennus² eroaa vahingonkorvauksesta suoritusvirheen seuraamukseksi objektiivisen perusteensa ja erilaisen laskutapansa puolesta. Hinnanalennuksen objektiivisuus tarkoittaa, että hinnanalennus perustuu tehdyn suorituksen sopimuksen mukaista alempaan arvoon, eikä velallinen voi vapautua siitä tuottamuksen puuttumisen tai suoritusesteen vuoksi.³

Velkojalla on käytännössä usein mahdollisuus saada hyvitys samasta vahingosta joko vahingonkorvauksen tai hinnanalennuksen muodossa. Ellei velkojalle ole aiheutunut muuta kuin sopimuksen kohteen tarkoitettua alemmasta arvosta johtunutta vahinkoa, voi vahingonkorvausmahdollisuus jäädä merkityksettömäksi. Hinnanalennuksen objektiivisesta perusteesta johtuu, että velkojalla ei ole intressiä vaatia vahingonkorvausta, jos vahingonkorvaus ja hinnanalennus ovat määrältään yhtä suuria, koska hän saa saman hyvityksen hinnanalennuksena ilman velallisella vahingonkorvaussäännösten mukaan olevaa mahdollisuutta vapautua vastuusta. Vahingonkorvausta voidaankin periaatteessa pitää hinnanalennukseen nähden väistyvänä seuraamuksena, jonka käyttämiseen ei ole tarvetta silloin, kun sen määrä on hinnanalennusta vastaava.

Hinnanalennus ei kuitenkaan voi läheskään aina syrjäyttää vahingonkorvausta, sillä sen käyttöala on olennaisesti suppeampi kuin vahingonkorvauksen. Hinnanalennuksen määrä on KL 38 §:n mukaan laskettava niin, »että alennetun ja sopimuksen mukaisen hinnan välinen suhde vastaa virheellisen

² Hinnanalennus-käsitettä käytetään tässä vastikkeenalennuksen synonyyminä: alennettavan vastikkeen ei tarvitse olla rahasuoritus, johon hinnanalennuksesta puhuminen viittaa, vaan suoritushäiriön vuoksi voidaan periaatteessa mitä tahansa vastiketta alen-
taa. Jatkossa puhutaan kuitenkin hinnanalennuksesta termin suuremman vakiintuneisuuden vuoksi.

³ Ks. KL 37 §. HVL 11.1 §. MVL 15.3, 16.1, 17.1 §. KsKväll 12 §. Ks. KL 37 §:n osalta HE 93/1986 s. 89.

ja sopimuksen mukaisen tavarán arvon välistä suhdetta luovutusajankohtana.» Vastaavaa laskuperiaatetta on noudatettu jo ennen KL:a⁴ ja se soveltuu muihinkin sopimustyypppeihin.⁵ Sisula-Tulokkaan analyysi on osoittanut laskutavan olevan teoreettisesti ongelmallinen ja tulleen toisinaan käytännössä sivuutetuksi tarkoituksenmukaisuuspunninnoin.⁶

Hinnanalennus on oikeuskäytännössä laajentunut muun muassa korjauskustannusten hyvittämisen suuntaan,⁷ mutta edelleen on selvää, ettei hinnanalennuksella voida kompensoida ainakaan esimerkiksi suorituksen hyödyntämismahdollisuuden menettämisestä johtuneita seurausvahinkoja. Hinnanalennuksella kyetään näin korvaamaan vain sopimuksenvastaisen suorituksen tarkoitettua alemmasta arvosta johtuva vahinko. Velkoja joutuu turvautumaan vahingonkorvaukseen saadakseen korvausta kaikista muista välittömistä tai välillisistä vahingoistaan, esimerkiksi vahingon selvittelykustannuksista tai menetetyistä tuloista.⁸

Vahingonkorvauksen ja hinnanalennuksen erottamisella on merkitystä myös silloin, jos toinen (tai molemmat) hinnanalennuksen määrään vaikuttavista vertailukohteista (sopimuksen mukaisen suorituksen arvo ja toteutuneen suorituksen arvo) muuttuu, ja jos oikeusseuraamusten määrää laskettaessa sovelletaan eri arvioajankohtia. Irtaimen kaupassa hinnanalennus lasketaan KL 38 §:n mukaan tavarán luovutusajankohdan arvoja silmällä pitäen.⁹ Tämä lienee useimmiten muihinkin sopimustyypppeihin soveltuva hinnanalennuksen laskemisajankohta,¹⁰ vaikka arvioajankohtaa koskevien poikkeuksettomien sääntöjen muodostaminen on tilanteiden moninaisuuden vuoksi vaikeaa.¹¹

⁴ Ks. Aaltonen II s. 154.

⁵ Ks. Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 200 kiinteistönkaupasta. Krüger s. 768.

⁶ Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 254–279 kaavamaisen laskutavan ongelmista ja muista hinnanalennuksen määrään käytännössä vaikuttaneista tekijöistä.

⁷ Ks. korjauskustannuksista hinnanalennuksen perusteena HE 120/1994 s. 62–63.

⁸ Ks. Gomard, Obligationsret 2 s. 134.

⁹ Ks. HE 93/1986 s. 90, jossa huomautetaan kaupanteon jälkeen tapahtuvan virheettömän tavarán arvonnousun tulevan ostajan hyväksi ja arvonnousun vastaavasti ostajan tappioksi.

¹⁰ Vrt. maakaaritoimikunnan ehdottama MK 2:26 mietinnössä KM 1989:53. Sen mukaan hinnanalennus laskettaisiin sopimuksen tekemisajankohdan arvojen perusteella. Ks. myös hallituksen esitys uudeksi maakaareksi 2:31.1.

¹¹ Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 248–251 erilaisista kysymykseentulevista arvioajankohdista. Ks. myös Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 199. Gomard, Obligationsret 2 s. 132.

Vahingonkorvauksen laskeminen ei sen sijaan normaalisti liity luovutus-ajankohtaan, vaan sopimusrikkomuksen vaikutukset velkojan taloudelliseen asemaan voidaan yleensä ottaa huomioon tuomitsemisajankohtaan saakka.¹² Jos velkojan olisi vahingon rajoittamiseksi pitänyt tehdä katesopimus, otetaan arviointiperusteeksi kuitenkin ajankohta, jolloin korvaava sopimus olisi pitänyt tehdä, eikä myöhempää sopimuksen kohteen arvonnousua korvata.¹³ Laskemisajankohtien erilaisuuden vuoksi vahingonkorvaus antaa velkojalle edullisemman tuloksen, jos sopimuksen mukaisen suorituksen arvo on sovitun luovutusajankohdan jälkeen lisääntynyt.¹⁴

Velkoja saattaa saada vahingonkorvauksen avulla parempaa suojaa kuin hinnanalennusta vaatimalla myös silloin, kun velkoja ei ole antanut velalliselle KL 36 §:n (tai KSL 5:18:n) mukaista korjausmahdollisuutta. Ratkaisun KKO 1984 II 180 perusteella on puollettu näkemystä, jonka mukaan korjausmahdollisuuden tarjoamatta jättävä velkoja menettää oikeutensa hinnanalennukseen, mutta säilyttää kuitenkin vahingonkorvausoikeutensa.¹⁵ Oikeussuojakeinojen käyttömahdollisuuksien erotelu tällä tavalla on epätarkoituksenmukaista, ja siihen liittyy erehdyksistä johtuvien oikeudenmenetysten vaara.¹⁶

Vahingonkorvauksen ja hinnanalennuksen määrää koskevat säännöt ratkaisevat, kumpaan oikeussuojakeinoon vetoaminen on velkojan kannalta edullisempaa.¹⁷ Hinnanalennus määräytyy sopimuksen mukaisen ja tehdyn suo-

¹² Ks. Kivimäki, JFT 1962 s. 145–146. Tämä kanta vastaa yleistä sopimusvastuun tavoitteeksi katsottua pyrkimystä saattaa velkoja siihen asemaan, missä hän olisi ilman sopimusrikkomusta ollut.

¹³ Ks. Kivimäki, JFT 1962 s. 142–143. Portin, Tidpunkten s. 313. Tällä laskenta-ajankohdalla ei ole merkitystä vahingonkorvauksen ja hinnanalennuksen vertailemisen kannalta, koska katesopimukseen perustuva vaatimus seuraa sopimuksen purkamista, jolloin velkojan haltuun ei jää hinnanalennukseen johtavaa virheellistä suoritusta.

¹⁴ Arvon vähentyminen puolestaan tekee hinnanalennuksesta velkojalle edullisemman. Ks. Rodhe, ScStL 1966 s. 163. Hellner, TfR 1991 s. 144–145. Håstad s. 203.

¹⁵ Ks. Pöyhönen, LM 1985 s. 559–562. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 226–229, 284–285.

¹⁶ Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 229.

¹⁷ Vastuunrajoitusehdoissa pyritään toisinaan rajoittamaan hinnanalennuksen määrää samalla tavalla kuin vahingonkorvausta. Ks. esimerkiksi NL 92 kohta 31 ja NLM 84 kohta 64, joiden mukaan sekä hinnanalennuksen että vahingonkorvauksen enimmäismäärä on 15 % kauppahinnasta. Hinnanalennuksen määrän rajoittaminen voi helposti johtaa kohtuuttomuuteen, jos velkojan saamassa suorituksessa on suurempaa vastikkeenalennusta edellyttävä virhe ja muita oikeuskeinoja ei ole käytettävissä.

Hinnanalennus voi vastuunrajoitusehtojen vuoksi olla joskus velkojalle vahingonkorvausta edullisempi: Jos vastuunrajoitusehdossa puhutaan vain vahingonkorvauksen rajoittamisesta, ei liene syytä ulottaa sitä tulkinnallisesti hinnanalennukseen. Erityisesti näin

rituksen arvojen suhteen perusteella, ja tulee sen vuoksi kysymykseen arvoon vaikuttavien suoritusvirheiden seurauksena.¹⁸ Vahingonkorvauksen laskusäännöt ovat painotuksiltaan subjektiivisempia niiden tähdätessä velkojalle tämän erityiset intressit (rajoitusperiaatteiden sallimissa puitteissa) huomioon ottaen aiheutuneen vahingon korvaamiseen. Yksinkertaisissa sopimusrikkomuksissa suoritusvirheestä johtuva suorituksen alempi arvo ja velkojalle aiheutunut vahinko vastaavat toisiaan, mutta jos velkojalla liittyy suorituksen saamiseen sen arvosta suoranaisesti riippumattomia intressejä (esimerkiksi käyttöhyöty), saa vahingonkorvaus seuraamuksena itsenäistä merkitystä.

Vahingonkorvauksen laajuutta rajoittavat periaatteet vaikuttavat siihen, kuinka usein velkojalla on tarvetta vaatia vahingonkorvausta sen tarjotessa hinnanalennusta laajemman hyvityksen.¹⁹ Jos seurausvahinkojen ja muiden sopimuksen kohteen arvon muutoksista riippumattomien vahinkojen korvaamista rajoitettaisiin voimakkaasti, heikkenisi vahingonkorvauksen asema oikeuskeinona ja hinnanalennuksen rooli painottuisi. Itsenäisen vahingonkorvausseuraamuksen tarvetta pitäisivät tällöinkin yllä sopimusrikkomuksesta aiheutuneet ylimääräiset reklamaatio- ja selvittelykustannukset, joiden korvaamista rajoitusperiaatteet eivät yleensä kavenna. Myös varsinaisten seurausvahinkojen, kuten sivullisille maksettujen korvausten ja menetettyjen tulojen, osalta voidaan havaita, ettei ennakoitavuusrajoitusta ole mitenkään kategorisesti sovellettu niiden korvaamista kaventavasti, vaan oikeuskäytäntö on tarjonnut verrattain laajaa suojaa näillekin intresseille.²⁰ Ennakoitavuusrajoitus jättää siten vahingonkorvaukselle keskeisen, hinnanalennuksesta erotuvan aseman. Vastuunrajoitusehdot, joilla välillisten vahinkojen korvaaminen suljetaan pois, ovat sitovina pikemminkin omiaan vähentämään vahingonkorvauksen merkitystä. Tällöinkin jää jäljelle välittömien ylimääräisten kustannusten korvausmahdollisuus sekä aiemmin mainitut tilanteet, joissa

on, jos tulkinta tapahtuu ehdon laatineen velallisen vahingoksi. Ks. hinnanalennusta koskeviin rajoitusehtoihin liittyvistä näkökohdista Frense s. 136–137.

¹⁸ Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 281.

¹⁹ Hinnanalennukseen ei liity normeja, jotka rajoittaisivat seuraamuksen laajuutta sen odottamattomuuden perusteella. Kun hinnanalennus merkitsee velallisen saaman vastikkeen alentamista ilman, että vastuu voi ylittää vastikkeen määrää, ei vastuun liiallisuus velallisen kannalta ole yhtä tavallinen ongelma kuin vahingonkorvauksen yhteydessä. Kuten Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 300–302 on esittänyt, voi kohtuuttomuustilanne tulla kuitenkin esille esimerkiksi silloin, kun yksityishenkilön myymästä asunnosta paljastuu yllättävä, suureen hinnanalennukseen johtava virhe, ja myyjän saama kauppahinta on jo käytetty uuden asunnon rahoittamiseen. Ks. maakaarta koskeva HE 120/1994 s. 63, jossa kategorisesti todetaan, ettei hinnanalennusta voida sovitella.

²⁰ Ks. 6.5.3.–6.5.4.

vahingonkorvaus voi esimerkiksi erilaisen arvioajankohdan vuoksi tarjota hinnanalennusta tehokkaampaa suojaa.²¹

Hinnanalennuksen ja vahingonkorvauksen suhteen monimutkaisuus²² johtaa joissakin tapauksissa siihen, että velkojan hyvitykseksi saaman rahasuorituksen määrä riippuu siitä, kumman oikeussuojakeinon laskusääntöjen mukaan korvaus tuomitaan. Tulosten vaihtelevuus on velkojan oikeussuojan kannalta ongelma, koska hänelle tulevan hyvityksen määrä voi vaihdella satumanvaraisesti, ellei vaatimuksen rubrisoinnin merkitystä tunneta. Soveltamistulosten ero johtuu siitä, että hinnanalennuksen ja vahingonkorvauksen määrän laskentatavat ovat erilaisia: hinnanalennus korostaa arvojen suhdetta, kun taas vahingonkorvaus vertaa sopimuksen mukaisen ja virheellisen suorituksen taloudellisia lopputuloksia. Tämän vuoksi seuraamusten soveltamistulokset eivät voi olla yhdenmukaisia.

Vahingonkorvauksen määrää koskevat normit ovat joustavia verrattaessa niitä kaavamaisempiin hinnanalennussäännöksiin. Oikeuskeinojen eroja voitaisiin ilmeisesti pienentää lisäämällä hinnanalennuksen laskutavan harkinnanvaraisuutta ja luopumalla muodollisesta sidonnaisuudesta KL 38 §:n kaltaiseen laskentakaavaan. Käytännössä hinnanalennuksen määrän vahvistaminen onkin muotoutunut osittain harkinnanvaraiseksi.²³ Silti hinnanalennus ei voi ulottua välillisiin vahingoihin, eikä sillä voida hyvittää velallisen saamaa vastiketta suurempia vahinkoja täysimääräisesti.²⁴ Etenkin näissä tilanteissa vahingonkorvaus tulee säilyttämään asemansa hinnanalennuksesta eroavana velkojan suojakeinona.

9.2.2. Vahingonkorvaus ja luontoissuoritus

Vahingonkorvauksen laajuutta rajoittavat säännöt vaikuttavat luontoissuoritusvelvollisuuden asemaan.²⁵ Jos velkoja saa vahingonkorvauksen avulla hy-

²¹ Myös tehdyn sopimuksen kannattavuus (sovitun hinnan suhde markkinahintaan) voi vaikuttaa siihen, johtaako hinnanalennus vai korjauskustannuksiin perustuva vahingonkorvaus suurempaan hyvitykseen. Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 241–242.

²² Oikeuskäytännössä näitä oikeuskeinoja ei ole aina pidetty tarkasti erillään. Ks. KKO 1985 II 86, jossa matkanjärjestäjä veloitettiin ratkaisuoitsikon mukaan suorittamaan kustajalle vahingonkorvausta, kun taas perusteluissa puhutaan hinnanalennuksesta.

²³ Ks. Sisula-Tulokas, Prisavdrag s. 276–277.

²⁴ Jälkimmäisellä rajoituksella voi periaatteessa olla merkitystä hinnanalennuksen perustuessa korjauskustannuksiin tai mahdollisesti laajentuessa muitakin ylimääräisiä kustannuksia hyvittäväksi.

²⁵ Tämä koskee yhtä hyvin ennakoitavuusrajoitusta kuin vastuunrajoitusehtojakin.

vityksen, joka kaikkine vaikutuksineen vastaa sopimuksen mukaisesta suorituksesta velkojalle tulevaa hyötyä, ei velkojalla yleensä ole tarvetta vaatia luontoissuoritusta, koska vahingonkorvaus on oikeussuojakeinona usein yksinkertaisempi ja varmempaan tulokseen johtava.²⁶ Vahingonkorvauksen laajuutta sääntelevät alikompensatoriset rajoitusperiaatteet (tai vahinkojen arvostusperiaatteet) puolestaan lisäävät velkojan tarvetta vedota luontoissuoritusvelvollisuuteen.²⁷

Luontoissuoritusvelvollisuudella on merkitystä myös silloin, kun vastaaavan suorituksen hankkiminen muualta on hankalaa tai sopimuksen kohteen yksilöllisyyden vuoksi mahdotonta,²⁸ ja velkojalla on nimenomainen intressi suorituksen saamiseen ilman halua tyytyä pelkkään rahasurrogaattiin.²⁹ Luontoissuoritusvastuulla ei näissä tapauksissa ole aina sellaista rahallista vastinetta, johon velkoja olisi valmis oikeutensa vaihtamaan tai sitten velkojan vapaaehtoisesti valitsemien korvauksen tulisi hänen subjektiivisten intressiensä vuoksi olla markkina-arvoon tai muihin objektiivisiin mittapuihin verrattuna ylikompensatorinen.

Luontoissuorituksen merkitystä korostaa se, että vahingonkorvauksen laajuutta rajoittavat säännöt ja usein esille tulevat näyttövaikeudet saattavat johtaa siihen, ettei velkoja saa täysimääräistä korvausta vahingoistaan.³⁰ Vahin-

²⁶ Ks. Aurejärvi s. 128 av. 4. Vahingonkorvaus ei ole velkojalle luontoissuoritusta edullisempi oikeuskeino esimerkiksi silloin, kun velallisen maksukyky on epävarma ja luontoissuoritus merkitsee olemassa olevan esineen hallinnan luovuttamista, joka on veraten helposti täytäntöön pantava velvoite.

²⁷ Ks. Schwartz, Yale LJ 1979 s. 276–277, joka katsoo kompensaatiotavoitteen puoltavan luontoissuorituksen (specific performance) käytön laajentamista.

Tässä tutkimuksessa viitataan luontoissuoritusta käsiteltäessä muutamiin angloamerikkalaisten tutkijoiden specific performance -instituuttia koskeviin näkemyksiin. Velkojalla on angloamerikkalaisissa maissa mahdollisuus vaatia specific performancea harvemmin kuin luontoissuoritusta Suomessa. Oikeuskeinojen edellytyksissä on siten eroja. Specific performancen käyttöalasta, jonka ytimenä ovat tilanteet, joissa vahingonkorvauksen ei katsota toteuttavan riittävän tehokkaasti velkojan oikeuksia luontoistäytäntöön verrattuna ks. Guest 517–520. Calamari – Perillo s. 660–682. Treitel s. 785–800. Tässä tutkimuksessa hyödynnetty specific performancea koskeva aineisto käsittelee etupäässä specific performancen taloudellisia vaikutuksia vahingonkorvaukseen verrattuna, minkä vuoksi luontoissuoritusvastuun edellytyksiä koskevan normiston erilaisuus ei tee aineistoa käytökelvottomaksi.

²⁸ Ks. Krüger s. 748.

²⁹ Ks. Ljungman s. 34–39, jossa luontoissuoritusvelvollisuutta koskevien normien osalta korostetaan juuri tarkoitusta antaa velkojalle vahingonkorvausta tehokkaampaa oikeussuojaa.

³⁰ Linzer, Colum. L. R. 1981 s. 156 huomauttaa lisäksi monista arvoista, joita tuo-

gonkorvausnormiston kehittäminen sellaiseksi, että se kaikissa tilanteissa takaisi velkojalle täysimääräisen korvauksen kaikista velkojan erityisistä intresseistä, on edellä todettu mahdottomaksi, koska se lisäisi vaihdantaan liittyviä odottamattomia riskejä.³¹ Velkojalla voi siten olla tarve saada luontoissuoritusta koskeva oikeutensa toteutetuksi.³² Toisaalta luontoissuoritus ei ole erityisen käyttökelpoinen oikeussuojakeino sen vaikean täytäntöönpantavuuden ja suorituksen vaikeutumisesta mahdollisesti seuraavan luontoissuorituksen poikkeuksellisen kalleuden vuoksi.³³

Suomen oikeudessa luontoissuoritus on yleinen velvoiteoikeudellinen oikeussuojakeino, joka velkojalla on lähtökohtaisesti käytettävissään.³⁴ Velkoja voi sopimusrikkomuksen havaittuaan esittää yhtä hyvin luontoissuoritus- kuin vahingonkorvausvaatimuksenkin. Myös molempien seuraamusten yhtäaikainen käyttäminen on mahdollista, ja niin tapahtuu esimerkiksi velkojan vaatiessa sopimusrikkomuksen jälkeen virheetöntä suoritusta ja hänelle sopimusrikkomuksesta jo aiheutuneen vahingon korvaamista.

Luontoissuoritustuomioiden käyttökelpoisuuden ongelmana ovat täytäntöönpanokeinot. Irtaimen tai kiinteän omaisuuden luovuttamiseen velvoittava tuomio pannaan täytäntöön UL 3:2.1:n nojalla. Täytäntöönpanossa voidaan käyttää UL 3:30:ssä säädettyjä keinoja, kuten omaisuuden etsintää ja puolustettavina pidettäviä voimakeinoja. Jos velallinen kuitenkin hävittää tai kätkee tuomion tarkoittaman irtaimen esineen, voi luontoissuoritusoikeus jäädä toteutumatta. Kun tuomion kohteena on sellainen suoritus, jonka muu kuin velallinen voi täyttää, on ulosotonhaltijalla UL 3:4.1:n mukainen oikeus val-

mioistuimet eivät voi mitata. Niihin kuuluvat esimerkiksi esteettiset, humanistiset ja tunnearvot.

³¹ Ks. Epstein, J. Leg. Stud. 1989 s. 132, joka pitää seurausvahinkojen systemaattista alikompensaatiota tarpeellisenä vahinkojen välttämiseksi. Näkemyksen taustalla on halu korostaa velkojan mahdollisuuksia välttää seurausvahinkoja esimerkiksi varautumalla suoritushäiriöön vaihtoehtoisin toimintatavoin. Vrt. Farnsworth, Yale LJ 1985 s. 1352–1353.

³² Luontoissuoritusoikeuden merkitystä velkojalle kaventaa se, että laiminlyödyksi tulleen velvoitteen täyttämiseen velvoittava tuomio ja sen täytäntöönpano eivät vaikuta niihin keskeytysvahinkoihin tms. menetyksiin, joita velkojalle on jo ehtinyt aiheutua. Käytettävissä on vain vahingonkorvaus mainittuine puutteineen.

³³ Yleisen specific performance -velvollisuuden on toisinaan arvioitu lisäävän sopimuspuolten neuvottelukuluja sekä sovittaessa sitä koskevista rajoituksista että selvitetäessä sopimusrikkomusta. Ks. Schwartz, Yale LJ 1979 s. 279–291, joka ei katso näiden arvioiden estävän specific performancen soveltamisalan laajentamista. Vrt. Bishop, J. Leg. Stud. 1985 s. 312–314.

³⁴ Ks. KL 22, 23, 30, 34.2, 51–52 §. Aurejärvi s. 81–82. Tepora – Kartio – Koulu – Wirilander s. 192.

tuuttaa velkoja teettämään työ velallisen kustannuksella.³⁵ Teettämisvaltuuden avulla velkojan luontoissuoritusoikeuden tulisi periaatteessa toteutua.³⁶

Luontoissuoritustuomion täytäntöönpano on ongelmallisimmillaan, kun tuomio tarkoittaa sellaista suoritusta, jonka vain velallinen voi tehdä.³⁷ Ellei velallinen täytä velvoitettaan vapaaehtoisesti, voidaan hänet pakottaa siihen UL 3:4.1:n mukaan uhkasakolla tai vankeudella. Etenkin vankeuden käyttämistä painostuskeinona yksityisoikeudellisen velvoitteen täyttämiseksi on pidetty arvelluttavana,³⁸ ja mahdollisuutta luontoissuoritustuomion antamiseen onkin rajoitettu velallisen persoonaan sitoutuneiden velvoitteiden osalta.

Luontoissuoritusvelvollisuuden tosiasiallista merkitystä kaventaa joukko sen käyttöä koskevia rajoituksia. Ne liittyvät sekä luontoissuoritustuomion antamisen edellytyksiin että luontoissuoritustuomion täytäntöönpanomahdollisuuksiin.³⁹ Luontoissuoritustuomio ei ole mahdollinen ensinnäkään, jos velvoite on niin vahvasti velallisen persoonaan sitoutunut, että täytäntöönpanokeinot uhkaisivat velallisen koskemattomuutta (esimerkiksi TSL:n alaiset työsuoritukset sekä taiteelliset ja tieteelliset työsuoritukset).⁴⁰ Luontoissuoritukseen velvoittavaa tuomiota ei voida antaa myöskään, jos suorituksen tekeminen olisi velalliselle kohtuuttoman kallista (ns. liikavaikeus).⁴¹ Luontoissuoritusvastuulle saatetaan asettaa muitakin rajoituksia, joista mainittakoon vielä suorituksen tosiasiallinen mahdottomuus (kaupan kohteena oleva erityisesine on tuhoutunut) ja velvoitteen täyttämisen lainvastaisuus.⁴²

Kun luontoissuoritustuomion antaminen ei edellä esitetyistä syistä ole mahdollista, on velkojalla sopimuksen taloudellisen sisällön toteuttamiseksi käytettävissään lakiin perustuvista seuraamuksista vain vahingonkorvaus.⁴³

³⁵ Teettämishuika voi sisältyä myös täytäntöönpanon kohteena olevaan tuomioon, mikä yksinkertaistaa täytäntöönpanoa. Ks. UL 3:2.1,6. Ks. myös Ellilä s. 289.

³⁶ Krüger s. 748 käyttää korvaavan sopimuksen tekemisestä nimitystä »reell natural-oppfyllelse».

³⁷ Ks. Aurejärvi, Irtaimen kaupan takuuehdot s. 112–113.

³⁸ Ks. Halila – Havansi s. 247.

³⁹ Jørgensen, Afhandler s. 23 huomauttaa siitä, että materiaaliset luontoissuoritusvastuun edellytyksiä koskevat normit tulisi saattaa yhdenmukaisiksi luontoissuoritustuomion täytäntöönpanoa koskevien säännösten kanssa.

⁴⁰ Ks. Ellilä s. 292. Aurejärvi s. 83.

⁴¹ Ks. KL 23.1 §. KKO 1959 II 137 ja KKO 1982 II 60. Aurejärvi s. 85. Krüger s. 752–753. Gomard, Obligationsret 2 s. 59–61.

⁴² Luontoissuoritusvelvollisuuden rajoituksia koskevasta keskustelusta ks. Hakulinen s. 52–54. Aurejärvi s. 82–86.

⁴³ Hinnanalennus ei voi tulla kysymykseen, ellei mitään virheellistä, arvoltaan sopimuksen mukaista alempaa suoritusta ole tehty.

Rodhe toteaa tilannetta voitavan kuvata joko niin, että velvoite sitoo velallista, mutta sen luontoistäytäntöönpano ei ole mahdollista, tai että velallista on oikeus lakkauttaa velvoite vahingonkorvausvelvollisuutta vastaan.⁴⁴

Sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun tehtävänä on sellaisissa sopimusrikkomustilanteissa, joissa velkojalta on luontoissuorituksen puuttumisen tai virheellisyyden vuoksi jäänyt saamatta sopimuksen mukaista hyötyä, korvata luontoissuoritus tai täydentää sitä. Vahingonkorvaus ratkaisee luontoissuoritusvastuun sijasta sopimusvelvoitteen tosiasiallisen sisällön niissä tapauksissa, joissa luontoissuoritustuomio tai sen täytäntöönpano ei tule kysymykseen. Vastuun laajuutta määrittävä normisto joudutaan muodostamaan vastakkaisiin suuntiin vaikuttavat tavoitteet huomioon ottaen. Sopimussidonnaisuuden tosiasiallinen merkitys vaatii, että vahingonkorvausseuraamus takaa velkojalle riittävän tehokkaasti luontoissuoritusta vastaavan hyödyn, koska velkoja joutuu tyytymään siihen luontoissuorituksen estyessä.⁴⁵ Toisaalta velallista ei voida etenäkään seurausvahinkojen (esimerkiksi voitollisen jälleenmyyntimahdollisuuden menettämisen) osalta rasittaa liiallisella korvausvastuulla, joka olisi yleensä vielä yhteydessä velkojan erityisolosuhteisiin. Rajoitusperiaatteille käytännössä annettavaa sisältöä harkittaessa on syytä tunnistaa vahingonkorvausnormistoon kohdistuvat erilaiset vaatimukset ja huomata korvausratkaisujen merkitsevän usein valintoja vaihtelevien suojaamistavoitteiden välillä.

9.3. Velkojan sopimukseen liittämien odotusten suojaamisen peruste ja merkitys

9.3.1. Vahingonkorvauksen kompensatorinen tehtävä

Vahingonkorvauksen päämääriä koskevassa keskustelussa ovat eniten esillä olleet vahinkojen ennaltaestäminen ja vahingonkärsijän hyvittäminen.⁴⁶

⁴⁴ Ks. Rodhe s. 378. Jälkimmäinen kuvaus on lähellä vetäytymisoikeudelle tavallisesti annettua sisältöä. Ks. myös Krüger s. 749 tilanteista, joissa velkojalla on periaatteessa oikeus luontoissuoritukseen, mutta täytäntöönpano ei ole mahdollista.

⁴⁵ Luontoissuoritusvastuu merkitsee pääsääntöisesti korkeampiasteista sidonnaisuutta kuin pelkkä velvollisuus vahingonkorvaukseen. Ks. Pöyhösen s. 218–219 kuvaamia vastuelementtejä. Monesti esitetty kysymys siitä, millä edellytyksillä velallinen saa vetäytyä sopimuksesta ns. positiivisen sopimusedun korvaamista vastaan, perustuu myös näiden vastuumuotojen aste-eroon. Ks. Aurejärvi s. 86–87. Rudanko, Myötäväikutushäiriöistä s. 307. Rodhe s. 706–709. Augdahl s. 211–217.

⁴⁶ Ks. esimerkiksi sopimuksenulkoista vastuuta koskevat Jørgensen, Erstatningsret

Korvausvastuun uhan voidaan ajatella estävän ennalta sopimusrikkomuksia, koska sopimusvelallinen tietää, että häneen kohdistuu sopimusrikkomustilanteessa taloudellisia seuraamuksia. Preventiovaikutus voi ilmetä niin, että velkojan käytössä olevat oikeussuojakeinot vähentävät velallisen halua jättää sovittu suoritus tekemättä tai saavat velallisen harkitsemaan sopimuksen tekovaiheessa kykyään velvoitteiden täyttämiseen. Vahingonkorvauksen preventiivinen vaikutus on etenkin sopimuksenulkoisen vastuun puolella saanut pysyvän keskustelunaiheen aseman.⁴⁷

Käsitykset vahingonkorvauksen ennaltaestävän vaikutuksen tehokkuudesta eivät ole kovin täsmällisiä. Sopimussuhteisiin liittyy (etenkin liikesuhteissa) keskimäärin enemmän harkintaa ja suunnitelmallisuutta kuin sopimuksenulkoisiin vahinkotilanteisiin, minkä kautta preventiovaikutus saattaisi korostua sopimussuhteissa. Toisaalta korvausmäärän ennakoitavuus voi myös rohkaista sopimusrikkomuksiin, jos velallinen arvioi odotettavissa olevan vahingonkorvausvelvollisuuden edullisemmaksi kuin esimerkiksi kustannuksia lisäävällä tavalla vaikeutuneen suorituksen tekemisen.

Sopimusoikeudellisista seuraamuksista puhuttaessa ei ole aihetta pyrkiä etsimään niiden yhtä ratkaisevaa tehtävää. Sen sijaan on huomattava seuraamuksiin liittyvien tavoitteiden moninaisuus, jonka vuoksi erilaisten päämäärien (sopimusrikkomusten ennaltaestäminen, sopimussidonnaisuuden vahvistaminen, sopimusvelkojan taloudellisen aseman turvaaminen, konfliktitilanteen selvittäminen molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla ym.) keskinäisiä suhteita ei voida kiinteästi määritellä. Seuraamusjärjestelmän tavoitteiden moninaisuus ilmenee myös siinä, että tavoitteiden keskinäiset painoarvot voivat vaihdella riippuen muun muassa sopimustyyppistä, sopimuspuolistä ja muista yksilöllisistä seikoista.

Preventiovaikutusten sijasta tässä tutkimuksessa on painotettu toista vahingonkorvauksen päätehtävää. Vahingonkorvauksella pyritään korjaamaan loukatun osapuolen taloudellinen asema niin, että vahinko ei jää rasittamaan velkojaa. Sopimussuhteissa vahingonkorvaus voi täydentää puutteellista (virheellistä tai viivästynyttä) luontoissuoritusta tai toimia kokonaan laiminlyödyn suorituksen surrogaattina. Molemmissa tapauksissa oikeuskeinolla siirretään sopimusvelkojaan kohdistuneita menetyksiä velallisen kannettavaksi.

s. 35–37 ja Hellner, Skadeståndsrätt s. 31–37, joissa mainitaan lisäksi vahinkojen kohdentamista ja siihen liittyvää pulverisointia koskevat tavoitteet. Ks. Stoll s. 147–151.

⁴⁷ Pohjoismaissa erityisesti Lundstedt on nähnyt vahingonkorvauksen ennaltaestävän vaikutuksen seuraamuksen tärkeänä justifikaatioperusteena. Ks. Lundstedt, Grundlinjer s. 108–109 ja 123–126.

Vahingonkorvauksella pyritään näin toteuttamaan sopimuksen taloudellinen sisältö suoritushäiriöstä huolimatta. Tätä voidaan kutsua vahingonkorvauksen kompensatoriseksi tehtäväksi. Vahingonkorvauksen kompensatorinen tavoite on yhteinen länsimaisten markkinatalousmaiden sopimusoikeudelle riippumatta esimerkiksi Skandinavian maiden, Saksan ja Common Law -maiden sopimusoikeuden muuten merkittävistä eroista.⁴⁸

Vahingonkorvauksen kompensaatiotavoitteen ydin on seurausvahinkojen osalta näkemyksessä, jonka mukaan sopimus antaa velkojalle oikeuden luottaa sopimussuhteen kehittyvän tarkoitetulla tavalla. Rakennusurakoitsija voi siten suunnitellessaan pääurakan toteuttamistapaa ja työaikataulua lähteä siitä, että aliurakoitsija tekee oman suorituksensa sovitun aikataulun puitteissa. Tuotteidensa valmistuksessa käytettävän koneen tilaava yritys on periaatteessa oikeudellisesti suojattu suunnitellessaan toimintaansa sen edellytyksen pohjalta, että kone on tuotantokäytössä myyjän lupaamana ajankohdanaan. Tärkeä kysymys on, mitkä velkojan edellytykset ovat sillä tavoin oikeudellisesti suojattuja, että velkojalla on oikeus niiden suhteen kompensatoriseen korvaukseen.⁴⁹ Tätä kysymystä on tutkimuksessa lähestytty tarkastelemalla vahingon määritelmää ja korvausvastuun laajuutta rajoittavia periaatteita.

9.3.2. Sääntelyn muodosta

Vahingonkorvauksen laajuutta sääntelevä normisto on kahdenkertaisesti avoin. Tällä tarkoitetaan ensinnäkin sitä, että vastuuta rajoittavista periaatteista keskeisimmällä ennakoitavuusrajoituksella ei ole lainsäädännössä ilmaistua yleistä muotoa, jolla tulkintoja voitaisiin perustella.⁵⁰ Periaatteen yleisen muodon tarkentamista rasittaa tietty epävarmuus, sillä sen täsmentämi-

⁴⁸ Treitel, Remedies s. 76 luettelee kolme keskeistä periaatetta, jotka ovat yhteisiä mannereurooppalaiselle ja angloamerikkalaiselle sopimusvastuulle: »First, damages are compensatory and are awarded to protect certain recognized interests of the plaintiff. Secondly, the interest most generally protected is that which the plaintiff has in the performance of the contract. - - The third main principle is that all the systems under discussion stop short of fully protecting these interests.»

⁴⁹ Kompensaatiosta puhuminen esimerkiksi velkojalle korvattavan saamatta jääneen voiton osalta voi kuulostaa ongelmalliselta, koska velkojalle korvataan jotakin, mitä hänellä ei ole vielä koskaan ollut. Ajatus on kuitenkin substantiaalinen, sillä kysymys on velkojan (toteutumattomiin odotuksiin liittyvien) oikeuksien toteuttamisesta vahingonkorvauksen avulla.

⁵⁰ Ennakoitavuusrajoituksen lainsäädännöllisen perustan puuttuminen koskee myös irtaimen kauppaa. KL:ssa vahinkojen ennakoitavuus mainitaan vain osana korvausvas-

sessä nousevat oikeuslähteistä johtavaan asemaan oikeuskäytäntö, oikeustiede ja reaaliset argumentit, joiden yhdistämisellä ei useinkaan voida päätyä kovin täsmällisiin normiformulaatioihin.⁵¹

Toinen normiston avoimuuden ilmentymä seuraa ennakoitavuusrajoituksen yleislausekkeenomaisuudesta: soveltamisratkaisu saa lopullisen sisältönsä konkreetin tapauksen yhteydessä, jolloin vasta voidaan ratkaista, miten periaatteeseen kohdistuvia erilaisia tavoitteita ja tausta-arvoja painotetaan.

Rajoitusnormiston yleislausekkeenomaisuudesta on seurannut aiemmin mainittu kehäpäätelmäkritiikki: adekvaattisuusoppien on väitetty määrittelevän lopulta erilaisten tarkentavien kriteerien jälkeen adekvaatiksi vahingon, jonka tuomioistuim sellaiseksi katsoo.⁵² Adekvaattisuutta tai vahinkojen ennakoitavuutta koskevien periaatteiden sisältämän harkinnanvaran vuoksi onkin ilmeistä, etteivät kyseiset opit ole niin tarkaksi muotoutuneita, että tuomari voisi pelkästään niitä loogisesti analysoimalla löytää vastauksen siihen, mihin vastuuperusteen seurauksiin korvausvastuu ulotetaan.⁵³ Tuomioistuimratkaisuja voidaan tosin monesti selittää kyseisten oppien mukaisiksi, mutta tämä ratkaisujen systematisointiin soveltuva teorioiden jälkivaikutus ei kuitenkaan palvele riidan ratkaisijaa. Ennakoitavuusrajoitukselta voidaankin vaatia suurempaa ratkaisutoimintaa vakauttavaa vaikutusta, jotta sen asema keskeisenä korvausvastuun laajuutta ohjaavana periaatteena olisi perusteltu.

Ennakoitavuusrajoituksen soveltamistulokset määräävät tärkeiltä osin sopimukseen perustuvien oikeuksien nauttiman suojan tehokkuuden.⁵⁴ Päätösvaltaa jää väljäsisältöisten rajoituskriteerien vuoksi tuomioistuimille, eikä tuomioistuinten keskeistä asemaa voitaisi käytännössä kokonaan poistaa edes harkinnassa käyttökelpoisia punnintatekijöitä täsmentämällä. Teoriassa voidaan ajatella formaalia normia, joka rajoittaisi korvausvastuun esimerkiksi

tuun sovitteluedellytyksiä (70.2 §), vaikka sen merkitys yleisenä korvausvastuuta rajoittavana periaatteena on esitöissään tunnustettu. Ks. tästä edellä 6.2.1.1.

⁵¹ Kysymys on siitä, että sekä oikeuskäytäntö että varsinkin oikeustiede tuottavat samaa oikeudellista ilmiötä käsiteltäessä joukon erilaisia kielellisiä ilmaisuja. Vaikka kielikäytön erot eivät estäkään tunnistamista ilmiön olennaisia piirteitä, seuraa niistä, ettei kuvauksen kohteena olevaa normistoa voida yleensä riidattomasti esittää täsmällisessä muodossa, vaan tulos riippuu osittain kuvauksen laatijan persoonallisista käsityksistä.

⁵² Ks. 1.3.1.3. Ks. myös Gomard, *Forholdet* s. 186.

⁵³ Ks. Agellin s. 211 näkemystä adekvaatin kausaliteetin rajoittamisen arvionvaraisuudesta.

⁵⁴ Nuotio s. 321 toteaa rikosoikeudelliselle adekvaattisuusperiaatteelle annettavan normatiivisen sisällön ratkaisevan sen, »mikä on kiellettyä ja mikä ei ole». Samantapaisesti ennakoitavuusrajoitukselle annettava sisältö määrää sopimusoikeudessa, mitkä velkojan intressit saavat vahingonkorvausvastuun kautta oikeussuojaa.

tietyksi prosenttiosuudeksi velallisen saaman vastikkeen arvosta. Tavoitteellisten elementtien tuominen mukaan sopimusoikeuden seuraamusjärjestelmään estää kuitenkin korvausvastuun laajuuden kaltaisen problematiikan sääntelyn joustamattomilla normeilla.⁵⁵

Tuomioistuimen harkintavaltaa kaventaa se, että ennakoitavuusperiaatteen yleistä muotoa voidaan esitetyllä tavalla (6.4.2.–6.4.4.) täsmentää esimerkiksi harkinnan subjektin, ajankohdan ja kohteen osalta. Myös ennakoitavuuden saamaan sisältöön vaikuttavien punnintatekijöiden esittäminen sitoo ratkaisijaa kontrolloitavilla kriteereillä. Normiston kehämäisyys, jos siitä halutaan puhua, tulee esille vain yksityiskohtien painottamisen yhteydessä.⁵⁶

Jos oikeusnormissa on sellaisia osia, joiden sisältö voidaan täsmentää vasta konkreettia tapausta ratkaistaessa, ei siihen liittyvä tuomioistuimen harkintavalta ole osoitus sääntelyn puutteellisuudesta. Oikeusnormia ei monien sääntelykohteiden yhteydessä voida etukäteen täsmentää sen enempää lainsäätäjän kuin oikeustieteilijänkään toimesta aukottomaksi: tarkimmatkin alastandardit tai muut soveltamistilanteiden täsmennykset jättävät sijaa tapauskohtaiselle punninnalle.⁵⁷ Vasta konkreettin tosiseikaston yhteydessä voidaan ottaa täsmällisesti kantaa siihen, miten vahingonkorvauksen laajuutta sääntelevää normistoa on sovellettava.⁵⁸

Ennakoitavuusrajoitus ei ole tapauskohtaisen tarkoituksenmukaisuusharkinnan piilottava näennäisperustelu. Tuomioistuimille jäävän harkinnanvaran tunnustaminen ei merkitse etukäteen tapahtuvan sääntelyn hylkäämistä, vaan ratkaisijan liikkumavara määräytyy juuri sen mukaan, kuinka täsmällisiksi oikeusnormit on pyritty muodostamaan. Lisäksi ennakoitavuusperiaatteen sisällön täsmentäminen kiinteyttää ratkaisuharkinnassa esille nousevia kysymyksenasetteluja ja lopputulokseen vaikuttavia argumentteja, minkä voi olettaa yhtenäistävän harkinnan tuloksia. Ratkaisijan harkintavalta ei hallitse koko ratkaisutoimintaa, vaan systematiikka heuristisena apuvälineenä vahvistaa tietyt ongelmakokonaisuudet, joihin tuomarin on otettava kantaa sen

⁵⁵ Ks. Klami, DL 1982 s. 473.

⁵⁶ Gomard, Forholdet s. 187 katsoo kehäväitteen seuraavan välttämättä käsitteiden tarvittavasta elastisuudesta.

⁵⁷ Ks. Lappi-Seppälän s. 63: »Ratkaisuissa on aina otettava huomioon *lukuissa samanaikaisesti vaikuttavia* näkökohtia ja on mahdotonta kiteyttää ennakolta tietyt faktat huomioon ottavaa normia, joka näiden faktojen toistuessa aina *yksin* riittäisi ratkaisun perustaksi.» Lappi-Seppälä näkemys liittyy hänen rangaistuksen määräämistä koskevaan tutkimukseensa, mutta myös vahingonkorvauksen laajuuden määrittämisessä harkintatekijöiden moninaisuudella on usein vastaava vaikutus.

⁵⁸ Ks. Taxell, JFT 1994 s. 320.

sijaan, että hän ilman erittelevää analyysiä vahvistaisi haluamansa lopputuloksen. Juridisen systematiikan yksi merkitys onkin tässä: joustavien normien ja uusien oikeusongelmien vuoksi laajeneva harkintavalta tulee kontrolloiduksi sen kautta, että oikeudenalan normijärjestelmä tarjoaa harkinnalle sen vapautta sitovaa tukea.⁵⁹

9.3.3. Velkojan odotusten suojaamiseen vaikuttavista tekijöistä

Korvausvastuuta rajoittavat normit osoittavat yleistyksiksi etenkin oppikirjoissa usein esitetyn käsityksen, jonka mukaan vahingonkorvauksen päätaavoitteena olisi aina velkojan saattaminen siihen taloudelliseen asemaan, johon hän olisi päätenyt, jos sopimusvelvoitteet olisi täytetty asianmukaisesti. Tämä korvausvastuun laajuuden määrittelytapa on samastettu positiiviseen sopimusetuun.⁶⁰

Kompensaatiotavoitteiden ohella korvausvastuun laajuuteen vaikuttavat keskeisesti tarve suojata velallista yllättävältä korvausvastuulta ja pidättyvä suhtautuminen sellaisten velkojan intressien hyvittämiseen, jotka eivät ole olleet ulkopuolisten havaittavissa. Vahingonkorvauksen laajuus määräytyy sen mukaan, kuinka näiden intressien jännite ratkaistaan ja mitä sopimusoikeyden tausta-arvoja vastuunjaossa asetetaan etusijalle. Vaikka velkojan odotuksille pyritään antamaan tehokasta suojaa, ei differenssiopin mukaisen hypoteettisen tapahtumakulun taloudellisesta lopputulosta toteuteta vahingonkorvauksen avulla kuin rajoitetusti.

Kun velkoja saa korvausta sopimusrikkomuksen takia toteutumatta jääneistä odotuksistaan, esimerkiksi saamatta jääneestä voitosta, merkitsee se samalla velkojan ja velallisen välisessä suhteessa varallisuuden distributiota velkojan eduksi, sillä velallinen joutuu korvauksella saattamaan velkojan sellaiseen asemaan, jossa tämä ei ole koskaan ollut.⁶¹ Vaikutuksiltaan distributiiv-

⁵⁹ Systematiikka toimii eräänlaisena muistilistana osoittaen ratkaisuun liittyvät kannanottoa edellyttävät kysymykset ja niihin mahdollisesti vaikuttavat argumentit. Sen sijaan normisysteemistä ei voida johtaa soveltamistuloksia.

⁶⁰ Ks. esimerkiksi Aurejärvi s. 132: »Positiivisen edun korvaus tähtää sopimuksessa tavoitellun päämäärän toteutumiseen: velallisen on asetettava velkoja vahingonkorvauksella siihen taloudelliseen asemaan, johon tämä olisi päässyt, jos sopimus olisi täytetty.» Tämä tavoitteenasettelu tunnetaan eri oikeusjärjestelmissä. Ks. Englannin oikeuden osalta tapausta Robinson v. Harman (1848): »Where a party sustains a loss by reason of a breach of contract, he is, so far as money can do it, to be placed in the same situation, with respect to damages, as if the contract had been performed.»

⁶¹ Ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 56. Collins, Contract and Legal Theory s. 146.

vinen korvaus on ainoa keino toteutumattomien odotusten suojaamiseen, koska vahingonkärsijän aiemman taloudellisen aseman ennallistava korvaus ei tähän kykenisi. Toisinaan seurausvahinkojen laajaan korvaamiseen omaksuttuun torjuvaan asenteeseen lienee vaikuttanut se, että korvaus antaa velkojalle sellaista varallisuusetua, joka on ollut ainoastaan realisoitumaton positiivinen odotus. Kun varallisuuden lisäystä koskeva odotus on puolestaan vielä yhteydessä velkojan toimintasuunnitelmiin tai vastaaviin yksilöllisiin olosuhteisiin, voi sen korvaaminen vaikuttaa velkojaa suosivalta.

Odotusten korvaaminen on kuitenkin välttämätöntä sellaisen vaihdannan kannalta, jossa tavoitellaan voittoa. Ainoastaan realisoitumattomiinkin intresseihin ulottuva korvausvastuu takaa sen, että omalta kannaltaan edullisen sopimuksen tehnyt velkoja saa siitä seuraavan taloudellisen hyödyn, eikä sopimus raukea velallisen vetäytymiseen.⁶² Sopimussidonnaisuuden korvaustehosteiden ulottuvuus ratkaisee sen, kuinka pitkälle velkojan sopimukseen liittyviä intressejä suojataan oikeudellisesti.⁶³ Oikeussuojan ulottuvuudella on puolestaan ratkaiseva merkitys sen suhteen, miten velkoja voi suunnitella taloudellista toimintaansa olemassa olevat sopimusperusteiset oikeutensa huomioon ottaen.⁶⁴ Esimerkiksi velkojan odottaman suorituksen hyödyntämismahdollisuudet kaventuivat niiden jäädessä yksin velkojan riskin varaan, jos kaikilta velallisen virheettömän ja oikea-aikaisen suorituksen varaan rakennetuilta suunnitelmilta poistettaisiin seurausvahinkoja koskeva korvausuoja.

Korvausvastuun ulottuvuus on yhteydessä myös sopimus-instituutin kautta toteutettavan vaihdannan ja sen ympärille rakentuvan liiketoiminnan muotoihin. Vaihdannan monimutkaistuminen näyttää aikanaan johtaneen koko

⁶² Rodhe, ScStL 1966 s. 169 pitää sopimuksen kannattavuudesta seuraavaa hyödyn suojaamista vahingonkorvausnormiston keskeisenä osana. Ks. myös Burrows, LQ Rev. 1983 s. 260. Schack, JZ 1986 s. 307 pitää sopimusoikeuden tulevaisuuteen suuntautuvaa luonnetta yhtenä olennaisena erona sopimuksenulkoiseen vastuuseen nähden.

⁶³ Taloudellisten odotusten toteutumatta jääminen saa juridisesti merkityksellisen vahinko-kvaliteettinsa nimenomaan oikeussuojaa tarjoavien normien olemassaolosta. Ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 53, 59–60, 63, jossa expectancyn arvoa ei kuitenkaan palauteta yksinomaan oikeussuojaan. Ks. myös Collins, Contract and Legal Theory s. 146.

⁶⁴ Ks. Fried s. 129: »The purpose of contractual obligation is to provide assurances into the future.» Ks. Atiyahin, The Rise and Fall s. 713–715 kriittistä esitystä sopimuksesta taloudellisen toiminnan suunnitteluvälineenä. Ks. historiallisesti sopimukseen liittyvien odotusten suojaamisen merkityksestä sopimus-instituutin itsenäistymiselle sen kohteena olevaan omaisuuteen nähden Horwitz, Harv. L. Rev. 1974 s. 936–937. Odotusten suojaamisen yhteydestä luottotalouteen ks. Fuller – Perdue, Yale LJ 1936 s. 59, 62.

seurausvahinko-ongelmaan. Jos ainoastaan velkojan ja velallisen oikeussuhde olisi velkojan tavoitteiden toteutumisen kannalta relevantti, ei seurausvahinkojen korvaamisella olisi merkitystä. Oikeussuojan tarve seuraa kuitenkin siitä, että velkoja – tutkimuksen liike-elämän sopimuksia koskeva painotus huomioon ottaen – on jatkuvasti osallisena useissa oikeussuhteissa, joilla on vähintäänkin välillisiä riippuvuussuhteita keskenään.

Tässä tutkimuksessa on käyty läpi normistoa, joka lopulta määrää velallisen vahingonkorvausvastuun laajuuden. Näitä rajoitusnormeja voidaan tarkastella vielä yhdestä näkökulmasta yhteenvedonomaaisesti: kysymyksenä on, mihin seikkoihin ja arvostuksiin vastuun laajuuden määräytyminen kiinnittyy. Kun velallisen vastuuta ei voida ulottaa kaikkiin velkojalle aiheutuneisiin vahinkoihin vaihdannan riskejä liiaksi lisäämättä, on huomionarvoista, millaiset seikat vaikuttavat vastuun rajoihin. Nämä tekijät voidaan tutkimuksessa aiemmin esitetyn perusteella jakaa neljään pääryhmään:⁶⁵

1. Intressien havaittavuus. Systemaattisesti johtavaksi rajoitusperiaatteeksi katsottu ennakoitavuusrajoitus pyrkii siihen, että velallisen vastuu käsittää vain vahingot, joiden aiheutumismahdollisuuden piti olla hänen tiedossaan sopimusta päätettäessä tai mahdollisena myöhempana arvioajankohtana. Velallisen tietämismahdollisuuksiin vaikuttavat sekä yleinen tietämys vastaavassa asemassa olevan velkojan toimintamahdollisuuksista että velallisen velkojalta saamat erityistiedot. Ennakoitavuusrajoitus ohjaa näin velallisen vastuuta ja velkojan oikeussuojaa kohdistumaan velkojan havaittavissa olleisiin intresseihin. Vahinkoriskit, joista velallinen ei ollut selvillä ja joista hänen ei pitänytkaan tietää, jäävät velkojan omalle vastuulle.⁶⁶

Velkojan intressien havaittavuus vaikuttaa myös vastuunrajoitusehtojen kautta tapahtuvaan vastuun sääntelyyn. Mitä ilmeisempää tietyn vahingon aiheutuminen velkojalle on, sitä suurempi kontrollitarve vastuunrajoitukseen kohdistuu. Vahinkoriskin havaittavuus on yksi argumentti, joka vaikuttaa harkittaessa, onko vakioehtoihin sisältyvä vastuunrajoitus ankara ehto tai tulisiko vastuunrajoitusta kohtuullistaa. Vahinkoriskin havaittavuus ei tosin suoraan johda vastuunrajoitusehdon sitomattomuuteen, vaan sopimuksen kokonaissisältöön perustuva harkinta voi puoltaa hyvinkin ennakoitavaa vahinkoa koskevan vastuunrajoitusehdon sitovuutta. Toisaalta intressien havaittavuuden merkitystä osoittaa se, että velkojan oikeussuojatarpeista seuraavat vastuunrajoitusehtojen sitovuusongelmat ovat vähäisimmillään silloin, kun vastuunrajoitukset koskevat sellaisia velkojan erityisiä intressejä, joiden kor-

⁶⁵ Ks. myös Cooken, Camb. LJ 1978 s. 298 luokittelua.

⁶⁶ Ks. edellä 6.4.2.1.–6.4.3.1.

vaussuojan piiriin kuuluminen on lakimääräisenkin normiston tuella epävarmaa.⁶⁷

2. *Velallisen menettelyn moraalinen arvostelu.* Tutkimuksessa on lähdetty siitä, että velallisen tuottamuksen laatu ei pääsääntöisesti vaikuta hänen korvausvelvollisuutensa laajuuteen. Tuottamusasteen vaikutus tulee kuitenkin esille muutamissa normisysteemin kohdissa. Jos jonkin vahingon ennakoitavuutta koskeva harkinta on vaikeaa ja kysymys on rajatapauksesta, voidaan velallisen kvalifioitua tuottamusta käyttää argumenttina, jonka perusteella velallisen vastuun ulottaminen ko. vahinkoon on hyväksyttävää.⁶⁸

Toinen tilanne, jossa tuottamusasteella on vaikutusta, on korvausmäärän sovittelu. Kvalifioitu tuottamus sulkee yleensä sovittelumahdollisuuden pois. Tuottamuksen lievyys on sovittelua puoltava argumentti, jonka käytössä on kuitenkin otettava huomioon se, mitä sovittelu vaikuttaisi velkojan vastikkeellisesti hankkimiin oikeuksiin. Sopimusvastuussa on ongelmallista ajatella sovittelua, joka johtaisi siihen, että velallinen vapautuisi olennaisilta osin suoritusvelvollisuudestaan.⁶⁹ Sen sijaan välillisten vahinkojen yhteydessä sovittelu voi olla paremmin perusteltavissa. Tällöin harkintaan saattaa tulla mukaan myös intressien havaittavuutta koskevia argumentteja.

Vastuunrajoitusehtojen yhteydessä velallisen toiminnan arvostelulla on se vaikutus, että sopimusrikkomuksen aiheuttaminen tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella estää vetoamasta vastuunrajoitusehtoihin. Vastuunrajoitusehtojen, joiden sitovuuteen liittyy muutenkin kontrollitarvetta, on katsottu (lähes) kategorisesti ylittävän hyväksyttävyyden rajat, jos niihin vetoaminen yhdistyy olennaiseen poikkeamiseen sopimustoimintaa koskevista arvovaatimuksista.⁷⁰

Kaikkiaan voidaan vahingonkorvauksen laajuuden suhteen todeta, että velallisen tuottamusasteella voi olla merkitystä etenkin silloin, kun ratkaisussa korostuu pyrkimys osapuolten intressien yhteensovittamiseen. Sekä ennakoitavuusperiaatteen että sovittelusääntöjen soveltamisessa joudutaan punnitsemaan sopimuspuolten oikeussuojantarpeita ja sopimukseen yhdistämiä päämääriä. Harkinnassa tulee tällöin esille kysymys siitä, annetaanko toisen sopimuspuolen tarpeille suurempi painoarvo vai pyritäänkö kompromissinomaisesti jakamaan suoritushäiriöstä seurannutta taloudellista räsistusta. Velallisen kvalifioitu culpa merkitsee yleensä sitä, että velkojan oikeussuo-

⁶⁷ Ks. edellä 8.7.

⁶⁸ Ks. edellä 7.3.–7.4.

⁶⁹ Ks. edellä 6.2.1.1.D.

⁷⁰ Ks. edellä 8.6.1.–8.6.2.

ja nousee ensisijaiseksi tavoitteeksi, eikä velallisen suojaaminen vastuun rasituksilta saa yhtä merkittävää painoarvoa. Sovitteluharkinnan yhteydessä tuottamuksen lievyys taas vaikuttaa velallisen suojantarvetta ja ratkaisutoiminnan kompromissihakuisuutta lisäävästi. Myös kvalifioidun tuottamuksen vaikutus vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen voidaan nähdä osoituksena velkojan suojantarpeiden priorisoinnista, mikä vastuunrajoitusten yhteydessä johtaa liki poikkeuksettomaan sääntöön vastuunrajoitusten sitomattomuudesta.

3. *Taloudellinen tehokkuus.* Ennakoitavuusrajoituksen päämääriin liittyvä ajatus riskinjaon tehokkuudesta. Vastuun kiinnittyminen velkojan vahinkoriskien havaittavuuteen antaa sopimuspuolille informaatiota siitä, kenen vastuupiirissä mikäkin riski on.⁷¹ Vastuunjaon selkeytymisen voidaan periaatteessa olettaa johtavan siihen, että osapuolet pyrkivät esimerkiksi toimintajärjestelyin suojautumaan omaan vastuupiiriinsä kuuluvien riskien realisoitumista vastaan.

Ennakoitavuusrajoitus ei aina johda siihen, että jokainen vahinkoriski olisi sen osapuolen kannettavana, joka voi vähäisemmin kustannuksin pyrkiä suojautumaan sitä vastaan. Koska vastuunjaossa joudutaan ottamaan huomioon oikeudenmukaisuuskäsitysten merkitys, ei voida ajatella, että riskijako riippuisi yksin siitä, kumpi voi edullisemmin kantaa vahinkoa koskevan riskin. Ennakoitavuusrajoitus johtaa siihen, että vahingonkorvaussuoja on heikoimmillaan velkojan epätavallisten ja välillisten intressien kohdalla. Nämä ovat samalla usein sellaisia riskejä, joiden realisoitumismahdollisuuksiin velkojalla on mahdollisuuksia vaikuttaa. Ennakoitavuusrajoitus merkitsee, että velkojan on kannattavaa pyrkiä välttämään kyseisten riskien toteutumista korvaussuojan epävarmuuden vuoksi. Jos suojautumistoimenpiteet ovat yksinkertaisia ja edullisia, merkitsee niihin ryhtyminen kokonaistaloudellisesti kannattavaa panostusta.

Myös vastuunrajoitusehtojen osalta riskinjaon taloudellisella tehokkuudella on merkitystä. Esimerkiksi se, että velkojalla on käytössään keinoja välillisiltä vahingoilta suojautumiseen, lisää välillisiä vahinkoja koskevan vastuunrajoitusehdon hyväksyttävyyttä.⁷² Näin vastuunjaon tehokkuus ja sen taustalla olevat mahdollisuudet riskien välttämiseen voivat vaikuttaa harkittaessa vastuunrajoitusehdon ankaruutta tai kohtuullisuutta.

4. *Kohtuusargumentit.* Viimeiset pari vuosikymmentä ovat merkinneet kohtuusargumenttien ekspansiota velvoiteoikeudessa. Lähes kaikkiin korvausvastuun laajuutta rajoittaviin periaatteisiin voidaan liittää joitakin kohtuus-

⁷¹ Ks. edellä 6.3.2.

⁷² Ks. edellä 8.5.

edellytyksiä: Ennakoitavuusrajoituksen mukaisen vahinkoriskien tietämisvaatimuksen tulee olla kohtuullinen. Tuottamusasteen vaikutus kiperissä harkintatilanteissa edistää osaltaan kohtuullista vastuunjakoja. Vastuunrajoitusehdon sitovuus voi riippua kohtuusarvioinnin tuloksesta. Myös tässä tutkimuksessa käsittelemättömät eduntasoitus, vahingonkäräjän myötävaikutus ja etenkin korvausvastuun sovittelu voivat edellyttää jonkinlaista kohtuusharkintaa.

Edellä käytetyssä väljässä merkityksessä kohtuus-käsite on samastettavissa oikeudenmukaisuuteen. Kaikissa harkintatilanteissa voidaan edellyttää kohtuuden (l. oikeudenmukaisuuden) huomioon ottamista. Tässä mielessä kohtuus voidaan vaatia otettavaksi huomioon ennakoimismahdollisuuksia koskevan harkinnan yhteydessä: tuloksen on oltava kohtuullinen käsitteen siinä merkityksessä, ettei velalliselle pidä asettaa vaatimuksia, jotka olisivat epäoikeudenmukaisia ja epätarkoituksenmukaisia.

Kohtuudella on velvoiteoikeudessa myös toinen täsmällisempi tarkoitus. Oikeustoimen kohtuullistaminen (esimerkiksi OikTL 36 §) tai vahingonkorvausvastuun sovittelu (esimerkiksi KL 70.2 § ja VahL 2:1.2) merkitsevät sitä, että sopimuksen sisältöä tai vahingonkorvauksen määrää arvioidaan osapuolten taloudellisen aseman, kokemuksen, asiantuntemuksen ym. seikkojen pohjalta. Tässä kohtuusharkinnassa käytetään erityistä seikastoa, jonka perusteella pyritään selvittämään lopputuloksen materiaalista kohtuullisuutta sosiaaliset näkökohdat huomioon ottaen. Tällöin kohtuusharkinta voi johtaa osapuolten tahdonilmaisista ja tarkoituksista poikkeamiseen, jolloin ratkaisuun tulee mukaan osapuolten taloudellisten suhteiden muuttamispyrkimyksiä.

Avoin kohtuusharkinta tulee vahingonkorvauksen laajuutta ratkaistaessa esille sovittelun ja vastuunrajoitusehtojen sitovuusharkinnan yhteydessä. Edellä on puollettu kantaa, jonka mukaan ennakoitavuusrajoitus ja sovittelu pyritään pitämään erillään.⁷³ Nämä instituutit perustuvat erilaiseen tosiseikaston arviointiin ja niillä on erilaiset päämäärät. Silti täydellinen kysymysten erilläänpitäminen on monesti vaikeaa: kohtuullisen tuloksen yleinen huomioon ottaminen ennakoitavien vahinkojen joukkoa määritettäessä ja nimenomainen vastuun sovittelu in casu velallisen kantokyvyn perusteella saattavat perustua samantapaisiin argumentteihin.

Vastuunrajoitusehtojen yhteydessä kohtuusargumentit vaikuttavat sekä vakioehtoihin kuuluvan vastuunrajoituksen sopimuksen osaksi tulemistä koskeviin kriteereihin että nimenomaiseen OikTL 36 §:n mukaiseen kohtuullistamisharkintaan. Vastuunrajoitusehtojen osalta kohtuullistamiskysymyksen

⁷³ Ks. edellä 6.2.1.1.D.

ytimenä on, kuinka laajalti velallinen saa vapautua oman sopimusrikkomuksensa seurauksista.⁷⁴ Tässä harkinnassa tulevat esille edellä kuvatulla tavalla myös velkojan intressien havaittavuus, velallisen tuottamuksen laatu ja vastuunjaon tehokkuutta koskevat näkökohdat.

⁷⁴ Ks. edellä 8.5.–8.6.1.

SUMMARY

Fixing damages in contract law

1. *Introduction.* The main questions of the study are: 1) how damage is defined in contract law and 2) which norms limit the compensation of the damage suffered by the creditor? In chapter 1.2 the status of damages is compared with other legal remedies that can be applied after a breach of contract. Chapter 1.3 includes remarks concerning the concepts of contract law (especially »adequacy») and the method of legal dogmatics. Certain remarks are also made considering the exactness of norm propositions and the variety of practical cases. Furthermore there are some comments about the use of sources of law.

2. *Breach of contract and causality as conditions for compensating damages.* The creditor may have the right to use contractual remedies if the debtor has breached a contract. Whether or not there is a breach of contract, may be determined by comparing the performance of the debtor with his contractual duties. If the performance does not correspond to the duties, and this exception is not meaningless to the realization of the interests of the creditor, there is a legally relevant breach of contract.

The creditor's right to compensation also requires that there is a causal relationship between the breach of contract and the damage suffered by the creditor. The requirement of necessary and sufficient cause does not sufficiently restrict damages, considering the debtor's need of legal protection. Thus, there is need for other qualifications, considering the causal relationship leading to responsibility.

3. *The legal definition of damage.* One problem in defining the concept of damage is that finding a change to be harmful may depend on from whose point of view the assessment is made. This also leads to the conclusion that the widely-used concept of full compensation is problematic.

The doctrine of difference is often a suitable tool in finding a definition of damage that may be used as a basis before applying legal principles limiting the damages compensated. The doctrine of difference compares two chains of events. One is the factual chain of events that has really happened. Another is the development that would probably have occurred had the contract not been violated. The damage is the difference between these two factors.

The doctrine of difference is a useful method when it is a question of describing the actual, economic damage suffered by the plaintiff. If compensation rules protect other interests, the doctrine of difference cannot be used in defining the damage. The difference between the two chains of events does not help to solve the amount of damage compensated, if some factor independent of the breach of contract has affected the damage or if there are several persons independently responsible. If the creditor has gained some benefit from the breach of contract and if this benefit does not reduce the compensation according to the law, the doctrine of difference results in a too narrow definition of damage. Evidentiary problems are common when the damage is assessed and the doctrine of difference cannot help in solving them.

All in all, the doctrine of difference may be applied to defining the maximum damage that is the upper limit for the compensation. This result bears no normative value. The amount of compensation is finally decided after applying the limitation principles (for example foreseeability of damage). In this discretion, different normative purposes get their legal meaning.

4. *Reliance and expectation interests in fixing damages.* The damage compensated after a breach of contract has often been described applying the concepts »expectation interest» and »reliance interest». The aim of these concepts is to find a definition of damage that may be used as a basis for applying limitation norms.

Arguing with the concepts expectation interest and reliance interest includes the risk that real problems and the actual question of liability distribution may remain in the background. An example of this is the classical question of whether the plaintiff has the right to have his reliance interest compensated for if the contract is binding. This question is approached in this study with arguments which show that interest-concepts are not necessary for handling these problems.

The concepts »expectation interest» and »reliance interest» may be of pedagogical importance and they may help to clarify legal thinking in some situations. They are not, however, suitable for a demanding legal analysis,

because they tend to leave in the background the real nature of problems and the necessary value arguments.

5. *Different possibilities to limit the damages.* The amount of compensated damage may be limited with the help of various legal techniques.

According to the Finnish Sale of Goods Act (1987), the compensation for indirect damage follows stricter rules (negligence) than in the case of direct damage (the so-called principle of control liability). However, it is uncertain whether the difference between these two liability forms is essential and can be maintained in practice. Furthermore, the compensation may be limited in the sale of goods if the result would otherwise be unreasonable to the debtor or if the damage is very extraordinary or unforeseeable.

Finnish legislation concerning contract types other than the sale of goods offers very little information about the limiting rules.

According to the Vienna Convention (CISG), article 74, the damages for breach of contract »may not exceed the loss which the party in breach foresaw or ought to have foreseen at the time of the conclusion of the contract, in the light of the facts and matters of which he then knew or ought to have known, as a possible consequence of the breach of contract«.

Legal scholars have presented several terminological descriptions of the limiting norms (for example adequacy, normal damages, protection purpose of the norm). The differences between formulations are apparent to a large degree. Foreseeability of damage and increase of possibility of harm may be separated as clearly different ideas.

There are differences concerning questions of liability distribution in contract and in tort. This leads to the conclusion that principles concerning limiting damages may differ in various forms of liability. The type of loss (personal injury, damage to property or pure economic loss) may also have an effect on the content of limiting principles.

6. *Foreseeability of damages as a limitation principle.* The study is based on a view according to which foreseeability of harm is the leading principle of limiting damages.

The Finnish written legislation does not include any provisions that mention foreseeability by name. Taking into account the gaps in the Finnish legislation concerning the amount of compensated damages, it is not possible to argue with this lack of written norms against the existence of a foreseeability principle. The legislative materials of the Sale of Goods Act mention the foreseeability as a part of limiting rules. Certain cases decided by the Supreme Court of Finland also lend support to the position of foreseeability as a part of the norms of contract law.

The foreseeability principle has strong support in legal science. The need for foreseeability limitation is based on the fact that it leads to a better predictability of the development of contractual relations. In contract law, an essential point also is that the liability is based on the promise. The promise has been given under the influence of the circumstances known at that time. The foreseeability limitation increases the reliability of calculations concerning the expected extent of liability.

The evaluation of foreseeability of damage is based on the factors the debtor ought to have known when the contract was concluded. In business relations the standard of knowledge demanded depends on the practice in the field of trade and the contract type and corresponding factors. The creditor may strengthen the protection of his important interests by informing the debtor about them when making the contract. The evaluation is based on the knowledge at the time the contract is concluded, because the promises given have been based on the factors existing at that time. In certain situations, the factors which the debtor later became aware of may take on legal relevance.

The foreseeability of damage means that the concrete harm must have been foreseeable. The plain foreseeability of the sum of damage is not enough. If the concrete harm has been foreseeable, but the amount of damage is unexpectedly high, the liability governs only the amount considered to be foreseeable.

The knowledge demanded of the debtor may be fixed by taking into account, for example, the purpose of the contract, the trade practice, the price the debtor has received and, in some cases, common exemption clauses. This discretion should be based on an open argumentation.

Besides foreseeability, there are other independent principles limiting the compensation. The amount of damages must not be unreasonably high when compared with the contract price received by the debtor. The so-called »most suitable liability bearer« argument may also have independent relevance when determining the amount of compensation. Also, the contract terms concerning duties to insure interests may limit the damages.

In legal science it has been suggested that the doctrine of normal damages could replace the principle of foreseeability. The theory of normal damages does not protect the individual interests of the plaintiff, but it standardized the excess of liability considering the contract type and the form of the breach of contract. The principle of foreseeability is estimated as a better way to describe limiting norms because, according to the existing law, legal protection also covers the special interest of the creditor.

7. *The effect of a debtor's fault on the amount of compensation.* The duty to pay damages after a breach of contract does not usually require proof of fault on the part of the debtor.

Intentional or grossly negligent breach of contract is in conflict with the moral demands of contract law. If the question of foreseeability of certain damages is difficult to solve (a hard case), the judge may pay attention to whether or not the degree of a debtor's fault lends support to some particular results. It is no longer a question of evaluating the foreseeability of damage, but considering the debtor's fault as a new criterion in legal discretion.

If the breach of contract has been caused by a debtor's gross negligence, there are usually grounds to solve the difficult question of foreseeability by giving priority to the interests of the plaintiff. On the other hand, if a debtor's negligence has been slight or his liability is based on objective grounds (for example, control liability), that does not mean that the interests of the debtor should be specially considered in applying the foreseeability rule. Instead, a slight negligence has a natural place in the norm system as grounds for reducing the debtor's liability because of its being unreasonable.

A larger compensation, that follows from the normal foreseeability principle, may be justified if the breach of contract has been deliberate. The reason for a breach of contract (for example, assumed »efficient breach« or special purpose to harm the plaintiff) may also have relevance in discretion. Intentional breaches of contract are so few that it is difficult to present general propositions for limits of liability.

8. *Exemption clauses.* Exemption clauses are, in practice, important norm sources when limiting damages. Exemption clauses are connected with the risk that the stronger part may attempt to take advantage of his position in order to narrow his liability more than is reasonable. Whether or not the clauses are binding must be controlled by several legal principles.

If standard terms include an exemption clause that is onerous and unexpected from the customer's point of view, it will only be a part of the contract if it was especially emphasized when making the contract. An exemption clause limiting the amount of damage compensated is not automatically an onerous clause, but the evaluation of the content of the whole contract is needed.

Ambiguity-rule (*in dubio contra stipulatorem*) is an interpreting principle that may narrow the meaning of an exemption clause if the debtor has written the clause. Indirect damage is a general concept in exemption clauses and it may cause interpreting problems. The Finnish Sale of Goods Act

67 § includes a definition of indirect damage but it is not clear whether it can be used when interpreting exemption clauses.

An exemption clause may also lose its binding force through the adjustment of the contract. Relevant factors, when evaluating the reasonableness of an exemption clause, are for example the price the debtor had been given, the possibilities to avoid the damages and to be protected against them, the overall view of the creditor's remedies and the content of the breach of contract.

The party who has breached the contract deliberately or grossly negligently loses his possibility to appeal to the exemption clause almost without exception. If the breach of contract is due to the gross fault of a third person, whom the debtor has engaged to perform the whole or a part of the contract, there is a greater chance that the exemption clause is binding.

An agreed sum of damages (the Finnish law does not separate penalties and liquidated damages) may also limit the damages. Whether the agreed sum has this effect depends on the purpose of the contracting parties. If it is not possible to become aware of their purpose, the evaluation must be based on the general purposes of the contract and the clause and arguments concerning risk distribution.

9. *Final views.* In the last chapter of the study, damages are compared with the reduction of price and specific performance. The main problem is how rules limiting compensation affect the question of which remedy provides the best result for the plaintiff. The factors that govern the amount of the compensation are also evaluated from a summarizing perspective. These factors may be classified into four main groups: the transparency of the interests, the moral evaluation of the debtor's conduct, economic efficiency and reasonableness views.

OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO

KKO:n ratkaisut

KKO 1922 I 35	311	KKO 1981 II 8	11
KKO 1925 II 479	311	KKO 1981 II 73	134
KKO 1927 II 446	157, 239	KKO 1981 II 84	167, 168
KKO 1929 II 408	311	KKO 1982 II 52	38, 157, 211, 213, 231, 312, 314
KKO 1939 II 3	104	KKO 1982 II 60	325
KKO 1940 II 219	311	KKO 1982 II 64	60, 172
KKO 1944 II 7	309	KKO 1982 II 78	51
KKO 1948 II 3	156, 185, 223	KKO 1982 II 121	69
KKO 1950 II 419	6, 156, 203, 239	KKO 1982 II 139	234
KKO 1951 I 16	311, 312	KKO 1982 II 141	9
KKO 1953 II 61	220	KKO 1982 II 187	11, 121
KKO 1954 II 35	311, 312, 313	KKO 1982 II 195	292, 298, 299
KKO 1955 II 21	90	KKO 1983 II 19	68
KKO 1956 II 38	90	KKO 1983 II 78	310
KKO 1959 II 137	325	KKO 1983 II 91	292, 294, 298, 306, 307
KKO 1960 II 62	305	KKO 1983 II 92	224
KKO 1961 II 79	215, 216	KKO 1983 II 159	71
KKO 1966 II 15	215, 217	KKO 1984 II 57	69, 277
KKO 1970 II 20	216, 217	KKO 1984 II 104	68
KKO 1970 II 64	121, 305	KKO 1984 II 180	320
KKO 1971 II 51	90	KKO 1984 II 182	9
KKO 1971 II 83	121	KKO 1985 II 51	9, 42
KKO 1973 II 1	216, 217	KKO 1985 II 86	322
KKO 1974 II 7	283	KKO 1985 II 132	10
KKO 1974 II 16	293	KKO 1985 II 172	207
KKO 1975 II 64	121, 167, 168	KKO 1986 II 97	315
KKO 1976 II 5	11	KKO 1986 II 143	38, 253
KKO 1977 II 74	38, 156, 185, 187, 189, 210, 221	KKO 1988:8	207
KKO 1977 II 103	278, 279	KKO 1988:21	207
KKO 1978 II 39	216	KKO 1989:98	229, 253
KKO 1978 II 126	283	KKO 1989:106	176
		KKO 1990:30	220, 253

KKO 1990:42	165	49/1985 Yhteistyö Oy ja Finn Business
KKO 1990:55	165	Machines Inc. v. Konttorikoneteollisuus
KKO 1990:74	253	Oy 289
KKO 1990:107	71	12/1988 Etelä-Suomen Laiva Oy v. Valmet
KKO 1990:116	184	Oy – Helsingin Telakka 298
KKO 1990:117	36	85/1989 Werner Kühn v. Pellometalli Oy
KKO 1991:31	51	255
KKO 1991:42	36, 37, 38, 42, 155, 185, 186, 223	16/1990 Plan-Sell Oy v. ARI-sahat Oy 290
KKO 1991:65	121, 248	
KKO 1991:75	68, 279	
KKO 1991:156	36, 165	
KKO 1992:51	87, 216, 217	
KKO 1992:66	94	
KKO 1992:86	120	
KKO 1992:89	92	
KKO 1992:123	168	
KKO 1992:131	127, 134, 162	
KKO 1992:138	11, 36, 70, 73, 83	
KKO 1992:141	168	
KKO 1992:145	40	
KKO 1992:165	121, 138, 155, 185, 186	
KKO 1992:166	138	
KKO 1992:167	56	
KKO 1992:178	284	
KKO 1993:5	207	
KKO 1993:38	36, 68, 92, 138	
KKO 1993:45	277	
KKO 1993:47	90	
KKO 1993:82	68	
KKO 1993:114	136	
KKO 1993:130	255	
KKO 1993:137	284	
KKO 1993:166	299, 300	
KKO 1994:1	168	
KKO 1994:5	68, 234, 277, 279, 280	
KKO 1994:13	277, 308	
KKO 1994:37	155, 185, 229	
KKO 1994:40	67	
		Ruotsalaiset ratkaisut
		NJA 1979 s. 483 295, 297
		NJA 1981 s. 1091 140, 158
		NJA 1982 s. 307 127
		NJA 1983 s. 617 11
		NJA 1985 s. 178 159
		NJA 1991 s. 138 127
		NJA 1991 s. 217 158, 190, 201, 229
		NJA 1992 s. 130 302
		NJA 1993 s. 41 159
		Norjalaiset ratkaisut
		Nrt 1974 s. 269 127
		Nrt 1980 s. 1498 152
		Nrt 1981 s. 1047 105
		Nrt 1984 s. 624 105
		Tanskalaiset ratkaisut
		UfR 1920.445Ø 239
		UfR 1930.774Ø 239
		UfR 1951.248H 159
		UfR 1964.74H 224
		UfR 1968.282H 159
		UfR 1970.81H 305
		UfR 1970.340H 190
		UfR 1980.42H 213
		UfR 1980.96H 279
		UfR 1986.654H 279
		UfR 1990.374H 190

Välimesoikeuksien ratkaisut

Numero viittaa Helsingin RO:n arkistointi-numeroon

Englantilaiset ratkaisut

Hadley v. Baxendale (1854) 110–, 154, 158, 190, 227, 240

Koufos v. C. Czarnikov (The Heron II)
(1969) 112, 206
Parsons Ltd. v. Uttley Ingham & Co. Ltd.
(1978) 112
Robinson v. Harman (1848) 331
Victoria Laundry (Windsor) Ltd. v. New-
man Industries Ltd. (1949) 112

Yhdysvaltalaiset ratkaisut

Conway v. O'Brien (1940) 167
Laidlaw v. Organ (1817) 227

Saksalaiset ratkaisut

BGH 3, 261 160, 180

ASIAHAKEMISTO

Asiahakemisto on tarkoitettu täydentämään sisällysluetteloa, joten siinä ei ole sisällysluettelosta ilmeneviä tietoja.

- Abstrakti virhe 49
- Agreed documents 277
- Aiheutumistodennäköisyys (vahingon)
130–131, 141, 158, 164, 206–207
- Aineeton vahinko 9, 32, 60–61, 172–173
- Alivastikkeellisuus 90, 232
- Alkuperäistodennäköisyys 121
- Analogia
 - KL:n 8, 12, 124, 248, 288–
 - VahL:n 9–10, 35, 42
- Apriorinen periaate 79
- Arvot 23–24, 214
- Asiantuntemus 186–, 281
- Avoin argumentaatio 78, 262
- Bonus pater familias 184
- Conditio sine qua non 54–
- Culpa in contrahendo 91–, 100, 103–104, 181
- Damnum emergens 65, 97, 225, 286
- Deduktio 22
- Dispositiivinen oikeus 15, 33, 280, 293, 308, 313
- Eduntasoitus 76–77, 102
- Ekskulpaatio 35, 115, 167, 305
- Ennalta arvattavuus (ratkaisujen) 28–29
- Ennaltaestävä vaikutus 163, 327
- Epäselvyyssääntö 283–, 290
- Eriytyinen sitoutuminen 12, 114
- Fiktio 93, 137, 195, 315
- Force majeure 2, 7, 116, 275, 305
- Formaalisuus 29, 34, 121, 211, 257
- Garantia 198
- Haitta 61, 173
- Hardship-ehto 33–34
- Harkintavalta 22, 26, 259, 309
- Henkilövahinko 135–
- Henkinen kärsimys 159
- Hinnanerokorvaus 66, 81
- Hyvän tavan vastaisuus 93, 299, 301, 304
- Hyöty (vahingonkärsijälle koitunut) 76–77, 102
- Intuitio 26, 129, 260
- Isomorfia 21
- Katesopimus 7, 226, 320
- Kauppatapa 53
- Kausaliteetin katkaiseminen 112, 179
- Kehittelyvahinko 182
- Kehäpäätelmä 25, 330
- Kielen ohjausvaikutus 128–129
- Kiinteät kustannukset 71
- Kilpailevat vastuuperusteet 74–75
- Kilpailukieltosopimus 312
- Kiperä tapaus 257
- Knock-for-knock -periaate 273, 299
- Kohtuullistaminen 1, 336
- Kompensaatiotavoite 103, 327–328, 331
- Konkreetti virhe 49
- Kontrollipiiri 116, 175, 248
- Kontrollivastuu 12–, 113–, 248, 288, 305
- Korjausoikeus 295–296
- Kuljetusoikeus 36, 44, 122, 237, 272, 299
- Kunnianvastainen ja arvoton menettely 253, 304
- Kvalifioitu vastuuperuste 115

- Kvasisopimus 43, 92
 Käsiraha 90
 Käsitteistä päätteleminen 17
 Lainvalmistelu (KL:n) 119, 148–149
 Liike-elämän tarpeet 33
 Lisäysmenetelmä 81
 Lojaliteetti 254–, 301
 Lucrum cessans 65, 97, 225, 286
 Luonnontieteellinen syy-yhteys 54–55
 Luontoispalautus 67–68
 Luotonantosopimus 155, 223, 229
 Luottamuksensuoja 177, 198
 Markkina-arvo 61, 66, 323
 Massasopimus 191, 195, 235
 Mikrokosmos-idea 209
 Minimisääntö 285
 Monopoliasema 273, 306
 Moraaliset argumentit 201, 252, 254, 257, 270, 334–
 Myötävaikutus (vahingonkärsijän) 75, 136
 Neuvottelustrategia 190
 Neuvottelutuottamus 91–, 100, 103–104, 181
 Nollasummapeli 32, 261
 Normaalityö 74
 Normatiivinen vahinko 65
 Normi 18, 101, 330
 Näyttövaikeus 78, 83, 158, 282, 323
 Odotus 60, 63, 80, 97, 135, 175, 332
 Odotusarvo 266
 Oikeudellinen virhe 13
 Oikeudenkäyntikulut 224
 Oikeuslähde 19
 Oikeusperiaatteet 2, 218
 Oikeussuojatarpeiden punninta 28, 53, 208, 212, 263, 269, 326, 334
 Oikeusvertailu 40, 111, 131
 On first demand -takaus 40
 Optimaalisuus (resurssienjaon) 190, 265–266
 Pacta sunt servanda 42, 301
 Palkkamenot (vahinkona) 71
 Palvelusopimus 114, 123, 187
 Pankkitili 55, 201, 229
 Passiviteetti 181, 198
 Perusteeton etu 63, 67
 Perustelut (ratkaisun) 38, 154–155, 213
 Peruuttaminen (tilauksen) 98
 Petos 15, 92
 Prejudikaatti 36, 68–, 157
 Preventio 163, 327
 Professionsansvar 11
 Punnintatekijä 26, 30, 128, 142, 173
 Puutteellisuusvastuu 165
 Pätemätön oikeustoimi 89–
 Pätevä oikeustoimi 3, 43
 Reaalinen ongelma 26, 99, 108
 Reaaliset argumentit 119, 193, 232
 Reaalivahinko 58
 Realismi 39, 61
 Reklamaatio 253
 Riittävä edellytys 55–56
 Rikkojaisraha 15
 Rikosoikeus 15, 92, 249, 329
 Riskinjako 3
 Saamatta jäänyt voitto 95, 98
 Samastus 304
 Sellaisena kuin se on -ehto 280
 Seuramatka 61, 172–173
 Seurausvahinko 5, 28, 44, 56, 80, 110, 128, 220, 321, 332
 Shikaani 53
 Sidonnaisuuden asteet 98, 105
 Sivuveto 46
 Sopimuksen raukeaminen 90
 Sopimuksenkaltaisuus suhte 43, 92
 Sopimuksenvastainen käyttö 170
 Sopimuksesta vetäytyminen 90, 303
 Sopimus-käsite 46
 Sopimusneuvottelut 89–, 96–
 Sopimusoikeuden yhtenäisyys 4
 Sopimussakko 14, 33, 157, 227, 289
 Sopimustyyppi 44, 50, 209, 235
 Sopimusvapaus 2, 137, 303
 Sosiaalinen siviilioikeus 29, 258
 Sovinnollisuus 32–33
 Sovittelu (korvausvastuun) 117, 149–, 188, 203, 250–251, 263–264, 335–336
 Subjektiivinen arvo 60, 67, 82, 100
 Suojatarkoitussoppi 127, 134, 160–
 Suorituksen palauttaminen 87–88
 Suorituseste 2, 12, 113, 167, 170, 247, 307

- Suppea tulkinta 284–285
 Systematiikka 18, 53, 57, 118–119, 162, 330–331
 Syyksiluettavuus 249
 Säilytystoimeksianto 156, 239
 Tahto 178, 194, 278
 Taloudellinen rasittavuus 151–152
 Taloudellinen rationaalisuus 195
 Taloudellinen tehokkuus 8, 31, 52, 201, 265–, 302, 335
 Tapaturma 133
 Tappio 58–59, 72
 Tappiollinen sopimus 99–100, 103–104
 Tavoitteellisuus 31, 212–213
 Teettämisvaltuus 7
 Tietämisvaatimus 165, 183–
 Todistusharkinta 207
 Todistustaakka 10, 115–, 120–, 257
 Toleranssiraja 50–
 Tulkinta (oikeuskäytännön) 68
 Tulkinta (sopimuksen) 49, 283–
 Tunnearvo 60, 67, 82, 100
 Tuottamus 9–, 165–, 181
 Tyypikohtuuttomuus 293–294
 Työsopimus 44, 122
 Täyden korvauksen periaate 9, 62, 150
 Täytäntöönpanoapulainen 75, 273, 300
 Törkeä huolimattomuus (sisältö) 302–303
 Ulosottolaki 7, 324–325
 Vaaran suuntaisuus 127
 Vaaranvastuu 171
 Vahingon rajoittamisvelvollisuus 31, 82
 Vakuutus 177, 234, 295
 Varallisuusvahinko 41, 59, 92–, 135–
 Vastuunmuotojen konkurrenssi 138, 167–
 Vastuuperuste 41, 172
 Vastuuvakuutus 177
 Velvoittautuminen 163, 178
 Viivästyskorko 243–244
 Virhe 49–50
 Vähennysmenetelmä 81
 Välillinen vahinko 5, 113–, 124, 146, 275, 294, 310, 313
 Välimiesmenettely 34, 38
 Välitön vahinko 5–6, 113–, 124, 146, 293, 301
 Välttämätön edellytys 54–
 Wienin konventio (CISG) 125–126, 148
 Yhteistoiminta 255
 Yksilöllinen ehto 283
 Yleinen oikeuskäsitys 257–258
 Yleinen toimintavapaus 42
 Yleislauseke 22, 147, 329
 Yleispanntaus 176
 Yleisötilaisuus 167–
 Äkta kontraktsansvar 45